

**TREMTIES
KALINIMO**

VIETOS

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

TREMTIES KALINIMO VIETOS

Pagal buvusių tremtinių ir politinių kalinių prisiminimus
parengė Aldona Juodvalkytė-Suščenkienė

Dovanojo

*dievinių katalikų mokslo
akademijai*

Mokslo ir enciklopedijų leidykla
Vilnius 1995

Maketo dailininkė DALIA ŠILAINYTĖ
Viršelio dailininkė VIKTORIJA ŽILINSKAITĖ
Kompiuteriu rinko ir maketavo VITALIS JUODVALKIS

Žinyną rengti padėjo EMILIJA DAGYTĖ ir ALGIMANTAS KINDERYS (stilius ir vietovardžių kirčiavimas), RITA TRAKYMIENĖ (vietovardžių rašyba), RŪTA MEŠKAUSKIENĖ (bibliografija), AUŠRA JURKEVIČIŪTĖ, ALOYZAS SAMAS, GRAŽINA STAPONAITYTĖ (žemėlapis)

PASITINKANT ENCIKLOPEDINĮ LIETUVIŲ „TREMTIES IR KALINIMO VIETŲ“ ŽINYNĄ

Kalk geležį, kol karšta, – sako sena liaudies išmintis. Įamžink mūsų tautiečių begalinių kančių aimanas, kol dar tebėra likusių gyvų tolimosios šiaurės vargus patyrusių brolių Tremtinių ir Kalinių. Pajusk jų sielos atodūsius, kol dar neišblėsę nesvetingoje tolybėje patirto bado ir šalčio virpuliai. Savo vaizduotės akimis matyk vos velkamų kojų žingsnius nepakeliama katorginio darbo lageriuose...

Tai pareiga visų, kas sugeba į skaudžios istorijos faktus pažvelgti ne vien šaltu protu, bet ir jautria širdimi.

Bet argi kas gali sugebėti pavaizduoti neregėtų kančių gelmes, pats jų nepatyręs?!.. Kaip gerai, kad tremtiniai ir kaliniai jaučia pareigą rašyti atsiminimus, perteikti mums ir būsimoms kartoms tą šiurpią tikrovę, prašokančią net vaizduotės galias!.. O ta neregėtų kančių istorija – tai gyvenimo mokslas! Naudingas mokslas, ypač tiems, kurie netenka pusiausvyros, patyrę paprasčiausių gyvenimo sunkumų, nemalonumų. Tai būtinas mokslas, tai patriotizmo mokykla! Be tokio mokslo neišsijausime į priespaudos istoriją, nesugebėsime kaip reikiant pamilti ir branginti savo Tėvynę Lietuvą, tą mūsų Brolių Tremtinių ir Kalinių ilgesio šalį...

Jei pajėgtume savo vaizduotėje sutalpinti visų tremtinių ir kalinių patirtus vargus, pažeminimus, nuoskaudas, – tai atsivertų prieš mūsų akis neaprepiama kančių jūra, kančių okeanas!.. O jei panorėtume suvokti ne tik to okeano gelmes, bet ir jo platybes – ne tik kančių baisumus, bet ir mūsų tautiečių varguolių minią – reikia turėti visų tremtinių ir kalinių sąrašus, reikia susipažinti su jų kančių vietovėmis, jų geografine padėtimi, su buitinėmis sąlygomis, su priverstiniais darbais, su varginančia darbo drausme... Taigi reikia daug pažintinės reikšmės duomenų.

Šiame „Tremties ir kalinimo vietų“ žinyne, palyginti nedidelės apimties enciklopediniuose straipsniuose, skaitytojas ras gana daug informacijos, atskleidžiančios lietuvių tautos genocido tikrovę konkrečiais apibendrinančiais faktais su trumpais tiksliais vietos, laiko, darbų ir sąlygų nurodymais.

Tikimės, kad skaitytojas bus dėkingas labai kruopštiems šio Žinyno rengėjams bei jų talkininkams!

*Lietuvių katalikų mokslo akademijos
Centro valdyba*

LIETUVA KALĖJIMUOSE IR TREMTYJE

Jei po amžių kada skaudūs pančiai nukris
Ir vaikams užtekės nusiblaivęs dangus,
Mūsų kovos ir kančios, be ryto naktis –
Ar jiems besuprantamos bus?

Matronts

Nedaug šalių pasaulyje patyrė tokius išmėginimus, kokie per šį tūkstantmetį teko Lietuvai. Šių dienų žmogų sukrečia istorijos puslapiai apie Pilėnų gynėjų žūtį, kryžiuočių niokojamą Žemaitiją – pilys buvo deginamos, tūkstančiai žmonių, tarp jų vaikai ir moterys, išvaromi įkaitais į svečių šalį. Dėl lenkų dvarponių ir tijų savivalės lino kančias per šimtmečius kentėjo Lietuvos valstiečiai. Vis dėlto daugiausia vargų Lietuva patyrė, patekusi po Rusijos erelio sparnu, vėliau atsidūrusi po pjautuvu ir kūju (1995-aisiais, beje, sukako šių liūdnu įvykių 200-osios metinės). Šiandien, atsigręžus atgal, net Liublino unija jau neatrodo tokia tragiška, kaip Ribentropo ir Molotovo paktas, o carų laikų užkariautojų represijos – Kražių skerdynės, 1830–1831 ar 1863 metų sukilimų dalyvių tremtis bei katorgos, Muravjovo kartuvės, rekrūtų vargai – nebe tokie baisūs, kaip tie, kurie teko lietuvių daliai po 1940 metų. Mūsų upėmis turės nutekėti daug vandens, kol tauta atsipeikės ir, žvelgdama iš tolo, pajęgs kiek objektyviau įvertinti penkių bolševikinio genocido dešimtmečių nelaimės mastą ir įtaką Lietuvos istorijai. Vargas didelei valstybei, praradusiai kas šeštą ar penktą savo gyventoją, tačiau tikra katastrofa mažai, trijų milijonų šaliai, netekusiai kas ketvirto ar kas trečio piliečio, netekusiai pačių darbščiausių, drąsiausių, sumaniausių vyrų ir moterų. Ir ne taip svarbu, kas su jais atsitiko – žuvo miške, tremtyje ir kalėjimuose ar emigravo į Vakarus, – Lietuva juos prarado. Kaip po didžiulės stichinės nelaimės liko tik nuslaubtas laukas ir buvusio gyvenimo griuvėsiuose šmėkščiojantys gyvasties likučiai. Tokie mes ir atėjome į 1990 metų kovo 11-ąją – naująją Lietuvos nepriklausomybę, kurios iki šiol nesugebame nei dorai suprasti, nei įvertinti.

Kai siekėme išsivadavimo iš okupacijos, ne tokia įsivaizdavome tėvynę pirmaisiais nepriklausomybės metais. Atgavę išorinę laisvę,

mes pasirodėme tokie, kokie iš tikro esame – vargani, dvasiškai sumenkėję. Ilgametės okupacijos nepalietų beveik neliko. Lietuvų procentas tėvynėje ar grįžusiųjų iš tremties bei gulagų skaičiai dar nedaug ką sako apie tautos gyvybingumą, ryžtą atkurti naują tėvynę. Didžiausia Lietuvos tragedija yra tai, kas iš pirmo žvilgsnio lyg ir nepastebima. Tai tautinės savimones, krikščioniško tikėjimo, istorinės atminties, pilietiško susilpnėjimas, abejingumas esminėms tautinės valstybės reikmėms, visuotinis moralės nuosmukis.

Tačiau kol žmogus gyvas, turi gelbėtis, stengtis pakilti. Tą patį galima pasakyti ir apie tautą. Pirmiausia turime atgalvinti istorinę atmintį, išsiaiškinti ir suvokti, kuo buvome, kuo tapome ir kuo norime būti. Šiam kilniam tikslui skirta ir ši knyga – mūsų kryžiaus kelių geografijos enciklopedija. Kas tokią knygą galėjo parašyti geriau, jei ne tie, kurie iškentėjo tremtį ir lagerius? Tik tos pačios rankos, kentusios užpoliarės spelgus, kirtusios anglį ir vario rūdą ar amžinojo įšalo žemę bevardžiams brolių kapams, gali sužadinti atgaivą, įžiebtį tautos atmintį, neleisti užberti jos drėgnu tylos ir susitaikymo smėliu. Kokia brangi gimtoji pastogė, kalba, šeima ir artimieji, senolių papročiai, tėviškės ežerai ir upės, laukai ir miškai, gali paliudyti tik tie, kurie viso to buvo netekę, kuriems buvo įsakyta per valandą ar dvi susiruošti tolimon kelionėn, tarsi amžinybėn, ir kurie iš jazminų, bijūnų bei pievų žiedais pakvėpusio krašto visai nelauktai atsidūrė ant Lenos ledu atrauktos salos, gūdžioje viduržemio taigoje ar karščiu alsuojančiuose Tadžikijos medvilnės laukuose be tinkamų drabužių ir apavo, be maisto. Biologai, psichologai, sociologai ir kiti mokslininkai gali pasakyti, kas ištinka žmogų ar kitą gyvą būtybę, kai ji vienu akies mirksniu išplėšiama iš įprastinės aplinkos ir perkeliama į jos prigimčiai svetimas sąlygas. Arkties van-

denyno pakrantėje atsidūrę pirmojo vežimo lietuviai daug savųjų neteko pirmąją žiemą todėl, kad nemokėjo prisitaikyti prie klimato, nežinojo, kur ir kaip žvejoti, ką daryti ištikus pūgai, kokią susiręsti būstą. O kiek prisikentėjo tremtiniai Sibiro miškuose nuo mašalų ir uodų, skorbuto, kiek apsinuodijo žuvimi, vandeniu, nežinomais augalais! Igarka, Vorkuta, Magadanas, Norilskas, Verchojanskas, Krasnojarskas, Irkutskas, Džezkazganas mums pirmiausia yra ne žymūs pramonės ir žaliavų centrai, o Lietuvos sūnų ir dukterų osvencimai ar buchenvaldai.

Didžiausi kankintojai, žinoma, buvo ne gamta, sunkūs ir nemiegi širdžiai darbai. Kiek apsipratę, lietuviai su visu tuo susidorojo puikiai. Pats mačiau, kokias nuostabias nartas Tit Aruose buvo pasidarę broliai Staugaičiai – jos buvo nė kiek ne prastesnės, kaip evenkų ar jakutų. Kur kas baisesnė buvo dvikojai padarai čekistai – Dzeržinskio išmuštruoti budeliai, besieliai sadistai. Jie sunaikino milijonus žmonių, šiam tikslui pasitelkę sovietinę netvarką, Sibiro spelgą ir badą. Jų išradingumas pranoko fašistų vokiečių vaizduotę. Jie galėjo sandėliuose pūdyti tonas žuvų ir ramiai stebėti, kaip tremtinių vaikai iš bado čiulpia savo kraują iš pragaužtų pirštukų. Galėjo sušaldyti vokiečių belaisvių ešeloną, paliktą tundroje užkaltomis vagonų durimis, ar Laptevų jūroje plūduriuojančią baržą su tremtiniais, o patys tuo metu kelti orgijas prikūrentoje buveinėje arba medžioti šiaurės lapės, nelaimingų aukų lavonus naudodami kaip masalą.

Nematytą dvasinį nuopuolį pasiekė sovietinės imperijos koncentracijos stovyklose išugdytas „naujasis žmogus“. Po daugelio kalinių metų paleistas į laisvę, kalinių žargonu vadinamą „didžiąją zoną“, jis ne visada jau ir norėjo į ją sugrįžti: už vielinio aptvaro jam buvo užtikrintas šioks toks duonos kąsnis ir vargas būstas. O laisvėje namų jis neturėjo, niekas jo nebelaukė. Didžioji Gulago šalis, ši valstybės valstybėje, buvo tarsi sunkus planetos ligonis su begale nuolat daugėjančių piktybinių auglių savo kūne. Tūkstančių tūkstančiai žmonių gyvenimų – jų meilė, sveikata ir laimė – pranyko tremtyje ir koncentracijos stovyklose po svetimu ir šaltu imperijos dangumi – anapus Uralo, Altajaus kalnuose, už Karakumų dykynių, tundros bedvasės plynės, Sibiro taigoje.

Kol tik bus Lietuva, tol jos vaikų kartų kartos negalės abejingai žvelgti į Rytus: iš ten į mūsų kraštą atėjusios raudonosios ordos nuožmiai vykdė tautos genocidą. Iš lūpų į lūpas, iš knygos į knygą keliaus ši žinia, tarsi negandos paukštis, ir su motinos pienu perduoti kūdikiui žudynių vaizdai drums jo miegą. Ten, Rytuose, buvo naikinamos tėvynainių to meto ir būsimosios kartos, ten, po Šiaurės žvaigžde, žvelgdami į saulėlydžio pusę, net ir stingstančiuose vyzdžiuose mūsų tėvai ir seneliai tematė Lietuvą ir namus, kaip artėjančią dangų.

Ši, nepretenduojanti į precizinį tikslumą ir mokslinius apibendrinimus knyga bus brangi kaip kentėjusiųjų riešukučiomis supiltas tautos atminimo kauburėlis.

Eugenijus Ignatavičius

LIETUVOS TREMTINIŲ GOLGOTA

Sudėtinga parengti pirmąsias apibendrinančio ar enciklopedinio pobūdžio knygas, straipsnių ir dokumentų rinkinius skaudžiais Lietuvos istorijos klausimais, apie kuriuos sovietinė istoriografija stengdavosi arba nutylėti, arba tiesą išsprauti į kelis nereikšmingus ir tikrovę iškreipiančius sakinius. Tokia problemiška, palikusi mūsų visuomenėje gilius randus, palietusi daugelio Lietuvos žmonių gyvenimus, yra trėmimų istorija. Slėptos istorijos puslapius atskleidžiantys darbai, padedantys užpildyti „baltąsias dėmes“ – archyvinių duomenų slėpimo, faktų ignoravimo ir klastojimo pasekmės, – negali iš karto aprėpti visų būtinų istorijos šaltinių ir aspektų. Tam reikia daug laiko, didelių pastangų ir kruopštaus darbo. Tuo tarpu Lietuvos visuomenei – tiek tragiškus anų metų įvykius išgyvenusiai kartai, tiek vėliau gimusiems atkurtos Lietuvos Respublikos piliečiams – tokios knygos, kad ir su trūkumais, bet pagrįstos tikrais faktais ir vertinimais, reikalingos jau šiandien. Tokia, daug kruopštaus darbo pareikalavusi, yra ir ši, sovietinės represijas patyrusių žmonių atsiminimais pagrįsta knyga. Nedidelėje pratarmėje apie Lietuvos tremtinius neįmanoma išsamiai aprašyti trėmimų tragizmo, tremtyje patirtų skriaudų, pažeminimų ir tremtinių sugebėjimo neprarasti tikėjimo ir vilties sugrįžti į gimtinę. Ši viltis buvo gyva net ir sunkiausiais gyvenimo momentais, kai grėsė mirtis nuo bado, ligų, nelaimingų atsitikimų. O ir iš viso kažin ar įmanoma Gulago kalinių ar tremtinių kančias, paliečiančias pačius giliausias žmogaus sąmonės ir būties, ištvėrmės ir vitališkumo, Dievo valios ir lemties paslaptis, visapusiškai ir įtikinamai apibūdinti net ir sovietinio nužmoginimo pragarą patyrusiems žmonėms? Juk skaudūs išgyvenimai tarsi nuskęsta žmonių atminties slapta vietoje, kurios pasiekiamos gal tik panašaus likimo kartėlį išgyvenusiems žmonėms. Be to, tie žmonės, kuriems Stalino parankiniai sulaužė gyvenimus, neskuba atverti savo žaizdų dar ir todėl, kad jie vis dėlto sugrįžo į tėvų žemę ir jaučiasi

esą laimingesni už daugelį likimo brolių bei seserų, užgesusių svetimoje žemėje, toli nuo Lietuvos. Nors vietiniai kolaborantai neretam ir apkartino sugrįžimo džiaugsmą.

Sovietų Sąjungoje gyvenantys lietuviai trėmimus patyrė jau trečiajame XX a. dešimtmetyje. O 1939 metais trėmimai palietė ir Vilniaus kraštą (Rytų Lietuvą), du dešimtmečius išbuvusį Lenkijos okupacijoje. Pasirašius 1939 m. spalio 10 dienos SSRS–Lietuvos sutartį, tik trečdalis Vilniaus krašto buvo gražinta Lietuvai. Vėliau, jau po 1940 metų Lietuvos okupacijos ir aneksijos, į sovietinę tapusios Lietuvos ribas pateko ir kai kurios kitos Vilnijos lietuvių etninės žemės, 1939 metais buvusios įjungtos į Baltarusijos SSR teritoriją. Taigi Švenčionių, Šalčininkų, Dieveniškių, Druskininkų, Marcinkonių ir kitų aplinkinių gyvenviečių žmonės buvo pradėti tremti jau 1939 metų pabaigoje ir 1940 metų pirmojoje pusėje kartu su Baltarusijos gyventojais (Vakarų Baltarusijoje vien 1940 metais vyko trys masiniai trėmimai: vasario 9, balandžio 9–14 ir birželio 29 dienomis).

Represijos ir trėmimai iš Lietuvos prasidėjo iš karto po 1940 m. birželio 15 dienos okupacijos, dar iki aneksijos. Liepos 11–16 ir 18–19 dienomis buvo suimta apie 2 tūkstančius žmonių – daugiausia politikos ir visuomenės veikėjų. Dalis jų buvo išgabenta į SSRS kalėjimus. Vieni pirmųjų su šeimomis iš Lietuvos buvo išvežti Lietuvos ministras pirmininkas Antanas Merkys ir užsienio reikalų ministras Juozas Urbšys. Pavienės Lietuvos politikų, visuomenės veikėjų, pramonininkų šeimos buvo deportuojamos nuolatos. 1940 metų vasarą tremiami buvo ne tik lietuviai, bet ir lenkų, žydų bei kitų tautybių Lietuvos gyventojai. Represijos ypač sustiprėjo Lietuvą inkorporavus į SSRS – po 1940 m. rugpjūčio 3 dienos. Kalėjimai buvo perpildyti suimtų žmonių. Pradėta ruošti masiniams gyventojų trėmimams.

1940 metų rudens pradžioje LSSR vidaus reikalų liaudies komisaras Aleksandras Guzevičius gavo SSRS NKVD vadovo L. Berijos 1939 m.

spalio 11 d. pasirašytą slaptą įsaką Nr. 001223 (beje, kaip tik tą dieną Kaune vyko džiaugsmo mitingas Vilniaus atgavimo proga), kuriame buvo juridiškai apibrėžta „antisovietinio elemento“ (t.y. sovietų valdžios priešų, kuriems turėjo būti taikomos įvairios represijos) kategorija okupuotose ir numatytose okupuoti valstybėse. Įsake buvo minimos ir tuo metu dar nepriklausomos Baltijos šalys. Šį įsaką A. Guzevičius patikslino ir konkretizavo savo įsakymu Nr. 0054 (*Anušauskas A., Vosyliūtė V. Genocidas: Dokumentų apžvalga // Lietuvos gyventojų genocidas. T. 1. 1939–1941. V., 1992. P. XVII*). Pagal jį ir kitas NKVD ir NKGB direktyvas bei instrukcijas, kuriose buvo smulkiai nurodyta, kaip vesti „kriminalinių, socialiai pavojingų ir antisovietinių elementų“ apskaitą, visoje Lietuvoje pradėta sudarinėti tremtinių žmonių sąrašus. Tą darbą dirbo LSSR valstybės saugumo miestų ir apskričių skyriai bei LKP(b) vadovybė ir partinis aktyvas, padedami šimtų ir tūkstančių iš visos SSRS atvykusių čekistų (*Grunskis E. Lietuvos gyventojų deportacijos // 1941–1952 metų Lietuvos tremtiniai. V., 1993. Kn. 1 P. 4–6*). 1941 m. kovo 26 dieną LKP(b) CK biuras priėmė Antano Sniečkaus pasirašytą nutarimą „Dėl kontrrevoliucinių ir socialiai pavojingų elementų suėmimo ir iškeldinimo iš Lietuvos TSR“ (Lietuvos visuomenės organizacijų archyvas [toliau – LVOA], f. 1771, ap. 190, b. 1, l. 78). 1941 metų balandžio mėnesį SSRS NKVD parengė Rusijos, Uzbekijos ir Kazachijos sričių bei autonominių respublikų, į kurias buvo numatyta 20-čiai metų ištremti Lietuvos gyventojus, sąrašą (Lietuvos kovų ir kančių istorija. [Kn.] 1. Lietuvos gyventojų trėmimai 1941, 1945–1952 m. [toliau – LKKII]; Dokumentų rinkinys / Sudarė E. Grunskis, V. Kašauskienė, H. Šadžius; Ats. red. G. Rudis. V., 1994. P. 13). Kitais įvairių LSSR ir SSRS represinių įstaigų dokumentais buvo numatyti atsakingi už trėmimus kiekvienoje Lietuvos apskrityje asmenys, nurodyta, kaip organizuoti transportą, kokios tvarkos laikytis žmones suimant, vežant iš namų, gabenant geležinkeliais, įvardytos konkrečios tremties vietos ir pan.

Iš dokumentų, skirtų trėmimų organizatoriams ir vykdytojams, aiškėja, kad 1941 metų birželio trėmimai buvo nukreipti visų pirma prieš sąmoningiausią ir aktyviausią visuomenės sluoksnį – tarpukario nepriklausomybės

metais susiformavusią patriotinę Lietuvos inteligentią. Bolševikai suprato, kad nuo jos daugiausia priklausė lietuvių tautos identiteto išsaugojimas ir Lietuvos gyventojų priešinimasis sovietizacijai, rusifikacijai, kolonizacijai. Todėl, nors į tremiamųjų sąrašus pateko nemažai pramonininkų, prekybininkų, ūkininkų ir kitų socialinių grupių žmonių, vis dėlto daugumą sudarė aukštų valdininkų ir įvairių profesijų inteligentų šeimos. Tarp jų ypač daug buvo pedagogų (vien per šį trėmimą mokyklos neteko beveik 1100 mokytojų, o iš viso 1940–1941 metais jų buvo represuota maždaug aštuntadalio). Be to, inteligentią palietė ir kitos represijos, vykusios visą 1940–1941 metų sovietinės okupacijos laikotarpį.

Pirmasis masinis trėmimas prasidėjo 1941 m. birželio 14-osios naktį. Visą savaitę iki pat II pasaulinio karo pradžios (birželio 22-osios) Lietuvos geležinkelių stotyse buvo formuojami tremtinių ešelonai ir gabenami į SSRS. Nėra abejonių: jei ne karas, trėmimai būtų buvę tęsiami. Tai liudija išlikę dokumentai. Kritiška ir kruopšti jų analizė, kaip ir ištremtų Lietuvos gyventojų statistikos bei kitų su trėmimais susijusių klausimų tikslinimas ir aiškinimas – istorikų ateities uždavinys. Baisu, tačiau įtikėtina, jog lietuvių tautai grėsė čečėnų, Pavolgio vokiečių ar Krymo totorių, kurie buvo ištisai iškeldinti iš gimtųjų vietų, likimas.

Kruopščiai paruoštą birželio 14-osios akciją vykdė LSSR NKVD ir NKGB darbuotojai, milicija, SSRS NKVD vidaus kariuomenės daliniai. Jiems talkino Baltarusijos, Ukrainos NKVD pareigūnai. Buvo sudarytos vadinamosios operatyvinės grupės, į kurias, be minėtų represinių struktūrų atstovų, buvo įtraukti LKP(b) nariai ir sovietiniai aktyvistai. Tremiamųjų sąrašuose įrašytos šeimos turėjo būti tuoj pat izoliuotos nuo kitų gyventojų, kad nesukeltų pastarųjų panikos ar neišprovokuotų pasipriešinimo. Kiekviena operatyvinė grupė turėjo suimti po dvi šeimas (LKKII. P. 24).

Iki tol Lietuvos gyventojai jau buvo nemažai nukentėję nuo sovietinių represijų, tačiau žiauri ir netikėta naktinė šeimų suėmimo akcija sukėlė visuotinę siaubą, baimę ir neviltį. O kokią skausmą teko pergyventi išgabenimui į tremtį pasmerktoms šeimoms? Iš miego prikėlę tremiamuosius ir darydami kratas, baudėjai

dažnai elgėsi labai grubiai. Neretai nebuvo leidžiama pasiimti net mažiems vaikams būtinų dalykų, numatytų pačių enkavedistų sudarytose instrukcijose. Trėmėjų savivalė ir nežmoniškas elgesys, vertingesnių daiktų (laikrodžių, žiedų ir kita) vagystės užfiksuotos net SSRS NKVD dokumentuose (LKKI. P. 40–41). Atokesnėse vietovėse šeimos buvo suiminėjamos ir vėliau, kai kur – net birželio 17-osios naktį. Prasidėjus karo suirutei ir dėl geležinkelininkų sabotazo Vilniaus ir Šiaulių geležinkelio stotyse keli vagonai su žmonėmis nebuvo išgabenti iš Lietuvos („Naujoji Lietuva“, 1941.07.07).

1941-ųjų metų tremtinių dalia, lyginant su vėlesnių metų trėmimais, buvo pati tragiškiausia, jų tremtis truko ilgiausiai. Tremtiniai buvo vežami mirčiai. Šito neslėpė ir traukinius lydintys „atlapaširdžiai“ enkavedistai. Tik vėliau, užsitęsęs karas ir po jo, kai Rusijoje ėmė trūkti darbo jėgos (milijonai vyrų žuvo fronte ir nuo bolševikų represijų), požiūris į tremtinius pasikeitė ir jiems buvo sudaromos bent minimalios egzistavimo sąlygos.

Nežmoniški išbandymai prasidėjo jau Lietuvoje. Kaip buvo numatyta SSRS ir LSSR represinių įstaigų instrukcijose, dauguma vyrų geležinkelio stotyse buvo atskirti nuo šeimų ir išgabenti į koncentracijos stovyklas (ten beveik visi jie mirė nuo bado). Bado mirčiai faktiškai buvo pasmerktos ir jų šeimos – moterys, vaikai ir seneliai, nes vienai šeimai buvo leista pasiimti ne daugiau kaip 100 kg mantos – drabužių, patalynės, maisto produktų (LKKI. P. 17–18). Žmonės buvo vežami gyvuliniais vagonais. Nors pagal NKGB „taisykles“ viename vagonė turėjo būti apie 25 žmonės (iš pradžių „ne daugiau kaip 25“, vėliau – „ne mažiau kaip 25“ – LKKI. P. 20), bet, trūkstam vagonų, šių normų nebuvo laikomasi. Jie buvo sausakimšai (panašiai padėti buvo ir tremiant žmones po karo). Su tremtiniais buvo elgiamasi žiauriai, jie buvo vadinami „liaudies priešais“, „fašistais“, „banditais“. 1941-ųjų metų tremtiniais kelionė į atšiaurius SSRS rajonus truko ilgiau negu buvo numatyta: jau buvo prasidėjęs karas, į vakarus važiuavo traukiniai su kareiviais ir karo technika. Juos praleisdami, tremtinių ešelonai dažnai po kelias dienas stovėdavo geležinkelio stotyse ant atsarginių bėgių, saugomi ginkluotų kareivių. Žmonės iš vagonų nebuvo išleidžia-

mi po kelias dienas ar net savaites. Nors NKGB instrukcijose buvo numatytas ir medicinos personalas traukiniuose, ir karštas maistas, iš tikrųjų medicinos pagalbos nebuvo, tremtiniai neturėjo elementarių sanitarinių sąlygų, trūko maisto, vandens. Todėl daug vaikų, senesnių ir silpnesnės sveikatos žmonių mirė keliionėje. Labai retais atvejais sunkiai susirgę žmonės buvo paliekami ligoninėse. Trėmėjams tik rūpėjo tremtinius nuvežti į vietą, ir kad išvežtų iš Lietuvos bei pakeliui mirusių žmonių skaičius atitiktų nuvežtų į vietą skaičių.

Dauguma 1941 metais iš Lietuvos ištremtų šeimų buvo išgabenta į Altajaus kraštą, kai kurie pateko į Novosibirsko sritį (iš jos dalies 1944 m. rugpjūčio 13 dieną buvo sudaryta Tomsko sritis) ir Komijos ASSR. Kai kurios šeimos (jų buvo mažiausiai) buvo nuvežtos į Krasnojarsko kraštą (LKKI. P. 85; Statistiniai duomenys apie 1939–1941 genocido aukas // Lietuvos gyventojų genocidas. T. 1. P. 786). Į Krasnojarsko krašto koncentracijos stovyklas pateko ir dauguma nuo šeimų atskirtų vyrų. 1942 metų vasarą apie 40% 1941-ųjų metų tremtinių iš Altajaus krašto buvo išgabenta į Jakutijos šiaurę, kur dauguma jų mirė nuo bado, šalčio, ligų.

1945 metų balandžio mėnesį, dar tebevykstant II pasauliniam karui, iš Lietuvos į rytus vėl išvyko ešelonas tremtinių. Šį kartą tai buvo vadinamųjų „vokiečių“ šeimos. Jų daugumą sudarė liuteronų tikėjimo, vokišką vardą ar pavardę, giminių Vokietijoje turintys ar vokiečių kalbą dėstę asmenys. Slaptą direktyvą pasirošti šiam trėmimui 1944 m. gruodžio 16 dieną buvo pasirašę LSSR NKVD ir NKGB komisarai J. Bartašiūnas ir A. Guzevičius (LKKI. P. 95). Tremtiniai buvo iš 14-os apskričių (iš viso tuo metu Lietuvoje jų buvo 26). Kol kas nėra tikslų duomenų, kiek tame ešlone buvo žmonių, kur jie turėjo būti nuvežti. Iš Kauno traukinys išvyko į Komiją. Gegužės 9 dieną, privažiavus Vologdą, baigėsi karas. Tada traukinys pasuko į pietus – į Tadžikijos sostinę Stalinabadą (dabar Dušanbė). Iš ten tremtiniai kalnų keliais buvo nuvežti į Vachšo upės slėnį (prie Afganistano sienos) ir išskirstyti po medvilnės auginimo kolūkius. Daug iš jų mirė nuo neįprasto klimato (vasarą būdavo +50 °C ir daugiau), bado, žarnyno ligų (trūko geriamojo vandens), maliarijos, alinančio darbo medvilnės plantacijose.

Pirmaisiais dvejais pokario metais (1945-aisiais ir 1946-aisiais) buvo tremiamos daugiausia partizanų (enkavedistų žargonu – „banditų“) ir jų rėmėjų šeimos – daugiausia moterys, vaikai, seneliai. Darbingų vyrų tarp jų buvo nedaug. Taip buvo norima įbauginti gyventojus ir palaužti besiplečiantį ginkluotą antisovietinį pasipriešinimą. 1945 metais nuo liepos 17 iki rugsėjo 3 dienos žmonės buvo suimami beveik visose Lietuvos apskrityse. Tremtiniai buvo išgabenti į Komiją ir Molotovo sritį (pastarajai 1957 metais buvo grąžintas Permės pavadinimas). 1946 metų vasario mėnesį daugiausia buvo tremiama iš Marijampolės, Alytaus, Lazdijų ir Tauragės apskričių. Lietuvos partizanai bandė sutrukdyti šiuos trėmimus. Jie užpuлдavo baudėjų operatyvines grupes, susprogdino geležinkelio tiltą netoli Marijampolės; dėl to ešelonas iš Kauno išvyko dviem dienomis vėliau (LKKI.I. P. 128–130). Šie tremtiniai buvo išgabenti į Sverdlovsko (dabar Jekaterinburgo) sritį.

Nuo 1947 metų trėmimus vykdė SSRS ir LSSR MGB bei kitos represinės struktūros. Tačiau specialius nutarimus ir instrukcijas rengė, paskirdavo įgaliotinius apskritims, iš kurių numatyta tremti, taip pat ir Lietuvos SSR Liaudies komisarų (nuo 1947 metų – Ministrų) taryba ir LKP(b) CK. Ištremtų šeimų turtas būdavo perduodamas tarybiniais ūkiams (vėliau – ir steigliams kolūkiams), mašinų ir traktorių stotims, sovietinę santvarką remiantiems naujakuriams, „liaudies gynėjams“, žmonių vadiniams „stribais“. Pastarieji, kurių vaidmuo tremiant šeimas vis didėjo, buvo suinteresuoti, kad būtų išstremta kuo daugiau žmonių – jiems tekdavo daugiau tremtinių turto (LVOA, f. 1771, ap. 8, b. 194, l. 13; ap. 52, b. 15, l. 34–35).

Pagal SSRS MGB 1947 m. spalio 16 dienos potvarkį nuo 1947 metų pabaigos pradėta tremti ir turtingesnius ūkininkus, net jei jie ir neturėjo ryšių su pagrindžiu, buvo sumokėję mokesčius ir atidavę pyllavas. Jų sąrašus sudarinėjo sovietiniai aktyvistai vietose. „Buožių“ trėmimas prasidėjo 1947 metų gruodžio pradžioje ir truko ligi 1948 metų balandžio mėnesio vidurio. Jis vyko 19-oje apskričių. Ištremtos šeimos atsikūrė Jakūtijoje, Omsko, Tomsko, Tiumenės srityse. Be to, 1947 metais buvo tremiamos ir pavienės šeimos (*Grunskis E.* Lietuvos gyventojų ... P. 10–11).

Didžiausi Lietuvos gyventojų trėmimai vyko 1948 metų gegužės, 1949 metų kovo ir 1951 metų spalio mėnesį. Jie buvo vykdomi pagal Maskvoje nustatytas tremtinių normas. Pagal jas Vilniuje ir apskrityse už trėmimus atsakingi pareigūnai sudarydavo du tremiamųjų sąrašus: pagrindinį ir rezervinį. Jei pagrindiniame sąraše buvusiam asmeniui ar šeimai pavykdavo pabėgti, išsipirkti ar kaip kitaip trėmimo išvengti, tai į jų vietą buvo įrašomi asmenys iš rezervinio sąrašo. Planiniais trėmimais bolševikų politikai, padedami vietinių kolaborantų, ne tik aprūpindavo atšiaurius sovietinės imperijos regionus beveik neapmokama darbo jėga, bet ir tikėjosi susilpninti tautinį pasipriešinimą, sunaikinti patriotiškiausią, drąsiausią ir sąmoningiausią visuomenės dalį, o nutautinimui mažiau atsparius lietuvius, padedant rusams kolonistams, sušlydyti į „tarybinę liaudį“.

1948 metų gegužės mėnesį buvo numatyta išstremti 12 tūkstančių šeimų (LKKI.I. P. 135). Dokumentuose šis masinis trėmimas buvo užkoduotas „Pavasario“ („Vesna“) pavadinimu. Gegužės 18 dieną nutarimus, direktyvas ir pranešimus apie nusikalstamą akciją prieš savo tautą pasirašė aukščiausieji LSSR pareigūnai (LKKI.I. P. 172–179). Į tremiamųjų sąrašus daugiausia pateko dar nesužlugdyti geriausi ūkininkai („buožės“). Taip buvo ruošama dirva būsimai Lietuvos kaimo kolektyvizacijai. Tremiami šeimai buvo leista pasiimti maisto ir daiktų iki 1000 kg. Visas kitas turtas buvo perduotas kolūkiams, tarybiniais ūkiams, įvairioms įstaigoms, asmenims ir grobostas jau trėmimo metu (*Kašauskienė V.* Didžiausias Lietuvos gyventojų trėmimas (1948 m. gegužės 22–27 d.) / *Lituanistica*. 1933. Nr. 4. P. 43–44). Tremiamos šeimos visose Lietuvos apskrityse buvo suimami gegužės 22-osios naktį. Tremtiniai buvo išvežti miško darbams į Krasnojarsko kraštą, Irkutsko sritį ir Buriatijos–Mongolijos ASSR (LKKI.I. P. 194–198). Vežimo išvengusių šeimų ar jų narių buvo ieškoma, jie sulmami ir tremiami vėliau.

Į Krasnojarsko kraštą bei Irkutsko sritį buvo išvežti ir 1949 metų kovo mėnesio tremtiniai. Šis masinis trėmimas, įslaptintas pavadinimu „Bangų mūša“ („Priboj“), buvo numatytas kovo 25-osios rytą, bet paskutiniai ešelonai su tremtiniais išvyko tik kovo 30 dieną – sutruk-

dė pavasario polaidis (sunkvežimiai negalėjo įvažiuoti į kaimus), Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai šventė (žmonės buvo išėję į bažnyčias). Tarp tremtinių buvo nemažai ir miestiečių šeimų. Skirtingai nuo 1948 metų, kai tremties terminas nebuvo nurodytas, 1949-ųjų metų pavasario tremtiniai buvo išskeldinti „visam laikui“. Gal dėl to kiekvienai šeimai daiktų ir maisto buvo leista pasiimti daugiau – iki 1500 kg. Bet ir ši „privilegija“ dažnai nebuvo įgyvendinama: tremiami žmonės buvo priblokšti, apimti nevilties, trėmėjai skubino, elgėsi šiurkščiai. 1949 metais dar buvo ištremta šeimų balandžio, birželio ir liepos mėnesiais (*Grunskis E.* Lietuvos gyventojų ... P. 15–18), 1950 metais – balandžio (tremtiniai buvo išvežti į Altaus kraštą) ir rugsėjo mėnesiais (į Chabarovsko kraštą), 1951 metais – rugsėjo 20–21 dienomis (į Irkutsko sritį). Per šiuos trėmimus nukentėjo mažiau žmonių negu per ankstesnius duėjus metus. 1951 m. spalio 2–3 dienos trėmimas („Osen“ – „Ruduo“) vėl apėmė visą Lietuvą. Jo tikslas buvo (kaip rašoma Lietuvos SSR Ministrų tarybos nutarime) „išskeldinti visiems laikams... priešiškaai prieš kolūkius veikiančius buožes su šeimomis“ (Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. R-754, ap. 11, b. 90, l. 22). Šeimos iš kaimų ir vienkienių dar buvo trėmiamos į Altaus kraštą ir 1951 m. lapkričio 30 dieną.

Net penkis, tik mažesnio masto, trėmimus Lietuva patyrė 1952 metais. Didesni iš jų vyko sausio ir rugpjūčio mėnesiais. Dauguma šeimų su mažamečiais vaikais ir seneliais buvo išgabenta į Krasnojarsko kraštą. LSSR MGB tremtinių šeimų sąrašus sudarinėjo ir 1953 metais, bet tolesnius masinius trėmimus nutraukė Stalino mirtis. Po jos 1953 metais dar buvo ištremtos nedidelės žmonių grupės.

Kiek iš Lietuvos ištremta žmonių iš viso ir kiek per vienus ar kitus trėmimus – tebediskutuojama (apie tai yra rašę Adolfas Damušis, Leonardas Kerulis, Juozas Prunskis, Kęstutis K. Girnius, Romualdas J. Misiūnas, Henrikas Šadžius, Vanda Kašauskienė, Eugenijus Grunskis, Gediminas Rudis, Juozas Starkauskas, Birutė Burauskaitė ir kiti). 1988 m. gegužės 12 dieną tuometinio LSSR valstybės saugumo komiteto pažymoje Lietuvos LKP Centro Komitetui dėl 1941–1952 metais ištremtų Lietuvos gyventojų teigiama, jog per šį laikotarpį „specialiajai

tremčiai į tolimus SSRS rajonus buvo išskeldinti 120 924 žmonės (37 362 šeimos)“ (LKKI. P. 423–425). Šių duomenų tikslumas labai abejotinas. Tai patvirtina ir tas faktas, kad leidiniuose „Lietuvos gyventojų genocidas“ (1992, t. 1) ir „1941–1952 metų Lietuvos tremtiniai“ (1993, kn. 1) išspausdintuose sąrašuose bei sovietinių represinių įstaigų dokumentuose nurodytos ne visų tremtinių pavardės. Taigi tikslų tremtinių skaičių, matyt, nelengva bus nustatyti.

Dar sunkiau aprašyti daugybėje tremties vietų atsidūrusių Lietuvos gyventojų kančias. Apie tai beveik nieko nerasime net kruopščiausiai tirdami tremtinių bylas, išlikusias dabartinės Rusijos archyvuose. Palyginti nedaugelio tremtinių skaudūs pergyvenimai išsakyti paskelbtuose atsiminimuose. Daugumos jų nebėra gyvų, kitų atmintis jau ne visada gali padėti istorikams: juk nuo trėmimų praėjo pusė ar beveik pusė šimtmečio.

Bene daugiausia atsiminimų (kurių autoriai yra arba patys tremtiniai, arba trėmimų liudininkai kiti Lietuvos gyventojai) yra parašyta apie tremtinių golgotos pradžią – 1941 m. birželio 14-ąją prasidėjusią tragediją. Tačiau panašios kelionės sąlygos buvo ir per pokario metų trėmimus. Svarbiausias šaltinis, atkuriant tikrovišką kėlionės į tremties vietą vaizdą, yra tremtinių atsiminimai. Kai kurių detalių galima rasti ir trėmimus vykdžiusių, tremtinius gabenusių pareigūnų rašytuose dokumentuose, tik į juos, žinodami sovietinį metodą ataskaitose ir pranešimuose praleisti svarbius faktus, iškreipti tikrovę, turime žiūrėti kritiškai. Iš Lietuvos žmonės buvo vežami traukiniais, gyvuliniuose vagonuose. Traukiniai važiuodavo lėtai, dažnai po kelias paras prastovėdavo geležinkelio stotyse. Žmonės iš vagonų buvo išleidžiami labai retai, ir tai tik gamtiniais reikalais (šiaip jau šioms reikalam buvo vagonų grindyse iškirstos skylės). Perpildytuose vagonuose trūko oro, vasarą būdavo karšta, žiemą – labai šalta. Maisto dažniausiai pritrūkdavo jau nuvažiavus kiek toliau nuo Lietuvos. Pagal instrukcijas ir nurodymus (daug jų pateikiama dokumentų rinkinyje „Lietuvos kovų ir kančių istorija“) tremtinių maitinimui ir medicininiam aptarnavimui turėjo būti skiriami pinigai. Pavyzdžiui, 1945 metais ešelonų viršininkai gaudavo po 100 rb kiekvienam tremtiniui; 1948 metais

vieno tremtinio dienpinigiai buvo 5,50 rb ir netgi, kaip rašoma tarnybiniam vieno ešelonu viršininko pranešime, „motinos vaikams iki 3 metų gaudavo pinigų pienui“ (LKKI. P. 103, 172, 254). Tačiau tremtiniai nei tų pinigų, nei pieno nematydavo. Nebūdavo vandens atsigerti, o ką bekalbėti apie pieną ar kitus vaikams reikalingus produktus. Net sriubos, t.y. kokio nors sušvinkusio kopūstų viralo, vežamieji retai tegaudavo. Pavyzdžiui, 1948 metais vieno ešelonu tremtiniai kelionėje gavo jos tik tris kartus (Žitkevičienė L. Sugrįžimas // „Tautų tėvo“ karalystėje. K., 1991. P. 120). Nėra abejonių, jog tremtiniais skirtus vaistus, maistą ir pinigus grobstė ešelonus lydintys personalas. O kaip turėjo jaustis gyvulinuose vagonuose vežamos nėščios moterys? Kai kurios iš jų pakeliui į tremties vietą ir gimdė. Deja, retas iš tų naujagimių išgyvendavo ilgiau nei kelias dienas. Jų, kaip ir kitų vagonuose mirusių žmonių, lavonus išnešdavo traukinius lydintys kareiviai, ir artimieji niekada nesužinojo, kur jų kapas. Kelionėje tremtiniai mirėdavo ne tik nuo ligų. Štai 1948 m. birželio 1 dieną Baškirijoje, apie 23 km nuo Ufos, ešeloną, kuriame buvo daugiausia Raseinių apskrities gyventojai, ištiko avarija. Oficialiuose dokumentuose nurodyta, jog avarijos metu 19 tremtinių žuvo, 57 buvo sužeisti. Po dviejų parų sudaužyti vagonai buvo pakeisti naujais, ir traukinys vyko toliau, į Krasnojarsko kraštą (LKKI. P. 239–241).

Ešelonuose tremtiniai patyrė visokių pažeminimų. Saugumiečiai darė kratas. Per jas buvo atimami vertingesnieji daiktai, rašymo priemonės, popierius, nuotraukos, asmens dokumentai. Dokumentai ir maisto produktai dingdavo ir „dezinfekcijos“ metu, kai tremiamieji buvo išlaipinami iš vagonų ir varomi praustis, o drabužiai ir daiktai atiduodami iškaitinti. SSRS saugumo darbuotojai jau kelionėje (vėliau – ir tremtyje) silpnesnės dvasios, apimtus nevilties, išbadėjusius žmones stengėsi užverbuoti. Į sovietinį saugumo voratinklį patekę asmenys turėjo pranešinėti apie tremtinių nuotakas, kalbas, planus, sekti nepalūžusius, padedančius kitiems iškėsti kančias ir pažeminimus žmones. Be abejo, tremtinių ešelonuose dirbusių saugumo darbuotojų ataskaitos nėra visiškai patikimas dokumentas – ne visi „statistiniai“ tremtiniai informatoriai teikė žinias, ga-

lėjusias pakenkti kitiems tremtiniais. Vieni gudraudavo arba saviesiems prisipažindavo esą užverbuoti, kiti tiesiog atsisakydavo bendradarbiauti (Šadžius H. KGB veikla tarp tremtinių / / Tiesa. 1994.02.03–11; Makaraitė A. Kur Vyčegda teka rūsti // „Tautų tėvo“ karalystėje. P. 23). Be to, saugumo darbuotojai stengėsi ataskaitose padidinti savo nuopelnus. Tai suprato ir aukštesnieji pareigūnai, pabrėždami, kad tik kai kurių agentų ir patikėtinių informacija verta dėmesio (LKKI. P. 255–256). Tik nedaugelis iš Lietuvos ištremtų žmonių sutiko bendradarbiauti su sovietiniu saugumu. Visi kiti neišdavė nepriklausomos Lietuvos idealų, humanistinių nuostatų, padėdavo vieni kitiems. Nežmoniškomis sąlygomis, kai buvo pamintos elementarios žmogaus teisės, viešpatavo visiška savivalė, tai padėjo ištremtiesiems išgyventi ir nepalūžti dvasiškai.

Tremtinių darbas buvo reikalingas daugiausia įsisavinant Sibiro gamtos turtus arba karo nualintame Sovietų Sąjungos žemės ūkyje. Į tas vietas, kur buvo paskirti Lietuvos gyventojai – miškų ūkius, kolūkius ir pan., – traukiniai negalėjo privažiuoti. Todėl dažniausiai su vaikais ir visa manta išlaipinti iš vagonų kokioje nors didesnėje geležinkelio stotyje tremtiniai buvo vėl (jau kitokiu transportu) gabenami dar šimtus ar tūkstančius kilometrų. Štai 1948 metais po kelionės „Stalino vagonais“ į Irkutską 800 Lietuvos tremtinių šeimų laukė dar keli transportavimo etapai: baržomis Angaros upe iki Zajarskajos prieplaukos (539 km), sunkvežimiais iki kitos prieplaukos. Iš ten pusė tremtinių buvo nuplukdyta Lenos upe iki Muchtijos (dabar Lenskas; 958 km), o kita pusė – ta pačia Lena ligi Jakutijos ASSR rajono centro Oliokminko (1361 km; LKKI. P. 163). Laukiant transporto ar dėl kitų priežasčių tarpiniuose punktuose tremtiniais dažnai tekdavo kurį laiką gyventi be pastogės, lauke. Pavyzdžiui, Dutove (Komija) po atviro dangumi Lietuvos tremtiniai 1945 metais išbuvo nuo rugpjūčio iki spalio mėnesio.

Prieš pasiekiant galutinę vadinamojo specnutrėmimo vietą, kelionėje iškamuotiems tremtiniais tekdavo patirti dar vieną pažeminimą. Į geležinkelio stotį, upės prieplauką ar kitą vietą, kur buvo atgabenti tremtiniai, suvažiuodavo „pirkliai“ – aplinkinių miško pramo-

nės ūkių, kolūkių, įmonių atstovai ir rinkdavosi „darbo jėgą“. Tai buvo šiek tiek panašu į istorijos vadovėliuose aprašomus antikos vergų turgus. Išsirinktosios šeimos buvo arkliais, jaučiais, sunkvežimiais, baržomis, valtimis ar kitoku transportu vežamos dar dešimtis ar šimtus kilometrų gilyn į taigą (kartais nuveždavo tik daiktus, o žmonės turėdavo eiti pėsti). Pirmiausia buvo išsivežami darbingesni žmonės, o šeimos su mažais vaikais, ligoniais ar seneliais savaitėmis laukdavo savo eilės.

Reikia nemaža tyrinėjimų, kad būtų nustatytos ir patikslintos visos vietovės, kuriose tiek vargo Lietuvos tremtiniai. Šių vietų „geografija“ nuo 1940–1941 metų nuolatos plėtėsi. Vergiško tremtinių darbo prireikė ne tik Altajaus krašte ir Jakutijoje, kur atsidūrė dauguma 1941-ųjų metų tremtinių, bet ir Tadžikijoje, Kazachijoje, o bene daugiausia – Krasnojarsko krašto pietuose ir Irkutsko srityje, kur po karo buvo pradėti kirsti didžiuliai miškų plotai. Neįžengiamoje Sibiro taigoje kone vienintelė susisiekimo priemonė buvo upės. Todėl daugiausia jomis ir buvo gabenama darbo jėga, technika, ant jų krantų buvo statomos barakų gyvenvietės, kuriose apsigyvendavo tremtiniai (vėliau kai kurios iš jų išaugo, tapo nemažais administraciniais centrais), jomis buvo plukdoma ir tremtinių pagaminta produkcija. Prie didžiųjų Sibiro upių – Lenos, Jenisejaus, Obės, Angaros, Vitimo ir jų intakų, Baikalo ežero buvo ir dauguma šiame leidinyje aprašytų gyvenviečių, kuriose sunkią nedalią kentėjo Lietuvos žmonės.

Nuvežti į nuolatinės tremties vietas tremtiniai nuo pirmųjų dienų atsidūrė beteisėje padėtyje. Juos lydėjusieji enkavedistai ne tik patys į tremtinius žiūrėjo paniekinančiai, laikė juos „liaudies priešais“, bet taip žiūrėti skatino ir vietinius gyventojus. Daugelyje vietų pastariesiems buvo draudžiama palaikyti bet kokius kontaktus su atitremtais žmonėmis, grasinama represijomis. Taigi Lietuvos gyventojai buvo sutikti priešišškai, su baime, pravardžiuojami „banditais“, „fašistais“. Su tremtiniais visada buvo elgiamasi blogiau negu su vietiniais gyventojais, jie buvo užgauliojami, stumdomi eilėse prie maisto produktų, kuriuos gaudavo už korteles, jų vaikai terorizuojami (*Garmutė A. Ešelonai // Amžino įšalo žemėje. V., 1989. P. 67*). Lietuviai iš pradžių nemokėjo rusiškai, todėl

buvo apgaudinėjami apskaičiuojant padarytą darbą ir darbo užmokestį. Kai kuriose vietose tremtinius terorizavo ir iš kalėjimų į tremtį atsiųstų kriminalinių nusikaltėlių ir vietinių dykaduonių gaujos.

Tiesa, taip buvo ne visur ir daugiausia tik iš pradžių. Nemaža vietinių gyventojų kadaise buvo patys patyrę tremtinių dalį ir su užuojauta žiūrėjo į tam pačiam likimui pasmerktus Lietuvos žmones. Dar kiti, pabendravę su atvežtaisiais, pakeitė apie juos sovietinės propagandos primestą nuomonę. Buvo atvejų, kai jau mirtimi besivaduojančius tremtinius, nebijodami būti apkaltinti „liaudies priešų“ rėmimu, išgelbėjo eiliniai vietiniai žmonės ar sąžiningi pareigūnai. Vertas pagarbos gydytojo L. Samodurovo, 1943 metų vasario mėnesį atvykusio į Lenos deltą (prie Laptevų jūros), elgesys. Savo atsiminimuose gydytoja Dalia Grinkevičiūtė, viena pirmųjų prabilusi apie tremtinių kančias, rašo, kad Samodurovas „drąsiai susirėmė su Trofimovsko viršininkais, kurie gyveno šiltuose, mūsų iš rąstų pastatytuose namuose, buvo nuo galvos iki kojų apsirengę kailiniais, apsiavę kailiniais untais arba veltiniais, valgė iki soties sąjungininkų siunčiamą iš Amerikos duoną, sviestą, cukrų ir kiaulienos konservus [...] Pagrindinis jų užsiėmimas buvo greitais tempais siųsti lietuvius ir suomių į aną pasaulį [...] Jau kitą dieną gavome po dubenėlį karštos žirnių sriubos, po pusę kilogramo šaldytos žuvies, kurią gydytojo patarimu suvalgėm žalia, kad nežūtų askorbininė rūgštis [...] Davė žmogui ir po keletą kilogramų Kanados miltų. Badas ir skorbutas pamažu ėmė trauktis. Atsitraukė ir mirtis. Tie, kurie sulaukė daktaro Samodurovo, liko gyvi“ (*Grinkevičiūtė D. Lietuviai prie Laptevų jūros // Amžino įšalo žemėje. P. 30*).

Tremtinių likimas nuo pirmųjų dienų buvo visiškoje įvairaus rango sovietinių pareigūnų valioje. Didesnėse gyvenvietėse buvo įsteigtos specialios komendantūros, turėjusios didelį komendantų ir kitų darbuotojų aparatą. Komendantai turėjo NKVD karininkų laipsnius, jų pavaduotojai dažniausiai buvo paleisti į atsargą NKVD seržantai ir viršilos. Svarbiausias komendantūrų uždavinys buvo sekti, kad tremtiniai nepabėgtų į Lietuvą, savavališkai nepasitrauktų iš darbo vietos ar nepersikeltų gyventi kitur. Tremtiniai be komendanto žinios neturėjo

teisės nutolti nuo savo gyvenvietės daugiau kaip 3 km (Bolšije Kotai, Irkutsko sr.). Į polikliniką ar kitais reikalais tremtinius lydėdavo komendantūrų pareigūnai. Tremtiniai turėdavo komendantūrose užsiregistruoti iš pradžių kas savaitę, nuo 1954 metų – kas mėnesį, o vėliau – dar rečiau, be to, pakakdavo, kad už visus namiškius pasirašydavo vienas šeimos narys. Komendantūros veikė maždaug iki 1958–1959 metų. Už tremtinių buities, darbo sąlygas, aprūpinimą maisto produktais buvo atsakingi kiti valdininkai – ūkinių, gamybinių organizacijų ir jų įvairių grandžių viršininkai. Didžiąją galią (kuria piktnaudžiaudavo) turėjo pareigūnai, tiesiogiai kontroliuojantys tremtinių darbą. Už menkiausius nusižengimus buvo taikomos griežtos bausmės. Kai kur (ypač karo metu) neišėjusiems į darbą arba pavėlavusiems (net ir dėl ligos ar kitos svarbios priežasties) grėsė teismas ir kalėjimas arba koncentracijos stovykla. Neįvykdęs nustatytos darbo normos, tremtinys prarasdavo teisę ir į taip menką maisto davinį arba šis būdavo dar sumažinimas. Griežčiausios bausmės buvo skiriamos tais atvejais, kai tremtinys visagalio prižiūrėtojo požūriu pasikėsindavo į „socialistinę santvarką” ar „socialistinę nuosavybę”. Nenuimtas derlius supūdavo laukuose, sugesdavo sandėliuose, o tremtiniai mirėdavo iš bado. Trofimovske lediniuose būstuose merdėjantys išbadėję tremtiniai už paimtas lėtas krosneles pasikūrenti buvo nuteisti kalėti. Per pūgą varomi į kalėjimą jie žuvo – sušalo. O tuo tarpu keliasdešimt tonų šaldytos žuvies, galėjusios išgelbėti nuo bado mirties daugelį 1942–1943 metų žiemą čia atsidūrusių lietuvių, žydų ir suomių, viršininkai supūdė ir vasaros pradžioje išvertė į jūrą (*Grinkevičiūtė D. Lietuviai...* P. 25–26, 28). 1945 metais Ust Lekčime (Komija) daug išsekusių tremtinių buvo įkalinta už tai, kad rinko pernykštes apšalusias bulves ir kitas daržoves. Voznesenkos kaime (Tomsko sr.) pokario metais penki lietuviai buvo nuteisti ir išsiųsti į koncentracijos stovyklas už tai, kad iš lauko nešėsi po kelias saujas grūdų... Sargams buvo duota teisė šaudyti į laukuose derliaus likučius renkančius žmones, nors labai dažnai kolūkiuose likdavo nenupjautų javų, kuriuos apsnigdavo.

Tremtiniais buvo garantuota tik viena teisė – „teisė į darbą”. Gal todėl į pačius sun-

kiausius fizinius darbus buvo siunčiamos moterys, seni ir ligoti žmonės ar net 8–10 metų vaikai (pavyzdžiui, Kliučiuose, Krasnojarsko kr.; Zavodskojėje, Tomsko sr.). Vaikų darbu buvo naudojamosi net kasyklose (*Garmutė A. Ešelonai...* P. 62–63).

Nepaisant daugelio iš anksto parengtų instrukcijų ir įvairių pareigūnų tarnybinių raštų, daugelyje tremties vietų nebuvo net ruošasi, kur apgyvendinti atvežtus Lietuvos gyventojus. Tai matyti net ir iš represinių įstaigų tarnybinių pranešimų. Štai SSRS NKVD Gulago Darbo ir specialiųjų tremčių skyriaus viršininko Konrado 1941 m. spalio 15 dienos pranešime SSRS vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojui V.Černyšovui apie tremtinių įkurdinimą, darbo ir buities sąlygas rašoma, kad Novosibirsko srityje „tremtinių gyvenimo ir buities sąlygos visiškai nepatenkinamos”; Altajaus krašte „dauguma tremtinių įkurdinta vasariniuose barakuose, ankštose žeminėse. Patalpos nešvarios, todėl tremtiniai, ypač vaikai, serga, yra mirties atvejų. Dauguma perkeltinių visai neturi šiltų drabužių ir gyventi žiemos sąlygomis nepritaikę”; Krasnojarsko krašte „tremtiniai gyvena vasariniuose barakuose, žeminėse, palėpėse, be to, labai ankštai. Ypač blogos gyvenimo ir buities sąlygos tremtinių, dirbančių miško pramonėje” (LKKI.1. P. 86). Ir t.t.

Kodėl tokiose sąlygose atsidūrė 1941-ųjų ir 1945-ųjų metų tremtiniai, dar būtų galima nors ir formaliai paaiškinti – vyko karas, visoje sovietinėje imperijoje buvo suirutė. Tačiau analogiškose sąlygose tremtiniai atsidurdavo ir pokario metais. Antai 1949 metais Zajimkoje (Krasnojarsko kr.) jie buvo apgyvendinti vienoje didelėje kaulidėje. 1948 metais į Koliučį (Krasnojarsko kr.), į gūdžią taigą atvežti žmonės eglišakių palapinėse gyveno iki pat šalčių, kol nepastatė namų viršininkams, komendantūros, kitų pastatų ir tik tada – barako sau. Tremtiniai būdavo apgyvendinami visokiose pašiūrėse, tvartuose, arklidėse, sandėliuose, klubuose, raudonuosiuose kampeliuose, mokyklose, kalinių, belaisvių ar tremtinių statytuose barakuose. Visos šios patalpos paprastai būdavo apgriuvusios, nepritaikytos žiemos šalčiams. Kai kurie tremtiniai buvo apgyvendinti vietinių gyventojų nameliuose, kartu su jų šeimomis. Visur tekdavo gyventi labai ankštai, visur buvo pilna blakių,

tarakonų ir kitokių parazitų. Savo namų statytis tiek 1941 metų, tiek pokario tremtiniais tremties pradžioje nebuvo leidžiama. Todėl jie įsirengdavo velėnomis dengtas pusiau žemines, kuriose ir žiemodavo. Atšiauriausiose sąlygose – Jakutijos šiaurėje – atsidūrę tremtiniai, išlikę gyvi po pirmosios žiemos, vėliau statėsi didelės jakutiškas jurtas (*Staugaitis R. Lietuviai šiaurėje. V., 1991. P. 27*), pietiniuose rajonuose – Tadžikijoje – gyveno iš švendrių ir molio surestose „kibitkose“ be grindų, lubų ir langų (*Bajoriūnas A. Lietuvos tremtinių pėdsakai Tadžikistane // Tarasonis V., Bajoriūnas A., Gediminskas D. Lietuvos tremtiniai Tadžikijoje. V., 1992. P. 21*). Per šalčius žmonės neturėjo kuo tinkamai apsiauti, apsirengti. Iš Lietuvos atsivežti drabužiai ir apavas Sibiro klimatui netiko, bet vis tiek turėjo jais vilkėti ir avėti. Kaip prisimena tremtiniai, kojos prišaldavo prie batų.

Žmonės kentėjo ne tik dėl buitinių sąlygų, bet ir dėl maisto stokos. Už darbą jie gaudavo korteles, pagal kurias galėjo nusipirkti nustatytą kiekį produktų. Tos normos įvairiose vietose buvo kiek skirtingos, bet visur labai menkos. Pagrindinis maisto produktas buvo duona. Dirbantis tremtinys, įvykdęs dienos darbo normą, dažniausiai jos galėdavo gauti 400–600 g vienai dienai (kai kur tik 300 g, o kitur – net 800 g). Nedirbančiųjų arba darbo normos neįvykdžiusiųjų norma įvairiose vietovėse buvo maždaug tokia pati – po 200 g vienam žmogui (retai kur daugiau). Nemažai šeimų (ypač tos, kuriose buvo nedaug darbingų žmonių) ne visada įstengdavo nusipirkti ir tą menką davinį, į kurį, be duonos, dar įėjo miltai, cukrus ir dar kai kas (įvairiose vietose skirtingai). O ir dirbančiųjų atlyginimas buvo toks menkas, kad jo ne visada užtekdavo nusipirkti produktams. Pagaliau ir tų pačių produktų nebuvo parduotuvių. Žmonės vaikščiojo sušalę iš bado. Todėl visose tremties vietose pirmaisiais ir antraisiais metais tremtiniai pardavinėjo ar su vietiniais gyventojais mainė į maistą (bulves, pieną, miltus) dar užsilikusius iš Lietuvos atsivežtus geresnius daiktus – drabužius, patalynę, laikrodžius, žiedus, indus. Moterys šiek tiek užsidirbdavo ką nors pasiūdomos ar numegzdomos.

Nepaisant išvežtųjų žmonių pastangų ir valios išlikti patiemis ir išsaugoti savo vaikus, pirmieji tremties metai, ypač pirmoji žiema, dau-

geliui šeimų buvo tragiška. Atsidūrę neįpras-tose gamtos ir klimato sąlygose, neturėdami tinkamų drabužių ir apavo, dažnai nė žmoniškesnės pastogės, nualinti sunkaus darbo, blogo maisto, nusilpę žmonės, ypač vaikai ir seneliai, sirgo, daug jų mirė. Dažnos ligos buvo tuberkuliozė, skorbutas, rachitas, šunvotės, niežai. Kildavo dizenterijos, šiltinės, difterijos ir kitų ligų epidemijos. Medicinos pagalbos retai kada sulaukdavo. Ištiesomis šeimomis mirė 1941-ųjų metų tremtiniai, 1942-aisiais perkelti į Jakutijos šiaurę, prie Laptevų jūros (1942–1943 metų žiemą čia jų liko apie pusę), ir 1945 metais nuvežtieji į piečiausią Sovietų Sąjungos regioną – Tadžikiją. Daug žmonių (kai kur irgi pusė ar net daugiau) tremties pradžioje (daugiausia 1945–1947 metais) išmirė nuo bado, ligų, nepakenčiamų gyvenimo sąlygų ir sunkaus darbo ir kai kuriose Komijos, Krasnojarsko krašto vietovėse. Ypač vargo darbingų žmonių neturinčios ar jų netekusios šeimos.

Nuo bado tremtiniai gelbėjosi įvairiausiai būdais, valgė bet ką (pavyzdžiui, Komijoje, Ust Nemo Bazėje, kepdavo paplotėlius iš miltų, sumaišytų su pjuvenomis). Taigoje jie rinko uogas, grybus, kedro riešutus, paukščių kiaušinius, statydavo kilpas miško žvėreliams ir paukščiams (gerokai vėliau, kai jau įsigijo šautuvus, galėdavo ir susimedžioti), upėse pasigaudavo žuvų, laukuose pasirinkdavo pernykščių sušalusių bulvių. Nusiziūrėję į vietinius gyventojus, rinko įvairias žoles, valgomasias šaknis, ruošė jų atsargas žiemai, virė sriubas, pridėję kiek miltų, kepė sklandžius, paplotėlius. Jau pirmąją tremties pavasarį, jei tik gaudavo leidimą, stengėsi pasisodinti bulvių ir daržovių. Tik ne visada sulaukdavo derliaus, nes buvo kilnojami iš vienos vietos į kitą (pavyzdžiui, pasodintas bulves turėjo palikti 1941-ųjų metų tremtiniai, kurie 1942 metų vasarą iš Altajaus krašto buvo iškeldinti į Jakutiją). Kai kuriose vietose, ypač vėlesniais metais, tremtiniais buvo leidžiama turėti žemės ir daugiau, bet dažniausiai šeimai skiriamos žemės plotas buvo ribojamas – keli ar keliolika arų (nors aplinkui ošė neapbrėpiama taiga ar buvo daug dirvonuojančios žemės). Be to, žemė tremtinių daržams dažnai būdavo skiriama toli (net už keliolikos kilometrų) nuo gyvenamosios vietos. Sklypeliuose tremtiniai turėjo teisę dirbti tik atidirbę privalomuosius dar-

bus. Jie išraudavo kelmus, susikasdavo ar susiurdavo (patys traukdami plūgą) žemę, pirkdavosi bulvių, vištų, paršiukų (kartais visa tai parsigabendavo iš labai toli). Ožkas, karves iš pradžių išsigydavo susidėjusios kelios šeimos. Kadangi žemė Sibire gera, tose vietose, kur pasitaikydavo humaniškesni prižiūrėtojai, lietuviai jau trečiaisiais tremties metais gyveno ne prasčiau už vietinius gyventojus. Tuo metu jie jau buvo šiek tiek prisitaikę prie tremties režimo ir klimato, retesnės buvo tremtinių laidotuvės. Iš barakų ir kitokių netinkamų gyventi patalpų jie pamažu kėlėsi į namelius. Vieni juos pasistatė, kiti nusipirko, tretį susitaisė senus. Iš pradžių statomų namelių dydis buvo ribojamas – dažniausiai buvo leidžiama statyti vieną nedidelį namelį dviem ar kelioms šeimoms. Ilgainiui daugelis lietuvių įsikūrė atskirai, kai kur jie išsikasė šulinius (vietiniai gyventojai vandenį semdavo iš upių), kai kur pasistatė pirtis. Žmoniškesni darėsi (ypač po J. Stalino mirties) tremtinius kontroliuojantys pareigūnai, švelnėjo oficialus požiūris į tremtinius. Vėlesnių trėmimų aukos retai kada būdavo atvežamos į tas pačias gyvenvietes, kuriose jau gyveno seniau ištremti lietuviai. Dažniausiai naujieji tremtiniai buvo įkurdinami naujose vietose – dar žmogaus rankų nepaliestoje taigoje arba skurdžiuose kaimeliuose. Taigi ir jie turėjo perėti savo pirmtakų glogotą, ištverti sunkų įsikūrimo ir prisitaikymo prie sąlygų laikotarpį.

Darbai, kuriuos teko dirbti Lietuvos tremtiniam, buvo labai įvairūs, bet visur daugiausia fiziniai. Pačius sunkiausius, juodžiausius darbus dirbo ir kaimo žmonės, ir aukštąjį išsimokslinimą bei didelę darbo patirtį turintys specialistai. Štai jau 1941 metų pabaigoje vienoje sovietinių pareigūnų ataskaitoje rašoma, kad Krasnojarsko krašte daugelis tremtinių „įdarbinti kolūkiuose, tarybiniuose ūkiuose, MTS, miško ir spalvotųjų metalų pramonėje [...]“. Daugelis tremtinių dirba fizinį darbą, bet, būdami neprisitaikę prie fizinio darbo, neįvykdo normų. Pirovskojės rajone dirbantieji kolūkiuose per šienapjūtę vietoj 50 kupetų normos per dieną sukrauna 15 kupetų. Vietoj 8 kubinių metrų trinkelio normos paruošia 2 kubinius metrus ir t.t. [...]. Moterys su mažais vaikais, kurių tarp ištremtųjų yra daug, darbams kaip reikiant nepanaudojamos dėl to, kad daugumoje kolūkių

ir gamyklų nėra vaikų darželių ir lopšelių”; Altaujaus krašte dauguma tremtinių „dirba miško ruošos darbus, plytinėse, statybose, grūdus ir runkelius auginančiuose tarybiniuose ūkiuose. Tremtinių darbo našumas labai menkas, normos nevykdomos”; Novosibirsko srityje tremtiniai įdarbinti rajonuose, „kurių ūkinė veikla plečiama, raunami krūmokšniai ir įsisavinami nauji plotai pasėliams, plėtojama žuvų pramonė ir medžioklė. Šis kontingentas įdarbinamas kolūkiuose, namudinėse amatų artelėse, 20% tremtinių dirba miško pramonės įmonėse”, o Komijoje „dirba miško pramonės įmonėse” (LKKI.I. P. 88). Retas kuris (ypač tremties pradžioje) galėjo gauti darbą pagal specialybę. Net esant vakuojančioms gydytojų, medicinos seserų, sąsąskaitybos darbuotojų ir kitų specialybių darbo vietoms, tremtiniai nebuvo priimami, nes juos įdarbinusių įstaigų ir įmonių vadovai bei aukštesnieji administracijos ir partijos pareigūnai rizikavo būti apkaltinti „budrumo stoka” ir galėjo nukentėti, prarasti užimamą postą (LKKI.I. P. 87).

Nors darbų buvo įvairių, bet visur jie buvo labai sunkūs, tremtiniam neįprasti, darbo sąlygos pasibaisėtinos, maistas – tik gyvybei palaikyti. Daug žmonių ilgam prarasdavo sveikatą ar tapdavo invalidais. Prižiūrėtojai nesirūpino darbo apsauga, o tremtiniai neturėjo darbo įgūdžių. Dėl to daug jų žūdavo, susižalodavo, nušaldavo per didelius šalčius. Tik vėliau, pačioje 5-ojo dešimtmečio pabaigoje ir 6-ajame dešimtmetyje, didėjant „soclenktynių” gamybiniam planams ir trūkstant darbininkų, kai kurių įmonių, rajonų, sričių pareigūnai kreipdavosi į aukštesnes instancijas, siūlydami geriau spręsti tremtinių gyvenimo problemas, suteikti tremtinių šeimoms teisę statydintis individualius namus, gauti šiam tikslui paskolų, skirti jiems daržus, leisti įsigyti naminių gyvulių, paukščių ir kita (LKKI.I. P. 389–390). Tremtinių gyvybę imta labiau vertinti ekonominiais sumetimais.

Daug Lietuvos tremtinių dirbo miškuose. Patekę į specializuotus miško pramonės ūkius, jie kirto mišką, medieną vežė prie upių ar geležinkelio ir gabeno į perkrovimo vietas arba medžio apdirbimo kombinatus, lentpjūves, dirbo juose, o patekę į miško chemijos ūkius, rinko saksus, varė degutą, terpentinę.

Miško pramonės ūklai turėjo miško ruošos punktus, įsikūrusius toliau nuo ūkių centrų, prie upių arba gūdžioje taigoje. Į juos ir būdavo atvežami tremtiniai. Iš pradžių jie gyvendavo barakuose, žeminėse ar palapinėse, pastatydavo namus viršininkams, vėliau barakus sau ir kitus pastatus. Taip atsirasdavo nauja gyvenvietė. Visi darbingi jos gyventojai, vyrai ir moterys, kirto šimtamečius taigos medžius – pušis, egles, kedrus, kėnius, maumedžius, beržus, drebulės. Kai kirtavietės labai nutoldavo, kitoje vietoje, giliau taigoje, vėl buvo statoma nauja gyvenvietė, ir miško kirtėjų šeimos persikeldavo į ją. Senoji gyvenvietė sunykdavo.

Darbai miško ruošos punktuose buvo įvairūs. Nuvertus medį, buvo nugenimos šakos ir žiemą sudeginamos (šiuos darbus daugiausia dirbo moterys, kartais – ir vaikai), o kamienai išmatuojami, supjaustomi 6,5 (kartais 5,5 arba 4,5) metro ilgio rąstais ir arkliais ar jaučiais (vėliau – traktoriais) nutraukiami prie upės, o kalnuotose vietose – į vadinamąją aukštutinį sandėlį (tai – aikštelė kalnų slėnyje). Kaip prisimena buvęs tremtinys ir politinis kalinys Kęstutis Balčiūnas, nuo 1948 metų vasaros kirtęs miškus Bolšoi Unguto miško pramonės ūkyje (Krasnojarsko kr., R. Sajano priekalniai), aukštutiniame sandėlyje rąstai buvo sukraunami rietuvėmis, vėliau sunkvežimiais miškavežiais gabenami žemyn prie upės – į žemutinį sandėlį. Kai kur iš kirtaviečių ligi upės buvo nutiesti specialūs kelių kilometrų ilgio mediniai keliai sunkvežimiams važiuoti, vadinami „lyžniovka“: ant sukryžiuotų rąstų klojami pabėgiai, ant pastarųjų išilgai dedamos ir medžio vinimis pritvirtinamos storos lentos – per jas važiuodavo sunkvežimio ratai. „Lyžniovka“ – tai vasaros kelias. Žiemą traktoriai šalia jos pravažinėdavo žiemos kelią. Iš tų kirtaviečių, prie kurių sunkvežimiais negalima buvo privažiuoti, rąstai buvo išvežami arkliais, jaučiais arba traktorinėmis rogėmis. Tos rogės turėjo tris pavazas: dvi šonuose (ju-dančias), kurios remdavosi į sniegą rogėms pasvirus, ir trečiąją – vidurinę. Pastarajai slysti buvo padaroma speciali vėžė: į sniege prakastą griovelį pripilama vandens, kuris tuoj pat užšaldavo. Toks kelias (kai kur vadinamas „ledniovka“) buvo labai ilgas (kartais iki kelių dešimčių kilometrų), turėjo atšakų (jos dažniausiai ėjo kalnų upelių vagomis).

Kelerias ar net keliolika pakrautų rogių traukdavo traktorius. Kelią taisydavo, valydavo nuo jo sniegą kelio prižiūrėtojai (daugiausia moterys). Žemutiniame sandėlyje rąstai buvo dar kartą matuojami, jų galuose iškalamos žymės, rodančios medžio rūšį ir paskirtį, ir sukraunami į aukštas (apie 10 m aukščio) rietuves. Rąstų krovėjų brigados dirbdavo pamainomis po 12 val. per parą: viena pamaina dieną, kita – naktį. Rietuvės užimdavo didžiulius plotus palei upę.

Per pavasario polaidį prie upių užvirdavo darbas: miško kirtėjai iš miško kirtimo punktų būdavo siunčiami plukdyti miško; kirtavietėse darbas kuriam laikui (apie mėnesį) sulėtėdavo arba ir visai sustodavo. Rąstai iš rietuvių buvo ridenami į vandenį, ir polaidžio vanduo šniokšdamas juos kartu su ledais nešdavo iki upės žiočių. Ten jie buvo gaudomi, sukalami kyliais ir surišami suktais berželiais ar jų šakomis į sielius. Didesnėse upėse sieliai būdavo sujungiami į dideles vilkstines (rus. karavan), kurias kartais padėdavo traukti garlaiviai, ir plukdomi į geležinkelio stotis, medžio apdirbimo kombinatus, didžiųjų Sibiro upių – Pečioros, Obės, Jenisejaus, įtekančių į Arkties vandenyną – uostus, o iš ten gabenami į užsienį. Mažesnėse upėse, plukdant mišką, keblumų sudarydavo salos, seklumos, akmenys, už kurių užkliūdavo rąstai ir sieliai. Tokiuose upių ruožuose tekdavo sunkiai dirbti miško plukdytojams, lydintiems rąstus. Jie ilgomis kartimis, o dažnai ir plikomis rankomis, panirę į ledinį vandenį, išjudindavo susigrūdusius rąstus. Bolšoi Ungute viena plukdytojų brigada (9 žmonės) prižiūrėdavo 6–8 km ilgio upės ruožą. Rudenį, pasibaigus plukdymo sezonui, iš upės aukštupio sieliais plaukdavo „valytojų“ brigada. Jos užduotis buvo išvalyti upės vagą, paruošti ją kitų metų miško plukdymui. Tremtiniai iš valčių ar pasinėrę į vandenį nustumdavo rąstus nuo akmenų, seklumų, ištraukdavo nuskendusius. Gyveno jie ant sielių pastatytuose nameliuose.

Visi darbai miško pramonės ūkiuose buvo sunkūs, monotoniški ir pavojingi. Virstantys medžiai ar jų šakos kertant mišką, rąstai – kraunant į rietuves, sunkvežimius, vagonus ar traukiant iš vandens – neretai suluošindavo ar užmušdavo ir neprityrusius, ir jau kelerius metus šiuos daug fizinės jėgos reikalaujančius darbus dirbusius žmones.

Iš pradžių tremtiniai medžius kirtė primityviais įrankiais (kirviais ir rankiniais pjūklais), rąstus iš miško išveždavo arkliais, jaučiais (kartais išvilkdavo patys), krovė rankomis. Jų darbą palengvinusi technika pradėta naudoti vėliau. Pavyzdžiui, į Bolšoi Unguto kirtavietes 1949 metais buvo atvežtos dvi kilnojamos elektros stotys, prie kurių ilgais (apie 200 metrų ilgio) kabeliais buvo prijungiami elektriniai pjūklai. Tais pačiais metais pasirodė ir traktoriai, kurie nuvilkdavo rąstus į aukštutinį sandėlį. Dar po kelerių metų atsirado ir daugiau technikos, medžius imta pjauti benzopjūklais. Tikroji miško darbų mechanizacija paspartėjo tik 6-ajame dešimtmetyje, tremtinių golgotos paskutiniaisiais metais. Kirtavietėms tolstant nuo gyvenviečių, tremtiniais į darbą tekdavo kasdien eiti (žiema – per gilų sniegą) po 5–10 ir daugiau kilometrų, nešiniems pjūklais, kirviais. Dar padidėjus atstumui, medkirčiai išvykdavo į kirtavietes savaitelį, mėnesiui ar dar ilgesniam laikui. Tuomet tekdavo nakvoti po atviru dangumi, prie nakčiai susikurto laužo arba iš rąstų pastatytuose laikinuose barakuose su dviejų–trių aukštų gultais ir geležine krosnele viduryje. Žiemą dirbantieji kentėjo nuo didelių šalčių, siekiančių 40–50 laipsnių, klampodavo per pusnis, kastuvais atkasinėdavo sniegą aplink kertamą medį. Trūko šiltų drabužių, veltinių, nebuvo kur drabužių ir avalynės išsidižiovinti. Valgydavo kas ką turėjo atsinešęs iš namų. Pagrindinis maistas buvo duona. Pirmaisiais pokario metais, ją kepančią, į miltus buvo dedama pjuvenų, todėl ji buvo šlapia, sunki, sprangi, o ir tos pačios neužtekdavo. Riebalų nebuvo jokių. Vėliau, kai atsirado kombinuotieji riebalai (rus. kombinžir), tepdavo juos ant duonos ir, prie laužo pasišildę arbatos, valgydavo per pietų pertrauką. Moterys dirbo tuos pačius darbus kaip ir vyrai. Tikra nelaimė buvo mašalai, uodai, erkės, kurie nuo vasario pabaigos iki rudens debesimis puldavo dirbančius žmones. Visi dirbdavo su tinklėmis ant veidų, bet ir jie nelabai apsaugodavo. Žiemą miško ruošos punktuose dažnai buvo dirbama be poilsio dienų, tik kas dvi savaites vieną dieną prižiūrėtojai leisdavo pailsėti. Vasarą buvo dirbama 6 dienas per savaitę, bet darbo diena pailginama iki 10 val., o „degant“ įmonių planams (sovietinėje sistemoje tai būdavo dažnas reiškinys), –

ir ilgiau. Miško kirtimo normos buvo didelės, sunkiai įvykdomos. Be to, tremtiniai būdavo apgaudinėjami, kartais jiems skiriamas kirsti toks miško plotas, kuriame geresni medžiai jau iškirsti kitų darbininkų (ne tremtinių). Iš likusių menkaverčių medžių būdavo sunku įvykdyti dienos normą ir užsidirbti teisę į maisto korteles. Neretai ir po darbo iš tremtinių dar buvo tyčiojama. Pavyzdžiui, neįvykdžius normos, prižiūrėtojai naktį prikeldavo nuvargusius žmones iš miego pasiaiškinti, kaltino sabotажu.

Ne ką geresnė tremtinių padėtis buvo ir miško chemijos ūkiuose. Juose svarbiausias darbas buvo pušų sakų rinkimas. Šie ūkliai taip pat turėjo savo punktus – barakų gyvenvietes, išsimėčiusias žmogaus nemačiusioje taigoje. Sakinamiems plotams nutolus, juose dirbantiems tremtiniais tekdavo savaitelį ar ilgesniam laikui palikti savo šeimas ir nakvoti miške, darbo vietoje. Pušų sakimas buvo sunkus ir alinantis darbas, jam reikėdavo iš anksto gerai pasiruošti. Anksti pavasarį, dar nenutirpus sniegui, buvo skutama pušų kamienų žievė, toje vietoje daromi rėžiai, pritvirtinami liežuvėliai sakams nutekėti, kalami kuoliukai, ant kurių kabinaimi indeliai sakams. Tas pats medis buvo sakinamas maždaug 7–8 metus, taigi kasmet rėžiai kamienne būdavo daromi vis aukščiau. Įnagiai žievei skusti ir rėžiams rėžti buvo pritvirtinami prie ilgų karčių, kurias, kaip ir ilgas kopėčias indeliams pasiekti, tremtiniai nešiodavosi. Buvo reikalaujama, kad vienas žmogus per dieną surinktų kibirą sakų. Sakus renkančius žmones (kaip ir miško kirtėjus) kamavo mašalai ir uodai. Darbo įrankius tremtiniai darydavosi žiemą patys: ruošdavo molį, degdavo iš jo molinius indelius (kitose vietose sakams rinkti buvo naudojami cinkuotos skardos indeliai), tašydavo kuoliukus, droždavo liežuvėlius, darydavo statines. Dalis tremtinių dirbo kitus darbus: rovė pušų kelmus (iš jų nedidelėse primityviose įmonėse buvo varoma derva ir terpentinas), gamino beržines trinkeles traktoriams ir sunkvežimiams kurenti, šienavo, dirbo žemės ūkio darbus. Kai nusakinti medžiai nudžiūdavo, miško chemijos ūkio punktai būdavo likviduojami arba perkelti į kitą vietą, o nudžiūvę medžiai dažniausiai po 5–6 metų iškertami.

Miško kirtimas, medienos transportavimas ir apdorojimas – tai vis darbai, su kuriais

buvo susijęs daugelio iš Lietuvos ištremtų žmonių gyvenimas ir likimas. Be minėtų specializuotų miško pramonės ir miško chemijos ūkių, tremtiniai dar dirbo miško apdirbimo kombinatuose, lentpjūvėse, medieną apdirbančiose artelėse, kraudavo rąstus geležinkelio stotyse, prižiūrėdavo arklius, šienaudavo, raudavo kelmus, statydavo įvairios paskirties pastatus.

Jei miško darbuose Lietuvos tremtiniai daugiau susitikdavo su kitų tautybių tremtiniais ir kaliniais ar iš visos Sovietų Sąjungos suvažiavusiais užsiverbavusiais darbininkais, tai kolūkiuose bei tarybiniuose ūkiuose jie bendravo su vietiniais gyventojais. Kaip ir visoje Sovietų Sąjungoje, Sibire žmonės gyveno labai skurdžiai. Vietinių vyrų buvo mažai (negrįžo iš fronto), visi gyveno šia diena, nerodė iniciatyvos nei darbe, nei buityje, gautus atlyginimus dažniausiai pragerdavo. Taigi daug kur tremtiniai buvo pagrindinė darbo jėga, neleidusi ūkiams visiškai sužlugti. Patekę į tokias sąlygas, pirmaisiais metais (kai kur net trejus – penkerius metus) lietuviai gyveno labai vargingai, pusbadžiu, daug vaikų ir silpnesnių žmonių mirė. Daugiausia jiems teko dirbti žemės ūkio darbus: arti, sėti, doroti javų ar daržovių derlių, dirbti grūdų elevatoriuose, daržovių sandėliuose. Nemažai žmonių dirbo statybose. Tremties pradžioje technika kolūkiuose ir tarybiniuose ūkiuose buvo retas reiškinys. Taigi beveik visus darbus tekdavo dirbti rankomis, pagrindinė traukiamoji jėga buvo arkliai ir jaučiai. Laukai ir ypač pievos, kuriose tremtiniai šienaudavo, buvo toli nuo namų, per darbymečius žmonės ten gyvendavo mėnesiais. Vasarą gyvuliai būdavo išvaromi į tolimas ganyklas. Ten žeminėse įsikurdavo ir juos prižiūrinčios tremtinių šeimos. Ne ką lengvesnis darbas (ypač tremties pradžioje) buvo ir gyvulių fermose, paukštidėse, kur dirbo daugiausia tremtinės moterys. Visi darbai (melžimas, pašarų ruošimas ir atsigabenimas, gyvulių šėrimas, mėšlo vežimas) buvo dirbami rankomis. Dirbdavo ir vaikai nuo aštuonerių metų. Jie ravėdavo javus, grėbdavo šieną, ganydavo gyvulius. Rudenį, nuimant derlių, tremtiniai buvo verčiami dirbti visą parą. Už darbadienius buvo mokamas be galo mažas atlyginimas (dalis jo – grūdais). Kad sudurtų galą su galu, kolūkiai papildomai (dažniausiai – žiemą) vertėsi miško darbais, įvairiais verslais. Taigi ir dauge-

liui į kolūkius patekusių Lietuvos tremtinių teko kirsti mišką, dirbti verpyklose, siuvyklose, kaimo plytinėse. Tremtiniai pradėjo geriau gyventi tik įsigiję savo daržus ir nusipirkę gyvulių. Vėliau, pradėjus rasti technikos, lietuviai vaikinai ir merginos buvo siunčiami į mechanizacijos kursus, o grįžę dirbo vairuotojais, traktorininkais, kombainininkais, prikabinėtojais.

Labai blogose sąlygose atsidūrė į specializuotus augalininkystės ir gyvulininkystės ūkius atvežti tremtiniai. Šie ūkiai augino kurią nors vieną žemės ūkio kultūrą ar vieną gyvulių ar paukščių rūšį (buvo cukrinių runkelių, medvilnės auginimo, avininkystės, kiaušlininkystės, paukštininkystės, kailinių žvėrelių, žvejybos ūkiai). Darbai juose buvo nemechanizuoti, monotoniški, labai alinantys, atlyginimo beveik jokio. Tiesiog tragiška buvo Lietuvos tremtinių, 1945 metais atvežtų į Tadžikiją, padėtis. Beveik nemaitinami jie turėjo dirbti medvilnės plantacijose, kasti drėkinimo kanalus. Čia iš bado mirė ne tik tremtiniai, bet ir daug vietinių gyventojų. Tokia buvo stalininės žemės ūkio specializacijos, vykdytos Vidurinėje Azijoje ir kitose Sovietų Sąjungos vietose, kaina.

Kasybos pramonėje Stalino laikais pačius sunkiausius fizinius darbus dirbo koncentracijos stovyklų kaliniai; tarp jų buvo nemažai ir lietuvių. Tiek šachtose, tiek žemės paviršiuje teko dirbti ir Lietuvos tremtiniais, tačiau bendrauti vieniems su kitais buvo griežtai draudžiama. Lietuvos tremtiniai Kemerovo, Irkutsko srityse kasė akmens anglis, Angaros upės saloje prie Sibiro Usolės miesto – druską, amžinojo įšalo sukaustytame krašte – kalnuotame, mažai apgyvendintame Bodaibo rajone ir prie Baikalo ežero – auksą (visos trys vietovės Irkutsko srityje), Chakasijoje – geležies rūdą, Krasnojarsko krašto pietuose – stibį, Urale – boksitus. Auksą kasė ir į Kanaikos gyvenvietę Kazachijos rytuose 1940 metų pradžioje atitremti lietuviai; jie buvo atvežti iš 1939 metais Lietuvai negrąžintos Vilniaus krašto dalies.

Darbas kasyklose buvo tiesiog katorginis. Normos didelės, nusilpę žmonės neištvėdavo didelių fizinių krūvių. Daug jų mirė. Buvo dirbama primityviais darbo įrankiais, nesilaikoma jokių saugumo technikos taisyklių, šachtose neretai įvykdavo nelaimingi atsitikimai (jos įgriūdavo, sprogdavo jose susikaupusios nuo-

dingos dujos), žmonės žūdavo arba būdavo su-
luošinami. Labai kenkė sveikatai kertamų uo-
lienų dulkių prisotintas oras. Dirbdami be jokių
saugos priemonių, žmonės susirgdavo nepagy-
domomis plaučių ligomis. Dirbantys viršuje ar
atviruose karjeruose kentėjo nuo šalčio, vėjo,
darganų. Buvęs tremtinys Vincas Lozoraitis pri-
simena, kad dauguma 1949 metų pavasarį į Bol-
šije Kotų gyvenvietę (Irkutsko sr., prie Baikalo
ežero) atitremtų lietuvių kasė auksą. Vyrai dirbo
šachtose: kapliais kirto gruntą, kastuvais kro-
vė jį į karučius ir, šviečiant karbidinėms lem-
poms, per patiestas lentas vežė į viršų. Ten buvo
įrengti aukso plovimo agregatai, prie kurių dir-
bo daugiausia moterys (iš vieno kv. metro grun-
to buvo išplaunama vidutiniškai 3–5 g aukso).
Du kartus per dieną (rytais ir per pietus) visi
darbininkai eidavo į taigą (1,5–2 km) išsikirsti
ir parsinešti rąstų štrekų sienoms paremti. 1951
metais šachtos buvo uždarytos, nes auksingas
gruntas buvo pradėtas kasti iš Baikalo ežero
dugno mechanizuotu būdu – dragomis (žem-
semėmis). Šį agregatą aptarnaudavo trys briga-
dos po 6–8 žmones. Buvo dirbama dieną ir nak-
tį pamainomis po 8 val. Darbai prasidėdavo le-
dams ištirpus ir baigdavosi ežerui užšalus.

Tremtiniai dirbo ir kitose pramonės ša-
kose – visur, kur buvo reikalinga fizinė jėga.
Jau 1941 metais tremtinės moterys ir paaugliai
kilnojo 70 kg ir daugiau sveriančias statines ir
kitus krovinius Bijsko (Altajaus kr.) cukraus
fabrike. Sunkiausi ir juodžiausi darbai tekda-
vo tremtiniams stiklo fabrikuose ir plytinėse,
statybose ir tiesiant kelius. Dažniausiai moterys
turėjo dirbti tuos pačius darbus kaip ir vyrai.
Ne visi tremtiniai sulaukė tremties pabaigos.
Beveik visoje buvusios Sovietų Sąjungos teri-
torijoje – nuo Lenos deltos žvejybos verslovių
už Šiaurės poliaro iki Afganistano pasieny-
je plytinčių medvilnės plantacijų ir nuo Komi-
jos miško kirtaviečių iki Chabarovsko krašto
akmens skaldyklų Tolimuosiuose Rytuose –
liko Lietuvos gyventojų (lietuvių, žydų, lenkų,
gudų, vokiečių, rusų) kapai.

Ypač tragiškas tremtyje buvusių vaikų
likimas. Jiems neteko patirti vaikystės džiaugs-
mo, nes iš mažens turėjo dirbti ir taip padėti
šeimai išgyventi svetimoje žemėje. Kol suaugu-
siejai ir paaugliai dirbdavo prievartinius darbus,
vaikai rūpinosi malkomis, gyvuliais, vyresnieji

prižiūrėjo mažuosius, stovėdavo eilėse prie mais-
to produktų, uogavo, grybavo, rinko kitas miš-
ko gėrybes, žvejojo, anksti pažino rūsčios Sibiro
gamtos paslaptis. Kai kur vaikai dirbo ir kartu
su suaugusiais: ganė gyvulius, genėjo ir de-
gino nukirstų medžių šakas, dorėjo derlių. Daug
jų mirė nuo bado, šalčio ir ligų. Kiti, netekę tė-
vų, tapo našlaičiais ir buvo pasmerkti patyčioms
ir nutautimui vaikų namuose ir prieglaudose.
Tiesa, kai kuriuos iš jų priglaudė kitos tremti-
nių šeimos, o 1946–1947 metais ir Lietuvoje atsi-
rado humaniški, veikli ir drąsūs žmonės, ku-
rie per Švietimo ministeriją išsirūpino lėšų ke-
lioms našlaičių grupėms pargabenti iš Jakuti-
jos, Komijos, Altajaus krašto, Tomsko srities.
Lietuvoje vienus vaikus išsidalijo giminės, kiti
liko vaikų namuose. Tačiau po kelerių metų kai
kurie iš jų, jau paaugę, vėl buvo išvežti į tremtį,
kiti turėjo slapstyti. Tremtyje likusiems vai-
kams grėsė nutautimas. Gyvendami rusiškoje
aplinkoje, mokydamiesi rusiškose mokyklose,
bendraudami su vietinių rusų vaikais (tėvai visą
dieną būdavo darbe), jie turėjo mažai progų kal-
bėti lietuviškai. Tai suprato ir vaikų tėvai bei
seneliai, kuriems patiems spaudos draudimo lai-
kais teko mokytis slaptose lietuviškose mokyk-
lose. Todėl ir Sibire, gyvendami tarp svetimų-
jų, lietuviai nepalankiausiomis sąlygomis sten-
gėsi išlaikyti lietuviybę, skiepyti ją vaikams. Ba-
rakuose, žeminėse buvo steigiamos slaptos mo-
kyklos, kuriose tremtiniai mokytojai ar tėvai,
kad ir priešokiais, pamokydavo vaikus ne tik
lietuviškai skaityti ir rašyti, bet ir matematikos,
istorijos, geografijos bei kitų dalykų pagrindų.
Slaptos mokyklos ilgesnį ar trumpesnį laiką
veikė Kosichos tarybiniame ūkyje, Vylkove (abu
Altajaus krašte), Zimoje (Irkutsko sr.) ir dauge-
lyje kitų vietovių. Taigi carizmo laikų draudžia-
mos mokyklos tradicijos buvo prisimintos ir
atgaivintos tremtyje. Kai kur (tiesa, labai retai)
valdinių mokyklų vadovai ir administracijos
pareigūnai, trūkstant mokytojų, leisdavo dirbti
lietuviams pedagoginį darbą jau tremties pra-
džioje. Vienoje kitoje tremties vietoje (kaip, pa-
vyzdžiui, Altajaus krašto Južno gyvenvietėje,
kur 1944–1946 metais mokyklos direktoriaumi
buvo leningradietis D. Klimovas) rusiškose mo-
kyklose lietuvių vaikams net buvo skirtos ke-
lios lietuvių kalbos pamokos. Deja, tai buvo tik
retos išimtys.

Lietuviai tremtyje buvo solidarūs, rėmė vieni kitus, kartu švęsavo religines ir tautines šventes, susirinkdavo į laidotuves, vestuves ar krikštynas. Tai padėjo išverti tremties sunkumus, nepalūžti sunkią valandą. Net ir po sunkių darbų ar retą poilsio dieną atsirasdavo entuziasmą, uždegančių savo veiklumu kitus ir suburliančių padalnuoti gimtojo krašto ir tremtyje sukurtų dainų. Vietiniams žmonėms patikdavo lietuvių dainos, tačiau jas toleravo ne visi tremtinių prižiūrėtojai – daina buvo laikoma pasipriešinimo forma. Susibūrimų organizatoriai neretai būdavo baudžiami: perkellami į kitas vietas, o kai kur suimami ir teisiami.

Tokio pasipriešinimo režimui, prižiūrėtojų žiaurumui, reikalavimų pagerinti gyvenimo ir darbo sąlygas, kaip koncentracijos stovyklose (kur dėl to kildavo net kalinių sukilimai), tremtyje nepasitaikydavo, tačiau ir tremtiniai kartais protestuodami organizuotai atsisakydavo eiti į darbą, jei už jį nebuvo mokama, o žmonės badavo (pavyzdžiui, Kistenlovoje, Irkutsko sr.). Daugiausia jie stengėsi tremties sunkumus įveikti pagelbėdami vieni kitiems, stipresnieji paremdavo silpnesnius, daugiavaišes šeimas, ligonius, o kai kur net susiburdavo slapotos savitarpio pagalbos draugijos ir būreliai, kai kur buvo leidžiami nelegalūs ranka rašyti leidiniai, kurių tikslas – palaikyti tremtinių dvasią, prisiminti Lietuvą (pavyzdžiui, Bačlalino ir Verch Kamenkos gyvenvietėse, abi Tiumenės sr.; Novoaleksejevkoje ir Bolšoi Ungute, abu Krasnojarsko kr.; Mnogooziorne, Altajaus kr.). Kosichos tarybinio ūkio (Altajaus kr.) tremtiniai susirašinėjo su kitur nutremtais lietuviais, karo metais net sugebėjo užmegzti ryšį su tarptautine Raudonojo Kryžiaus organizacija. Už tokią veiklą ir organizacijų kūrimą iniciatoriai būdavo suimami, teisiami ir tremiami į kitas vietas, kur gyvenimo sąlygos buvo dar blogesnės, arba uždaromi į koncentracijos stovyklas, kalėjimus, net sušaudomi.

Tremtinius morališkai palaikė, padėjo išsaugoti lietuviybę ir tikėjimą katalikų kunigai. Vieni iš jų buvo atitremti kartu su visais, kiti atvykdavo iš koncentracijos stovyklų ir kalėjimų, atlikę juose bausmę, o kai kurie atvažiuodavo savo noru ir iš Lietuvos. Jie nuvykdavo ir į nuošaliausias tremtinių gyvenvietes. Tomske po Stalino mirties net buvo įsteigta lietuvių kata-

likų parapija. Už pastoracinį darbą kunigai buvo persekiojami, kartais suimami ir siunčiami į koncentracijos stovyklas.

Tremtiniais daug reiškė ryšiai su gimtuoju kraštu. Laiškai iš Lietuvos padėjo nepalūžti, žadino sugrįžimo į tėvynę viltį, o artimųjų atsiųsti pinigai ir siuntiniai su maisto produktais, šiltais drabužiais ir apavu daugelį ištremtųjų išgelbėjo nuo bado ir šalčio mirties. Atsinešti iš pašto siuntinių jie eidavo per taigą po keliasdešimt kilometrų. Kai kurie tremtiniai, apimti nevilties dėl gyvenimo sąlygų, išsiilgę tėvynės, nepaisė griežčiausių draudimų, didelių atstumų, pavojų kelonėje, numatytų griežtų bausmių ir bėgdavo į Lietuvą. Toks nelegalus grįžimas didesnėmis ar mažesnėmis grupelėmis prasidėjo pasibaigus karui. Gimtosios žemės trauka buvo tokia didelė, kad pasitaikydavo atvejų, kai žmonės, negalvodami apie pasekmes, išeidavo į Lietuvą tiesiai per miškus ar geležinkelio bėgiais ir žūdavo. Bėglius gaudė specialūs milicijos būriai. Daug į Lietuvą bėgančių tremtinių buvo sulaikyti jos nepasiekę, atbėgusieji buvo suimami jau tėvynėje. Kai kuriems pavyko išsislapstyti pas gimines Lietuvoje, o kiti iš karto apsigyveno Latvijoje ar kituose kraštuose netoli tėvų žemės. Dalis sulaikytųjų, dažniausiai šeimos su mažais vaikais, buvo grąžinami į senąją tremties vietą, kiti (dauguma) patekdavo į kalėjimus, koncentracijos stovyklas.

Tremtinių padėtis pamažu ėmė gerėti po Stalino mirties (1953 metais). Pareigūnų požiūris į Lietuvos gyventojus švelnėjo, mažiau diskriminacijos buvo darbe ir draudimų kitose gyvenimo srityse. Vis daugiau tremtinių kėlėsi į didesnes gyvenvietes ir miestus (su komendantų leidimu ar ir be jo), ten įsidarbindavo. Jaunimas stoko mokytis į aukštesniąsias ir aukštasias mokyklas (iki 1953 metų nedaug lietuvių galėjo tai daryti), lietuvių studentų skaičius sparčiai didėjo. Pavyzdžiui, 1953–1954 mokslo metais Novosibirsko statybos institute studijavo 15 lietuvių, o 1956 metais Irkutsko užsienio kalbų pedagoginiame institute – net 30. Lietuvių mokėsi ir Irkutsko universitete, žemės ūkio institute, medicinos mokykloje ir Syktyvkar (Komi) pedagoginiame institute, medicinos mokykloje, įvairiuose technikuose. Panaši padėtis buvo Jakutsko, Tomsko ir kitų miestų specialiosiose ir aukštosiose mokyklose. Daug jaunuolių

mokėsi miestų vidurinėse bendrojo lavinimo mokyklose. Jie gyveno nelengvomis sąlygomis internatuose ar nuomodavo kambarius pas žmones, daugelis kartu mokėsi ir dirbo. Tuo metu suaktyvėjo lietuvių kultūrinė veikla. Ėmė legaliai veikti ir pripažinimą pelnę saviveikliniai Irkutsko, Jakutsko, Tomsko, Igarkos, Sujetichos (dabar Birusinskas) ir kitų vietovių chorai, dramų, tautinių šokių būreliai, orkestrai, ansambliai. Rusijos sričių ir kraštų sporto varžybose dalyvaudavo lietuvių komandos, pelniusios nemažai apdovanojimų.

Tremtiniais nebebuvo taip griežtai draudžiama dirbti pagal specialybę. Daug kvalifikuotų specialistų (mokytojų, medicinos darbuotojų, inžinierių ir kitų), iki tol dirbusių sunkų fizinį darbą, galėjo gauti darbo pagal savo išsilavinimą. Sąžiningi ir sumanūs lietuviai vis dažniau tapdavo melstrais, brigadininkais, apskaitininkais, buhalteriais. Mažėjant suvaržymų ir pagerėjus gyvenimo sąlygoms, daugėjo vilčių grįžti į Lietuvą. Į savo ištremtas šeimas ėmė važiuoti iš kalėjimų ir koncentracijos stovyklų paleisti vyrai, sūnūs, dukterys; kūrėsi naujos šeimos. Visi laukė leidimų grįžti į Lietuvą. Jau nuo 1953 metų pradėta leisti iš tremties Lietuvos gyventojus, užsirašiusius lenkais ir norinčius išvykti į Lenkiją. Šia galimybe pasinaudojo ir nemažai lietuvių bei dar iki tremties nutautusių Vilniaus krašto gyventojų. Nuo 1954 metų pradėta leisti išvykti į Lietuvą vaikams ir paaugliams (tuo pasinaudojo nemažai tėvų, norėjusių, kad jų vaikai kuo greičiau atsidurtų lietuviškoje aplinkoje, tarp artimųjų), nuo 1955-ųjų – ir šeimoms (iš pradžių daugiausia vaikams). O 1956 metais prasidėjo masinis Lietuvos tremtinių važiavimas į gimtąjį kraštą, trukęs keletą metų. Šeimos buvo paleidžiamos ne vienu metu, be to, šis procesas nebuvo labai paprastas tiek išvykstant iš tremties, tiek atvykus į Lietuvą. Pirmiausia lietuvių, kaip darbščių ir sąžiningų darbininkų bei gerų specialistų, nenorėjo išleisti ūkių, įmonių ir įstaigų vadovai. Vieni kalbino pasilikti gražiuoju, kiti, ypač nušalesnėse vietovėse, tremtiniais tiesiog neprašėdavo, kad jie jau turi teisę palikti tremties vietą. Buvo atvejų, kad kai kurios šeimos apie nutremimo panaikinimą sužinojo tik 8-ojo dešimtmečio pradžioje. Kai kurie tremtiniai dvejojo, ar grįžti, nes tremties vietoje jau buvo ne-

blogai įsikūrę, o Lietuvoje daugelio laukė išdraskyta gimtinė ir nežinia. Kai kas nelabai ir tikėjo, kad jau laisvi – klaidino tai, kad jie komentuose buvo per prievartą pasirašę dokumentus, esą į tremtį atvyko savo noru (tai daryti tremtinius buvo pradėta versti po to, kai 1948 metais SNO generalinė asamblėja priėmė Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją – *Garmutė A. Ešelonai...* P. 65). Pagaliau ne visi turėjo pakankamai pinigų (net pardavę namą ar kitą turtą) ilgai keliuoti į Lietuvą.

Panaikinus nutremimą, daugeliui tremtinių nebuvo leista apsigyventi Lietuvoje. Jie gaudavo pranešimus, kad gali vykti į bet kurią „brolišką“ respubliką, išskyrus Lietuvą. Dauguma, nepaisydami draudimų, vis tiek važiavo į gimtinę. Čia jiems iškildavo daug daugiau keblumų ir kliūčių negu grįžusiems teisėtai. Tuo pasirūpino tuometinė LKP vadovybė. Lietuvos sovietiniai pareigūnai, partijos funkcionieriai, administracijos vadovai, kolūkių pirmininkai ir tarybinių ūkių direktoriai ne juokais sunerimo dėl prasidėjusio grįžtančių tremtinių srauto. Trėmimų vykdytojams, bijojusiems tremtinių keršto, iškilo konfiskuoto tremtinių turto grąžinimo ir moralinės atsakomybės klausimai. Todėl LKP CK biuras 1956 m. lapkričio 5 dienos raštu (o juk tai buvo N.Chruščiovo politinio atšilimo metai!) kreipėsi į SSKP CK Prezidiumą, prašydamas išleisti SSRS AT prezidiumo įsaką, draudžiantį be specialaus LSSR Ministrų Tarybos leidimo grįžti į Lietuvą, Latviją, Baltarusiją, Kaliningrado sritį „buvusiems buržuazinių vyriausybių vadovams ir nariams, buržuazinių politinių partijų lyderiams, nacionalistinių organizacijų ir ginkluotų gaujų aktyviems dalyviams ir vadams“. Apie Lietuvos bolševikinių kolaborantų nerimą liudija ir LKP CK pirmojo sekretoriaus A. Sniečkaus 1956 m. gruodžio 6 dienos raštas SSKP Centro Komitetui. Jame rašoma, kad „respublikos politinei padėčiai neigiamos įtakos turi ir tai, kad paskutiniu metu į Lietuvą po amnestijos ir atlikę bausmę be mūsų žinios grįžo daug žmonių, anksčiau įvykdžiusių sunkius kontrrevoliucinius nusikaltimus [...]“. Reikia pažymėti, kad šį kartą nacionalistinio pobūdžio reiškiniai apėmė daug platesnes gyventojų grupes” (*Burauskaitė B.* 1939–1941 m. represijos Lietuvoje ir jų aukos knygoje „Lietuvos gyventojų genocidas“ // Lietuvos žmonių

genocidas nacių ir sovietų okupacijose. V.;K., 1994. P. 31). *Taigi į Lietuvą grįžę* tremtiniai neatsitiktinai buvo diskriminuojami labiau negu paskutiniaisiais tremties metais svetur. Dėl sovietinių pareigūnų savivalės daugelio jų gyvenimas išsvajotoje ir išsilygoje Lietuvoje buvo netikėtai sunkus. Ne visiems jiems buvo leista grįžti į savo tėviškes, atgauti turėtas sodybas, jų nepregistruodavo gimtajame kaime ar mieste, o be registracijos dažniausiai negalėdavo gauti darbo. Tremtiniui iš viso būdavo sunku rasti bet kokią darbą, nekalbant jau apie pareigas pagal specialybę, gauti butą. Todėl nereikia stebėtis, kad kai kurie, neištvėrę pažeminimų, vėl išvyko atgal į tremties vietas. Daug šeimų buvo priverstos glaustis kaimyninėje Latvijoje ar Kaliningrado srityje, kur reikėjo darbo rankų, arba kūrėsi Baltarusijoje, Ukrainoje, Rusijoje. Dauguma šių lietuvių nutauto, ir Lietuva dar ir šitaip prarado savo žmones. Tai irgi LKP „nuopelnas“. Tiems, kurie pasiliko, reikėjo milžiniškų pastangų ir atkaklumo, kad vėl įleistų šaknis Lietuvoje. Sovietiniai valdininkai laikėsi bendros nerašytos nuostatos visai siaurinti buvusių tremtinių, politinių kalinių ir jų vaikų galimybes užimti aukštesnes pareigas, gauti butą, įstoti į aukštąją mokyklą ir jose studijuoti (studentas, paaiškėjus, kad jis pats arba jo tėvai buvo tremti, neretai būdavo pašalinamas iš aukštosios mokyklos). Retas aukštesnes pareigas einantis ir kitaip galvojantis pareigūnas išdrįsdavo šiai nuostatai nepaklusti. Toks požiūris buvo kiek sušvelnėjęs vadinamojo chruščiovinio atlydžio metais, bet 8-ajame dešimtmetyje vėl sustiprėjo. Nukentėjo ne tik tremtiniai, bet ir tremtyje gimę jų vaikai, kurių gimimo liudijimuose ir pasuose buvo įrašyta gimimo vieta Sibire. Kad šis įrašas nesudarytų keblumų gyvenime, kai kurie tėvai net stengėsi pakeisti savo vaikų gimimo liudijimus. Tačiau taip darė nedaugelis, juolab kad tai nebuvo paprasta: KGB darbuotojai gerai kontroliavo kadru skyrių darbą. Daugumai tremtinių ir jų vaikų teko rinktis tik tas profesijas ir specialybes, kurios LKP ideologų akimis buvo ne tokios „pavoingos“. Humanitarinės disciplinos aukštosiose mokyklose, mokslinis darbas buvo kaip tik tai, kur tremtinių vaikai buvo nepageidaujami.

Kai kurie pavieniai asmenys dar prieš Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą parsivežė iš tremties vietų savo artimųjų palaikus ir palaidojo gimtojoje žemėje. Vežė slapta, rizikuodami pakliūti į saugumo rankas. Masiškai palaikai buvo vežami 1989–1991 metais. Palaidotųjų giminės individualiai bei ekspedicijos, kurias organizavo daugiausia Lietuvos tremtinių ir politinių kalinių sąjunga (Kaune), jos Vilniaus, Panevėžio skyriai, Lietuvos deportuotų asmenų palaikų perkėlimo ir socialinės pagalbos komitetas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, buvo nuvykę į daugelį Altajaus, Krasnojarsko kraštų, Irkutsko, Tomsko sričių, Jakutijos, Buriatijos, Chakasijos vietovių, sutvarkę kapines, kai kur pastatę kryžius arba paminklus tremtiniams. Palaikai buvo gabenami lėktuvais ir traukiniais cinkuotose tam tikro dydžio, medžiu apkaltose ir audiniu apsiūtose dėžėse arba karsuose. Pirmasis lėktuvo reisas tremtinių palaikams parvežti įvyko 1989 metų vasarą. Juo pargabenti 126 palaikai iš Igarkos (Krasnojarsko kr.). Paminklai buvo pastatyti ir kai kuriose buvusiose koncentracijos stovyklose (Norilske, Džezkazgane), kuriose kalėjo ir žuvo daug lietuvių. Ekspedicijas į tremties vietas kasmet rengia bendrija „Lemtis“; apie aplankytas Altajaus krašto, Buriatijos, Irkutsko srities gyvenvietes jos dalyviai 1994–1995 metais sukūrė du dokumentinius filmus „Tremties keliais“.

Lietuvos gyventojų sovietinės tremties istorija iš esmės tik pradėta rašyti. Šiam darbui labai svarbūs yra tremtinių atsiminimai. Be jų negalima objektyviai įvertinti ir panaudoti dokumentų, kuriuos paliko trėmimų organizatoriai ir vykdytojai. Kuklus įnašas į tremties istoriją yra šio žinyno sudarytojų triūsas. Reikia tikėtis, kad lakoniški tekstai apie jau išaiškintas tremties vietas paskatins atsiminimų rinkimą ir tiriamąjį darbą, o pratarmėje glaustai išdėstyti Lietuvos tremtinių golgotos faktai susilauks išsamesnių mokslinių studijų. Taip būtų išreikšta pagarba tiems, kurie kentėjo tremtyje ir koncentracijos stovyklose. Aš, gimęs Jakutijoje, tremtinių šeimoje, šią pratarmę skiriu visų represuotų Lietuvos žmonių, tarp jų ir dviejų mano senelių, mirusių toli nuo tėvynės su Lietuvos vardu lūpose, atminimui.

KELIONĖ PO GULAGO ŠALĮ

Žinyne „Tremties ir kalinimo vietos“ aprašyta tik apie šimtas Sovietų Sąjungos koncentracijos stovyklų, jų grupių ir kalėjimų, kuriuose sovietinės okupacijos metais buvo kalinami politiniai kaliniai lietuviai. Be abejo, tai toli gražu ne visos kalinimo vietos, kuriose jų buvo, bet knygos rengėjai viliasi, kad ir šie glaudsti aprašymai padės skaitytojui susipažinti su ta keista, žmogaus protu sunkiai suvokiama šalimi (valstybe valstybėje), kuri sovietinių „zekų“ (kalinų; iš rus. zaključionnyj – kalinys) leksikone turėjo daug skambių ir ne mažiau sarkastiškų pavadinimų: Arkadijos šalis (rus. Strana Arkadija), septynioliktoji respublika ir pan. Koncentracijos stovyklų tinklą Sovietų Sąjungoje – didžiausią visų laikų žmonijos gėdą ir nelaimę, XX amžiaus masinio žmonių kankinimo ir naikinimo sistemą – buvęs kalinys, dabar žymus rusų rašytojas, Nobelio premijos laureatas Aleksandras Solženyčinas savo knygoje pavadino Gulago archipelagu, kitaip tariant, – Gulago salynu. Nuo tada šis terminas prigijo visose pasaulio kalbose.

Gulago archipelagas – iš tikrųjų beveik dokumentaliai tikslus pavadinimas. Santrumpa „Gulag“, padaryta iš rus. Glavnoje upravlenije lagerei – Vyriausioji koncentracijos stovyklų valdyba – vartojama oficialiuose Sovietų Sąjungos dokumentuose. Archipelagas – tiksliai ir vaizdinga rašytojo metafora: tų laikų Sovietų Sąjungą ištis galima buvo įsivaizduoti ir suvokti kaip milžinišką salyną, susidedantį iš tūkstančių salelių – koncentracijos stovyklų, kuriose kalėjo milijonai kalinų. Tas saleles tarsi drumzlinas bespalvis vandenynas supo lyg ir ne tokia svarbi likusioji Sovietų Sąjungos teritorijos ir visuomenės dalis. Koncentracijos stovyklos buvo bolševikinės santvarkos ir valstybės karkasas, jomis rėmėsi to meto Sovietų Sąjungos ekonomika ir vidaus politika. Kai kuriais duomenimis, pirma jame pokario dešimtmetyje Gulago vergų rankomis buvo pagaminama apie trečdalis Sovietų Sąjungos pramonės produkcijos. Nors šis teiginys dar nėra oficialiai pri-

pažintas (jam pagrįsti reikia specialių tyrimų), vis dėlto, prisiminus išbadėjusius, išsekusius kalinius, primityvius jų darbo įrankius ir neracionalų, nemokšišką darbo organizavimą koncentracijos stovyklose, tai ne tik stebina, bet ir kelia pasibaisėjimą.

Įsiminė vaizdai, kuriuos pro grotuotą gyvulinio vagono langelį teko matyti šių eilučių autoriui, važiuojant etapu iš Vologdos į Vorkutą. Kvadratas: tvoros, spygliuotos vielos, sargybos bokšteliai, viduryje purvini, susmukę barakai – koncentracijos stovykla. Už poros, kartais už kelių kilometrų – vėl. Ir vėl. Ir vėl. Vienoje geležinkelio pusėje. Ir kitoje. Ir vėl. Ir vėl. Ir taip šimtus kilometrų. Ištisas paras – visą kelią. Ypač įspūdingai visa tai atrodė naktį, kai tvoros buvo ryškiai apšviestos prožektorių. Vaizdai tarsi iš anapus realybės. O juk tai buvo 1957 metai, kai koncentracijos stovyklos jau buvo pradėtos naikinti. Arba vėl – Kuibyševo hidroelektrinės statyba. Eini kolonoje į darbą ar iš darbo, kelias pakyla ant kokios nors aukštumėlės, ir prieš akis atsiveria fantastiškas vaizdas: per pliką lauką, kiek akys užmato, visais keliais, į visas puses slenka pilkos, murzinos „zekų“ – XX amžiaus vergų – kolonos, apsuptos automatais ginkluotų kareivių ir lydimos šunų. Eina iš lėto, neskubėdamos, tačiau atkakliai, tarsi fatališkai. Jų be galo daug – tūkstančių tūkstančiai. Daugiau nieko nematyti, nėra net automobilių: keičiasi kalinų pamainos, keliai užimti – kolonos kelio neužleis! Tik prie kelių sankryžos stovi keliolikos metrų aukščio ir pločio pano: Stalinas raudonu pieštuku užbraukė žodį „dykuma“ ir rašo „sodas“, o virš koncentracijos stovyklos vartų iš tolo šviečia užrašas „Miru mir!“ („Taiką pasauliui!“).

Matyt, kiekviena vergija turi savo „didybės“ ženklus. Vienas ryškiausių bolševizmo imperijos bruožų – nuolatinis poreikis klastoti ir apgauti. Kiekvienas valdininkas ar tarnautojas klastojo duomenis bei ataskaitas ir apgaudinėjo savo viršininkus. Tie apgaudinėjo aukštesnius viršininkus. Ši nuosekli grandinė ėjo

Iki pačių Sovietų Sąjungos valdžios ir komunistų partijos viršūnių. O čia jau prasidėdavo pagrindinis sovietinės sistemos procesas – priversti visuomenę (vadinamąją liaudį) ta apgaule patikėti ar bent apsimesti, kad tikima. Kadangi Gulagas buvo gyvybiškai svarbi sovietinės santvarkos sudėtinė dalis, tai ir jis nuo viršaus iki apačios buvo persunktas apgaulės, tikrovės klaidinimo. Tai dažnai reikšdavosi absurdiškėmis, anekdotiškėmis formomis. Koncentracijos stovyklos buvo apkabinėtos šukiais ir plakatais, šlovinančiais Sovietų Sąjungą, komunistų partiją ir jos vadus; viršininkai ypač mėgo ant stovyklų vartų pakabinti šukius „Taiką pasauliui!“ („Miru mir!“), „Partija ir liaudis – vieningi!“ („Partija i narod jediny!“). Prievartinį darbą koncentracijos stovyklose, žvėriškumą ir sadizmą jose buvo bandoma pavaizduoti kaip bet kurio kito ūkinio objekto gyvenimą, o kalinius – kaip tikrus komunizmo kūrėjus (ypač tai būdinga laikotarpiui po J. Stalino mirties). Panašiai, beje, buvo ir nacistinės Vokietijos koncentracijos stovyklose – matyt, giminingų totalitarinių politinių sistemų ir ideologinės raiškos priemonės yra panašios. Vieno tokio ciniško ir absurdiško epizodo liudininuku teko būti Kuibyševio hidroelektrinės statybos koncentracijos stovykloje (to meto laikraščiuose ir kitoje sovietinėje sistemoje liaupsinančioje, demagoginėje rašliavoje buvo madinga šią statybą vadinti „spartuoliškėmis komunizmo statybomis“). Čekistas su generolo antpečiais, ragindamas geriau dirbti ir vykdyti darbo užduotis, kreipėsi į suvarytus kalinius tokiais žodžiais: „Ar žinote, kas jūs tokie? Partija ir Vyriausybė niekam kitam nepatikėjo komunizmo statybos, patikėjo tik jums! Jūs statote komunizmą, ir jums didžiulysis atėinančios kartos...“ ir t.t. Situacija iš tiesų komiška, nes pranešėjo klausėsi ir 10–25 metus kalėti nuteisti politiniai kaliniai, kitais atvejais vadinami „liaudies priešais“, ir kriminaliniai nusikaltėliai, įkalinti už vagystes ir žmogžudystes. Nuostabaus komunizmo „statyba“ ir nuostabūs „statytojai“! Kuibyševio kino studija mėgo filmuoti „komunizmo statybų“ vaizdus. Politiniai kaliniai, žiūrėdami demonstruojamus kino žurnalus, skaniai pasijuokdavo, matydami juose save, tik jau vadinamus komjaunuoliais spartuoliais. Taip buvo visur. Todėl tyrinėtojas ar šiaip skaitytojas, imdamas į rankas archyvinę medžiagą, su-

sijusią su čekistų veikla, privalo neužmiršti šio viską persmėlkiančio dviveidiškumo ir klastos.

Vertėtų dar paminėti visuomenei nelabai žinomą ir sveikam protui sunkiai suvokiama faktą – aukštų (net ir pačių aukščiausių) Sovietų Sąjungos pareigūnų artimųjų kalinimą kalėjimuose ir koncentracijos stovyklose. Rusų rašytojas, buvęs politinis kalinys Levas Razgonas prisimena per karą koncentracijos stovykloje sutikęs tuo metu liaupsinamo SSRS AT Prezidiumo pirmininko M. Kalinino žmoną. Ji dirbo skalbykloje – kalinių drabužiuose naikino utėles; po karo grįžo į Maskvą. Kaip „liaudies priešai“ buvo įkalinti ir kitų Sovietų Sąjungos vadovų – V. Molotovo, L. Kaganovičiaus, K. Vorosilovo – artimieji (žmonos, broliai, seserys). Ką jau bekalbėti apie sušaudytų „revoliucijos ir partijos bendražygių“ šeimų narius. Buvo net tokia oficiali „nusikaltimų“ kategorija – „liaudies priešų žmona“; tokios „nusikaltėlės“ buvo laikomos specialiose koncentracijos stovyklose. Kas šie kaliniai buvo – įkaitai, sutvirtinantys nusikaltėlių gaujos narių tarpusavio kruviną ryšį? O gal tai ypatinga sadizmo forma? Kas bebūtų – tai būdinga komunistų partijos istorijos, jos politinės veiklos dalis.

Taigi, skaitytojau, įženkime į šią šalį, pavadintą Gulago archipelagu. Ji – tikroji sovietinės santvarkos vizitinė kortelė.

Pirmosios SSRS koncentracijos stovyklos (oficialiai vadinamos pataisos darbų stovyklomis arba kolonijomis, šnekamojoje kalboje – lageriais) buvo įsteigtos 1919 metais Cholmogoruose ir Solovkų salose (Archangelsko sr.). Tikroji sovietinių koncentracijos stovyklų sistemos pradžia, būsimoji Gulago prototipas buvo Baltijos–Baltijos jūrų kanalo (Belomorkanal) kasimas, pradėtas 1930 metų pabaigoje. Čia komunistų valdžia praktiškai pirmą kartą išbandė masinį vergų darbą didelėse statybose, čia pradėjo formotis sovietinių koncentracijos stovyklų organizavimo, tvarkymo ir vidaus gyvenimo bruožai, vėliau buvę būdingi joms dar kelis dešimtmečius. Statyboje vienu metu dirbo dešimtys tūkstančių įvairių tautybių kalinių, niekuo nekaltų vyrų ir moterų – ūkininkų (vadinamų „buožėmis“), inteligentų, dvasininkų. Manoma, kad iš viso kanale kasė keli šimtai tūkstančių kalinių. Dauguma jų amžinai pasiliko kanalo pylimuose. Sąlygos buvo nežmoniškai sunkios:

atšiaurus klimatas, prastas maistas, darbo dienos trukmė praktiškai neribota (14–16 val., o „šturmuojant planą“, – ir daugiau), absurdiškai primityvios darbo priemonės. Pirmą sykį šiose statybose buvo plačiai panaudotas priverstinis protinis darbas: kanalo objektus, įrengimus projektavo ir darbams vadovavo įkalinti inžinieriai. Tiesa, kai kurie iš jų vėliau užsitarnavo malonę, apdovanojimus ir netgi tapo žinomais čekistais. Tai irgi asmenybės gniuždymo, nužmoginimo liudijimai. Iškasus kanalą, likę gyvi kaliniai (ištišos koncentracijos stovyklos) buvo perkelti į Maskvos–Volgos kanalo, prieškarinės Baikalo–Amūro magistralės statybas.

Tarp pirmųjų bolševikinių koncentracijos stovyklų kankinių buvo ir lietuvių, kurie dėl vienokių ar kitokių aplinkybių buvo pasilikę gyventi Sovietų Rusijoje. Pavyzdžiui, Solovkų salose ir Baltosios–Baltijos jūrų kanalo statybos koncentracijos stovyklose yra kalėjęs vyskupas Teofilijus Matulionis. 1933 metais jis su grupe kalinių buvo iškeistas į Lietuvą nuteistus Lietuvos komunistų partijos veikėjus ir grįžo į tėvynę, bet po karo vėl buvo sovietų valdžios sumintas ir įkalintas.

4-ajame dešimtmetyje kaliniai jau masiškai buvo naudojami priverčiamiesiems darbams. Dėl to didelės koncentracijos stovyklų grupės buvo steigiamos prie stambių objektų statybų, kasyklų, kelių tiesimo, miškų kirtimo vietų. Ypač daug jų buvo Sibire, Rusijos šiaurėje, Tolimuosiuose Rytuose, Kazachijoje. Pokario metais praktiškai nė vienas stambesnis ūkio objektas neapstėjo be kalinių darbo. Buvo sukurta milžiniška koncentracijos stovyklų sistema. Veikė moterų, vaikus auginančių moterų, nepilnamečių koncentracijos stovyklos; nuo 1940 metų paaugliai (nuo 12 metų) buvo baudžiami ir kalinami bendra tvarka. Daugumą koncentracijos stovyklų įsteigė ir administravo Ypatingoji komisija (rus. ČK), vėliau jos funkcijas perėmė kiti SSRS valstybės saugumo organai. 1934 metų vasarą visos koncentracijos stovyklos buvo perduotos naujai žinybai – NKVD Pataisos darbų stovyklų ir darbo kolonijų vyriausiajai valdybai (rus. Glavnoje upravlenije ispravitelno-trudovyh lagerei i trudovyh poselenij, sutrumpintai GULAG); 1946.III–1956.X jos priklausė Vidaus reikalų ministerijai. Nuo 1956 metų spalio mėnesio Gulagas perėjo Tei-

singumo ministerijos žinion. Jo pavadinimas buvo pakeistas, koncentracijos stovyklos (lageriai) pavadintos pataisos darbų kolonijomis. Nors oficialūs pavadinimai ir priklausomybė vėliau dar ne kartą keitėsi, pati kolonijų sistema ir jų vidaus tvarka iš esmės prilygo Gulagui ir ankstesnėms koncentracijos stovykloms. Taigi faktiškai Gulagas veikė iki pat Sovietų Sąjungos suirimo. Kiek jame buvo kalinių – tiksliai nežinoma, tačiau neabejotina, kad tai milijoniniai skaičiai. Spaudoje dažniausiai nurodoma, jog iš viso bolševikų valdžios represuotų žmonių galėjo būti 40 ar net 50 milijonų (kiti šaltiniai nurodo dar didesnį skaičių – 100–110 milijonų). Didžioji jų dalis kalėjo ir žuvo koncentracijos stovyklose. Iš pradžių jose buvo kalinami daugiausia bolševikų valdžiai nepriimtinių socialinių sluoksnių žmonės, režimui nepalankūs asmenys, kontrrevoliucionieriai, vadinami „kontra“ – asmenys, nusistatę prieš bolševikinį 1917 metų perversmą (rusų aristokratai ir caro valdžios pareigūnai, nespėję emigruoti į užsienį, baltagvardiečiai, dvasininkai, vienuolės); nemažai buvo ir kriminalinių nusikaltėlių. Paskui pradėta kalinti ir vadinamuosius „liaudies priešus“ – nepmanus (daugiausia verslininkus, prekybininkus), per kolektyvizaciją išbuožintus valstiečius, represuotus politinių partijų, tarp jų ir VKP(b), narius, žymius specialistus ir mokslininkus, kariškius, nuteistus už tariamą kenkimą sovietų valdžiai, užsienio šalių komunistus, atvykusius į Sovietų Sąjungą dalyvauti Kominterno darbe. Vėliau „liaudies priešu“ buvo vadinamas kiekvienas, apkaltintas priešiškuumu sovietinei santvarkai ar jai nepritariančias.

Per II pasaulinį karą ir po jo į koncentracijos stovyklas pateko daug represuotų tautų žmonių (čečėnų, ingušų, Pavolgio vokiečių, kalmykų, Krymo totorių ir kitų), karo belaisvių vokiečių ir japonų (ir nuteistų, ir tebetardomų), Raudonosios armijos kariškių, patekusių į vokiečių nelaisvę (jie buvo laikomi „tėvynės išdavikais“), vadinamųjų vlasovininkų ir banderininkų (vlasovininkai – tai buvusio Raudonosios armijos generolo A. Vlasovo vadovaujamos armijos, kariavusios Vokietijos pusėje, kariai; banderinininkai – S. Banderos vadovaujamos Ukrainos sukilėlių armijos, kovojusios Vakarų Ukrainoje su vokiečiais, vėliau – su Raudonąja armija, po karo – partizaniniais metodais su ko-

munistų valdžia, kariai). Buvo ir politinių emigrantų iš užsienio valstybių, ypač vadinamųjų „liaudies demokratijos“ šalių: bolševikų imperija, siekianti įsiviešpatauti pasaulyje, stengėsi jai pavaldžiose marionetinėse valstybėse palaikyti baimę ir paklusnumą. Gulago pragarą perėjo beveik visi prokomunistiškai nusiteikę tų valstybių žmonės, savanoriškai atvykę į SSRS arba dėl savo politinės veiklos buvę priversti į ją emigruoti: daug ispanų, kovojusių socialistinės vyriausybės pusėje prieš F. Franko sukilėlius, graikų komunistų, iranėlių. Tačiau daugiausia jose, be abejo, buvo Sovietų Sąjungos, ypač karo labiausiai paliesto jos vakarinio pakraščio, piliečių. Gausus politinių kalinių srautas ėjo iš Sovietų Sąjungos okupuotų kraštų – Baltijos valstybių, Vakarų Baltarusijos, Vakarų Ukrainos, Moldovos. Ypač daug jų buvo iš Vakarų Ukrainos ir Lietuvos, kur vyko plataus masto atkaklus ginkluotas pasipriešinimas okupacijai – partizaninis karas. Sunku tiksliai pasakyti, kiek lietuvių buvo išvežta į Sovietų Sąjungos koncentracijos stovyklas, tačiau 1950–1956 metais daugelyje jų lietuviai sudarydavo 5–15% visų kalinių (ukrainiečių būdavo 2–3 kartus daugiau). Žinyno straipsniuose apie konkrečias koncentracijos stovyklas nurodyti politinių kalinių lietuvių skaičiai, kuriuos pateikė prisiminimų autoriai, nėra labai tikslūs: jie apima ne visus koncentracijos stovyklos punktus, be to, atspindi skirtingų metų padėtį, todėl laikytini apytikriais ir tikslintiniais.

Gulagas veikė pagal griežtą pavaldumo sistemą. Žemesnė jo pakopa buvo koncentracijos stovyklų grupės valdyba. Nors ji paprastai buvo vadinama vienu žodžiu – „lager“ (pavyzdžiui, Norilsko koncentracijos stovyklų grupė – rus. Norilskij lager, sutrumpintai Norillag), iš tikrųjų reiškė ištisą koncentracijos stovyklų sistemą, sukurta teritoriniu principu arba pagal toje teritorijoje dirbamų darbų pobūdį (pavyzdžiui, naudingųjų iškasenų gavyba, statybos, miško ruošą ir pan.). Kartais koncentracijos stovyklų grupės užimdavo labai didelę teritoriją (pavyzdžiui, Dalstrojaus jurisdikcijai priklausė dabartinė Magadano sritis, Jakutijos, Chabarovsko krašto dalys, Kamčiatka). Tai buvo ypatinga, tik NKVD pavaldi teritorija, kurioje, be senųjų krašto gyventojų klajoklių, gyveno vien kaliniai ir NKVD darbuotojai. Dalstrojaus viršininkas

buvo absoliutus šios teritorijos valdovas, atskaitingas tik komunistų partijos politbiurui; jam nepavaldi buvo tik pašto sistema ir vietiniai gyventojai. Koncentracijos stovyklų grupės valdyba turėjo skyrius, šie savo ruožtu – punktus (rus. lagpunkt). Darbams buvo sudaromi barai (učastki) ir dar smulkesni padaliniai – komandiruotės, brigados ir kt. Punktai dažnai buvo vadinami „olpais“ (iš rus. otdelnyj lagernyj punkt), o tose vietovėse, kur buvo tiesiamas naujas geležinkelis, – kolonomis, trasomis. Jei punktus ir barus laikytume atskiromis koncentracijos stovyklomis, tai išeitų, kad kiekviena grupė turėjo daugybę koncentracijos stovyklų. Šiek tiek Gulago sistemoje buvusių objektų priklausė ne valdyboms, o tiesiogiai Maskvoje esančiai Gulago valdžiai arba net Gynybos ministerijai. Tai karinės statybos, ypač vertingų naudingųjų iškasenų (taip pat ir urano) gavyba, izoliatoriai ypač pavojingiems politiniams kaliniams. Specialios paskirties koncentracijos stovyklose dirbo įkalinti talentingi mokslininkai, konstruktoriai, išradėjai, inžinieriai. Šios koncentracijos stovyklos (įslaptinti institutai, konstravimo biurai, laboratorijos, cechai ir pan.) šnekamojoje kalboje rusiškai buvo vadinami „šaraškėmis“ arba „šaragomis“. Jose buvo projektuojama daugelis objektų, kuriuos vėliau statė kaliniai, – didžiuliai pramonės kompleksai, hidroelektrinės, kanalai, užtvankos, buvo atliekami svarbūs moksliniai tyrimai, konstruojamos, gaminamos ir bandomos naujos mašinos. Tokioje „šaraškėse“ kalėjo žymūs rusų lėktuvų konstruktoriai S. Iljušinas, A. Tupolevas ir kiti.

Pokario metų Gulage ypatingą vietą užėmė filtruojamosios koncentracijos stovyklos (rus. proveročno-filtracionnyje lageria). Jose buvo laikomi dar neteisti žmonės: sugrįžę iš vokiečių nelaisvės kariškiai, buvę nacių koncentracijos stovyklų kaliniai, suimti į namus grįžtantys nuo fronto pasitraukę pabėgėliai, priverčiamiesiems darbams į Vokietiją buvę išvežti asmenys, besislapstantys (be ginklo) nuo sovietinės mobilizacijos okupuotų kraštų vyrai ir pan. Jie buvo tardomi, apie juos renkama medžiaga, t. y. sudarinėjamos bylos. Sunku pasakyti, kiek žmonių perėjo šias stovyklas, tačiau nėra abejonės, kad jų buvo šimtai tūkstančių, o gal ir milijonai. Neretai neteisti žmonės buvo laikomi bendroje Gulago koncentracijos stovyklose

(pvz., Vorkutoje) kartu su teistaisiais (greičiausiai todėl, kad filtruojamosios koncentracijos stovyklos buvo perpildytos). Yra žinoma atvejų, kai žmonės be teismo išbūdavo po 8–10 metų ir tik tada būdavo teisiami (iki teismo išskaičiuoti metai į bausmės laiką nebuvo įskaičiuojami). Daug filtruojamųjų koncentracijos stovyklų buvo Rusijos europinės dalies šiaurėje, Sibire, Tolimuosiuose Rytuose (Magadano sr.). Gyvenimo sąlygos jose buvo labai sunkios: badas, jokio ryšio su artimaisiais, alinantis darbas (miško kirtimas, kanalų kasimas ir pan.). Šias stovyklas perėjo ir tūkstančiai lietuvių. Kai kuriems iš jų nepavyko sudaryti bylų, ir juos po metų kitų paleido. Tačiau tokių buvo nedaug. Dauguma buvo nuteisti ar žuvo filtruojamosiose koncentracijos stovyklose: mirė nuo bado, žuvo per nelaimingus atsitikimus dirbant.

Filtruojamosios koncentracijos stovyklos, matyt, ir ateities istorikams liks „balta dėmė“: archyvinės medžiagos apie jas Lietuvoje nėra. Nėra jos tikriausiai ir centriniuose buvusios Sovietų Sąjungos archyvuose. Kalinių asmens ir tardymo bylos buvo saugomos vietiniuose – sričių, kraštų, rajonų – NKVD ir KGB archyvuose. Dėl Rusijoje viešpataujančios netvarkos šie archyvai greičiausiai arba jau sunaikinti, arba baigiami naikinti. Toks pat likimas, matyt, ištiks ir kitų koncentracijos stovyklų kalinių asmens bylas. Taigi šis neįkainojamas istorinės vertės turtas baigiamas prarasti.

Koncentracijos stovyklų punktų teritorija būdavo aptverta 3,5–4 m aukščio stačių rąstų lentinėmis ar mūrinėmis (pavyzdžiui, Kazachijoje) tvoromis, viršuje apraizgytomis spygliuota viela, arba vien spygliuotos vielos aptvarais (Tolimojoje Šiaurėje). Tvoros, aptvarai buvo saugomi ginkluotos sargybos, dažnai su šunimis. Prie jų per tam tikrą atstumą (kas 50–200 m) buvo išdėstyti sargybos stebėjimo bokšteliai. Visą koncentracijos stovyklos zoną iš vidinės pusės juosė 6 m pločio žemės juosta, vadinama draudžiamąja, arba mirties, zona. Į ją įžengusį kalinį sargybinis turėjo teisę nušauti (ir nušaudavo) be perspėjimo. Naktį, per pūgą ar rūką draudžiamąją zoną apšviesdavo ant stulpų įtaisyti stiprūs prožektoriai. Tokio pat pločio apsauginė draudžiamoji zona ėjo ir palei tvorą (aptvarą) iš lauko pusės. Joje būdavo priišami arba lakstė palaidi šunys.

Kaliniai gyveno daugiausia lentiniuose barakuose (kai kur, pavyzdžiui, Kemerovo sriptyje, Kazachijoje, – ir žeminėse, Jakutijoje – iš ledo lultų pastatytuose būstuose). Tokių barakų didesniuose koncentracijos stovyklų punktuose būdavo keliasdešimt, mažesniuose – po keletą. Barakai buvo padalyti į 2 ar 4 patalpas, vadinamas sekcijomis. Kaliniai gyveno labai ankštai (po 60–70 žmonių vienoje sekcijoje), miegojo ant medinių gultų, sustatytų 2–3 aukštais išilgai barako sienų. Vienam žmogui buvo skirta 0,8 m gulto pločio; ten pat kaliniai laikydavo ir asmeninius daiktus. Iki 1949 metų daug kur jie negaudavo jokios patalynės ir turėdavo miegoti ant plikų lentų nenusirengę. Darbo metu peršlapusių vatinių drabužių nebuvo kur išsidžiovina (paprastai buvo džiovinamos tik pirštinės ir veltiniai). Per naktį ant kūno apšilę, rytais lauke jie bematant sustingdavo ir sustirę menkai gindavo nuo šalčio. Bado išsekintas kalinys dėl to dažnai peršaldavo, susirgdavo, o neretai ir mirdavo. Kai kur (ypač pradėjus naujos koncentracijos stovyklos statybą) kaliniai gyvendavo palapinėse, miegojo ant plikos žemės. Po Stalino mirties padėtis šiek tiek pagerėjo.

Visų darbų kalinių dienos išdirbio normos buvo apskaičiuotos fiziškai stipriems, to darbo patirtį turintiems žmonėms. Nusilpę ir neturintys darbo įgūdžių kaliniai jų įvykdyti negalėdavo, dėl to buvo proporcingai mažinamas jų maisto davinys. Tai dar labiau pakisdavo jėgas. Kaliniai visiškai išsekdavo, susirgdavo, daugelis mirdavo. Nemažai kalinių iš nevilties tyčia darbo metu susižalodavo – nusikirsdavo kojų ir rankų pirštus ar ir visą plaštaką, nusišaldydavo kojas. Už tokį tyčinį susižalojimą (rus. členovreditelstvo) jie buvo teisiami iš naujo ir gaudavo papildomą bausmę. Paprastai būdavo dirbama be poilsio dienų, vasarą po 10–12 val. per parą, žiemą – kiek trumpiau, kai kur, pavyzdžiui, šachtose, – dviem pamainomis. Darbas nenutrūkdavo ir per didžiausius šalčius, lietu, pūgą (pavyzdžiui, Kolymoje į darbą nevarydavo tik esant oro temperatūrai žemesnei kaip -51°C , Vorkutoje – žemesnei kaip -43°C arba jei siausdavo pūga, o temperatūra būdavo -38°C). Iki darbo vietos ir atgal kaliniai dažnai eidavo pėsti po 10–15 km; tai trukdavo keletą valandų, bet jos į darbą laiką nebuvo įskaitomos. Nuo darbo atleisdavo tik tais at-

vejais, kai ligonis karščiuodavo ne mažiau kaip 3 dienas iš eilės, ir temperatūra rytais būdavo ne mažesnė kaip 37,4 °C. Visiškai išsekę arba nusenę, nebepajėgiantys dirbti kaliniai, invalidai būdavo išvežami į specialias koncentracijos stovyklas.

Kalinių medicininis aptarnavimas per ilgą Gulago istoriją keitėsi, tačiau visada buvo nepakankamas ir skurdus. Gydomo priemonės, įrankiai ir vaistai buvo patys primityviausi ir jų visada trūkdavo. Gydomo įstaigų – ambulatorijų (rusiškai vadinamų „sančast” – sanitarinė dalis) ir ligoninių – viršininkais buvo kariškiai. Kitas medicinos personalas (taip pat ir gydytojai) buvo sudaromas iš kalinių (tik vėlesniais laikais, jau gerokai po Stalino mirties, koncentracijos stovyklų medicinos įstaigose atsirado daugiau laisvai samdomų gydytojų). Skirstant darbus, į tikrąją kalinio profesiją ar specialybę koncentracijos stovyklose beveik nebuvo atsižvelgiama, taigi ir sanitaro, felčerio ar net gydytojo darbo neretai imdavosi (ar buvo priversti imtis) nieko apie mediciną nenutuokiantys žmonės. Jei jie buvo sąžiningi, užjaučiantys kito skausmą ir gabūs, tai greit pramokdavo elementarių šio amato dalykų ir kiek įmanydami pagelbėdavo likimo broliams (juolab kad ambulatorinė pagalba, teikiama kaliniams, paprastai nebuvo sudėtinga – pamatuoti temperatūrą, suleisti vaistus ir, bene svarbiausia, – leisti kaliniui neiti į darbą). Dirbti medicinos įstaigoje visais laikais buvo prestižinis užsiėmimas. Anksčiau laikais Gulago metais tai reiškė išsigelbėjimą nuo bado mirties, vėlesniais laikais – komfortą ar net tam tikrą prabangą. Todėl į šį darbą veržėsi ir bejausmės, savo kailiu ir privilegijomis besirūpinančios žmogystos. Kiekvieno buvusio Gulago kalinio atmintyje yra išlikusių nemalonių, skaudžių ir pasipiktinimą keliančių prisiminimų iš susidūrimų su tokiais „medikais”.

Kita vertus, Gulagas niekada nestokojo ir talentingų profesionalių gydytojų – didžiavasiškų ir kilnių asmenybių, kurie neįsivaizduojamai primityviomis priemonėmis ir skurdžiausiomis sąlygomis sugebėdavo daryti stebuklus ir išgelbėjo sveikatą ar gyvybę tūkstančiams kalinių. Šie žmonės nusipelnė nuoširdžiausios pagarbos ir dėkingumo. Felčeriais, laborantais, gydytojais įvairiose koncentracijos stovyklose yra dirbę ir lietuviai.

Iki 5-ojo dešimtmečio pabaigos mirtinumas koncentracijos stovyklose buvo labai didelis. Prie stovyklų vartų susidarydavo lavonų rietuvės, dirbo specialios lavonų surinkimo ir laidojimo brigados. Greičiausiai šiuo laikotarpiu pradėta taikyti tokia barbariška procedūra: prieš išveždami numirėlį už zonos, sargybiniai plaktuku suknežindavo jo kiaušą arba iešmu perverdavo krūtinę. Buvo aiškinama, kad tokiu būdu užkertamas kelias pabėgti kaliniams, apsimetusiems negyvėliais. Pokario metais kaliniai buvo laidojami be karstų ir dažniausiai be drabužių. Tolimojoje Šiaurėje kartais ir visai nelaidodavo – lavonai būdavo tik suverčiami į krūvas. 1958 metų vasarą tiesiant per tundrą kelius į statomas raketų paleidimo aikšteles, netoli Vorkutos buvo rasti ištisi žmonių griaučių sąvartynai. Jų ten galėjo būti tūkstančiai. Niekas niekada nebesužinos šių nelaimingųjų vardų, kuriose koncentracijos stovyklose jie kėlė. Griaučiai buldozeriais buvo sustumti po kelio pylimu ir apipilti šachtų uolienomis. Tiesą sakant, ne ką laimingesni buvo ir tie, kurie buvo laidojami laikinose koncentracijos stovyklų kapinėse: po metų kitų tie menki kapų pažeklinimai – mediniai kuoleliai su užrašytais kalinių numeriais ar pavardėmis – būdavo nurenkami, o ant kapų statomi namai ar tiesiamos gatvės. Bolševikai vykdė nusikaltimus ne tik prieš gyvus žmones, bet ir prieš mirusiuosius. Žmonija niekada neturėtų to pamiršti.

Iki J. Stalino mirties kalinio maisto davinys priklausydavo nuo atlikto darbo kiekio – kuo mažiau kalinys padaro, tuo mažiau maisto gauna (vadinamoji „katilų sistema”). Tai turėjo skatinti jį našiau dirbti. Tačiau kad ir kaip jis dirbdavo, niekada maisto nebūdavo tiek, kiek reikia sunkų fizinį darbą atšiauraus klimato sąlygomis dirbančiam žmogui. Pavyzdžiui, 1950 metais Pečioros koncentracijos stovyklose (Komija) dirbantis kalinys per dieną gaudavo 400–600 g duonos, 2–3 kartus – po dubenėlį skystos sriubos (rus. balanda) ir vieną kartą 100–150 g košės. Nedirbantys gaudavo tik po 300 g duonos ir dubenėlį sriubos. Be to, maistas buvo neįvairus, dažnai pagamintas iš senų, sugedusių produktų, stokojo vitaminų; daugelyje vietovių neužtekdavo geriamojo vandens, druskos. Dėl to daugelis kalinių sirgo skorbuto, žarnyno ligomis. Kaip vaistus nuo skorbuto

kaliniai gerdavo pušų ar eglių šakų nuovirą (šakas šutindavo katiluose). Kiek geriau buvo maitinama ligoninėse ir vadinamuosiuose sveikatinimo punktuose (rus. ozdorovitelnij punkt, sutrumpintai OP), skirtuose sveikų, tik nusilpusių kalinių sveikatai atgauti. Ypač prastas maistas buvo pokario metais. 1956–1957 metais vidutinio klimato juostoje maisto davinys vienam kaliniui buvo apskaičiuotas taip, kad susidarytų 2000–2400 kcal. Turint galvoje, kad iš tų pačių davinių aristokratiškai maitinasi ir koncentracijos stovyklų parazituojančios „elitas“ ir žinant sovietines vogimo tradicijas, eiliniam kaliniui tenkančių kalorijų gerokai sumažėdavo. Apie 1953 metus (kai kuriose koncentracijos stovyklose – ir anksčiau) padėtis šiek tiek pasikeitė: už darbą imta mokėti pinigus. Įvairiose koncentracijos stovyklose ir įvairiu metu tai buvo daroma nevienodai: kai kur buvo mokama grynaisiais pinigais, kai kur kaliniui priklausanti suma įrašoma į jo asmeninę sąskaitą. Skyrėsi ir atlyginimo dydis: kartais kalinys gaudavo keliasdešimt ar net 100–200 rb per mėnesį, kartais – tik kapeikas. Už nustatytą nedidelę savo uždirbtų ar artimųjų atsiųstų pinigų sumą (nuo kelių iki keliasdešimt rublių) jam buvo leidžiama koncentracijos stovyklos parduotuvės kioske nusipirkti maisto produktų (duonos, margarino, marmelado), rūkalų. Apie pusę kalinio uždirbtų pinigų visada būdavo išskaičiuojama koncentracijos stovyklos administracijai, sargybai, šunims išlaikyti, elektros, patalpų šildymo ir remonto išlaidoms padengti. Iš likusios sumos dar būdavo atskaitoma už maistą, drabužius, valstybiniai mokesčiai; kaliniai buvo verčiami pirkti valstybės paskolų obligacijas. 1951–1961 metais bendrojo režimo koncentracijos stovyklose buvo praktikuojama dar viena darbo našumo skatinimo forma – vadinamieji įskaitymai (rus. začioty): kaliniui viršijus nustatytą dienos išdirbio normą (paprastai 120–150%), viena iškalėta diena būdavo prilyginama dviem ar trimis dienoms. Taip sutrumpėdavo bausmės laikas. Tačiau tuo pasinaudojo nedaugelis kalinių: įvedus 15 metų kalėjimo ribą (po 1960 metų), įskaitymai buvo panaikinti.

Visą kalinimo laiką kaliniai privalėjo griežtai laikytis vidaus tvarkos taisyklių. Jų gyvenimas buvo labai monotoniškas, visa para suskirstyta valandomis maždaug taip: 6 val.

(vietos laiku) – kėlimasis, 6–7 val. – pusryčiai, duonos išdavimas, rytinis patikrinimas, 7–19 val. – darbas (žiemą į darbą šiek tiek vėliau išeinama, anksčiau grįžtama), 19–20 val. – vakarienė, 21 val. – vakarinis patikrinimas, 22 val. – miegas. Į darbą kaliniai turėjo eiti kolonomis po kelis (2–8) žmones gretoje, lydimi ginkluotų sargybinių su šunimis, tarpusavyje nesisiekę. Jie būdavo perspėjami, kad, žengus žingsnį į kairę ar dešinę, bus šaunama be įspėjimo. Išeinantys pro koncentracijos stovyklos vartus ir vakare grįžtantys kaliniai būdavo suskaičiuojami ir iškratomi. Kratos dažnai būdavo daromos ir barakuose, ypač kruopščios – prieš sovietines šventes (Spalio, Gegužės 1-ąją ir kitas). Kalinys buvo visiškai priklausomas nuo koncentracijos stovyklos administracijos, skyrių ir sargybos viršininkų, sargybinių. Visokiais būdais jam buvo stengiamasi įteigti, kad į laisvę jis niekada nebeišeis. Su juo buvo žiauriai elgiamasi, iš jo tyčiojamosi, žeminamas jo orumas. Už menkiausius vidaus tvarkos pažeidimus ar be jokios priežasties kaliniai būdavo mušami, uždaromi į vidaus kalėjimus, sustiprinto režimo barakus (rus. barak usilennogo režima, sutrumpintai BUR), bausmės izoliatorius (rus. štrafnoi izoliator, ŠIZO) išslunčiami į bausmės brigadas. Ypač sunkiais nusikaltimais buvo laikomi pabėgimas iš koncentracijos stovyklos, sukilimų, maištų organizavimas. Už tai kaliniai būdavo išvežami į itin griežto režimo bausmės koncentracijos stovyklas, neretai pavieniai kaliniai ar jų grupės – sušaudomi. Kartais buvo sušaudoma Gulago vadovybės nurodymu ir be jokios priežasties. Pavyzdžiui, 1937 metais įsakyta sušaudyti 10%, 1950 metais – 5% bendro kalinių skaičiaus (kai kuriose koncentracijos stovyklose faktiškai buvo sušaudyta iki 25%). Daugiausia nukentėdavo politiniai kaliniai.

Bandymų pabėgti iš Gulago buvo nemaža, tačiau retai jie būdavo sėkmingi. Dažniau bėgdavo kriminaliniai kaliniai. Retai gyvenamoje šiaurėje buvo neįveikiamos gamtinės kliūtys: tundra, taiga, pelkės, uodai ir mašalai, sniegynai (keliai visur ir visada būdavo stropliai saugomi). Tankiau gyvenamuose regionuose (pavyzdžiui, Mordovijoje ir kitose europinės Rusijos vietose) pavojingiausias dalykas buvo vietinių gyventojų nuostata bet kokia kaina gauti premiją už sugautą bėglį. Ta premija (ją nustatydavo vietni-

niai čekistai) dažniausiai būdavo labai menka: kilogramas cukraus, keli buteliai kefyro, vienas kitas kilogramas miltų ir pan. O juk carų laikais ten buvo paprotys nakčiai lauke padėti maisto ir drabužių pabėgusiems katorgininkams! Deja, nuo tų laikų Rusijos žmonės jau buvo pasikeitę. Čekistai elgėsi įvairiai: vienur (pavyzdžiui, Sibire, Taišeto koncentracijos stovyklose) sugautas bėglys paprastai atsipirkdavo keleriais metais uždaro kalėjimo ar papildomos bausmės, kitur (kaip Mordovijoje) su bėgliais buvo elgiama labai negailestingai. Jų buvo ieškoma su šunimis, sugauti būdavo žiauriai sumušami, dažniausiai sušaudomi vietoje. Kol jų nesugaudavo, būdavo baudžiami visi to koncentracijos stovyklos punkto kaliniai: sargybiniai į darbą juos varydavo be šiltų drabužių, gretose susikibusius už parankių. Kolonai nebuvo leidžiama išsukti iš kelio net ir einant per balas; kai kurie sargybiniai tyčiodamiesi dar duodavo komandą kelis kartus gulti į balą ir vėl keltis.

Kaliniai bėgdavo iš pačių koncentracijos stovyklų ir iš darbo vietų. Pabėgimo būdas priklausė nuo situacijos, režimo, sargybos tvarkos, neretai ir nuo atsitiktinai susiklosčiusių aplinkybių. Gana dažnai (ir kartais sėkmingai) buvo bėgama tuneliu, kurį slapta iškasdavo po koncentracijos stovyklos ar darbo zonos aptvaru grupė pasiryžėlių bėgti (keli ar keliolika kalinių), iš anksto susitarusių, kas prisims kaltę nesėkmės atveju. Apie tai žinodavo (ir neišduodavo!) visa brigada arba sekcija, kartais ir visas barakas. Taip buvo organizuoti pabėgimai iš Taišeto, Mordovijos koncentracijos stovyklų; juose aktyviai dalyvavo ir lietuviai – buvę partizanai. Šis pabėgimo būdas netiko Tolimojoje Šiaurėje – amžinojo įšalo zonoje, ir ten, kur negiliai buvo ištisinė uola. Apskritai pabėgti pavykdavo labai retai.

Kartais nevilties apimti kaliniai tyčia inscenizuodavo pabėgimą, ieškodami mirties: eidami kolonoje staiga šokdavo iš rikiuotės arba į aptvaro draudžiamąją zoną ir sargybiniai juos nušaudavo. Nevilties padiktuotas buvo tragiškas įvykis, 1958 metais sukrėtęs Vorkutą: užpuolęs sargybinių ir atėmęs jo ginklą, iš darbo zonos (gyvenamųjų namų kvartalo statyba) pabėgo politinis kalinys Eugenijus Rusinovičius (kilęs nuo Lydos, už dalyvavimą Vakarų Ukrainos partizaniniame judėjime nuteistas 25 me-

tus kalėti). Mieste buvo paskelbta nepaprastoji padėtis, nutraukti visi darbai, čekistų karininkų šeimos skubiai kraustėsi į kareivines ir koncentracijos stovyklų kontorą. Po dviejų parų gaudynių, apsuptas kareivių, bėglys priešpaskutiniu šoviniu nusišovė (persekiojamas jis nusišovė 17 čekistų, tarp jų kelis karininkus).

Yra žinoma daugybė atvejų, kai sadistinių polinkių turintys sargybiniai nušaudavo niekuo dėtą kalinį, o paskui apkaltindavo bandymu pabėgti. Taip dažnai atsitikdavo ten, kur darbo zonos neturėjo aptvarų ar kitaip stacionariai pažymėtų ribų: miško kirtavietėse, tiesiamų kelių ar geležinkelių trasose ir pan. Neretai sargybiniai sąmoningai išprovokuodavo kalinį šiek tiek atsitraukti nuo kitų kalinių (pavyzdžiui, reikalaudami ką nors atnešti) ir čia pat nušaudavo, nes už nušautą bėglį būdavo skatinami: gaudavo atostogų arba premiją.

Kalbant apie Gulagą plačiąja prasme, turimi galvoje visi kaliniai – politiniai ir kriminaliniai. Nusakyti skirtumą tarp šių kategorijų nėra lengva, nes didelė dalis kriminalinių kalinių taip pat buvo sovietinės sistemos aukos. Pirmiausia Sovietų Sąjungoje oficialiai niekada nebuvo vartojamas terminas „politinis kalinys“. To meto RSFSR baudžiamojo kodekso (kuris buvo taikomas ir Lietuvoje) 58-ajame straipsnyje (visi įmanomi politiniai nusikaltimai) ir 59-ajame (ginkluotas banditizmas), kurie sudarė skyrių „Ypač pavojingi valstybiniai nusikaltimai“, figūruoja tik terminai „valstybinis nusikaltimas“ ir „valstybinis nusikaltėlis“ (beje, šie terminai, kaip ir daugelis su žmonių persekiojimu ir kalinimu susijusių dalykų, yra atėję iš carinės Rusijos teisės). Vėlesniuose kai kurių Sovietų Sąjungos respublikų baudžiamuosiuose kodeksuose šių straipsnių numeriai buvo kiti, tačiau termino „politinis nusikaltimas“ vis tiek nebuvo. Koncentracijos stovyklose kriminaliniai kaliniai oficialiai buvo vadinami „buitininkais“ (rus. bytoviki), tuo pabrėžiant, kad jie yra nuteisti ne už politinius (oficialiai – valstybinius), o už buitinius nusikaltimus. Šiuo žodžiu buvo vadinami ir tikrieji kriminaliniai nusikaltėliai (rus. ugolovniki) – vagys, plėšikai, prievartautojai, žmogžudžiai ir pan., ir nuteistieji iš tikrųjų už buitinius prasižengimus: javų varpų rinkimą kolūkių laukuose, pravaikštas, autoavarijas, smulkų „socialistinės nuosavybės“ grobstymą

ir panašius dalykus, kurių prasižengusieji sovietiniai piliečiai net ir nelaikė smerktiniais. Taigi kriminalinių kalinių („buitininkų“) sudėtis buvo labai nevienalytė.

Teistieji už buitinius „nusikaltimus“ (jų buvo nemažai), visais Gulago egzistavimo laikais buvo užguiti ir nežmoniškai išnaudojami kriminalinių nusikaltėlių, ypač jų „elito“. Jie pastariesiems turėjo mokėti nustatytą duoklę, atiduoti gautus siuntinius, didesnę uždarbio ir maisto dalį, geresnius drabužius, jiems patarnauti, jų klausyti, be to, sąžiningai dirbti, kad turėtų iš ko mokėti duoklę. Už menkiausią nepaklusnumą su jais buvo susidorojama nepaprastai žiauriai.

Kriminalinių nusikaltėlių „elitas“ skirstėsi į dvi priešiškas kastas: „vory v zakone“ („elitiniai [įstatyminiai] vagys“) ir „suki“ („kalės“ – nusikaltėliai, pažeidusieji „elitinių vagių“ elgesio kodeksą ir dėl to jų negailestingai persekiojami; jie t. p. buvo gerai organizuoti, turėjo savo griežtai reglamentuotą pavaldumo sistemą ir savus įstatymus). Tarp šių grupuočių visose koncentracijos stovyklose, kur tik buvo kriminalinių nusikaltėlių, vyko nuolatinė nuožmi kova, dažnai išsilydėdavo kruvinais susirėmimais. Į ją būdavo įveliami, nuo to kentėdavo ir žūdavo eiliniai kriminaliniai kaliniai – „buitininkai“. Pasitaikydavo, kad nukentėdavo ir politiniai kaliniai.

„Elitiniai vagys“, „kalės“ ir jų tarnai, vadinosios „šešakės“ (rus. šestiorki), nedirbo (dirbti jiems kategoriškai draudė jų įstatymai), bet socialiai gyveno dirbančiųjų kalinių sąskaita. Taigi koncentracijos stovyklų gyvenimo tvarka tiksliai atitiko sovietinės santvarkos modelį. Iki 1948–1950 metų (kai kur net iki J. Stalino mirties) politiniai ir kriminaliniai kaliniai gyvendavo kartu. Tai buvo labai paranku koncentracijos stovyklos administracijai, nes kriminalinių nusikaltėlių „elitas“ buvo gerai organizuotas ir darė didelę įtaką visam koncentracijos stovyklos gyvenimui. Administracija juos palaikydavo, jų tarnus bei pakalikus skirdavo komendantais, darbų skirstytojais, brigadininkais, virtuvės, pirties ir kitų padalinių vadovais. „Elitiniai vagys“ arba „kalės“ su savo „šešakėmis“ palaikydavo griežtą tvarką koncentracijos stovykloje, priversdavo visus eiti į darbą, nuolatos terorizavo ir apvaginėdavo politinius ka-

linius, atimdavo iš jų maistą, siuntinius, mušdavo, skųsdavo. Prisiplėštu „turtu“ jie dalydavo si su koncentracijos stovyklų valdžia. Pastarajai, beje, buvo naudinga ir nuolatinė „elitinių vagių“ bei „kalių“ tarpusavio konfrontacija, leidusi manipuluoti kalinių nuotaikomis, kalinių rankomis susidoroti su nepatinkamais ar neberekalingais kaliniais ar jų grupėmis. Kriminalinių nusikaltėlių „elitas“ palaikė gerus ryšius ir už koncentracijos stovyklų sienų. Jie aprūpindavo pinigais ir maistu tardymo ir uždaruose kalėjimuose esančius savo draugus, žinodavo, kada, iš kur ir kas atvyksta į koncentracijos stovyklą su eiliniu etapu. Tai taip pat liudija apie glaudų nusikaltėlių pasaulio ir čekistų bendradarbiavimą.

Po karo pagausėjus politinių kalinių, kai kuriose koncentracijos stovyklose susibūrė didesnis skaičius drąsių, energingų vyrų (dažniausiai Lietuvos partizanų, Ukrainos sukilėlių armijos kariškių), kurie nebenorėjo vykdyti „elitinių vagių“ ir „kalių“ reikalavimų. Jie susiremėdavo su kriminaliniais nusikaltėliais, ir tie susirėmimai kartais būdavo labai žiaurūs. Kai kuriose Vorkutos, Intos, Norilsko, Magadano koncentracijos stovyklose (ir kitur) po kruvinų susidūrimų kriminalinių nusikaltėlių valdžia buvo likviduota. Apie 1951–1953 metus nusistojo tokia tvarka: politiniams kaliniams nėra privalomi „elitinių vagių“ ir „kalių“ įstatymai, o politiniai kaliniai savo ruožtu neturi teisės kištis į kriminalinių kalinių gyvenimą, jų tarpusavio santykius, ginti engiamą kriminalinį kalinį. Ši nerašyta sutartis gana greit įsigaliojo visose Sovietų Sąjungos koncentracijos stovyklose ir kalėjimuose. Tam nebeprieštaravo ir Gulago administracija, matyt, norėdama išvengti masinių riaušių. Taip politiniai kaliniai atsikratė šios bjaurios engimo formos – „elitinių vagių“ ir „kalių“ valdžios (nors susidūrimų tarp jų pasitaikydavo ir vėliau).

Be to, politinius kalinius imta skirti nuo kriminalinių – 1948–1949 metais buvo sukurta koncentracijos stovyklų grupių specialiai politiniams kaliniams: Minlagas, Gorlagas, Ozerlagas, Steplagas ir kitos. Beje, jose kartu su politiniais buvo laikomi ir kai kurie kriminaliniai („buitiniai“) kaliniai – Sovietų Sąjungos pilietybės neturintys užsienio šalių piliečiai ir asmenys be pilietybės. Šių specialiųjų stovyklų

įkūrimo tikslas buvo padidinti kalinių darbo našumą (politiniai kaliniai dirbo kur kas geriau už kriminalinius). Jų režimas buvo griežtas arba ypatingasis. Kaliniai ant drabužių (kepurės, švarko nugaros, dešinės kelnų klešnės) turėjo nešioti numerius, atitinkančius jų asmens bylos numerį. Barakai nakčiai buvo rakinami, ant langų – grotos. Su kito barako kaliniais bendrauti buvo draudžiama. Gauti laiškus ir siuntinius kaliniai galėjo, bet patiems buvo leidžiama parašyti (rusų kalba) tik 2 laiškus per metus. Ir gaunami, ir siunčiami laišakai buvo tikrinami. Iškalėję nustatytą laiką, ne visi politiniai kaliniai buvo paleidžiami į laisvę – daugelis turėjo atlikti papildomą bausmę – 3–5 metų tremtį. Lietuvos komunistų partijos iniciatyva daugeliui lietuvių iš viso nebuvo leidžiama grįžti į Lietuvą – jie turėjo likti gyventi toje gyvenvietėje, kur kalėjo, arba apsigyventi Latvijoje, Kaliningrado srityje, Baltarusijoje. Specialiosios koncentracijos stovyklos buvo panaikintos po didžiųjų sukilimų 1953–1954 metais, prasidėjus Gulago reorganizacijai.

Pagal režimą koncentracijos stovyklos buvo katorginio, ypatingojo (rus. osobogo), griežtojo (strogogo), sustiprintojo (usilennogo), bendrojo (obščego) ir palengvinto (oblegčionnogo) režimo (neteko girdėti, kad pastarosiose būtų buvę laikomi politiniai kaliniai). Dar buvo baudžiamosios koncentracijos stovyklos (rus. štrafnoi lager) ir uždarieji kalėjimai (zakrytaja tiurma). Politiniai kaliniai į baudžiamąsias koncentracijos stovyklas būdavo perkeliami koncentracijos stovyklų administracijos sprendimu (dažniausiai vieneriems metams), o į uždaruosius kalėjimus – teismo sprendimu (juose kalinys išbūdavo nuo vienerių iki kelerių metų). Vėliau, vykstant įvairioms Gulago reorganizacijoms, koncentracijos stovyklų režimas ne kartą keitėsi. Ypač griežtas jis buvo 4–5-ajame dešimtmetyje. Ypatingojo režimo koncentracijos stovyklose 1961 metais pirmą kartą per visą Gulago istoriją buvo įvesta dryžuota kalinių uniforma. Tokio režimo stovyklos politiniams kaliniams vėl buvo atsiradusios paskutiniais Sovietų Sąjungos egzistavimo dešimtmečiais.

Visais laikais koncentracijos stovyklų administracija turėjo ištisą kompleksą priemonių, kuriomis ji galėjo sustiprinti režimą, terorizuoti kalinius, laikyti juos nuolatinėje baimėje.

Jomis ji nesivaržydama naudojosi. Ji galėjo skirti didesnę ar mažesnę maisto davinį („katilelių sistema“ pokario koncentracijos stovyklose), leisti ar neleisti rašyti ar gauti laiškus, specialiosiose, griežtojo ar ypatingojo režimo koncentracijos stovyklose – gauti siuntinius. Pagaliau jos žinioje buvo karceris, sustiprinto režimo barakas („buras“), bausmės izoliatorius („šizo“). Visi šie pavadinimai žinomi kiekvienam, kas ėjo Gulago keliais. Jie tūkstančių tūkstančiams reiškė badą, kančias ir kankinimus, prarastą sveikatą, o dažnai ir gyvybę. Tačiau šie žodžiai įvairiu laiku ir įvairiose Gulago vietose reiškė ne tuos pačius dalykus. Pavyzdžiui, pokario koncentracijos stovyklose buvo beveik nežinomas terminas „karceris“, o paplitęs „buras“, turėjęs beveik visus karceriui būdingus bruožus. Vėlesnių laikų (po 1954–1956 metų) bendrojo, dažnai ir griežtojo režimo bei baudžiamosiose koncentracijos stovyklose buvo tik karceris. Kai kuriose koncentracijos stovyklų grupėse (pavyzdžiui, Ozerlage) vietoj „buro“ veikė atskira ypatingojo (t.y. itin griežto) režimo koncentracijos stovykla, kurioje atlikdavo bausmę stovyklų administracijos nubausti kaliniai (joje jie išbūdavo iki 6 mėnesių). Mūsų atsiminimų literatūroje šiuo požiūriu yra šiek tiek painiavos: pasitaiko, kad terminą, kuris tradiciškai buvo labiau paplitęs aprašomoje koncentracijos stovykloje, autoriai ne visada tiksliai vartoja. Tam tikrą įtaką, be abejo, turėjo nepakankamai geras rusų kalbos mokėjimas. Šiaip ar taip, bet kuris iš tų žodžių kaliniui visada reiškė susidorojimą ir didelę nelaimę. Tiek karceris, tiek „buras“ ar „šizo“ – tai koncentracijos stovyklos vidaus kalėjimai. Paprastai tai būdavo atskiras, tvora apvertas pastatas koncentracijos stovyklos teritorijoje su mažais, grotuotais langais. Jo vidus padalytas į užrakinamas kalėjimo tipo kameras. „Burai“ būdingesnės didesnės kameros (į jas uždarydavo po kelis ar keliolika kalinių), karceriui – mažesnės, dažniausiai vienutės arba skirtos keletui kalinių. Karceriai ir „burai“ būdavo įrengiami labai įvairiai, tačiau beveik visada turėdavo aiškių sąmoningo kankinimo požymių: vandeniu užliejamos grindys, nešildomos arba neįstiklintais langais kameros ir pan. Bausmės trukmė bei režimas taip pat buvo įvairūs ir iš esmės priklausė nuo stovyklos viršininkų sadizmo lygio, nes koncentracijos stovyklų administ-

racija turėdavo beveik neribotas režimo taisyklių interpretavimo ir savavaliavimo galimybes. Bausmės trukmė: karceryje – nuo kelių iki kelių dešimčių metų, „bure“ – nuo kelių metų iki kelių mėnesių (kartais kaliniai būdavo varomi į darbą, kas žymiai palengvindavo bausmę). Kai kur (ypač žiemą) uždaromi į kalėjimą kaliniai būdavo išrengiami (paliekami tik apatiniai arba lengvi viršutiniai drabužiai). Neretai kamerose nebūdavo jokių gultų ir kaliniai būdavo priversti be jokios patalynės (ir be viršutinių drabužių) miegoti ant cementinių grindų. Maisto davinys labai sumažinamas (karceryje dažniausiai kalinys per parą gaudavo 300 g duonos, puoduką šilto vandens ir žiupsnelį druskos, kas antrą dieną – apie 400 g skystos sriubos).

Koncentracijos stovyklų administracijos naudojo ne tik baudžiamąsias, bet ir kalinių skatinimo priemones. Daugiausia tai buvo režimo palengvinimas: kalinys galėjo būti perkeltas į švelnesnio režimo koncentracijos stovyklą arba jam individualiai būdavo taikomos režimo lengvatos. Viena iš svarbesnių lengvatų visose koncentracijos stovyklose buvo teisė darbo metu ir darbo reikalais išeiti iš koncentracijos stovyklos be sargybos (rus. bezkonvoinyj režim). Šią teisę paprastai gaudavo kaliniai, paskirti į darbus, susijusius su koncentracijos stovyklos ar kalinių darbo objektų aptarnavimu: vežikai, budintys elektrikai, krosniakuriai ir pan. Jais paprastai būdavo skiriami ne tokie aktyvūs, bebaigiantys kalėti kaliniai ir (pirmiausia) kriminaliniai nusikaltėliai. Tą lengvatą turinčių kiekvienoje koncentracijos stovykloje paprastai būdavo nuo kelių dešimties iki kelių šimtų žmonių.

Kita visose koncentracijos stovyklose taikyta lengvata – teisė gyventi atskirai. Ja naudodavosi kaliniai, dirbantys koncentracijos stovyklos vidaus struktūrose – buhalterijoje, raštinėje, ligoninėje, pirtyje, virtuvėje, sandėlyje ir pan. Jie kalinių leksikone būdavo vadinami „pridurkais“ (iš rus. pridurivatsia – apsimesti, dėtis kvailiu). „Pridurkų“ luomas sudarė savotišką koncentracijos stovyklos nomenklatūrą, prisiliepusią prie stovyklos administracijos ir su ja susijusią tam tikrais bendradarbiavimo saitais. Badmečio laikotarpiu patekti, nors ir trumpam, į šį luomą reiškė išsigelbėti nuo bado mirties. Vėliau, išnykus bado mirties šmėklai, išnyko ir šis pateisinimas. Teliiko viena jo pras-

mė: „pridurkas“ – prisiplakėlis. Kiti kaliniai į juos žiūrėdavo nepatikliai ir gan paniekinamai.

Koncentracijos stovyklų administracija individualiomis režimo lengvatomis neretai bandydavo masinti iš kalinių tarpo verbuojamus informatorius (skundikus; rus. stukač). Džiugu, kad šis ne galo bjaurus ir tragiškas reiškinys buvo retas tarp politinių kalinių lietuvių. Apskritai lietuviai buvo laikomi santūriais ir dorais žmonėmis – tai pabrėžia visi, rašantys apie Gulago gyvenimą.

Skaitytojui pateikiama knyga apima kelių dešimtmečių laikotarpį ir beveik visą buvusios SSRS teritoriją, todėl nėra lengva išskirti būdingiausius Gulago bruožus. Tačiau jo vaizdas nebūtų pilnas, jei nepaminėtume nuolatinio kalinių grupių (partijų) vežiojimo iš vienos vietos į kitą – vadinamųjų „etapų“. Ši sąvoka apima ne tik pačią kelionę tam tikru maršrutu, bet ir kalinių persiuntimo (paskirstymo) punktus, gyvenimą juose. Etapų vienu metu būdavo daug: į visas puses, praleidžiami be eilės kaip ypač svarbūs, lydimi ginkluotos sargybos, važiuodavo ešelonai su tūkstančiais „laudies priešų“, „fašistų“. Galėjo susidaryti įspūdis (gal to ir buvo siekiama), kad vyksta ypatingos valstybinės (o gal ir pasaulinės) reikšmės procesas, o čekistai jame atlieka labai svarbų, tiesiog herojišką, vaidmenį. Šiuolaikiniam skaitytojui gali kilti klausimas, kokia prasmė buvo išlaikyti šimtus persiuntimo kalėjimų ir punktų? Kam reikėjo tūkstančius kilometrų vežioti tūkstančius įkalintų žmonių? Vežioti nuolatos – vieną į vieną pusę, kitus į priešingą? Atsakymas nėra paprastas. Svarbiausios priežastys, matyt, glūdi pačioje sovietinės santvarkos prigimtyje – šie vergų srautai buvo sudedamoji visuotinio teroro dalis.

Antra vertus, Sovietų Sąjungoje kaliniai buvo svarbus ekonominis veiksnys: įvairiuose ūkio objektuose jų dirbo milijonai. Vienur darbo jėgos pritrūkdavo, kitur, sumažėjus darbų apimtims, buvo jos perteklius. Etapų paskirtis buvo išlyginti šias socialistinio ūkio disproporcijas. Susidėvėjusią, suluošintą „darbo jėgą“ reikėdavo išgabenti kitur, kad ji neapsunkintų svarbių socialistinės gamybos ar statybos objektų. Į jų vietą plaukė naujas dar stiprių ir darbingų kalinių srautas. Be to, reikia priminti, kad Gulago reikalai buvo planuojami ir tvarkomi cen-

tralizuotai, todėl jame, kaip ir visame ūkyje, vyko nuolatinės reorganizacijos. O kiekviena reorganizacija neišvengiamai reiškė etapus. Be to, stovyklų administracija aktyvesnius, drąsesnius, įtakingesnius ar šiaip nepatinkančius kalinius stengdavosi išsiųsti į kitas tolygias arba griežtesnio režimo stovyklas (taip buvo nuolatos daroma visose stovyklose, ypač jei prasidėdavo kokie nors kalinių neramumai). Neretai politiniai kaliniai būdavo vežami tardyti, dalyvauti teismo procesuose ar liudyti teismuose. Kad neapsiprastų vienoje vietoje, neišgytų draugų, kad nuolatos jaustųsi nesaugūs ir pažeidžiami, kaliniai buvo nuolatos kilnojami iš vieno barako į kitą, iš vienos brigados į kitą.

Etapų organizavimas, transportavimo būdai ir kėlonės sąlygos įvairiais laikotarpiais buvo skirtingi: vienaip jie buvo rengiami ir vykdomi pirmaisiais pokario metais, kitaip 7-ajame dešimtmetyje. Skyrėsi etapo sąlygos vežant į Magadaną nuo etapo į Volgos–Dono kanalo statybas, ar į Vologdos sritį. Labai skirtingos sąlygos ir tvarka buvo įvairiuose persiuntimo kėlėjimuose ir punktuose. Todėl čia stengiamasi aptarti tik bendriausius dalykus.

Su etapais nuteistieji „susipažindavo“ dar tėvynėje, kai būdavo vežami iš tardymo ar bendrojo režimo kėlėjimų į Sovietų Sąjungos koncentracijos stovyklas. Iš pradžių kaliniai patekdavo į paskirstymo punktus – koncentracijos stovyklas ar kėlėjimus – ir čia išbūdavo tol, kol susidarydavo reikiamo didumo kalinių grupė – etapas. Lietuvoje pokario metais, kai politinių kalinių buvo labai daug, etapai į Gulago koncentracijos stovyklas daugiausia buvo formuojami Vilniaus Lukiškių, Rasų, Sluškių rūmų (Antakalnyje) kėlėjimuose bei Vilniaus Rasų koncentracijos stovykloje. Sovietų Sąjungoje buvo pagrindiniai kalinių persiuntimo punktai, kurie aprūpindavo darbo jėga didelius europinės Rusijos dalies, Kazachijos ar Sibiro plotus, ir mažesni (per juos kaliniai buvo paskirstomi vienos koncentracijos stovyklų grupės ar dar mažesnėje teritorijoje). Pavyzdžiui, pagrindinis paskirstymo punktas kaliniams siųsti į SSRS europinės dalies šiaurę buvo Kotlaso persiuntimo koncentracijos stovykla. Iš čia kaliniai buvo gabenami (vasarą – baržomis, žiemą – traukiniais) toliau į Archangelsko sritį, Kolo pusiasalį, Komią, Jamalo nencų ir Chantų-

mansių autonomines apygardas. Svarbus paskirstymo punktas buvo Charkovas, per kurį kaliniai iš pietinių SSRS regionų – Ukrainos, Moldovos – buvo siunčiami į Uralą, Sibirą, Tolimuosius Rytus. Iš Krasnojarsko į Norilsko, Dudinkos, Igarkos koncentracijos stovyklas kaliniai buvo gabenami specialiais garlaiviais ir baržomis Jenisejumi, o kiti, siunčiami į Tolimuosius Rytus, traukiniais vežami į Komso molską prie Amūro, Chabarovską arba Vladivostoką, iš ten – į Nachodkos, Vanino ar Sovietskąją Gavanės uostus ir jūrų laivais plukdomi į Magadaną, Čukčių pusiasalį, Kamčiatką, Sachaliną ir toliau. Tai buvo vienintelis kelias į vienas didžiausių ir garsiausių Gulago sričių – Magadano (Kolymos) koncentracijos stovyklas. Svarbūs kalinių persiuntimo punktai buvo Leningrado (dabar Sankt Peterburgas) ir Maskvos kėlėjimai. Visos vadinamųjų sąjunginių respublikų sostinės bei Rusijos sričių ir kraštų centrai, o šiaurės ir rytų regionuose – ir kiti didesni miestai turėjo persiuntimo kėlėjimus arba persiuntimo koncentracijos stovyklas.

Geležinkeliu kaliniai būdavo gabenami dviem būdais: žmonėms vežti pritaikytais prekiniais (gyvuliniais) vagonais (dažniausiai tai būdavo atskiras ešelonas) ir vadinamaisiais „Stolypino“ vagonais (pastarieji būdavo prikabinami prie keleivinių arba prekių traukinių). Ešeloną sudarydavo keliolika ar keliasdešimt vagonų su kaliniais, t.y. tokiu etapu buvo vežama nuo kelių šimtų iki 2–3 tūkstančių kalinių. Jį lydėdavo ginkluotos sargybos dalinys. Tokie ešelonai paprastai vykdavo tiesiogiai į paskirties vietas arba iki didžiųjų kalinių paskirstymo punktų. Kėlonė trukdavo nuo kelių dienų iki kelių savaičių (priklausomai nuo atstumo, geležinkelio apkrovimo ir traukinių eismo grafikų) ir būdavo sunki. Prekių (gyvulinių) vagonų langeliai būdavo apkaustyti grotomis, abiejuose vagono galuose iš lentų sukalti (dažniausiai trijų aukštų) gultai. Vienos vagono durys, nors ir užrakintos, bet paliktas 8–10 cm pločio plyšys, kuriame įtaisytas medinis latakas kalinių gamtiniams reikalams. Žiemą per tą plyšį nuolatos eidavo šaltis. Vagoną šildydavo geležinė krosnelė. Didžiajame vagone (vadinamajame „pulmane“) paprastai būdavo 50–80 žmonių (kartais ir daugiau). Patalynės nebūdavo jokios. Vandens, kartais ir karšto maisto

(sriubos, košės), buvo duodama tik didesnėse stotyse, kai ešelonas stovėdavo ilgiau. Apskritai etapo metu kaliniai būdavo maitinami labai prastai, kėsdavo alkį, neretai ir badą (pagrindinis maistas buvo menkavertės labai sūrios džiovintos ar sūdytos žuvis). Vasarą jie kentėdavo nuo tvankumo, žiemą – nuo šalčio, ir visada – nuo troškulio. Dažnai vagonuose kartu su politiniais kaliniais buvo vežami ir kriminaliniai nusikaltėliai – visokio plauko vagys, žmogžudžiai. Iš politinių kalinių jie atiminėdavo maistą, geresnius drabužius, mušdavo ir, nuolaidžiaujant sargybai, kitaip juos terorizuodavo. Kaliniai, be to, dar turėjo kęsti ir ešelonus lydinčių kareivių patyčias. Vagonai būdavo dažnai tikrinami: kaliniai suvaromi į vieną vagono galą, o keletas sargybinių kūlėmis (dideliais mediniais plaktukais) išstuksendavo vagono sienas, grindis ir lubas – tikrino, ar nėra įpjautų, įlaužtų lentų, t.y. ar nesiruošiama pabėgti. Po to kaliniai buvo pervaromi į kitą vagono galą ir vėl pakartojama stuksenimo procedūra. Pervarant kaliniai buvo skaičiuojami ir tomis pačiomis kūlėmis apdaužomi. Ne visai aišku, ar ši mušimo ceremonija buvo numatyta patikrinimo reglamento, ar tokia buvo čekistų tradicija, tačiau ji buvo visuotinė – apie tai liudija visi, kam teko keliauti tokiu etapu. Vagono grindys ir stogas būdavo tikrinami stuksenant ir iš lauko.

„Prašmatnesnis“ kalinių vežimo būdas buvo „Stolypino“ vagonais. Šis pavadinimas atėjo iš carų laikų – Rusija visada garsėjo kalėjimais ir kalinimo tradicijomis. Tokie vagonai pradėti naudoti kaliniams pervežti po 1905–1907 metų revoliucijos, kai Rusijos vyriausybės vadovu buvo paskirtas žymusis Piotras Stolypinas. Vagono konstrukcija panaši į kupė: nedidelės belangės patalpos su trijų aukštų keliais gultais nuo koridoriaus atskirtos ištisine grotų siena su užrakinamomis durimis. Koridoriumi vaikščioja ginkluoti sargybiniai ir nuolat stebi kalinius, kurių kiekvienoje tokioje patalpoje būdavo nuo keliolikos iki keliasdešimties (norma – 7). Tik nuo sargybinių malonės priklausydavo, kada duos atsigerti vandens (kaliniai su savimi jokių indų neturėdavo) ir kada išves į tualetą. Maisto davinsys kelionei būdavo duodamas sausas (dažniausiai duona ir sūdyta žuvis). Tokiais vagonais paprastai būdavo vežami pavieniai kaliniai arba nedidelės jų gru-

pės iš vieno persiuntimo kalėjimo į kitą (paprastai iki kito didesnio miesto). Kelionė trukdavo neilgai – ne daugiau kaip kelias paras. Vienas, du ar keli „Stolypino“ vagonai būdavo beveik kiekviename keleiviniame, o dažnai ir prekiniam traukinyje, todėl persiuntimo kalėjimui veikė nuolatos – ištisą parą. Nuolat vyko intensyvus kalinių priėmimas ir išsiuntimas. Ši procedūra persiuntimo kalėjime užtrukdavo nuo kelių iki keliolikos valandų – tai buvo daugybė bylos ir asmens patikrinimų, kratų, sanitarinių procedūrų, kalinių kilnojimo iš vienos kameros į kitą. Pasibaigus priėmimo procedūrai, dažnai po valandos ar kitos kalinys būdavo iššaukiamas į etapą ir pradėdavo išsiuntimo ceremonijų maratoną. Paprastai kalinys persiuntimo kalėjime užsibūdavo keletą dienų, tačiau nereti atvejai, kai tekdavo tolimesnio etapo laukti savaitėmis ar net mėnesiais.

Persiuntimo kalėjimuose kaliniai negaudavo jokios patalynės, miegodavo ant grindų ar lentinių gultų. Maistas būdavo itin prastas. Be to, politinius kalinius apvogdavo, apiplėšdavo ir sumušdavo kriminaliniai nusikaltėliai.

Gulage kaliniai būdavo gabenami ir kitokiais būdais: sunkvežimiais, specialiais automobiliais, laivais, baržomis. Sunkvežimių kėbulo priekyje būdavo pastatomas apie 1,5 m aukščio iš lentų sukaltas skydas; į tarpą tarp jo ir kabinos atsistodavo 2 arba 3 ginkluoti sargybiniai; kaliniai sustodavo kėbule gretomis nugaromis į sargybinius ir turėdavo atsistėti pagal bendrą komandą taip, kad priekinė greta prispaustų už jos sėdinčios gretos kojas. Kaliniai šitaip buvo vežami į darbą arba iš vienos koncentracijos stovyklos į kitą. Ilgiau važiuojant, ypač žiemą ar nelygiu keliu, tai labai vargindavo: kojos pradėdavo skaudėti, nutirpdavo, o žiemą kartais ir nušaldavo.

Sovietmečiu atsirado specialus automobilis „juodoji varnelė“ (rus. „čiornyj voronok“) su uždaru metaliniu kėbulu, labai panaši į furgoną maisto produktams vežioti. Dažnai maskavimo sumetimais ant „varnelės“ būdavo užrašoma „Duona“ arba „Maisto produktai“. „Varnelės“ būdavo dviejų tipų: vienų kėbule bendroji patalpa kaliniams buvo grotomis atskirta nuo gale sėdinčių ginkluotų sargybinių, kitų kėbulo vidus suskirstytas į mažas vienvietes užrakinamas metalines spintas, kuriose stambes-

nio sudėjimo žmogus negalėjo nei visu ūgiu išsitiesęs atsistoti, nei normaliai atsistoti. Ilgesnė kelionė tokioje spintoje, ypač duobėtu keliu (o Gulage kitokių kelių ir nebūdavo), labai kankindavo: galva, keliai, rankos daužydavosi į spintos lubas ir sienas, žmogus dusdavo, žiemą šaldavo. „Varnelėmis“ kaliniai būdavo vežiojami (ir dabar tebevežiojami) miestuose, bet neretai nedidelės kalinių grupės jomis buvo vežamos ir didesniais atstumais.

Į koncentracijos stovyklas, esančias prie didesnių, laivybai tinkamų upių, kalinius gabendavo specialiai pritaikytais garlaiviais ir baržomis. Šios ilgos kelionės sausakimšuose, tvankiuose, užrakintuose triumuose be galo vargindavo. Kai kurių liudininkų teigimu, apie 1950 metus Vanino uoste buvo praktikuojamas toks nežmoniškas kalinių pakrovimo į laivą būdas: ant plokščio, be jokių bortų ar turėklų medinio skydo suguldavo 5 kaliniai ir susikabindavo rankomis; ant jų nugarų skersai vėl tokiau pat būdu guldavo kiti 5, ant pastarųjų – vėl nauja eilė. Taip susidarydavo 5 sluoksniai (iš viso 25 žmonės). Tada skydas būdavo užkabinamas lynais ir keliuuoju kranu perkeltas į laivo dešinę. Kai kuriose koncentracijos stovyklose buvo naudojami ir kiti daugiau ar mažiau nežmoniški kalinių pervežimo būdai, kaip antai traktorių velkamomis rogėmis, ant atvirų geležinkelio platformų. Žiemą per tokius „pasivažinėjimus“ daugelis smarkiai nušaldavo, o neretai ir mirdavo – juk tai buvo išbadėję, be galo išsekę ir nusilpę žmonės. Kai kur, pavyzdžiui, Kazachstane, buvo praktikuojami ir pėsčiųjų etapai.

Dėl nepakeliamai sunkaus darbo, nepakenčiamų gyvenimo sąlygų, prasto maisto, prižiūrėtojų žiaurumo, iš nevilties kaliniai sukil-davo. Visi sukilimai (kaip, pavyzdžiui, 1942, 1948 metais Komijos koncentracijos stovyklose) buvo numalšinti ginklu – kulkosvaidžiais, tankais, lėktuvais; sukilėliai žuvo arba buvo nubauti mirties bausme. Po J. Stalino mirties prasidėjęs N. Chruščiovo politinio atšilimo laikotarpis, asmenybės kulto kritika lėmė tai, kad Gulagas pradėjo irti. 1953–1954 metais vyko dideli kalinių sukilimai Norilske (Krasnojarsko kr.), Vorkutoje (Komija), Kengyre (Kazachija). Nors jie irgi buvo žiauriai numalšinti ginklu, po jų koncentracijos stovyklų režimą pradėta švelninti, nuimtos nuo barakų langų grotos, panai-

kinti numeriai ant kalinių drabužių, imtasi griežtesnių priemonių prieš kriminalinių nusikaltėlių siautėjimą. Kalinius, kuriems buvo likę kalėti 1–2 metai, į darbą imta leisti be sargybos. Buvo įvesta nauja lengvata ir ypatingojo režimo koncentracijos stovyklose – kai kuriems kaliniams buvo leista gyventi už zonos, be sargybos (tiesa, ši lengvata taikyta tik Tolimosios Šiaurės regionuose). Jiems buvo leista išsikviesti šeimą, kartu gyventi ir gauti laisvojo darbininko atlyginimą. Reikėjo tik kasdien registruotis pas komendantą. Maždaug po 3 metų ši lengvata buvo panaikinta, išleisti už zonos kaliniai vėl areštuoti ir suvaryti į koncentracijos stovyklas. Be abejo, tai reiškė naujus šeimų išsiskyrimus ir sielvartą.

Štai į tokią pragarišką aplinką patekdamo politiniai kaliniai, tarp jų ir lietuviai – tiek pirmosios bolševikų okupacijos aukos, tiek pokarinio visuotinio ginkluoto pasipriešinimo dalyviai: partizanai, jų ryšininkai, pagalbininkai ir rėmėjai, pagrindinių organizacijų nariai, asmenys, apkaltinti bendradarbiavę su vokiečių okupacine valdžia, ir kiti. Tai buvo aktyviausi ir sąmoningiausi Lietuvos piliečiai – valstybės ir politikos veikėjai, karininkai, inteligentai, dvasininkai, studentai ir moksleiviai, dori, sąžiningi kaimiečiai. Vyrai ir moterys. Nenutrūkstamas ešelonų srautas gabeno juos į Sovietų Sąjungos koncentracijos stovyklas ir kalėjimus; kriminaliniai nusikaltėliai (kaip ir čekistai) juos pravardžiavo „fašistais“, „liaudies priešiniais“ ir visaip terorizavo. To meto lietuvių jaunesnioji ir vidurinioji karta menkai arba ir visai nemokėjo rusiškai ir neturėjo jokie supratimo apie sovietinį gyvenimą, jo specifiką, žmonių santykius, tuo labiau – apie koncentracijos stovyklų tvarką. Tai dar labiau sunkino jų padėtį. Beje, pokarinis laikotarpis (bent iki 1950–1952 metų) koncentracijos stovyklose buvo visais atžvilgiais nepaprastai sunkus. Lietuviams, ypač 1940–1941 metų kaliniams, jis buvo tiesiog tragiškas: dauguma žuvo koncentracijos stovyklose, nesulaukę karo pabaigos. Vien Norilsko, Lamos, Rešotų pavadinimai kelia siaubą.

Nežmoniškas buvo kalinių vyrų, ypač politinių, gyvenimas koncentracijos stovyklose, o ką jau bekalbėti apie moteris. Jos dirbo tuos pačius sunkius fizinius darbus kaip ir vyrai, gyveno tokiuose pačiuose barakuose, politi-

nės kalinės buvo engiamos kriminalinių nusikaltėlių (bent jau iki 1948–1949 metų, kol nebuvo nuo jų atskirtos). Moterų gyvenimą sunkino dar ir tai, kad stovyklų prižiūrėtojai, aptarnaujantis personalas dažniausiai buvo kriminaliniai nusikaltėliai-recidyvistai (vyrai!). Jų siautėjimas, patyčios, išprievartavimai, kriminalinių kalinių prostitucija, lytiniai iškrypimai (kaip, beje, ir vyrų koncentracijos stovyklose), keiksmazodžiai, sadizmas – štai ta aplinka, į kurią buvo įmesta tūkstančiai lietuvių moterų ir merginų, nuteistų už dalyvavimą pasipriešinimo okupacijai judėjime (ryšius su partizanais, pogrindinę veiklą). Sunku net ir įsivaizduoti, ką joms teko pergyventi. Apskritai moterų koncentracijos stovyklų gyvenimo sąlygos kol kas dar visai netyrinėtos, jos mažai aprašytos ir prisiminimų literatūroje (gal todėl, kad prisiminimai pernelyg sunkūs?). To gyvenimo aprašymuose galima būtų rasti daugybę tiek asmenybės degradavimo, tiek dvasios atsparumo ir ištvermės pavyzdžių. Žiūriu į Taišeto politinių kalinių susitikimo, vykusio 1995 metų gegužės mėnesį Kaune, dalyvių – buvusių Gulago gyventojų – veidus. Kiek juose dvasios taurumo ir širdies gerumo. Štai kur neišsenkamas tautos gyvasties šaltinis! Amžina pagarba Joms.

Ypač sunki dalis koncentracijos stovyklose teko kunigams. Dvasininkai, suvokdami žmoniją ir gyvenimą kaip Dievo valios įkūnijimą ir įpratę elgtis pagal krikščioniškosios moralės dėsnius, patekė į nužmoginimo ir nužmogėjimo stichiją, jautėsi sukrėsti labiau už kitus kalinius. Tačiau tikėjimas ir artimo meilė daugeliui iš jų suteikė jėgų ne tik ištverti patiems, bet ir ištiesti pagalbos ranką likimo broliams, sunkią valandą palaikyti jų dvasią. Gulago istorija pilna pavyzdžių, kai pasitikėjimas Dievo apvaizda ir vilties kibirkštėlė ne vieną kalinį apsaugojo nuo pražūties, nežmoniškoms sąlygomis padėjo likti gyvam. Labai dažnai toji vilties kibirkštėlė sužibėdavo kunigo ištartuose padėsinimo ir paguodos žodžiuose. Nors koncentracijos stovyklose bet kokia religinė veikla ir kalinių susibūrimai buvo griežčiausiai uždrausti, o kunigai dažniausiai būdavo kriminalinių nusikaltėlių „elito“ ir administracijos persekiojimų bei patyčių taikiniu, vis dėlto kaliniai slapta nuo prižiūrėtojų švėsdavo religines šventes, paminėdavo kitas datas, susirinkdavo ap-

tarti aktualesnių reikalų ar šiaip pabendrauti, pasiguosti, pasiklausti pokalbių įvairiomis temomis. Dažniausiai jie burdavosi apie labiau išsilavinusius kalinius, stiprios dvasios asmenybes. Neretai tokiais traukos centrais būdavo ir lietuviai kunigai. Jie klausydavo išpažinčių, teikdavo kitus religinius patarnavimus ne tik lietuviams, bet ir kitų tautybių kaliniams, paremdavo juos materialiai. Galbūt kai kas ras ir kitokių pavyzdžių. Nevertėtų stebėtis, o tuo labiau – teisti. Visi mes ten buvome su savo silpnybėmis, ydomis ir dorybėmis. Dažniau su dorybėmis. Kitaip nebūtume išlikę.

Taigi negalima teigti, kad Gulage intelektualinis gyvenimas buvo visai užslopintas. Net ir sunkiausiais laikais ir baisiausiomis sąlygomis kaliniai svarstydavo sudėtingiausius filosofijos, politikos, būsimų valstybių ir būsimų santvarkų klausimus. Ypatingai sunkiais gyvenimo momentais tai buvo pastangos (gal ir nesažiningos) išlikti, nenužmogėti. Neretai iš tokių susibūrimų susiformuodavo bendraminčių grupės, kurios kartais virsdavo slaptomis daugiau ar mažiau formalizuotomis organizacijomis. Kartais tokios grupės susiburdavo ir tautinių pagrindu. Pavyzdžiui, daugelyje koncentracijos stovyklų, kur buvo gausu Ukrainos sukilėlių armijos kariškių (banderininų), veikė tos armijos karinės struktūros (kuopos, būriai) su savo vadovybe ir subordinacija. Tai labai padėdavo ukrainiečiams būti solidariais, drausmingais, paremti vienas kitą. Lietuviai irgi buvo susiklausantys, turėjo savo autoritetingus, nors ir neformalius, lyderius. Gal todėl šių dviejų tautybių kaliniai ir darė didžiausią įtaką koncentracijos stovyklų gyvenimui, dažniausiai būdavo visokių protesto akcijų iniciatoriai. Vieniungumu garsėjo negausi estų bendruomenė. Tautinių pagrindu telkėsi ir kiti kaliniai, išskyrus gal tik rusus, kurių pažiūros, elgesys ir moralė pasižymėjo didele įvairove. Būtina pažymėti, kad be didžiųjų dabar visiems žinomų Kengyro, Norilsko, Vorkutos sukilimų, Gulago istorijoje yra buvę šimtai, o gal ir tūkstančiai, mažai kam žinomų protesto akcijų, streikų ar net sukilimų. Jie dažniausiai kildavo gaivališkai, tačiau kartais juos parengdavo šios slaptos kalinių organizacijos. Tai dar beveik netyrinėta koncentracijos stovyklų gyvenimo pusė, slepianti daug tragizmo ir didvyriškumo.

Atsakomybė už tai, kad dešimtys tūkstančių geriausių Lietuvos žmonių perėjo Gulago golgotas ir daugelis iš ten negrižo, tenka ne vien tik sovietiniams okupantams. Dar labiau už tai atsakingi mūsų tautos išdavikai ir koliautorantai – Lietuvos komunistų partija ir jos parankiniai. Jų vardas visada bus paženklinas kruvina, nenuplaunama nusikaltimo dėme. Ir šįandien dvasinio nuopuolio užkratas, dvasinio vėžio metastazės tebekankina Lietuvos visuomenę, stumia tautą į dvasinio ir fizinio sunaikinimo bedugnę.

1954 metais imta peržiūrėti politinių kalinių bylas. Pirmiausia į laisvę buvo paleisti represuoti komunistų partijos nariai ir nepilnamiečiai. 1955 metais pagal SSRS–Vakarų Vokietijos sutartį buvo amnestuoti (vieni paleisti, kitiems bausmės sumažintos per pusę) tie nu teisistai, kurių bylos susijusios su karo įvykiais (darbas okupacinėse vokiečių įstaigose, pagalbinėse tarnybose ir panašiai). 1956 metais SSRS AT sprendimu buvo sudarytos specialios komisijos visų politinių kalinių byloms peržiūrėti. Jos dirbo įkalinimo vietose. Daug kalinių buvo paleista į laisvę, dalis jų reabilituota, daugeliui bausmės sumažintos arba pakeistos ištrėmimu. Po to koncentracijos stovyklose liko apie 20–25% ankstesnio politinių kalinių skaičiaus. 1956 metų spalio mėnesį Gulagas buvo perorganizuotas, jo pavadinimas pakeistas, koncentracijos stovyklų (jas imta vadinti pataisos darbų kolonijomis) ėmė mažėti – vienos buvo panaikintos, kitos sujungtos. 6-ojo dešimtmečio pabaigoje ir 7-ajame dešimtmetyje dauguma Sovietų Sąjungos politinių kalinių buvo laikoma Mordovijos koncentracijos stovyklose (keliuose Dubravlago punktuose). Ten veikė ir 1960 metais iš Nevelskajos apylinkių (Irkutsko sr., Taišeto r.) perkelta vienintelė likusi politinių kalinių moterų koncentracijos stovykla (apie 200 moterų, tarp jų kelios lietuvės).

Dauguma koncentracijos stovyklose paliktųjų kalinių buvo bausti didelėmis bausmėmis, daugelis jau buvo ilgai kalėjė (neretai po 10 ir daugiau metų). Be abejo, neigiamos komisijų išvados juos prislėgė, atėmė viltį išeiti į laisvę. Kėtėsi atmosfera ir stovyklų viduje: režimas vėl ėmė griežtėti, didėjo izoliacija. Naujai nutestųjų politinių kalinių atvykdavo mažai (žmogaus teisių gynėjų, intelektualų banga užplū-

do vėliau). Slogia kalinių nuotalka suskato pasinaudoti koncentracijos stovyklų administracija: ji stengėsi verbuoti daugiau skundikų, žadėdama sumažinti bausmes, skleidė visokias provokuojančias paskalas, kad sukiršintų tarpusavyje iš įvairių stovyklų suvežtus kalinius. Koncentracijos stovyklose ėmė dažniau lankytis KGB pareigūnai iš Lietuvos. Kaip tik šiuo metu (Mordovijoje – 1960 metų viduryje) buvo įkurtos vadinamosios „vidaus tvarkos sekcijos“ (kai kur jos buvo vadinamos „tarybomis“). Joms priklausę kaliniai talkino stovyklos prižiūrėtojams čekistams: sekdamo, kaip kiti kaliniai laikosi vidaus tvarkos taisyklių. Tai buvo atviras bendradarbiavimas su administracija, nesuderinamas su elementaria kalinio (juo labiau – politinio) elgesio etika. Toks elgesys reiškė moralinį degradavimą, asmenybės sugniužimą. Dar prieš keletą metų toks dalykas būtų buvęs neišsivaizduojamas politinių kalinių koncentracijos stovykloje. Labai liūdna, kad šito dvasinio nuosmukio nepajėgė išvengti ir kai kurie tuo metu kalėjė lietuviai.

Žlugus vadinamajai N. Chruščiovo atšilimo politikai, totalitarinis komunistinis režimas vėl ėmė griežtėti. Tai sukėlė naują pasipriešinimo sovietų valdžiai sąjūdį, kurį ypač skatino 1975 metais Helsinkyje pasirašyta tarptautinė žmogaus teisių deklaracija. Sovietų Sąjungoje kūrėsi nelegalios žmogaus teisių gynimo organizacijos (vadinamosios Helsinkio grupės), tikinčiųjų gynimo komitetai, pradėti leisti nelegalūs leidiniai. Svarbiausias iš jų – Maskvoje ėjęs tęstinis periodinis leidinys „Chrónika tekuščich sobytij“ („Einamųjų įvykių kronika“), kuriame buvo skelbiama informacija apie žmogaus teisių pažeidimus Sovietų Sąjungoje. Lietuvoje 1972–1989 metais buvo leidžiama „Lietuvos katalikų bažnyčios kronika“. Šių organizacijų ir leidinių kūrėjai, organizatoriai, leidėjai, platintojai būdavo suimami ir įkalinami, jų „nusikaltimai“ prilyginami sunkiausiems valstybiniam nusikaltimams (tokiems kaip tėvynės išdavimas). Koncentracijos stovyklų režimas, kurį laiką buvęs lengvesnis, vėl sugriežtėjo. Buvo įvestos naujos vidaus tvarkos taisyklės, dar labiau sumažintos ir taip menkos kalinių teisės, maisto davinys, padidintos bausmės už prasižengimus. Už didesnius nusižengimus kaliniai buvo siunčiami į Vladimiro uždaraį, nuo 1978

metų – dar ir į Čistopolės, kalėjimus. Šiuo laikotarpiu į koncentracijos stovyklas pateko daug Rusijos ir buvusios Sovietų Sąjungos respublikų (taip pat ir Lietuvos) intelektualų, nuoseklių kovotojų prieš komunistinį režimą. Jie palaikė ryšius su tarptautinėmis žmogaus teisių gynimo organizacijomis, netgi būdami Mordovijos koncentracijos stovyklose. Pranešimai apie ten vykusius įvykius buvo spausdinami „Einamųjų įvykių kronikoje“. Taip žmogaus teisių problemas sužinodavo pasaulio visuomenė. Kad informacija nepatektų į Maskvą, o iš ten – į užsienį, buvo įkurtos koncentracijos stovyklos Permės srities Čusovojaus rajone. 1972 m. liepos 13 dieną į jas slapta buvo atgabenti pirmieji šimtai politinių kalinių iš Mordovijos koncentracijos stovyklų. Tai buvo aktyviausi, sąmoningiausi kovotojai prieš sovietų valdžią. Vėliau jų iš ten buvo atvežama vis daugiau. Ten buvo siunčiami ir naujai nuteistieji. Taigi Mordovijoje politinių kalinių nuolat mažėjo, o Permės koncentracijos stovyklose – daugėjo. 8-a jame ir 9-a jame dešimtmetyje labiausiai totalitariniam režimui pavojingi asmenys buvo kalinami kaip tik Permės koncentracijos stovyklose. Iš pradžių ten veikė du griežtojo režimo punktai (35-asis ir 36-asis); 1976 metais buvo įsteigtas dar vienas – 37-asis; pastarajame 1978 metais pradėjo veikti 2-asis skyrius. 1980 metais iš Mordovijos čia buvo perkeltas itin griežto režimo, vadinamasis ypatingasis, skyrius, kuriam buvo pastatytas specialus kalėjimo pastatas su vienutėmis. Valdžios tikslas iš dalies buvo pasiektas: „Einamųjų įvykių kronika“ kurį laiką nebuvo leidžiama. Apie 1977 metus Sovietų Sąjungoje prasidėjo nauja politinių persekiojimų banga. Vyko kratos, areštai, uždari teismų procesai. Vien 1979–1981 metais buvo suimta daugiau nei 500 žmonių, tarp jų visi Helsinkio grupių vadovai. Daug žmonių buvo nuteista pagal naujojo RSFSR baudžiamojo kodekso (BK) 70-ąjį straipsnį (ir analogiškus sąjunginių respublikų BK straipsnius) – „antisovietinė agitacija ir propaganda“.

Beveik per 20 Permės koncentracijos stovyklų gyvavimo metų jose kalėjo žymiausi Rusijos ir kitų Sovietų Sąjungos respublikų kovotojai prieš komunistinį režimą: Helsinkio grupių, žmogaus teisių gynimo organizacijų, nacionalinio pasipriešinimo vadovai ir dalyviai

(pavyzdžiui, seniai įkalinti Lietuvos partizanai, Ukrainos sukilėlių armijos kovotojai), nelegalių leidinių redaktoriai ir leidėjai – iš viso 1538 žmonės. Permės „politzona“ buvo, be abejoj, tik menka buvusios „Gulago imperijos“ liekana. Dar šimtai sovietinio režimo priešininkų, sufabrikavus jiems kriminalines bylas (ypač 7-a jame ir 8-a jame dešimtmetyje), buvo kalinami kitose koncentracijos stovyklose kartu su kriminaliniais nusikaltėliais arba laikomi specialiose psichiatrinėse ligoninėse Černiachovske (Kaliningrado sr.), Leningrade ir kitur. Dauguma politinių kalinių buvo paleista į laisvę 1987 metais, paskelbus malonės aktą. Iki 1991 m. spalio 27 dienos buvo paleisti ir likusieji. Į jų vietą atvežta kriminalinių nusikaltėlių. Taigi Gulago salynas įvairiais pavadinimais egzistavo tol, kol buvo Sovietų Sąjunga. Jo tvarką ir tradicijas paveldėjo Rusijos kalinimo įstaigos. Dabar jose kalinami kriminaliniai nusikaltėliai. Būna tikėtis, kad Rusijos politinė ir visuomeninė raida paskatins jos vyriausybę pertvarkyti šias įstaigas pagal šiuolaikinius humanizmo ir penitenciarinius (kalinių perauklėjimo darbu ir pamaldumu) principus, o jų kontingentas niekada nebepasipildys politiniais ar sąžinės kaliniais. Beje, Lietuvos kalinimo vietose sovietmečio paveldas taip pat dar tebėra gyvas.

Šiame žinyne neaprašomos Lietuvos sovietinės koncentracijos stovyklos ir kalėjimai – jo rengėjai apsiribojo tik kalinimo vietomis Sovietų Sąjungoje. Sunku vienoje knygoje ir per palyginti trumpą laiką aprėpti visus šios temos aspektus. Tai ateities tyrinėtojų darbas. Be to, Lietuvoje buvusios kalinimo vietos tarsi ir nedera prie didingos Gulago panoramos. Trumpai galima būtų pasakyti, kad Lietuvos koncentracijos stovyklose politinių kalinių buvo nedaug ir jose jie buvo laikomi nelgali. Duomenys apie jas yra gana padriki ir fragmentiški. Pokario metais (maždaug iki J. Stalino mirties) pavieniai politiniai kaliniai ar nedidelės jų grupės buvo kalinami šiose koncentracijos stovyklose: Klaipe (kartu su vokiečiais belaisviais; dirbo miesto atstatymo darbus), Macikų (prie Šilutės), Palemono, Vilniaus (Rasų; dirbo miesto statybose), Lentvario (kartu su vokiečiais belaisviais statė „Kaitros“ gamyklą), Pravieniškių. Kai kurios koncentracijos stovyklos (pavyzdžiui, Rasų) kartu buvo ir paskirstymo (persiuntimo) punktai.

Jose kaliniai buvo laikomi tik iki tol, kol buvo formuojamas etapas.

Didžiausi sovietmečio Lietuvos kalėjimai buvo Vilniuje (Lukiškių, KGB pastato rūšiai, Sluškų rūmai) ir Kaune. Nemaži buvo Šiauliu, Klaipėdos, Marijampolės, Panevėžio ir Utenos kalėjimai. Be to, kalėjimus turėjo kiekvienas apskritys centras. Juos perėjo visi Lietuvoje suimti ir nuteisti politiniai kaliniai. Tačiau tai buvo tardymo kalėjimai, kuriuose kaliniai nepaprastai sunkiomis sąlygomis buvo laikomi tik iki teismo ir iki išvežant juos etapais į sovietijos gilumą. Tardymas, tardymo kalėjimas, tardymo kalėjimo režimas – tai ypatingos temos, ir joms turi būti skirtos atskiros studijos ir knygos.

50-ies metų okupacijos laikotarpis, – tragiškas ir brutaliai ciniškas, perpildytas tauriausio pasiaukojimo ir purviniausio dvasinio nuosmukio pavyzdžių, – pareikalauja daug darbo ir pastangų, daug jėgų ir laiko, tiriant ir suvokiant jo įvykius, pasekmes ir pamokas. Genocidą patyrusi tauta amžinai jaus jo padarinius, todėl suvokti praeitį yra būtina – tai vienintelis būdas surasti kelią į ateitį. Tenka pripažinti, kad pasipriešinimas, kalėjimai, koncentracijos stovyklos, trėmimai dar nesulaukė deramo mokslininkų ir publicistų dėmesio. Gausi, nepaprastai svarbi ir vertinga savo autentiškumu prisiminimų literatūra negali užpildyti spragos, kuri aštriai juntama pateikiant visuomenei istorinę medžiagą, formuojant jaunosios kartos istorinę ir tautinę savimone. Pasigendame mokslininkų pagrįstų išvadų, istorijos faktų ir įvykių apibendrinimo, visuomeniško ir patriotiško jų įvertinimo. Nesant objektyvios istorinės analizės, tebebuoja sovietinio mąstymo stereotipai, neretai ir noras perrašyti istoriją. Pastaruoju metu ryškios sovietmečio garbintojų pastangos sutapatinti budelio ir aukos, kolaboranto ir patrioto sąvokas. Nevengiama pasinaudoti istorija politinės konjunktūros sumetimais. Trūksta lėšų okupacijos laikotarpiui tirti. Iki šiol nesugebama nustatyti nei žuvusiųjų, nei represuotųjų skaičiaus, iš esmės nepradėta skaičiuoti okupacijų padaryta žala Lietuvai. Dešimtys tūkstančių Lietuvos piliečių perėjo sovietines koncentracijos stovyklas, šimtai tūkstančių buvo Sibiro tremtyje ir Gulage. Visur liko jų sąrašai ar asmens bylos – unikali istorinė vertybė. Lietu-

vos vyriausybė iki šiol nieko nepadarė, kad nors tai būtų atgauta (jau nekalbant apie į Rusiją išvežtus KGB ir kitų archyvų dokumentus; sušigražinti juos bus nelengvas ilgų derybų uždavins). Sunku tokį elgesį paaiškinti kaip nors kitaip kaip tik baime tiesos akimis pažvelgti į netolimą ir tragišką savo tautos praeitį.

Tuo labiau gerbtinos negausių entuziasčių pastangos tyrinėti sovietines represijas ir jų padarinius. Be užsienio lietuvių parengtų darbų, minėtini Represijų Lietuvoje tyrimo centro išleistas Lietuvos gyventojų genocido aukų vardyno I tomas, Vidaus reikalų ministerijos Informatikos tarnybos pradėtas leisti ištremtų Lietuvos piliečių pavardžių sąrašas, Pasaulio lietuvių bendruomenės ir Lietuvos istorijos instituto rengiami Sovietų Sąjungos ir Lietuvos SSR vyriausybių bei NKVD ir NKGB žinybų dokumentų apie Lietuvoje vykdytas represijas rinkiniai, Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos leidžiamas tęstinis leidinys „Laisvės kovų archyvas“. Reikšmingos buvo 1993–1994 metais vykusios kelios konferencijos bendru pavadinimu „Komunizmo nusikaltimai ir resovietizacija“. Reikia pažymėti, kad dauguma šių darbų yra įmanomi ir laikosi taip pat tik užsienio lietuvių paramos dėka. Sovietmečio politiniai kaliniai ir tremtiniai visada jaus pagarbą ir padėką kiekvienam, prisidedančiam prie okupacijos laikotarpio medžiagos rinkimo ir tyrinėjimo. Už iniciatyvą aprašyti Lietuvos gyventojų tremties ir kalinimo vietas buvusioje Sovietų Sąjungoje ir kruopštų kelerių metų darbą jie dėkoja ir šio žinyno sudarytojai bei redaktorei Aldonai Juodvalkytei-Suščenkienei.

Rengiant straipsnius apie kalinimo vietas ir rašant šią Gulago apžvalgą, remtasi politinių kalinių atsiminimais, be to, naudotasi Kanadoje išleista Boriso Jakovlevo knyga „SSRS koncentracijos stovyklos“ („Koncentracionnyje lageri SSRS“, 2-asis leid. 1983). Šios apžvalgos autorius nuoširdžiai dėkoja už pastabas ir patarimus buvusiems politiniams kaliniams Jonui Abukauskui, Viktorui Ašmenskui, Ballui Gajauskui, Nijolei Gaškaitėi, Ballui Juknevičiui, Juozui Karsokai, Algimantui Lissauskui, Simonui Narbutui, Vytautui Rakauskui, Jonui Saurezai, Vincui Seliokui, Liudui Simučiai, Antaninai ir Benediktui Valeikoms.

KNYGOS RENGĖJŲ ŽODIS

Enciklopediniame žinyne „Tremties ir kalinimo vietos“ aprašyta apie 900 Sovietų Sąjungos vietovių, į kurias buvo nutremti ar kuriose kalėjo Lietuvos gyventojai 1941–1988 metais. Sudarytas tremties ir kalinimo vietų žemėlapis, pateikta beveik 500 iliustracijų. Straipsniai parengti daugiausia pagal tose vietose buvusių tremtinių ir politinių kalinių prisiminimus, dauguma iliustracijų gauta iš buvusių tremtinių ir politinių kalinių, kai kurios – iš Nacionalinio Lietuvos valstybės ir kultūros istorijos muziejaus, Represijų Lietuvoje tyrimo centro, „Minties“ leidyklos archyvų. Prieš kelerius metus pradėjus rinkti medžiagą šiam leidiniui, buvo sudarytos specialios anketos (viena tremties vietoms, kita – koncentracijos stovykloms), kurių daugiau kaip 2000 išsiuntinėta į beveik visų rajonų ir didžiųjų miestų Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos skyrius, Lietuvos politinių kalinių sąjungos nariams bei asmeniškai buvusiems tremtiniais ir politiniams kaliniams. Atsakymus atsiuntė apie 1000 žmonių. Jų sąrašas spausdinamas knygos gale. Be to, rengiant straipsnius, šiek tiek naudotasi atsiminimų knygomis, ekspedicijų į tremties ir kalinimo vietas surinkta medžiaga, periodikoje išspausdintais straipsniais. Pavyzdžiui, Karagandos, Steplių, Džekkazgano koncentracijos stovyklų grupės (Karlagas, Steplagas, Džekkazganlagas) aprašytos pagal Kazachijoje leidžiamuose laikraščiuose „Kazachstanskaja pravda“, „Centralnyj Kazachstan“, „Džekkazganskaja pravda“ 1992–1993 metais išspausdintus straipsnius. Nemažai duomenų apie koncentracijų stovyklas paimta iš 1983 metais Londone (Kanada) išleistos Boriso Jakovlevo knygos „SSRS koncentracijos stovyklos“ („Koncentracionnyje lageri SSSR“) 2-ojo leidimo (1-asis išėjo 1955 Miunchene) bei Latvijoje veikiančios draugijos „Rygos memorialas“ parengto bukletų „Gulago žemėlapis“ („Karta Gulaga“; 1992 metai).

Žinyno rengėjai neturėjo galimybių pasinaudoti Lietuvos ir buvusios Sovietų Sąjungos archyvais – tai lieka tyrinėtojams ateityje.

Kita vertus, vargu ar ten rastume dokumentų su konkrečių vietovių, kuriose buvo Lietuvos tremtiniai ir politiniai kaliniai, aprašymais. Tik gyvi liudininkai – tremties ir Gulago kelius perėję žmonės – geriausiai žino tų vietovių pavadinimus, gali pasakyti, kur jos buvo, ir plačiau papasakoti apie lietuvių gyvenimą jose. Iš šių žmonių surinkta išsami informacija apie kiekvieną vietovę ir koncentracijos stovyklą jau būtų patikima atrama tolesniems istorikų tyrinėjimams. Pirmasis žingsnis į tokių duomenų kaupimą ir yra šis žinynas. Jo straipsniuose pateikiamos trumpos geografinės ir istorinės žinios apie tremties vietas, į kurias buvo nuvežti Lietuvos žmonės, aiškinama, kada ir kas tą gyvenvietę ar kaimą įkūrė, kas ji buvo tremties metu – kolūkis, tarybinis ūkis, miško pramonės ūkio punktas, aukso, anglių kasyklų ar žvejų gyvenvietė, – koks jos dydis, ar buvo kitų tautybių tremtinių. Nurodoma, iš kokių Lietuvos vietų tremtiniai atvežti, ar ta gyvenvietė dar tebėra, ar joje tebegyvena lietuvių, ar išlikę lietuvių kapai, ar yra iš ten parvežta lietuvių palaičių. Straipsniuose apie koncentracijos stovyklas ir jų grupes rašoma, kur ir kada jos veikė, maždaug kiek turėjo punktų ir kalinių. Leidinyje aprašomos tik tos koncentracijos stovyklos, kuriose žinoma buvus lietuvių, nurodomas apytikris jų skaičius, paminimos iškilesnės asmenybės.

Informacija leidinyje dėstoma glaustai, vengiama detalizavimo, emocingų vertinimų, citatų. Nors straipsniai rašyti pagal tą patį planą ir norėta, kad jie būtų kuo išsamesni, ne visur tai pavyko, nes nevienodai turėta medžiagos: apie kai kurias vietas ar koncentracijos stovyklas parašė keli žmonės, gauta daugiau informacijos, todėl ir straipsniai detalesni, apie kitas – trumpesni, fragmentiškesni. Taigi, jei straipsnyje nėra kokių nors svarbių faktų ar skaičių, kurie kitame straipsnyje nurodomi (pavyzdžiui, kalintų, atitremtų ar mirusių žmonių skaičiaus, neparašyta, kad tremtiniais nebuvo leista grįžti į Lietuvą, kad parvežti palaikai, nepaminėti

toje vietovėje kalėję ar buvę tremtyje Lietuvos visuomenei labiau žinomi žmonės), tai anaip tol nereiškia, kad taip nebuvo. Tai tik rodo, kad leidinio rengėjams daug kas nežinoma.

Straipsniuose nerašoma to, kas buvo būdinga tremtinių ir kalinių gyvenimui visose tremties vietose ir koncentracijos stovyklose: atsiskyrimo nuo tėvynės tragizmas, baisios gyvenimo sąlygos, sunkūs ir neįprasti darbai, diskriminavimas ir pažeminimai, kuriuos svetimoje žemėje patyrė ištremti ir įkalinti Lietuvos žmonės, jų dvasios stiprybė, tikėjimas ir viltis grįžti į Lietuvą, pastangos nenuatausti ir kita. Plačiau apie tai skaitytojas ras kituose įvadinuose šio leidinio straipsniuose.

Vietovardžiai pateikiami dabartiniai. Jie, kiek įmanoma, patikslinti pagal žemėlapius ir SSRS administracinio suskirstymo žinytus, transkribuoti į lietuvių kalbą ir sukirčiuoti (dažnai remtasi tik tremtinių nurodyta kirčio vieta). Senieji, nebevartojami pavadinimai pateikiami kaip sinonimai. Atstumai tarp gyvenviečių nurodyti matuojant tiesia linija (ne keliais ar upėmis), todėl jie trumpesni negu tremtiniai juos žinojo. Vietovės administracinė priklausomybė nurodoma dabartinė, o skliausteliuose – tokia, kokia buvo lietuvių tremties metu. To principo laikomasi visame leidinyje. Tremties data ir tremtinių skaičius nurodomas toks, koks buvo ką tik atvežus lietuvius. Vėlesniais metais šis skaičius gerokai keitėsi (daugelyje straipsnių tai ir pažymima). Atitremtų šeimų ir žmonių skaičiai nesuapvalinami – pateikiami tokie, kokius prisiminė aprašomojoje gyvenvietėje gyvenę lietuviai. Daugelis jų atsiuntė ir kartu buvusiųjų sąrašus. Tų vietovių, kur lietuvių buvo palyginti nedaug (10–20 šeimų), šie sąrašai gana tikslūs. Tačiau ten, kur buvo nuvežta daugiau žmonių (keliasdešimt ar keli šimtai šeimų), leidinyje pateiktas jų skaičius, be abejo, yra mažesnis, negu buvo iš tikrųjų – juk remtasi tik dviejų ar trijų tremtinių (kartais ir vieno) atsiųstu sąrašu. Tikslų skaičių būtų galima nustatyti tik daugelio toje vietoje buvusių žmonių pastangomis. Knygos rengėjai tikisi, kad tai ir bus padaryta, kai, išėjus knygai, atsilieps daugiau žmonių. Skaičiai straipsniuose apie koncentracijos stovyklas daugiausia labai apytiksliai. Nors visai netiksliais jų pavadinti taip pat negalima – jie yra ten buvusių žmonių apmąstyti ir aptarti.

Kiekviena vietovė, koncentracijos stovykla ar jų grupė leidinyje aprašoma atskiru straipsniu. Straipsniai išdėstyti pagal antraščių abėcėlę. Rikiuojant antraštes, raidės Y ir Ū traktuojamos kaip I ir U, CH – kaip dvi atskiros raidės C ir H. Pavyzdžiui, straipsnis „Ybas“ yra pirmiau, negu straipsnis „Idealas“, „Myldžinas“ – negu „Milyris“. Keliažodės antraštės vieta nustatoma pagal visų jos raidžių (ne tik pirmojo žodžio) abėcėlės vietą (pavyzdžiui, Ust Abakanas, Ustanovas, Ust Balėjus...). Skaitmenys antraštėse traktuojami kaip žodžiai (pavyzdžiui, 3-iasis... – Trečiasis ...). Gretimi straipsniai, kurių ta pati antraštė, jungiami į vieną: antraštė parašoma tik vieną kartą, o kiekvienas straipsnis pradedamas eilės numeriu. Kai vietovardis susideda iš kelių žodžių, kiekvienas žodis pradedamas rašyti didžiąja raide (pavyzdžiui, 3-iasis Kilometras). Straipsniuose vartojamos nuorodos – kursyvinu šriftu išspausdinta kito straipsnio antraštė, prieš kurią yra rodyklė (pavyzdžiui, Nižniaja Gogolevka ↑ *Gogolevkos*; Maklakovas ↑ *Lesosibirskas*). Nuoroda reiškia, kad skaitytojas apie rūpimą vietovę daugiau informacijos (arba ir visą informaciją) ras kursyvu išspausdintame straipsnyje negu tame, iš kurio duota nuoroda. Paraše po iliustracija pusjuodžiu šriftu išryškinamas straipsnio pavadinimas. Kai kurie dažniau vartojami žodžiai straipsniuose trumpinami (šių paaiškinimų pabaigoje pateikiamas sutrumpinimų sąrašas). Straipsnio antraštė tekste dažnai pakeičiama ženkle Δ. Ir sutrumpinimai ir Δ ženklas vartojami tik tais atvejais, kai jie netrukdo suprasti sakinį. Datose po metų nerašomas nei žodis „metai“, nei sutrumpinimas „m.“ (pavyzdžiui, „atitremta 1949“, o ne „1949 metais“ ar „1949 m.“). Kai kurie terminai aiškinami čia pat, tekste (pavyzdžiui, „olpas“ – koncentracijos stovyklos punktas). Koncentracijos stovyklų grupių pavadinimai (pavyzdžiui, Berlagas, Dalstrojus, Gorlagas, Intalagas, Minlagas, Steplagas) iššifruojami straipsniuose apie šias grupes.

Skaitytojas, pasklaidęs knygos puslapius, nesunkiai supras, kad daugumą pateikiamų žinių ir tegalima buvo surinkti tik iš gyvų liudininkų – tuos baisumus patyrusių žmonių. Deja, laikas nepermaldaujamas – kasdien mus palieka vis daugiau buvusių politinių kalinių ir tremtinių, nusinešdami amžinybėn neįkaino-

jamas žinias ir atsiminimus. Tai, kad nemažai atsiminimų pateko į šią knygą, manytume, ir daro ją vertingą. Kita vertus, kai remiamasi atsiminimais, sunku išvengti netikslumų, subjektyvaus fragmentiškumo ir informacijos nevienodumo. Todėl galima tikėtis ir pagrįstų priekaištų: aprašytos ne visos Lietuvos gyventojų tremties ir kalinimo vietos buvusioje Sovietų Sąjungoje, nėra straipsnių apie kalėjimus ir koncentracijos stovyklas okupuotoje Lietuvoje, Vokietijoje ir jos užkariautuose kraštuose, ne visi aprašymai išsamūs. Vis dėlto tikimės, kad šis pirmasis bandymas apžvelgti dar mažai tyrinėtus skaudžius mūsų istorijos puslapius bus naudingas istorikui ir teisininkui, moksleiviui ir studentui, mokytojui ir žurnalistui – kiekvienam, kas domisi netolima mūsų tautos istorija. Pagaliau tai kuklus atminimo ir pagarbos ženklas Gulage ir tremtyje buvusiems Lietuvos žmonėms. Tokio pobūdžio žinynas lietuvių kalba yra pirmasis. Neteko girdėti apie panašų leidinį ir kitų tautų, nukentėjusių nuo bolševikinio genocido, kalbomis. Todėl jis galės pasitar-

nauti ir kitų tautų žmonėms, besidomintiems savo krašto istorija ir rengiantiems panašius leidinius – juk dauguma Sovietų Sąjungos tremties ir kalinimo vietų buvo bendros įvairių tautų žmonėms.

Žinyno rengėjai dėkoja anketas ir nuotraukas atsiuntusiems bei medžiagą renkant aktyviai talkinusiems buvusiems tremtiniais ir politiniams kaliniams. Ypač dėkojame Seimo nariams – Lietuvos politinių kalinių sąjungos bei Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių bendrijos pirmininkui Antanui Stasiškiui ir Lietuvių katalikų mokslo akademijos vicepirmininkui Ignacui Uždaviniui, be kurių paramos šis leidinys iš viso nebūtų pasirodęs. Tikimės, kad tremtyje ar koncentracijos stovyklose buvę žmonės atsileps, papildys ir patikslins čia pateiktus duomenis, aprašys tas vietas, kurių nėra. Nauja ar pakoreguota informacija bus naudinga kitiems tokio pobūdžio leidiniams.

Papildymus ir pastabas prašom siųsti Lietuvių katalikų mokslo akademijai, adresu: Jakšto 9, 2600 Vilnius.

Aldona Juodvalkytė-Suščenkienė

SUTRUMPINIMAI

- a. – amžius
 archit. – architektas
 AT – Aukščiausioji Taryba
 auton. – autonominis
 buv. – buvęs
 centr. – centrinis
 CK – Centro Komitetas
 dab. – dabar
 dail. – dailininkas
 deš. – dešinysis
 dr. – daktaras
 gen. – generolas
 inž. – inžinierius
 kair. – kairysis
 KGB (rus. Komitet gosudarstvennoi bezopasnosti) – Valstybės saugumo komitetas
 konc. – koncentracijos (stovykla)
 kr. – kraštas
 KS – koncentracijos stovykla(os)
 KSG – koncentracijos stovyklų grupė
 kun. – kunigas
 kv. – kvadratinis
 LKP – Lietuvos komunistų partija
 LKP(b) – Lietuvos komunistų partija (bolševikų)
 LSSR – Lietuvos Sovietų Socialistinė Respublika
 lt. – leitenantas
 MGB (rus. Ministerstvo gosudarstvennoi bezopasnosti) – Valstybės saugumo ministerija
 mjr. – majoras
 mln. – milijonas
 MT – Ministrų Taryba
 MVD (rus. Ministerstvo vnutrennich del) – Vidaus reikalų ministerija
 NKGB (rus. Narodnyj komissariat gosudarstvennoi bezopasnosti) – Valstybės saugumo liaudies komisariatas
 NKVD (rus. Narodnyj komissariat vnutrennich del) – Vidaus reikalų liaudies komisariatas
 p. – pietūs, pietinis
 plk. – pulkininkas
 polit. – politinis
 prof. – profesorius
 pvz. – pavyzdžiui
 r. – rytai, rytinis
 rj. – rajonas
 rus. – rusiškai
 skulpt. – skulptorius
 sr. – sritis
 SSKP – Sovietų Sąjungos komunistų partija
 SSRS – Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjunga
 š. – šiaurė, šiaurinis
 taryb. – tarybinis
 v. – vakarai, vakarinis
 VKP(b) – Visasąjunginė komunistų partija (bolševikų)
 žm. – žmonės

ABAKĀNAS, miestas (iki 1931 **Ust Abakanskojės** gyvenvietė), Chakasijos auton. respublikos centras. Upių uostas prie Abakano ir Jenisejaus santakos; geležinkelio mazgas. Pradėjo kurtis XVIII a. 8-ajame dešimtmetyje. XVIII a. pabaigoje ir XIX amžiuje į Δ iš Lietuvos buvo tremiami 1794, 1830–31, 1863 sukilimų dalyviai, knygnešiai, kiti kovotojai prieš carizmą. XX a. 5–6-ajame dešimtmetyje veikė konc. stovyklų grupė. Kaliniai dirbo akmens anglių kasyklose.

ABAZA, miestas (nuo 1966) Chakasi joje, prie Abakano upės; geležinkelio stotis. 1948 į Δ atitremta Lietuvos gyventojų. Jie dirbo geležies rūdos kasyklose, kirto mišką. 1990 į Δ iš Lietuvos buvo nuvykusi moksleivių ekspedicija. Tuo metu ten dar gyveno keli lietuviai.

ĄBEZĖS KONCENTRĄCIJOS STOVÝKLOS veikė nuo 1939 iki 1957 Komijos šlaurėje, ties Šlaurės polaračiu, prie

Usos upės (Pečioros deš. intakas), Abezės gyvenvietėje ir jos apylinkėse. 1939–48 priklausė Pečioros konc. stovyklų grupei (rus. sutrumpintai Pečlag; 1939–41 Abezėje buvo jos valdyba), vėliau – Minlagui. Δ buvo įkurtos tiesti Kotlaso–Vorkutos geležinkelio atkarpa tarp Usos upės ir Vorkutos. Nutiesus geležinkelį, Abezėje buvo laikomi kaliniai, nebetinkami sunkiam fiziniam darbui, daugiausia – praradę sveikatą Intos, Vorkutos ir kitose Pečioros baseino kasyklose. Δ turėjo 7 punktus, vienu metu juose buvo 12–30 tūkstančių įvairių tautybių kalinių – politinių ir kriminalinių, vyrų ir moterų. Tarp kalinių buvo daug išsilavinusių žmonių, mokslininkų, įvairių sričių specialistų. Abezėje veikė didelė kelių korpusų ligoninė. Dar pajėgiantys dirbti dirbo trofėjinių mašinų remonto, stalių dirbtuvėse, statybinių medžiagų gamykloje, augino daržoves, šienavo. 1944–57 Abezėje kalėjo ir polit. kalinių iš Lietuvos – kunigų ir kitų inteligentų.

Abezės koncentracijos stovyklos. Paminklas 1944–56 žuvusių Lietuvos polit. kalinių ir tremtinių atminimui Abezėje

ūkininkų, jaunimo (1954.XII.30 buvo ~300 lietuvių). Tarp jų: profesoriai Levas Karsavinas, Antanas Žvironas, vyskupas Teofilijus Matulionis, Pranciškus Ramanauskas, generolai Jonas Juodišius, Vincas Žilys, visuomenės ir politikos veikėjai Julius Indrišiūnas, Povilas Šilas, advokatas Izidorius Toliušis, kunigai Alfonsas Svarinskas (1991–92 Lietuvos AT deputatas, nuo 1991 Lietuvos kariuomenės vyriausiasis kapelionas), Mykolas Dobrovolskis (vienuoliškas vardas Tėvas Stanislovas), Leonas Puzonas, Vincentas Vėlavičius, T. Jokubauskas, Tadas Budraitis ir kiti. Kunigas T. Budraitis 1955–1956 vadovavo lietuvių kalinių chorams ligoninėje (su Stasiu Gudaičiu) ir 1-a jame Δ punkte. Ligoninėje dirbo gyd. Vladas Šimkūnas, gydęs ir globojęs savo tautiečius. Labai daug kalinių Abezėje mirė. Jie buvo laidojami iš anksto iškastose negiliose tranšėjose (nuo 6-ojo dešimtmečio pradžios – karstuose po du). Iš ketverių buvusių kapinių išliko vienerios – šiaurinės; kitos suartos. 1989.VI ir 1990.VIII į Δ buvo nuvykusios Vilniaus tremtinių bendrijos ekspedicijos. 1989 rasti spėjami gen. Jono Juodišiaus ir prof. Levo Karsavino kapai, ant jų pastatyti kryžiai, 1990 kapinėse pastatytas paminklas 1944–56 Abezėje žuvusių Lietuvos kalinių ir tremtinių atminimui (autorius – gen. Juodišiaus sūnus Jonas Juodišius).

ĄČINSKAS, miestas (nuo 1782) Krasnojarsko kr., prie Čiulymo upės; rajono centras. Per Δ eina Novosibirsko–Krasnojarsko ir Lesosibirsko–Abakano geležinkeliai. Pradėjo kurtis 1682. 1951.X.17 į Δ iš Lietuvos (daugiausia iš dabartinių Kretingos, Klaipėdos, Šilutės r.j.) atitremta ~800 žmonių. Iš pradžių visi jie buvo išskirstyti į Ačinsko r.j. kolūkius, vėliau dalis jų atsikėlė į Δ (1952 pradžioje čia jau gyveno 8 lietuvių šeimos). 1952.II.16 atitremtos dar ~25 šeimos iš dabartinių Šiaulių, Joniškio, Pakruojo, Radviliškio ir kitų r.j. Moterys dirbo žėručio skaldymo fabrike (iš viso 1952 jame dirbo ~1500 moterų), vyrai – lentpjūvėje (ji buvo Čiulymo saloje), malūne, kirto mišką, kartu su kitų tautybių tremtiniais ir kaliniais 1951–55 statė plytinę, vėliau – aliumi-

Ačinskas. Grupė lietuvių 1956 išvyksta į Lietuvą

nio fabriką ir kitas gamyklas. Jaunimas mokėsi traktorininkų kursuose, medicinos mokykloje, prekybos technikumė, pedagoginiame institute. 1953–54 pagal lietuvių tremtinio inž. Igno Jablonskio projektą praplėstas miesto teatras. 1956 tremtiniai pradėjo grįžti į Lietuvą, nors ne visiems buvo leista joje apsigyventi.

ADÀ, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Chakasijoje, Taštupo r.j., ~35 km į p. v. nuo Taštupo, Abakano kalnuose, prie Abakano ir Ados santakos. Priklausė Matūro miško pramonės ūkiui. 1948.VI iš dabartinių Alytaus, Lazdijų, Trakų,

Ada. Tremtiniai miško kirtėjai

Varėnos r.j. buvo atitremtos 28 ūkininkų šeimos (75 žm.). Tuo metu Δ vietoje buvo tik keli barakai. Tremtiniai iš pradžių gyveno juose, po metų pasistatė namelius; gyveno po 1–2 šeimas kambaryje. Δ buvo toli nuo kelių, su kitomis gyvenvietėmis buvo susisiekama upėmis arba pėsčiomis per taigą. 1950 atvežta ~15 ukrainiečių šeimų. Dauguma tremtinių kirto mišką, gabeno rąstus prie upės, pavasarį juos plukdė. Dalis žmonių dirbo kitus darbus: gamino plytas, dirbo lentpjūvėje, statė namus, vasarą šienaudavo. Nuo 1957 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą. Išskirtus aplinkinius miškus, Δ gyventojai 1958 buvo perkelti į Bolšaja Seją (~25 km į š. r. nuo Δ); Δ sunyko. Apleistose kapinėse yra 12 lietuvių tremtinių kapų. 1990 liepos pradžioje į Δ iš Lietuvos buvo nuvykusi moksleivių ekspedicija, liepos pabaigoje – buvę tremtiniai; parvežta palaikų į Lietuvą.

AGINSKOJĖ, gyvenvietė Krasnojarsko kr., ~160 km į p. r. nuo Krasnojarsko, Anžos (Kano deš. intakas) kair. krante; Sajanskio rajono centras. 1949.IV į Δ iš dabartinių Skuodo, Telšių r.j. atitremta 13 šeimų (38 žm.). Tremtiniai buvo apgyvendinti tuščiuose namuose po kelias šeimas kambaryje, dirbo kolūkyje. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1957. Δ kapinėse yra lietuvių kapų.

"AGRONOMAS", kolūkis Tadžikijos p.v. dalyje, Kurgan Tiubės sr., Kuibyševsko r.j., ~3 km į š. nuo Kuibyševsko, netoli Vachšo upės. 1945.VI į Δ iš Lietuvos atitremtos 22 šeimos (74 žm.), 1946 – daug Pavolgio ir Odesos sr. vokiečių. Tremtiniai dirbo medvilnės laukuose, kasė drėkinimo kanalus, tiesė kelius. Gyveno „kibitkose“ – iš molio ir šiaudų mišinio pastatytuose būstuose be grindų, lubų ir langų. Tokių „kibitkų“ kolūkyje buvo ~30. Veikė paštas, dvi parduotuvės, kino teatras, mašinų ir traktorių stotis, turgavietė. Nuo bado, maliarijos, žarnyno ligų lietuviai, vokiečiai, tadžikai mirė ištisomis šeimomis (1956 iš „Agronomo“ kolūkyje gyvenusių Lietuvos tremtinių gyvų liko ~30 žmonių; vien 1945–46 mirė 12 žmonių). 1947.III visi Lietuvos tremtiniai iš Δ buvo perkelti į kitą –

„Udarniko“ – kolūkį. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1956. Plačiau apie tremtinius ir jų gyvenimo sąlygas ↑ *Vachšo slėnis*.

AIKINŲ, gyvenvietė Komijos pietuose, ~75 km į š. v. nuo Syktyvkaro, Vyčegdos deš. krante; Ust Vymės rajono centras. Iki 1962 (tais metais buvo baigta tiesti geležinkelio atšaka nuo Kotlaso–Vorkutos magistralės į Syktyvkarą) Δ buvo pagrindinis krovinių perkrovimo mazgas iš geležinkelio į Vyčegdos laivininkystės transportą. 1941 liepos mėnesį į Δ iš Lietuvos buvo atitremta 12 šeimų (~30 žm.). Kelios šeimos buvo apgyvendintos aplinkiniuose kaimuose. Aikino tremtiniai dirbo vagonų ir laivų krovėjais, pagalbinais darbininkais įvairiose kontorose. 1958 jie pradėjo grįžti į Lietuvą.

AKČIATĀU, gyvenvietė Kazachijoje, Karagandos sr., ~125 km į š.v. nuo Balchacho miesto. 1956 joje gyveno 9 lietuvių tremtinių šeimos, vėliau tų šeimų narių dar atvyko iš konc. stovyklų. Daugumą gyventojų sudarė tremtiniai Pavolgio vokiečiai, buvo nemažai korėjiečių, japonų, kinų; vietinių gyventojų kazachų buvo palyginti nedaug. Δ gyventojai dirbo daugiausia volframo ir molibdeno rūdų kasyklose.

AKMOLINSKO KONCENTRACIJOS STOVYKLĀ veikė XX a. 4–6-ajame dešimtmetyje Kazachijoje, Karagandos sr., ~10 km nuo Celinogrado (buv. Akmolinskas). Priklausė Karagandos konc. stovyklų grupei (rus. sutrumpintai Karlag). Δ įkūrė apie 1935 į negyvenamą stepę etapu atvartos moterys – daugiausia represuotų Rusijos kariškių žmonos. 1947 joje kalėjo vyrai ir moterys, daugiausia vakarų ukrainiečiai. Buvo ir ~40 lietuvių moterų. Jos dirbo siuvinėjimo fabrike, kiaulių fermoje, žemės ūkio darbus. 1950 rudenį polit. kaliniai buvo atskirti nuo kriminalinių nusikaltėlių ir iš Δ išsiųsti į kitas konc. stovyklas.

AKTĀSO KONCENTRACIJOS STOVYKLĀ veikė 1948–56 Kazachijos š. rytuose, Karagandos sr., Aktaso gyvenvietėje (~10 km į p. nuo Karagandos). Priklausė Smėlynų konc. stovyklų grupei

(rus. sutrumpintai Pesčianlag). Turėjo 3 skyrius (vyrų, moterų ir baismės – Volynkos akmens karjerą, ~8 km nuo Aktaso). Pirmuosiuose dviejuose vienu metu kalėjo ~2000 kalinių, tarp jų daug žmonių (vyrų ir moterų) iš Lietuvos (būdavo sudaromos lietuvių brigados). Kaliniai statė 120-ąją ir 121-ąją akmens anglių šachtas, dirbo plytinėje (plytas gamino rankomis, dienos norma – 10 tūkstančių plytų; karštis, dulkės, darbas pamainomis, dirbama ir naktį), statybose (statė naują plytinę), žemės ūkyje. Moterys gyveno žeminėse, vyrai – barakuose. Režimas griežtas. Nuo nepakeliamo darbo, bado labai daug žmonių mirė. Prasižengę kaliniai būdavo siunčiami į Volynkos akmens karjerą. 1953 čia buvo ~200 kalinių, iš jų ~30 lietuvių. Kepinant saulei, dulkių pilnoje dauboje jie skaldė ir krovė į vagonus akmenis. Δ moterų skyrius panaikintas 1955, vyrų – 1956.

AKŪTICHA, darbininkų gyvenvietė Alatajaus kr., Bystryj Istoko rj., ~55 km į v. nuo Bijsko, Obės deš. krante. 1941.VII į Δ iš dabartinio Vilkaviškio rj. atitremta 17 lietuvių šeimų ir 3 žydų šeimos (iš viso 52 žmonės, iš jų 30 vaikų); 13 šeimų vyrai buvo išvežti į Rešotų (Krasnojarsko kr.) konc. stovyklas (9 iš jų ten žuvo). Tuo metu Akutichoje gyveno ~3000 žmonių (tiek jų gyvena ir dabar). Pagrindinė Δ gatvė ėjo ~6 km upės pakrante. Tremtiniai dirbo stiklo fabrike, durpyne, kirta mišką, genėjo šakas, arkliais vežė rąstus prie upės, juos plukdė, rinko sakus. Iš pradžių gyveno barakuose, žiemai buvo perkelti pas vietinius žmones, po kelerių metų šeimos gavo atskirus kambarius arba butus. 1955 tremtiniai pradėjo grįžti į Lietuvą. Δ kapinėse yra vienos lietuvių kapas.

ALĀRIS, kaimas Irkutsko sr., Čeremchovo (buv. Golumetės) rj., ~15 km į š. r. nuo Golumetės. 1947 ir 1949 į Δ ir kitus du mažesnius netoliese (už 3–6 km) esančius to paties kolūkio kaimus – Badarchyną ir Burka Polką – iš dabartinių Ukmergės, Širvintų, Molėtų rj. buvo atitremta 17 šeimų (daugiausia ūkininkų; buvo ir mokytojų). Alaryje apgyvendintos 5 šeimos (dar 1 atvažiavo iš kitos

tremties vietos), Badarchyne – 7 (23 žm.). Burka Polke – 4 (14 žm.). Alaryje buvo kolūkio valdyba, mašinų ir traktorių stotis. Vietiniai gyventojai buriatai ir rusai gyveno daugiausia medinėse šešiakampėse jurtose. Lietuviai buvo apgyvendinti sandėliuose, mokykloje, Badarchyne – patalpoje, kurioje buvo laikomi arklių pakinktai. Suaugusieji ir vaikai dirbo žemės ūkio darbus. 1954 dauguma lietuvių, komendantui leidus, persikėlė į Golumetę. 1958 tremtiniai buvo leista grįžti į Lietuvą.

ALATĀJUS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Irkutsko sr. ir rj., Primorės kalnuose, ~15 km į š. r. nuo Bolšaja Rečkos gyvenvietės, Bolšaja Rečkos (Angaros deš. intakas) kair. krante; priklausė Bolšaja Rečkos miško pramonės ūkiui. Carų laikais Δ buvo nedidelis medžiotojų kaimas. 1945–47 čia miškus kirta karo belaisviai japonai. Jie pastatė barakus (jų buvo ~20), kuriuose buvo apgyvendinta 10 lietuvių ūkininkų šeimų (~40 žm.), atitremtų 1948.VI iš dabartinių Kretingos, Utenos rj., be to, anksčiau atitremtų ukrainiečių, Pavolgio vokiečių. Visi jie kirta mišką (kirtavietės buvo už 10–15 km nuo Δ; žmonės nakvodavo kirtaviečių barakuose), gabeno rąstus prie upės, pavaršė juos plukdė, tiesė geležinkelį ir kelius rąstams iš miško gabenti. 1958 lietuviai grįžo į Lietuvą. Tremtiniai išvy-

Alatajaus ir Čeremšankos lietuvių miško darbininkės (1953)

Aleksandrovskas. Lietuviai prie elnių, kuriais buvo vežiami rąstai šachtoms su-tvirtinti (1950)

kus ir iškirtus aplinkinius miškus, Δ sunyko. Yra bebaigiančios užaugti mišku kapinės, jose – lietuvių kapų. 1989 ir 1990 į Δ iš Lietuvos buvo nuvykusios buvusių tremtinių ekspedicijos. 1990 kai kurių ten palaidotų lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą.

ALDĀNAS, miestas (nuo 1939) Jakutijos pietuose, prie Amūro–Jakutsko plento; rajono centras. Aukso ir žėručio gavybos centras. Išaugo iš nedidelės Nezametno gyvenvietės, 1923 prie jos, negyvenamoje taigoje, pradėjus eksploatuoti aukso sąnašynus. Aukso kasyklose dirbo kaliniai, veikė kelios konc. stovyklos. Po II pasaulinio karo tarp kalinių buvo ir Lietuvos gyventojų.

ALEIŠKO TARÝBINIS ŪKIS Altajaus kr., Aleisko r.j., ~5 km į p. v. nuo Aleisko, prie Barnaulo–Rubcovsko geležinkelio. 1941.VII Aleisko geležinkelio stotyje buvo išlaipinti 645 Lietuvos tremtiniai ir išskirstyti į aplinkines gyvenvietes. Ketetas šeimų pateko į Δ.

ALEKSÁNDROVKA, kaimas Krasnojarsko kr., Nižnij Ingašo r.j., ~30 km į š. r. nuo Nižnij Ingašo (esančio prie Transsibiro geležinkelio); kolūkio centr. gyvenvietė. 1951.X.19 į Δ iš dabartinių Joniškio, Pakruojo r.j. atitremta 11 ūkininkų šeimų (37 žm.). Δ buvo nemažas kaimas (~300 kiemų), įsikūręs talgos pakraštyje. Apie

1/4 namų stovėjo tušti; juose buvo apgyvendinti lietuviai. Jie dirbo kolūkyje. 1958 grįžo į Lietuvą. Dabar kaimas gerokai sunykęs.

ALEKSÁNDROVSKAS, Aleksandrovsko kasyklos (rus. Prijisk Aleksandrovskij), auksakasių gyvenvietė Irkutsko sr., Bodaibo r.j., ~60 km į š. nuo Bodaibo, Kropotkino kalnuose, amžinojo įšalo zonoje. 1949.IV į Δ atgabenta Lietuvos gyventojų. Barakuose, pastatytuose iš klinčių ir akmenų (buvo ir vienas kitas lentinis namelis), gyveno ~100 prieš porą metų atitremtų įvairių tautybių žmonių: ukrainiečių (vlasovininkų), Ukrainos (Odesos sr.) ir Pavolgio vokiečių, armėnų, azerbaidžaniečių, rusų. Lietuviai iš pradžių gyveno palapinėse, žiemai iš klinčių ir samanų pasistatė 4 didelius barakus. Vyrų dirbo daugiausia aukso kasyklose (šachtos ~70 m gylio), moterys tundroje rinko samanas (jos buvo naudojamos šachtose išsprogdinti vietai užkimšti, statybose), darė sprogmenis. 1951 visi tremtiniai iš Δ buvo išvežti į Vasilevsko aukso kasyklas (~10 km nuo Δ), į jų vietą atkelta kalinių.

ALEKSÁNDROVSKO CENTRINIS KĀ-TORGOS KALĖJIMAS (rus. Aleksandrovskij central) veikė Irkutsko sr., Aleksandrovskojės gyvenvietėje (~60 km į š. v. nuo Irkutsko). Įkurtas 1873. Iš pradžių čia buvo kalinami kriminaliniai nuskaltėliai, siunčiami katorgos darbams iš Rusijos europinės dalies į Rytų Sibirą, nuo XX a. pradžios – ir polit. kaliniai; pastarųjų ypač padaugėjo po 1905–07 revoliucijos. Vienu metu kalėjo ~3000 kalinių. Nuo 1889 prie Δ veikė ir kalinių persiuntimo kalėjimas. Pastarajame yra pabuvę nemažai bolševikų partijos veikėjų – F. Dzeržinskis, G. Ordžonikidzė, M. Frunzė ir kiti. 1918–19 Kolčiako armija Δ buvo pavertusi bolševikų konc. stovykla. XX a. 5–6-ajame dešimtmetyje Δ priklausė Angaros konc. stovyklų grupei (rus. sutrumpintai Angarlag). Vienu metu čia būdavo ~5000 kalinių – rusų, lenkų, graikų, japonų ir kitų. 1941–56 Δ persiuntimo kalėjime buvo ir polit. kalinių lietuvių, siunčiamų į Tolimųjų Rytų, Buriatijos konc. stovyklas.

ALEKSÁNDROVSKOJĖ, gyvenvietė Tomsco sr., ~225 km į š. v. nuo Kargasoko, Obės kair. krante; rajono centras. 1951.X.22 į Δ nuo Marijampolės, Prienų, Kauno atitremtos 5 šeimos (31 žm.). Tuo metu Δ buvo dar ir miško pramonės ūkio bei kolūkio centras. Joje gyveno ~10 tūkstančių gyventojų. Jų daugumą sudarė senesnių laikų tremtiniai: per 1929–1933 kolektyvizaciją išbuožinti ūkininkai rusai ir rytų ukrainiečiai, 1941 atitremti Pavolgio vokiečiai (1951 dar buvo išlikusios didelės jų kapinės). Per karą į Obės salą netoli Δ buvo atvežta daug karo belaisvių vokiečių ir lenkų. Beveik visi jie mirė nuo bado. Vietiniai gyventojai šią salą vadino „mirties sala“. Po karo atitremta vakarų ukrainiečių, kelios estų, latvių šeimos. Senbuvų (medžiotojų ir žvejų) buvo nedaug. Tremtiniai dirbo kolūkyje, žuvų konservų fabrike, miškuose (kirto ir plukdė mišką, ruošė malkas), lentpjūvėje, žvejojė. 1956 lietuviams buvo leista grįžti į Lietuvą. Δ kapinėse yra dviejų lietuvių tremtinių kapai.

ALEKSĖJEVKA, kaimas Krasnojarsko kr., Manos (buv. Šalinskojės) rj., ~40 km į p. nuo Kamarčiagos geležinkelio stoties, ~25 km į p. nuo Šalinskojės; priklausė Bolšoi Unguto miško pramonės ūkiui. 1948.VI į Δ iš dabartinių Šakių, Vilkaviškio, Varėnos, Anykščių rj. atitremta ~60 šeimų. Δ buvo nemažas kaimas – 2 ilgos gatvės, iš abiejų pusių apstatytos nedideliais dviejų kambarių namukais. Veikė pradinė mokykla. Vieni tremtiniai buvo apgyvendinti dviejuose barakuose po 15–25 šeimas kiekviename, kiti – pas vietinius gyventojus rusus. Visi dirbo miško ruošos darbus. 1949 7 šeimos iš Δ buvo perkeltos į Ostrovkų kaimą (~20 km į p. r. nuo Δ).

ALGĀŠAS, kaimas Irkutsko sr., Nižneudinsko (buv. Alzamajaus) rj., ~15 km į p. nuo Alzamajaus, prie Taišeto–Irkutsko geležinkelio, Toporoko (Biriūsos deš. intakas) kair. krante. 1949.IV į Δ iš dabartinių Šiaulių ir Pakruojų rj. atitremta 14 ūkininkų šeimų (61 žm.), 1951 – 5 vakarų ukrainiečių šeimos. Δ buvo skurdus nedidelis (~30 namų) kaimelis tarp miškų, kolūkio centr. gyvenvietė. Vieti-

Aleksandrovskojė.
Tremtinių Pyragų šeima 1956 ir 1975 (Lietuvoje)

niai gyventojai – kadaise atitremti totoriai ir rusai. Lietuviai iš pradžių gyveno jų namuose, labai vargo. Nuo pavasario jie ėmė statyti namus, įsigijo gyvulių, daržus, įdirbo kolūkio laukus. Per keletus metus kolūkis pasidarė pasiturintis. Vėliau, jau po J. Stalino mirties, dalis lietuvių išsikėlė gyventi į Alzamajų, jaunimas išvyko mokytis į didesnius miestus. 1957–59 beveik visi lietuviai ir ukrainiečiai grįžo į tėvynę. Jiems išvykus, kaimas ėmė greit nykti. Dabar belikę keletas namelių, laukai nedirbami. Apieleistose kapinėse yra lietuvių kapų. 1989 beveik visų ten palaidotų lietuvių palikus giminės parvežė į Lietuvą (liko du kapai).

Algašas. Lietuvaitės (1949)

Algatujus. Lietuvių tremtinio laidotuvės (1954)

ALGAŠĖTAS, barakų gyvenvietė Irkutsko sr., Nižneudinsko (buv. Alzamajaus) r.j., ~7 km į v. nuo Alzamajaus. 1949 į negyvenamą mišką iš Biriussinsko gyvenvietės (buv. Sujetichos) atvežta tremtinių lietuvių – moterų su vaikais, ligonių (~50 žm.; iš Lietuvos ištremti 1948). Čia jie pasistatė keletą trobelių. Visi rinko sakus.

ALGATŪJUS, buvusi sakų rinkėjų gyvenvietė Irkutsko sr., Tulūno r.j., ~30 km į p. v. nuo Tulūno; ~10 km į v. nuo Tulūno–Ikėjaus plento. Iki 1958 priklausė Tulūno miško chemijos, vėliau – miško kirtimo ir transportavimo ūkiui. 1949.IV iš Lietuvos (nuo Linkuvos, Pašvitinio, Joniškio, Pakruojo, Radviliškio, Žeimelio, Žagarės, Panevėžio) atitremta ~100 šeimų (~360 žm.), beveik visi iš kaimų. Δ – tai keli pastatai taigos glūdumoje (klubas,

Altarikas. Julijos Šeduikytės ir Antano Merkio vestuvės (1954)

kontora); juose ir buvo apgyvendinti tremtiniai. Be lietuvių, buvo tremtinių ukrainiečių, moldavų, po vieną uzbekų ir žydų šeimą, gyveno kelios vietinių gyventojų rusų šeimos. Iš pradžių visi jie rinko sakus, vėliau kirtu nusakintas pušis, gabeno rąstus prie Ijos upės ir plukdė. Statybininkų brigada statė barakus Algatujuje, Sobluko gyvenvietę (~15 km į š. v. nuo Δ); 1952 dalis tremtinių į ją ir persikėlė. Per 10 metų miškai Δ apylinkėse buvo nusakinti, iškirsti, rąstai Ijos upe išgabenti į medžio apdirbimo kombinatus; gyvenvietė buvo panaikinta. 1957–59 dauguma lietuvių grįžo į Lietuvą, kelios šeimos liko gyventi Sibire. Išliko mišku užaugusios kapinės. 1989–1990 keletas lietuvių palaikai iš jų parvežti į Lietuvą.

ALMIĄKOVAS, miško kirtėjų gyvenvietė Tomsko sr., Pervomaiskojės (buv. Pyškino Trojicko) r.j., ~70 km į š. v. nuo Pervomaiskojės, Čiulymo deš. krante. 1953 į Δ iš taigos gilumos – Zacharkovo, Ust Čičkajulo gyvenviečių – atsikėlė 5 lietuvių tremtinių šeimos (21 žm.), 1956.IV dar viena šeima (5 žm.) atsikėlė iš Argatjulo. Tuo metu Δ priklausė Minajevkos miško pramonės ūkiui. Tai buvo nauja gyvenvietė. Joje gyveno ~100 šeimų, daugiausia rusai ir ukrainiečiai. Visi dirbo miško ruošos darbus. Gyveno nameliuose ir barakuose. Lietuviai 1957 pradėjo grįžti į Lietuvą.

ALTÁISKIS, gyvenvietė Altajaus kr., ~70 km į p. nuo Bijsko, prie Kamenkos upės (Katūnės kair. intakas); rajono centras. 1941.VII į Δ iš Bijsko geležinkelio stoties buvo atvežta ~20 Lietuvos tremtinių šeimų.

ALTARIKAS, gyvenvietė Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Nukutų r.j., ~15 km į š. r. nuo Kutuliko. 1950 rudenį į Δ iš kelių Nukutų r.j. gyvenviečių (Makarjevsko, Bolšaja Jermos, Šalotų) atkelta 15 lietuvių tremtinių šeimų (50 žm.; iš dabartinių Zarasų ir Rokiškio r.j. ištremti 1948). Altarike tuo metu buvo ~15 vietinių gyventojų kiemų. Tremtiniai dirbo statybose: statė namus, vandentiekio bokštą, mašinų ir trakto-

rių stotį, vėliau joje dirbo. Apie 1953 statybos darbams atvežta ~20 kalinių (kriminalinių nusikaltėlių). 1957 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą. Δ kapinėse palaidotas vienas lietuvis.

ALZAMĀJUS, miestas (nuo 1955) Irkutsko sr., Nižneudinsko (buv. Alzamajaus) rj., prie Transsibiro geležinkelio ir Toporoko upės. Mieste yra miško pramonės įmonių. Į Δ 1949.IV iš dabartinių Šiaulių ir Pakruojo rj. atvežtas ešelonas (~60 vaگونų) tremtinių. Jie buvo išskirstyti po aplinkinius kolūkius; nedidelė dalis pateko į miško darbus. Po kelerių metų tremtiniai iš ten ėmė keltis į Δ. Tuo metu jis buvo Alzamajaus rajono centras. Veikė kelios lentpjūvės. 1955 čia gyveno 10–15 lietuvių šeimų. Vieni nuomojo butus, kiti buvo pasistatę namelius. Dirbo mašinų ir traktorių stotyje, kontorose, siuvykloje, skalbykloje. Δ kapinėse yra palaidota lietuvių. 1988–89 kai kurių palaikai parvežti į Lietuvą.

AMBARČIĀNAS, buvusi žvejų gyvenvietė Jakutijos šiaurėje, Ust Janos rj., Janos deltoje. 1942.VIII negyvenamame Janos atšakos krante buvo išlaipinta ~130 Lietuvos gyventojų, atitremtų iš Altajaus kr., ir kelios vokiečių bei suomių šeimoms iš Leningrado sr. Tremtiniai čia pasistatė jurtas ir žvejojė (plačiau apie jų gyvenimo sąlygas ↑ Janos delta). 1943

visi buvo perkelti į kitą Janos krantą, ten pastatė Romansyro gyvenvietę; Δ sunyko. 1989 vasarą į Δ buvo nuvykusi Vilniaus tremtinių bendrijos ekspedicija. Jos dalyviai Δ kapinėse pastatė kryžių.

AMBŪNSKIS, miško kirtėjų gyvenvietė Chabarovsko kr., Lazo rj. ↑ Četvortyj Ambonskis.

AMINJĀVO KONCENTRĀCIJOS STOVYKLOS veikė po II pasaulinio karo Jaroslavlio sr., Pošechonės rj., ~40 km į š. nuo Rybinsko miesto (1946–57 Ščerbakovas), Aminjavo gyvenvietėje. 1946 Δ turėjo 3 ar 4 punktus, kiekviename iš jų kalėjo ~1500 kalinių, iš jų ~50 lietuvių. Polit. kaliniai ir kriminaliniai nusikaltėliai kalėjo kartu. Visi dirbo miško ruošos darbus. Netoli Aminjavo, Rybinsko tvenkinio r. krante, buvo Krescų konc. stovykla; į ją buvo atvežami išsekę, paliegi kaliniai, invalidai. Jie dirbo siuvykloje (iš senų kareiviškų milinių siuvo rūbus kaliniams ir laisviesiems). 1946 čia kalėjo ~100 lietuvių.

ANASTĀSINAS, kaimas Krasnojarsko kr., Manos (buv. Šalinskojės) rj., ~40 km į p. v. nuo Narvos, Kolbos (Manos kair. intakas) deš. krante; priklauso Kolbos miško pramonės ūkiui. 1948.VI.18 į Δ iš dabartinių Šakių, Vilkaviškio, Marijampolės rj., Vilniaus miesto ir rajono ati-

tremtos 45 šeimos (149 žm.) – lietuviai ir lenkai (pastarųjų buvo ~40 žmonių) – mokytojai, inžinieriai, studentai, ūkininkai. Kaimas taigoje, R. Sajano kalnų slėnyje, toli nuo kelių. Čia nameliuose ir ilguose barakuose gyveno ~1000 įvairių tautybių tremtinių (estų, latvių, suomių, Pavolgio vokiečių, buriatų, kalmukų, graikų, armėnų, rusų ir kitų), daugiausia atvežtų per karą. Vletinių gyventojų buvo nedaug (~10 šeimų). Visi kirto mišką (į darbą tekdavo eiti po 10 km), gabeno rąstus prie upės, juos plukdė, statė namus, tiesė ir taisė kelius, šienavo. 1955 Lietuvos lenkai išvyko į Lenkiją, 1958–60 dauguma lietuvių grįžo į Lietuvą. Dabar Δ labai sunykęs, miškai aplink jį iškirsti. Išliko kapinės, jose buvo palaidota 10 lietuvių. 1989–90 beveik visų palaikus giminės parvežė į Lietuvą; kai kurie savo artimųjų palaikus slapta parsivežė dar 1984.

ANDRĖJEVO KOLŪKIS, kolūkis Tadžikijos p.v. dalyje, Kurgan Tiubės sr., Kuibyševsko rj., ~5 km į p. v. nuo Kuibyševsko, Vachšo deš. krante. 1945.VI į Δ iš Alytaus miesto ir Vilkaviškio rj. atitremtos 4 šeimos (15 žm.). Tremtiniai dirbo medvilnės laukuose, gyveno nendrinluose būstuose, vadinamuose „kibitkomis“. 1946 LSSR vyriausybės rūpesčiu vienai šeimai buvo leista grįžti į Lietuvą. Kitiems nutrėmimas panaikintas 1955. Plačiau apie tremtinius ir jų gyvenimo sąlygas ↑ *Vachšo slėnys*.

ANDRŪNOVAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Komijos r. dalyje, Vuktylo (buv. Kožvos) rj., ~35 km į š. nuo Vuktylo, Pečioros kair. krante. 1945.VIII.5 į Δ iš Lietuvos (dabartinių Mažeikių, Šiaulių, Radviliškio, Jurbarko rj.) atitremtos 54 šeimos (193 žm.), beveik visi ūkininkai. 31 šeima buvo palikta Andronove, kiti (tik suaugusieji) nuvežti į Konašoro kirtavietę (barakas taigoje, ~4 km nuo Δ). Andronove tuo metu buvo 3 klauri barakai, pastatyti iš aptašytų rąstų, tvartelis (šiuose pastatuose ir buvo apgyvendinti tremtiniai), kepykla, parduotuvė, sandėlis; aplinkui – miškas. Gyveno kelios vietinių gyventojų – kadaise atitremtų rusų ir ukrainiečių šeimos (ati-

tremta jų buvo nemažai, bet dauguma išmirė nuo bado ir šalčio dar iki II pasaulinio karo pradžios). Lietuvos tremtiniai kirto mišką (į kirtavietes reikėdavo eiti 5–10 km), rišo sielius Pečioros upėje (prie upės rąstus atgabendavo vietiniai gyventojai komiai), pavasarį ir vasarą juos plukdė. Daug žmonių (ypač vaikų ir senelių) pirmąją tremties žiemą mirė nuo bado. 1946 miškams kirsti iš Vorkutos buvo atvežta kalinių ukrainiečių vlasovininkų. 1947–48 nemažai lietuvių pabėgo į Lietuvą. Iškirtus aplinkinius miškus, gyvenvietė buvo panaikinta, barakai nugriauti, žmonės perkelti darbams į Kaniną (dabar Pečioros miesto dalis) ir kitas vietas. Dabar Δ vietoje užaugęs miškas. Išliko apleistos tremtinių kapinės; kai kurių lietuvių palaikai 1989–90 parvežti į Lietuvą.

ANGÀ: 1. Miško kirtėjų gyvenvietė Tomsko sr., Asino rj., ~30 km į v. nuo Baturino; priklausė Lajaus miško pramonės ūkiui. 1951.XI į Δ atitremta ~50 lietuvių šeimų; dar nemažai šeimų atkelta 1952 pavasarį iš Tunguskij Boro gyvenvietės (~20 km nuo Δ). Tremtiniai kirto mišką, gabeno rąstus prie Čiulymo upės, rišo ir plukdė sielius. Gyveno barakuose miške. Į Lietuvą grįžo apie 1959.

2. Gyvenvietė Irkutsko sr., Kačiuogo (buv. Angos) rj., ~20 km į r. nuo Kačiuogo, Baikalo kalnagūbrio priekalniuose, prie Bolšaja Angos upės; buvęs rajono centras. 1949.IV į Δ buvo atitremtos kelios lietuvių šeimos. Per porą metų jos išsikėlė kitur (daugiausia į Biriulkos kaimą, ~15 km į p. r. nuo Δ).

ANGARŌS KONCENTRACIJOS STOVYKLŲ GRUPĖ (rus. sutrumpintai Angarlag) veikė po II pasaulinio karo Irkutsko srityje. Valdyba Aleksandrovskojės gyvenvietėje (~60 km į š. v. nuo Irkutsko). Kaliniai dirbo urano rūdos kasyklose, pramonės įmonėse, hidroelektrinių statybose, tiesė geležinkelius į kasyklas. Yra žinomi 22 Δ punktai (manoma, kad jų buvo gerokai daugiau – daugelis konc. stovyklų buvo įslaptintos). Tarp kalinių buvo ir lietuvių. Šiai grupei priklausė ir ↑ *Aleksandrovsko centrinis katorgos kalėjimas*.

ANGARSKAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Motygino (buv. Uderėjaus) rj., ~40 km į p. r. nuo Lesosibirsko, Angaros kair. krante; Stepanovkos miško paruošų punkto padalinys. Įkūrė 1947 čia atitremti gruzinai ir osetinai. 1948.VI į Δ iš dabartinių Rokiškio ir Zarasų rj. atitremtos 27 lietuvių ir rusų šeimos (90 žm.), beveik visi ūkininkai. Jie buvo apgyvendinti dviejuose barakuose ir valgykloje (iš viso tuo metu Angarske buvo 4 barakai iš apvalių rąstų ir malksnomis dengtais stogais, 2 maži nameliai, parduotuvė, kepykla, pirtis ir valgykla). Dirbamos žemės nebuvo, aplink – miškas. Barakuose jau gyveno represuotų rusų kareivių, grįžusių iš vokiečių nelaisvės, iš kitų miško kirtimo punktų atsikėlusių buriatų, totorių, rusų. Vėliau atvyko ir daugiau Lietuvos gyventojų – iš konc. stovyklų atvažiavo buvusių polit. kalinių, atsikėlė tremtinių iš kitų tremties vietų. Lietuvių Angarske buvo daugiausia. Visi tremtiniai žiemą kirtė mišką, vežė ir krovė rąstus prie upės, pavasarį juos plukdė, dirbo pabėgių gamykloje, statė namus Angarske. Į Lietuvą dauguma išvyko 1958, nors ne visiems buvo leista joje apsigyventi. Kelių šeimos liko gyventi Sibire. Tremtiniam išvykus, kiti gyventojai išsikėlė kitur (daugiausia į Strelką, ~10 km nuo Δ); Δ sunyko, vėliau sudegė. Išliko mišku apaugusios kapinės; jose buvo palaidota 15 lietuvių ir Lietuvos rusų. 1989–90 penkių palaikai parvežti į Lietuvą.

ANTRŪPOVAS, kaimas Krasnojarsko kr., Nazarovo rj., prie Ačinsko–Abakano geležinkelio, ~30 km į p. v. nuo Nazarovo, prie Serežo (Čiulymo kair. intakas); kolūkio centr. gyvenvietė. 1951.X į Δ atitremta 10 ūkininkų šeimų (40 žm.) iš dabartinių Tauragės ir Jurbarko rj. Jos buvo apgyvendintos pas vietinius žmones (tuo metu kaime buvo ~50 sodybų). Buvo kelios Pavolgio vokiečių šeimos, atitremtos 1941. Tremtiniai dirbo žemės ūkio darbus. 1958–60 lietuviai grįžo į Lietuvą. Δ kapinėse yra 3 lietuvių tremtinių kapai.

APRĖLSKAS (iki 1925 Nadeždinsko kasyklos), auksakasių gyvenvietė Irkutsko

Angarskas. Advokatas Zigmantas Toliaušis prie Angaros (1953)

sr., Bodaibo rj., ~50 km į š. r. nuo Bodaibo miesto, Kropotkino kalnuose, prie Bodaibo upės (Vitimo deš. intakas). Iki 1917 Spalio perversmo čia auksą kasė D. Britanijos ir Rusijos akcinės bendrovės. 1912.IV.17 prie Δ caro kariuomenė susidorojo su streikavusiais Δ ir aplinkinių kasyklų darbininkais (žuvo 270, sužeista 250 žm.; šis įvykis buvo pavadintas Lenos sušaudymu). 1949.VI į Δ atitremta ~100 Lietuvos gyventojų. Buvo nemažai tremtinių ir iš kitų SSRS respublikų. Δ buvo didelis aukso gavybos centras. Lietuviai tremtiniai statė Δ elektrinę, dirbo Malyj Čiančiko aukso kasyklose (~6 km į v. nuo Δ; Aprėlske tuo metu šachtos jau buvo uždarytos). Gyveno kiauuruose, šaltuose barakuose po 4 šeimas kambaryje. Daug jų 1950 buvo iškelta kitur (į Svetlo, Chomolcho, Krasnoarmeisko kasyklas, miško darbams). Δ kapinėse yra lietuvių kapų.

Aprėlskas. Lietuvių brigada hidroelektrinės statyboje (1949)

APSAGĄČEVAS, kaimas Tomsko sr., Pervomaiskojės (buv. Pyškino Trojicko) rj., ~75 km į š. v. nuo Asino, ~3 km į r. nuo Ust Čičkajulo gyvenvietės, Čičkajulo (Čiulymo deš. intakas) deš. krante; kolūkio centr. gyvenvietė. 1948.II iš Asino geležinkelio stoties per Δ buvo nutremta 14 lietuvių šeimų į Zacharkovą. 1951.X į Δ iš dabartinių Alytaus, Lazdijų, Marijampolės, Anykščių rj. vėl atvežta ~50 ūkininkų šeimų. Darbingi šeimų nariai po kelių dienų buvo išsiųsti pėsti į Zacharkovo gyvenvietę (palei upę – apie 50 km) kirsti miško, žiemą ir pavasarį po kelias ten buvo vežamos ir šeimos. 1952 liepą 9 šeimos (36 žm.) buvo išsiųstos į Argatjulo gyvenvietę (~40 km nuo Δ). Apsagačeve liko viena lietuvių šeima. Tuo metu Δ buvo skurdus gatvinis kaimas, jame buvo pradinė mokykla, parduotuvė. Vietiniai gyventojai – 1929–1933 tremtiniai rusai. Δ kapinėse buvo laidojami ir Ust Čičkajule mirę lietuviai.

ARANGASTĀCHAS, sala Laptevų jūroje, Lenos deltoje, už Šiaurės poliaračio. Priklauso Jakutijai. 1943–44, 1944–45 žiemą (tuo metų laiku žuvys laikosi prie krantų) į Δ salą žvejoti buvo siunčiama tremtinių ir kalinių (tarp jų ir Lietuvos gyventojų) iš kitų Lenos deltos gyvenviečių – Bykovo, Tit Arų, Stolbų, Tiksisio. Į Δ ir atgal jie dažniausiai buvo varomi pėsti. 1943 pabaigoje į Tiksį ėjo ~30 kalinių kolona (tarp jų 4 lietuviai); žuvo

(sušalo) 23 žmonės. 1944 pradžioje per pūgą, trukusią 13 parų, iš 200 kalinių žuvo 116 žmonių (iš jų 2 lietuviai).

ARCHÁNGELSKAS (1584–1613 **Novocholmogorai**), miestas Rusijoje, abipus Dvinos, ~20 km nuo Baltosios jūros; srities centras. Jūrų ir upių uostas. Geležinkelis į Maskvą. Nuo XIX a. pabaigos Δ – stambus miško pramonės ir medienos eksporto centras. Į jį plukdoma miško medžiaga beveik iš viso Dvinos baseino. Carų laikais buvo tremties ir kalinimo vieta. 1918 įkurta konc. stovykla (viena pirmųjų Sovietų Rusijoje; 1922–23 dauguma kalinių perkelta į Solovkų salas). Po II pasaulinio karo mieste ir jo apylinkėse kalinių vėl padaugėjo, Archangelsko srityje veikė didelė konc. stovyklų grupė. Kaliniai kirto ir plukdė mišką, tiesė geležinkelį.

Per I pasaulinį karą Archangelske buvo lietuvių karo pabėgėlių, veikė Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpiti skyrius. 1941 Δ kalėjime kalėjo 11 polit. kalinių iš Lietuvos. 1946 pavasarį į Δ atvežta grupė (~30 žm.) 15–16 metų lietuvių jaunuolių. Jie dirbo „Konvejerio“ gamykloje, įrengtoje dar carų laikais pastatytoje tvirtovėje – liejo minas. Gyveno prie gamyklos buvusioje nepilnamečių kolonijoje kartu su 1200 kriminalinių nusikaltėlių. 1948 kai kurie buvo išvežti į tolimas Baltosios jūros salas plukdyti rąstų. Tuo metu Archangelske buvo 2 kalėjimai ir kalinių persiuntimo punktas. Daug lietuvių buvo įvairiose Archangelsko sr. konc. stovyklose.

ARGATJŪLAS, miško kirtėjų gyvenvietė Tomsko sr., Pervomaiskojės (buv. Pyškino Trojicko) rj., ~90 km į š. nuo Asino, Ulujulo (Čiulymo deš. intakas) deš. krante. 1951 į Δ atitremta ~15 šeimų ukrainiečių, 1952 vasarą iš Apsagačevo kolūkio (~40 km nuo Δ) atgabentos 9 šeimos (36 žm.) lietuvių, ištremtų iš dabartinių Lazdijų, Alytaus, Marijampolės rajonų 1951.X.2. Tarp tremtinių buvo Sventickų šeima (sūnus Valentinas Sventickas vėliau tapo literatūros kritiku). Argatjule tuo metu šalia kaimo kūrėsi miško kirtėjų gyvenvietė, gyveno kelios senbuvų šeimos, buvo daug 1951 pava-

Argatjulas 1953

sarį atvežtų vakarų ukrainiečių ir užsi-verbavusių miško kirtėjų; veikė rusiška pradinė mokykla. Lietuviai iš pradžių buvo apgyvendinti viename barake, gyveno pusbadžiu, miške pasirinkdami grybų, uogų, kedro riešutų. Vėliau jie statėsi namelius, įsigijo gyvulių, vištų, susikasė daržus. Visi Δ gyventojai kirtो mišką, dirbo lentpjūvėje, tiesė geležinkelį. Į Lietuvą lietuviai pradėjo grįžti 1957 (nepilnamečiams buvo leista išvažiuoti 1954). Dabar Argatjule gyvena ~500 žmonių; miškai aplink jį iškirsti.

ARGŪNAI I ir II, buvę kaimai Krasnojarsko kr., Abano (buv. Dolgij Mosto) rj., ~60 km į š. r. nuo Abano. Δ įkūrė po 1863 sukilimo iš Lietuvos atitremti jo dalyviai. Beveik visi kaimo gyventojai buvo lietuviai; gyveno pasiturinčiai. Sovietų valdžios metais (po 1917) dalis namų sugėdė. Per kolektyvizaciją (apie 1930) Δ gyventojai išsikėlė kitur. Po karo Argūnų I vietoje buvo šienaujamos pievos, Argūnų II vietoje 1953 įkurtas miško chemijos ūkio punktas Čegaišetas (↑ Početis).

ARKAGALŲS KONCENTRACIJOS STOVYKLÀ veikė po II pasaulinio karo Magadano sr. vakaruose, ~15 km į š. v. nuo Miaundžios, prie Miaundžios–Ust Neros plento, Arkagalos gyvenvietėje. Priklausė Berlago konc. stovyklos grupei. Kaliniai (tarp jų buvo ir Lietuvos gyventojų) dirbo akmens anglių kasyklose. 1955 pavasarį įvyko kalinių sukilimas, apie 10 dienų konc. stovykla buvo kalinių rankose. Sukilimo iniciatoriai buvo vakarų ukrainiečiai banderininkai ir lietuviai, atvežti čia po Norilsko sukilimo.

ARŠĀNAS, kaimas Irkutsko sr., Ust Ordynskio burlatų auton. apygardoje, Alarj rj., ~30 km į v. nuo Čeremchovo; viena kolūkio brigadų (valdyba Kuitoje, ~6 km į š. nuo Δ). 1949.IV į Δ iš dabartinių Utenos, Molėtų rj. atitremta II ūkininkų šeimų (38 žm.). Δ – senas gatvinis rusų kaimas. Tremtiniai buvo apgyvendinti tuščiuose namuose, klube po kelias šeimas kambaryje; vėliau kai kuriems ūkio valdžia davė tinkamesnes gyventi trobas, kiti pasistatė savo namelius. Jie dirbo lauko darbus, gyvulių fer-

mose, žiemą kirtо mišką. Dirbo beveik be atlyginimo, be poilsio dienų; daug kas badavo. Apie 1952 trys šeimos (13 žm.) persikėlė į Kuitą. 1956 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą, nors daugumai nebuvo leista joje apsigyventi.

Aršanas 1989

ARTIOMOVSKIS, Artiomoivskio kasyklos (rus. Прииск Артиомовский), auksakasių gyvenvietė Irkutsko sr., Bodaibo rj., ~55 km į š. r. nuo Bodaibo, Kropotkino kalnuose, Bodaibo (Vitimo deš. intakas)

Artiomovskis 1950

Artiomovskis. Lietu-
viai aukso kasyklų
šachtoje (1950)

deš. krante; amžinojo įšalo zonoje. Prie Δ kasamas auksas. Po II pasaulinio karo čia palapinėse, barakuose, iš molio drėbtuose ar iš medžio atliekų sukaltuose nameliuose gyveno įvairių tautybių tremtiniai, apylinkėse buvo daug konc. stovyklų. 1949.VI iš Lietuvos į Δ atitremta ~500, į Šachtovo kasyklas (~5 km į š. r. nuo Δ) – dar keli šimtai žmonių. Tremtiniai ir tremčiai atsiųsti buvę polit. kaliniai (tarp pastarųjų t. p. buvo lietuvių) dirbo aukso kasyklose. Šachtovas tuo metu tik pradėjo kurtis. Jame iš pradžių gyveno vien lietuviai. 1950–53 čia veikė lietuvių dainų ir šokių būrelis (vadovas Vytautas Žukas). Saviveiklininkai dalyvaudavo rajono meno saviveiklos kolektyvų konkursuose. 1953 tremtiniai iš Šachtovo buvo perkelti į Δ. 1958 lietuviams leista išvykti iš Δ, bet be teisės grįžti į Lietuvą. Artiomovskyje buvo didelės lietuvių kapinės. 1990 kelių tremtinių palaikus giminės parvežė į Lietuvą.

Asinas. Nijolė Česna-
kavičūtė ir Vida Ma-
linauskaitė prie savo
barakų

ARTUKĀNO KONCENTRĀCIJOS STOVYKLĀ Magadano sr., netoli ↑ Atkos koncentrācijas stovyklos.

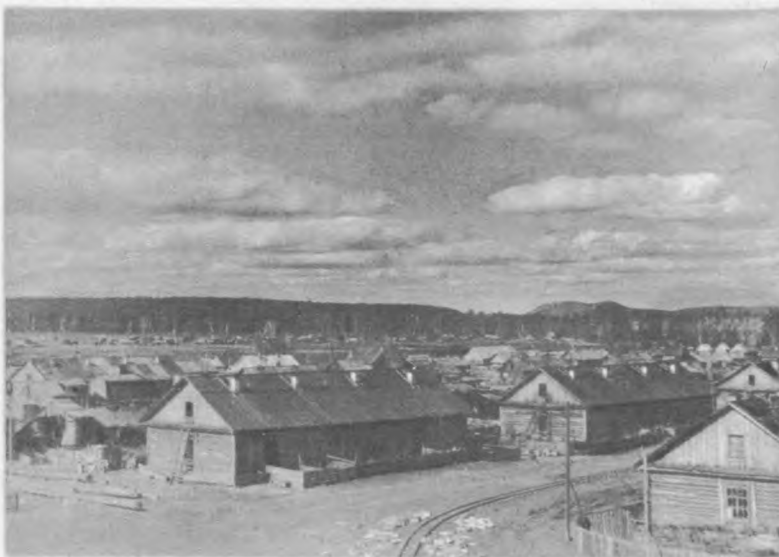
ĀSINAS, miestas (nuo 1952) Tomsko sr., prie Čiulymo upės, prie Tomsko–Belyj Jaro geležinkelio; rajono centras. Įkurtas sovietų valdžios metais, pradėjus pramoniniu būdu kirsti miškus Čiulymo vidurupyje ir tiesti geležinkelį iki Tomsko. Čiulymu atplukdyta miško medžiaga čia perkraunama į vagonus ir išgabenama. Lietuvių į Δ buvo atitremta 1941. Po II pasaulinio karo į Δ geležinkelio stotį atvykdavo ešeloniai su ištremtais Lietuvos gyventojais. Vieni tremtiniai buvo išskirstomi po Asino rajono miško kirtavietes, kiti vežami į Tomsko srities šiaurę. Dalis žmonių, atitremtų 1948 sausio ir 1951 gruodžio mėn., buvo palikti Asine (1948 – 15 šeimų, 1951 – 60). Čia jie (vyrai ir moterys) traukė iš upės atplukdytus rąstus, krovė juos į rietuves, dirbo Δ miško perkrovimo ir medžio apdirbimo kombinate, pabėgčių įmonėje, lentpjūvėje. Iš pradžių gyveno nešildomuose klauruose barakuose, vėliau kai kurie pasistatė namus ar persikėlė į geresnius barakus. Nuo 1955 buvo leista grįžti į Lietuvą daugiavaikėms šeimoms, 1958 – ir kitiems. Keli lietuviai, sukūrę mišrias šeimas, liko gyventi Asine. Išliko Voskresenkos kapinės, kuriose buvo laidojami ir lietuviai; 1989–90 kai kurių palaikus giminės parvežė į Lietuvą. 1990 vasarą šiose kapinėse Tomsko „Memorialo“ organizacijos ir Δ miesto vykdomojo komiteto rūpesčiu pastatytas paminklas Asino konc. stovykloje apie 1938 sušaudytų kelių šimtų kalinių atminimui (ši konc. stovykla buvo ~1 km nuo Δ, veikė iki 1953).

ĀSTRACHANĖ, miestas Rusijoje, Volgos deltoje; srities centras. Geležinkelių mazgas, upių ir jūrų uostas. Per II pasaulinį karą Astrachanėje veikė specializuota žvejybos konc. stovykla. 5–6-ajame dešimtmetyje mieste ir jo apylinkėse buvo kelios konc. stovyklos. Vienoje iš jų 1945–48 buvo laikomi karo belaisviai vengrai. Šioje stovykloje nuo 1947.V iki 1948.I kalėjo ~350 Lietuvos gyventojų (daugiausia lenkų), atvežtų iš Kutaisio

(Gruzija) konc. stovyklos (iš Lietuvos išvežti 1945.III–VI). Moterys dirbo konservų fabrikuose, vyrai krovė baržas Δ uoste, statė elektrinę. Aple 190 tremtinių buvo išsiųsta į konc. stovyklos 7-ąją skyrių – „Keramiko“ plytinę. Visą 1947 vasarą ir rudenį ten jie ruošė ir gabeno molį. Dirbo labai sunkiomis sąlygomis, gilioje dauboje, kepinant saulei (oro temperatūra siekdavo 50 °C). Žmonės sirgo tropine mallarija. Lapkričio mėnesį jie buvo gražinti į Δ. 1948.I pradėjo grįžti į Lietuvą.

ATAGĖJUS, gyvenvietė Irkutsko sr. v. dalyje, Nižneudinsko rj., ~30 km į š. r. nuo Nižneudinsko, Udos (Čiūnos kair. intakas) deš. krante; Uko (rus. Ukarskij) miško pramonės ūkio centras. 1949.IV į Δ iš dabartinių Plungės, Skuodo, Kretingos rj., nuo Panevėžio atitremta keli šimtai žmonių. 1950 iš Manzurkos gyvenvietės atvežti dar 36 žmonės, kiek anksčiau ištremiti iš Lietuvos. Buvo daug tremtinių iš V. Ukrainos. To meto Δ – tai keliasdešimt namų ir keli barakai (juose ir gyveno tremtiniai). Buvo parduvė, pirtis, ambulatorija. Tremtiniai kirtu mišką, arkliais (vėliau – medžio trinkelėmis kūrenamais traktoriais) gabeno rąstus prie upės, juos plukdė, statė naujus barakus, vidurinę mokyklą, kultūros namus, ligoninę. Gyvenvietė labai išaugo. Po Stalino mirties, atlikę bausmes konc. stovyklose, į Δ atvyko polit. kalinių lietuvių, kirsti miško suvažiavo daug užsiverbavusių darbininkų ir paleistų iš kėlimų kriminalinių nusikaltėlių. 1957 lietuviškai pradėjo grįžti į Lietuvą. Dabar Δ labai sunykęs, miškai aplink jį iškirsti. 1990 iš Δ kapinių kai kurių lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą.

ATASŪ, miesto tipo gyvenvietė Kazachijoje, Džezkazgano sr., ~180 km į p. v. nuo Karagandos, prie Džezkazgano–Karagandos geležinkelio; rajono centras. Prie Δ kasama geležies rūda. XX a. 5–6-ajame dešimtmetyje Atasu ir jo apylinkėse – Bidaike, Prostornojėje, Kziltau – veikė polit. kalinių konc. stovyklos. Jose 1941–1956 kalėjo ir Lietuvos gyventojų. Prostornojės konc. stovykloje kalėjo polit. veikėjas, spaudos darbuotojas Petras Ru-

Atagajus 1952

seckas, gydytojas, visuomenės veikėjas Klemensas Vaitiekūnas, Bidaike – teisininkas Petras Paulauskas (abu mirė 1943). Išliko kalinių kapinės. 1990 į Δ buvo nuvykusi Vilniaus tremtinių bendrijos ekspedicija.

ĄTKOS KONCENTRACIJOS STOVYKLÀ veikė po II pasaulinio karo Magadano sr. pietuose, ~150 km į š. nuo Magadano, Maimandžino kalnagūbrio priekalniuose, prie Magadano–Jakutsko plento, Atkos gyvenvietėje. 1953 į Δ atvežta ~300 polit. kalinių iš Lietuvos. Jie dirbo daugiausia mašinų remonto gamykloje. ~60 km nuo Δ buvo Artukano konc. stovykla. Į ją 1951 atvežta ~30 lietuvių; jie kirtu mišką, dirbo lentpjūvėje. Abi konc. stovyklos priklausė Dalstrojaus konc. stovyklų grupei.

BACHĖJUS I ir II, du gretimi kaimai Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Bajandajaus rj., ~15 km į p. v. nuo Bajandajaus, prie Murino upeilio (Kudos kair. intakas). 1949.IV į Δ atitremti 35 žmonės – studentai, ūkininkai, amatininkai, darbininkai iš Vilniaus, nuo Ukmergės, Jonavos, Dūkšto. Tuo metu abu kaimai (tarp jų atstumas ~3 km) priklausė kolūkiui „Uralskij rabočij“. Vietname kaime buriatai gyvendavo žiemą, kitame – vasarą. Tremtiniai buvo apgyvendinti žieminame kaime. Jie dirbo laukuose, amatininkais.

BACHTĀJUS, Malyj Bachtajus, kaimas Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Alario rj., ~30 km į š. r. nuo Čeremchovo; taryb. ūkio centr. gyvenvietė. 1949.IV į Δ iš Lietuvos (daugiausia dabartinio Šakių rj.) atitremtos 44 lietuvių ūkininkų šeimos. Lietuvių buvo ir to ūkio 7-ojoje brigadoje, Apchaitos kaimelyje (~4 km nuo Δ). Vietiniai gyventojai buriatai ir rusai gyveno nedideliuose vienaaukščiuose nameliuose. Buvo ambulatorija, mokykla. Lietuviai iš pradžių buvo apgyvendinti pas vietinius žmones po kelias šeimas kambaryje; vėliau jie patys pasistatė nedidelius vieno kambario namelius. Jie dirbo lauko darbus, grūdų džiovyklose, vaikai ravėdavo. 1956 pradėjo grįžti į Lietuvą. Dabar senasis Δ kaimas baigia nykti, nauja Δ gyvenvietė kuriasi už 0,5 km nuo jo. 1990 dauguma (~20) tremtinių palaikų iš Δ kapinių parvežta į Lietuvą.

BAČIALINAS, gyvenvietė Tiumenės sr., Jarkovo (buv. Baikalovo) rj., ~40 km į š. nuo Jarkovo, Tobolo (Obės kair. intakas) deš. krante. 1947.XI į Δ iš dabartinių Šakių, Marijampolės rj. atitremta ~10 šeimų, 1948.I iš Varėnos, Lazdijų, Alytaus rj. – dar ~50 šeimų; visi ūkininkai. Dauguma jų dirbo Δ medžio apdirbimo įmonėje (vadinamajame Tūros kombinate, ~2 km nuo Δ), kiti – statybose, kirto mišką. Keliuose aplūžusiuose barakuose prie kombinato jau sausakimšai gyveno įvairių tautybių tremtiniai – Pavolgio vokiečiai, kalmukai, ukrainiečiai, baltarusiai, moldavai, totoriai ir kiti. Lietuviai buvo apgyvendinti aplinkiniuose kolūkiuose; į darbą tekdavo eiti kasdien po 5–8 km. Metų gale iš Tingito miško kirtavietės (~7 km nuo Δ) į Δ atkelta dar ~10 lietuvių šeimų. Jau 1949 dalis lietuvių netoli kombinato pasistatė ~30 lentinių namelių (visą gatvę), gražiai sutvarkė aplinką. Buvo pastatyta ir daugiau namų bei barakų – Δ išaugo. Kai kurie lietuviai 1950 buvo perkelti gilyn į taigą, ten įkūrė naujas gyvenvietes (↑ *Uralskis*). Nuo 1948 pabaigos Bačialine ir Verch Kamenkoje (Jurginskijos rj.) veikė slapta tremtinių savitarpio rėmimo draugija „Priesaika ištrėmimo“. 1951.III.7 dvylika jos narių buvo suimta, du iš jų

(Kazimieras Jankauskas iš Δ ir Antanas Kybartas iš Verch Kamenkos) 1952 Tiumenėje sušaudyti, kiti nuteisti 25 metams laisvės atėmimo; 1992 reabilituoti. Pirmieji lietuviai grįžo į Lietuvą 1957. Dabar Δ labai sunykęs, miškai aplinkui iškirsti. Ant Tobolo kranto buvo lietuvių tremtinių kapinės (1986 jos degė); 1989–90 beveik visi palaikai iš tų kapinių parvežti į Lietuvą.

BADĀJUS, kaimas Irkutsko sr., Usolės rj., ~15 km į š. nuo Sibiro Usolės, Belajos (Angaros kair. intakas) kair. krante. 1949.IV į Δ (tuo metu jis buvo kolūkio centras) iš dabartinio Alytaus rj. atitremta 13 lietuvių šeimų (~40 žm.), 2 estų šeimos. Tremtiniai dirbo kolūkyje, žiemą kirto medžius statyboms. 1952 dvi lietuvių šeimos iš Δ persikėlė į Taiturkos kaimą (~10 km nuo Δ). 1958 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą. Badajuje mirė vienas lietuvis; 1990 jo palaikai parvežti į Lietuvą.

BADĀRAS, kaimas Irkutsko sr., Tulūno rj., ~20 km į p. nuo Tulūno, Ijos (Iteka į Bratsko tvenkinį) kair. krante; kolūkio centr. gyvenvietė. 1949.IV į Δ iš dabartinių Radviliškio, Pakruojo, Joniškio rj. atitremta 15 šeimų (~50 žm.). 1953 iš Jevdokimovo gyvenvietės (~15 km į p. nuo Δ) atkeltos dar 9 lietuvių tremtinių šeimos (22 žm.). Jie dirbo kolūkyje, žiemą kirto mišką. 1991 trijų tremtinių palaikai iš Δ kapinių parvežti į Lietuvą.

BADARCHYNAS, nedidelis kaimas Irkutsko sr., Čeremchovo (buv. Golumetės) rj., priklausęs tam pačiam kolūkiui kaip ↑ *Alaris*.

BAIKĀLO–AMŪRO MAGISTRĀLĖ, Bamas, geležinkelis R. Sibire ir Tolimųsiose Rytuose, į š. nuo Baikalo ežero. Antra SSRS geležinkelio magistralė (kartu su Transsibiro magistrale) į Ramųjį vandenyną. Ilgis nuo Taišeto iki Sovietskaja Gavanės 4300 km. Iš Transsibiro magistralės į Δ eina 3 geležinkelio linijos: iš Voločajevkos į Komsomolską prie Amūro (nutiesta iki 1940, tiesė kaliniai, 1934 atvežti iš Baltosios–Baltijos jūrų kanalo statybų), iš Izvestkovajos į Urgalą (iki 1954) ir iš Bamo gyvenvietės į

Tyndą (iki 1977). Geležinkelio atkarpos Taišetos–Ust Kuto gyvenvietė prie Lenos ir Komsomolskas prie Amūro–Sovetskaja Gavanė (iš viso 1200 km) nutiestos 1946–54. Pirmąją tiesė *↑Taišeto koncentracijos stovyklų grupės* (rus. sutrumpintai Taišetlag; 1949 reorganizuota į *↑Ozerlagą*), antrąją – Baikalo–Amūro magistralės konc. stovyklų grupės (Bamlago) kaliniai. Bamlago valdyba buvo Svobodno mieste; kalėjo daugiausia polit. kaliniai. 1953 ir 1956 Bamlagas buvo reorganizuotas, tačiau ir po to kalinių dar ilgai buvo Bamo statybose (1960 jų buvo 350–400 tūkstančių). 5–6-ajame dešimtmetyje tarp kalinių buvo labai daug lietuvių. 1974–84 nutiesta likusi 3100 km ilgio dalis (tikroji Δ); ji susieina su dviem jau anksčiau nutiestomis atkarpomis. Kauno pramonės statybos projektavimo institutas suprojektavo Naujojo Uojano gyvenvietę prie Δ; ją statė Pabaltijo ir Leningrado (dabar Sankt Peterburgas) statybininkai.

BAIKONŪRO KONCENTRACIJOS STOVYKLÀ veikė nuo 1941 iki 6-ojo dešimtmečio pradžios Kazachijoje, Džezkazgano (buv. Karagandos) sr., ~110 km į v. nuo

Džezkazgano, nedidelėje Baikonūro gyvenvietėje. Iki 1948 priklausė Džezkazgano, vėliau – Stepių konc. stovyklų grupėms (rus. sutrumpintai Džezkazganolag, Steplag). Buvo ~400 kalinių. Iki 1948.VIII polit. kaliniai ir kriminaliniai nusikaltėliai gyveno kartu (čia kalinami polit. kaliniai buvo laikomi ypač pavojingais). Visi jie dirbo akmenų anglių kasyklose. Režimas griežtas, darbas šachtose pavojingas ir sunkus, gyvenimo sąlygos nepakenčiamos. Nemažai kalinių, norėdami išgelbėti gyvybę, sąmoningai susiluošindavo – nusikirsdavo plaštaką, kojų pirštus. Už tai jie būdavo baudžiami karceriu, vėliau išvežami į invalidų konc. stovyklas. Nuo 1943 Baikonūre kalėjo ir keletas lietuvių. 1955 netoli buvusios Δ įkurtas Baikonūro kosmodromas.

BAJANDÀ, kaimas Irkutsko sr., Čiūnos rj., ~10 km į p. nuo Čiūnskio, Udos (Čiūnos aukštupys) kair. krante; kolūkio centr. gyvenvietė. 1949 į Δ iš dabartinių Pakruojo, Šlaulių rj. atitremtos 9 šeimos (33 žm.). Kaimas nemažas, vietiniai gyventojai rusai ir totoriai. Tremtiniai dirbo ūkio darbus, šienavo. 1958 lietuviams buvo leista grįžti į Lietuvą.

Balachtasas. Lietuvių kapai (1990)

Balakšis Boras. Lietuvės prie plukdymui paruoštų rąstų (1952)

BAJUNOVAS, geležinkelio stoties gyvenvietė Altajaus kr., Kosichos rj., ~3 km nuo ↑Kosichos cukrinių runkelių tarybinto ūkio. 1941.VII joje buvo apgyvendinti 4 Lietuvos tremtiniai.

BALACHTAŠAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Chakasijoje, Taštupo rj., Abakano kalnuose, ~50 km į v. nuo Abazos, Matūro (Abakano kair. intakas) deš. krante. 1948.VI.25 į Matūrą (~8 km į p. nuo Δ) iš Dzūkijos atitremta daug lietuvių. Rudenį 61 šeima (239 žm.) iš ten perkelta į Δ. Tremtiniai kirto mišką. Jiems grįžus į Lietuvą, Δ sunyko. 1990 į Δ iš Lietuvos buvo nuvykusi moksleivių ekspedicija. Kapinėse (jose buvo palaidoti 35 lietuviai) tebestovi ~10 aukštų kryžių. 9 tremtinių palaikai 1989 parvežti į Lietuvą.

BALACHTŲS GRŪDŲ TARÝBINIS ŪKIS Krasnojarsko kr., Balachtos (buv. Daūrskojės) rj., ~50 km į p. nuo Balachtos, Čiulymo kair. krante. 1949.IV į Δ centr. gyvenvietę ir 1-ąjį skyrių (~2 km nuo centro; iš viso Δ turėjo 5 skyrius) atitremta 15 šeimų iš dabartinių Lazdijų, Marijampolės rj., iš Lentvario (lietuviai, lenkai, žydai); tarp tremtinių – Lazdijų gimnazijos direktorius Bronius Zefas. Tuo pačiu metu buvo atitremta ~10 estų šeimų; gyveno daug Pavolgio vokiečių (atitremti 1941). Ūkis augino javus, laikė daug arklių, karvių, avių. Žemė derlinga. Tremtiniai ganė ir prižiūrėjo avis, šienavo, ruošė ir vežiojo silosą, dirbo grūdų ir daržovių sandėliuose, žiemą kirto mišką. Gyveno iš molio ir šiaudų drėbtuose dideliuose namuose, po kelias šeimas kambaryje. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1956. 4 ar 5 lietuvių šeimos buvo ir 2-ajame Δ skyriuje (~10 km nuo centr. gyvenvietės).

BALAGANĀCHAS, auksakasių gyvenvietė Irkutsko sr., Bodaibo rj., ~175 km į š. r. nuo Bodaibo, Patomo kalnyne, Žujos (Lenos baseinas) deš. krante, amžinojo įšalo zonoje; Perevozo aukso kasyklų skyrius. 1949.VII.29 į būsimą Δ vietą kalnuose atitremta ~300 Lietuvos gyventojų. Atėjus žiemai ir užšalus upėms, dalis žmonių buvo išvežta į kitus Perevozo kasyklų skyrius; Balaganache liko ~250 žmonių. Čia jie kasė auksą, statė dragą, barakus, elektrinę, dirbo miškuose (ruošė malkas). Apie metus visi gyveno vienoje dviejų aukštų palapinėje, paskui žeminėse. Daug žmonių mirė (ypač pirmąją tremties žiemą) nuo šalčio, bado, ligų. 1958 pradėjo grįžti į Lietuvą. Be lietuvių, Balaganache buvo daug represuotų Raudonosios armijos kareivių (rusų, ukrainiečių, azerbaidžaniečių), grįžusių iš vokiečių nelaisvės.

BALAGÁNSKAS, buvusi gyvenvietė Irkutsko sr., Ust Udos (buv. Balagansko) rj., ~60 km į š. nuo Čeremchovo, Angaros kair. krante; buvęs rajono centras. 1949 balandžio mėn. į Δ atitremta ~10 šeimų iš Lietuvos. Vietiniai gyventojai (jų buvo ~4000) daugiausia rusai ir buriatai. Dauguma tremtinių gyveno ir dirbo avininkystės taryb. ūkyje (jo valdyba buvo Δ pakraštyje, mūriniam, dar carų laikais statytame degtinės fabriko pastate), kiti kirto mišką, dirbo elektrinėje, lentpjūvėje, plytinėje, vėliau – elektrikais, siuvėjais, batsiuviais. Pastačius Bratsko HE, Δ buvo užlietas Angaros vandens; gyventojai 1958–60 perkelti į naują gyvenvietę, pavadintą taip pat Balagansku (~18 km į š. nuo senojo Δ). Lietuviai tuo metu grįžo į Lietuvą.

BALĀKŠIN BŌRAS, miško kirtėjų gyvenvietė Irkutsko sr., Nižneudinsko rj., ~35 km į š. r. nuo Nižneudinsko, Udos upės (Čiūnos kair. intakas) kair. krante. 1950–51 į Δ (tuo metu jis priklausė Atagajaus miško pramonės ūkiui) iš kelių Irkutsko sr. gyvenviečių atkelta ~30 lietuvių tremtinių šeimų (iš Lietuvos ištrėmti 1949), 1951 atitremta daug vakarų ukrainiečių, buvo ir užsiverbavusių darbininkų. Vietinių gyventojų buvo nedaug. Visi jie statė namus, kirto mišką.

tiesė geležinkelį rąstams prie upės gabenti. Dauguma lietuvių buvo iš Lazdijų rj. Kelerius metus jie gyveno barakuose po 4 šeimas kambaryje, vėliau – po 2, baigiantis tremčiai, persikėlė į namelius iš dviejų kambarių (šeima – 1 kambarys). 1958–60 tremtiniai grįžo į tėvynę. Dabar miškas aplink Δ iškirstas, gyvenvietė labai sunykusi. Išliko kapinės; 1990 kai kurių jose palaidotų lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą.

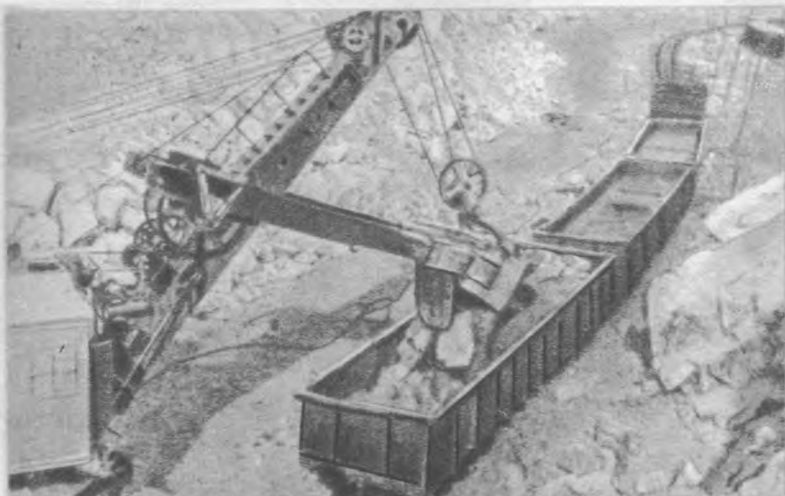
BALCHAŠO KONCENTRACIJOS STOVYKLĄ veikė 1939–57 Kazachijoje, Džezkazgano (buv. Karagandos) sr., netoli Balchašo miesto. 1939–48 priklausė Karagandos, vėliau – Stepių konc. stovyklų grupėms (rus. sutrumpintai Karlag, Steplag). Iš pradžių joje buvo kaliniai japonų kareiviai, patekę į nelaisvę per Chalchin Golo karinį konfliktą, nuo 1948.XI iki 1951 pabaigos į Δ iš Komijos, Krasnojarsko krašto konc. stovyklų etapais buvo vežami polit. kaliniai, tarp jų ir lietuviai. Daugiausia kalinių buvo 1952. Tuo metu veikė 3 Δ punktai. Du iš jų – centrinis vyrų (~3000 žm.) ir moterų (~1200 žm.) buvo ~3 km nuo Balchašo miesto, stepėje, 3-iasis (~1400 žm.) buvo Vostočno Kounradskyje (~25 km į š. r. nuo Δ), prie molibdeno kasyklų. Daugiausia kalėjo ukrainiečiai (jie sudarė apie pusę visų kalinių), lietuviai (~700 vyrų ir ~300 moterų), estai (~200 žm.), latviai (~50 žm.). Tarp lietuvių – Mažosios Lietuvos visuomenės veikėjas Endrius Borchertas, teisininkas Juozas Žagrakalys, Balys Gajauskas (nuo 1989 Lietuvos polit. kalinių ir tremtinių sąjungos prezidentas, 1990–92 Lietuvos AT deputatas, nuo 1992 – Seimo narys), žurnalistas, Šiaulių, Panevėžio teatrų direktorius Antanas Mušlūnas, daug kunigų, jaunimo. Buvo rusų, japonų, kinų, korėjiečių, italų, vengrų, rumunų, čekų, vokiečių, lenkų, žydų ir kitų tautybių žmonių. 1-ojo ir 2-ojo punkto kaliniai statė naujus vario rūdos sodrinimo įmonės cechus, Balchašo miestą (lietuvis kalinės pastatė 21-ąjį miesto kvartalą, 1954 šachtininkų kultūros namų vidaus apdailos darbams vadovavo ir dirbo lietuviai), tiesė vandentiekį į Vostočno Kounradskį, krovė vagonus, dirbo plytinėje (daugiausia mo-

terys). 3-iojo punkto kaliniai dirbo molibdeno kasyklose. Gyveno barakuose. Režimas griežtas. Nemažai kalinių buvo sušaudyta. Po 1954 Kengyro sukilimo (↑ Kengyro koncentracijos stovykla) jis ėmė keistis, kalinius (pirmiausia nepilnamečius ir invalidus, paskui ir kitus) imta leisti iš konc. stovyklos, daugeliui sutrumpintas bausmės laikas. Išėję iš Δ kaliniai apsigyvendavo Balchašo mieste, statėsi namelius. 1958 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą. 1989 ir 1990 į Δ iš Lietuvos buvo nuvykusios dvi buvusių polit. kalinių surengtos ekspedicijos. Pirmosios dalyviai kartu su Balchaše tebegyvenančiais lietuviais Δ kapinėse pastatė kryžių, antrosios ekspedicijos metu buvo sukurtas televizijos filmas „Karlagas – mirties žemė“.

Balchašo koncentracijos stovykla. Jurtos būsimosios Balchašo vario rūdos sodrinimo įmonės teritorijoje apie 1935

Balchašo koncentracijos stovykla. Ekskavatorius krauna į vagonus rūdą Balchašo vario rūdos sodrinimo įmonėje (1950)

Balchašo koncentracijos stovykla. Balchašo mieste 1989 pastatytas kryžius

BALTŲSIOS–BÁLTIJOS JŪRŲ KANĀLAS jungia Baltąją jūrą (prie Belomorsko) su Onegos ežeru (prie Poveneco gyvenvietės). Ilgis 227 km, 19 šliužų. Iškasas 1931–33. Kasė tam tikslui įkurtos Baltosios–Baltijos jūrų kanalo konc. stovyklų grupės (rus. sutrumpintai Belbaltlag; valdyba Medvežjegorske) kaliniai. Jų čia kalėjo ~280 tūkstančių, pirmieji atvežti iš Solovkų salų. Žemę jie kasė kapliais, vežiojo karučiais. Apie 100 tūkstančių žmonių žuvo, mirė badu. Δ suprojektavo ir darbams vadovavo kaliniai mokslininkai ir specialistai. Iškasus kanalą, kaliniai buvo išvežti į Baikalo–Amūro magistralės, Maskvos–Volgos kanalų statybas. Per SSRS–Suomijos karą (1939–1940) Δ smarkiai nukentėjo. Remontavo kaliniai ir tremtiniai (1941 jų buvo ~100 tūkstančių, iš jų ~2500 – lietuviai).

BALTŪJUS, kaimas Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Alario rj., ~30 km į r. nuo Kutuliko. 1949.IV į Δ iš Lietuvos (daugiausia nuo Vištyčio, Kybartų) atitremta 16 ūkininkų šeimų (50 žm.). Δ buvo nedidelis buriatų kaimelis (~40 namų) taigoje, netoli (~3 km) nuo

Baltujus. Išvykstanti į Lietuvą Protosevičių šeima prie savo namelio (1956 lapkritis)

Angaros; kolūkio brigada (valdyba Tyrgetujuje, ~4 km į š. v. nuo Δ). Veikė pradinė mokykla, parduotuvė, klubas. Tremtiniai dirbo lauko darbus, šėrė avis, šienavo. Jų dėka kolūkis sustiprėjo, ir vietiniai, ir tremtiniai ėmė gyventi geriau. Mirusiuosius laidojo Δ ir Tyrgetujaus kapinėse. 1956 lietuviai grįžo į Lietuvą, nors leidimo joje apsigyventi ir neturėjo.

BARAJĖTAS, kaimas Krasnojarsko kr., Novosiolovo rj., ~25 km į š. v. nuo Novosiolovo, Čiulymo kair. krante; kolūkio centr. gyvenvietė. 1951.X.22 į Δ iš dabartinių Ignalinos, Utenos, Švenčionių rj. atitremta 18 šeimų. Tremtiniai dirbo kolūkyje. Δ kapinėse yra lietuvių kapų.

BARĀŠKOVAS, kaimas Krasnojarsko kr., Ujaro rj. Dabar ↑ *Nikolajevka*.

BARNAŪLAS, miestas (nuo 1771) Obės kair. krante, prie Barnaulkos žiočių; Altajaus krašto centras. 1941 liepos pradžioje į Δ atvežti 3 ešelonai Lietuvos gyventojų (~2000 žm.). Iš čia jie buvo išsiųsti į tolimesnius Altajaus kr. rajonus; po J. Stalino mirties (1953) nemažai jų persikėlė į Δ. Keliasdešimt lietuvių po karo čia baigė aukštąsias ir specialiąsias mokyklas. 1941 Δ kalėjime kalėjo 16 polit. kalinių iš Lietuvos; 1952 jame mirė visuomenės veikėjas, dailininkas Adomas Brakas. 1991 Barnaule gyveno ~500 lietuvių, buvo įkurta Altajaus krašto lietuvių kultūros draugija. 1992.II.16 čia vyko Sibiro lietuvių sąjungos atkuriamasis suvažiavimas; ši sąjunga vienija 4 miestų (Δ, Tomsko, Krasnojarsko ir Novosibirsko) lietuvių bendrijas, turi 3 pirminkus. 1992 kelis mėnesius veikė lietuvių mokykla (mokėsi 10 suaugusiųjų).

BARŪNAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Buriatijoje, Chorinsko rj., ~50 km į p. v. nuo Chorinsko, ~20 km į r. nuo Verchniye Talcy kaimo, Cagan Dabano kalnagūbrio priekalniuose. 1948.VI į Δ iš dabartinių Panevėžio, Pasvalio, Biržų, Šiaulių, Pakruojo rj. atvežta ~50 šeimų (~150 žmonių; daugiausia ūkininkai, nemažai jaunimo). Jie kirtė mišką, gabeno rąstus prie Udos upės (~25 km nuo Δ), juos plukdė; moterys dirbo plytinėje. 1959 kai

kurioms šeimoms leista grįžti į Lietuvą, kiti buvo perkelti darbams į kitas miško kirtavietes. Jiems išvykus, Δ sunyko. Tėbėra medžiais apaugusios kapinės, jose buvo palaidota ~30 lietuvių. Apie 7 km nuo Δ, prie Chandagajaus upelio, buvo kita Barūnu vadinama gyvenvietė; joje t. p. buvo lietuvių.

BATAGĀJUS, gyvenvietė Jakutijos šiaurėje, Verchojansko rj., ~50 km į v. nuo Verchojansko, Janos deš. krante; rajono centras. Klimatas labai atšiaurus (Verchojanskas – Š. pusrutulio šalčio poliūs). 1951 į Δ iš Lietuvos atgabenta ~70 polit. kalinių. Kelionė truko 72 paras: kaliniai traukiniu (jo 7 vagonai buvo iš Vilniaus) buvo atgabenti į Vanino uostą (Chabarovsko kr.), iš ten ~2000 žmonių (tarp jų ir lietuviai) laivu Ochotsko, Beringo, Čiukčių, R. Sibiro, Laptevų jūromis nugabenti iki Janos žiočių, paskui baržomis nuplukdyti upe aukštyrą iki Δ. Kaliniai dirbo alavo rūdų sodrinimo įmonėje, miške (ruošė malkas), statybose.

BATŪRINAS, gyvenvietė Tomsco sr., Asino rj., ~100 km į š. v. nuo Asino, Čiulymo kair. krante. 1948.II į Δ iš Asino buvo atvaryti pėsti (palei upę ~300 km) ~100 lietuvių ūkininkų šeimų (iš Panevėžio ešelonas išvyko 1947.XII.29). Apie 20 šeimų buvo palikta Baturine, kiti kėlėsi per Lajaus upę (Čiulymo kair. intakas) ir ėjo ~30 km per taigą į Centralnajos gyvenvietę. Iš ten jie ateidavo sekmadieniais į Δ išsimažinti su vietiniais gyventojais daiktų į maistą, nusipirkti bulvių. Δ buvo nedidelė gyvenvietė taigoje, toli nuo kelių. Vietiniai gyventojai – 1917 metų tremtiniai rusai.

BELOKOPÝTOVKA, buvęs kaimas Krasnojarsko kr., Kazačinskojės rj., ~20 km į š. nuo Kazačinskojės, Jenisejaus deš. krante; Stepanovkos miško paruošų punkto padalinys. 1948.VI į Δ atitremta 13 ūkininkų šeimų (52 žm.) iš dabartinio Rokiško rj. Δ – nedidelis skurdus kaimelis. Jame buvo tik duonos kepyklėlė ir parduotuvėlė. Su kitomis gyvenvietėmis buvo susisiekiama upe. Lietuvius apgyvendino medinėse lūšnelėse labai ankšta. Be jų, čia dar buvo ~10 gruzinų – re-

presuotų Raudonosios armijos kareivių, grįžusių iš vokiečių nelaisvės. Tremtiniai žiemą kirtė mišką, gabeno rąstus prie upės, pavasarį rišo ir plukdė sielius, vasarą šienavo. 1949 viena lietuvių šeima buvo išvežta darbams į kitą rajoną. Apie 1950 Δ sudegė; jos gyventojai po gaisro buvo perkelti į Zacharovką (~5 km nuo Δ) ir kitur.

BELOOZIÓRKA, kaimas Krasnojarsko kr., Nazarovo (buv. Beriozovskajos) rj., ~30 km į š. v. nuo Užūro, Belojės ežero r. krante; nuo 1957 priklauso Krutojaro grūdų taryb. ūkiui. 1951.X į Δ atitremta 14 ūkininkų šeimų (54 žm.); beveik visi iš dabartinio Šakių rj. Tuo metu Δ buvo kolūkio centr. gyvenvietė. Kaimas senas, įkurtas dar carų laikais, apleistas. Namai žemi, daugiausia dengti velėnomis. Vietinių gyventojų buvo ~50 šeimų, daug namų stovėjo tušti (mažai kas iš vyrų grįžo po karo, daug šeimų dėl bado išsikėlė į miestus). Gyveno ~10 Pavolgio vokiečių šeimų, atitremtų 1941 (vien moteris, vaikai, seneliai; vyrai buvo paimiti į vadinamąją darbo armiją ir išsiųsti darbams kitur). Lietuviai, kaip ir kiti Δ gyventojai, dirbo lauko darbus, fermose. 1957 jie pradėjo grįžti į Lietuvą, nors ne visiems buvo leista joje apsigyventi. Δ kapinėse palaidoti 5 lietuviai; 1990 vienos tremtinės palaikai parvežti į Lietuvą.

BEREGĀJEVAS, miško kirtėjų gyvenvietė Tomsco sr., Teguldeto rj., ~40 km

Belooziorka. Bendžinų namas (1955)

Beretė. Šiuose name-liuose gyveno stelius lydintys darbininkai

Beretė. Rastų plukdy-tojai lietuviai su dar-bo įrankiais

į p. v. nuo Teguldeto, Čiulymo deš. kran-te. 1948. I iš buvusių Raseinių, Telšių apskričių į Δ atitremta daug lietuvių. Beregajevė paliktos 4 šeimos (16 žm.), kiti išsiųsti į Taigos miško kirtimo punktą (~12 km nuo Δ). 1951 atitremtos dar dvi lietuvių šeimos (10 žm.) iš Aukštaitijos. Be lietuvių, čia buvo atvežta kelios latvių šeimos, vėliau – ukrainiečių. Tuo metu Δ buvo miško pramonės ūkio centras. Visi tremtiniai dirbo miško ruošos darbus. Iš pradžių gyveno barakuose netoli Δ kaimelio, vėliau pasistatė namų. 1958 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą. Δ kapinėse yra palaidota lietuvių ir iš aplinkinių gyvenviečių. 1984 viena buvusi tremtinė slapta parvežė į Lietuvą savo motinos palaikus.

BERETĖ, miško plukdytojų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Beriozovkos (buv. Sovetskio) rj., ~30 km į p. r. nuo Magansko, R. Sajano priekalniuose, Manos deš. krante. 1948. VII į Δ atitremtos 46 ūkininkų šeimos nuo Joniškio, Žagarės, Želmelio, Pakruojo, Linkuvos. Tuo metu Beretėje gyveno daugiausia tremtiniai kalnakai (karo pradžioje atitremti lenkai jau buvo išmirę nuo bado). 1952 rudenį atvežta daug ukrainiečių. Vietinių gyventojų buvo nedaug. Gyvenvietė nemaža, nameliai ir barakai skurdūs, aplūžę (vėliau lietuviai pasistatė naujų). Buvo paštas, septynmetė mokykla, ligoninė, kepykla. Visi darbingi Δ gyventojai plukdė mišką. Iš aplinkinių miško kirtaviečių atvežtus rastus kraudavo ant Manos kranto į rietuves, pavasarį, vasarą ir rudenį plukdydavo į Jenisėjų. Keli žmonės prižiūrėjo tam tikrą upės ruožą. Gyventi tekdavo pakrantėse pastatytuose barakuose, dažnai mirkti šaltame vandenyje, traukti iš upės nuskendusius rastus. Žiemą tremtiniai kalnuose kirsdavo akmenis ir veždavo prie upės: sekliose vietose iš jų ir žabų buvo daromos užtvaros, kad plukdomi rastai nesustotų. Plukdymo sezonui baigiantis (apie rugpjūčio mėnesį), upė buvo valoma – išjudinami upės vagoje užkliuvę rastai, išardomos jų sangrūdos. Tuo tikslu iš Manos aukštupio išplaukdavo sielių vilksitinė. Ant sielių pastatytuose nameliuose darbininkai ir nakvodavo; buvo pirtis, valgykla, ambulatorija. Pirmaisiais tremties metais žmonės badavo, vėliau kiek prasikūrė – įsitaisė daržus, pasistatė namelius. Į Lietuvą dauguma jų grįžo apie 1960. Δ kapinėse palaidota ~15 lietuvių; kai kurių palaikai parvežti į Lietuvą.

BEREZNĖKŲ KONCENTRACIJOS STOVYKLOS veikė po II pasaulinio karo Pauralėje, Permės (buv. Molotovo) sr., Solikamsko rj., ~40 km į p. nuo Solikamsko, Bereznikų mieste. Priklausė Molotovo sr. Vidaus reikalų ministerijos valdybai. 1946 viename Δ punktu kalėjo 40–50 lietuvių, atvežtų iš Borovsko konc. stovyklos (iš viso jame buvo ~3000 įvairių tautybių kalinių). Režimas griežtas. Kaliniai statė didelę įslaptintą gamyklą ir Bereznikų miestą.

BERIOZOVAJA, gyvenvietė Krasnojarsko kr., Balachtos (buv. Daūrskojės) rj., ~130 km į p. v. nuo Krasnojarsko, Manos Belogorės (R. Sajano atšaka) kalnuose, Sisimo (Krasnojarsko tvenkinio baseinas) deš. krante. 1948.VI pabaigoje į Δ iš Kužnios (~10 km aukštyr Sisimo upe) buvo atkeltos kelios lietuvių merginų skustų rąstų. Tuo metu Beriozovajoje buvo 1 barakas ir keli vietinių gyventojų rusų nameliai. Baigiantis miško kirtimo darbams Sisimo aukštyje, apie 1950 į Δ iš ten atkelta miško darbininkų lietuvių (~70 žm.) ir ukrainiečių (~20 žm.); jų šeimos gyveno daugiausia Kužnioje. Tremtiniai kalnų šlaituose kirtė medžius, arkliais traukė žemyn prie upės, krovė į rietuves, pavasarį per ledonešį plukdė į Jenisejų. Beriozovajoje jie pastatė barakų, namų, į kuriuos atsikėlė lietuvių šeimų iš Kičibašo, Kužnios. Apie 1957–59 lietuviai išvyko į Lietuvą. Dabar Δ išaugusi. Joje tebegyvena keli lietuviai, sukūrę ten mišrias šeimas.

BERIOZOVKA, gyvenvietė Tomsko sr., Parabelio rj., ~110 km į p. v. nuo Parabelio, Palduginos (Ketės deš. intakas) deš. krante; priklauso Parabelio miško pramonės ūkiui. 1951.XII ir 1952.VI į Δ daugiausia iš dabartinių Jurbarko, Ukmergės, Širvintų rj. atitremtos 63 šeimos (~200 žm.). 1951 tremtiniai iš Alatajevo gyvenvietės į Δ buvo atvaryti pėsti (upės ledu ~200 km). Jie buvo apgyvendinti taigoje pastatytuose barakuose po 10 šeimų vienoje patalpoje (vėliau pasistatė erdvesnius barakus – viena ar kelios šeimos po kambarį). Buvo ir tremtinių Pavolgio vokiečių, kelios vietinių gyventojų šeimos, atvykdavo darbams užsiverbavusių žmonių. Visi jie dirbo miško ruošos darbus, plukdė rąstus, statė barakus naujose kirtavietėse. Į darbą išleidavo visai savaitę. 1957 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą. Δ kapinėse buvo palaidota 11 lietuvių. 1989 beveik visų jų palaikai parvežti į Lietuvą. Dabar aplink Δ miškai iškirsti, dalis gyvenvietės perkelta į kitą vietą.

BERIOZOVSKAJA, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Jakutijoje, Oliokminsko rj., ~200 km į p. v. nuo Oliokminsko, Lenos

Beriozovaja apie 1952

kair. krante; priklausė Oliokminsko miško pramonės ūkiui. 1942 vasarą į Δ iš Altajaus kr. atgabenta 18 Lietuvos gyventojų šeimų (68 žm.; iš Lietuvos ištremti 1941.VI.14). To meto Δ – tai 2 mediniai barakai su dviejų aukštų gultais ir keli nameliai (juose gyveno rusų šeimos). Vietame barake jau gyveno 15 suomių šeimų, 1941 atitremtų iš Leningrado sr., kitame buvo apgyvendinti Lietuvos tremtiniai. Visi jie kirtė ir plukdė mišką (kirtavietės buvo už 5–10 km nuo Δ). 1943, iškirtus aplinkinius miškus, tremtiniai buvo perkelti į naujai kuriamą miško ruošos punktą – Delgėjų (~40 km į š. r. nuo Δ, Lenos deš. krante); ten baržomis buvo nuplukdyti ir barakai.

Beriozovka. Tremtinės Stasės Tamošaitės palaikai laidojami Stakių (Jurbarko rj.) kapinėse (1989)

Lietuvės tremtinės ge-
ni šakas **Bičevajos**
apylinkų miškuose

BERLĀGAS, (iš rus. Beregovoi lager – Krantų konc. stovykla), ypatingojo režimo konc. stovyklų grupė. Kaip ir kitos specialiosios konc. stovyklų grupės (Gorlagas, Dubravlagas, Intalagas, Steplagas ir kitos), įkurta 1948, atskyrus polit. kalinius nuo kriminalinių nusikaltėlių (specialiosiose konc. stovyklose kalėjo tik polit. kaliniai). Valdyba Magadane. Jos žinioje buvo keli šimtai konc. stovyklų Magadano srityje (ir Čiukčių auton. apygardoje), Jakutijos š. r. dalyje. Ypač gausu jų buvo Kolymos, Indigirkos, Janos upių baseinuose. Kaliniai kasė naudingąsias iškasenas (uraną, auksą, akmens anglis, alavą, sidabrą, volframą ir kitas), dirbo metalo sodrinimo, šachtų įrengimų remonto įmonėse, tiesė kelius. Iš Nachodkos, Vladivostoko (Primorės kr.), Vanino, Sovetskaja Gavanės (Chabarovsko kr.) uostų laivais Totorių sąsiauriu ir Ochotsko jūra jie buvo gabenami į Magadano kalinių paskirstymo konc. stovyklą, iš

čia sunkvežimiais vežami į kalnus – į kasyklas. Daug jų žuvo keliionėje, šachtose, mirė nuo bado ir ligų. Po II pasaulinio karo keliuose šimtuose Δ konc. stovyklų yra kalėję ir lietuvių (1947–49 jų buvo 4–5 tūkstančiai). Δ veikė iki 6-ojo dešimtmečio pabaigos.

BIČEVĀJA, gyvenvietė Chabarovsko kr., Lazo r.j., ~50 km į p. r. nuo Perejaslavkos, Sichote Alinio kalnų priekalniuose, Choro (Usūrio deš. intakas) deš. krante; priklauso Choro miško pramonės ūkiui (jo centras Chore). 1950.X iš Perejaslavkos geležinkelio stoties į Δ dviem etapais sunkvežimiais atgabenta 121 lietuvių ūkininkų šeima (455 žm.). Vieni buvo iš dabartinių Tauragės, Šilalės r.j. (ištremti 1950.IX.1), kiti – iš Rokiškio, Kupiškio, Biržų r.j. (ištremti IX.19). Δ tuo metu buvo Choro miško pramonės ūkio centras. Tremtiniai buvo išskirstyti į miško kirtavietes, įsikūrusias palei Choro upę: Kiją, Antūnę, Chasamį, Gorną, Tigovą, Suchoi Kliučą, Chodį ir kitas (atstumai tarp jų 10–15 km); aplink kiekvieną iš jų buvo dar po keletą mažesnių kirtaviečių (dažniausiai tai vienas ar keli barakai negyvenamoje taigoje). Išskirtus artimesnius miškus, tos gyvenvietės buvo naikinamos, tremtiniai keliai į kitą vietą. Dalis lietuvių pateko į Kutuzovkos pagalbinį ūkį (~15 km nuo Δ; čia jie dirbo žemės ūkio darbus). Visur buvo daug įvairių tautybių tremtinių, ypač ukrainiečių, atitremtų 1949–50. Δ buvo nemaža gyvenvietė. Jos vidurinėje mokykloje mokėsi lietuvių vaikai iš aplinkinių kirtaviečių, po J. Stalino mirties į Δ atsikėlė gyventi ir šeimų. 1956 nepilnamečiams buvo leista išvykti į Lietuvą, 1958 pradėjo grįžti ir suaugusieji. Kelios šeimos ir keli pavieniai asmenys, sukūrę mišrias šeimas, liko gyventi Sibire. Dauguma kirtaviečių dabar sunykusios. Tik keliose (pvz., Kijoje, Kutuzovkoje) išliko kapinės, kuriose buvo palaidota ir lietuvių. 11 lietuvių palaikai 1990.V parvežti į Lietuvą.

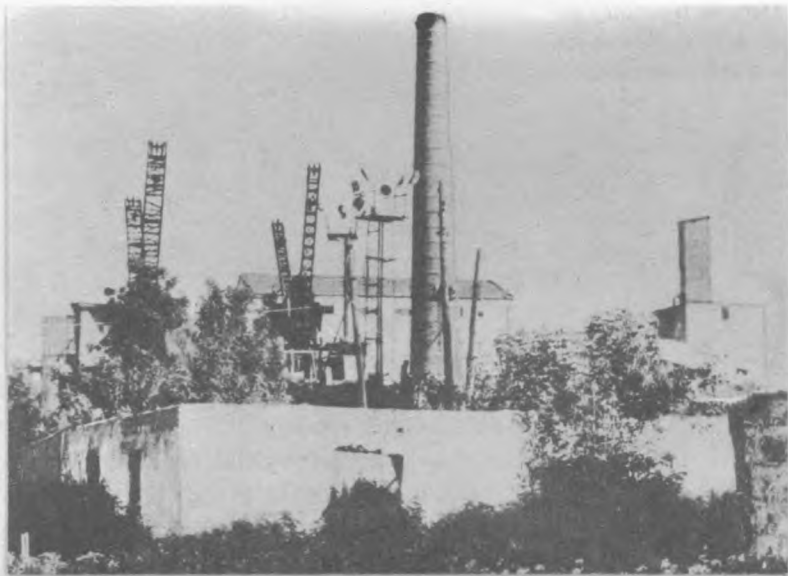
Biejskas. Centrinė gatvė 1955

BĪJSKAS, miestas (nuo 1782) Altajaus kr.; rajono centras. Prieplauka prie Bijos upės. Prie Δ prasideda Čiujos plentas, jungiantis Rusiją su Mongolija ir Kiniją.

ja. Nuo carų laikų Δ buvo polit. kalinių tremties vieta. Po 1863 sukilimo čia iš Lietuvos buvo atitremtas gamtininkas kun. A.P.Kašarauskas. 1941.VII.4–6 į Δ iš Lietuvos (daugiausia iš dabartinių Šiaulių, Vilkaviškio, Jonavos, Alytaus, Marijampolės rj.) atvežti 4 ešelonai žmonių: daugiausia valdininkų, mokytojų, ūkininkų šeimos. Tai buvo beveik vienos moterys su vaikais ir seneliai; vyrai dar Vilniuje buvo atskirti nuo šeimų ir kaip polit. kaliniai išvežti į konc. stovyklas. Apie 50 šeimų (~220 žm.) buvo palikta Bijske, kiti išsiųsti į gretimus Kalnų Altajaus auton. srities rajonus. Dauguma Bijske paliktų žmonių dirbo cukraus fabrike (~6 km nuo miesto). Visi gyveno dideliuose mūriniuose barakuose po 3–4 šeimas kambarėlyje. Nuo ligų, bado ir šalčio mirė dauguma vaikų iki 5 metų amžiaus, senelių. 1942.VII beveik visi tremtiniai iš Δ buvo išvežti į Jakutijos šiaurę. 1944–45 Δ kalėjime kalėjo keletas lietuvių. 1990 Vilniaus tremtinių bendrijos rūpesčiu Δ Mačiščių kapinėse Lietuvos tremtinių atminimui buvo pastatytas kryžius (projekto autorius Vytautas Tarasonis). 1992 Bijske gyveno ~70 lietuvių kilmės žmonių.

BYKOVAS, kaimas Irkutsko sr. pietuose, Irkutsko (buv. Kirovo) rj., ~20 km į š. r. nuo Angarsko; kolūkio centr. gyvenvietė. 1949.IV į Δ iš buvusios Ukmergės apskrities atitremti 35 žmonės (daugiausia ūkininkų šeimos); Δ buvo nemažas kaimas (~100 sodybų, pastatytų abipus kelio). Tremtiniai buvo apgyvendinti tuščiuose namuose po kelias šeimas; po kelerių metų kai kurios šeimos apsigyveno atskirai. Jie dirbo laukuose, šienavo, prižiūrėjo gyvulius. 1958 pradėjo grįžti į Lietuvą. Δ kapinėse yra lietuvių kapų.

BYKOVO KYŠULYS yra Jakutijos šiaurėje, Lenos deltoje, tarp Bykovo protakos ir Laptevų jūros, už Šiaurės poliarčio. 1942 vasarą į Δ iš Leningrado sr. atitremta ~300 suomių ir vokiečių (jie netrukus išsikėlė iš Δ). Rugpjūčio viduryje iš Altajaus kr. atgabenta ~750 Lietuvos gyventojų (lietuvių ir žydų). Tarp tremtinių – valstybės veikėjų Valdemaro Čarneckio, Petro Aravičiaus, Stasio

Putvio, teisininkų Antano Endziulaičio ir Juozo Papeckio, Perelšteinių (sūnus Hermanas Perelšteinas vėliau tapo choro dirigentu) šeimos. Dalis jų (~200 žm.) buvo palikta Muostache, kiti nugabenti ~60 km toliau į šiaurę ir išlaipinti ant Lenos kranto, būsimosios Bykovo gyvenvietės vietoje. Čia tuo metu stovėjo kelios nedidelės jurtos (jose gyveno suomiai ir vokiečiai), tinklų taisykla ir pirtis. Lietuvos tremtiniai iš pradžių gyveno barakuose, baržoje, žiemai pasistatė jurtas, pastatė žvejybos įmonę. Daug jų mirė (ypač pirmąją žiemą) nuo bado, šalčio, ligų. 1943 Bykovo gyvenvietėje susikūrė žvejų kolūkis, buvo statomi barakai, namai, pastatyta septynmetė mokykla (1948–50 joje mokėsi ~20 Lietuvos tremtinių vaikų), ligoninė, klubas. 1943 į Δ atkelta tremtinių iš Muostacho, 1949 – iš Janos upės baseino; atsikėlė jakutų. Tremtiniai daugiausia žvejojo ir dorojo žuvis, vėliau kai kurie dirbo ligoninėje, mokykloje. Mirusieji iš pradžių buvo laidojami kapinėse ant Lenos kranto, nuo 1944 – naujose kapinėse už gyvenvietės, tundroje. 1957 Lietuvos tremtiniai pradėjo grįžti į Lietuvą. 1989 į Δ iš Vilniaus ir Kauno buvo nuvykusios keturios ekspedicijos. Jų dalyviai sutvarkė kapines (pirmųjų kapinių išliko tik nedidelė dalis, kita – paplauta jūros), pirmosios jurtos vietoje pastatė koplytstulpį (autorius dail. Vidas Gibavičius).

Bijskas. Cukraus fabrikas, kuriame dirbo daug 1941 atitremtų Lietuvos gyventojų (1991)

Bykovo kyšulys. Pirmosios lietuvių jūros vietoje 1989 pastatytas koplytstulpis

gyvenvietėje – metalinį kryžių, antrosiose kapinėse – medinį paminklą Bykove mirusiems Lietuvos žydams, į kitą vietą perkėlė paminklą 1949 tragiškai žuvusiam Δ laivybos viršininkui Taduvičiui, dalį tremtinių palaikų parvežė į Lietuvą. Plačiau apie Δ tremtinius ir jų gyvenimo sąlygas ↑ *Lenos delta*.

BIRIÀ, buvęs kaimas Krasnojarsko kr., Krasnoturansko rj., ~5 km į p. nuo Krasnoturansko. Priklausė tam pačiam kolūkiui kaip ir ↑ *Sorokinas*.

BIRISŪKAS, gyvenvietė Krasnojarsko kr., Partizanskojės rj., ~30 km į p. nuo Partizanskojės, Manos (Jenisejaus deš. intakas) kair. krante; priklauso Minos

Bykovo kyšulys. Laidotuvės Bykovo gyvenvietėje (1957)

Bykovo kyšulys. Bykovo gyvenvietės kapinės (1956)

miško pramonės ūkiui. 1948.VI į Δ iš dabartinio Radviliškio r.j. atitremtos 44 šeimos (182 žm.), daugiausia ūkininkai. To meto Δ – tai kelios trobelės ir keli barakai taigos glūdumoje (su kitomis gyvenvietėmis susisiekiama tik upe); dirbamos žemės nebuvo. Čia gyveno kelios rusų sentikių šeimos ir ~10 šeimų ukrainiečių, atitremtų po karo. Lietuviai buvo apgyvendinti trijuose tuščiuose barakuose. Žiemą jie kirto mišką, vežė prie upės ir krovė rąstus, pavasarį ir vasarą juos plukdė. Išrovę kelmus, lietuviai netrukus įsirengė daržus, nusipirko gyvulių, per 5–6 metus šeimos apsigyveno atskirai (daugiausia valdiškuose iš mau-medžio pastatytuose namuose po 2 šeimas). 1957 jie pradėjo grįžti į Lietuvą. Δ kapinėse buvo palaidota 15 lietuvių; 1991 keturių palaikai parvežti į Lietuvą.

BIRIŪLKA, kaimas Irkutsko sr., Kačiuogo (buv. Angos) r.j., ~30 km į p. r. nuo Kačiuogo, Balkalo kalnagūbrio priekalniuose, prie Biriulkos upės (Lenos deš. intakas). 1949.IV į Δ iš Lietuvos atitremta 17 šeimų (58 žm.), į gretimą Čemiakinės kaimą (~2 km į v. nuo Δ) – dar 3 šeimos (10 žm.). Žiemą į Δ dar atvežta lietuvių iš Malyj Kosogolo kaimo, po poros metų – iš Angos (12–15 km nuo Δ). Tai buvo ūkininkų šeimos nuo Alytaus, Kalvarijos, Marijampolės, Vilkaviškio. Buvo daug ir kitų tautybių tremtinių – ukrainiečių, rusų. Visi Δ gyventojai dirbo medžio apdirbimo įmonėje, vadintoje Lenino artele: pjovė rąstus, lentas, darė baržas; lietuvių stalių brigada gamino baldus (stalus, taburetes), juos baržomis gabendavo Lenos upe į kitas gyvenvietes. Kaime buvo vidurinė mokykla (dabar aštuonmetė). 1957–1959 lietuviai grįžo į Lietuvą. Jiems išvykus, kaimas labai sunyko. Δ kapinėse yra 4 lietuvių kapai (vieno tremtinio palaikai parvežti į Lietuvą).

BIRIUSINSKAS, miestas (iki 1967 **Sujetichos** gyvenvietė) Irkutsko sr., Taišeto r.j., ~10 km į š. v. nuo Taišeto, prie Transsibiro geležinkelio, Birusos deš. krante. 1948.VI iš buvusios Mažeikių apskritys, 1949.IV nuo Biržų, Panevėžio, Pasvalio, Skuodo, Tauragės, Raseinių atitremta 2–3 tūkstančiai žmonių. Tuo metu Su-

Birusinsko lietuvių tautinių šokių kolektyvas (1952)

jeticha buvo nedidelė gyvenvietė – apie 20 mažų namelių po 2 kambarius, 4 ar 6 dideli barakai (juose ir buvo apgyvendinti lietuviai po 3–4 šeimas kambaryje). Jie dirbo medžio pjovimo ir apdirbimo kombinate, kartu su kalinais (Sujetichoje buvo konc. stovykla) statė hidrolizės įmonę (vėliau joje dirbo), tiesė kelius, dirbo aplinkiniuose kolūkiuose, lentpjūvėje, žiemą kirto mišką, vasarą šienavo. Nemažai žmonių dirbo statybose – pastatė ~10 dviaukščių namų po 24 kambarius ir 8 virtuves; šeimos gavo po kambarį. Buvo ir kitų tautybių tremtinių – rusų, ukrainiečių; jie gyveno atskirai, nedideliame kaimelyje prie geležinkelio. 1950 dalis lietuvių moterų su vaikais, senų ir ligotų žmonių išvežta į Alzamajaus, Algašeto apylinkių miškus sakinti pušų. 1952–56 Sujetichoje veikė lietuvių choras (vadovas Vytautas Čepiliauskas), tautinių šokių būrelis (vadovė

Birusinskas. Viduryje – Smetonų šeimos namas (1959)

Gražina Bučytė), orkestras (pastarajame dalyvavo ne vien lietuviai). 1956 lietuviai pradėjo gauti leidimus išvykti iš Δ, tačiau ne visiems buvo leista grįžti į Lietuvą. Dabar Δ labai sunykęs, aplinka užteršta. Išliko tremtinių kapinės. 1990 į Δ iš Lietuvos (Kauno) buvo nuvykusi buvusių tremtinių organizuota ekspedicija; 9 žmonių palaikai parvežti į Lietuvą. 1990 apie 10 lietuvių, sukūrusių mišrias šeimas, tebegyveno Biriussinske.

BIROBIDŽĖNAS, miestas (nuo 1937) Charovsko kr., prie Byros upės; geležinkelio mazgas. Žydų auton. srities centras. XX a. 5–6-ajame dešimtmetyje Δ apylinkėse veikė nemažai konc. stovyklų (jų valdyba buvo Birobidžane). Kaliniai (tarp jų buvo ir Lietuvos gyventojų) dirbo miško ruošos darbus, medžio apdirbimo, vietinės pramonės įmonėse, geležies rūdos kasyklose. 1950.X iš dabartinio Tauragės rj. atitremtos ir taigoje netoli Δ (vadina-majame 23-lajame Kilometre) apgyvendintos 9 ūkininkų ir viena mokytojo šeima (iš viso 40 žm.). Čia jie žiemą kirto mišką, krovė į sunkvežimius miškavežius rąstus, kasė nuo kelių sniegą, skaldė akmenis, vasarą tiesė kelią link Kinijos sienos. Iš pradžių visi gyveno viename buvusios japonų karo belaisvių konc. stovyklos barake (kitame gyveno anksčiau atitremti ukrainiečiai), vėliau pasistatė du barakus (kiekvienai šeimai teko po kambarį). Trys žmonės mirė. 1957 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą.

Bochanas 1954

BOBROVKÀ: 1. Kaimas Krasnojarsko kr., Kazačinskojės rj., prie Krasnojarsko–Jenisejsko kelio, ~50 km į p. nuo Kazačinskojės; kolūkio centr. gyvenvietė. 1951.X.20 į Δ iš dabartinio Radviliškio rj. atitremta 5 šeimos (13 žm.), į to kolūkio brigadą Zalivą (~6 km į r. nuo Δ, Jenisejaus kair. krante) – dar 4 šeimos (17 žm.). Buvo ir tremtinių Pavolgio vokiečių, estų, latvių, ukrainiečių, armėnų, japonų. Visi dirbo ūkio darbus. Į Lietuvą lietuviai pradėjo grįžti 1956. Bobrovkoje mirė viena lietuvi. Jos palaikai 1991 parvežti į Lietuvą. Dabar Δ baigia nykti.

2. Miško kirtėjų gyvenvietė Altajaus kr., Pervomajskojės rj., ~15 km į p. r. nuo Barnaulo, prie Bobrovkos (Obės deš. intakas) upės; priklausė Barnaulo miško pramonės ūkiui. 1941.XII į Δ iš Anykščių atitremtos dvi mokytojų šeimos (8 žm.). Abi šeimos gyveno viename kambaryje; dirbo miško ruošos darbus. 1942 vasarą jos buvo išvežtos į Jakutijos šiaurę. Kirsti miško į Δ atvykdavo ir daugiau lietuvių tremtinių iš kitų gyvenviečių.

BÒCHANAS, darbininkų gyvenvietė Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, ~45 km į r. nuo Čeremchovo, Idos (Angaros deš. intakas) kair. krante; rajono centras. 1949.IV į Δ iš dabartinių Šiaulių, Mažeikių, Rokiškio, Panevėžio, Akmenės rj. atitremta 37 šeimos (113 žm.). Tuo metu Bochane gyveno ~3000 gyventojų. Be lietuvių, buvo tremtinių estų, latvių, lenkų, ukrainiečių, Pavolgio vokiečių, Krymo totorių. Lietuviai eidavo į taigą kirsti miško (ruošė malkas ir kurą – medines trinkelės traktoriams, sunkvežimiams kūrenti), dirbo siuvykloje, stalių dirbtuvėse. 1958 jiems buvo leista grįžti į Lietuvą. Δ kapinėse yra lietuvių tremtinių kapų.

BODAIBÒ, miestas (nuo 1925) Irkutsko sr. šiaurės rytuose, Kropotkino kalnagūbrio priekalniuose, prie Vitimo ir Bodaibo upių santakos; rajono centras. Upių uostas Vitimo deš. krante; lėktuvai skrenda į Irkutską. Lenos–Vitimo aukso pramonės rajono centras. Δ yra amžinojo išalo zonoje. Klimatas labai atšiaurus. Temperatūra žiemą svyruoja

nuo 35 iki 65 laipsnių šalčio. Δ įkurtas 1864, pradėjus jo apylinkėse eksploatuoti aukso kasyklas. Į jas per Δ buvo gabunami kroviniai ir darbininkai. 1912 iš Δ buvo pasiūsta kariuomenė malšinti Lenos aukso kasyklų darbininkų streiko (šie įvykiai žinomi „Lenos sušaudymo“ pavadinimu). Nuo 1921 jame buvo „Lenzoloto“ tresto valdyba. Po II pasaulinio karo į Δ Lenos ir Vitimo upėmis (baržomis) bei lėktuvais atgabenta labai daug įvairių tautybių tremtinių. Dauguma jų iš Δ buvo vežama vietiniu geležinkeliu (vėliau sunkvežimiais) į tolimesnes aukso kasyklas, kai kurie paliekami Bodaibo. Mieste ir jo apylinkėse veikė daug konc. stovyklų. Apie 1950 Bodaibo gyveno beveik vien tremtiniai ir buvę kaliniai, palikti čia tremčiai. Jie daugiausia ruošė medieną šachtoms sutvirtinti: kirtimo mišką, dirbo lentpjūvėse, prie geležinkelio (traukė iš upės rąstus, juos plovė, krovė į vagonus, gabeno į aukso kasyklas). Gyveno neapšildomuose barakuose (gultai 3 aukštų), žeminėse, nuomojo kambarius pas vietinius žmones. Konc. stovyklų kaliniai dirbo daugiausia pačius sunkiausius darbus aukso kasyklose. 1950 po amnestijos J. Stalino gimtadienio proga miestą buvo užplūdę keli tūkstančiai kriminalinių nusikaltėlių. 1949. IV iš Lietuvos į Δ buvo atgabenta (iš Sibiro Uolės – lėktuvais) ~1500 žmonių. Bodaibo palikta ~300 žmonių, kiti išvežti į Artiomovskio, Kropotkino, Leninskio, Vasilevsko ir kitas kasyklas. Lietuvių buvo atgabenta ir vėlesniais metais. 1956 jie pradėjo grįžti į Lietuvą. 1990 vasarą į Δ iš Lietuvos (Kauno) buvo nuvykusi buvusių tremtinių suorganizuota ekspedicija.

BOGATYŲRIS, buvęs kaimas Irkutsko sr., Nižneudinsko rj., ~50 km į p. r. nuo Nižneudinsko, Udos (Čiūnos aukštupys) kair. krante. 1949. IV į Δ iš dabartinių Kelmės, Raseinių, Tauragės, Jurbarko rj. atitremtos 45 šeimos (154 žm.) – daugiausia moterys, vaikai, seneliai; tų šeimų vyrai kalėjo kalėjimuose, konc. stovyklose. Kaime buvo ~15 namelių, kuriuose gyveno per kolektyvizaciją (1929–33) atitremti ukrainiečiai ir 1941 atitremti Pavolgio vokiečiai, 4 barakai (juo-

se buvo apgyvendinti lietuviai), veikė pradinė mokykla. Apie 1/3 žmonių dirbo kolūkyje žemės ūkio darbus, kiti kirtimo mišką (kirtavietės buvo už 15–20 km nuo Δ), gabeno rąstus prie upės ir krovė į rietuves, pavasarį juos plukdė, vasarą tiesė kelius rąstams iš miško gabenti. Per kelerius pirmuosius tremties metus kai kurios lietuvių šeimos persikėlė į Porogo gyvenvietę (~10 km į š. nuo Δ). 1958 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą. Jiems išvykus, kaimas sunyko. Dalį kapinių nušovė per potvynį pakilęs upės vanduo. Iki 1990 daugumos lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą.

BOGUČIĀNAI, gyvenvietė Krasnojarsko kr., Bogučianų rj., ~250 km į š. r. nuo Kanskio, Angaros kair. krante; rajono cen-

Bodaibo prieplauka. Baržoje – grįžtantys į tėvynę lietuviai (1958)

Bogatyris. Lietuvių tremtinio laidojimo vieta

Bogučianai 1977

tras. Apie 1950 iš aplinkinių miško kirtimo ir plukdymo punktų į Δ pradėjo keltis lietuvių tremtinių šeimos, iš Lietuvos ištremtos 1948–50. 1951–53 čia jų buvo 11 (35 žm.). Buvo ir tremtinių Pavolgio vokiečių, osetinų. Lietuviai dirbo elektrinėje, malūne, lentpjūvėje, plytinėje, kalvėje, stalių dirbtuvėse, veltinių vėlykloje, arklidėse, pagalbinius darbus mokykloje, ligoninėje. Veikė vaikų namai (juose buvo ir lietuvių vaikų). 1957 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą. Iškalėjusi Mordovijos konc. stovyklose, 1977–80 Bogučianuose tremtyje buvo antibolševikinio pasipriešinimo dalyvė vienuolė Nilė Sadūnaitė.

Bolšaja Kada. Zofijos Paulauskaitės laido-tuvės (1955)

BŪLOTAS, kaimas Irkutsko sr., Kačiu-go (buv. Angos) rj., netoli ↑ Zalogo.

BOLŠĖJA GÁLKA, kaimas Tomsco sr., Bakčiaro rj., ~15 km į p. v. nuo Bakčiaro, prie Galkos upės (Bakčiaro kair. intakas); kolūkio centras. 1941.VII į Δ iš dabartinio Zarasų ir kitų rajonų atitremti 72 lietuviai. Jie dirbo žemės ūkio darbus.

BOLŠĖJA JELĀNĖ, kaimas Irkutsko sr., Usolės rj., ~20 km į p. nuo Sibiro Usolės, Kartagono upelio (Kitojaus kair. intakas) slėnyje; taryb. ūkio centras. Δ – senas kaimas. 1834 jame tremtyje gyveno rusų poetas dekabristas A.Odojevskis. 1937 buvo pastatyta mašinų ir traktorių stotis, aptarnavusi pusę Usolės rj. kolūkių. Δ tada buvo Kirovo kolūkio centras (tam kolūkiui priklausė dar 3 kaimai). 1949–1957 veikė septynmetė mokykla. Lietuviai į Δ atsikėlė 1954 iš aplinkinių kaimų. Jie buvo nuo Kaišiadorių, Varėnos, Jiezno, ištremti 1949–51; dauguma jų dirbo mašinų ir traktorių stotyje. 1956 pastatyta 10 lovų ligoninė; joje gydytoju dirbo buvęs polit. kalnys Antanas Pilyponis. 1964 mašinų ir traktorių stotis panaikinta, kolūkis paverstas taryb. ūkiu. 1957 Δ kapinėse (jose buvo laidojami ir Bolše Žilkinio kaimo tremtiniai lietuviai) buvo palaidota keliolika lietuvių. Iki 1991 beveik visų jų palaikai parvežti į Lietuvą. Δ taryb. ūkyje tebegyvena keletas lietuvių, sukūrusių mišrias šeimas.

BOLŠĖJA KADĀ, buvęs kaimas Irkutsko sr., Bratsko rj., ~45 km į p. nuo senojo Bratsko, Okos kair. krante. 1951.X į Δ iš Lietuvos atitremtos 23 šeimos (~77 žmonės), 1952 žiemą iš Kaltuko (~4 km į p. v. nuo Δ) atkelta dar 12 šeimų (iš Lietuvos ištremti 1951.IX). Tai buvo kaimo žmonės iš dabartinių Šilalės, Kelmės, Telšių rj. Tuo metu Δ buvo kolūkio centr. gyvenvietė. Tremtiniai dirbo lauko darbus, gyvulių fermose, žiemą kirtu mišką. Pastačius Bratsko hidroelektrinę, Δ buvo užlieta Angaros vandens. Dauguma lietuvių, 1957 gavę pasus, persikėlė į Šamanovo miško pramonės ūkį kirsti miško. Į Lietuvą jie grįžo apie 1963.

BOLŠĖJA REČKĀ: 1. Gyvenvietė Irkutsko sr. ir rj., ~50 km į p. r. nuo Irkutsko, Primorės kalnagūbrio priekalniuose, prie Angaros ir Bolšaja Rečkos santakos.

1945–56 Δ buvo Bolšaja Rečkos miško pramonės ūkio centras (iki karo jį priklausė Talcų miškų ūkio kontorai). 1945–1947 čia mišką kirtė karo belaisviai japonai (jie ir pastatė barakus daugelyje Δ miško kirtimo punktu). 1948.VI į Δ iš Lietuvos buvo atitremta ~1000 (kitais duomenimis – apie 2000) žmonių iš dartinųjų Kretingos, Tauragės, Utenos, Kupiškio, Anykščių ir kitų rajonų (daugiausia ūkininkai, buvo ir nemažai gimnazistų, studentų); tarp tremtinių – Bronislovas Mačernis (vėliau sunkumų kilnotojas), Bronislovas Vainora (1984–95 Mažeikių naftos perdirbimo gamyklos direktorius). Bolšaja Rečkoje buvo palikta ~250 žmonių (daugiausia šeimos su mažais vaikais ir nedarbingais šeimų nariais), kiti išsiųsti gilyn į taigą, į miško kirtėjų gyvenvietes palei Bolšaja Rečkos upelį – Čeremšanką, Alatajų, Charchatajų, Nižnij Kačergatą ir kitas. Δ buvo nemaža gyvenvietė, joje gyveno keli tūkstančiai žmonių – įvairių metų ir tautybių tremtinių. Buvo miško plukdymo įmonė, nedidelė laivų statykla. Kai kurie žmonės dirbo jose, tačiau dauguma darbingų Δ gyventojų kirtė miškus Bolšaja Rečkos upelio baseine. Kelių nebuvo. Rastus iš miško prie Angaros išveždavo žiemą ledkeliomis specialiomis rogėmis. Lietuviai pirmaisiais metais labai vargo. Jau kitais metais jie ėmė sodinti daržus, įsigijo ožkų, vėliau – karvių, kiaulių. Jie kartu švėsdavo šventes, buvo pastatę lietuvišką vaidinimą; už visa tai keli žmonės buvo suimti ir nuteisti. Vėliau buvo įkurtas pučiamųjų orkestras (vadovas Aleksandras Papreckis; muzikantai lietuviai ir vienas estas). Vaikai lankė Δ septynmetę rusų mokyklą; vėliau mokėsi Irkutsko specialiosiose ir aukštosiose mokyklose. Iškirtus miškus Bolšaja Rečkos upelio baseine, tremtiniai buvo perkelti į miško kirtavietes Goloustnajos upelio slėnyje; miško pramonės ūkio centras iš Δ buvo perkeltas į Malaja Goloustnoję. Pastačius Irkutsko hidroelektrinę (1956), Δ buvo užtvindyta, kapinės sunaikintos. Naujoji Bolšaja Rečkos gyvenvietė įsikūrė už 4 km nuo senosios, prie Irkutsko tvenkinio; 1957–58 dauguma lietuvių grįžo į Lietuvą. 1990 į Δ buvo nuvykusi Lietuvos polit. kalinių ir

Bolšaja Rečka 1. Miškinų ir Stasiškių šeimos (1954)

tremtinių sąjungos ekspedicija; kai kurių lietuvių palaikai iš naujosios Δ kapinių parvežta į Lietuvą.

2. Miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Jermakovskojės r.j., ~30 km į p. nuo Jermakovskojės, V. Sajano priekalniuose, Ojos (Jenisejaus deš. intakas) kair. krante; priklauso Tanzybėjaus miško pramonės ūkiui. 1957 Δ įkūrė (siaurame upės slėnyje iš lentų pastatė barakus) iš Tachtajaus gyvenvietės (~20 km į š. r. nuo Δ) atsikėlę lietuviai, 1948.VI atitremti iš buvusių Alytaus ir Varėnos apskrčių. Vėliau iš aplinkinių gyvenviečių atvažiavo dar ~20 rusų šeimų. Iš pradžių visi gyveno barakuose, paskui pasistatė namus. Mirusiųosius laidojo Razježejės kapinėse (~20 km į š. v. nuo Δ). Į Lietuvą daugelis grįžo apie 1965.

BOLŠAJA TĖSĖ, buvęs kaimas Krasnojarsko kr., Novosiolovo r.j., ~30 km į p. nuo Novosiolovo, Jenisejaus deš. kran-

Jenisejus ties **Bolšaja Tėsės** kaimu

Bolšaja Tesė 1956

te; kolūkio centr. gyvenvietė. 1951.X.25 į Δ iš dabartinių Utenos ir Anykščių rajonų ir miestų atitremta 12 šeimų (45 žm., iš jų 9 vaikai). Tarp tremtinių – istoriko, prof. Antano Tylos tėvai, broliai, sesuo. Kaimas buvo upės slėnyje, per jį į Jenisejų tekėjo Tesės upelis. Su kitomis gyvenvietėmis buvo susisiekiama arkliais (žiemą ledu, vasarą – persikėlus keltu į kitą upės pusę). Jenisejus ties Δ ~3 km pločio, jame daug didelių salų, kuriose buvo sėjami kviečiai, šienaujama, ruošiamos malkos. Pavasarį šias salas užliedavo vanduo (jis upėje pakildavo 5–6 m). Kaime buvo ~40 kiemų, gyveno vietiniai rusai ir tremtiniai Pavolgio vokiečiai. Lietuviai iš pradžių buvo apgyvendinti tuščiuose namuose po kelias šeimas, stokojo maisto, malkų; vėliau jie įsikūrė atskirai, nusipirko gyvulių. Dirbo laukuose, karvidėse, avidėse, žiemą kirto mišką. 1955–58 grįžo į Lietuvą. 7-ojo dešimtmečio pabaigoje, statant Krasnojarsko

hidroelektrinę, Δ buvo užtvindyta; kapinės, buvusios ant kalno, išliko, o pastatai buvo perkelti į aukštesnę vietą. Bolšaja Tesėje mirė vienas tremtinys; jo palaikai parvežti į Lietuvą.

BOLŠAJA TICHÀ, gyvenvietė Altajaus kr., Solonešnojės rj., viena ↑ *Karpovo tarybinto ūkio* fermų. 1941.VII į Δ buvo atitremti 6 Lietuvos gyventojai.

BOLŠEOKINSKOJĖ, buvęs kaimas Irkutsko sr., Bratsko rj., ~60 km į p. nuo Bratsko, Okos deš. krante; kolūkio centr. gyvenvietė. 1951.X į Δ iš Lietuvos (dabartinių Šilalės ir Telšių rj.) atitremta 18 šeimų (~60 žm.). Tremtiniai dirbo kolūkyje, lentpjūvėje, elektrinėje, žiemą kirto mišką. Pastačius Bratsko HE, kaimą užliejo Angaros vanduo. Bratsko tvenkinio v. krante, ~12 km nuo Δ, įkurta nauja gyvenvietė, pavadinta t. p. Bolšeokinskoje. 1958 lietuviai grįžo į Lietuvą.

BOLŠE RASTEGAJEVSKIS, buvęs kaimas Irkutsko sr., Zimos rj., ~25 km į r. nuo Zimos; kolūkio centr. gyvenvietė. 1949.IV į Δ iš dabartinio Rokiškio rj. atitremtos 9 ūkininkų šeimos (42 žm.). Δ kaimas buvo tarp miškų. Vietiniai gyventojai – seniai atitremti arba savo noru atvažiavę rusai, ukrainiečiai, baltarusiai. Lietuviai dirbo lauko darbus, galvijų fermose, kalvėje, rovė kelmus – ruošė naujus dirbamos žemės plotus. Gyveno iš netašytų rąstų pastatytose trobelėse. 1958 jie pradėjo grįžti į Lietuvą. Jiems išvykus, o vietiniams gyventojams išsikėlus į miestus, kaimas sunyko. Kapinėse yra lietuvių tremtinių kapų. 1989 į Δ iš Lietuvos buvo nuvykusi moksleivių ekspedicija.

Į netoliese buvusį Malo Rastegajevskio kaimą 1949 t. p. buvo atitremta lietuvių.

BOLŠE ŽILKINAS, Novo Žilkinas, kaimas Irkutsko sr., Usolės rj., ~30 km į p. nuo Sibiro Usolės; kiaulininkystės taryb. ūkio centr. gyvenvietė. Ūkis įkurtas apie 1946 metus. 1949 į Δ iš dabartinio Kaišiadorių rj., nuo Jiezo atitremta ~1000 žmonių, daugiausia ūkininkų šeimos. Tuo metu ten jau gyveno keliolika lietu-

Bolše Rastegajevskis. Į Lietuvą grįžtantį Lašų šeimą (3 asmenys) Zimos stotyje

vių šeimų, atitremtų 1948 iš Utenos ir Biržų rajonų. Tremtiniai buvo apgyvendinti Bolše Žilkinė ir trijose to ūkio brigadose, esančiose už 2–3 km viena nuo kitos. Vyrų dirbo statybose (statė gyvenvietę, gyvulių fermas), mechanizatoriais, moterys – gyvulių fermose, laukuose. 1954 Bolše Žilkinė jau buvo pastatyta vidurinė mokykla, 25 vietų ligoninė, kultūros namai; dar 2 pradinės mokyklos veikė brigadose. Mirusieji buvo laidojami Bolšaja Jėlanės (~6 km nuo Δ) kapinėse. 1957–58 dauguma lietuvių iš Δ grįžo į Lietuvą; keli, sukūrę mišrias šeimas, pasiliko ten gyventi.

BOLŠIJE KOTAĖ, gyvenvietė Irkutsko sr. pietuose, Irkutsko (buv. Sliudiankos) rj., ~20 km į r. nuo Listviankos gyvenvietės, Primorės kalnų slėnyje, prie Baikalo ežero. Gyvenvietėje yra Irkutsko universiteto biologijos stotis (įkurta 1916). Nuo XIX a. vidurio iki 1917 ir nuo II pasaulinio karo pradžios veikė aukso kasyklos. Pirmieji auksakasiai buvo japonai, įkūrę čia akcinę bendrovę; jos dalininku buvo ir tremtinys lietuvis kunigas Kristupas Švirmickis (1879 Irkutske pastatydinęs katalikų bažnyčią). 1941–51 Δ aukso kasyklos priklausė kombinatui „Baikalzoloto“ (jo centras buvo Irkutske), vėliau – trestui „Lenzoloto“ (centras Bodaibo mieste). Po karo kasyklose dirbo

Bolšije Kotai. Draga

tremtiniai: 1946 atitremta ~300 vokiečių iš Pavolgio ir Odesos sr., 1949.IV.17 – 23 lietuvių šeimos (54 žm.) iš dabartinių Šakių ir Vilkaviškio rajonų, ~20 represuotų Raudonosios armijos kareivių kabardinų ir ukrainiečių, grįžusių iš vokiečių nelaisvės. Tremtiniai kasė auksą šachtose, nuo 1947 – dar ir dragomis (didelėmis žemsemėmis) Baikalo ežere (vieną dragą lietuviai ir pastatė), dirbo statybose. Gyvenvietėje buvo pradinė mokykla, felčerių punktas, 2 parduotuvės, biologijos stotyje veikė Baikalo floros ir faunos muziejus. 1951, uždarius šachtas, dauguma tremtinių buvo perkelta į Bolšaja Rečkos miško pramonės ūkį kirsti miško, kiti kasė auksą. Iki 1957 visi lietuviai grįžo į Lietuvą. Dabar Bolšije Kotuose gyvena ~100 žmonių.

BOLŠOI ARBĀJUS, kaimas Krasnojarsko kr., Sajanskio rj., ~20 km į p. v. nuo

Bolšije Kotai 1951

Aginskojės; kolūkio centr. gyvenvietė. 1949.IV į Δ iš dabartinių Skuodo, Plungės ir Telšių rj. atitremtos 4 šeimos (20 žm.; lietuviai, latviai, rusai). 1952 iš gretimo Aleksejevkos kaimo atsikėlė dar 2 lietuvių šeimos (8 žm.), iš konc. stovyklos atvyko vienas buvęs polit. kalinys. Buvo dvi tremtinių Pavolgio vokiečių šeimos. Kaime buvo ~30 sodybų, septynmetė mokykla, felčerių punktas, parduotuvė, kultūros namai. Tremtiniai buvo apgyvendinti kolūkio kontoroje, pas vietinlus žmones, mašinų ir traktorių remonto stotyje. Kai kurie dirbo šioje stotyje, kiti – statybose, kolūkyje. 1958 Lietuvos tremtiniams buvo leista apsigyventi bet kur Sovietų Sąjungoje, išskyrus Lietuvą. 1990 visų lietuvių palaikai iš Δ kapinių parvežti į Lietuvą. Dabar kaimas išaugęs, pastatyta naujų pastatų.

BOLŠOI KARLŪKAS, kaimas Irkutsko sr., Zalarių rj., ~10 km į p. v. nuo Zalarių; taryb. ūkio centr. gyvenvietė. 1949.III į Δ (tuo metu tai buvo kolūkis) iš dabartinių Rokiškio, Anykščių, Utenos rj. atitremta 17 šeimų (55 žm.), 1951.IX – dar 8 šeimos (~25 žm.) nuo Šiaulių, Pakruojo. Vėliau iš kitų tremties vietų ir konc. stovyklų atvyko dar ~15 žmonių. Vietiniai gyventojai – rusai, totoriai, burlatai. Tremtiniai dirbo žemės ūkio darbus, gy-

vulių fermose, statybose. Mirusiuosius laidojo Zalarių kapinėse. Į Lietuvą 1954 buvo išleisti rašytojo Jono Bilūno brolio vaikai, keletas žmonių grįžo 1956, dauguma parvyko 1957–58.

BOLŠOI KOKUČĖJUS, buvęs kaimas Irkutsko sr., Tulūno rj., ~25 km į š. r. nuo Tulūno, Ijos kair. krante; kolūkio centr. gyvenvietė. 1949.VI į Δ atitremta 18 šeimų iš dabartinio Panevėžio rj. (iki 1958 liko ~10 šeimų; kitos išvažinėjo į kitas tremties vietas). Vietiniai gyventojai mordviai, čiuvašai, totoriai, rusai, baltarusiai – irgi buvę tremtiniai. Lietuviai dirbo kolūkyje, žiemą kirto mišką. Jiems išvykus į Lietuvą (1958–59), o vietiniams išsikėlus į miestus, apie 1970 kaimas ir kapinės (jose buvo palaidoti 3 lietuviai) sunyko.

BOLŠOI KOKŪJUS, kaimas Altajaus kr., Talmenkos rj., ~40 km į š. v. nuo Barnaulo. 1941.XI į Δ iš Barnaulo atvežta keliasdešimt Lietuvos gyventojų, iš Lietuvos ištremtų 1941.VI.14. Tai buvo beveik vienos moterys su vaikais; vyrai dar Lietuvoje buvo atskirti nuo šeimų ir išvežti į konc. stovyklas. Iš 30 atvežtų vaikų 1946 gyvų liko ~10; kiti mirė nuo bado ir ligų. Tremtiniai dirbo miškuose – rinko sakus, kirto mišką.

BOLŠOI KOSŪLIS, kaimas Krasnojarsko kr., Bogotolo rj., ~18 km į p. v. nuo Bogotolo, ~5 km į p. nuo Transsibiro geležinkelio. 1951.X į Δ atitremta ~40 šeimų iš Lietuvos. Tuo metu Δ buvo didelis kaimas, kolūkio centr. gyvenvietė. Be lietuvių, buvo tremtinių Pavolgio vokiečių, kalmukų, latvių, estų, lenkų. Visi jie dirbo gyvulių fermose, laukuose. Dabar kaimas išaugęs, prie jo kasamos akmens anglys. Δ kapinėse yra keliolika lietuvių tremtinių kapų.

BOLŠOI KŪLIS, Bratskij Kulis, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Buriatijoje, Zaigrajevo rj., ~70 km į r. nuo Onochojaus, ~25 km į p. nuo Verchnije Talcų kaimo, Cagan Dabano kalnagūbrio priekalniuose. Apie 1951 iškirtus miškus Čelano kirtavietėje, dalis tremtinių lietuvių buvo perkelta į Δ (čia atkelti ir jų gyvenamie-

Stasiukas Vaišvila
– pirmasis Bolšoi
Kokučėjuje gimęs
lietuvis

ji barakai). Vėliau lietuvių atvyko ir iš kitos kirtavietės – Chalsano. Iš viso čia buvo ~200 lietuvių (iš Lietuvos ištremti 1948.V.22). Δ priklausė Barūno ir Tarbagatajaus miško pramonės ūkiui. Tremtiniai dirbo miško ruošos darbus. Mirusieji buvo laidojami Čelano kapinėse. 1954 barakai ir dalis žmonių buvo perkelta į naują kirtavietę – Šanacką (kiti žmonės išsiųsti kirsti miško kitur).

BOLŠOI ULŪJUS, gyvenvietė Krasnojarsko kr., ~40 km į š. nuo Ačinsko (ir Transsibiro geležinkelio), prie Bolšoi Ulujaus ir Čiulymo santakos; rajono centras. 1956 čia gyveno 55 lietuvių šeimos. Vienos buvo 1949.IV atitremtos iš Lietuvos, kitos atsikėlė vėliau iš aplinkinių gyvenviečių. Žmonės buvo iš dabartinių Akmenės, Mažeikių, Skuodo rj. Jie dirbo mašinų ir traktorių stotyje, statybose, miško pramonės ūkyje, aplinkiniuose kolūkiuose, siuvykloje, pagalbiniais darbininkais įvairiose įstaigose. Apie 1959 tremtiniai grįžo į Lietuvą (viena šeima liko ten gyventi). Δ kapinėse yra palaidota lietuvių.

BOLŠOI UNGŪTAS, miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Manos (buv. Šalinskojės) rj., ~40 km į p. v. nuo Šalinskojės, R. Sajano priekalniuose, prie Manos ir Bolšaja Ungutkos santakos; miško pramonės ūkio centras. Apie 1930 šią gyvenvietę įkūrė (taigoje pradėjo statyti barakus, vėliau – nedidelius namukus) per kolektyvizaciją iš Užbaikalės atitremti rusai ūkininkai, 1939–40 čia iš V. Ukrainos ir V. Baltarusijos atvežta daug lenkų (dauguma jų tremtyje ir mirė nuo bado, šalčio, ligų), per karą – suomių, kalmukų, Pavolgio vokiečių, totorių, 1951–52 – apie 60 ukrainiečių ir baltarusių šeimų. 1948.VI.7 į Kamarčiagos geležinkelio stotį buvo atvežti 3 ešelonai tremtinių iš Lietuvos (daugiausia iš buvusių Šakių, Vilkaviškio, Anykščių, Varėnos apskričių). Pusė žmonių buvo išvežta į Δ miško kirtimo punktus palei Bolšaja Ungutkos, Malaja Ungutkos ir Leibos upelius (šie punktai buvo vadinami Malyj Ungutu, Jelovka, 3-uoju (↑3-tas Kilometras), 6-uoju, 9-uoju Kilometrais). Bolšoi Ungute buvo palikta

~250 žmonių. Tai buvo nemaža gyvenvietė (~200 namų). Buvo paštas, 2 paroduotuvės, vidurinė mokykla. Tremtiniai kirtė mišką, rąstus gabeno ir krovė prie Manos upės, pavasarį plukdė iki jos žiočių. Gyveno barakuose. Kirtavietės iš pradžių buvo už 6–7 km, po metų – dar toliau; tekdavo gyventi miške laikinuose, nešildomuose barakuose. 1948.VI-II–1950 veikė lietuvių tremtinių savitarpio pagalbos komitetas (įkurtas 1948.VII Novoaleksejevkoje). Daug kam išgyventi padėjo iš Lietuvos giminių atsiunčiami siuntiniai; juos atsinešdavo iš Narvos (~20 km nuo Δ). 1956–66 dauguma lietuvių grįžo į Lietuvą. Dabar Δ labai sunykęs, miškai aplink iškirsti. Yra išlikusios tremtinių kapinės; 1990 beveik visų lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą. Bolšoi Ungute tremtinių šeimoje gimė Juozas Olekas (1990–92 Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministras).

Bolšoi Ungutas. Lietuviai tremtiniai prie savo barako (1948 ruduo)

BOLŠOJE PETUCHOVAS, kaimas Irkutsko sr., Zalarių rj., ~25 km į p. v. nuo Zalarių. Δ – viena iš trijų „Sibiriako“ kolūkio brigadų (centras Romanenkinoje, ~4 km į š. r. nuo Δ); kitos dvi brigados – Kirkos ir Malaja Kirkos kaimai (apie 5–8 km į š. r. nuo Δ). 1949.IV į visus 4 kaimus buvo atvežta po 10 lietuvių tremtinių šeimų; į Δ pateko 29 žmonės iš dabartinio Anykščių rj. Kaimas buvo nedidelis (~50 namų), iš visų pusių apsuptas miškų. Vietiniai gyventojai rusai, atitremti čia dar carų laikais, kelios buriatų šeimos. Jie gyveno nedideliuose vie-

Bolšoi Ungutas. Elena Antanavičiūtė ruošia dirvą bulvėms sodinti (1950)

no, retai dviejų kambarių nameliuose, su-rėstuose iš per pusę perskeltų rąstų, plokščiais, malksnomis dengtais stogais. Lietuviai 5 metus labai skurdo: gyveno prastose lūšnelėse arba pas vietinius gyventojus, dirbo beveik be atlyginimo lauko darbus, galvijų fermose. 1956 buvo leista grįžti į Lietuvą rašytojo Jono Bilūno sūnėno šeima, 1957 viena šeima, užsirašiusi lenkais, išvyko į Lenkiją, 1958 ir kiti gavo leidimus išvykti iš Δ, bet be

Bolšoje Petuchovas. Tremtiniai gabena rąstus iš miško (1957)

Borkai. Buvusio kaimo pakraštyje 1991 pastatyti kryžiai
6—170

teisės gyventi Lietuvoje. Δ kapinėse yra lietuvių tremtinių kapų.

BORKAI, buvęs kaimas Tomsko sr., Parabelio rj., ~80 km į š. r. nuo Parabelio, Paiduginos (Ketės deš. intakas) kair. krante. Apie 1930 kaimą įkūrė rusų sentikiai, pabėgę į taigą nuo sovietų valdžios persekiojimų. 1952 jų buvo likę ~10 šeimų. Iš pradžių Δ buvo kolūkis, vėliau priklausė Parabelio miško pramonės ūkiui. 1952 iš kelių šio ūkio gyvenviečių (Kamčiatkos, Jurmės ir kitų) atkelta 30 lietuvių šeimų (141 žm.; iš Lietuvos, dabartinių Kauno, Jonavos, Jurbarko, Ukmergės rj., ištremti 1951.X.2). Buvo ir ~15 šeimų ukrainiečių, atitremtų 1948. Jie gyveno trobelėse. Lietuviai buvo apgyvendinti dviejuose dideliuose barakuose po 4–5 šeimas kambaryje; po kelerių metų kai kurie pasistatė namus. Tremtiniai kirtė ir plukdė mišką. Δ ambulatorijoje dirbo lietuvis gydytojas Vytautas Zagreckas. Po J. Stalino mirties į Δ kirsti miško atvyko tremčiai labai daug buvusių kalinių. Lietuviai į Lietuvą pradėjo grįžti 1956. Tremtiniais išvykus (miškai jau buvo iškirsti), likę Δ gyventojai 7-ojo dešimtmečio antroje pusėje persikėlė į Narymą (~60 km į p. v. nuo Δ); kartu buvo perkelta ir dalis pastatų. Vėliau Δ degė. Išliko Δ kapinės. 1989–90 13 lietuvių tremtinių palaikai parvežti į Lietuvą (liko vienos lietuviškos kapos). 1991 buvusiam kaime pastatyti 2 mediniai kryžiai (katalikiškas ir stačiatikiškas); juos pastatė skulpt. Vytautas Navickas ir archit. Romas Ručinskas.

BOROVICIAI, miestas (nuo 1770) Novgorodo sr., prie Msta upės ir Sankt Peterburgo–Maskvos geležinkelio šakos. Per II pasaulinį karą mieste veikė karo belaisvių vokiečių konc. stovykla. Po karo joje kalėjo ~4000 įvairių tautybių kalinių. Konc. stovykla turėjo 2 skyrius, ~30 punktų. Kaliniai dirbo akmens anglių kasyklose, miško pramonės įmonėse, miško ruošos darbus. 1947–48 Borovičiuose kalėjo ~350 Lietuvos gyventojų (daugiausia lenkų, iš jų ~300 moterų). Jie buvo atvežti iš Kutaisio (Gruzija) konc. stovyklos (iš Lietuvos išvežti 1945.III–VI); dirbo žemės ūkio darbus.

BORŪVSKO KONCENTRACIJOS STOVYKLĄ veikė po II pasaulinio karo Pauralėje, Permės (buv. Molotovo) sr., Solikamsko rj., Borovsko gyvenvietėje. 1946 birželio mėn. į Δ iš Lietuvos atvežta ~700 kalinių (vyrų ir moterų). Tuo metu joje kalėjo ~2000 įvairių tautybių žmonių. Kaliniai dirbo šachtose, statybose. Dalis lietuvių netrukus buvo išvežta į Bereznių konc. stovyklą.

BORSUKAS, kaimas Krasnojarsko kr., Nazarovo rj., ~50 km į p. r. nuo Nazarovo, Čiulymo kair. krante. 1951 rudenį iš dabartinių Šilalės, Jurbarko, Raseinių, Tauragės, Kelmės rj. atitremtos 6 ūkininkų šeimos. Δ tuo metu buvo kolūkio brigada (to kolūkio valdyba buvo Skorobogatove, ~15 km nuo Δ; ten t. p. buvo atitremta 12 lietuvių šeimų). Boršuke buvo ~60 klemų, gyveno caro laikų tremtinių rusų ir ukrainiečių palikuonys, daugiausia moterys, vaikai, seneliai (~40 kaimo vyrų negrįžo iš karo); 1943 atitremti kalmukai buvo išmirę nuo bado. Lietuviai dirbo kartu su vietiniais gyventojais lauko darbus, vasarą šienaudavo (pievos buvo kitame Čiulymo krante). Viena tremtinė mirė. Į Lietuvą dauguma lietuvių grįžo apie 1958.

BORŪJUS, kaimas Irkutsko sr., Irkutsko rj., ~60 km į š. nuo Irkutsko, Balėjaus (Angaros deš. intakas) deš. krante; kolūkio centr. gyvenvietė. 1949.IV į Δ iš dabartinio Širvintų rj. atitremtos 6 šeimos (~20 žm., daugiausia lenkų), dar 1 šeima (7 žm.) 1951 atkelta iš Buretės. Δ buvo nemažas gatvinis rusų kaimas tarp miškų. Žmonės gyveno labai skurdžiai, nors žemės derlingos. Lietuviai buvo apgyvendinti tuščiuose namuose. Jie dirbo kolūkyje kartu su vietiniais gyventojais. Mirusiuosius laidojo Gorochovo (~3 km į p. nuo Δ) kapinėse.

BRĄTSKAS, miestas (nuo 1955) Irkutsko sr.; rajono centras. Uostas prie Bratsko tvenkinio. Geležinkelio stotis. Δ buvo pradėtas statyti 1955, kartu su Bratsko hidroelektrine, ~25 km į š. nuo senojo Δ, prie Paduno gyvenvietės. Senasis Δ (įkurtas 1631) apie 1961 buvo užlietas Bratsko tvenkinio vandeniu. Į senąjį Δ iš

Borsukas. Danutė Gudavičiūtė (kairėje) ir vietinė mergina vyksta į darbą (1954)

Lietuvos buvo tremiami 1794, 1830–31, 1863 sukilimų dalyviai, knygnešiai, kiti kovotojai prieš carizmą. XX a. 5–6-ajame dešimtmetyje Bratske ir jo apylinkėse veikė daug konc. stovyklų; jos priklausė Taišeto, vėliau – Ozerlago konc. stovyklų grupėms. Kaliniai, tarp kurių buvo ir Lietuvos gyventojų, statė Δ miestą, tiltus per Angarą, Bratsko hidroelektrinę. 1951.X. į Δ atvežtas ešelonas tremtinių iš Lietuvos. Senojoje Δ gyvenvietėje palikta ~20 šeimų (~70 žm.; kiti išskirstyti po Bratsko rj. kolūkius ir miško pramonės ūkius). Tai buvo ūkininkų šeimos iš dabartinių Šilalės, Tauragės rj. Iš pradžių visi gyveno nešildomoje kontoroje, žiemai šeimos gavo po kambarį, po dvejų metų pasistatė namelius (vienas 4 šeimoms), prie jų kiekviena šeima gavo po 1 arą žemės. Buvo ir tremtinių iš V. Ukrainos. Tremtiniai traukė rąstus iš Okos upės, dirbo lentpjūvėje, statė hidroelektrinę, tiesė geležinkelį. 1957 lietuviams buvo leista grįžti į Lietuvą.

Brodas 1954

Buretė. Lietuvės studentės grūdų paruošų punkte nešioja maišus

BRĀTSKIJ KŪLIS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Buriatiijoje, Chorinsko rj., kitaip ↑ *Bolšot Kults.*

BRŪDAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Beriozovkos (buv. Sovetskio) rj., ~35 km į p. r. nuo Magansko (Transsibiro geležinkelio stotis), R. Sajanų priekalniuose, prie Brodo upelio (įteka į Maną); priklausė Sovetskio miško pramonės ūkiui. 1948.VI į Δ iš buvusios Jonišio apskrities atitremta 30 šeimų (93 žm.). Δ buvo įsikūręs mišku apaugusių neaukštų kalnų slėnyje. Trobelėse ir barakuose gyveno ~20 vietinių rusų šeimų ir įvairių tautybių tremtiniai – po kelias lenkų, Pavolgio vokiečių, kalmukų šeimas. Buvo mokykla (joje iš pradžių buvo apgyvendinta 10 lietuvių šeimų), parduotuvė, valgykla, vėliau pastatyta ambulatorija. Visi Δ gyventojai dirbo miško ruošos darbus, vasarą taisė kelius rąstams iš miško gabenti. Dalis lietuvių pirmaisiais metais buvo iškeldinta į kitas miško kirtavietes – Beretę (~6 km nuo Δ), Prijiskovają (~3 km nuo Δ). Tų gyvenviečių kapinėse buvo laidojami ir Δ tremtiniai. Į tėvynę tremtiniai grįžo 1957–58. Jiems išvykus, Δ sunyko; dabar belikę keletas pastatų.

BUDIŲNO KOLŪKIS Tadžiki joje, Kurgan Tiubės sr., Kuibyševsko rj., ~10 km nuo Kuibyševsko, Javansu (Vachšo deš. intakas) kair. krante. 1945.VI į Δ iš Panevėžio miesto ir kitų Lietuvos vietų atitremta ~12 šeimų (~50 žm.), po kelerių metų – daug vokiečių iš Odesos sr. Visi dirbo medvilnės laukuose. Per pirmuosius dvejus tremties metus gyvų liko tik 9 žmonės; kiti mirė nuo bado, ligų. Vėliau likusieji persikėlė į Kuibyševsko ir Ujalo gyvenvietes. Plačiau apie tremtinius ir jų gyvenimo sąlygas ↑ *Vachšo slėnys.*

BŪKINAS, buvęs kaimas Tiumenės sr. ir rj., netoli ↑ *Tūros.*

BUNDIŲRAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Tomsko sr., Čiajos rj., ~50 km į p. v. nuo Podgornojės, Čiajos (Obės kair. intakas) baseine; priklausė Čiajos miško pramonės ūkiui. 1951 į Δ iš Lietuvos atitremta ~50 šeimų (daugiausia iš dabartinių Vilniaus, Trakų, Švenčionių rj.). Buvo ir seniau atitremtų dar ~17 tautybių tremtinių (ukrainiečių, rusų, Pavolgio vokiečių, latvių, estų, žydų ir kitų). Iš viso Bundiūre gyveno ~200 šeimų. Visi jie (ir suaugusieji, ir vaikai) dirbo miško ruošos darbus, plukdė rąstus. Kirtavietės iš pradžių buvo už 15, vėliau – už 40 km nuo Δ; į jas kartais nuveždavo traukiniu, kartais tekdavo eiti pėsčiomis arba nakvoti taigoje. Tremtiniai gyveno barakuose po 20 šeimų kiekviename. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1956. Iškirtus aplinkinius miškus, Δ gyventojai apie 1970 buvo perkelti į kitą taigos vietą (~200 km nuo Δ). Δ kapinėse buvo palaidota nemažai mirusių ir tragiškai miškuose žuvusių Lietuvos gyventojų.

BURĖTĖ, kaimas Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Bochano rj. (buv. Irkutsko sr., Kirovo rj.), ~25 km į p. v. nuo Bochano, Angaros kair. krante. 1949.IV į Δ iš Lietuvos (daugiausia nuo Vilniaus ir Ukmergės) atitremtos 23 šeimos (60 žm.), vasarą iš Morozovo (~30 km į š. nuo Δ) atvežti dar 5 lietuviai jaunuoliai. Tuo metu Δ buvo nemažas rusų kaimas. Mažesnioji jo dalis (arčiau upės) buvo vadinama Nižniaja Burete (ji priklausė Kirovo kolūkiui), ki-

ta (ant kalnelio) – Verchniaja Burete. Pastarojoje buvo dideli grūdų sandėliai; rudenį į juos suveždavo grūdus iš apylinkinių kolūkių, džiovindavo, kraudavo į baržas ir plukdydavo Angaros upe. Lietuviai dirbo ir šiuose sandėliuose (daugiausia jaunimas), ir kolūkyje. 1957 jie pradėjo grįžti į Lietuvą. Rudenį, užšalant upei, Nižniaja Burete užliedavo Angaros vanduo. Δ kapinėse yra lietuvių kapų.

BŪRKA, buvusi gyvenvietė Tomsco sr., Bakčiaro (buv. Parbigo) r.j., ~10 km į š. v. nuo Parbigo; kolūkio centras. 1941.VII į Δ nuo Mažeikių, Marijampolės atitremta ~12 lietuvių šeimų. Tremtiniai dirbo kolūkyje, kirto ir plukdė mišką. Iškirtus miškus Δ apylinkėse (apie 1944), jie buvo perkelti į kitas gyvenvietes; Δ sunyko.

BŪRKA PŪLKAS, nedidelis kaimas Irkutsko sr., Čeremchovo (buv. Golumetės) r.j., priklausęs tam pačiam kolūkiui kaip ↑ Alarts.

BUTŪRKŲ KALĖJIMAS yra Maskvoje. Istoriniuose šaltiniuose minimas XVII amžiuje. Petro I laikais jame buvo kalinami 1698 šaulių sukilimo dalyviai. XVIII amžiaus II pusėje, valdant carienę Jekaterinai II, netoli Butyrkų užkardos buvo pastatytas naujas Δ (archit. M. Kazakovas). Per jį perėjo katorgai ir tremčiai į Sibirą siunčiami kaliniai iš visų Rusijos imperijos europinės dalies miestų. Čia kalėjo J. Pugačiovas, šimtai 1863 sukilimo dalyvių. 1879 to kalėjimo vietoje pastatytas Butyrkų centrinis kalinių persiuntimo kalėjimas. Vėliau (ypač sovietų valdžios metais) jis buvo ne kartą perstatytas, nuolat plečiamas. Iki 1917 Spalio perversmo jame buvo kalinami kriminaliniai nusikaltėliai ir polit. kaliniai – narodovolca, darbininkų streikų dalyviai, bolševikai. Režimas buvo labai griežtas, prižiūrėtojų elgesys – žiaurus. Kaliniai buvo rakinami grandinėmis. 1906 potvarkiu buvo uždrausta jomis skambčioti, prieiti prie langų, juos atidarinti. Protestuojantys kaliniai buvo mušami, baudžiami mirties bausme. Sovietų valdžios metais Δ buvo paverstas NKVD tardymo kalėjimu. Δ kompleksą sudarė ne mažiau kaip 25 triaukščiai pa-

statai. Kai kurios kameros – vienutės, bet dauguma kamerų – didelės, skirtos 25–50 žmonių. Stalino represijų metais kiekvienoje jų buvo laikoma po 70–100, kartais – iki 170 žmonių; kalėjime vienu metu kalėjo ~20 tūkstančių kalinių. Nuo 1940.VI Butyrkose kalėjo ir lietuvių – valstybės, visuomenės, karo veikėjų, pokario partizanų. Tarp kalinių: brigados generolai Kazys Skučas (čia ir sušaudytas), Julius Čaplikas, Antanas Gustaitis, kariuomenės gen. štabo plk., žvalgybos viršininkas Kostas Dulksnys, plk. Leonas Gustaitis, pulkininkai leitenantai Petras Kirlys ir Juozas Matusaitis. Valsybės saugumo departamento direktorius Augustinas Povilaitis, valstybės ir visuomenės veikėjas Augustinas Volde-maras (čia ir mirė), vienas Lietuvos partizanų vadų Jonas Žemaitis (čia ir sušaudytas).

BUTUGYČIĄGO KONCENTRACIJOS STOVŲKLOS veikė po II pasaulinio karo Magadano sr., Tenkino r.j., ~25 km į š. v. nuo Ust Omčigugo, kalnuose, Butugyčia-go gyvenvietėje ir jos apylinkėse. Priklausė Dalstrojaus konc. stovyklų grupės Tenkino skyriui, nuo 1948 – Berlagui. Kaliniai (jų buvo ~7000) dirbo urano, kasiterito (alavo žaliava) kasyklose, urano rūdos sodrinimo fabrikuose. Daug jų žuvo nuo urano radioaktyvaus poveikio. Tarp kalinių buvo ~1000 lietuvių. Apie 1952 Δ likviduotos.

BUTUKĖJUS, buvęs kaimas Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Nukutų r.j., ~5 km į š. nuo Nukutų, Ungos (Angaros kair. intakas) kair. krante; kolūkio centr. gyvenvietė. 1949.VIII į

Butukėjus. Tremtinio Navicko statytas namas

Centralnyj Chazanas. Viduryje – miško pramonės ūkio kontora (1954)

Centralnyj Chazanas. Tremtinių Steponavičių šeima aria daržą (1957)

Δ atitremtos 25 šeimos iš Lietuvos (dabartinių Rokiškio, Zarasų rj.), 5 estės. Vietiniai gyventojai – daugiausia buriatai (~70 sodybų). Lietuviai iš pradžių gyveno visi viename barake, vėliau pasistatė namų. Jie dirbo lauko darbus, gyvulių fermose. 1956 pradėjo grįžti į Lietuvą. Pastačius Bratsko hidroelektrinę, apie 1965 Δ buvo užlietas Angaros vandens; gyventojai (tarp jų buvo ir lietuvių) persikėlė į Novo Lenino gyvenvietę (~20 km į š. r. nuo Δ; ten buvo perkeltos ir Δ kapinės).

BUZUNOVAS, kaimas Krasnojarsko kr., Bolšaja Murtos rj., ~20 km į p. nuo Bolšaja Murtos. 1949.IV į Δ iš Žemaitijos (daugiausia dabartinio Kretingos rj.) atitremta 12 šeimų. Δ buvo nedidelis, la-

bai skurdus kaimas. Vietiniai gyventojai rusai, buvo tremtinių Pavolgio vokiečių. Visi dirbo kolūkyje – laukuose, gyvulių fermose, lentpjūvėje. Lietuviai iš pradžių gyveno įvairiuose ūkiniuose pastatuose, palėpėse. Vertėsi labai sunkiai, badavo; vėliau kiek prasikūrė. 1956 pradėjo grįžti į Lietuvą.

CENTRÁLNAJA, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Tomsko sr., Asino rj., ~30 km į p. nuo Baturino; priklausė Lajaus miško pramonės ūkiui. 1948.II į Δ iš dabartinių Kupiškio, Anykščių, Panevėžio, Pasvalio, Raseinių, Kelmės, Tauragės, Šilalės, Klaipėdos, Joniškio rj. atitremtos 78 šeimos (~280 žm.). Iš Asino į Baturiną ir iš Baturino į Δ jie buvo atvaryti pėsti (per taigą ~330 km). To meto Δ – tai taigoje pastatyti 13 barakų ir kelios trobelės, kuriose gyveno vietinių rusų (komendanto, eigučio, pardavėjo, raštinės darbuotojų) šeimos. Su kitomis gyvenvietėmis buvo susisiekiama upėmis (žiema rogėmis, vasarą – valtimis). Tremtiniai dirbo miško ruošos darbus. Gyveno po kelias šeimas kambaryje, badavo, šalo, siuntinių iš Lietuvos negaudavo. Vaikai sirgo dizenterija, mažakraujyste, nemažai jų mirė nuo išsekimo. Iš viso Centralnajoje mirė 33 lietuviai, gimė 10. Tremtiniams grįžus į tėvynę, gyvenvietė sunyko, vėliau sudegė. 23 lietuvių palaikai iš Δ 1991 parvežti į Lietuvą.

CENTRÁLNYJ CHAZĀNAS, gyvenvietė Irkutsko sr., Zimos rj., ~20 km į p. nuo Zimos miesto, Zimos (Okos kair. intakas) kair. krante; Zimos miško pramonės ūkio skyrius. 1948.VI į Zimos geležinkelio stotį iš Lietuvos atvežti 2 ešelonai tremtinių. Pirmojo (suformuoto Tauragėje) tremtiniai buvo siauruoju geležinkeliu atgabenti į Δ. Dauguma jų buvo apgyvendinta vadinamojoje zonoje – mediniuose buvusios karo belaisvių lenkų konc. stovyklos barakuose su 3 aukštų gultais, aptvertuose aukšta lentine tvora su sargybos bokšteliais kampuose (lenkai jau buvo visi išmirę). Šiapus tvoros buvo keletas medinių namų, kuriuose gyveno vietinių rusų šeimos, komendantas, miško pramonės ūkio direktorius, buvo septynmetė mokykla, parduotuvė, ūkio kon-

tora (iš pradžių joje t. p. gyveno dalis atitremtų lietuvių), technikos remonto dirbtuvės. Toliau nuo gyvenvietės, miške, buvo keli seni barakai; juose gyveno 1945 atitremti vakarų ukrainiečiai. Dauguma Δ gyventojų buvo lietuviai. Jie daugiausia dirbo miškuose (kirto medžius, gabeno rąstus prie upės, pavasarį plukdė, rinko sakus, ruošė malkas), lentpjūvėje, Δ statybose (statė namus, kasė šulinius), tiesė ir prižiūrėjo geležinkelį. Žiemai jie persikėlė į namelius, gyveno po 10–15 žmonių kambaryje; vėliau 1–2 šeimos gavo po kambarį. 1951 į Δ atvežta kelio-lika vagonų ukrainiečių (jie buvo apgyvendinti barakuose miške, vadinamajame 12-ajame Kvartale). Per trejetą metų išaugo nemaža Δ gyvenvietė: buvo pastatyta daug gyvenamųjų namų, vietinė elektrinė, veikė vidurinė mokykla (joje užsienio kalbų mokytoju dirbo lietuvis Algis Mozūraitis), ambulatorija, kultūros namai. Buvo susibūrusi lietuvių muzikantų kapela (nuo 1950, vadovas Jonas Tverijonas), tautinių šokių būrelis (8 poros; nuo 1953). Lietuviai laimėdavo prizines vietas Irkutsko srities saviveiklos kolektyvų konkursuose. 1956 mokykloje buvo leista fakultatyviai mokytis lietuvių kalbos. Atvykdavo kunigai laikyti šv. mišių, atlikti religinių patarnavimų. 1948–1956 susituokė ~100 porų lietuvių, gimė ~115 vaikų. 1956 lietuviai pradėjo grįžti

į Lietuvą (dauguma grįžo 1957). 1989 į Δ iš Lietuvos buvo nuvykusi moksleivių ekspedicija. Dabar Δ gerokai sunykęs, miškai aplink jį iškirsti. Jame tebegyvena kelios lietuvių šeimos. Kapinėse buvo palaidota 40–50 lietuvių; 1989–90 daugumos jų palaikai parvežti į Lietuvą.

CHABAIDĀKAS, gyvenvietė Krasnojarsko kr., Partizanskojės r.j., ~70 km į p. v. nuo Partizanskojės, Kojaus Belogorės (R. Sajano atšaka) kalnuose, Manos (Jenisejaus deš. intakas) deš. krante. 1948.VI į miško kirtėjų gyvenvietę, įsikūrusią šalia to paties pavadinimo kaimo, iš Lie-

Chabaidakas. Tremtiniai ridena rąstus į rietuves

Chalsanas 1957

Chalsanas. Vandenį nešdavo iš upelio (1953)

tuvos (dabartinių Varėnos, Panevėžio r.j., iš Vilniaus miesto, nuo Eišiškių) atitremti ~250 žmonių, iš jų 20 studentų. Gyvenvietė priklausė Partizanskojės miško pramonės ūkiui. Joje buvo 8 dideli seni barakai, nemažai lūšnelių, kontora, valgykla, klubas, kepykla, parduotuvė, arklidės (vėliau buvo pastatyta daug namų, ambulatorija, mokykla). Pro gyvenvietę iš miško upės link buvo nutiestas rąstais išklotas kelias (juo mašinos veždavo rąstus). Lietuviams atvykus, barakuose jau gyveno iš Karelijos 1939 atitremti suomiai (~30 žm.), per karą atitremti Krymo totoriai (~20 žm.), kalmukai (daug jų

tremtyje žuvo – sušalo). Buvo įvairiais metais atitremtų rusų, ukrainiečių, graikų, estų. Visi kirtė miškus (į kirtavietes eidavo po 5–8 km), arkliais gabeno rąstus prie upės ir krovė į rietuves, pavasarį plukdė Manos upe į Jenisėją ir toliau iki Krasnojarsko. Baigiantis tremčiai, lietuviai dirbo meistrais, buhalteriais. 1949 vienuolika žmonių buvo išsiųsta į Razdolinską (dabar Motygino r.j.). Pirmuosius porą metų tremtiniai labai vargo, badavo, vėliau nusipirko karvių (2–3 šeimos vieną), kiaulių, užsiauginavo daržovių, įsigijo (nusipirko, pasistatė) namus. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1956 (dauguma parvyko 1958). Dabar miškai aplink Δ iškirsti, gyvenvietė ir kaimas susilieję. Yra išlikusios tremtinių kapinės, jose palaidota keliasdešimt lietuvių. Palaikę į Lietuvą parvežė 1989 ir 1990 iš Lietuvos (Panevėžio) atvykusios buvusių tremtinių suorganizuotos ekspedicijos, 1985, 1989–90 – ir pavieniai žmonės.

CHÁLMER JU KONCENTRĀCIJOS STOVYKLÀ veikė 1945–59 Komijos šiaurėje, už Šiaurės poliaro, ~80 km į š. r. nuo Vorkutos, prie Chalmer Ju gyvenvietės. Priklausė Vorkutos konc. stovyklos grupei (rus. sutrumpintai Vorkutlag). 1945 vasarą joje buvo ~700 kalinių, beveik visi iš Lietuvos (daugiausia nuo Alytaus, Lazdijų, Prienų, Vilkijos, Kauno, Vilniaus). Vėliau atvežta daugiau kalinių. Kaliniai kasė akmens anglis, statė šachtas, Δ konc. stovyklą, Chalmer Ju gyvenvietę. Iš pradžių gyveno palapinėse, vėliau barakuose.

CHALSĀNAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Buriatijos pietuose, Chorinsko r.j., ~70 km į š. r. nuo Onochojaus, Cagan Dabano kalnagūbrio priekalniuose; priklausė Barūno ir Tarbagatajaus miško pramonės ūkiui. Δ įkūrė (pastatė miške barakus) tremtiniai lietuviai, 1948.VI iš Lietuvos atitremti į Čelaną (~8 km nuo Δ). Iki 1951 apie 60 šeimų čia ir atsikėlė (iš Čelano buvo atvežta ir barakų). Jie dirbo miško ruošos darbus, gesino miškų gaisrus. Vėliau dalis tremtinių buvo perkelta į naują kirtavietę – Bolšoi Kulį. Mirusiuosius laidojo Čelano kapinėse.

1957 tremtiniai pradėjo grįžti į Lietuvą. Jiems išvykus, Δ sunyko.

CHARA KUTŪLAS, miško kirtėjų gyvenvietė Buriatijoje, Zaigrajevo rj., ~50 km į š. r. nuo Novoiljinsko, Cagan Dabano kalnagūbrio priekalniuose, Ilkos (Udos kair. intakas) kair. krante; priklauso Chandagatajaus miško pramonės ūkiui. Apie 1949 Δ įkūrė (pastatė taigoje barakus) lietuviai, 1948.VI atitremti iš dabartinių Plungės, Telšių, Skuodo, Šiaulių rj. ir apgyvendinti karo belaisvių japonų iškastose žeminėse prie Verchniaja Ara Kuorkos bei buriatų kaimeliuose Chutore, Tarbagatajuje. 1949 pastačius barakus Chara Kutule, iš ten į Δ buvo atkelta ~100 jų šeimų (400–450 žmonių). 1949–51 atitremta ~50 moldavų šeimų, ~50 vyrų uzbekų. Visi jie kirtė mišką, vežė rąstus prie geležinkelio, krovė juos į vagonus, tiesė ir remontavo geležinkelį. Apie 1955, pasibaigus miškams aplink Verchniają Ara Kuorką, dalis žmonių vėl buvo atkelta į Δ. 1956–61 beveik visi lietuviai grįžo į Lietuvą. Dabar Δ labai apleistas. Kapinėse tebėra paminklinis akmuo su metaliniu kryžiumi ten gyvenusių lietuvių atminimui (apie 1955 jį pastatė tremtinys Liudas Buivydas). Iki 1991 daugelio lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą. Keletas lietuvių, sukūrę mišrias šeimas, tebegyvena Chara Kutule.

CHARAZARGĀJUS, kaimas Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Echirit Bulagatsko rj., ~20 km į š. nuo Ust Ordynskio; priklauso taryb. ūkiui. 1949.IV į Δ atvežta 13 ūkininkų šeimų nuo Prienų, Babtų, Vilkijos, Ariogalos. Tuo metu Δ buvo nedidelis skurdus buriatų kaimelis, kolūkio ir apylinkės centras. Lietuviai buvo apgyvendinti tuščiuose tvartuose po kelias šeimas patalpoje (juos susiremontavo, sumūrijo krosnis), vėliau kai kurie pasistatė savo trobeles. Vyrų daugiausia dirbo traktorininkais, prikabinėtojais, miškuose, moterys šėrė kiaules. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1956 (2 lietuvės, ištėkėjusios už vietinių, dabar gyvena Ust Ordynske). Δ dabar labai sunykęs, kapinės suartos (jose buvo palaidoti 6 lietuviai); 1990 vienos tremtinės palaikai parvežti į Lietuvą.

CHARCHATĀJUS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Irkutsko sr. ir rj., ~30 km į p. r. nuo Bolšaja Rečkos, Primorės kalnuose, ~15 km nuo Baikalo ežero; priklausė Bolšaja Rečkos miško pramonės ūkiui. Apie 7 km nuo Δ – Chamar Dabano kalnas (aukštis 1178 m). Barakus Δ vietoje pastatė (vėliau juose ir apsigyveno) tremtiniai lietuviai, 1948.VII atitremti į Bolšaja Rečką. Nemažai lietuvių buvo atvežta ir 1951 metais. 1953 čia gyveno ~800

Charazarga jus. Genė Kostyrienė su dukromis prie Zofijos Aldauskienės kapo (1957

Charchatajus. Lietuviai miško kirtimo meistrai, priėmėjai (1950)

Charchatajus. Vandeni atslveždavo iš upelio

Chasami. Šiuose barakuose 1957 gyveno lietuviai

žmonių, iš kurių ~90% buvo lietuviai (daugiausia iš dabartinių Utenos ir Kretingos rj.). Veikė pradinė mokykla, felferių punktas, klubas, duonos kepykla, pirtis, parduotuvė. Tremtiniai kirtė mišką (kirtavietės buvo už 3–20 km nuo Δ), keletas žmonių dirbo plytų degykloje. Sumažėjus miškų Δ apylinkėse, 1956 jie buvo perkelti į kitas Irkutsko sr. gyven-

vietes, vėliau išvyko į Lietuvą. Δ sunyko. Dabar Δ vietoje ir apylinkėse kasama urano rūda. Išliko kapinės, jose buvo palaidota ~30 lietuvių; iki 1990 daugumos palaikai parvežti į Lietuvą.

CHARČĖVAS, kaimas Irkutsko sr., Kuitūno rj., ~25 km į p. r. nuo Kuitūno, netoli Tulūno–Žimos plento. 1949.IV į Δ iš dabartinio Utenos rj. buvo atitremta 10 šeimų (31 žm.). Tuo metu Δ buvo nuskurdęs kolūkis, vietinių gyventojų buvo nedaug. Tremtiniai dirbo lauko darbus, prižiūrėjo gyvulius, tiesė kelius, kirtė mišką; gyveno senuose apgriuvusiuose namuose. 1954 viena šeima išsikėlė į Krasnojarsko kraštą.

CHASAMĖ, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Chabarovsko kr., Lazo rj., ~40 km į p. r. nuo Bičevajos, prie Choro upės (Usūrio deš. intakas); priklausė Choro miško pramonės ūkiui. 1949 į Δ atitremta ukrainiečių, 1950.X – keliolika ūkininkų šeimų iš dabartinių Šilalės ir Biržų rj. Tremtiniai kirtė mišką, rovė kelmus, tiesė kelius rąstams gabenti. Lietuviai gyveno dviejuose barakuose po keliolika žmonių kambaryje. 1957 jie pradėjo grįžti į Lietuvą.

CHATARÝCHAS, buvusi žvejų gyvenvietė Jakutijos šiaurėje, Ust Janos rj., ~30 km į p. nuo Kazačės, Janos kair. krante. 1943 vasarą čia, į negyvenamą vietą, iš Neri Arų ir dar kelių Janos deltos vietų atkelta tremtinių – 6 lietuvių šeimos (28 žm.) ir kelios vokiečių bei suomių šeimos. Tremtiniai gyveno iš velėnų pasistatytose jurtose, žvejojo upėje ir tundros ežeruose. Dirbo už 10 ir daugiau kilometrų nuo Δ, ten valė ir sūdė žuvis, gabeno jas į Δ (roges su statinėmis traukdavo žmonės). 1947 jiems buvo leista persikelti į Jakutijos pietus. Tremtiniais išvykus, Δ vėl tapo negyvenama vietove. Dabar ~20 km nuo Δ, prie Kularo gyvenvietės, kasamas auksas. Plačiau apie tremtinius ir jų gyvenimo sąlygas ↑ *Janos delta*.

CHENIKANDŽIŲ KONCENTRACIJOS STOVYKLĀ veikė po II pasaulinio karo Magadano sr., ~140 km į p. v. nuo Susu-

mano, kalnuose. Priklausė Berlago konc. stovyklų grupei. Joje vienu metu kalėjo ~800 moterų; 10–20% jų buvo lietuvės. Kalinės dirbo kasiterito (alavo žaliava) šachtose. Čenikandžios konc. stovyklai priklausė dar vienas punktas, kurio kaliniai kirto mišką.

CHIGINSKAS, kaimas Irkutsko sr., Čeremchovo (buv. Golumetės) rj., ~25 km į p. v. nuo Čeremchovo. 1949.IV į Δ buvo atitremta 10 šeimų (39 žm.) iš buvusios Utenos apskrities, nuo Švenčionių, Labanoro; daugiausia ūkininkai. Tuo metu Δ buvo nemažas kaimas, kolūkio centras, jame gyveno įvairių tautybių žmonės. Tremtiniai dirbo laukuose, galvijų fermose, bityne. Iš pradžių gyveno po kelias šeimas kambaryje, žiemai buvo valdžios priversti nusipirkti namelius. Vėliau įsigijo gyvulių, įdirbo daržus. Viena šeima netrukus persikėlė į Golumetę, 1956 šešios šeimos, užsirašiusios lenkais, išvyko į Lenkiją, viena persikėlė į Čeremchovą, kitos 1957–59 grįžo į Lietuvą.

CHOGŪTAS, kaimas Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Bajandajaus rj., ~30 km į š. r. nuo Bajandajaus, prie Irkutsko–Kačiugo plento; kolūkio centr. gyvenvietė. 1948.IV į Δ iš Vilniaus buvo atitremtos 5 lietuvių šeimos (32 žm.) ir viena žydų šeima (3 žm.); intelligentai. Tarp tremtinių – mjr. Jonas Kaminskas su šeima. Δ buvo nemažas kaimas (~400 namų). Vietiniai gyventojai – buriatai, rusai, ukrainiečiai. Buvo paštas, poliklinika, vidurinė mokykla, vaikų namai, 3 parduotuvės. Šulinių nebuvo, vandenį nešdavo iš Unguros upelio, žiemą tirpdydavo sniegą. Lietuviai iš pradžių buvo apgyvendinti klube, vėliau kai kurie perkelti pas vietinius gyventojus. Jie dirbo mašinų ir traktorių stotyje, kalvėje, naftos bazėje, gyvulių fermose, lauko darbus, šienavo. Į Lietuvą grįžo 1958. Δ kapinės buvo už 4–5 km nuo Δ; jose palaidota viena lietuvė.

CHOLMOGŪJUS, kaimas Irkutsko sr., Zalarių rj., ~15 km į p. v. nuo Zalarių gyvenvietės, prie Zalario upės (Angaros kair. intakas); kolūkio centras. 1949.IV į Δ atitremta ~120 Lietuvos gyventojų (~30

Chogotas. Lietuvių tremtinių namai

šeimų). Tai buvo daugiausia kalmo žmonės iš dabartinių Anykščių, Ignalinos, Šiaulių rj. Pusė jų buvo apgyvendinta vienoje upės pusėje (kolūkio 1-oji brigada), kita pusė – kitoje (2-oji brigada). Apie 1951 buvo atitremtos 4 ukrainiečių šeimos. Abiejų brigadų pagrindinė gatvė, iš abiejų pusių apstatyta namais, ėjo ~3 km palei upę. 1-ojoje brigadoje veikė septynmetė mokykla. Vietiniai gyventojai (rusai, totoriai, udmurtai) – t. p. buvę tremtiniai. Lietuviai dirbo lauko darbus, gyvulių fermose, vištidėse, prie statybų. Pirmuosius trejus metus gyveno pas vietinius žmones arba namuose po 6–7 šeimas. Leidimus išvažiuoti kitur (tik ne į Lietuvą) gavo 1958. Δ kapinėse buvo palaidota 12 lietuvių.

CHOMOLCHŪ, buvusi auksakasių gyvenvietė Irkutsko sr., Bodaibo rj., ~45 km

Cholmogojus. Arti-
maičių šeima prie sa-
vo namo (1956)

į š. r. nuo Kropotkino, Patomo kalnyne, prie Chomolcho upės (Žujos kair. intakas). Po II pasaulinio karo į Δ buvo atgabenta keli šimtai įvairių tautybių kaulinių ir tremtinių, tarp jų ir lietuvių – 1949.XI atitremti 8 žmonės, 1953 iš Svetlo gyvenvietės atkeltos 6–7 šeimos. Δ buvo nedidelė gyvenvietė: keletas sukrypusių barakų (juose gyveno tremtiniai), keletas viršininkų namelių, pirtis, parduotuvė, kontora. Su kitomis gyvenvietėmis susisiekiama vasarą arkliais, žiemą – traktoriais, elniais. Tremtiniai vasarą kasė auksą (plovė iš viršutinio žemės sluoksnio), žiemą kirto mišką, pjovė rąstus. Kirtavietės buvo už 8–10 km nuo Δ, į darbą neidavo tik esant dideliam šalčiui (temperatūrai žemesnei kaip -50 °C). Lietuviai 1958 pradėjo grįžti į Lietuvą. Išsekus aukso gyslai (tremtiniai jau buvo išvykę), gyvenvietė sunyko.

CHOMUTOVAS, kaimas Irkutsko sr. ir r.j., ~25 km į š. r. nuo Irkutsko, Kudos upės (Angaros deš. intakas) kair. krante. 1949.IV.17 į Δ atitremtos 7 šeimos (19 žm.) nuo Šakių, Vilkaviškio, Lazdijų. Δ buvo didelis kaimas, apylinkės ir kolūkio centras. Namai (80–100 sodybų) išsiriakė abipus pagrindinės gatvės. Buvo septynmetė mokykla, paštas, felčerių punktas, kontora. Vietiniai gyventojai – rusai; gyveno ir seniau atitremtų ukrainiečių. Tremtiniai dirbo kolūkyje, žiemą kirto mišką. Mirusiuosius laidojo Kudos kaimo kapinėse (~3 km į p. nuo Δ). Į Lietuvą lietuviai pradėjo grįžti 1956.

CHROMCOVKA, gyvenvietė Irkutsko sr., Čeremchovo r.j., prie ↑ *Griševo*.

CHRUŠČIOVO KOLŪKIS, kolūkis Tadžikijoje, Kuibyševsko r.j., ~3 km į v. nuo Kuibyševsko, Vachšo kair. krante. 1945.VI į Δ iš Lietuvos atitremta ~30 šeimų. Buvo ir tremtinių vokiečių iš Odesos sr. ir Pavolgio. Visi jie dirbo medvilnės laukuose, kasė ir prižiūrėjo drėkinimo kanalus. Po dvejų metų kai kurie Lietuvos tremtiniai buvo perkelti į gretimą – „Leninskij put“ – kolūkį, 1950 kai kurios šeimos persikėlė į Kuibyševską. Plačiau apie Lietuvos tremtinius ir jų gyvenimo sąlygas ↑ *Vachšo slėnis*.

CHUDIAKOVAS, kaimas Irkutsko sr. ir r.j., ~20 km į r. nuo Irkutsko, netoli (~1 km) Ušakovkos upelio (įteka į Angarą). Kaimas priklausė Irkutsko vidaus reikalų ministerijos taryb. ūkiui (jo centras Pivovarichoje, ~10 km į v. nuo Δ). Nuo 1949 jame gyveno 16 tremtinių lietuvių (4 šeimos ir 2 pavieniai asmenys). Vieni balandžio mėn. čia buvo atvežti tiesiai iš Lietuvos, kiti po poros mėnesių atkelti iš kitų tremties vietų. Vietiniai gyventojai rusai – t. p. tremtiniai (atitremti daugiausia apie 1930). Buvo Pavolgio vokiečių, baltarusių. Lietuviai dirbo stalių dirbtuvėse, žemės ūkio darbus. 1953 viena šeima persikėlė į Irkutską.

CHUDO JELÁNSKOJĖ, gyvenvietė Irkutsko sr., Nižneudinsko r.j., ~45 km į p. r. nuo Nižneudinsko, prie Transsibiro geležinkelio. II pasaulinio karo pradžioje ~8 km į š. v. nuo Δ buvo įkurtas „Sibgeolnerud“ tresto pagalbinis kaulininkystės ūkis. 1950.VIII į jį iš kelių Ust Ordynskio buriatų auton. apygardos Bajandajaus r.j. kolūkių atvežtos 6 lietuvių tremtinių šeimos (iš Lietuvos ištremtos 1949.III.25). Gyvenvietėje buvo ~10 namų, nedideli dirbamos žemės plotai išsimėtę tarp miškų. Ūkis buvo labai nuostolingas, žmonės gyveno skurdžiai. Lietuviai į Lietuvą grįžo 1958–60.

CHUTOR KLĖNAS, kaimas Krasnojarsko kr., Nižnij Ingašo r.j., ~25 km į š. nuo Nižnaja Poimos. 1948.VI į Δ (tuo metu jis priklausė Lebiažės miško chemijos ūkiui) iš dabartinio Molėtų r.j. atitremta 14 šeimų (~60 žm.). Vietiniai gyventojai (jų buvo nedaug) – caro laikų tremtiniai. Lietuviai iš pradžių gyveno žeminėse, vėliau pasistatė namelius. Stipresnieji rinko sakus, kiti dirbo statines, kibirus sakams, ruošė malkas. Mirusiuosius laidojo Lebiažės kaimo kapinėse (~7 km į r. nuo Δ). Per 5 metus visi tremtiniai po kelias šeimas buvo perkelti į kitus sakų rinkimo punktus taigoje, dvi šeimos nusipirko senas trobeles Lebiažės kaime. Į Lietuvą grįžo apie 1958.

CHUŽYRAS, gyvenvietė Irkutsko sr., Baikalo ežero Olchono saloje. Vietiniai gyventojai – buriatai; buvo ir įvairių tau-

tybių tremtinių, atkeltų čia po 1917 Spalio perversmo. 1949.III į Δ atitremta ~100, 1950 – dar ~20 Lietuvos gyventojų (daugiausia inteligentų, studentų, moksleivių iš Kauno ir Vilniaus; buvo 5 kunigai, 7 klierikai); tarp tremtinių – poetas Jonas Graičiūnas, pianistė Gražina Ručytė (vėliau Landsbergienė). Dauguma tremtinių dirbo Δ žuvų įmonėje – gaudė žuvis Baikalo ežere, jas dorojo. Vasarą jie gyvendavo valtyse, žiemą – mediniuose namečiuose ant rogių, aptinkuotuose šlapiu sniegu, toli nuo kranto. Rudenį, kol ežeras dar būdavo ne visai užšalęs, ir pavasarį, kol tirpdavo ledai, tremtiniai kirto mišką (statyboms), jaučiais gabeno rąstus, dirbo lentpjūvėje, statė namus (buvo lietuvių statybininkų brigada), ruošėsi žvejybos sezonui. 1957–59 dauguma lietuvių grįžo į Lietuvą, nors ne visiems buvo leista joje apsigyventi. 1989 kai kurių Δ kapinėse palaidotų lietuvių palaidus giminės parvežė į Lietuvą; liko dar 7–8 kapai.

CIBULÀ, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Chakasijoje, Ordžonikidzevskio (buv. Saralos) rj., ~50 km į p. v. nuo Kopjovo, Kuznecko Alatau kalnuose, prie Cibulos upelio (Čiornyj Ijuso deš. intakas); priklausė Ijuso miško pramonės ūkiui. 1948.VI į Δ iš Lietuvos (daugiausia dabartinių Lazdijų, Marijampolės, Alytaus rj.) atitremtos 54 šeimos; tarp jų – kompozitoriaus, choro dirigento Viktoro Budrevičiaus tėvai ir broliai. Kitų tautybių tremtinių nebuvo. Lietuviai buvo apgyvendinti keliuose miške pastatytuose barakuose, kiekviename po 40–50 žmonių (tuose barakuose seniau buvo gyvenę lenkai). Vėliau jie pasistatė ~20 namelių, parduotuvę, pirtį, kalvę, kontorą. Dauguma žmonių kirto mišką, vežė rąstus prie Čiornyj Ijuso upės, pavasarį plukdė iki Kopjovo; kai kurie dirbo statybose. Mažėjant aplinkiniams miškams, nuo 1950 lietuviai ėmė keltis į Saralos, Juziakų gyvenvietes (abi ~12 km nuo Δ); apie 1960 Δ sunyko. 1990 į Δ iš Lietuvos buvo nuvykusi moksleivių ir Vytauto Didžiojo karo muziejaus ekspedicija. Δ kapinėse (jos buvo ~0,5 km nuo Δ) tais metais buvo 8 lietuvių kapai. 1989–90 kelių tremtinių palaikai parvežti į Lietuvą.

Chužyras. Žvejai Baikalo ežere

ČEBAKIAI, kaimas Chakasijoje, Šyros rj., ~45 km į v. nuo Šyros, Kuznecko Alatau kalnuose, Čiornyj Ijuso (sutekėjęs su Belyj Ijusu sudaro Čiulymą) deš. krante; kolūkio centr. gyvenvietė. 1941 į Δ atitremta Pavolgio vokiečių, 1948.VI – apie 30 šeimų iš Lietuvos (dabartinių Lazdijų, Joniškio rj.). Δ tuo metu buvo apylinkės centras. Tai ilga gyvenvietė, namai iš kedro. Buvo cerkvė, pradinė mokykla, kolūkio ir miško pramonės ūkio kontoros, buvusio dvaro rūmuose – vaikų namai. Vietiniai gyventojai – chakasai ir 1917–18 atitremti stačiatikiai rusai. Lietuviai iš pradžių gyveno barakuose. Daug jų (ypač vaikų ir senelių) pirmaisiais tremties metais mirė nuo bado, šalčio, neįprastų klimato sąlygų. Darbin-

Chužyras. Pastatai ant Baikalo ežero ledo: viename buvo valgykla, kitame žvejai nakvodavo

gi šeimų nariai kirto ir plukdė mišką, darė upėje užtvaras (dambas) iš kalnų plukdomiems rąstams sulaikyti. Kiti dirbo kolūkyje. 1956 buvo leista grįžti į Lietuvą tremtinių vaikams, 1958 – ir suaugusiems. Jiems išvykus, kaimas labai sunyko. Dabar ten gyvena kelios šeimos. 1990 kai kurių lietuvių palaikai iš Δ kapinių parvežti į Lietuvą.

1948 lietuvių buvo atitremta ir į gretimus kaimus – Šipilinską, Polovinką.

ČECHĀNAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Chakasi joje, Taštyno rj., ~30 km į p. r. nuo Abazos, V. Sajano kalnuose, prie Čechano upės (įteka į Džabašą; pastarasis – Abakano deš. intakas). 1948.VI į Δ atitremta keli šimtai žmonių (ūkininkų šeimos) iš dabartinių Alytaus, Lazdijų, Varėnos rj. Δ vietoje tuo metu stovėjo tik dvejios tuščios kareivinės. Tremtiniai buvo apgyvendinti jose ir miške išraustose žeminėse 3–15 km spinduliu aplink Δ. Jie kirto mišką, gabeno rąstus prie upių ir plukdė arba sunkvežimiais vežė žemyn, į slėnį. Dalis žmonių statė barakus Čechane; netrukus į juos persikėlė tremtiniai iš žeminių. Trūko maisto. Po kelių mėnesių seneliai ir invalidai buvo perkelti į Arbatą (~30 km į š. nuo Δ). Iš pradžių Δ priklausė Taštyno, nuo 1953 – Malyje Arbatų miško pramonės ūkiui. Kartu su lietuviais dirbo ir vietiniai gyventojai chakasai, rusai. 1957 lietuviams buvo leista grįžti į Lie-

tuva. Jiems išvykus, Δ pamažu sunyko. Išliko kapinės. 1989–90 kai kurių tremtinių palaikai parvežti į Lietuvą.

ČEGŪNAS, Čegono ferma, gyvenvietė Altajaus kr., Solonešnojės rj., viena iš taryb. ūkio (kurio centras Stepnojė) gyvulininkystės fermų; kita to ūkio ferma – ↑Togolta jus.

ČEKŪROVKA, gyvenvietė Jakuti joje, už Šlaurės poliaracio, ~60 km į v. nuo Tiksio, Lenos deš. krante. Po II pasaulinio karo čia veikė konc. stovykla, tarp kalinių buvo daug lietuvių. Visi jie mirė nuo bado, šalčio, ligų. 1963 (ar 1964) kapinės buvo sunaikintos (buldozeriu nustumtos į upę).

ČELĀNAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Buriati joje, Chorinsko rj., ~60 km į š. r. nuo Onochojaus, ~10 km į p. nuo Verchnije Talcų kaimo, Cagan Dabano kalnagūbrio priekalniuose, kalnų upelio Chalsano deš. krante; priklausė Barūno ir Tarbagatajaus miško pramonės ūkiui. 1948.VI miške, buvusios japonų karo belaisvių konc. stovyklos barakuose (jų buvo ~15) buvo apgyvendinta ~180 šeimų (~600 žm.), atitremtų iš dabartinių Biržų, Šiaulių, Panevėžio rj. Dauguma tremtinių – ūkininkai; buvo ir mokytojų, verslininkų, daug jaunimo. Gyveno kelios vietinių gyventojų buriatų šeimos. Tremtiniai kirto mišką (į darbą tekdavo eiti po 10 km), gabeno rąstus prie Udos upės, plukdė sielius, rinko pušų sakus, statė barakus kitose kirtavietėse (Chalsane, ~8 km nuo Δ, Barūne, Bolšoi Kulyje, Šanacke, Verchnije Talcuose, Ilkoje). Iškirtus miškus Δ apylinkėse, 1951–52 tremtiniai ten ir persikėlė; kartu buvo perkelti ir barakai. Tebėra medžiais apaugusios Δ kapinės; jose buvo laidojami ir kitų miško kirtaviečių (Bolšoi Kulio, Chalsano, Šanacko) tremtiniai lietuviai; 1948–58 čia buvo ~100 jų kapų. Kapinėse išlikęs Δ ir Chalsano tremtinių 1957 pastatytas kryžius, padarytas iš betono ir geležies. 1989–90 į Δ iš Lietuvos (Kauno, Panevėžio) buvo nuvykusios keturios buvusių tremtinių suorganizuotos ekspedicijos, daug palaikų parvežta į Lietuvą. Apie 7 km į p. nuo Δ, Chalsano upelio

Čelanas. Kryžiaus šventinimas kapinėse 1957. Dešinėje – kun. Petras Jasas

kair. krante, buvo kita Čelanu vadinama gyvenvietė; joje t. p. buvo lietuvių.

ČELIĀBINSKAS, miestas (nuo 1743) Rusijoje, P. Uralo r. priekalniuose, prie Miaso upės; sr. centras. Geležinkelio mazgas. Δ – vienas didžiausių Uralo pramonės centrų. Jo apylinkėse gausu naudingųjų iškasenų – rusvųjų anglių, spalvotųjų ir retųjų metalų (vario, nikelio, aukso, aliuminio ir kitų). 1941–45 iš Sovietų Sąjungos europinės dalies į Δ buvo evakuota ~60 pramonės įmonių; mieste ir srityje gyveno daug evakuotų Lietuvos gyventojų. Miestą, gamyklas, šachtas statė ir jose dirbo konc. stovyklų kaliniai. 3-ajame dešimtmetyje netoli Δ, vadinamojo Aukso kalno šachtose, buvo sušaudyta ~100 tūkstančių kalinių. 5–6-ajame dešimtmetyje mieste ir jo apylinkėse veikė daug konc. stovyklų. Jos buvo įkurtos prie metalurgijos ir chemijos pramonės įmonių, šachtų. 1946 mieste buvo kalinių persiuntimo punktas, paauglių konc. stovykla (~1000 paauglių, iš jų ~100 mergaičių). Δ konc. stovyklose buvo 40–70 tūkstančių kalinių, tarp jų nemažai iš Lietuvos. 1946–47 čia kalėjo istoriką ir diplomata Petras Klėmas, teisininkas prof. Tadas Petkevičius, Antanas Dambrauskas (vėliau vertėjas).

ČELUTĀJUS (24-ASIS KILOMETRAS), gyvenvietė Buriatijoje, Zaiğrajevo rj., ~30 km į p. r. nuo Zaiğrajevo, ~20 km į p. r. nuo Čelutajaus gyvenvietės (prie Transsibiro geležinkelio), Cagan Dabano kalnų slėnyje, prie Čelutajaus upelio (įteka į Brianką); miško pramonės ūkio centras. 1948.VI į Čelutajaus geležinkelio stotį atvežtas ešelonas Lietuvos tremtinių – ūkininkų, valdininkų šeimų, pavienių studentų ir moksleivių. Apie pusę ešelonu buvo išskirstyta į miško kirtavietes palei 2 geležinkelio atšakas, einančias Briankos ir Čelutajaus upelių krantais: palei Brianką buvo Novaja Brianė, 18-asis, 21-asis Kilometrai, Tamachtajus (~10 km į v. nuo geležinkelio, prie Briankos intako Tamachtajaus), 25-asis Kilometras, Staraja Brianė, Atchatajus, Šabūras, Muchortala; palei Čelutajų buvo 5-asis, 14-asis Kilometrai, Δ, Baikai, Novostroika, Zona, Belaja Rečka. Kiek to-

liau nuo geležinkelio, prie Čelutajaus intako Moigos buvo 32-asis Kilometras, Moiga, Mostovka. Į Δ pateko ~200 Lietuvos tremtinių (lietuvių ir lenkų). 1949 buvo atitremta daug vakarų ukrainiečių, moldavų. Buvo ir užsiverbavusių darbininkų (jų ypač padaugėjo po J. Stalino mirties), šiek tiek vietinių gyventojų buriatų. Visi kirtu ir plukdė mišką, dirbo pabėgių gamyklose. Dalis moterų ir paauglių rinko sakus. Gyveno buvusios japonų karo belaisvių stovyklos barakuose, 1956 Lietuvos lenkai išvyko į Lenkiją, 1957–58 lietuviai grįžo į Lietuvą. Dauguma miško kirtaviečių sunyko (vienos dar tremtiniais ten esant, kitos – jiems išvykus). Δ tebėra. Jo kapinėse buvo palaidoti 8 lietuviai. Jų atminimui buvęs tremtinys Jonas Lukšė 1990 pastatė paminklą, kurį sudaro medinis kryžius ir granitinė plokštė su palaidotųjų pavardėmis. Dviejų tremtinių palaikai parvežti į Lietuvą.

ČEMIĀKINA, kaimas Irkutsko sr., Kačiu-go (buv. Angos) rj., netoli ↑ Biriulkos.

ČEREMCHŌVAS, miestas (nuo 1917) Irkutsko sr., ~130 km į š. r. nuo Irkutsko, prie Transsibiro geležinkelio; rajono cen-

Čelutajus 1990

Čeremošnikai. Rąstų „žvejų“ lietuvių brigada (apie 1954)

tras. Prie Δ kasamos akmens anglys. Po II pasaulinio karo kasyklose dirbo įvairių tautybių kaliniai ir tremtiniai. 1948.VI į Δ atvežtas ešelonas tremtinių iš Lietuvos (dabartinio Biržų rj.). Dauguma žmonių buvo išvežta į aplinkinius kolūkius ir miško pramonės ūkius; Čeremchove liko ~170 žmonių, daugiausia šeimos su mažais vaikais. Stipresnieji dirbo šachtose, kiti – pagalbiniais darbininkais (tiesė kelius, krovė vagonus, valė miestą). Iki rudens jie gyveno japonų karo belaisvių konc. stovyklos žeminėse, vėliau – barakuose. Daug žmonių sirgo, mirė. 1951 vėl buvo atgabenti keli vagonai tremtinių iš Lietuvos (daugiausia dabartinio Jurbarko rj.). Jie t. p. dirbo šachtose, plytinėje. Gyvenimo ir darbo sąlygos jau buvo kiek geresnės. Po J. Stalino mirties nemažai lietuvių į Δ atsikėlė iš aplinkinių gyvenviečių. Į Lietuvą tremtiniai pradėjo grįžti 1957. Δ kapinėse yra ~40 lietuvių kapų.

Čeremšanka 2. Lietuvių vestuvės (1955 gruodis)

ČEREMOŠNIKAI, buvusi darbininkų gyvenvietė, ~5 km nuo Tomsko (dabar jo dalis), prie Tomės upės, šalia miško medžiagos perkrovimo kombinato. Šiame kombinate po II pasaulinio karo dirbo keli tūkstančiai įvairių tautybių tremtinių – ukrainiečių, rusų, vokiečių, kalmukų, daug lietuvių (vien 1948.I iš dabartinių Rokiškio, Pasvalio rj. atvežta ~200 žmonių). Pavasarį ir vasarą į kombinatą baržomis ir siellais buvo plukdomi rąstai. Tremtiniai (vyrai ir moterys) juos iškraudavo, traukdavo iš vandens (žiemą – iš po ledo), gabendavo į kombinato teritoriją ir kraudavo į rietuves. Čia dalis medienos buvo perdirbama (gaminami pabėgiai, ramsčiai šachtoms sutvirtinti, tara), bet didžioji dalis kraunama į vagonus ir išvežama. Dažnai pasitaikydavo nelaimingų atsitikimų, per kuriuos daug žmonių žūdavo. Tremtiniai gyveno iš apvalių rąstų pastatytuose dviaukščiuose namuose. Mirusiuosius laidojo Tomsko miesto kapinėse.

ČEREMŠANKA: 1. Čeremšanskaja ferma, buvusi gyvenvietė Altajaus kr., Solonešnojės rj., ~15 km į š. r. nuo Solonešnojės. Tai buvo taryb. ūkio (centras Beriozovkoje, ~10 km į š. r. nuo Δ) skyriaus gyvenvietė – 6 namai ant upelio kranto. 1941.VII į Δ iš Lietuvos (daugiausia iš dabartinio Marijampolės rj.) atitremta 16 šeimų (65 žm., daugiausia moterys ir vaikai; tų šeimų vyrai kaip polit. kaliniai buvo išvežti į konc. stovyklas). Rudenį buvo atvežtos kelios Pavolgio vokiečių šeimos. Tremtiniai prižiūrėjo gyvulius, šienavo. Lietuviai iš pradžių gyveno grūdų sandėlyje, žiemai visi buvo perkelti į 3 kambarių namą. 1942 vasarą 5 šeimos (~30 žm.) buvo išvežtos miško darbams į Jakutijos pietus, 1945 viena šeima perkelta į NKVD taryb. ūkį. Likusiems tremtiniams po 1956 grįžus į tėvynę, Δ sunyko.

2. Buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Irkutsko sr. ir rj., ~60 km į p. r. nuo Irkutsko, Primorės kalnagūbrio v. dalyje, Bolšaja Rečkos (Angaros deš. intakas) deš. krante. Iki 1956 priklausė Bolšaja Rečkos miško pramonės ūkiui. 1948.VI į Δ iš Lietuvos (nuo Kretingos, Palangos, Utenos, Vilkaviškio) atitremta

12 ūkininkų šeimų (~50 žm.). Gyveno ir anksčiau atitremtų rusų, ukrainiečių, Pavolgio vokiečių, estų (iš viso ~300 žmonių). Veikė pradinė mokykla, 10 vietų ligoninė, buvo parduotuvė, duonos kepykla, klubas, dideli medienos sandėliai (iš čia rąstai siauruoju geležinkeliu buvo gabenami prie Angaros). Kelių į Δ nebuvo, su kitomis gyvenvietėmis buvo susisiekiama upe arba pėsčiomis per taigą. Tremtiniai dirbo miško ruošos darbus (kirtavietės buvo už 8–15 km nuo Δ , žmonės ten barakuose ir nakvodavo), tiesė ir prižiūrėjo geležinkelį, kelius rąstams iš miško gabenti, kūrėsi – statė barakus, tvartus gyvuliams, įsirengė daržus. Išskirtus miškus aplink Δ , 1956 dauguma tremtinių buvo perkelta kitur. 1958–1959 lietuviai grįžo į Lietuvą (nors ne visiems buvo leista joje apsigyventi). Išliko kapinės, jose palaidota lietuvių. 1989 ir 1990 į Δ buvo nuvykusios Lietuvos polit. kalinių ir tremtinių sąjungos ekspedicijos, parvežta palaikų į Lietuvą. Dabar buvusios gyvenvietės vietoje ir jo apylinkėse kasama urano rūda.

3. Kaimas Irkutsko sr., Taišeto rj., ~40 km į š. v. nuo Taišeto, prie Krasnojarsko–Irkutsko plento; kolūkio brigada. 1949.IV.11 į Δ (tuo metu tai buvo kolūkio centras) iš dabartinių Biržų ir Pasvalio rj. atitremta 15 ūkininkų šeimų (56 žm.); vėliau gimė 17 vaikų. Kaimas buvo ~2 km ilgio, nameliai mediniai, žemi, malksnomis dengtais stogais. Veikė pradinė mokykla (septynmetė buvo Uralo Kliučiuose, ~3 km į p. nuo Δ). Tremtiniai dirbo lauko darbus, karvių, kiaulių, veršelių fermose, grūdų sandėlyje, statybose. Gyveno pas vietinius žmones. 1956 į Lietuvą grįžo dvi šeimos, kitos – 1957. Δ kapinėse buvo palaidoti 9 lietuviai; 1976, 1990 kai kurių palaikai parvežti į Lietuvą. Dabar Δ gerokai sunykusi, gyvena 13 šeimų (1990).

ČERIOMUCHOVAS, darbininkų gyvenvietė Jekaterinburgo (buv. Sverdlovsko) sr., ~20 km į š. nuo Severouralsko (šiam miestui ir priklauso), prie Jekaterinburgo–Nižnij Tagilo geležinkelio. Po II pasaulinio karo Δ buvo nedidelis kaimelis taigoje. Prie jo aptikus boksito telkinį, iš įvairių SSRS vietų buvo atvežta trem-

Čeremšanka 3. Lietuvės tremtinės su vaikais (1957)

tinių ir paleistų iš kalėjimų ir konc. stovyklų kalinių. 1948 prie Δ veikė kelios šachtos (viena pačiame Čeriomuchove), jose dirbo ~1000 žmonių. Apie pusę jų sudarė lietuviai, suvežti daugiausia iš kitų Sverdlovsko sr. gyvenviečių – Niasmos, Novaja Lialios ir kitų. Iš Lietuvos (nuo Prienų, Varėnos, Lazdijų, Marijampolės, Šilalės, Tauragės) jie buvo išvežti 1946.II.18. Buvo ir Pavolgio vokiečių, ukrainiečių, latvių, estų, rusų, baltarusių. Visi jie kasė boksitą (darbas 3 pamainomis), įrenginėjo šachtas, kirtu mišką (šachtoms, statyboms), dirbo prie geležinkelio, statė gyvenvietę. Dirbo ir vaikai nuo 13 metų. Iš pradžių gyveno mediniuose dviejų aukštų barakuose, vėliau gavo butus. Daug žmonių žuvo arba susižalojo šachtose, mirė nuo bado (ypač pirmaisiais tremties metais), plaučių ligų, kurias sukeldavo uolienų dulkėmis užterštas kasyklų oras. Mirusiuosius laidėjo prie Mostovajos kaimo ir upelio

Čeriomuchovas. Seserų Stasės, Jadvygos ir Onos Skaržinskaičių vestuvės (1953 rugpjūtis)

Četviortyj Ambonskis. Lietuvės tremtinės prie gyvulių fermos (1955)

(~6 km nuo Δ), vėliau – naujose kapinėse (~2 km nuo Δ). Lietuviai į Lietuvą pradėjo grįžti 1956. Dabar Δ labai išaugęs. Išliko abejos kapinės. 1990.VII į Δ iš Lietuvos buvo nuvykusi buvusių tremtinių organizuota ekspedicija. Kai kurių lietuvių palaikai 1988–90 parvežti į Lietuvą. Sukūrusių mišrias šeimas lietuvių Čeriomuchove tebegyvena ir dabar.

ČERIOMUŠKA, buvusi sakų rinkėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Manos (buv. Šalinskojės) rj., ~35 km į p. v. nuo Narvos, Kolbos (Manos kair. intakas) deš. krante; priklausė Kolbos miško pramonės ūkiui. 1948.VI į Δ buvo atitremtos 9 šeimos (~35 žm.); tarp tremtinių – Lietuvos visuomenės veikėjas agronomas Jonas Aleksa (1951 gavo leidimą išvažiuoti pas šeimą į Altajaus kraštą). Tremtiniai daugiausia rinko sakus, padėdavo plukdyti rąstus. Jiems išvykus į Lietuvą (apie

1958), namai buvo sudeginti, kapinės sunaikintos.

ČERNIACHOVSKO KALĖJIMAS yra Kaliningrado sr., Černiachovsko mieste. Įkurtas 1945 buvusioje senelių prieglaudoje (~2000 kalinių, 1945). 1963 pavers-tas specialaus režimo psichiatrine ligonine, kurioje buvo laikomi kriminalinius nusikaltimus padarę psichiniai ligoniai. Kartu buvo kalinama ir sveikų žmonių, nuteistų už polit. veiklą. Jie buvo paskelbiami psichiniais ligoniais ir tuo pagrindu galėjo būti kalinami neribotą laiką. 1963–77 vienu metu buvo ~550 kalinių (iš jų ~10% – politiniai), po 1977 – apie 750. Yra kalėjė keletas polit. kalinių ir iš Lietuvos.

ČETVIORTYJ AMBONSKIS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Chabarovsko kr., Lazo rj., ~20 km į š. r. nuo Bičevajos; priklausė Choro miško pramonės ūkiui. 1950.X į negyvenamą taigą atvežtos 6 lietuvių tremtinių šeimos (29 žm.). Nemažai šeimų buvo nugabenta dar giliau į taigą – į Piatyj ir Šestoi Ambonskį (3–12 km nuo Δ). Visose trijose vietose lietuviai pasistatė barakus, kirto mišką, gabeno rąstus prie Choro upės, juos plukdė. 1957 pradėjo grįžti į Lietuvą.

ČIAPĀJEVAS ŽEDĀJUS, gyvenvietė Jakutijoje, Oliokminsko rj., ~180 km į v. nuo Oliokminsko, Lenos kair. krante, am-

Čiapajevas Žedajus. Nižnij Žedajaus gyvenvietė 1956 (ant kalnelio – kapinės)

žinojo įšalo zonoje; priklauso Oliokminko miško pramonės ūkiui. 1942 rudenį į Žedajaus kaimą (~7 km į v. nuo Δ) iš Leningrado sr. atitremta ~80 suomių ir ~40 vokiečių, iš Altajaus kr. – 14 Lietuvos gyventojų šeimų (57 žm.; iš Lietuvos ištremti 1941.VI.14). Žedajus tuo metu buvo nedidelis rusų kaimelis (~10 kiemų) Lenos pakrantėje, nuskurdęs kolūkis. Tremtiniai buvo apgyvendinti pas vietinius žmones. Jie tuoj pat Lenos pakrantėje, už 7 km į r. nuo Δ, ėmė statyti barakus, į kuriuos vėliau ir persikėlė. Taip buvo įkurtas Δ; Žedajaus kaimas ilgainiui sunyko. Tremtiniai kirto mišką (kirtavietės buvo už 5–10 km nuo Δ, į jas kasdien eidavo pėsti), pjovė rąstus, gaben juos prie upės, rišo stilius ir jų vilkstines plukdė upe. Šiuos darbus dirbo stipresnieji vyrai ir moterys. Silpnesnieji ruošė malkas. Po kelerių metų iš kitų miško ruošos punktų (Delgėjaus, Točilnos ir kt.) buvo atkeltos dar 5 lietuvių šeimos (26 žm.). Tremtiniai truputį prasigyveno, kai kurie pasistatė namukus, aplink juos, išrovę kelmus, sodino daržus, laikė gyvulių, vištų. Išskirtus artimesnius miškus, dalis tremtinių (darbingos šeimos) 1944 iš Δ buvo perkeltos į naują miško kirtėjų gyvenvietę prie Lenos – Nižnij Žedajų (~15 km į r. nuo Δ; ten persikėlė apie pusė lietuvių – 25 žmonės). Iš pradžių visi jie gyveno barakuose, vėliau pasistatė namelius, pastatė kepyklą, valgyklą, pirtį. 1956 tremtiniais leista išvykti iš Δ ir Nižnij Žedajaus, bet daug kam nurodyta gyventi tik Jakutiijoje. Δ kapinėse yra 16 lietuvių kapų. 1990 buvęs tremtinys Juozas Ulinskas jose pastatė maumedinį kryžių Čiapajevė Žedajuje mirusių lietuvių atminimui. Dabar Δ labai išaugęs; Nižnij Žedajaus gyvenvietė panaikinta.

ČIAUNO ČIUKČIŲ KASYBOS PRĀMONĖS VALDYBA (rus. Člaun-Čiukotskoje gorno promyšlennoje upravlenije), konc. stovyklos, veikusios XX a. 5–6-ajame dešimtmetyje Magadano sr., Čiukčių auton. apygardoje, netoli R. Sibiro jūros Člauno įlankos; Dalstrojaus konc. stovyklų grupės skyrius. Jų valdyba buvo Peveko uoste. Δ turėjo ~10 punktų; Krasnoarmeiskis (didžiausias; ~85 km nuo Pe-

veko; iš pradžių vadinosi Pirkakajumi), Valkumėjus (~15 km nuo Peveko), 47-asis Kilometras, Komsomolskas, Vostočnas, Južnas (~100 km nuo Peveko), Zapadnas, Severnas, Bystras, Jubileinas, Gyrgyčianas. Δ įkurta, pradėjus eksploatuoti kasiterito (alavo rūda) ir urano telkinius. Pirmieji kaliniai atvežti su geologinių paieškų ekspedicijomis. 1941 vasarą atgabenta ~1500 polit. kalinių, daugiausia Latvijos piliečių (jie ir įrengė pirmąsias – Valkumėjaus ir Pirkakajaus – konc. stovyklas). 1946 vasarą – apie 4000 žmonių (polit. kalinių ir kriminalinių nusi kaltėlių). Šioje grupėje buvo ~100 polit. kalinių iš Lietuvos, daugiausia jaunimo. Jie buvo išskirstyti į įvairius Δ punktus. Vėliau kasmet buvo atvežama vis naujų kalinių. Jie buvo gabenami iš Nachodkos uosto (Chabarovsko kr.) laivais Japonijos, Ochotsko, Beringo, Čiukčių jūromis. Kaliniai kasė kasiteritą, uraną, statė rūdos sodrinimo įmones, jose dirbo. Režimas nebuvo griežtas. 1951 visi polit. kaliniai iš Δ buvo išvežti į Nachodką, iš ten – į kitas Kolymos konc. stovyklas arba paleisti į tėvynę.

ČIORNÝŠINAS, buvęs kaimas Irkutsko sr., Ust Udos rj., ~15 km į p. v. nuo senosios Ust Udos gyvenvietės, Angaros deš. krante. 1949.IV į Δ iš dabartinių Pasvalio ir Panevėžio rj. atitremtos 4 šeimos (16 žm.). Dar 4 šeimos atitremtos į gretimais kaimelius: viena šeima iš Krinčino (Pasvalio rj.) – į Rečką (~3 km į š. nuo

Čiornyšinai. Tremtinė Marija Kalendienė (antra iš dešinės) tarp vietinių rusų kolūkio laukuose (1953)

Dalstrojus. Kolymos upė

Dalstrojus (Tenkino skyrius). Timošenkos konc. stovykla 1956

Δ), 3 šeimos nuo Kauno, Šeduvos – į Sidorovą (~4 km į p. nuo Δ). Iš pradžių visi 3 kaimai buvo atskiri kolūkliai, po 4–5 metų susijungė į vieną (valdyba Sidorovoje). Δ ir Sidorova buvo nemaži, labai skurdūs kaimai, nusidriekę palei upę ~1,5 km. Juose buvo pradinės mokyklos, Sidorovoje – dar ir felčerių punktas, pieninė. Čiornyšine lietuviai buvo apgyvendinti dviejuose vieno kambario namuose (tik baigiantis tremčiai, šeimos gavo atskirus butus). Dirbo kolūkyje. Jau patį pirmąjį tremties pavasarį jie, gavę žemės, ėmė sodintis daržus. Į Lietuvą tremtiniai buvo leista grįžti 1958, tačiau kai kurios šeimos dar gyveno Sibire kelerius metus – neturėjo pinigų kelienei. Pastačius Bratsko hidroelektrinę (7-ajame dešimtmetyje), visi 3 kaimai (ir kapinės) buvo apsemti Angaros vandens.

ČIURUBAI NŪRŲS KONCENTRACIJOS STOVYKLÀ Kazachijoje, kitaip ↑ Šerubai Nūros koncentracijos stovykla.

DÁLNIJ KÒRBIKAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Manos (buv. Šalinskojės) r.j., ~65 km į p. r. nuo Krasnojarsko. Priklausė Sovetskio miško pramonės ūkiui. Δ – tai du taigoje pastatyti barakai ir vagonas-parduotuvė. 1949 šiuose barakuose buvo apgyvendinta iš aplinkinių miško kirtimo punktų atkeltų tremtinių, tarp jų 15 lietuvių iš Korbiko (~5 km į p. nuo Δ). Visi jie dirbo miško ruošos darbus. Mirusiųosius laidojo Korbiko kapinėse. Į Lietuvą tremtiniai grįžo 1957–58.

DALSTRÒJUS (iš rus. Glavnoje upravlenije strojitelstva Dalnego Severa NKVD SSSR – SSRS NKVD Tolimosios Šiaurės statybos vyriausioji valdyba), konc. stovyklų grupė, veikusi Azijos žemyne į v. nuo 140-osios lygiagretės: Jakutijos r. dalyje, Magadano sr. (su Čiukčių auton. apygarda), Kamčiatkoje (su Koriakų auton. apygarda), Chabarovsko kr. šiaurėje. Centras Magadane. Pirmosios Δ konc. stovyklos buvo įkurtos 1931 vasarą prie Nagaievo įlankos, netoli Magadano. Jų sparčiai daugėjo. Jos buvo steigiamos palei upes, Magadano–Jakutsko plentą, vadinamą Kolymos traktu, ir kitus kelius (visus juos tiesė kaliniai), kalnuose prie kasyklų. Kaliniai navigacijos laikotarpiu buvo atgabunami iš Primorės ir Chabarovsko kr. uostų į Magadaną, iš čia sunkvežimiais vežami gilyn į žemyną. 1950 Δ užėmė ~3 mln. km² plotą. Konc. stovykloms valdyti buvo įkurta Šiaurės rytų patalsos darbų konc. stovyklų valdyba (rus. Upravlenije severo-vostočnych ispravitelno-trudovych lagerei, sutrumpintai USVITL). Ji turėjo 11 skyrių: Pietų, Pietvakarių, Šiaurės, Vakarų, Čiai Urinsko, Indigirkos, Tenkino, Omsukčiano, Čiauno Čiukčių kasybos pramonės, Janos; 1948 įkurta konc. stovyklų grupė polit. kaliniams ↑ *Berlagas*. Kiekvienas skyrius turėjo daugybę punktų, kuriuose vienu metu kalėjo keli milijonai kalinių. Jie dirbo naudingųjų iškasenų (aukso, akmens anglių, urano, kasiterito ir kitų) kasyklose, statė miestus, tiesė ke-

lius, kirto mišką, dirbo žemės ūkio darbus. Kaliniai masiškai mirė nuo bado, šalčio, nepakeliamo darbo; į jų vietą buvo atvežama naujų. Polit. kalinių iš Lietuvos į Δ konc. stovyklas buvo atgabenta 1941. Ypač jų padaugėjo po II pasaulinio karo; 1948–50 lietuvių buvo maždaug 150-yje Δ punktų. Ne visiems, atlikusiems bausmę, buvo leidžiama grįžti į Lietuvą (kai kurie tą teisę gavo tik 1985).

DEKĀBRSKIS, buvusi sakų rinkėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Abano (buv. Dolgij Mosto) rj., ~60 km į š. r. nuo Abano. 1950.XII į Početo gyvenvietę (~10 km į r. nuo Δ) buvo atvežta ~100 buvusių polit. kalinių, atlikusių bausmės konc. stovyklose. Jie ir įkūrė Δ – pastatė barakus miške; maždaug po metų juose apsigyveno. Tarp persikėlusiujų į Δ buvo II lietuvių; 1952–53 iš kitų tremties vietų ir Lietuvos atvažiavo jų šeimos (~17 žm.). Δ priklausė Početo miško chemijos ūkiui. Vasarą visi Δ gyventojai rinko pušų saksus, rudenį ir žiemą dirbo Početo kolūkyje, statybose. 1957 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą (miškai aplink Δ tuo metu jau buvo nusakinti ir iškirsti). Jiems išvykus, 6-ojo dešimtmečio pabaigoje barakai buvo nugriauti.

DELGĖJUS, miško kirtėjų gyvenvietė Jakutijoje, Oliokminsko rj., ~160 km į p. v. nuo Oliokminsko, Lenos deš. krante, amžinojo įšalo zonoje. 1943 miške, Δ vietoje, pastatė barakus lietuviai ir suomiai tremtiniai, atkelti iš Beriozovskajos miško ruošos punkto (~40 km į p. v. nuo Δ).

Dekabrskis. Bronė ir Petras Šileikiai savo kieme (1956)

Jie kirto ir plukdė mišką (Δ priklausė Oliokminsko miško pramonės ūkiui). 1947 Lietuvos gyventojai (jų buvo 18 šeimų ir 5 pavieniai asmenys; iš viso 66 žm.) buvo perkelti į kitus to ūkio punktus.

DEMBŪRAS, miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Kazačinskojės rj., kitaip ↑ *Dementjevskij Boras*.

DEMĖNTJEVSKIJ BŪRAS, Demboras, miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Kazačinskojės rj., ~15 km į p. r. nuo Kazačinskojės, Jagodkinos (Jenisejaus deš. intakas) deš. krante; priklauso Kazačinskojės miško pramonės ūkiui. 1948 birželio mėn. į Δ iš dabartinių Utenos, Rokiškio rj. atitremtos 44 šeimos (142 žmonės). To meto Δ – tai 3 barakai ir keli nameliai taigoje. Dviejuose barakuo-

Delgėjus. Miško kirtėjai – lietuviai, Lietuvos žydai, lenkai, rusai, Leningrado sr. vokiečiai, suomiai (1946 balandis)

**Dementjevskij Bo-
ras.** Pradinės mo-
kyklos mokiniai, iš
jų 11 lietuvių (apie
1950)

se buvo apgyvendinti lietuviai (vėliau jie pasistatė daugiau barakų), dar viename gyveno iš kalėjimų paleisti įvairių tautybių kaliniai. Nameliuose gyveno kelios iš kolūkių atsikėlusių vietinių gyventojų šeimos. Visi jie kirto mišką, krovė rąstus į sunkvežimius ir mediniais keliais gabejo į Momotovą (~10 km nuo Δ); ten krovė į baržas. 1957 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą. Δ kapinėse palaidotas 21 lietuvis tremtinys.

91-ĀSIS KVARTĀLAS, miško kirtėjų gyvenvietė Altajaus kr., Kalmankos rj., kitaip ↑ *Gortopas*.

DIMĖTROVKA, kaimas Krasnojarsko kr., Bogotolo rj., priklausęs kolūkiui, kurio centr. gyvenvietė buvo ↑ *Vaginas*.

DIZÒ, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr. pietuose, Partizanskojės rj., ~65 km į p. v. nuo Partizanskojės, Kojaus Belogorės (R. Sajano atšaka) priekalniuose; priklausė Partizanskojės miško pramonės ūkiui. 1948.VI iš dabartinių Trakų, Varėnos, Panevėžio, Radviliškio rj. į Δ buvo atitremtos 35 šeimos (134 žm.). Čia, taigoje, prie Dizos upelio (Minos deš. intakas), stovėjo 2 barakai (juos pastatė seniau čia gyvenę, vėliau išmirę badu buriatai), kuriuose ir apgyvendino tremtinius. Iki žiemos vyrai pastatė dar du didelius barakus. Suaugusieji ir vaikai dirbo miško ruošos darbus, plukdė rąstus. Iš pradžių kirtavietės

buvo netoli, vėliau į darbą kasdien tekdavo eiti po 5–10 km. Mirusieji buvo laidojami Minos kapinėse (~6 km nuo Δ). 1959 lietuviai grįžo į Lietuvą. Jiems išvykus, Δ buvo panaikinta, barakai nugriauti. 1989 kai kurių tremtinių palaikai iš Minos kapinių parvežti į Lietuvą.

Dar toliau taigoje, ~5 km į p. v. nuo Δ, prie Minos upės, buvo Kuturčinos miško kirtėjų gyvenvietė. Joje t. p. buvo tremtinių lietuvių.

DMĖTRIJEVKA, kaimas Irkutsko sr., Zalarių rj., ~35 km į p. v. nuo Zalarių, R. Sajano priekalniuose; kolūkio centr. gyvenvietė. 1951.X iš dabartinio Radviliškio rj. į Δ buvo atitremtos 9 šeimos (32 žm.). Tremtiniai dirbo lauko darbus, gyvulių fermose, kirto mišką. 1958 jie grįžo į Lietuvą. Δ kapinėse buvo palaidotos 2 lietuvių; 1990 jų palaikai parvežti į Lietuvą.

DÒJEGAS, kaimas Permės (buv. Molotovo) sr., Permės komių auton. apygardoje, Jusvos rj., ~40 km į r. nuo Kudymkaro, Dojos (Invos kair. intakas) kair. krante. 1945.IX į Δ iš Lietuvos atitremta ~30 žmonių, 1946 rudenį iš Kiseliovo (~7 km į r. nuo Δ) atkelta dar ~40 tremtinių lietuvių. Tuo metu Δ buvo nemažas kaimas (~200 kiemų), apylinkės, kolūkio ir miško pramonės ūkio centras. Buvo septynmetė mokykla, cerkvė (neveikianti). Vietiniai gyventojai – Permės komiai. Lietuviai kirto mišką, dirbo arklidėse, kalvėje, statė naują miško kirtėjų gyvenvietę – Dublionovą (~6 km į r. nuo Δ); 1948 pavasarį į ją iš Δ visi ir persikėlė. Dojege mirė keletas lietuvių (palaidoti Kačia Koko kaime, ~2 km nuo Δ).

DÒLGIJ MÒSTAS, kaimas Krasnojarsko kr., Abano (buv. Dolgij Mosto) rj., ~50 km į š. r. nuo Abano. 1949.IV į Δ iš dabartinio Klaipėdos rj. – nuo Gargždų, Veiviržėnų, Endriejavo, Priekulės – atitremta ~40 šeimų (tarp jų kelios šeimos klaidėdžių). Tuo metu Δ buvo rajono centras, miško pramonės ir miško chemijos ūkių centr. gyvenvietė. Iš pradžių kaimas buvo nedidelis (tik 2 gatvės), bet netrukus išaugo iki kelių tūkstančių gyventojų. Ypač padaugėjo gyventojų po 1950, kai į Δ ėmė vežti tremčiai buvu-

sius kalinius iš Vorkutos, Rešetų, Norilsko konc. stovyklų. Tai buvo įvairių tautybių žmonės (rusai, ukrainiečiai, latviai, estai, žydai, lenkai ir kiti), daugiausia inteligentai. Tarp lietuvių (jų buvo atvežta ~70) buvo gen. Vincas Žilys, kunigai Jonas Ilskis, Jonas Fabijanskas, Utenos burmistras Juozas Bertašius. Be to, į Δ kėlėsi lietuviai tremtiniai iš aplinkinių kolūkių, atvykdavo išskirtų šeimų nariai iš kitų tremties vietų ir Lietuvos. Iš pradžių jie dirbo daugiausia statybose (statė vidurinę mokyklą, milicijos pastatą, grūdų džiovyklą, gyvenamuosius namus), plytinėje, po 1950 – miškuose (rinko sakus, kirto medžius), statybose, lentpjūvėje, mašinų ir traktorių stotyje, sluvykloje, kepykloje. 1958 dauguma lietuvių išvyko į Lietuvą, klaipėdiškiai – į Vokietiją, lenkai – į Lenkiją. Išliko tremtinių kapinės, jose yra ~20 lietuvių kapų. 1990 kelių tremtinių palaikai parvežti į Lietuvą. Du lietuviai tebegyvena Dolgij Moste ir dabar.

DOLINKA, Dolinskojė, gyvenvietė Kazachijoje, Karagandos sr., ~30 km į p. v. nuo Karagandos. Nuo 1930 gyvenvietėje ir jos apylinkėse veikė konc. stovyklos, priklausiusios iš pradžių Karagandos, nuo 1948 – Stepių konc. stovyklų grupėms (rus. sutrumpintai Karlag, Step-lag). Dolinkoje buvo šių grupių valdybos. Kaliniai (tarp jų daug moterų) dirbo akmens anglių šachtose, žemės ūky-

Dolgij Mostas. Kai-mo pakraštys 1957

je, statybose. Veikė invalidų konc. stovykla, kūdikių namai (~1000 kūdikių, 1940). 1941 pabaigoje buvo atvežta polit. kalinių iš Lietuvos; dauguma jų mirė nuo

Dolgij Mostas. Budrio laidotuvės (1957)

Dolinka. Užlietos kalinių kapinės (1990)

Viena **Dolinkos** gat-
velių 1990

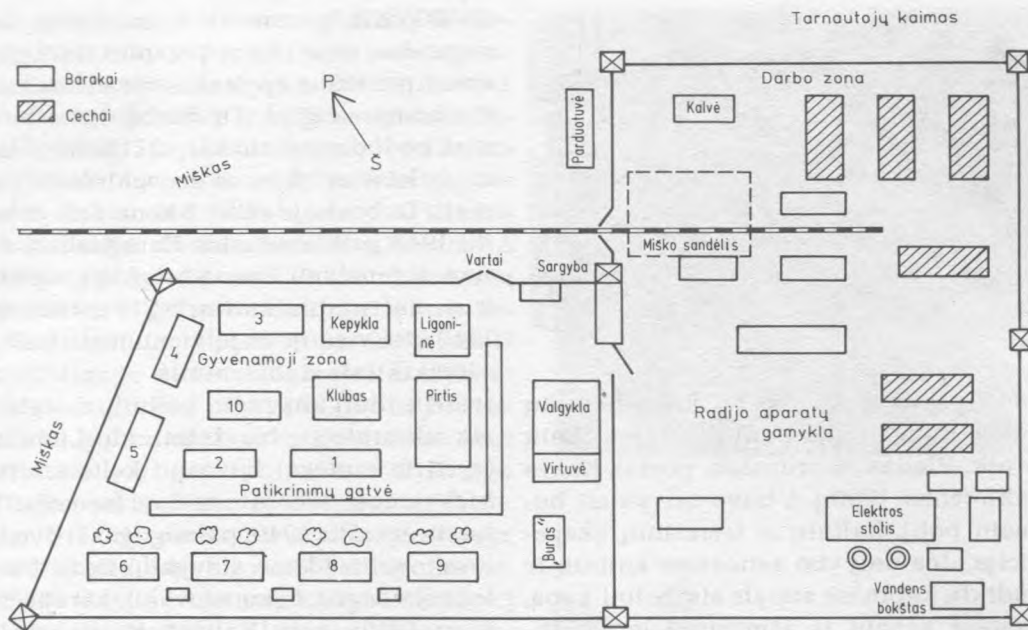

bado pirmąją žiemą. Po karo lietuviai kalėjo daugelyje Δ punktų; tarp kalinių – plk. Vladas Skorupskis, poetas Kazys Jakubėnas. 1990 į Δ buvo nuvykusi buvusių polit. kalinių ir tremtinių ekspedicija. Jos dalyviai senosiose kalinių ir kūdikių kapinėse supylė simbolinį kapą, pastatė kryžių ir atminimo lentą. Didžiausios kalinių kapinės, buvusios Dolinkos š. dalyje, dabar užlietos vandens. Δ šiuo metu – apylinkės centras. Tebėra išlikęs kadais kalinių sodintas ir prižiūrėtas (dabar apleistas) parkas, jame – kalinių statyti dviejų aukštų rūmai su kolonomis – buvusi Karlago valdyba (rūsyje buvo tardymo kalėjimas ir karceriai). 1990 šie rūmai buvo pertvarkomi į šachtininkų sanatoriją. Tais metais Dolinkoje dar gyveno vienas lietuvis – buvęs polit. kalins.

DUBLIONOVAS, kaimas Permės (buv. Molotovo) sr., Permės komių auton. apygardoje, Jusvos rj., ~45 km į r. nuo Kudymkaro. 1947–48 apie 1,5 km į š. nuo Δ , ~2 km nuo Invos upės kranto, miške, buvo pastatyta Dublionovo darbininkų gyvenvietė (rus. Dublionovskij posiolok). Į ją 1948 pavasarį iš Dojego (~6 km į v. nuo Δ) atkelta ~70 žmonių, išstremtų iš Lietuvos 1945.VIII.29. Ši gyvenvietė iš pradžių priklausė Dojego, vėliau Krocholovo miško pramonės ūkiams. Dauguma lietuvių kirtu mišką, tiesė kelius rąstams iš miško gabenti, vežė rąstus prie Invos upės, pavasarį plukdė; dalis žmonių dirbo stalių, mechaninėse dirbtuvėse, lentpjūvėje, statė naują – Lesnojaus – gyvenvietę (~12 km nuo Δ). Mirusieji buvo laidojami Pašnios kaimo kapinėse (~8 km į r. nuo Δ). 1957 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą.

DUBOVKA, gyvenvietė Kazachijoje, Karagandos sr., ~18 km į v. nuo Karagandos. Apie 1931 Δ apylinkėse pradėtos kasiti akmens anglys. Tą darbą dirbo kaliniai, po II pasaulinio karo (iki 1948) – karo belaisviai japonai ir vokiečiai. Tuo metu Dubovkoje veikė 3 konc. stovyklos, iki 1948 priklausiusios Karagandos, vėliau – Smėlynų konc. stovyklų grupėms (rus. sutrumpintai Karlag, Pesčianlag). 1948 kiekvienoje iš jų vienu metu kalėjo ~1000 (kitais duomenimis – apie 2000) įvairių tautybių polit. kalinių, daugiausia ukrainiečių banderinkų. Lietuvių (vyrų ir moterų) buvo po kelis šimtus kiekvienoje konc. stovykloje (nemažai jų buvo atvežta 1949 pabaigoje iš Sverdlovsko srities konc. stovyklų). Be to, buvo lenkų, vengrų, čekų, slovākų, korėjiečių, kinų, latvių, estų. Kaliniai kasė akmens anglis, statė šachtas, akmens anglių sodrinimo fabriką, dirbo medžio apdirbimo kombinate. 1952 pradžioje į Δ atgabenta didelė kriminalinių nusikaltėlių grupė, kuri terorizavo kalinius. 1952 vasarą viena, 1953 ir kitos šachtos buvo įrengtos, dalis kalinių išvežta į kitas konc. stovyklas (daugiausia į Vorkutą, Norilską). 1954.X į Δ atvežta didelė polit. kalinių grupė iš Omsko. Joje buvo nemažai lietuvių, tarp jų ekonomistas Tadas Zaleskis. Jie dirbo kasyklose (darbas 3 pamainomis). 1955–56 dauguma kalinių išvežta į Karagandą, Aktasą; Δ konc. stovyklos panaikintos.

DUBRAVLĀGAS, Dublagas (iš rus. Dubravnyj lager – Ažuolynų konc. stovykla), konc. stovyklų grupė Mordovijos v. dalyje. Įkurta 1929 miško kirtimo darbams. Iki 1948 vadinosi Temlagu (pagal Temnikovo miesto pavadinimą). Pirmieji Δ kaliniai buvo rusai inteligentai, dvasininkai, pirkliai. Į Δ iš Maskvos jie buvo atvaromi pėsti, gyveno miške po atviru dangumi (vadovybė – vienuolyno pastatuose). Jie kirtu mišką, jam gabenti nutiesė geležinkelį – Maskvos–Kuibyševu geležinkelio atšaką tarp Potmos geležinkelio stoties ir Temnikovo miesto (prie Mokšos upės); jos ilgis ~70 km. Iki II pasaulinio karo pradžios palei šį geležinkelį kas keli kilometrai tarp durpynų ir pelkių buvo pristeigta vienas

Dubravlagas. 7-ojo punkto schema

nuo kito izoliuotų konc. stovyklos punktų. 5-ojo dešimtmečio pabaigoje–6-ojo pradžioje tokių punktų buvo 20–25. Juose vienu metu kalėjo 40–50 tūkstančių įvairių tautybių kalinių (vyrų, moterų, nepilnamečių) iš visų SSRS respublikų ir daugelio Europos bei Azijos valstybių: rusų, ukrainiečių, baltarusių, lietuvių, latvių, estų, vengrų, lenkų, prancūzų, čekų, slovakų, suomių, vokiečių, japonų, kinų, korėjiečių ir kitų. 1952–54 į Δ buvo atvežama užsienio valstybių piliečių, įkalintų kitose Gulago konc. stovyklose; prireikus, jie būdavo iš Δ skubiai pristatomi į Maskvą. Nuo 1948 Dubravlage kalėjo tik polit. kaliniai. Valdyba buvo 11-ajame punkte – Javaso gyvenvietėje (~40 km į š. nuo Potmos), centr. ligoninė – 9-ajame punkte. Punktai buvo specializuoti: vienu kaliniai kirto ir sodino miškus, kasė durpes, rovė kelmus, kitų dirbo medžio apdirbimo įmonėse, lentpjūvėse, elektrinėse, statybose, žemės ūkyje, miškuose (ruošė malkas), siuvyklose (siuvo rūbus kariškiams ir kalinams), mezgė tinklus. Nepilnamečiai (1949–53 jų čia nuolatos būdavo 120–140, tarp jų 15–20 lietuvių) dirbo radijo aparatų ir laikrodžių korpusų gamybos (dažniausiai šlifavimo) cehuose; suėjus 18 metų, jie būdavo stunčiami į suaugusiųjų konc. stovyklas. 1948–53 režimas buvo griež-

tasis: per metus leidžiama parašyti tik 2 laiškus, dažnos kratos, už menkiausias pražangas – sustiprinto režimo barakas (rus. barak usilennogo režima, sutrumpintai bur) arba bausmės brigados. Labai daug kalinių mirė, sirgo (ypač kenkė sveikatai stiklo, medžio, metalo dulkės radijo aparatų korpusų, baldų, įrankių gamybos cehuose). Mirusiųosius dažniausiai užkasdavo be karstų iš anksto iškastose duobėse. Po J. Stalino mirties imta peržiūrėti kalinių bylas, iš pradžių nepilnamečiai, 1955–56 ir daugelis kitų kalinių buvo paleisti, dalis punktų pamažu likviduojama. Nuo 7-ojo dešimtmečio pradžios į Mordovijos konc. stovyklas buvo vežami polit. kaliniai iš visos Sovietų Sąjungos; jie buvo laikomi keliuose Δ punktuose. N. Chruščiovo polit. atšilimo laikotarpiu (ypač po Vengrijos sukilimo) jose vėl padaugėjo kalinių. Nuo 1958 buvo sugriežtintas režimas. 1960 į 17-ąjį Δ punktą (netoli Javaso gyvenvietės) iš Irkutsko sr., Taišeto rj. atkelta tuo metu vienintelė Sovietų Sąjungoje moterų polit. kalinių konc. stovykla (~200 moterų). 1961 įsteigtas 10-asis, ypatingojo režimo, punktas. Pranešimai apie polit. kalinių gyvenimą Mordovijos konc. stovyklose buvo spausdinami Maskvoje leidžiamame nelegaliame tęstiname leidinyje „Chronika tekuščich soby-

ti)“ („Elnamųjų įvykių kronika“). Nuo 1972.VII.13 polit. kaliniai (pirmiausia patys aktyviausieji) iš Δ buvo vežami į Permės konc. stovyklas. Mordovijoje kalinių nuolat mažėjo, ilgainiui liko vienas punktas (7-asis). 1987 polit. kaliniai buvo paleisti į laisvę, jų vietoje įkurdinti kriminaliniai nusikaltėliai. Δ kartais dar buvo vadinamas Javaso arba Potmos konc. stovyklomis.

Lietuvių Dubravlage kalėjo nuo 1945; per keletą metų beveik visi jie mirė. Ypač daug (~3000 žm.) jų buvo atvežta 1948. Tai buvo daugiausia antibolševikinio pasipriešinimo dalyviai – kaimo ir miesto jaunuoliai, inteligentai, valstiečiai, kunigai, kariškiai. Po vieną ar kelis jie ne kartą bandė iš Δ bėgti; sugauti ir žiauriai sumušti vėl būdavo nuteisiami papildomai kalėti. 1951 vienas iš dviejų sugautų jaunuolių (Kairys), neištvėręs tardymo, nusižudė. Mokytojas Kazys Untulis „bure“ išbuvo 365 paras. 1956 du iš trijų pabėgusių lietuvių sulmant žuvo, trečiasis, Algirdas Petrusevičius, buvo sunkiai sužeistas (vėliau jam buvo amputuota ranka). Nuteistas 3 metus kalėti Taišeto konc. stovyklose, iš ten vėl bėgo, už tai buvo išsiųstas į Vladimiro kalėjimą. Algirdas Jakimavičius 1951 buvo slapta pasidaręs radijo siųstuva. Beveik visi Lietuvos polit. kaliniai, nuteisti po 1956 už antisovietinę veiklą, kalėjo Mordovijos konc. stovyklose. Ypač daug jų buvo 7-ajame punkte. Iš atsiųstų iš Lietuvos knygų jie buvo susirinkę bibliotekėles, kartu šventė tautines ir religines šventes, mokėsi užsienio kalbų. Lietuviai, latviai ir estai buvo subūrę futbolo komandą „Balticum“, lietuviai turėjo 4 krepšinio komandas („Lituanica“, „Gedimino stulpus“, „Vytį“ ir „Gabiją“).

Įvairiu metu Dubravlage kalėjo: poetas Antanas Miškinis, dainininkas Antanas Kučingis, publicistas, daugelio laikraščių steigėjas ir redaktorius Antanas Bružas, visuomenės ir politikos veikėjai Stasys Šilingas, Juozas Tonkūnas, gen. Motiejus Pečiulionis, pulkininkai Tadas Šakmanas (prezidento Antano Smetonos adjutantas), Vincas Jasulaitis, pulkininkai leitenantai Petras Mašiulis, Vladas Sidzikauskas, Eduardas Tallat-Kelpša, kunigai vienuoliai Juozas

Gustas ir Pranas Račlūnas, keramikai, pedagogai Vytautas ir Pranas Brazdžiai, Šiaulių miesto burmistras Naujalis, vienas pirmųjų Lietuvos sportinės aviacijos kūrėjų Viktoras Ašmenskas, smuikininkas Albinas Ciplijauskas, Aleksas Dabulskis, Vytenis Grabauskas (vėliau vienas tapo poetu, kitas – kalbininku), Ballys Gajauskas (nuo 1989 Lietuvos polit. kalinių ir tremtinių sąjungos prezidentas, 1990–92 Lietuvos AT deputatas, nuo 1992 – Seimo narys), Algirdas Endriukaitis (1990–92 Lietuvos AT deputatas, nuo 1992 – Seimo narys), Liudvikas Simutis, Vidmantas Povilionis (abu 1991–1992 Lietuvos AT deputatai), kunigai Sigitas Tamkevičius (nuo 1991 vyskupas, Kauno arkivyskupo augziliaras), Alfonsas Svarinskas (1991–92 Lietuvos AT deputatas, nuo 1991 Lietuvos kariuomenės vyriausiasis kapelionas), Arvydas Juozas Starkauskas (1993–94 Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos centro laikinasis vadovas), Napoleonas Kitkauskas (vėliau architektas, architektūrologas), Algis Tomas Geniušas (vėliau filologas anglistas, habil. dr., profesorius), Valentinas Ardžiūnas (nuo 1990 laikraščio „Lietuvos aidas“ vyr. redaktoriaus pavaduotojas), vienuolė Nijolė Sadūnaitė, Jadvyga Biellauskienė (Lietuvos nepriklausomybės gynimo Sausio 13-osios brolijos pirmininkė), Viktoras Petkus (Lietuvos Helsinkio grupės neoficialus lyderis).

DUBROVÀ, buvęs kaimas Krasnojarsko kr., Suchobuzimskojės rj., ~15 km į š. nuo Suchobuzimskojės; kolūkio centr. gyvenvietė. 1951.X į Δ iš Lietuvos (nuo Molėtų, Nemenčinės) atitremta 10 šeimų (39 žm.). Atlikę bausmes konc. stovyklose, vėliau čia atvyko dar 3 lietuviai ir 13 ukrainiečių vlasovininkų. Kaime tuo metu buvo ~30 sodybų, išsiriavusių bevardžio upelio pakrantėje, ir vandens malūnas. Lietuviai gyveno pas vietinius žmones ir atskiruose nameliuose, dirbo žemės ūkio darbus. Pirmąją tremties žiemą labai vargo. Jau nuo pavasario pirkosi gyvulius, sodino bulves, daržoves. Į Lietuvą grįžo 1958, nors nebuvo leidžiama joje apsigyventi. Vėliau ir vietiniai gyventojai išsikėlė į miestus; kaimas sunyko. Išliko apleistos kapinės. Dubrovoje mirė

du lietuviai; vieno iš jų palaikai parvežti į Lietuvą.

DUDINKA, miestas (nuo 1951) Krasnojarsko kr. šiaurėje, už Šiaurės poliaro, ~75 km į v. nuo Norilsko; Taimyro auton. apygardos centras. Jūrų uostas prie Jenisejaus žemupio. Geležinkelio stotis. Δ įkurta 1667. 1935–56 joje veikė 3 konc. stovyklos, priklausiusios Norilsko konc. stovyklų grupei (rus. sutrumpintai Norillag): pagrindinė (~3000 žm.), kalinių persiuntimo ir sveikatos atgavimo (į šią buvo atvežama kalinių iš visų Norillago konc. stovyklų). Po karo jose vienu metu kalėdavo 8–9 tūkstančiai kalinių; polit. kaliniai ir kriminaliniai nusikaltėliai gyveno kartu. 1941.VIII per Δ į Norilską buvo gabenami Lietuvos karininkai. 1945.VIII Šiaurės keliu (per Archangelską) atgabenta ~2000 įvairių tautybių polit. kalinių – rusų, ukrainiečių, gruzinų, armėnų, japonų (pastarieji netrukus buvo paleisti į laisvę); tarp atvežtųjų buvo ~100 lietuvių. Žiemą visi jie gyveno ant sniego pastatytose palapinėse, pavasarį buvo perkelti į gyvenvietėje buvusią konc. stovyklą. Stipresnieji dirbo uoste (krovėjais, kirto į ledą išalusius rąstus, juos krovė), lentpjūvėje, silpnesnieji – prie geležinkelio (ruošė smėlį bėglams barstyti, valė sniegą). Dirbdavo po 10 val. per parą lauke, šaltyje, vėjyje. Daug žmonių mirė pirmąją žiemą, vėliau dalis buvo išvežta į Norilską. Netoliese buvo katorgininkų konc. stovykla; joje buvo lietuvių moterų.

DŪTOVAS, kaimas Komijoje, Trojicko Pečioros rj., ~120 km į š. nuo Trojicko Pečioros. 1945.VIII Pečioros upe nuo Kožvos į Δ buvo atplukdytas laivas su keliais šimtais (1/3 ešelono) tremtinių iš Lietuvos. Jie buvo išlaipinti ant kranto ir čia po atviru dangumi išbuvo iki spalio mėn. Daug jų mirė. Stipresnieji buvo palikti kirsti mišką, o šeimos, kuriose buvo daug vaikų ir senelių, baržą nuplukdytos Pečioros upe aukštyn – į ↑Prokovižbožą.

21-ŲJI GYVENVIETĖ (rus. Dvadcat pervyj posiolok), buvusi barakų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Nižnij Ingašo rj.,

~50 km į š. r. nuo Nižnaja Polmos ir Transsibiro geležinkelio. Tai 2 barakai taigoje, priklausę Lebiažės miško chemijos ūkiui. Juose 1948.VI apgyvendinta ~20 žmonių, atitremtų iš Lietuvos. Jie rinko sakus. Vėliau susikasė daržus, laikė karvių, kiaulių. Mirusiuosius laidojo Tunguskos (~10 km į p. nuo Δ) kapinėse. Į Lietuvą leista grįžti 1955.

Dudinkos uostas apie 1972

DVORIŠČĖ, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Kazačinskojės rj., ~25 km į p. r. nuo Kazačinskojės, ~9 km į r. nuo Jenisejaus; priklausę Kazačinskojės miško pramonės ūkio Piskunovkos skyriui. 1948.VI į Δ buvo atitremtos 29 ūkininkų šeimos (83 žm.) iš buvusios Rokiškio apskrities. Čia, taigoje, prie Šilkos upelio, buvo keliolika senų trobelių, kuriose gyveno vietiniai gyventojai rusai, 1939–40 iš V. Ukrainos atitremti ukrainiečiai ir ~10 represuotų Raudonosios Armijos kareivių, grįžusių iš vokiečių nelaisvės (rusų, ukrainiečių, gruzinų, čekėnų). Lietuviai buvo apgyvendinti tų pačių trobelių tuščiuose kambariuose (po poros metų jie įsikūrė geriau). Tremtiniai kirto mišką, rišo ir plukdė sielius, statė namus ir barakus, pabėgių įmonę (nuo 1950 trečdalis tremtinių joje ir dirbo), šienavo. 1949.VIII keturios lietuvių šeimos iš Δ buvo perkeltos kitur. 1955 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą. 1962 gyvenvietė sudegė per miško gaisrą, baigia nykti ir kapinės. 1990 daugelio jose

Dzeržinskojė. Lietuvių tremtinių grupė (1956)

palaidotų lietuvių palaikus giminės parvežė į Lietuvą.

DZERŽINSKOJĖ, gyvenvietė Krasnojarsko kr., ~80 km į š. v. nuo Kanskio, Usolkos (Tasejevų kair. intakas) kair. krante; rajono centras. 1941–58 čia gyveno ~50 lietuvių (vieną buvo atitremti iš Lietuvos, kiti atvyko iš konc. stovyklų, atlikę jose bausmes). Jie dirbo miško ruošos darbus, kolūkiuose.

DŽAMBULO KOLŪKIS Kazachijos pietuose, Čimkento (buv. Pietų Kazachijos) sr., Keleso rj., netoli Uzbekijos sienos. 1952 į Δ iš Lietuvos atitremtos dvi lenkų ir viena baltarusių šeima (pastaroji – iš Vilniaus), be to, 7 šeimos iš Baltarusijos (nuo Ašmenos). Buvo kelios Pavolgio vokiečių šeimos, atitremtos 1941. Vietos gyventojai kazachai ir tremtiniai gyveno iš molio drėbtuose būstuose be grindų. Visi dirbo medvilnės laukuose: sėjo, ravėjo, laistė, rinko medvilnę. Darbas buvo sunkus, vargino karštis (dažnai siekdavęs 35–40 °C), geriamo vandens stoka. 1956 lenkai išvyko į Lenkiją, kitiems leista grįžti į tėvynę.

DŽEZDAS, Žezdas (iki 1962 – **Marganecas**), miesto tipo gyvenvietė Kazachijoje, ~45 km į š. v. nuo Džezkazgano; rajono centras. Apie 1940 prie Δ mangano kasyklų įkurta konc. stovykla. Iki 1948 ji priklausė Džezkazgano, vėliau – Ste-

pių konc. stovyklų grupei (rus. sutrumpintai Džezkazganlag, Steplag). Joje per karą ir pirmaisiais pokario metais kalėjo karo belaisviai vokiečiai ir japonai, vėliau polit. kaliniai ir invalidai, atvežti iš kitų Gulago konc. stovyklų. Karo pradžioje iš Džezkazgano į Δ buvo tiesiamas geležinkelis; 1942.II prie jo dirbo 2730 kalinių. Dar 2100 kalinių dirbo mangano rūdos šachtose. 1949 buvo ~800 kalinių, tarp jų ~100 (kitais duomenimis – apie 200) – iš Lietuvos. Lietuviai dirbo daugiausia statybose, akmens karjere, plytinėje, kasyklose.

DŽEZKAZGĀNAS, Žezkazganas, miestas (nuo 1954) Kazachijoje, prie Baikonoūro–Žaryko geležinkelio ir Kengyro tvenkinio; srities centras. XVIII a. Δ teritorijoje rastas vario rūdos telkinys. Sovietų valdžios metais jį imta eksploatuoti pramoniniu būdu. Buvo pastatytas vario rūdos gavybos, sodrinimo ir lydyimo kombinatas, kitų pramonės įmonių, elektrinė, įrengtas Kengyro tvenkinys. Daugelis objektų pradėta statyti 1940 (tai buvo vadinama Didžiojo Džezkazgano statybomis); iki tol Δ buvo nedidelė gyvenvietė. Statybose (vėliau ir įmonėse) dirbo kaliniai. Tuo tikslu netoliese buvusioje Kengyro gyvenvietėje buvo įkurta konc. stovykla (↑ *Kengyro koncentracijos stovykla*), iki 1948 priklausiusi Džezkazgano, vėliau – Stepių konc. stovyklų grupei (rus. sutrumpintai Džezkazganlag, Steplag). Nuo 1945 tarp polit. kalinių buvo lietuvių. Δ gyvenvietė sparčiai augo (ypač po 1945), tapo svarbiu spalvotosios metalurgijos centru. Apie 1958–1959 prie Δ buvo prijungtos Kengyro, Džezkazgan Rudniko ir Nikolskio gyvenvietės. 1993 Džezkazgane gyveno 14 lietuvių – buvusių polit. kalinių. Dvejuose kapinėse (miesto ir Nikolskio) yra 36 lietuvių kapai.

DŽEZKAZGĀNO KONCENTRĀCIJOS STOVYKLŲ GRUPĖ (rus. Džezkazganskij lager, sutrumpintai Džezkazganlag), konc. stovyklos, veikusios 1940–48 Kazachijoje, Džezkazgano sr. (buv. Karagandos sr. dalis). 1940 baigus tiesti 400 km ilgio geležinkelį iš Žaryko į Džezkazgano gyvenvietę (jį tiesė kaliniai), pradėtas

statyti Džezkazgano miestas ir metalurgijos kombinatas. Tada prie Kengyro upės, Kengyro gyvenvietėje (dabar Džezkazgano miesto dalis) įkurta Džezkazgano NKVD pataisos darbų konc. stovykla, kurios žinioje buvo visos vadinamojo Didžiojo Džezkazgano statybos (*↑ Kengyro koncentracijos stovykla*). Δ valdyba buvo Kengyre. 1940 Δ kaliniai (~2000 žm.) statė Kengyro tvenkinio užtvanką ir šiluminę elektrinę prie Kara Kengyro upės, ~4000 kalinių dirbo vario rūdos kasyklose, ~1000 – Karsakpajaus vario lydymo įmonėje. 1942.I.I Džezkazgano miesto ir metalurgijos kombinato statybose dirbo 12 tūkstančių kalinių, iš jų: vario kasyklose – 3100, geležinkelį į Džezdo mangano rūdos kasyklas tiesė 2700, tose kasyklose dirbo 2100 kalinių. Dar 1550 kalinių dirbo įvairiuose pramonės objektuose, 1900 – statybose, 300 – Baikono akmens anglių kasyklose, 340 – žemės ūkyje. Tarp kalinių buvo ir lietuvių. Δ tiekė ~50% viso Sovietų Sąjungoje gaunamo vario ir ~70% mangano. Buvo atvežami vis nauji ešelonai kalinių, tačiau bendras jų skaičius Džezkazganlage nepadidėjo – labai daug jų mirė nuo bado, katorginio darbo, žuvo šachtose. Kaliniai per keletą mėnesių susirgdavo plaučių ligomis, kurias sukeldavo uolienų dulkėmis užterštas oras. Ligoniai būdavo išvežami į Spasko invalidų konc. stovyklą; ten dauguma jų mirė. Tuoj po karo į Δ buvo atvežta ~8000 karo belaisvių japonų ir vokiečių (jie paleisti 1948). 1948 Džezkazgano konc. stovyklos buvo sujungtos su kai kuriomis Karagandos konc. stovyklomis ir sukurta nauja – *↑ Stepių koncentracijos stovykla grupė*.

DŽEZKAZGAN RUDNĖIKO KONCENTRACIJOS STOVYKLĄ veikė 1940–56

Kazachijoje, Džezkazgano sr. (buv. Karagandos sr. dalis), ~30 km į p. nuo Džezkazgano, Džezkazgan Rudniko gyvenvietėje (dabar Džezkazgano miesto dalis). Iki 1948 ji priklausė Džezkazgano, vėliau – Stepių (rus. sutrumpintai Džezkazganlag, Steplag) konc. stovyklų grupėms. Iš pradžių režimas buvo griežtas, 1948–54 – ypatingasis (katorginis); kurį laiką į darbą kalinius vesdavo su-

Džezkazgano koncentracijos stovyklų grupė. Kalinys Balys Galdikas (1954)

rakintus grandinėmis); nakčiai barakai buvo rakinami, langai su grotomis. Buvo 3 punktai, juose vienu metu kalėjo 9–12 tūkstančių kalinių (vyrų, moterų, nepilnamečių). II pasaulinio karo pradžioje daugiausia buvo lenkų, vėliau karo belaisvių japonų, vokiečių, po karo – vakarų ukrainiečių. 3-iojo punkto kaliniai dirbo vario rūdos kasyklose, 1-ojo ir 2-ojo – statė Džezkazgan Rudniko gyvenvietę (ligoninę, viešbutį, kultūros

Džezkazgan Rudniko koncentracijos stovykla 1954

**Džezkazgan Rud-
niko koncentraci-
jos stovykla. Kali-
niai lietuviai (1956)**

namus, vaikų darželį, gyvenamuosius namus), įrenginėjo šachtas. Labai daug kalinių tapo invalidais, mirė nuo bado, plaučių ligų, žuvo šachtose (1942–43 per parą mirdavo iki 100 žmonių). Aple 1,5 km nuo Džezkazgan Rudniko veikė ypatingojo režimo Δ skyrius, į kurį buvo siunčiami prasikaltę kaliniai. Čia paprastai būdavo ~1200 žmonių, jie dirbo akmens karjere – laužtuvais laužė akmenis, krovė į rietuves, vežė į statybas. Keli Lietuvos gyventojai Džezkazgan Rudnike kalėjo nuo 1940; po karo vienu metu jų būdavo 900–1200 žmonių, akmens karjere – apie 80 žmonių. 1953.XII.24 Džezkazgan Rudnike įvyko kalinių streikas (jį suorganizavo lietuviai) – žmonės neišėjo į darbą. 1954 vasarą Δ kaliniai, solidarizuodamiesi su sukilusiais Kengyro konc. stovyklos (~30 km į š. nuo Δ) kaliniais, 2 savaites nėjo į darbą. Maištui vadovavo apie 20 žmonių taryba; jai priklausė ir 5 lietuviai. Numalšinus sukilimą Kengyre, Δ maišto iniciatoriai t. p. buvo nuteisti kalėti, išsiųsti į kitas konc. stovyklas. Po to gyvenimo sąlygos kiek pagerėjo, 1954 pradėta leisti į laisvę nepilnamečius, vėliau ir suaugusiuosius. Aple 1 km nuo Δ buvo kalinių kapinės (jose

palaidota ir lietuvių); 1975 jos buvo sunaikintos – užlietos vandeniu.

EKIBASTŪZO KONCENTRACIJOS STOVYKLĄ veikė 1948–56 Kazachijoje, Pavlodaro sr., ~130 km į p. v. nuo Pavlodaro, Ekibastūzo gyvenvietėje (nuo 1957 – miestas). Priklausė Stepių konc. stovyklų grupei (rus. sutrumpintai Step-lag). Jose vienu metu kalėjo 6–7 tūkstančiai polit. kalinių, iš jų 600–700 lietuvių. Tarp kalinių buvo Steponas Stulginskis (1990–95 Lietuvos Rericho draugijos pirmininkas). Kaliniai dirbo daugiausia akmens anglių kasyklose. Režimas griežtas. 1952 įvyko kalinių maištas (jo iniciatoriai buvo lietuviai ir vakarų ukrainiečiai).

FIODOROVKA, kaimas Irkutsko sr., Ust Udos rj., ~30 km į š. nuo Ust Udos, Angaros deš. krante. 1949.IV į Δ iš Lietuvos (daugiausia iš dabartinių Anykščių ir Utenos rj.) atitremtos 32 ūkininkų šeimos (~100 žm.). Kaimas – kolūkio ir miško pramonės ūkio centras – tęsėsi palei upę ~2 km. Be lietuvių, buvo ~200 seniau atitremtų ukrainiečių ir rusų. Visi jie dirbo lauko darbus, ganė gyvulius.

ruošė jiems pašarus. Lietuviai pirmaisiais tremties metais dirbo be užmokesčio: turėjo atsilyginti už atvežimą. Gyveno pusbadžiu, po kelias šeimas kambariye. Į Lietuvą jie pradėjo grįžti 1956. Senąsias Δ kapines (1950 jose buvo palaidoti 5 lietuviai) užliejo Krasnojarsko tvenkinio vanduo; kitos kapinės ir pats kaimas išliko.

FRANCEVAS, gyvenvietė Tomsko sr., Pervomaiskojės (buv. Pyškino Trojicko) rj., ~50 km į š. nuo Pervomaiskojės (buvusi Pyškino Trojickojė), Čičkajulo (Čiulymo deš. intakas) kair. krante. Gyvenvietę įkūrė per kolektyvizaciją (1929–33) čia, į negyvenamą taigą, atitremti išbuožinti rusai ūkininkai. Per II pasaulinį karą žuvo beveik visi kaimo vyrai. 1948. I Δ iš dabartinių Panevėžio, Kupiškio, Pakruojo rj. atitremta 13 ūkininkų šeimų (55 žm.). Tuo metu Δ priklausė Minajevkos miško pramonės ūkiui. Tremtiniai kirtu mišką, rąstus vežė prie upės ir pavasarį plukdė; moterys ir vaikai daugiausia prižiūrėjo ledkelius rąstams gabenti (valė sniegą, liejo vandeniu). Kelerius metus visi lietuviai gyveno viename barake; labai trūko maisto. Vėliau keli nusipirko, keli pasistatė trobas (vieną dviem šeimoms), dar kiti buvo apgyvendinti pas vietinius gyventojus; visi įsitaisė daržus. Kai kurie ėmė gauti siuntinius iš Lietuvos (juos per taigą pėsčiomis atsinešdavo iš rajono centro). 1952 atitremta ~30 ukrainiečių (nuo Lvovo) ir bulgarų (iš Moldavijos) šeimų. 1957. I Lietuvą leista grįžti daugiavaikėms šeimoms, 1958–59 – ir kitiems. Δ kapinėse buvo palaidotas vienas lietuvis. 1990 jo palaikai parvežti į Lietuvą. Dabar Δ išaugęs.

GADALĖJUS, kaimas Irkutsko sr., Tulūno rj., ~25 km į p. r. nuo Tulūno, Ijos (įteka į Bratsko tvenkinį) deš. krante; kolūkio centr. gyvenvietė. 1949. I Δ atitremta 67 lietuvių ir ~20 ukrainiečių šeimų. Lietuviai buvo iš dabartinių Panevėžio, Kupiškio, Anykščių rj., daugiausia ūkininkų šeimos. Kaimas tęsėsi palei upę ~5 km. Vietiniai gyventojai (jų buvo ~2000) – rusai, totoriai – kadaise t. p. atitremti į šias vietas. Veikė septynmetė mokykla, ambulatorija, 2 parduotuvės.

Lietuviai gyveno atskiruose namuose po 1–2 šeimas arba pas vietinius gyventojus. Vasarą jie dirbo kolūkyje, žiemą kirtu mišką. 1957 pradėjo grįžti į Lietuvą. 1989 iš Δ kapinių 5 tremtinių lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą.

Francevas. Pirmosios lietuvių vestuvės (1952)

GAINŲ KONCENTRACIJOS STOVYKLĀ veikė po II pasaulinio karo Pauralėje, Permės (buv. Molotovo) sr., Permės komiū auton. apygardoje, Gainų rj., Gainų gyvenvietėje. 1951. I joje kalėjo ~3500 kalinių, iš jų 30–40 lietuvių. Kaliniai statė hidroelektrinę prie Kamos upės. 1953. I vasarą įvyko kalinių streikas – jie kelias dienas nėjo į darbą, reikalavo pagerinti buitines sąlygas, maistą, sutrumpinti darbo valandas. Streiko organizatoriai ir aktyvesnieji dalyviai buvo suimti ir išsiųsti į Norilsko ir kitas konc. stovyklas.

GAISMOSTÁRSAS, kaimas Krasnojarsko kr., Ačinsko rj., ~8 km į š. nuo Ačinsko, Čiulymo kair. krante. 1951. XI. I Δ iš dabartinių Klaipėdos, Šilalės, Šilutės rj. atitremta 10 šeimų (41 žm.). Δ buvo viena iš keturių kolūkio brigadų (valdyba Nagornove, ~7 km nuo Δ). Kaime gyveno ~50 įvairių tautybių žmonių šeimų – latvių, lenkų, čiuvašų, baltarusių. Manoma, kad kaimą įkūrė latviai, I Δ kadaise atsikėlę savo noru. Čia derlingos žemės, ypatingas mikroklimatas, graži gamta. Vyrai daugiausia dirbo traktorininkais, staliais, kalviais, statybininkais, moterys – gyvulių fermose. 1958 dauguma lietu-

vių grįžo į Lietuvą, 2 šeimos išvyko į Vokietiją, viena pasiliko Sibire.

GALĀNINAS, kaimas Krasnojarsko kr., Kazačinskajės rj., ~15 km į p. nuo Kazačinskajės, Jenisejaus kair. krante. 1951.X į Δ atitremtos 2 lietuvių ir 2 rusų šeimos (~20 žm.) iš dabartinio Radviliškio rj. Δ buvo kolūkis, nemažas kaimas (~500 žmonių). 1954 keli Lietuvos tremtiniai išvyko dirbti į Prokopjevsko (Kemerovo sr.) akmens anglių kasyklas. Daug lietuvių buvo ir gretimuose Roždestvenskojės, Vorokovkos, Momotovo kaimuose.

GALIĄŠORAS, buvusi gyvenvietė Permės (buv. Molotovo) sr., Permės komių auton. apygardoje, Kudymkaro (buv. Bełojevo) rj., ~50 km į š. r. nuo Kudymkaro,

Galiašoras. Šienapjūtė

Galiašoro kaimas žiemą

2–3 km nuo Velva Bazės ir Velvos upės (Invos kair. intakas); Velva Bazės miško pramonės ūkio punktas. 1945.VII į Δ iš įvairių Lietuvos vietų atitremtos 49 šeimos ir 5 pavieniai asmenys (iš viso 195 žmonės; lietuviai ir lenkai, daugiausia ūkininkai). Galiašore tada gyveno kelio-lika vietinių gyventojų Permės komių ir rusų šeimų, buvo klubas, mokykla, pirtis, parduotuvė, valgykla, kepykla. Tremtiniai buvo apgyvendinti keturiuose barakuose (juose prieš tai gyveno atitremti lenkai; jie grįžo į Lenkiją). Tremtiniai kirtė mišką, gabeno rąstus prie Velvos upės, pavasarį plukdė. Vasarą ruošė šieną arkliams. Netrukus Lietuvos lenkai išvyko į Lenkiją. 1946 kartu su lietuviais čia miško ruošos darbus dirbo iš kitų tremties vietų atvežti rusai, ukrainiečiai, baltarusiai (vadinamoji darbo armija). 1957 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą. Jiems išvykus, ir vietiniai gyventojai apie 1970 persikėlė į Velva Bazę; drauge buvo perkelti ir pastatai (miškas tuo metu aplink Δ jau buvo iškirštas ~30 km spinduliu). Kapinės apaugo mišku. Jose buvo palaidota ~25 (ar kiek daugiau) Lietuvos tremtinių iš Δ ir Velva Bazės. 1989 jų atminimui artimieji pastatė metalinį kryžį; 1988–91 nemažai palaikų buvo parvežta į Lietuvą.

GELŪTĖ, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Irkutsko sr., Bratsko rj., ~60 km į p. nuo senojo Bratsko; priklausė Šamanovo miško pramonės ūkiui. 1950 į Δ atitremta ukrainiečių ir lenkų, 1951.X iš Lietuvos (dabartinio Telšių rj.) atvežta 17 ūkininkų šeimų (65 žm.). Δ – tai keltos miške išraustos žeminės ir lentinis barakas; juose apie pusantro metų ir gyveno tremtiniai. Parduotuvės nebuvo. Maistą pardavinėdavo lauke, jo nusipirkti galėjo tik dirbantieji. Tremtiniai kirtė mišką, krovė ir plukdė rąstus, statėsi namus Gelotėje, vėliau statė Pervomajskojės gyvenvietę (~25 km nuo Δ); apie 1957 dauguma žmonių ir namų iš Δ ten ir buvo perkelta. Pastačius Bratsko HE, apie 1963 Δ buvo užlieta Angaros vandens. Lietuviai 1957 pradėjo grįžti į Lietuvą. Gelotėje mirė 9 lietuviai. Dabar Gelotė vadinama gyvenvietė yra Bratsko tvenkinio r. krante, ~40 km į p. r. nuo naujojo Bratsko.

Lietuvių 1951 buvo atitremta ir į gretimą Šamanovo miško pramonės ūkio punktą – Bulaką (~5 km nuo Δ).

GEORGIJEVKA, kaimas Krasnojarsko kr., Kansko rj., ~40 km į š. v. nuo Kansko, prie plento į Dzeržinskojė; kolūkio centr. gyvenvietė. Δ įkūrė apie 1918 čia savo noru atsikėlę baltarusiai. 1951.X į Δ iš dabartinių Varėnos, Alytaus, Lazdijų rj. atitremta 18 lietuvių ūkininkų šeimų. Dar ~13 šeimų atitremta į dvi šio ūkio brigadas: ~10 šeimų į Ivanovkos kaimą (~4 km į š. nuo Δ) ir 2 ar 3 šeimos – į Tainušką (~8 km į p. v. nuo Δ). Georgijevkoje tremtiniai iš pradžių gyveno vaikų darželyje, po 3 šeimas kambaryje. Visi dirbo kolūkyje. Į Lietuvą grįžo apie 1958, nors jiems nebuvo leista joje apsigyventi. Dabar visi 3 kaimai baigia nykti. 1990 iš Ivanovkos ir Tainuškos kapinių dviejų tremtinių palaikai parvežti į Lietuvą.

GLIĀDINAS, kaimas Krasnojarsko kr. pietuose, Jemeljanovo rj., ~45 km į š. nuo Jemeljanovo; kolūkio centr. gyvenvietė. 1951 į Δ iš Lietuvos (dabartinių Utenos, Anykščių, Ignalinos rj.) atitremtos 7 šeimos (39 žm.). Kaime tuo metu buvo ~300 kiemų, septynmetė mokykla. Tremtiniai dirbo žemės ūkio darbus. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1957.

GOGOLEVKOS, Nižniaja Gogolevka, Sredniaja Gogolevka, Verchne Gogolevka, trys kaimai Irkutsko sr., Taišeto rj., 10–15 km į š. r. nuo Taišeto, Bairovovkos (Biriūsos deš. intakas) kair. krante. Atstumas tarp Nižniaja ir Sredniaja Gogolevkų – apie 0,5 km, iki Verchne Gogolevkos – apie 8 km. Į Δ 1949.IV iš dabartinių Raseinių, Tauragės ir Šilalės rj. atitremta ūkininkų: 8 šeimos (32 žm.) į Verchne Gogolevką, 9 šeimos (41 žm.) į Nižniaja, 3 šeimos (~12 žm.) į Sredniaja Gogolevką. Tai buvo nedideli kaimeliai, kiekviename gyveno maždaug po 20 vietinių rusų šeimų. Tremtiniai dirbo kolūkyje lauko darbus, gyvulių fermose, statybose. Gyveno trobelėse po kelias šeimas kambaryje. Pirmąją žiemą vertėsi labai sunkiai, badavo; gelbėjo siuntiniai iš Lietuvos. 1957 lietuviai pradėjo grįžti

Gogolevkos. Sredniaja Gogolevkos kaimo tremtiniai lietuviai

į Lietuvą. Jiems išvykus, kaimai labai sumažėjo (Verchne Gogolevka visai sunyko). 1990 kai kurių Δ kapinėse palaidotų lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą.

GOLOVNOVKÀ, kaimas Irkutsko sr., Žigalovo rj., ~5 km į p. r. nuo Žigalovo, Lenos deš. krante; kolūkio centr. gyvenvietė. 1948.VI į Δ buvo atitremta 15 šeimų (48 žm.) nuo Alytaus, Marijampolės. Maždaug tiek buvo ir vietinių gyventojų rusų šeimų. Pusė namų stovėjo tušti; juose ir buvo apgyvendinti tremtiniai. Jie dirbo kolūkyje, žiemą kirto mišką. Pirmąją žiemą vertėsi labai sunkiai, vėliau įsigijo ožkų, kiaulių. Mirė 2 tremtiniai; palaidoti Tutūros kapinėse (~2 km nuo Δ). Į Lietuvą lietuviai pradėjo grįžti 1957.

GOLUMETĖ, gyvenvietė Irkutsko sr., Čeremchovo (buv. Golumetės) rj., ~45 km į p. v. nuo Čeremchovo, R. Sajano priekalniuose, Golumetės (Bolšaja Belajos kair. intakas) kair. krante. Buvęs rajono centras. 1954 joje gyveno ~70 lietuvių. Vieni

Golovnovka. Tremtinio Kurtinalčio laido tuvės (1950)

jų buvo iš Lietuvos atitremti 1947–49, kiti vėliau atsikėlė iš aplinkinių kaimų. Jie dirbo plytinėje, lentpjūvėje, akmens skaldykloje, akmens anglių kasyklose, siuvykloje, kirto ir plukdė mišką.

GORBAI, kaimas Krasnojarsko kr., Šarypovo (buv. Beriozovskojės) rj., ~15 km į p. r. nuo Beriozovkos; kolūkio centr. gyvenvietė. 1951 rudenį į Δ atitremta ~14 šeimų iš dabartinių Šakių, Vilkaviškio ir Marijampolės rj., daugiausia ūkininkai. Kaimas buvo didelis, ūkis turėjo daug žemės, veislinį žirgyną, laikė ~2000 avių, daug karvių. Vietiniai gyventojai – ukrainiečiai, čia atitremti dar carų laikais. Lietuviai iš pradžių gyveno pas juos, vėliau nusipirko ar pasistatė atskirus namus. Buvo dar ~10 šeimų tremtinių Pavolgio vokiečių. Lietuviai (suaugusieji ir vaikai) dirbo lauko darbus, fermose, vasarą ganė gyvulius, šienavo, žiemą vežiojo pašarus į fermas. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1956 (dauguma grįžo 1958–1959). Gorbuose mirė 3 lietuviai. 1990 dviejų palaikai parvežti į Lietuvą. Dabar Δ baigia nykti.

GORIĄČIJ KLIŪČAS, miško kirtėjų gyvenvietė Irkutsko sr. ir rj., ~55 km į r. nuo Irkutsko; priklausė Ušakovo miško pramonės ūkiui. 1948.V į Δ ir Suchaja Bazę (barakai miške, ~3 km nuo Δ) iš Lietuvos (daugiausia dabartinių Klaipėdos, Kretingos rj.) atitremta ~60 ūkininkų šeimų (~200 žm.). Gyveno ir tremtinių Pavolgio vokiečių. Visi jie kirto mišką, ga-

beno rąstus prie Angaros, pavasarį, vasarą plukdė į Irkutską. Iki 1958 lietuviai grįžo į Lietuvą. Gyvenvietėje buvo atskiros lietuvių tremtinių kapinės, jose 15–20 kapų; apie 1989 dviejų ten palaidotų žmonių palaikai parvežti į Lietuvą.

GORKAI, buvęs kaimas Irkutsko sr., Nižneudinsko (buv. Alzamajaus) rj., ~40 km į p. v. nuo Alzamajaus, R. Sajano priekalniuose; priklausė Alzamajaus miško chemijos ūkio Tymbyro skyriui (centras Tymbyro kaime, ~7 km nuo Δ). 1948.VI į Δ iš Lietuvos (daugiausia iš Dzūkijos ir Marijampolės rj.) atitremta 13 ūkininkų šeimų ir 3 pavieniai asmenys (iš viso 47 žm.); dar 3 žmonės vėliau atvyko iš Lietuvos. Tuo metu Gorkuose buvo ~15 nedidelių namelių, pirtis, klubas, vėliau buvo atidaryta parduotuvė. Gyveno pora vietinių rusų ir viena totorių šeima. Kaimelį supo miškais apaugę kalnai. Iki 1948 jame gyveno daug įvairių tautybių tremtinių (rusų, ukrainiečių, estų, graikų, gruzinų); visi jie žuvo – mirė nuo bado, sušalo. 1949 buvo atitremtos kelios moldavų šeimos. Lietuvos tremtiniai rinko pušų sakus, dirbo statines jiems laikyti. Tremtyje 5 žmonės mirė, 9 vaikai gimė. Mirusieji buvo laidojami Jelankos kaime (~8 km į r. nuo Δ). 1957 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą. 1990 Δ sudegė.

GORKIO KALĖJIMAS veikė Nižnij Novgorodo (buv. Gorkio) sr., Nižnij Novgorodo (buv. Gorkis) mieste. 1941 jame kalėjo 334 polit. kaliniai iš Lietuvos. 1941.XII.18 čia buvo sušaudyti V. Bulvičiaus grupės (Lietuvos aktyvistų fronto Vilniaus vadovaujantis centras) 8 nariai.

GORLĀGAS (iš rus. Gosudarstvennyj osobogo režima lager – Valstybinė ypatingojo režimo konc. stovykla; kitas aiškinimas – Gornij lager – Kasyklų konc. stovykla), konc. stovyklų grupė, veikusi 1948–54 Krasnojarsko kr. šiaurėje, už Šiaurės poliaračio, Norilsko mieste ir jo apylinkėse. Valdyba Norilске. Kalėjo tik polit. kaliniai; vienu metu jų būdavo 28–32 tūkstančiai. Turėjo 6 skyrius: 1-asis – ↑ *Medveži j Ruče jaus koncentracijos stovykla*; 2-asis – ↑ *Ka jerkano koncentracijos stovykla*; 3-iasis (iki 1948 katorgi-

Gorbu kaimo tremtiniai lietuviai (1952)

nis) – molio karjeras, plytų ir cemento fabrikai, akmens skaldyklos, statybos; 4-asis, 5-asis ir 6-asis (moterų) – miesto statybos (kaliniai amžinojo įšalo sukaustytoje žemėje kasė tranšėjas, molį, gamino plytas). Dirbdavo po 10–12 val. per parą, pamainomis (ir naktį), vėjyje, šaltyje (žiemą temperatūra dažnai nukrisdavo iki 50 ir daugiau laipsnių) ar lietuje, alkani, menkai apsirengę. Nusilpę žmonės sirgdavo, dažnai susižalodavo, žūdavo. Medicininės pagalbos nebuvo jokios. Režimas ypatingasis, kai kuriuose skyriuose (pvz., 3-iajame) iš pradžių – katorginis. Barakai buvo rakinami, ant langų grotos, spauda, radijas draudžiami, per metus buvo galima išsiųsti 2 laiškus (parašytus rusų kalba). Už pražangas kaliniai buvo siunčiami į sustiprinto režimo brigadas arba barakus (vadinamuosius burus, neretai sušaudomi).

1948.VIII–1952 Gorlage buvo kalinama ~2000 polit. kalinių iš Lietuvos (iš jų ~100 moterų). Lietuvių buvo visuose Δ skyriuose. 1949–51 nemažai jų buvo atkelta iš Norilsko konc. stovyklų grupel (rus. sutrumpintai Norillag) priklausiusių konc. stovyklų. Tarp kalinių: gen. Juozas Barzda-Bradauskas, jūrų kpt. Vytautas Babarskas, vertėjas Vytautas Kaulneckas, kun. Česlovas Kavaliauskas (sukūrė Vyčių himną), antibolševikinio pasipriešinimo dalyvis Lietuvoje ir Latvijoje Petras Paltarokas, advokatas Vaclovas Zubkevičius.

Nuo 1952 pabaigos Δ konc. stovyklose prasidėjo neramumai, kūrėsi slaptos kalinių organizacijos, savigynos grupelės. Pasipriešinimas prižiūrėtojų savivalei dar labiau suaktyvėjo, kai į Δ buvo atvežta ~800 kalinių iš Karagandos (Kazachija) konc. stovyklų po ten įvykusių neramumų. 1953.V.25–VIII.4 vyko sukilimas. Jame dalyvavo visų Δ skyrių kaliniai. Aktyviausi jo organizatoriai buvo vakarų ukrainiečiai ir lietuviai. Sukilimui vadovavo įvairių tautybių kalinių atstovų komitetas, lietuviams jame atstovavo 6 nariai (Julius Aleknavičius, Česlovas Kavaliauskas, Juozas Kazlauskas, Irena Martinkutė, Algimantas Ruzgys, Vaclovas Zubkevičius); veikė organizacija „Norilsko vyčiai“. Kaliniai reikalavo sušvelninti režimą, nuimti nuo

barakų langų grotas, nuo kalinių drabužių – numerius, sutrumpinti darbo dieną iki 8 val., neriboti susirašinėjimo, peržiūrėti bylas, leisti pasimatyti su artimaisiais, išmokėti uždirbtus pinigus ir t. t. Kaliniai iš visų konc. stovyklų išvarė sargybinius, prižiūrėtojus, tarnautojus, įvedė savivaldą. Iš Maskvos ir Norilsko atvykusi komisija kai kuriuos kalinių reikalavimus pažadėjo patenkinti, bet vėliau įsakė vidaus kariuomenei ir iš Krasnojarsko ar Igarkos atgabentai KGB kariuomenei sukilimą malšinti ginklu. 3-iajame ir 5-ajame skyriuose iš kulksvaidžių ir automatų buvo sušaudyta ir sužeista daug kalinių. Kai kurių sukilimo dalyvių teigimu, žuvo ~300 žmonių (tarp jų ~10 lietuvių), buvo sužeista ~500. Po sukilimo aktyvesni jo dalyviai (~1000 žmonių, tarp jų 81 lietuvis) buvo išvežti į kalėjimus ir į Magadano sr. konc. stovyklas. 1954 Δ panaikintas, jam priklausiusios konc. stovyklos perduotos Norilagai. Δ kaliniai daugiausia buvo laidojami netoli Norilsko, Šmito kalno papėdėje. Dar ↑ Norilskas.

GŪRNAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Chabarovsko kr., Lazo rj., ~70 km į š. r. nuo Bičevajos, prie Choro upės (Usūrio deš. intakas); priklausė Choro miško pramonės ūkiui. 1954 į Δ iš Suchoi Kliučo, Kljos miško kirtaviečių atkelta ~60 tremtinių lietuvių (iš Lietuvos iš-tremti 1950). Čia jie kirtė mišką, gabeno ir plukdė rąstus. Jiems grįžus į tėvynę (1958), gyvenvietė sunyko.

Gorlagas. „Norilsko vyčių“ korporacijos II suvaždavimo dalyviai ir svečiai Ukmergėje (1990 rugsėjo 15 d.)

Gornas. Rastų plukdytojai prie Choro upės (1958)

GÒRNO ALTÁISKAS (iki 1932 **Ulala**, 1932–48 **Oirot Tūra**), miestas (nuo 1928) Altajaus kr., Jolgo kalnagūbrio priekalniuose, prie Maimos upės; Kalnų Altajaus (iki 1948 Oirotų) auton. srities centras. 1941.VII į Δ atitremta ~30 Lietuvos gyventojų. Po II pasaulinio karo jų dar atsikėlė iš kitų Kalnų Altajaus gyvenviečių. 1947–48 Gorno Altaiske gyveno ~50 žmonių iš Lietuvos. Jie dirbo pagalbinius darbus įvairiose įmonėse, įstaigose, fabrikuose. Po Stalino mirties jaunimas studijavo Δ pedagoginiame institute. Buvusiame moterų vienuolyne veikė kalinių persiuntimo konc. stovykla. 1990 Vilniaus tremtinių bendrijos rūpesčiu miesto pakraštyje, ant kalvos, pastatytas kryžius Altajaus kr. tremtinių lietuvių atminimui (projekto autorius – buvęs tremtinys Vytautas Tarasonis).

Gorno Altaiskas
aple 1952

GORÒCHOVAS, kaimas Irkutsko sr., Irkutsko (buv. Kirovo) r.j., ~60 km į š. nuo Irkutsko, prie Balėjaus upės (Angaros deš. intakas); kolūkio centr. gyvenvietė. 1949.IV į Δ iš Lietuvos atitremtos 6 šeimos (22 žm.). Δ buvo nemažas kaimas; jame buvo paštas, ligoninė, ambulatorija, septynmetė mokykla, mašinų ir traktorių stotis. Tremtiniai dirbo žemės ūkio darbus. Δ kapinėse palaidoti 6 lietuviai iš Δ ir gretimų kaimų (Borujaus, Saigutų ir kitų); 1989 trijų palaikai parvežti į Lietuvą.

GORODÒKAS: 1. Buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Jeniseisko (buv. Jarcevo) r.j., ~180 km į š. nuo Jeniseisko, Kaso (Jenisejaus kair. intakas) kair. krante. 1948.VI į Δ baržomis buvo atplukdyta ~200 žmonių, atitremtų iš Lietuvos. Jie kirtė mišką, plukdė sielius. Apie 1965, iškirtus aplinkinius miškus, Δ sunyko, gyventojai persikėlė į Novyj Gorodoką.

2. Buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Irkutsko sr., Čeremchovo (buv. Golumetės) r.j., ~2 km nuo Novostroikos, Bolšaja Belajos (priklauso Angaros baseinui) deš. krante. 1948–49 čia buvo apgyvendinta ~20 tremtinių iš Lietuvos. Dar ↑ *Novostrolka*.

GORTÒPAS (iš rus. gorodskoje otoplenije – miesto apšildymas): 1. **Raileszagas** (iš rus. rajonnyje lesozagotovki – rajono miško ruošą), buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Manos (buv. Šalinskojės) r.j., ~65 km į p. r. nuo Krasnojarsko, R. Sajano priekalniuose. Tai buvo 3 barakai taigoje, priklausę Sovietų miško pramonės ūkio Verchniaja Bazajichos skyriui. Po karo juose gyveno miško kirtėjai tremtiniai estai ir latviai. Juos iškėlus kitur, 1950–52 iš Korbiko ir kitų miško kirtimo punktų buvo atkelti 34 lietuviai (iš buvusios Joniškio apskrities ištremti 1948.V.22). Jie t. p. dirbo miško ruošos darbus. Mirusiuosius laidojo Korbiko kapinėse. Į Lietuvą lietuviai pradėjo grįžti 1957.

2. **91-asis Kvartalas**, miško kirtėjų gyvenvietė Altajaus kr., Kalmankos r.j., ~20 km į p. nuo Raskazichos. 1941.VII į Δ iš dabartinių Rokiškio, Pasvalio, Ku-

piškio rj. atitremta ~50 lietuvių šeimų (143 žm.). Tai buvo daugiausia moterys su vaikais ir seneliai (vyrai kaip polit. kaliniai dar Vilniuje buvo atskirti nuo šeimų ir išvežti į konc. stovyklas), daugiausia inteligentų (mokytojų, medikų, inžinierių) šeimos. Buvo ir ~15 žydų rabinų iš Kauno. Δ gyvenvietė – tai du miške pastatyti nešildomi barakai (juose apgyvendino tremtinius), arklidės; gyveno ir keletas vietinių gyventojų šeimų. Čia visi kirto medžius, pjovė rąstus (ruošė malkas). Į darbą kasdien tekdavo eiti ~5 km. Badavo. Žemiai visi buvo perkelti į Petrovkos kaimą (~7 km nuo Δ); ten jie iš pradžių gyveno barake, užėjus šalčiams, buvo perkelti pas vietinius žmones. Pavasarį tremtiniai grįžo į Δ, buvo apgyvendinti tuose pačiuose barakuose po 2 šeimas kambarėlyje. Jiems buvo leista pasisodinti bulvių. 1942 vasarą 14 šeimų buvo išvežta į Jakutijos šlaurę, prie Laptevų jūros. 1943.X aštuonios šeimos (22 žm.) perkeltos į Pavlovsko taryb. ūkį. Kiti kirto mišką, vėliau rinko sakus. Mirusieji buvo laidojami Petrovkos kapinėse. 1957 tremtiniai pradėjo grįžti į Lietuvą.

GREMŪČIS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Kežmos rj., ~100 km į p. v. nuo Kežmos, Angaros deš. krante; priklausė Kežmos miško pramonės ūkiui. 1951 į Δ iš Kodinsk Zajimkos (dabar Kodinskis, ~25 km į š. v. nuo Δ) atkelta ~90 buvusio Klaipėdos kr. gyventojų (lietuvių ir vokiečių), atitremtų iš Lietuvos 1948 birželio mėn. Juos apgyvendino dviejuose barakuose, pastatytuose ant Angaros kranto (vėliau kai kurios šeimos pasistatė namelius). Gyveno šiek tiek ir vietinių gyventojų. Visi jie kirto mišką, plukdė rąstus. Vokiečiai 1954–56 išvyko į Vokietiją, lietuviai 1957 pradėjo grįžti į Lietuvą. Jiems išvykus, gyvenvietė sunyko.

GRIAZNAJĀ, kaimas Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Bochano rj. (buv. Irkutsko sr., Kirovo rj.), ~25 km į p. v. nuo Bochano, netoli (~3 km) nuo Angaros; viena Kirovo kolūkio brigadų. 1949.IV į Δ iš buvusio Giedraičių valsčiaus atitremtos 4 ūkininkų šeimos

(18 žm.). Dar 7 šeimos (17 žm.) buvo atitremtos į kitas dvi to kolūkio brigadas – Movriną (~1 km nuo Δ) ir Nižniaja Buretę (~6 km į p. r. nuo Δ); pastaroji – ↑ *Buretės* kaimo dalis. Δ ir Movrinas – nedideli rusų kaimai (20–30 namų). Lietuviai kirto mišką, tiesė kelius, skaldė akmenis, dirbo lauko darbus, šienavo (pievose mėnesiais ir gyvendavo). Gyveno po kelias šeimas nedideliuose nameliuose. Vertėsi labai sunkiai. Mirusiuosius laidojo Buretės kapinėse. Iš gretimo kaimo atvykdavo tremtinys kun. Zavadskas suteikti religinių patarnavimų. 1956 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą. 1989 dviejų tremtinių palaikai iš tų kapinių parvežti į Lietuvą.

GRIAZNUCHĀ, buvęs kaimas Irkutsko sr., Taišeto rj., kitaip ↑ *Zellonas*.

GRICKAJA, kaimas Irkutsko sr., Čeremchovo (buv. Kirovo) rj., ~20 km į p. r. nuo Čeremchovo, ~4 km nuo Angaros; priklausė kolūkiui, auginusiam daržoves (valdyba Kalašnikovos kaime, ~4 km į š. v. nuo Δ). 1949.IV į Δ iš Lietuvos (nuo Jiezo, Širvintų, Ukmergės) atitremta ~30 žmonių. Vieni dirbo kolūkyje, kiti – miškuose. Mirusiuosius laidojo Kalašnikovos kapinėse. 1957 tremtiniai pradėjo grįžti į Lietuvą.

GRIČIŪKAS, kaimas Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Ala-

Grišėvas. Varėnos apylinkių merginos dirba statybose betonuotojomis (1953)

Grišėvas. Lietuvių jaunimas (1952)

rio rj.; priklausė kolūkiui, kurio centr. gyvenvietė – ↑ *Nelchajus*.

GRIGORJEVKA, kaimas Tomsko sr., Čiajos rj., ~5 km į p. r. nuo Podgornojės, Iksos (Čiajos deš. intakas) deš. krante; kolūkio centr. gyvenvietė. 1951.X į Δ buvo atitremta ~50 lietuvių. Jie statė kolūkio elektrinę prie Iksos.

GRIŠEVAS, angliakasių gyvenvietė Irkuto sr., Čeremchovo rj., ~10 km į š. nuo Čeremchovo; dabar Čeremchovo miesto dalis. 1951.X į Chromcovkos gyvenvietę (~2 km nuo Δ) iš dabartinių Varėnos, Lazdijų, Alytaus, Radviliškio rj. atitremta ~140 lietuvių ir lenkų šeimų

Gromovaja. Lietuvių miško kirtėjų brigada (1951)

(~600 žm.; daugiausia ūkininkai – partizanų ar jų rėmėjų šeimos). Čia jie gyveno apie pusę metų (beveik visi viename dviejų aukštų name). Dirbo statybose, akmens anglių šachtose, lentpjūvėje, tiesė ir remontavo geležinkelius. 1952 žiemą visus buvo perkelti į Δ. Tai nemaža kasyklų apsupta ir nuolat anglių dulksėse skendinti gyvenvietė. Vietiniai gyventojai (rusai, ukrainiečiai) – dar carų laikų tremtinių palikuonys. Daug įvairių tautybių žmonių (ukrainiečių, baltarusių, lenkų, estų, vengrų ir kt.) atitremta po II pasaulinio karo. Buvo daug paleistų iš kalėjimų ir į Δ atsiųstų tremčiai kriminalinių nusikaltėlių, kurie terorizavo visus Δ gyventojus. Vietiniai žmonės gyveno nameliuose, tremtiniai – barakuose (kolonijomis pagal tautybę). Jie dirbo daugiausia tuos pačius darbus kaip ir Chromcovkoje – šachtose, prie geležinkelio, lentpjūvėje. Daug moterų dirbo statybose tinkuotojomis ir dažytojomis. Po J. Stalino mirties Grišėve apsigyveno lietuvis kunigas, kuris laikydavo šv. mišias, teikė kitus religinius patarnavimus. Nuo 1957 tremtiniais buvo leidžiama grįžti į tėvynę. Iki 1961 beveik visi lietuviai parvyko į Lietuvą. Dabar Δ labai sunykęs, anglių beveik nebėra, kai kurios šachtos užlietos vandeniu. Apleistose kapinėse (jos keletą kartų degė) buvo palaidota nemažai lietuvių. 1989–90 beveik visų jų palaikai parvežti į Lietuvą. Keli lietuviai, sukūrę mišrias šeimas, ir dabar tebegyvena Grišėve.

GROMOVAJÀ, buvusi gyvenvietė Krasnojarsko kr., Manos (buv. Šalinskojės) rj., ~45 km į p. nuo Šalinskojės, Kolbos (Manos kair. intakas) deš. krante. 1948.VI į Δ atitremta ~12 šeimų iš dabartinių Varėnos, Trakų, Anykščių, Vilkaviškio rj. Tremtiniai dirbo Leibos gyvenvietėje (~3 km į š. nuo Δ); statė barakus, kirto mišką. Apie 1951 visi ten buvo ir perkelti; Δ buvo panaikinta.

YBAS, gyvenvietė Komijoje, Syktyvdinskio rj., ~45 km į p. nuo Syktyvkaro. Δ susideda iš dešimties vienas su kitu susiekiančių kaimų (kolūkių), nusidriekusi ~20 km Sysolos (Vyčegdos kair. intakas) kair. krantu: Murgalbo, Čiuliko,

Vadoro ir kitų; didžiausias iš jų – Vyčkodoras. Į vieną iš šių kaimų, Jolį, 1941.VII iš dabartinio Telšių rj. atitremta 13 šeimų (37 žm.; mokytojų, valdininkų, ūkininkų šeimos). Jos buvo apgyvendintos vietinių gyventojų komių namuose po kelias viename kambaryje. Namai iš apvalių rąstų, be pamatų, dviejų galų (viename kambariai žiemai, kitame – vasarai). Dauguma komių buvo kolūkiečiai; kai kurie taigoje medžiojo, rinko pušų sakus, kirto medžius ir plukdė juos į Archangelską. Tremtiniai dirbo kolūkyje, siuvykloje. 11 stipresnių vyrų ir moterų taigoje (~8 km į r. nuo Δ) statė dervos ir terpentino fabrikėlį, prie jo – didelį baraką, arklides, sandėlį, kepyklą. Ši gyvenvietė buvo pavadinta Rudšoru. 1942 vasarą beveik visos lietuvių tremtinių šeimos iš Δ ten buvo ir perkeltos. Apie 1945 kelios šeimos vėl grįžo į Δ, dirbo lentpjūvėje, kolūkyje. 1946 viena šeima pabėgo į Lietuvą. Ybe mirė 3 lietuviai, 2 šeimos pasiliko jame gyventi (dauguma tremtinių į Lietuvą grįžo 1957–1960). Dabar Δ labai sunykęs.

IDEĖLAS, kaimas Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Alario rj., ~35 km į v. nuo Čeremchovo; kolūkio centr. gyvenvietė. 1949.IV į Δ iš Lietuvos (nuo Švenčionių, Švenčionėlių, Pabradės, iš Vilniaus apylinkių) atitremta 30 ūkininkų šeimų (100 žm., daugiausia lenkai), 1950 žiemą – dar 7 šeimos (26 žm.) nuo Kretingos. Δ buvo nemažas rusų kaimas taigoje. Tremtinius apgyvendino dideliame name, klube, pas vietinius žmones po kelias šeimas kambaryje; kelios šeimos gyveno kitame kaime – Δ kolūkio brigadoje Chantujoje. Visi jie dirbo gyvulių fermose, lauko darbus, žiemą kirto mišką. 1955 13 šeimų išvyko į Lenkiją. Kiti 1958 pradėjo grįžti į Lietuvą (keli, sukūrę mišrias šeimas, liko ten gyventi). Δ kapinėse palaidoti 4 Lietuvos gyventojai.

IGÁRKA, miestas (nuo 1931) Krasnojarsko kr., prie Jenisejaus, 163 km į š. nuo Poliarinio rato. Upių uostas (į jį įplaukia ir jūrų laivai). Klimatas poliarinis, labai atšiaurus (žiema trunka beveik 9 mėn., šaltis dažnai siekia 50–60 laips-

Idealas. Tremtiniai lietuviai ir vietiniai gyventojai gabena iš miško rąstus

Igarka. Prie Jenisejaus sandėliuojami rąstai (1948)

Igarka. Tremtiniai lietuviai Birževajos gatvėje (1949)

Igarka. Tebestovi
lietuvų statyti na-
mai (1989)

nių, nuolatos pučia stiprūs vėjai); amžinasis įšalas. Su kitomis gyvenvietėmis susisiekiama upe, lėktuvais. 1929 Δ įkūrė (pastatė pirmąją lentpjūvę ir barakus) tremtiniai – per kolektyvizaciją išbuožinti rusai ūkininkai. Netrukus ji tapo Jenisejaus baseino medienos pjovimo pramonės centru ir didžiausiu medienos transportavimo uostu; dalis medienos buvo išvežama į užsienį. 1943 į Δ buvo atitremta keli tūkstančiai kalmukų (beveik visi jie mirė pirmąją žiemą nuo bado ir šalčio), vėliau – karo belaisvių kinų, 1948.VII – 3 ešelonai Lietuvos gyventojų (iš Krasnojarsko jie buvo atgabenti laivais). Daugiausia tai buvo buvusių Ukmergės, Kauno, Kėdainių, Klaipėdos, Jurbarko, Raseinių apskričių ūkininkai. Kėlionėje (1948.VI) iš Raseinių vykęs ešelonas netoli Ufos (Baškirija) patyrė avariją; apie 50 žmonių žuvo, keli šimtai sužeisti. Igarkoje buvo ir kitų tautybių tremtinių – rusų, latvių, estų, ukrainiečių, vokiečių, kalmukų (gerokai mažiau negu lietuvių). Dauguma žmonių dirbo medžio apdirbimo kombinate ir jam priklausiose trijose lentpjūvėse (fabrikuose) – traukė iš Jenisejaus rąstus, pjovė iš jų lentas, jas krovė į sandėlius ir jūrų laivus. Dirbdavo po 10 val. per parą. Iš pradžių jie gyveno prie tų lentpjūvių pastatytuose barakuose labai ankštai, vėliau pasistatė ~70 namų (3 gatvės); ta vieta imta vadinti „lietuvų gyvenviete“ (rus. литовский посёлок). Pirmaisiais tremties metais nuo bado, šalčio, ligų mirė ~1500 lietuvių. Jie buvo laidojami iš pradžių senosiose, vėliau naujosiose kapinėse. Po kelerių metų į Δ iš Norilsko ir kitų konc. stovyklų atsikūsta tremčiai ~370 buvusių

polit. kalinių; tarp jų buvo keli lietuviai – plk. Vladas Sidzikauskas, vyresn. lt. Martynas Germanavičius ir kiti. 1952–57 Igarkoje veikė tremtinių lietuvių choras (30 žm., vadovai Stasys Valaikiš, Bronius Dūda), tautinių šokių būrelis (vadovė Regina Elmantaitė), nedidelis pučiamųjų orkestras; jie koncertuodavo miesto klube, 1953 dalyvavo miesto dainų šventėje. Tarp tremtinių buvo dainininkė Nijolė Ambrazaitytė (1990–92 Lietuvos AT deputatė, nuo 1992 Seimo narė). Į Lietuvą lietuviai pradėjo grįžti 1957. 5–6-ajame dešimtmetyje Igarkoje ir aplink ją buvo konc. stovyklų, priklausiusių Norilsko konc. stovyklų grupei. 1947 į vieną iš jų buvo atvežti 7 Jonavos vidurinės mokyklos abiturientai. Kalėjo ir daugiau lietuvių (vyrų ir moterų). Kaliniai tiesė Igarkos – Salechardo geležinkelį (vadinamoji 503-ioji statyba), dirbo medžio apdirbimo kombinate.

Dabar miestas išaugęs. Išlikusi apleista „lietuvų gyvenvietė“. Naujosios kapinės panaikintos. Iš senųjų (jose yra labai daug lietuvių kapų) 1989 liepos mėn. lėktuvu į Lietuvą pargabenti 126 palaikai. Daugelio palaikus 1989–91 parvežė giminės. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, nemažai lietuvių grįžo į Lietuvą. 1993 Igarkoje gyveno ~120 lietuvių ir lietuvių kilmės žmonių. Buvo krepšinio komanda „Žalgiris“ (1990 joje žaidė 7 lietuviai, 2 latviai, 1 vokiečių; vadovas Antanas Daugnora); 1990 buvo atvykusi į Lietuvą. Veikia Igarkos lietuvių sąjunga (įkurta 1992; 1993 turėjo ~50 narių).

IKĖJUS, kaimas Irkutsko sr., Tulūno (buv. Ikėjaus) rj., ~55 km į p. v. nuo Tulūno, Ikėjaus (Ijos kair. intakas) kair. krante. Buvęs rajono centras. 1948 į Δ atitremta ~50 žmonių iš Lietuvos ir dvi estų šeimos. Jie dirbo statybose, mašinų ir traktorių stotyje, maisto ir miško pramonės įmonėse, ligoninėje. 1956 tremtiniai pradėjo grįžti į tėvynę.

ILKÀ, gyvenvietė Buriatijoje, Zaiagrajevo rj., ~25 km į p. r. nuo Zaiagrajevo, Cagan Dabano kalnagūbrio priekalniuose, Ilkos (Udos kair. intakas) kair. krante, prie Transsibiro magistralės. 1948.VI į Δ geležinkelio stotį buvo atvežti 2 ešelo-

nai Lietuvos gyventojų (vienas suformuotas Plungėje, kitas – Panevėžyje). Po pusę ešelono buvo išlaipinta Ilkoje. Čia palikta ~300 šeimų, kiti išvežti į aplinkinius miško pramonės ūkius. Ilkoje paliktosios šeimos buvo apgyvendintos tuščiuose karo belaisvių japonų konc. stovyklos pastatuose ir greitosiomis pastatytuose barakuose. Vyrų dirbo miško sandėlyje – krovė rąstus į vagonus (buvo sudaryta 11 lietuvių vyrų brigadų po 6 žmones; dirbti tekdavo ir naktimis), statė namus tremtiniais; moterys daugiausia dirbo pabėgių gamykloje. Pirmaisiais metais labai daug žmonių mirė nuo bado, ligų (maliarijos, dizenterijos ir kitų). Δ tuo metu buvo nemaža gyvenvietė. Joje buvo vidurinė mokykla (ją lankė ir aplinkinių kaimų vaikai, t. p. ir lietuviai), kino teatras, kelios parduotuvės. Vietiniai gyventojai – daugiausia įvairių tautybių tremtiniai; buriatų buvo nedaug. 1956 į Lietuvą buvo leista grįžti vaikams; dauguma tremtinių grįžo 1957–1958. Kai kurie, sukūrę mišrias šeimas, tebegyvena Ilkoje ir dabar. Išlikusios didelės lietuvių tremtinių kapinės.

INGÀ, kaimas Irkutsko sr., Čeremchovo (buv. Golumetės) rj., ~75 km į p. v. nuo Čeremchovo, R. Sajano kalnų slėnyje, Bolšaja Belajos (Angaros baseinas) kair. krante; priklausė Čeremchovo miško pramonės ūkiui. Miškams kirsti ir plukdyti 1941 į Δ buvo atitremta ukrainiečių, baltarusių, lietuvių, latvių. 1951.X iš Lietuvos atvežtos dar 24 šeimos (84 žm.); daugiausia ūkininkai iš dabartinių Molėtų, Utenos rj. 1953 vėl atitremta ukrainiečių. Lietuviai 3 metus gyveno dviejuose barakuose miške, ~7 km nuo kalmo. Iškirtus artimesnius miškus, ir žmonės, ir barakai buvo perkelti į Δ. Kaimas nemažas, ~3 km nusidriekęs upės pakrante. Jame buvo septynmetė mokykla, 3 parduotuvės, klubas, dideli geologų ekspedicijos ir kasyklų darbininkų (netoli Δ, kalnuose, kasama vario ir alavo rūda) maisto produktų sandėliai. Vietiniai gyventojai buriatai ir rusai. Visi dirbo miško ruošos darbus. Mirusiuosius laidojo Novostroikos kapinėse (~10 km į p. nuo Δ). 1958 tremtiniai pradėjo grįžti į tėvynę (nors lietuviams nebuvo leista apsigy-

Ilka. Lietuviai krauna rąstus

venti Lietuvoje). Dabar Δ baigia nykti: barakai sugriuvę, aplūžusiuose nameliuose dar gyvena vienas kitas senelis.

Ilka. Lietuvų jaunimas prie ežero netoli gyvenvietės

INIÀ, gyvenvietė Altajaus kr., Šelabolichos rj., ~20 km į š. nuo Šelabolichos,

Inga. Tremtiniai lietuviai prie malkų ruošos darbų

Inga 1957

Inia. Intos upė

Intos (Obės deš. intakas) deš. krante; apylinkės ir kolūkio centras. 1941.VII į Δ (tuo metu ji buvo vadinama Krasnaja Inia) iš Lietuvos (dabartinių Anykščių ir Kupiškio r.j.) atitremta ~20 šeimų (~60 žm.; daugiausia moterys ir vaikai). Iš pradžių tremtiniai gyveno barake prie upės, už kelių kilometrų nuo Δ; kirtė mišką. Žiemai buvo perkelti į Δ, apgyvendinti vietinių rusų namuose. Čia jie kolūkio dirbtuvėse dirbo slides kariuomenė. 1942.VI visi buvo išvežti į Jakutijos šiaurę (prie Laptevų jūros).

INTÀ, miestas (nuo 1954; 1940–54 miesto tipo gyvenvietė) Komijos šiaurės rytuose, ~60 km į p. nuo Šiaurės poliarčio, abipus Bolšaja Intos upės, ~12 km nuo geležinkelio į Vorkutą. Klimatas labai atšiaurus. Žiema trunka ~7,5 mėn., dažnos pūgos; amžinasis išalas. Prie Δ kasamos Pečioros baseino akmens anglys. Nuo 1939 Intos gyvenvietėje ir jos apylinkėse (12–15 km spinduliu) prie kasyklų buvo steigiami konc. stovyklų punktai (olpai). Iš pradžių jie priklausė Pečioros, Uchtos ir Pečioros, nuo 1942 – Intos (rus. sutrumpintai Pečlag, Ucht-pečlag, Intalag), nuo 1948 dar ir Minlago konc. stovyklų grupėms. Intoje buvo jų valdybos. Gyvenvietė buvo apsupta aukštų smilkstančių kūgio formos terikonų (iš šachtų į žemės paviršių iškeltų uolienų sąvartynų). Kasyklose dirbo kaliniai (↑ *Intos koncentracijos stovyklų grupė*). Vėliau dalis buvusių kalinių (tarp

Inta 1956

jų ir lietuvių), atlikusių bausmes konc. stovyklose, Intoje buvo paliekami tremčiai, be to, čia apsigyvendavo ir tie, kuriems nebuvo leidžiama grįžti į tėvynę. 1953–56 Intoje gyveno ~150 lietuvių. Tremtinių šeimose gimė Aleksandras Abišala, Birutė Nedzinskienė, iki 1954 Δ vaikų namuose augo Mečys Laurinkus (visi 1990–92 Lietuvos AT deputatai, A. Abišala 1992 dar ir Lietuvos Respublikos ministras pirmininkas, M. Laurinkus 1990–91 Valstybės saugumo departamento generalinis direktorius). Panaikinus konc. stovyklas (apie 1956), dauguma kalinių kapinių buvo sunaikinta, barakai nugriauti, jų vietoje įrengtas autodromas, pastatyti daugiaaukščiai namai, paukštynas. Kai kurie barakai išlikę; juose gyvena žmonės.

1956 Δ miesto kapinėse (jose buvo laidojami ir kaliniai, ir tremtiniai) buvę polit. kaliniai latviai pastatė paminklą Intos konc. stovyklose žuvusiems latviams (1989 jis atnaujintas). 1990 tose pačiose kapinėse Vilniaus tremtinių bendrijos ekspedicijos dalyviai iš akmens ir ažuolo pastatė paminklą žuvusiems lietuviams (padarė Jonas Juodišius ir Gediminas Trakimas). 1-ojo punkto kapinėse tos pačios ekspedicijos dalyviai ant 1956 pastatyto metalinio kryžiaus pritvirtino atminimo lentą, sutvarkė kapus, 14 kalinių palaikus parvežė į Lietuvą. Vilniaus tremtinių bendrijos ekspedicija į Δ buvo nuvykusi ir 1989.

Inta. Lietuviai 15-osios šachtos statyboje (1961)

INTŲS KONCENTRACIJOS STOVYKLŲ GRUPĖ (rus. sutrumpintai Intalag) veikė 1942.II–1956.VII Komijos šiaurės rytuose, Intos gyvenvietėje ir jos apylinkėse. Valdyba buvo Intoje. Iki 1948 Δ turėjo 12 punktų (olpų). Kalinių skaičius juose nuolatos didėjo: 1942 rudenį buvo 9200, 1945 – 14 700, 1947 – apie 20 tūkstančių, 1948 – apie 22 tūkstančiai įvairių tautybių žmonių. Kalėjo polit. kaliniai ir kriminaliniai nusikaltėliai (pastarųjų buvo

Intos koncentracijos stovyklų grupė. Aptverta šachtos zona. Tolumoje – terikonai (1956)

Intos koncentracijos stovyklų grupė. Kalnys M. Kudarauskas su draugais palydi jį aplankiusią seserį (1956)

apie pusę). 1948 rudenį Δ buvo reorganizuota: 5 punktai atiteko Minlago, vienas (~16 km nuo Intos) – Pečioros (Pečlag) konc. stovyklų grupėms. Intalagai liko 6 (kitais duomenimis – 7) punktai, iš jų vienas moterų, vienas mišrus. Po reorganizavimo iš konc. stovyklų buvo išvežti kriminaliniai nusikaltėliai, labai sugriežtintas režimas, sustiprinta apsauga. Lentinės 3–4 m aukščio tvoros ap-

link konc. stovyklas buvo pakeistos kelių eilių spygliuotos vielos aptvarais, ant kalinių drabužių užrašyti numeriai, barakai nakčiai rakinami, uždrausta (iki J. Stalino mirties) siųsti ir gauti laiškus, siuntinius, dažnos kratos. Visur ginkluo-

ta sargyba su vilkšuniais, už mažiausią prasižengimą kaliniai būdavo žiauriai baudžiami, neretai ir sušaudomi. 1950 iš Δ buvo išvežti užsienio valstybių piliečiai – amerikiečiai, anglai, prancūzai. 1951.1.1 Intalage buvo 28 900 polit. kalinių, veikė skyrius Kožyme (~35 km į p. v. nuo Intos, jame buvo 1100 žmonių). Apie 70% Δ kalinių buvo nuteisti kalėti daugiau kaip 20 metų. Dauguma jų dirbo akmens anglių kasyklose, kiti statė Intos gyvenvietę, konc. stovyklas, dirbo mašinų remonto dirbtuvėse, plytinėje, lentpjūvėje, kirto mišką, tiesė kelius, geležinkelius. Gyveno mediniuose nešildomuose barakuose po 100–200 žmonių. Išdirbio normos labai didelės, maistas prastas. Daug žmonių mirė nuo išsekimo, ligų, daug žuvo šachtose, sušalo. Mirusieji buvo laidojami tundroje, netoli šachtų. Po J. Stalino mirties kalinių sumažėjo. Panaikinus Δ, neamnestuoti kaliniai buvo išgabenti į Vorkutą.

Lietuvių (vyrų ir moterų) Intalage kalėjo nuo 1945. 1948–53 kiekviename punkte jų buvo po 500–1000 žmonių vienu metu (kitais duomenimis, mažiau – 1200–2000 žmonių visuose punktuose). 1954 29,5% Intalago kalinių sudarė ukrainiečiai, 12,5% – rusai, 11,1% – lietuviai. Tarp lietuvių buvo daug kaimo ir miesto jaunimo, inteligentų, kariškių – daugiausia partizanų, jų rėmėjų, ryšininkų. Intoje kalėjo vysk. Pranciškus Ramanauskas, kunigai Alfonsas Svarinskas (1991–1992 Lietuvos AT deputatas, nuo 1991 Lietuvos kariuomenės vyriausiasis kapelionas), Kazimieras Vasiliauskas (nuo 1989 Vilniaus arkikatedros klebonas, nuo 1993 Vilniaus kunigų seminarijos rektorius), antibolševikinio pasipriešinimo veikėjas Vincas Seliokas, Povilas Šilas, Kazimieras Kryževičius (nuo 1992 Lietuvos Seimo narys, nuo 1990 Lietuvos krikščionių demokratų partijos vicepirmininkas), Mykolas Dobrovolskis (vienuolis Tėvas Stanislavas), Stanislavas Kiškis, keliautojas Antanas Poška. Po J. Stalino mirties režimui sušvelnėjus, įsikūrė slaptas lietuvių kalinių savišalpos fondas, įvairūs lavinimosi būreliai (kalbų, matematikos, istorijos, literatūros, muzikos). Lietuviai perrašinėjo ir studijavo Antano Maceinos kūrinis, 1954–55 parengė rankraštinius

poezijos rinkinius „Benamiai“, „Saulėtekio link“, „Veidu į Tėvynę“. Grįžę į Lietuvą kai kurie buvę polit. kaliniai už literatūrinę veiklą konc. stovykloje buvo vėl suimti ir nuteisti. 1989 Vilniuje išėjo Δ kalinių poezijos antologija „Benamiai“.

IRBEIŠKOJĖ, gyvenvietė Krasnojarsko kr., ~60 km į p. v. nuo Kansko, Kano (Jenisejaus deš. intakas) kair. krante, prie Abakano–Taišeto geležinkelio; rajono centras. 1950 čia gyveno 5 lietuvių tremtinių šeimos, atsikėlusios iš aplinkinių kolūkių.

IRKŪTSKAS, miestas (nuo 1686) prie Angaros, Irkuto ir Ušakovkos santakos, prie Irkutsko tvenkinio ir Transsibiro magistralės; srities centras. 1661 įkurta įtvirtinta Δ gyvenvietė. Nuo XVIII a. pradžios Δ buvo Rusijos polit. kalinių tremties vieta. Į jį buvo tremiami dekabristai, 1830–31 ir 1863 sukilimų dalyviai, kiti kovotojai prieš vienvaldystę. Δ apylinkėse 1866 VI polit. tremtiniai (daugiausia lenkai) buvo sukilę; 4 šio sukilimo organizatoriai XI.18 sušaudyti Irkutske. Nuo 1847 iki gyvenimo pabaigos (1894) Irkutske gyveno 1830–31 sukilimo dalyvis tremtinys kun. Kristupas Švirnė. 1852 jis buvo paskirtas vienintelės tuo metu Sibiro katalikų parapijos (Irkutske) klebonu, 1859 įsteigė vaikų mokyklą-prieglaudą, 1879, sudegus medinei katalikų bažnyčiai, parapijiečių padedamas, pastatydino naują, mūrinę. 1871–85 Irkutske tremtyje gyveno R. Sibiro tyrinėtojas, geologas ir geografas Jonas Čerskis. 1919.15 Irkutske vyko II Sibiro lietuvių suvažiavimas.

Sovietų valdžios metais (ypač po II pasaulinio karo) Irkutsko srityje buvo sparčiai plėtojama kasybos (akmens anglių, žėručio, urano, aukso, druskos ir kitų naudingųjų iškasenų), miško pramonė, statomos hidroelektrinės, tiesiami keliai. Darbams buvo privežta labai daug kalinių ir tremtinių, tarp jų ir lietuvių. Veikė didelė Angaros koncentracijos stovyklų grupė. Po J. Stalino mirties nemažai lietuvių atsikėlė į Δ iš daugelio Irkutsko sr. kolūkių ir miško pramonės ūkių. Dauguma jų gyveno barakuose Marato priemiestyje, dirbo sun-

kčius ir mažai apmokamus darbus gamyklose, statybose. Daug jaunimo mokėsi Δ specialiosiose vidurinėse ir aukštosiose mokyklose (1956 vien užsienio kalbų pedagoginiame institute mokėsi ~30 lietuvių, tarp jų poetė Ramutė Skučaitė; metalurgijos institute mokėsi Jonas Biržiškis, nuo 1990 Lietuvos Respublikos susisiekimo ministras, universitete – Pranas Grybauskas, vėliau gydytojas kardiologas, medicinos mokslų dr., profesorius, ir kiti). 1948 tremtinys Felicijonas Kazlauskas prie Δ vaikų namų buvo užveisęs ir iki 1958 prižiūrėjo didelį sodą. 1955–62 Irkutske veikė savi-veiklos kolektyvas, turėjęs mišrų chorą (~150 dalyvių), kelis vokalinius ansamblius (vadovas Vytautas Kesylis), tauti-

Intos koncentracijos stovyklų grupė. 2-ojo punkto vieno barako kaliniai lietuviai švenčia Kūčias (1957)

Irkutskas apie 1952

Irkutskas. Lietuvių choristų grupė (1957)

nių šokių grupę (24 poros, vadovė Liudvika Gužaitė-Kalpokienė), kanklininkų ansamblį (vadovė Valerija Grincevičiūtė); pastarosioms išvykus į Lietuvą, šokiams vadovavo Regina Stravinskaitė-Stirbienė ir Nemyra Balzerytė-Jakinevičienė. Saviveiklininkai rengė koncertus Irkutske ir kituose miestuose, 1957 tapo Irkutsko sr. meno saviveiklos kolektyvų konkurso laureatais, 1958 Irkutsko srities dainų ir šokių šventėje laimėjo pirmąją vietą. 1989.II.4 choras atsikūrė Kaune. Dainininkai (~100 žmonių, vadovai Gediminas Laurinavičius, Aldona Liuberskytė-Varakalienė, Genutė Šmigelskytė), gyvendami įvairiose Lietuvos vietose, kartą per metus koncertuoja Vilniuje, Šiauliuose, Alytuje, Kaune ir kitur. 1994 šis choras

Irkutskas. Senamiesčio gatvelė apie 1956

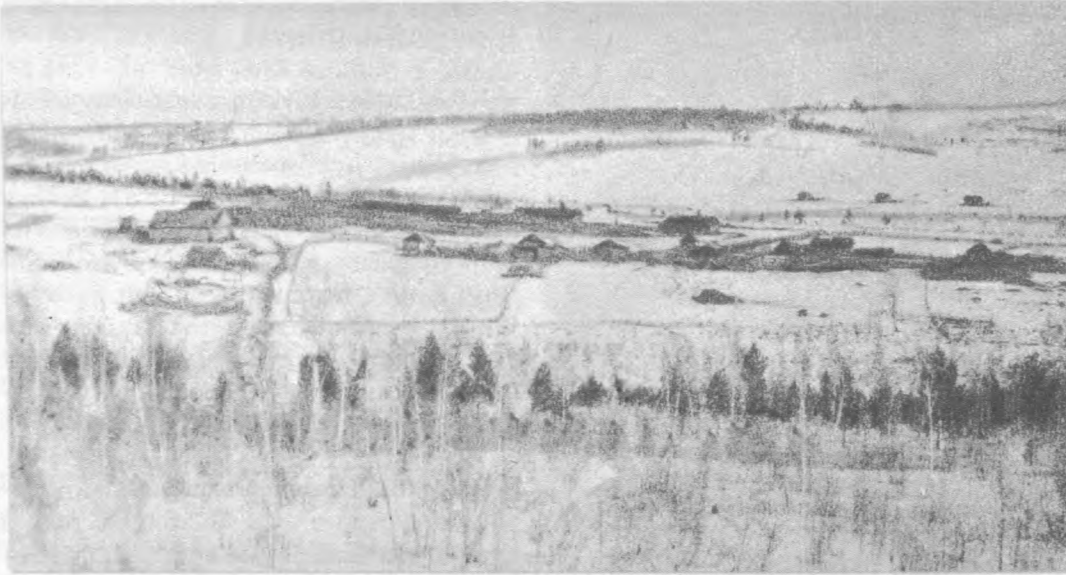
dalyvavo Pasaulio lietuvių dainų ir šokių šventėje Vilniuje.

ISKRÀ, miško kirtėjų gyvenvietė Irkutsko sr. ir rj., ~20 km į r. nuo Irkutsko, prie Ušakovkos upelio (Angaros deš. intakas). 1948 rudenį į Δ iš Bolšaja Rečkos atkelta ~35 lietuvių tremtinių šeimos (iš Lietuvos ištremtos 1948.V.22). Buvo tremtinių Pavolgio vokiečių, totorių, karo belaisvių japonų. Visi jie dirbo miško ruošos darbus. Gyveno barakuose. 1950 dauguma lietuvių buvo perkelti į Pivovaričą (~15 km į v. nuo Δ).

IŠIMĀJUS, kaimas Krasnojarsko kr., Suchobuzimskojės rj., ~50 km į š. r. nuo Krasnojarsko; priklauso kolūkiui. 1951 į Δ atitremtos 9 ūkininkų šeimos (~50 žm.) iš dabartinio Molėtų rj. Δ buvo nedidelis kaimas: ~30 vienaaukščių namų, parduotuvė, klubas. Be tremtinių lietuvių, buvo kelios Pavolgio vokiečių šeimos, atitremtos 1941. Lietuviai buvo apgyvendinti tuščiuose namuose. Jie dirbo lauko darbus, kalvėje, ganė gyvulius. 1959 pradėjo grįžti į Lietuvą, nors nebuvo leista joje apsigyventi. Dabar Δ labai sunykęs, likę pora namų.

IŠIMBĀJAUS KONCENTRĀCIJOS STOVYKLOS veikė XX a. 5–6-ajame dešimtmetyje Baškirijskoje, ~90 km į p. nuo Ufos, Išimbajaus miesto apylinkėse (valdyba Išimbajuje). Kaliniai (jų buvo ~60 tūkstančių) dirbo naftos verslovėse, statė naftos perdirbimo įmones, dirbo jose. Polit. kaliniai ir kriminaliniai nusikaltėliai gyveno atskirai. 1953–55 vienoje iš Δ konc. stovyklų iš 3000 kalinių ~250 buvo iš Lietuvos, tarp jų vertėjas ir poetas Eduardas Astramskas.

IVĀNOVAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Jenisejsko (buv. Jarcevo) rj., ~250 km į š. v. nuo Jenisejsko, prie Ivanovo ežero; priklausė Jenisejsko miško pramonės ūkiui. Apie 1953 į Δ iš Terioškino miško kirtavietės buvo atkelta tremtinių (tarp jų ir lietuvių). Jie gyveno pačių pasistatytuose barakuose, kirto mišką, plukdė rąstus, giliau taigoje statė naują gyvenvietę – Maiską. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1957.

IVANOVAS, kaimas Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Alajio rj., ~3 km į p. v. nuo Kutuliko. 1949.IV į Δ iš dabartinių Utenos ir Šakių rj. atitremta 19 šeimų (57 žm.), daugiausia ūkininkai. Δ buvo skurdus ~30 kiemų kaimelis, kolūkis. Tremtiniai iš pradžių buvo apgyvendinti pradinėje mokykloje, vėliau, išardžius svirnius, jiems buvo pastatyti nameliai. 1952 dauguma lietuvių buvo perkelta į Kutuliką; ten jie dirbo mašinų ir traktorių stotyje.

IVĀNOVKA, nedidelis kaimas Krasnojarsko kr., priklausęs tam pačiam kolūkiui kaip ir ↑ *Georgijevka*.

IVĀNOVO KALĖJIMAS yra Ivanovo sr., Ivanovo mieste. 1945 jame buvo įkalinti iš Kirovo kalėjimo atvežti Lietuvos užsienio reikalų ministras Juozas Urbšys, jo žmona istorikė, bibliografė Marija Mašiotaitė-Urbšienė, Lietuvos ministras pirmininkas Antanas Merkys, jo žmona ir sūnus, Estijos kariuomenės vyriausiasis vadas gen. Johanas Laidoneris, jo žmona, Latvijos krašto apsaugos ministras gen. Janis Balodis, jo žmona, Latvijos užsienio reikalų ministras Vilhelmas Muntėris, jo žmona. Kaliniai buvo laikomi vienuose, vietoj pavardžių turėjo numerius, nebuvo leidžiama nei gauti, nei rašyti laiškus. 1952.II visi jie buvo perkelti į Vladimiro kalėjimą.

Ivanovas. Tremtinės lietuvės tvarko iškirštą mišką

IVDELIO KONCENTRACIJOS STOVYKLŲ GRUPĖ

(rus. sutrumpintai Ivdellag) veikė XX a. 4–6-ajame dešimtmetyje Sverdlovsko sr. šiaurėje, prie Ivdelio ir Lozvos upių. Valdyba, centrinė ir kalinių paskirstymo konc. stovyklos buvo Ivdelyje, punktai (olpai) – aplinkinėse gyvenvietėse: Burmantove, Polumoinojėje, Južnaja Talicoje, Vižajuje; 1952 tokių punktų buvo ~10, juose kalėjo ~15 tūkstančių kalinių. Po II pasaulinio karo visuose punktuose buvo polit. kalinių iš Lietuvos. Kaliniai tiesė geležinkelį į Salechardą, dirbo geležies rūdos, boksito, marmuro, kitų naudingųjų iškasenų kasyklose, pramonės įmonėse, kirtimo ir plukdė mišką, rinko sakus. Daug jų mirė nuo bado, ligų. ~20 km nuo Ivdelio, taigoje, buvo invalidų ir psichinių ligo-

nių konc. stovykla. Joje 1951 buvo ~800 kalinių, iš jų ~50 lietuvių, daug latvių.

IZYKČIŪLIS, kaimas Krasnojarsko kr., Užūro rj., ~20 km į š. nuo Užūro, ~20 km nuo Ačinsko–Abakano geležinkelio. Kaimą įkūrė per kolektyvizaciją (1929–33) išbuožinti rusai ūkininkai. 1951.X.17 į Δ (tuo metu jis buvo taryb. ūkio centr. gyvenvietė) iš dabartinių Skuodo, Šilalės, Klaipėdos rj. atitremtos 5 šeimos ir 3 pavieniai asmenys (iš viso 25 žmonės). Jie dirbo lauko darbus, gyvulių fermose. Gyveno pas vietinius žmones. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1955. Δ kapinėse palaidotas vienas lietuvis.

IZVESTKŪVAJA, geležinkelio stoties gyvenvietė Chabarovsko kr., Amursko rj., prie Maskvos–Vladivostoko geležinkelio.

Jaboganas. Kužurloje lietuvių statyta lūšna (1989)

lio, ~15 km į v. nuo Amursko. 1937 Δ apylinkėse įkurta konc. stovyklų. Per karą jose kalėjo japonų karo belaisviai, po karo – apie 10 tūkstančių įvairių tautybių kalinių. 1947.II į vieną Δ konc. stovyklą, buvusią taigoje, vadinamą taryb. ūkiu Nr. 1, atvežta lietuvių – apie 100 vyrų ir ~50 moterų (iš viso joje buvo ~1000 kalinių). Kaliniai dirbo žemės ūkio darbus, žiemą kirto mišką. 1950 į šią konc. stovyklą atvežta tremtinių ukrainiečių; lietuviai perkelti į Baikalo–Amūro magistralės statybas.

JABOGĀNAS, kaimas Altajaus kr., Kalnų Altajaus (iki 1948 Ojrotų) auton. srityje, Ust Kano rj., ~25 km į r. nuo Ust Kano. 1941.VII į Δ iš dabartinių Kauno, Prienų, Šakių rj. buvo atitremtos 49 šeimos ir 9 pavieniai asmenys (iš viso 167 žmonės). Tuo metu Δ buvo arklīninkystės (vėliau – avininkystės) taryb. ūkio centras. Tremtiniai iš pradžių buvo apgyvendinti Kužurloje. Tai taryb. ūkio padalinys – avių ganyklos ir šienavimo vieta, ~8 km nuo Δ. Čia stovėjo tik pora lūšnelių ir sena jurta; tremtiniai pasistatė žemines ir palapines. Daug vaikų mirė. Stipresnieji vyrai ir moterys šienavo (išeidavo visai savaitel už 10–15 km), kiti rengė grendymus grūdams pilti. Rudenį visi buvo perkelti į Δ. Jaboganas įsikūręs Altajaus kalnų slėnyje, prie nedidelio

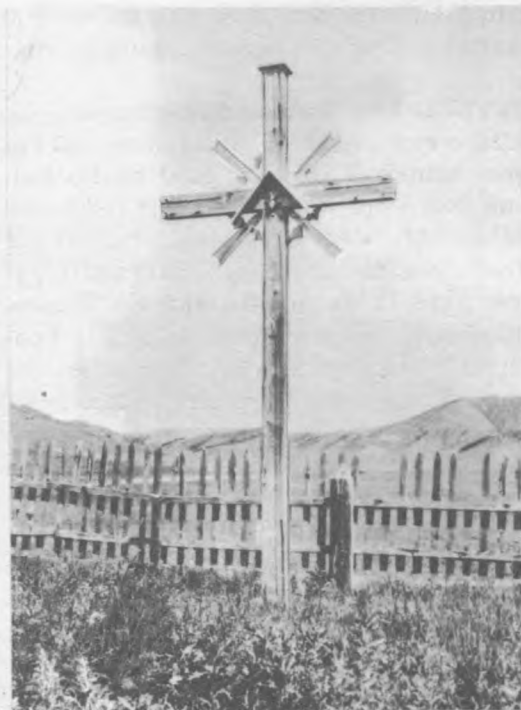

Jaboganas 1991

upelio. Vietiniai gyventojai rusai (jų buvo dauguma) gyveno trobelėse ir didesniuose namuose, altajai – jurtose, vertėsi medžiokle, laikė arklius, avis. 1941 žiemą 12 lietuvių šeimų (38 žm.) buvo perkelti į Talicą (~70 km į v. nuo Δ), 1942 7 šeimos (26 žm.) išvežtos į Jakutijos šiaurę. Jabogane likę tremtiniai pusantrų metų gyveno dviejuose barakuose (buvusiose dirbtuvėse), vėliau persikėlė į namelius. Jie dirbo žemės ūkio darbus, prižiūrėjo ir kirpo avis, tvarkė vilnas, vyrai kirtu mišką, dirbo stalių dirbtuvėse, lentpjūvėje. Tarp tremtinių buvo žurnalistas, Eltos direktorius Valentinas Gustainis su šeima, Prancūzijos mokslininko lietuviu, vieno semiotikos kūrėjų Algirdo Juliaus Greimo motina, dainininkės Beatričės Grincevičiūtės brolis ir sesuo, ~20 mokytojų. 1945 ir 1947 trys iš jų buvo išvežti į konc. stovyklas. 1956 tremtiniai pradėjo grįžti į Lietuvą, nors nebuvo leista joje apsigyventi. Kužurloje išliko lietuvių kapinės; keletas lietuvių kapų yra ir Δ kapinėse. 1990 vasarą į Δ iš Lietuvos buvo nuvykusi buvusių tremtinių grupė. Jos dalyviai sutvarkė Kužurlos kapines, pastatė kryžių tremtinių atminimui. Dabar Δ išaugęs.

JAGĀ, kaimas Krasnojarsko kr., Užūro rj., ~45 km į š. r. nuo Užūro (esančio prie Ačinsko–Abakano geležinkelio); kolūkio centr. gyvenvietė. 1949.IV į Δ iš Vilniaus, nuo Trakų, Vievio, Marijampolės atitremtos 9 šeimos (32 žm.). Netrukus 4 ar 5 šeimos (13–15 žm.), vietinei valdžiai leidus, persikėlė į Sibiriačkos kaimą (~10 km nuo Δ). 1951.X nuo Telšių, Plungės buvo atitremtos dar 9 šeimos (43 žm.). Jagoje tuo metu buvo ~80 kiemų; kolūkis neturtingas. Tremtiniai vyrai dirbo daugiausia traktorininkais, moterys – prie gyvulių (laukai ir fermos buvo už 30–40 km nuo Δ, žmonės ten ir gyvendavo po kelias savaites). Į Lietuvą lietuvius pradėta leisti 1955 (paskutiniai grįžo 1965). Dabar kaimas baigia nykti. Kapinėse buvo palaidota 11 lietuvių; 1989–90 trijų palaikai parvežti į Lietuvą.

JAGĀTAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Irkutsko sr., Uolės rj., ~45 km į v. nuo Irkutsko, R. Sajano priekalniuose,

Jaboganas. Kužurlos kapinėse pastatytas tremtinių atminimo kryžius

prie Odos upelio (Kitojaus deš. intakas); priklausė Širokopadės miško pramonės ūkiui. Nuo 1948 į šias vietas iš Taljano (~20 km į p. v. nuo Δ) buvo siuntinėjami miško darbams tremtiniai lietuviai. 1952 atitremta baltarusių, ukrainiečių, latvių, lenkų. Jie pastatė naujų barakų. Į juos 1954 iš Taljano atsikėlė ~10 lietuvių šeimų. Visi tremtiniai kirtu mišką, vežė rąstus prie upės, juos plukdė. 1959 lietuviai grįžo į Lietuvą. Išvykus ir kitų tautybių tremtiniams (aplinkiniai miškai jau buvo iškirsti), gyvenvietė sunyko. Tebėra mišku apaugusios kapinės; 1990 kai kurių ten palaidotų lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą.

JAKŪTSKAS, miestas R. Sibire, Lenos kair. krante; Jakutijos sostinė. Automobilių keliai į Kempendiajų, Magadaną, Neverą (Amūro sr.). Aerouostas. Pradėjo kurtis 1632. XVII–XIX a. buvo Tolimųjų Rytų rusų kolonizacijos atraminis punktas, Š. r. Sibiro karinis, administracinis ir prekybinis centras. Nuo XVII a. Δ – viena svarbiausių polit. tremties vietų Rusijoje. Čia buvo tremiami valstiečių ir miestų sukilimų dalyviai, sentikiai, dekabristai, narodnikai, bolševikai. Tarp tremtinių yra buvę ir žmonių iš Lietuvos:

1863 sukilimo dalyvių, draudžiamos lietuviškos spaudos platintojų, lietuvių kultūros veikėjų; 1902–04 čia tremtyje buvo visuomenės veikėjas gydytojas Liudas Vaineikis su žmona rašytoja Stase Vainekiene. Tremties sąlygos buvo nepaprastai sunkios: amžinasis įšalas, dideli šalčiai, valdininkų savivalė. Dėl to kildavo tremtinių maištai. Didžiausi iš jų vyko 1889 (vadinamoji Jakutsko tragedija) ir 1904 (Jakutsko protestas). Pirmuoju atveju caro administracijai ginklu pasipriešino 33, antruoju – 56 polit. tremtiniai (pastariesiems talkino S. Vainekienė). Maištai būdavo malšinami ginklu, gyvi likę maištininkai baudžiami mirties bausme arba katorga. XX a. 5–6-ajame dešimtmetyje Jakutske ir jo apylinkėse veikė daug konc. stovyklų; jų kaliniai daugiausia tiesė geležinkelį. Buvo ir keletas kalinių persiuntimo kalėjimų – per Δ kaliniai buvo siunčiami į šiaurės rajonus – Verchojanską, Ust Aldaną ir kitus. Po II pasaulinio karo Jakutske gyveno ~2000 Lietuvos tremtinių, per didelius vargus (ne visada legaliai) atsikėlusių iš Jakutijos šiaurės. Jaunimas mokėsi pedagoginiame institute ir technikuose, kiti dirbo statybose, plytinėje, stiklo fabrike, įvairiose įstaigose. Iki 1953 daug jų buvo suimta ir išsiųsta darbams į anglių kasyklas, Pokrovsko plytų fabriką ir kitur. Lietuviai statybininkai turėjo savo pučiamųjų orkestrą (vadovas L. Vainyla), krepšinio komandą. 1956 savo noru iš Lietuvos atvykęs kunigas Jonas Paukštys įkūrė lietuvių katalikų parapiją, tremtinių namuose buvo įrengti maldos namai, teikiami religiniai patar-navimai. Nuo 1956 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą (nemažai tremtinių nelegaliai išvyko ir anksčiau), nors joje apsigyventi nebuvo leidžiama. 1992 Jakutske tebegyveno ~20 lietuvių.

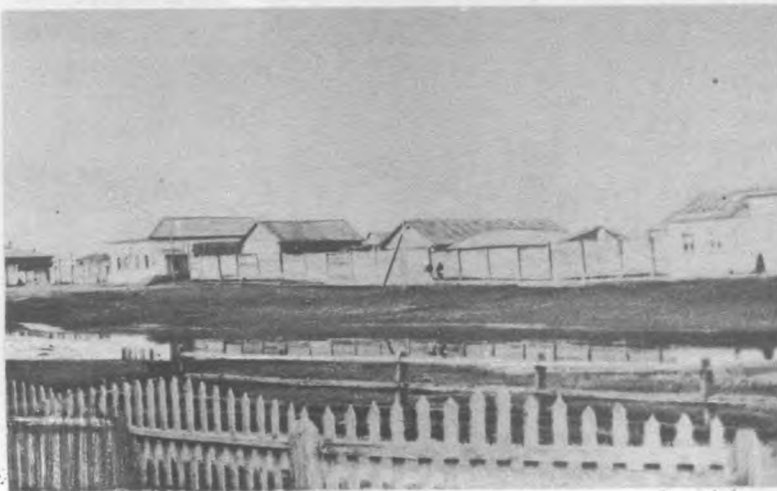
Jakutskas. Buvusi Sargeliacho gatvė. Joje gyveno nemažai lietuvių

likų parapiją, tremtinių namuose buvo įrengti maldos namai, teikiami religiniai patar-navimai. Nuo 1956 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą (nemažai tremtinių nelegaliai išvyko ir anksčiau), nors joje apsigyventi nebuvo leidžiama. 1992 Jakutske tebegyveno ~20 lietuvių.

JALŪTOROVSKAS, miestas (iki 1782 **Jalutorsko Slobodos** gyvenvietė) Tiumenės sr., prie Tobolo ir Isetės santakos, prie Tiumenės–Omsko plento ir geležinkelio; rajono centras. Veikia dekabristų muziejus. Δ pradėjo kurtis 1639 totorių gyvenvietės Javlu Tūro vietoje. Carų laikais Δ buvo tremties vieta. XIX a. pirmojoje pusėje į katorgą į Jalutorovską buvo atsiųsta dekabristų. Vėliau čia veikė kalinių persiuntimo kalėjimas; tarp kalinių buvo ir Lietuvos gyventojų; 1863 sukilimo dalyvių, knygnešių, kitų kovotojų prieš carizmą. Lietuvos gyventojų į Δ buvo atitremta ir po II pasaulinio karo.

JÁNDAS, buvęs kaimas Irkutsko sr., Ust Udos r.j., ~15 km į š. nuo Ust Udos, Angaros deš. krante; kolūkio ir miškų ūkio centr. gyvenvietė. 1948 ir 1949 į Δ atitremta 32 šeimos (~100 žm.) iš Lietuvos. Tai buvo daugiausia ūkininkai iš dabartinių Prienų, Marijampolės, Kauno rajonų. Dauguma lietuvių (kaip ir seniau atitremti estai, latviai) dirbo miškuose; gyveno barakuose. Tos šeimos, kuriose buvo daugiau nedarbingų žmonių, dirbo kolūkyje. 1956 tremtiniai pradėjo grįžti į Lietuvą (nors teisės joje gyventi ir negavo). Pastačius Bratsko hidroelektrinę (apie 1961), kaimas buvo užlietas Angaros vandens.

JĀNOS DĒLTA yra Jakutijos šiaurėje, už Šiaurės poliaro, išsišovusi į Laptevų jūros Janos įlanką. Plotas apie 10 000 km². Didžiausios šakos: Samadonna (turi savo deltą), Glavnoje ruslo, Pravaja protoka, Iljin Šaras. Tarp šakų žemės paviršius pelkėtas, daug nedidelių ežeriukų. Tundra. Visur amžinasis įšalas. Klimatas arktinis. Žiemą temperatūra nukrinta iki -50 °C, nuolatos pučia stiprūs vėjai, dažnos sniego pūgos. Vasaros vidutinė temperatūra 3–12 °C šilumos. Jana užšąla spalio mėn., ledai išplaukia

gegužės–birželio mėnesį. Poliarinė naktis (ir diena) trunka 61 parą.

1942.VIII į Δ iš Leningrado sr. buvo atitremta ~1000 suomių ir vokiečių, iš Altajaus krašto – apie 600 Lietuvos gyventojų (lietuvių ir žydų). Tai buvo inteligentų šeimos, iš Lietuvos ištremtos 1941.VI.14; daugiausia moterys, vaikai, seneliai. Tarp tremtinių buvo filosofo Jono Pankausko, vertėjo ir kalbininko Juozo Sužiedėlio, rašytojo ir dailininko Vytauto Bičiūno, tolimojo plaukiojimo kapitono Eduardo Slietoraičio šeimos, žurnalistas Juozas Gudjurgis. Tremtiniai buvo išlaipinti vėliau susikūrusių Kuogastacho, Tugutacho, Krestų, Ambarčiano, Kazačės, Kameloko, Chatarycho gyvenviečių vietoje, ant pliko lauko. Iš pradžių jie gyveno palapinėse, žiemai pasistatė jurtas – būstus, kurių sienos ir lubos suręstos iš medinių karčių, iš lauko apdėtos storu velėnų sluoksniu ir apmūrytos šlapiu sniegu, kuris pavirsdavo į ledą. Jose tremtiniai gyveno labai ankštai. Jie žvejojo, dorojo žuvis, krovė iš baržų druską, po keliolika kilometrų tempdavo iš pakrančių rąstus malkoms ir statyboms. Kiekvienoje didesnėje gyvenvietėje jie įrengė ledaines (amžinajame išale iškirto 3–5 m gylis ir ~100 m ilgio tunelius su keliomis atšakomis) žuvis laikyti. Daug tremtinių mirė (ypač 1942–43 žiemą) nuo bado, šalčio, ligų, daugelis prarado sveikatą. 1947 sumazėjus žuvų Janos deltoje, dauguma tremtinių iš Δ buvo išskeldinti: nedarbingos šeimos išvežtos į Lenos aukštupį (Oliokminską ir kitas vietas), darbingos – į Jakutską, Sangaro akmens anglių kasyklą, patys stipriausi jaunuoliai perkelti į Lenos deltą žvejoti. 1989 į Δ iš Lietuvos (Vilniaus) buvo nuvykusi buvusių tremtinių suorganizuota ekspedicija. Jos dalyviai Ambarčiane, Kazačėje, Kuogastache, Krestuose pastatė kryžius, Kazačėje – paminklinį stulpą su tremtyje mirusių Lietuvos žydų pavardėmis, tvarkė kapus.

JARLYKOVKÀ, kaimas Krasnojarsko kr., Beriozovkos (buv. Sovetskio) rj., ~30 km į p. r. nuo Krasnojarsko, R. Sajano priekalniuose, prie Bazajichos upės (Jenisejaus deš. intakas), ~10 km nuo Transsibiro geležinkelio. 1948.VI į Δ nuo

Joniškio, Žagarės, Linkuvos, Kriukų atitremta 23 šeimos (~80 žm.). Kaimas tuo metu priklausė Sovetskio miško pramonės ūkiui ir daržininkystės taryb. ūkiui. Jame buvo ~50 apgriuvusių namelių, keli barakai, parduotuvė, kepykla, kiaulidės. Vietinių rusų buvo vos keletas. Daugiausia gyveno seniau atitremti ukrainiečiai, kalmukai, suomiai; kai kurie iš jų jau turėjo kalno šlaite įsirengę žemines. Dauguma lietuvių kirtė mišką, rido rąstus nuo kalnų prie upės, pavarė plukdė. Kirtavietės buvo toli, žmonės išeidavo visai savaitėi. Kai kurie dirbo žemės ūkyje (daugiausia augino daržoves). Po poros metų, kai taiga aplink Δ buvo iškiršta, darbingi žmonės buvo perkelti į Žestychą (~15 km nuo Δ); vėliau ten persikėlė ir jų šeimos. Į Lietuvą lietuviai pradėjo grįžti 1957. Dabar Jarlykovkoje Krasnojarsko gyventojai yra pasistatę vasarnamių. Δ kapinėse yra lietuvių kapų.

Janos delta. Tokioje jurtose gyveno lietuviai tremtiniai

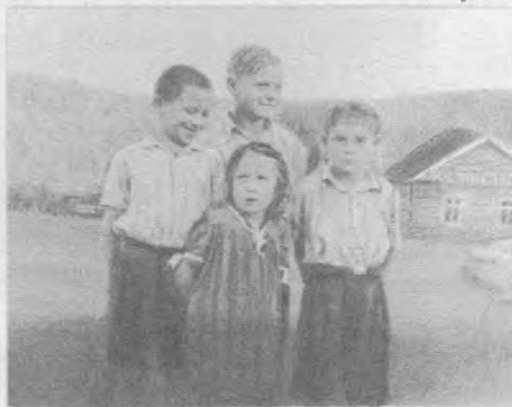
Jarlykovka 1954

JĀSTREBOVAS, kaimas Krasnojarsko kr., Ačinsko r.j., ~20 km į p. r. nuo Ačinsko; kolūkio centr. gyvenvietė. 1951.X į Δ iš dabartinių Klaipėdos, Kretingos, Šilutės r.j. atitremta 11 šeimų (44 žm.), žiemą iš Timonino kaimo (~40 km į š. nuo Δ) atkeltos dar 3 lietuvių šeimos (9 žm.). Kaime buvo 50–60 namų, veikė septynmetė mokykla, 2 parduotuvės. Lietuviai gyveno pas vietinius žmones (vėliau kai kurie įsikūrė atskirai). Be jų, buvo kelios tremtinių kalmukų šeimos. Tremtiniai daugiausia dirbo žemės ūkio darbus, mašinų ir traktorių stotyje. 1953 lietuvių tremtinio gyd. Vlodo Šarkos rū-

Jastrebovas. Ligoninė (viršuje) ir ambulatorija

Jastrebovas. Lietuvių tremtinių vaikai

pesčiu Jastrebove vietoj felčerių ir akušerių punkto įsteigta ambulatorija, 1954 – vaistinės punktas, 1955 nedideliame namelyje įrengta 10 lovų ligoninė. 1956 jai pastatytas naujas pastatas (15 lovų), 1958 – ambulatorija; abiejų projektus sukūrė ir statybos darbams vadovavo kitas lietuvis – inž. Ignas Jablonskis. Lietuviai į Lietuvą pradėjo grįžti 1956, nors ne visiems buvo leista joje apsigyventi. 1979 vieno Jastrebove palaidoto tremtinio palaikai parvežti į Lietuvą.

JAVĀSAS, gyvenvietė Mordovijos vakaruose, ~40 km į š. nuo Potmos geležinkelio stoties, Javaso (Mokšos baseinas) deš. krante. Po II pasaulinio karo jame veikė ↑ *Dubravlago* konc. stovyklų grupės valdyba, II-asis punktas. Pastarajame 1950 kalėjo ~3000 polit. kalinių, iš jų ~500 lietuvių (vyrų ir moterų). Vyrų dirbo daugiausia statybose, baldų gamybos įmonėje, moterys – siuvykloje (siuvo kariškus rūbus). *Dubravlago* konc. stovyklos kartais vadinamos Javaso konc. stovyklomis.

JAZĀJEVKA, kaimas Krasnojarsko kr., Kazačinskojės r.j., ~50 km į p. nuo Kazačinskojės, Jenisejaus deš. krante; priklauso Kazačinskojės miško pramonės ūkiui. 1948.VI.6 į Δ iš dabartinių Rokiškio, Zarasų, Utenos r.j. atitremtos 79 šeimos (270 žm.); daugiausia ūkininkai, valdininkai, mokytojai, daug jaunimo. 1949 į Δ iš Dvoriščės ir Kokornojės kaimų (15–25 km į š. r. nuo Δ) buvo atkeltos dar 7 lietuvių šeimos (21 žm.). Tais pačiais metais 10 šeimų (27 žm.) iškelti į Razdolinską (Razdolnojės) kaimą. Po 1950 atvyko 17 lietuvių – buvusių polit. kalinių, atlikusių bausmę konc. stovyklose. Δ buvo nedidelis kaimelis taigoje. Su kitomis gyvenvietėmis susisiekiama tik upe (prie Δ Jenisejus ~1,5 km pločio). Vietiniai gyventojai (rusai, totoriai, vokiečiai) – kadaise buvę tremtiniai. Be jų, buvo dar ~15 tautybių jau po karo atvežtų tremtinių. Lietuviai daugiausia kirta mišką (į kirtavietes kasdien eidavo už 8–10 km), vežė rąstus prie upės, rišo sielius, statė barakus, pabėgių gamyklą, vėliau joje dirbo. Dalis žmonių prižiūrėjo arklius, galvijus, šienavo (tuo metu Δ pri-

klausė ir žemės ūkio pagalbiniam ūkiui). Gyveno iš pradžių barakuose po 4–5 šeimas kambaryje; žiemai buvo apgyvendinti naujuose barakuose, kai kurios šeimos gavo po kambarį. Vėliau miško kirtvietėse išrovė kelmus, įsirengė daržus, įsigijo gyvulių, kai kurie pasistatė namelius. Lietuviai į Lietuvą pradėjo grįžti 1955 (dauguma grįžo 1957–58, kiti dirbo iki 1964); 2 lietuvės, ištekėjusios už vietinių, liko ten gyventi. Δ kapinėse buvo palaidota 12 lietuvių. 1989–90 kai kurių palaikai parvežti į Lietuvą. Dabar Δ išaugusi.

JELÁNKA, kaimas Irkutsko sr., Nižneudinsko (buv. Alzamajaus) rj., ~30 km į p. v. nuo Alzamajaus. R. Sajano priekalniuose, Tymbyro (Birusos deš. intakas) deš. krante; apylinkės centras. 1948.VI į Δ iš dabartinių Alytaus, Lazdijų, Marijampolės rj. atitremta 20 šeimų ir 3 pavieniai asmenys (iš viso 87 žmonės); vėliau dar 3 žmonės atvyko iš konc. stovyklų. 1949 buvo atvežta ~30 Moldavijos žydų (daugiausia senyvo amžiaus pavieniai žmonės). Tuo metu kaime gyveno 5 totorių ir 7 rusų šeimos, buvo 3 barakai ir ~20 mažų namelių, veikė pradinė mokykla, vaikų darželis, parduotuvė. Vėliau buvo pastatyta valgykla, ambulatorija, klubas su kino sale, gyvenamųjų namų. Tremtiniai rinko miškuose pušų sakus (tuo metu Δ priklausė Alzamajaus miško chemijos ūkio Tymbyro skyriui; jo centras buvo Tymbyro kaime, ~4 km į r. nuo Δ), dirbo Δ miško transportavimo ūkyje (plovė tam tikro ilgio rąstus, gabeno juos prie upės, rišo į sielius ir plukdė). Jelankoje 13 lietuvių mirė, 7 gimė. Δ kapinėse mirusiuosius laidojo ne tik Δ gyventojai rusai, totoriai, bet ir lietuviai iš Δ, Tymbyro, Gorkų, Kliučių kaimų (iš viso ten buvo palaidoti 36 lietuviai). 1990 į Δ iš Lietuvos (Klaipėdos) buvo nuvykusi buvusių tremtinių suorganizuota ekspedicija; šešių tremtinių palaikai parvežti į Lietuvą. Dar vienos tremtinės palaikus giminės yra parvežę 1985.

JELĖCKIO KONCENTRACIJOS STOVYKLÁ veikė XX a. 5–6-ajame dešimtmetyje Komijos šlaurėje, už Šlaurės po-

Jazajevka. Tremtiniai lietuviai dirba miško ruošos darbus

liaračio, ~50 km į p. nuo Vorkutos, Jeleco (Usos kair. intakas) deš. krante, prie Jeleckio gyvenvietės. 1952–53 joje kalėjo ~500 kalinių (politiniai kartu su kriminaliniais), tarp jų ~50 polit. kalinių lietuvių. Jie statė geležinkelio depą (amžinojo įšalo žemėje kirtu duobes pamatams, mūrijo).

JELÓVAJA, kaimas Krasnojarsko kr., Jemeljanovo rj., ~30 km į š. v. nuo Krasnojarsko, prie Krasnojarsko–Ačinsko plento; kolūkio brigada (valdyba Jemeljanove). 1951.X į Δ buvo atitremtos 3 šeimos (16 žm.) nuo Dusetų. Δ buvo nemažas kaimas, apylinkės centras. Jame buvo kelios gatvelės, nedidelė (tuo metu neveikianti) cerkvė, parduotuvė. Be lietuvių, buvo tremtinių Pavolgio vokiečių, kalmukų. Visi jie dirbo kolūkyje. Dar kelios lietuvių šeimos, atitremtos 1948 iš Žemaitijos, gyveno miške, žvėrininkystės taryb. ūkyje, ~1 km nuo Δ. Ten veikė septynmetė mokykla, kurią lankė ir Δ vaikai; tremtiniai dirbo juodsidabrių lapių ir sabalų fermose. 1956 lietuviai grįžo į Lietuvą.

JELÓVKA: 1. Kaimas Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Bochano rj. (buv. Irkutsko sr., Kirovo rj.), ~25 km į p. r. nuo Olonkų, prie Olonkų–Kitojaus kelio. 1949 į Δ atitremtos 6 šeimos (21 žm.; 5 šeimos buvo iš dabartinio Širvintų rj., viena – iš Vilniaus). Δ buvo nedidelis skurdus kaimelis, kolūkis. Lietuviai buvo apgyvendinti po 2 šeimas vieno kambario nameliuose. Dirbo žemės ūkio darbus.

2. Buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Manos (buv. Ša-

linskojės) rj., ~3 km nuo Bolšoi Unguto gyvenvietės; priklausė Bolšoi Unguto miško pramonės ūkiui. 1948.VII čia, į 3 ar 4 nešildomus barakus taigoje, ant Jelovkos kalno, atvežta 12 ūkininkų šeimų nuo Varėnos ir Vilkaviškio. Tremtiniai dirbo miško ruošos darbus, 1949 rudenį, iškirtus artimesnius miškus, vienos šeimos buvo perkeltos į Bolšoi Ungutą, kitos (4) – į 3-iojo Kilometro miško kirtavietę.

JELŠANKOS KONCENTRACIJOS STOVYKLĄ veikė Saratovo sr., Jelšankos gyvenvietėje (~40 km į š. nuo Saratovo; dabar Saratovo miesto dalis). 1945.III į Δ iš Vilniaus miesto ir apylinkių, Baltarusijos pasienio atvežta ~1700, 1945.VI – dar ~750 žmonių (daugiausia lenkų; buvo lietuvių, latvių, rusų). ~50 žmonių kelonėje

Jemeljanovas. Zaledejevo tremtiniai lietuviai prie atvežtų statyboms rastų

Jemeljanovo lietu-
vaitės (1955)

mirė. Tremtiniai kasė tranšėjas dujotiekiui, statė Jelšankos gyvenvietę, krovė vagonus, moterys ir invalidai dirbo taryb. ūkyje. Gyveno barakuose labai ankštai (~100 žmonių viename). Apie 250 žmonių mirė nuo bado, ligų. 1945.X apie 200 nedarbingų žmonių buvo paleista į laisvę, kiti išvežti į Kutaisio (Gruzija) konc. stovyklą; Δ panaikinta. 1989 į Δ buvo nuvykusi Vilniaus tremtinių bendrijos ekspedicija.

JEMELJĀNOVAS, miesto tipo gyvenvietė Krasnojarsko kr., Jemeljanovo rj., ~20 km į š. v. nuo Krasnojarsko, abipus Krasnojarsko–Ačinsko plento, Kačios (Jenisejaus kair. intakas) deš. krante; rajono centras, daržininkystės taryb. ūkio centr. gyvenvietė. Iki 1955 (ar 1956) tai buvo 3 kaimai: Zaledejevas, Jemeljanovas ir Ustanovas (vėliau jie susiliejo į vieną). Δ įkurtas 1700 metais kaip tremtinių persiuntimo punktas. Carų laikais į Δ buvo tremiami Jemeljano Pugačiovo sukilėliai, dekabristai, 1905–07 revoliucijos dalyviai. 1951.X iš Lietuvos (dabartinių Ignalinos, Zarasų, Utenos, Rokiškio rj., Vilniaus miesto) atitremtos 32 lietuvių, 3 lenkų ir 3 rusų šeimos (iš viso 158 žmonės). Visų trijų kaimų pagrindinė gatvė ėjo palei upę ~7 km. Namai daugiausia vienaaukščiai, iš apvalių rastų, malksnomis dengtais stogais, iš gatvės pusės aptverti aukšta lentine tvora. 1952 Jemeljanove buvo vidurinė ir 2 pradinės mokyklos, kaimo jaunimo mokykla, biblioteka, ligoninė, 2 parduotuvės, valgykla, buvusioje cerkvėje – kultūros namai. Iš pradžių Lietuvos tremtiniai nuomojo kambarius pas vietinius žmones, po kelerių metų pasistatė lentinius barakus, vėliau kai kas – namelius. Buvo ir kitų tautybių tremtinių: 1941 atitremtų ~20 Pavgolio vokiečių šeimų, kinų, kalmukų (pastarieji gyveno žemėnėse), mordvių, lenkų. Tremtiniai dirbo statybose (statė mokyklą, klubą, gyvenamuosius namus, ūkinius pastatus, siloso bokštą), dirbo gyvulių fermose, lauko darbus. Pirmaisiais ir antraisiais tremties metais labai vargo, vėliau kiek prasigyveno. Po 1953 nemažai lietuvių jaunimo išvyko į Krasnojarską mokytis. 1956 devynios šeimos išvyko į Lenkiją, kiti 1958 pradėjo grįžti

į Lietuvą, nors ne visiems buvo leista joje apsigyventi. Δ kapinėse buvo palaidoti 9 Lietuvos tremtiniai. Šešių palaidus giminės 1989–90 parvežė į Lietuvą, 1990 kapinėse pastatė medinį kryžių visų Jemeljanove mirusių tremtinių atminimui. Tais metais Jemeljanove dar gyveno vienas lietuvis.

1951 lietuvių buvo atitremta ir į gretimus Drokino, Zamiatino ir Šuvajevo kaimus (pastarieji 2 vėliau susiliejo į vieną; visi prie Kačios upės).

JENISEŖSKAS, miestas Krasnojarsko kr., į š. nuo Krasnojarsko, Jenisejaus kair. krante; rajono centras. Geležinkeliai į Ačinską ir Krasnojarską. Δ pradėjo kurtis 1619. XVII–XVIII a. buvo Jenisejaus baseino prekybos ir administracinis centras. Nuo XVIII amžiaus – Rusijos imperijos polit. kalinių tremties vieta. Apie 1953 Jenisejske gyveno nemažai lietuvių; vienį buvo atitremti iš Lietuvos, kiti atsikėlė iš kitų Krasnojarsko kr. tremties vietų. Miestas priklausė Jenisejaus – Maklakovo miško pramonės kompleksui. Lietuviai dirbo įvairius darbus. Pagal buvusio tremtinio inž. A. Venglinskio projektą 1954–64 Jenisejske pastatyta alaus gamykla, buitinis kombinatas, autobusų stoties ir viešbučių kompleksas, kino teatras.

JERCEVO KONCENTRACIJOS STOVYKLOS veikė po II pasaulinio karo Archangelsko sr., Konošos rj., ~110 km į p. v. nuo Velsko, Jercevo gyvenvietės apylinkėse. Veikė kalinių paskirstymo konc. stovykla (2–3 tūkstančiai kalinių, pusė jų – moterys). Dauguma Δ punktų buvo įkurti miškuose. 1941 Jercevo konc. stovyklose kalėjo 17 polit. kalinių iš Lietuvos. Po II pasaulinio karo kiekviename Δ punkte jų buvo po keliasdešimt; tarp jų nemažai kunigų (tarp pastarųjų – Telšių kunigų seminarijos profesorius dr. Antanas Kruša). 1953–56 čia kalėjo ~90 lietuvių moterų. Kaliniai (vyrai ir moterys) kirto mišką, gabeno ir krovė rąstus į vagonus, tiesė geležinkelį, kasė durpes, gamino plytas, dirbo lentpjūvėje, naujų konc. stovyklų statybose, žemės ūkio darbus; kai kurie dirbo miško medžiagos perdirbimo fabrike (~3 km nuo Δ).

II-ajame punkte buvo laikomi senyvo amžiaus ir nuo sunkaus darbo bei prasto maisto nusilpę kaliniai. Pastarieji apie mėnesį čia nedirbdavo, buvo geriau maitinami, paskui vėl siunčiami į kirtavietes. 1954 moterys polit. kalinės buvo paskelbusios bado streiką. Jos reikalavo sušvelninti režimą, peržiūrėti bylas, atskirti nuo kriminalinių; pastarąjį reikalavimą administracija patenkino. 1956 Δ panaikintos.

JERGOZÀ, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Tomsko sr., Teguldeto rj., ~7 km į š. nuo Teguldeto, Čiulymo deš. krante; priklausė miško pramonės ūkiui. Gyvenvietę įkūrė per kolektyvizaciją (1929–33) į negyvenamą taigą atitremti rusai ūkininkai. 1951.X į Δ iš dabartinių Lazdijų, Marijampolės, Alytaus rj. atitremtos 7 lietuvių ūkininkų šeimos (34 žm.). Tremtiniai kirto mišką, iš maumedžių, beržo tošių gamino terpentinę, degutą. Vėliau viena šeima persikėlė į gretimą – Atriofino – kaimą (jame gyveno ~10 tremtinių latvių šeimų). Į Lietuvą lietuviai pradėjo grįžti 1956. Jiems išvykus (artimesni miškai jau buvo iškirsti), Δ sunyko.

JERMOLĀJEVAS, buvęs kaimas Krasnojarsko kr., Balachtos (buv. Daūrskojės) rj., ~40 km į p. r. nuo Balachtos, Jenisejaus deš. krante. 1951.X į Δ buvo atitremta 12 šeimų (38 žm.) iš dabartinių Ignalinos, Zarasų, Utenos rj. Δ buvo didelis kaimas (~200 kiemų), apylinkės ir kolūkio centras. Jį sudarė kelios išsišakojusios gatvės; namai įvairūs – 3, 4 ar 5 sienų.

Jercevo koncentracijos stovyklos. Lietuvės polit. kalinės dirba miške (1955)

Vietiniai gyventojai – caro laikų tremtiniai. Buvo ir per II pasaulinį karą bei po jo atitremtų Pavolgio vokiečių (5 šeimos), estų (3 šeimos), latvių. Visi dirbo žemės ūkio darbus, mašinų ir traktorių stotyje. Tremtyje mirė 3 lietuviai. Į Lietuvą lietuviai pradėjo grįžti 1956. 7-ajame dešimtmetyje Δ užtvindė Krasnojarsko tvenkinys. Lietuvos tremtinių buvo ir Δ kolūkio brigadoje Ust Pogromnajoje (~5 km į v. nuo Δ).

JEVDOKĖIMOVAS, gyvenvietė Irkutsko sr., Tulūno r.j., ~35 km į p. nuo Tulūno, Ijos kair. krante. Δ sudarė trys to paties pavadinimo gyvenvietės. Viena jų (šiaurinė) priklausė Badaro kolūkiui (valdyba ~15 km į š. nuo Δ), kitos dvi – Tulūno miško kirtimo ir transportavimo ūkiui. Pagrindinė gatvė ėjo ~4 km palei upę.

Jeudokimovas. Barakas, kuriame gyveno lietuviai (1955)

Juziakai. Dabar kaimo vietoje – šienaujamos pievos (1990)

Šiaurinėje Δ dalyje buvo paštas ir kapinės, vidurinėje, vadinamoje „gorodoku“, veikė ligoninė, vidurinė internatinė mokykla, kepykla, pirtis, pietinėje – garvežių depas, remonto dirbtuvės, lentpjūvė, medienos sandėliai. 1949 vasarą į Δ iš Kandagaikos (~10 km nuo Δ) atkelta ~130, vėliau (apie 1953) iš Tulūno dar ~10 tremtinių lietuvių, į tas vietas 1949.IV atvežtų iš Lietuvos. Jie buvo iš dabartinių Joniškio, Pakruojo, Radviliškio, Šiaulių r.j., daugiausia ūkininkų šeimos. Apie 1952 atitremta ~100 vakarų ukrainiečių. Visi tremtiniai kirtė mišką, gabeno (šiauruoju geležinkeliu) rąstus prie upių, juos plukdė į Tulūną, tiesė geležinkelį į miško gilumą rąstams gabenti. Gyveno barakuose pietinėje Δ gyvenvietėje. 1957 jie pradėjo grįžti į tėvynę. Dabar Δ labai sunykęs, miškai aplink jį iškirsti, siaurasis geležinkelis panaikintas.

JURMÀ, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Tomsko sr., Parabelio r.j., ~40 km į š. r. nuo Parabelio, prie Jurmos (Paidušinos kair. intakas); priklausė Parabelio miško pramonės ūkiui. 1951.X Jurmoje (tai buvo 2 barakai taigoje) apgyvendinta ~15 šeimų iš Lietuvos. Tremtiniai kirtė mišką iš pradžių už 30–200 km nuo Δ, nuo 1952 – aplink kitą barakų gyvenvietę, vadinamą t. p. Jurma (~12 km į š. r. nuo Δ). Čia darbams būdavo atsiunčiama tremtinių lietuvių ir ukrainiečių iš Borkų gyvenvietės (~20 km į š. nuo Δ). Iškirtus artimesnius miškus ir tremtiniai grįžus į tėvynę, 6-ojo dešimtmečio pabaigoje abi Jurmos sunyko.

JUZIAKAI, buvusi gyvenvietė Chakasijoje, Ordžonikidzevskio (buv. Saralos) r.j., ~20 km į š. nuo Ordžonikidzevskio, Kuznecko Alatau kalnuose, prie Juziakų upelio (Saralos kair. intakas); priklausė Ijusos miško pramonės ūkiui. 1948.VI.10 į Δ iš Lietuvos (daugiausia dabartinių Lazdijų, Marijampolės r.j.) atitremta ~50 ūkininkų šeimų (~170 žm.), po poros metų dar kelios šeimos atvyko iš Cibulos gyvenvietės. 1949 atitremta apie 200 šeimų ukrainiečių. Vietiniai gyventojai – apie 100 rusų šeimų. Tremtiniai kirtė mišką, gabeno rąstus prie Belyj Ijusos, Čiornyj Ijusos, Čiulymo upių, pavasarį juos pluk-

dė. Gyveno 2–4 kambarių nameliuose kambaryje po šeimą. Lietuvų vaikai lankė septynmetę Δ mokyklą. Mažėjant miškų, tremtiniai, tarp jų ir lietuviai, kėlėsi į Saralos gyvenvietę. 7-ajame dešimtmetyje, iškirtus aplinkinius miškus ir tremtiniams išvažiavus (dauguma lietuvių į Lietuvą grįžo 1958–59), gyvenvietė sunyko. 1990 į Δ iš Lietuvos buvo nuvykusi moksleivių ir Vytauto Didžiojo karo muziejaus ekspedicija. Dabar Δ vietoje – šienaujamos pievos. Tebėra apleistos kapinės, jose palaidota keletas lietuvių. 1990–91 kai kurių palaikus giminės parvežė į Lietuvą.

JUŽAKOVAS, kaimas Altajaus kr., Trojickojės rj., ~25 km į p. v. nuo Trojickojės. 1941.VII į Δ iš Lietuvos (daugiausia Kauno) atitremtos 7 šeimos (18 žm.) – moterys ir vaikai; tų šeimų vyrai kaip polit. kaliniai buvo išvežti į Gario konc. stovyklą (Sverdlovsko sr.; dauguma jų 1942 buvo sušaudyti). Tarp tremtinių – moterų katalikių veikėja, viena „Moters“ žurnalo (1919–40) redaktorių Ona Beleckienė su šeima, polit. veikėjo Zigmo Starkaus, mokytojų šeimos. Buvo ir iš Lenkijos atitremtų lenkų ir žydų. Moterys ir paaugliai kirtė mišką, pjovė šieną, dirbo gyvulių fermose. Gyveno sovietų valdžios metais ištremtų vietinių gyventojų namuose. Ir vietiniai gyventojai (vyrų buvo nedaug), ir tremtiniai gyveno pusbadžiu. Nuo 1942 Uršulė Starkienė kurį laiką mokytojavė Δ septynmetėje mokykloje. 1957 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą. Daug Lietuvos tremtinių buvo Južakovo miško paruošų skyriaus 2-ajame punkte, maždaug už 12 km nuo Δ (↑ *Mnogooziornas*).

JUŽNAJA TĀLICOS KONCENTRĀCIJOS STOVYKLĀ veikė XX a. 4–6-ajame dešimtmetyje Jekaterinburgo (buv. Sverdlovsko) sr. šiaurėje, ~60 km į š. nuo Ivdelio, Južnaja Talicos gyvenvietėje. Priklausė Ivdelio konc. stovyklų grupei (rus. sutrumpintai Ivdellag). Joje vienu metu kalėjo 700–1500 kalinių, daugiausia kriminalinių. 1952–54 čia buvo ~150 polit. kalinių (vyrų ir moterų) iš Lietuvos – inteligentų, valstiečių, tarnautojų, studentų, moksleivių, kariškių. Kaliniai daugia-

sia kirtė ir plukdė mišką. 1954 įvyko kalinių streikas.

JUŽNAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Altajaus kr., Kosichos rj., ~30 km į p. nuo Kontošino, netoli Barnaulo–Bijsko geležinkelio; priklausė Kontošino miško kirtimo ir transportavimo ūklui. Δ įkūrė per kolektyvizaciją iš kitų Rusijos vietų atitremti valstiečiai. Prasidėjus II pasauliniam karui, iš V. Baltarusijos buvo atvežta lenkų (jie gyveno atskiroje „kolonijoje“ šalia Δ; 1945 išvyko į Lenkiją), 1941 – Pavolgio vokiečių, 1943 – kalmukų, per karą apgyvendinta pabėgėlių iš Leningrado. 1941.X.12 iš Barnaulo atgabenta Lietuvos gyventojų (iš Lietuvos, daugiausia iš dabartinių Alytaus, Marijampolės, Rokiškio, Utenos rj., Vilniaus, ištremti 1941.VI.14). Tai buvo moterys, vaikai, seneliai (vyrai kaip polit. kaliniai buvo išvežti į konc. stovyklas). Tarp tremtinių buvo Vilniaus kr. lietuvių veikėjo, Vilniaus miesto burmistro Konstantino Stašio šeima. Gyvenvietėje buvo keli dideli barakai (juose buvo apgyvendinti lietuviai) ir daug vieno kambario namelių. Buvo pabėgių gamykla, kontora su klubo sale, valgykla, duonos kepykla, parduotuvė, pirtis, vaikų darželis, pradinė mokykla. Tremtiniai dirbo miško ruošos darbus, siauruoju geležinkeliu vežė rąstus į pabėgių gamyklą, dirbo joje (pjovė pabėgius, lentas, gamino ruošinius šautuvų buožėms), medieną krovė į vagonus, tiesė ir prižiūrėjo siaurąjį geležinkelį. 1942 vasarą dalis lietuvių (daugiausia viengungiai ir šeimos su dirbančiais paaugliais) išvežta darbams į Jakutijos šiaurę. Južne liko 21 šeima (64 žm.). 1944–1946 lietuviai vaikai (jų buvo ~20) Δ pradinėje mokykloje leningradiečio direktoriaus leidimu buvo mokomi lietuvių kalbos (mokė mokytojas R. Bobinas). 1946–50 apie 20 žmonių pabėgo į Lietuvą. Iškirtus miškus aplink Δ, gyvenvietė 1950 buvo panaikinta, lietuviai perkelti į Malachovą (~40 km nuo Δ).

JUŽNO ALEKSÁNDROVKA, kaimas Krasnojarsko kr., Ilanskio rj., ~55 km į p. r. nuo Kansko, Poimos (Birusos kair. intakas) kair. krante; kolūkio centr. gyvenvietė. 1952–62 priklausė Kansko miš-

Kačergatas. Verchnij Kačergato lietuviai (1953)

ko pramonės ūkiui. 1951.X į Δ iš dabartinių Joniškio, Pakruojo rj. atitremtos 32 šeimos. Čia jau gyveno kelios žemaičių šeimos, atitremtos 1941. Buvo ir kitų tautybių tremtinių. Δ buvo nemažas kaimas. Jame buvo grūdų sandėliu paversta cerkvė, vidurinė mokykla, ligoninė, klubas, mašinų ir traktorių stotis. Lietuviai iš pradžių gyveno pas vietinius žmones po kelias šeimas, ilgainiui kai kurie įsigijo savo namus (kas pasistatė, kam davė kolūkio valdžia). Dirbo žemės ūkio, miško ruošos darbus. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1956.

Kačiugas. Lietuvų kapai (1989)

JŪŽNO KONCENTRACIJOS STOVYKLĀ veikė Magadano sr., Čiukčių auton.

apygardoje, netoli Čiauno įlankos (R. Sibiro jūros dalis). Priklausė ↑ Čiauno Čiukčių kasybos pramonės valdybai.

KAČERGĀTAS, Nižnij Kačergatas, gyvenvietė Irkutsko sr., Irkutsko (buv. Sliudiankos) rj., ~45 km į š. r. nuo Bolšaja Rečkos, prie Goloustnajos upės (įteka į Baikalo ežerą). Δ – senas buriatų kaimas taigoje. Jo gyventojai carų laikais medžiojo, kirtė ir plukdė mišką pardavimui, dirbo žemę. Sovietų valdžios metais jis iš pradžių priklausė kolūkiui, 1947–53 – miško chemijos ūkiui (abiejų centras buvo Bolšoje Goloustnojės kaime, ~15 km į p. r. nuo Δ, prie Baikalo ežero). 1947 buvo įkurti dar 2 miško chemijos ūkio punktai: Solncepiočnojė (~5 km į v. nuo Maloje Goloustnojės) ir Verchnij Kačergatas (~8 km į v. nuo Δ). Į juos nuo 1949 buvo nuolatos atvežama tremtinių: iš pradžių estų, vakarų ukrainiečių, vėliau – ir lietuvių. Vieni buvo perkelti iš aplinkinių miško kirtaviečių (Charchatajaus, Bolšaja Rečkos ir kitų), kiti atvežami iš Lietuvos; atvykdavo ir bausmės atlikusių polit. kalinių. Visi jie rinko sakus, statė barakus ir namus. 1953–1956 Δ priklausė Bolšaja Rečkos miško pramonės ūkiui. Į jį buvo atkelta daug lietuvių šeimų (~150 žm.) iš Malyškino, Charchatajaus, Alatajaus, Bolšaja Rečkos ir kitų miško kirtimo punktų. Aplink Δ buvo kertamas miškas ir plukdomas Goloustnajos upe į Baikalą. 1956 miško pramonės ūkio centras buvo perkeltas į Maloje Goloustnojės kaimą. 1957 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą. Δ kapinėse yra palaidota nemažai lietuvių; 1990 kai kurių palaikus giminės parvežė į Lietuvą.

KĀČIUGAS, miesto tipo gyvenvietė Irkutsko sr., Kačiugo rj., ~210 km į š. r. nuo Irkutsko, prie Lenos; rajono centras. 1949.IV į jį atitremta ~10 šeimų (dauguma iš Dzūkijos). Δ buvo į šiaurę siunčiamų krovinių perkrovimo punktas. 1952 jame buvo laivų statykla, lentpjūvė, malūnas, mašinų ir traktorių stotis, pedagoginė mokykla, 2 vidurinės ir 5 pradinės mokyklos, ligoninė. Namai vienaaukščiai, iš apvalių rąstų, šaligatviai mediniai. Lietuviai dirbo statybose, kirtė mišką, krovė į baržas miško medžiagą.

KADŽEROMAS, miesto tipo gyvenvietė Komijoje, Pečioros rj., ~80 km į p. v. nuo Pečioros miesto, prie Kotlaso–Vorkutos geležinkelio, prie Isakovos upės (Čikšinos intakas); Kadžeromo miško pramonės ūkio centras. 1943 į Δ buvo atvežta Pavolgio vokiečių (~1200 žm.) ir suomių, 1944 – ukrainiečių ir rumunų iš V. Ukrainos. Beveik visi jie mirė nuo šalčio ir bado. Likę gyvi gyveno lūšnelėse, pusiau žeminėse ir buvusios konc. stovyklos barakuose. 1945.VIII į Δ atitremta ~100 Lietuvos gyventojų iš dabartinių Biržų, Mažeikių, Plungės, Panevėžio, Rokiškio, Kupiškio rj. Jie buvo apgyvendinti vadinamojoje 29-ojoje gyvenvietėje (rus. 29-yj posiolok), ~2 km nuo Δ, miške, prie Isakovos ežero ir upės. Ten buvo likę 3 buvusios konc. stovyklos barakai (dviejuose buvo apgyvendinti tremtiniai rumunai, ukrainiečiai ir lietuviai, trečiame buvo valgykla ir virtuvė) ir pora namelių (viename gyveno viršininkas, kitame buvo medicinos punktas ir parduotuvė). Tremties pradžioje nuo vidurių šiltinės, bado mirė labai daug lietuvių (po 2 mėn. beliko 48 žmonės). 1945.X į Δ buvo atsijusta dar 15–20 lietuvių jaunuolių iš Lazareto gyvenvietės. Tuo metu 29-ojoje gyvenvietėje iš viso buvo ~180 žmonių. Visi jie kirto mišką, gabeno rąstus prie Čikšinos ir Isakovos upių, krovė į rietuves, juos plukdė, statė naujus barakus. Kapinės buvo miške, pusiaukelėje tarp Δ ir 29-osios gyvenvietės. Žiemą mirusiuosius laidodavo tik poilsio dienomis, be karstų. 1947 apie 10 žmonių bėgo į Lietuvą (suaugusieji buvo suimti ir išsiųsti į konc. stovyklas). Oficialiai į Lietuvą leista grįžti 1957. Iškirtus artimesnius miškus, apie 1960 29-oji gyvenvietė buvo panaikinta, barakai nugriauti, kapinės sunaikintos (dabar toje vietoje pastatyti namai). Tuo metu miškas jau buvo kertamas už 40–60 km nuo Δ, Kadžeromas labai išaugęs. Daug lietuvių jame buvo pasistatę namelius (grįždami į Lietuvą, juos pardavė).

KAJERKĀNO KONCENTRĀCIJOS STOVYKLĀ veikė 1935–56 Krasnojarsko kr., už Šiaurės poliaračio, Kajerkano mieste (dabar Norilsko miestas palydovas). Priklausė Norilsko (rus. sutrumpin-

Kajerkano koncentracijos stovykla. Kolargono kalėjimo vienetė (1989)

tai Norillag), nuo 1948 – Gorlago konc. stovyklų grupėms. 1948–54 vienu metu joje kalėjo ~3000 polit. kalinių. Daugiausia buvo ukrainiečių (~70%) ir lietuvių (300–500 žm.); buvo latvių, estų, rusų. Kaliniai dirbo akmens anglių kasyklose, statė naujas šachtas (amžina jame įšale kirto gilias duobes, liejo gelžbetonio atramas), prižiūrėjo geležinkelį. 1953 dalyvavo Gorlago kalinių sukilime (↑ Gorlagas). Netoli (~2 km) nuo Kajerkano buvo Kolargono kalėjimas. Į jį buvo siunčiami nepaklusnūs kaliniai iš visų Norillago ir Gorlago konc. stovyklų. Kalėjimo pastatas nedidelis, storomis mūro sienomis, nešildomas. Vienučių sienos metalinės, su aštriais spygliais; kai kurios kameros pritaikytos sušaudymui. Režimas katorginis, prižiūrėtojų elgesys ypač žiaurus. Kaliniai dirbo akmens skaldyklose. Ilgiau kaip mėnesį šiame kalėjime mažai kas išstverdavo.

KALININO KONCENTRĀCIJOS STOVYKLĀ veikė 1944–46 Kalinino mieste (dabar Tverė). 1945.II.10 į Δ iš Lietuvos atvežta ~1000 lietuvių (iš jų ~150 moterų) ir ~1000 lenkų – Armijos Krajovos kareivių ir karininkų. Apie 300 žmonių mirė kelionėje. Tarp kalinių – rašytojas Jonas Šukys, Vytautas Mačiuika (vėliau – skulptorius ir rašytojas). Tuo metu Δ turėjo 4 punktus, kiekviename bu-

vo po 2–2,5 tūkstančio kalinių. Jie dirbo vagonų gamykloje, gumos fabrike, lentpjūvėse (traukė rąstus iš Volgos, krovė baržas), statybose (kasė tranšėjas vandentiekui ir kanalizacijai), valė griuvėsius. Daug kalinių mirė nuo bado, sunkaus darbo. 1946 beveik visi kaliniai buvo pakartotiniai nuteisti ir išvežti į kalėjimus ir kitas konc. stovyklas. Invalidai ir sunkūs ligoniai (jie sudarė ~5% visų kalinių) paleisti į laisvę.

Apie 25 km nuo Δ, Mednojės kaime, 1940.IV NKVD sušaudė 6295 lenkų karininkus.

KĀLTUKAS, buvęs kaimas Irkutsko sr., Bratsko rj., ~45 km į p. nuo senosios Bratsko gyvenvietės, Kaltuko (Okos kair. intakas) kair. krante; kolūkio centr. gyvenvietė. 1951.X į Δ atitremta 12 šeimų iš Lietuvos (dabartinių Kelmės, Šilalės, Telšių rj.). Tremtiniai kirto mišką. 1952 žiemą visi buvo perkelti į Bolšaja Kados kaimą (~4 km į š. r. nuo Δ). Vėliau Δ buvo užlietas Angaros vandens.

KAMARČIAGĀ, gyvenvietė Krasnojarsko kr., Manos (buv. Šalinskojės) rj., prie Transsibiro geležinkelio, ~70 km į r. nuo Krasnojarsko. 1948.VI.7 į Δ geležinkelio stotį atvyko keli ešelonai tremtinių iš buvusių Šakių, Vilkaviškio, Anykščių, Varėnos apskričių. Iš Δ jie buvo išvežti į Bolšoi Unguto ir Badžėjaus miško pramonės ūkius. Apie 1954 Kamarčiagoje gyveno kelios dešimtys lietuvių (vieni atsikėlė iš minėtų ūkių, kiti atvyko iš konc. stovyklų, atlikę jose bausmes). Jie dirbo daugiausia vairuotojais, sandėlininkais, darbininkais medienos sandėliuose. Iki 1962 visi parvyko į Lietuvą.

Kamenis prie Obės.
Grupė tremtinių lietuvių (1959; matyti šiam kraštui būdingi akmenys)

KĀMENYJ PLIŖSAS, buvusi gyvenvietė Altajaus kr., Togulo rj., ~35 km į š. nuo Togulo; priklausė Togulo miško pramonės ūkiui. Tai buvo nedidelė gyvenvietė (10–15 namų) prie miško. Joje gyveno daugiausia moterys su vaikais; šių šeimų vyrai buvo paimti į kariuomenę. 1941.VII iš Lietuvos (dabartinio Šakių rj.) buvo atitremtos 7 šeimos (20 žm.; daugiausia moterys, vaikai, seneliai). Tremtiniai kirto mišką, gabeno rąstus prie upelių, plukdė juos į Togulą (Čiulymo deš. intakas) ir toliau. Gyveno barake labai ankštai, stigo maisto. Pavasarį susikasė daržus, pasisodino bulvių, daržovių. 1942 vasarą 3 šeimos (10 žm.) buvo išvežtos į Jakutijos šiaurę.

KĀMENIS PRIE ÒBĖS, miestas (nuo 1915) Altajaus kr., prie Obės upės, prie Omsko–Barnaulo geležinkelio; Kamenio rj. centras. Pradėjo kurtis 1670. 1941.VII į Δ iš buvusios Rokiškio apskrities, Kauno miesto buvo atitremta ~400 žmonių. Daugiausia tai buvo valdininkų, gydytojų, mokytojų, karininkų šeimų nariai (vyrai kaip polit. kaliniai buvo išvežti į konc. stovyklas). Tarp tremtinių – filosofas Pranas Mantvydas, gen. Stasio Raštikio 3 dukterys (viena 1941 mirė) su seneliais Smetonomis, švietimo ministro Kazimiero Jokanto šeima. Gyveno tremtinių ir iš Lenkijos, Baltarusijos. Δ buvo nedidelis miestelis mediniais šaligatviais. Namai vienaaukščiai, priemiesčiuose daug žmonių gyveno žeminėse. Buvo neveikianti cerkvė, grūdų elevatorius, vilnų karšykla, 4 parduotuvės, turgus, paštas, milicijos skyrius, kuriame lietuviai turėdavo kas mėnesį registruotis. Geležinkelio tuo metu dar nebuvo (jis nutiestas apie 1962), su kitomis gyvenvietėmis buvo susisiekiama Obės upe. Veikė kalėjimas (1941 jame kalėjo 2 lietuvės; 1947 jos bėgo į Lietuvą, buvo sugautos, išsluotos į konc. stovyklas). Lietuviai tremtiniai iš pradžių gyveno pas vietinius gyventojus (tvartuose, sandėliuose), nuo 1942 – nešildomuose barakuose (žiemą šaltis kartais siekdavo 60 laipsnių) po kelias šeimas kambaryje. Dirbo grūdų elevatoriuose (daugiausia krovėjais), statybose, plytinėse, vilnų karšykloje, presavo šieną. 1942 vasarą kai

kurios šeimos buvo išvežtos prie Laptevų jūros. Likusieji gyveno labai vargingai, badavo (ypač 1944). 1946 kelios moterys buvo pabėgusios į Lietuvą (per kalėjimus vėl gražintos į tremtį). 1955 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą (dauguma grįžo 1957–59). Jau tuo metu miestas buvo gerokai išaugęs. Δ kapinėse yra lietuvių tremtinių kapų.

KĀMENKA, kaimas Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Bochano rj. (buv. Irkutsko sr., Kirovo rj.), ~25 km į v. nuo Bochano, prie Angaros ir Idos santakos, Angaros deš. krante. 1948 į Δ atitremta Lietuvos rusų šeima (4 žm.) ir lietuviai gydytojas, 1949.VII į Δ iš Morozovo ir Buretės kaimų atvežti dar 6 tremtiniai lietuviai (4 merginos ir 2 vaikinai). Visi jie kartu su vietiniais gyventojais dirbo grūdų paruošų punkte (krovėjais). 1951.VII grįžo į Lietuvą.

KANĀIKA, gyvenvietė Kazachijoje, Semipalatinsko sr., Žangiz Topės rj., ~65 km į v. nuo Ust Kamenogorsko. 1940.I į Δ iš dabartinio Švenčionių rj. atitremtos 5 šeimos (22 žm.). To meto Δ – tai keli barakai, kuriuose gyveno vietiniai gyventojai rusai ir kazachai bei samdomieji darbininkai. Visi (t. p. ir tremtiniai iš Lietuvos) dirbo aukso kasyklose (šachtose sprogdino ir kasė uolienas, kėlė jas į paviršių, plovė iš jų auksą); visi darbai buvo dirbami rankomis. Pirmaisiais tremties metais nuo ligų (dizenterijos, tymų) mirė 14 vaikų. Išekspluatavus kasyklas, 1942 tremtiniai buvo perkelti į Kazančiunkūrą (~20 km į p. v. nuo Δ); šachtos buvo užlietos vandeniu.

KANDAGĀIKA, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Irkutsko sr., Tulūno rj., ~45 km į p. nuo Tulūno; priklausė Tulūno miško kirtimo ir transportavimo ūkio Jevdokimovo padaliniiui. 1949.IV taigoje, viename dideliame barake, apgyvendinta ~130 tremtinių lietuvių; tai buvo ūkininkų šeimos iš dabartinių Joniškio, Pakruojo, Radviliškio rj. Dar buvo nedidelė kontora, arklidės ir ~10 žeminių, kuriose gyveno tremtiniai iš Vidurinės Azijos. Visi jie kirtė mišką. Kirtavietėms nutolus, vasarą lietuviai buvo perkelti į

Jevdokimovo gyvenvietę (~10 km į š. nuo Δ, prie Ijos upės); Δ sunyko.

KĀNINAS, buvusi gyvenvietė Komiijoje, ~5 km nuo Pečioros miesto; dabar jo dalis. ↑ *Pečiora*.

KANININAS, kaimas Tomsko sr., Tomsko (buv. Tugano) rj., ~15 km į š. r. nuo Tomsko, netoli (~3 km) nuo Tomsko – Asino geležinkelio; kolūkio centr. gyvenvietė. 1951.XI į Δ atitremtos 23 šeimos (81 žm.), į kitą šiam kolūkiui priklausiusį kaimą – Kuskovą (2–3 km nuo Δ) – dar 3 šeimos (6 žm.); visi – ūkininkai iš dabartinio Ukmergės rj. Kaimas tarp miškų, prie upelio, nemažas, bet jame gyveno nedaug žmonių – daugiausia senukai (jaunesnieji buvo išvykę į miestus). Tremtiniai buvo apgyvendinti pas vietinius žmones. Jie dirbo lauko darbus, gyvulių fermose (jas suremontavo), šienavo, žiemą kirtė mišką (kirtavietės buvo už 200–300 km nuo Δ, į jas per taigą eidavo pėsti, ten barakuose gyvendavo visą žiemą). 1952 aštuoni lietuviai pabėgo į Lietuvą, kiti pradėjo grįžti (su leidimais) 1957. Δ kapinėse buvo 3 lietuvių kapai; 1990 vienos tremtinės palaikai parvežti į Lietuvą.

KĀNSKAS, miestas (nuo 1822) Krasnojarsko kr. pietryčiuose, prie Kanos upės, Krasnojarsko–Irkutsko geležinkelio ir plento; rajono centras. Pradėjo kurtis 1640. Nuo carų laikų Kanske veikia kalinių persiuntimo kalėjimas. XX amžiaus 4–6-ajame dešimtmetyje mieste ir jo apylinkėse veikė konc. stovyklos, priklausiusios Krasnojarsko kr. konc. stovyklų valdybai (rus. sutrumpintai Kraslag); 1936–48 Kanske buvo jos valdyba. Kaliniai dirbo kasyklose, statybose, kirtė mišką. 1941.VII Δ konc. stovyklose buvo įkalinta ~400 polit. kalinių iš Lietuvos. Kai kurių liudijimu, 1942.XI.5 čia buvo sušaudyta ~300 lietuvių, suvežtų iš kitų Kraslago konc. stovyklų.

KAPKARĀ, kaimas Krasnojarsko kr., Abano (buv. Dolgij Mosto) rj., ~15 km į p. nuo Dolgij Mosto. 1949.IV.18 į Δ iš dabartinio Klaipėdos rj. atitremtos 5 šeimos (17 žm.), iš jų 2 – klaipėdiškių. Tuo-

metinė Δ buvo ~30 klemų kaimas taigos glūdumoje, apylinkės centras, verslo kolūkis (rus. promkolchoz) „Lesopromyšlennik“. Jo laukai ir pievos išsimėtę salomis miške, už kelių kilometrų nuo Δ . Kaime buvo skaitykla, medicinos punktas. Vietiniai gyventojai rusai (turtingesnieji per kolektyvizaciją ištremti kitur). Be lietuvių, gyveno dar keletas kitų tautybių tremtinių, apie 1950 iš konc. stovyklų tremčiai buvo atsiųsta ~10 vyrų – buvusių kalinių (rusai, gruzinas, žydai). Lietuviai miškuose rinko pušų sakus (į darbą kasdien tekdavo eiti ~5 km), dirbo žemės ūkio darbus, prižiūrėjo arklius ir darbinius jaučius, ruošė malkas, pašarus gyvuliams. 1950 viena šeima (4 žm.) persikėlė į Tibišeto kaimą (~5 km į š. nuo Δ), dar 4 žmonės vėliau persikėlė į Dolgij Mostą. 5 žmonės mirė. Kiti 1958–59 grįžo į Lietuvą.

KARABĀSO KONCENTRĀCIJOS STOVYKLOS veikė 1940–55 Kazachijoje, Karagandos sr., ~35 km į p. v. nuo Karagandos, netoli Karabaso gyvenvietės. Kaliniai įrenginėjo akmens anglių šachtas. Kalinių persiuntimo punkte, priklausiusiame Karagandos konc. stovyklų grupei (rus. sutrumpintai Karlag), vienu metu būdavo 6–8 tūkstančiai kalinių. Jie gyveno dar japonų karo belaisvių įrengtose žeminėse po 700–800 žmonių kiekvienoje, gultų užtekdavo vos pusę jų. Tokių žeminių buvo ~10. 1949.III į šį punktą iš Čeliabinsko sr. buvo atvežta ~600 kalinių, tarp jų nemažai lietuvių.

Karaganda. Atvirosios akmens anglių kasyklos (1952)

~2 km nuo jo 1950 veikė griežtojo režimo moterų konc. stovykla, priklausiusi Smėlynų konc. stovyklų grupei (rus. sutrumpintai Pesčianlag). Tarp kalinių buvo lietuvių. Jos dirbo akmens karjere. 1949 viename Δ punkte (~7 km nuo Karabaso) iš 300 kalinių ~50 buvo lietuviai. 1954 pabaigoje Karabase buvo įkurta nauja griežtojo režimo konc. stovykla, į kurią būdavo siunčiami maistingiausi Stepių ir Karagandos (Steplogo ir Karlogo) konc. stovyklų kaliniai, daugiausia jaunimas – ukrainiečiai, lietuviai, latviai, estai (rusų čia beveik nebuvo). Kaliniai sugyveno labai draugiškai, buvo solidarūs, organizuotai priešinosi konc. stovyklos administracijai, kartu švęsavo vieni kitų tautines ir religines šventes, pavaduodavo vieni kitus darbe. 1955.IV ši konc. stovykla buvo išformuota, dalis kalinių išvežta į kalėjimus, kiti išskirstyti į kitas konc. stovyklas.

KARABĀŠAS, miestas (nuo 1933) P. Urale, Čeliabinsko sr., ~80 km į š. v. nuo Čeliabinsko. Sverdlovsko–Čeliabinsko geležinkelio atšakos galutinė (Pirito) stotis. Δ pradėjo kurtis XVIII a. pradžioje. 1910 įkurtas vario rūdos gavybos, sodrinimo ir lydymo kombinatas. XX a. 5–6-ajame dešimtmetyje apie 2–3 km nuo miesto veikė griežtojo režimo konc. stovykla. 1940–41 joje buvo įkalinta daug polit. kalinių iš V. Ukrainos, Lietuvos, Estijos, Latvijos (dauguma jų iki 1944 mirė). Po II pasaulinio karo šioje stovykloje ir jos 3 punktuose vienu metu kalėjo 3–3,5 tūkstančio kalinių, daugiausia kriminalinių nusikaltėlių (tarp jų ~50 nepilnamečių). Apie 30% visų kalinių sudarė polit. kaliniai, tarp kurių buvo nemažai lietuvių; 10–15% kalinių buvo moterys. Kaliniai daugiausia kasė vario rudą (šachtose daug jų žūdavo, susižalodavo), dirbo vario rūdos lydymo ir sodrinimo combine, durpyne, kirto miškus.

KARAGĀNDA, miestas (nuo 1932) Kazachijoje, Kazachijos kalvyne, prie Sverdlovsko–Alma Atos geležinkelio; srities centras, vienas didžiausių Kazachijos miestų, stambus pramonės centras. Įsikūręs Karagandos akmens anglių baseino teritorijoje. Anglių telkiniai atrasti

XIX a. viduryje; tada ir įsikūrė Δ angliakasių gyvenvietė. 1930–31 iškastos pirmosios šachtos. Jų vis daugėjo, nuolatos buvo statomos anglių pramonę aptarnaujančios gamyklos ir fabrikai, buvo nutiestas geležinkelis į Mointą; kartu sparčiai augo ir gyvenvietė. Visus darbus dirbo daugiausia kaliniai ir tremtiniai. Nuo 1948 Karagandoje veikė 3 konc. stovyklos, priklausiusios Smėlynų konc. stovyklų grupei (rus. sutrumpintai Pesčanlag; Karagandoje buvo ir šios grupės valdyba). Kaliniai dirbo šachtose, plytinėje, statybose; darbas pamainomis. Dar viena konc. stovykla buvo Δ priemiestyje Michailovkoje. 1950 joje buvo ~3000 kalinių, iš jų ~300 lietuvių; kaliniai dirbo daugiausia statybose. 1956 konc. stovyklos Karagandoje panaikintos. Lietuvio kunigo Albino Dumbliausko iniciatyva 1977 Karagandoje pastatyta katalikų šv. Juozapo bažnyčia. 1990 į Δ buvo nuvykusi buvusių politinių kalinių ir Lietuvos televizijos žurnalistų ekspedicija. Sukurtas dokumentinis filmas „Karlagas – mirties žemė“. Dabar Karagandoje tebegyvena keliasdešimt lietuvių.

KARAGÁNDOS KONCENTRĀCIJOS STOVYKLŲ GRUPĖ

(rus. Karagandinskij lager, sutrumpintai Karlag), konc. stovyklos, veikusios Kazachijoje, Karagandos sr. (seniau jai priklausė ir dabartinė Džezkazgano sr.). Įkurtos 1930 Telmano, Žanos d'Ark ir Nūros rajonuose (pradėjus kurti Δ, keliasdešimt tūkstančių vietinių gyventojų iš būsimosios konc. stovyklų teritorijos buvo iškeldinta kitur). Valdyba – Dolinkos gyvenvietėje. Pagrindinis Δ tikslas buvo tiekti valstybei gyvulininkystės ir žemės ūkio produktus. Dalį šios grupės produktų Δ konc. stovyklos suvartodavo pačios. Δ nuolatos plėtėsi. 1940 jį užėmė 1,8 mln. ha plotą, turėjo 19 žemės ūkio skyrių, žemės ūkio bandymų stotį, centr. ligoninę, jai priklausė (iki 1948) Balchašo ir Karabaso konc. stovyklos. Kiekvienas žemės ūkio skyrius turėjo mažesnių padalinių, vadinamų punktais ir fermomis. 1940 Δ turėjo 106 gyvulių (daugiausia avių, kiaulių) fermas, 7 daržininkystės ir 10 laukininkystės punktų. Juose dirbo ~37 tūks-

Karaganda. Kaliniai švenčia Velykas (1953)

tančiai kalinių; sukarintos apsaugos, administracijos, laisvai samdomų tarnautojų buvo ~4700 (sū šeimomis – apie 8000). Kūdikių namuose buvo laikoma 980 kalinių vaikų iki 4 metų amžiaus. Tarp kalinių buvo daug žemės ūkio specialistų, mokslininkų, ūkininkų. Tų vietų klimatas ryškiai kontinentinis. Atšiaurios žiemos trunka ~4,5 mėn., dažnos pūgos. Vasaros karštos, sausos, dažnai pučia stiprūs sausi vėjai, nuo kurių suskeldėja žemė. Kalinių darbo ir gyvenimo sąlygos buvo labai blogos, medicininės pagalbos – beveik jokios. Vien 1942 gruodžio mėn. nuo šalčio, ligų, išsekimo mirė 1300 žmonių, 1943 sausio mėn. – 1440. Į

Karaganda. Kun. Albinas Dumbliauskas prie bažnyčios su procesijos dalyviais (1988)

mirusiųjų vietą buvo atvežama naujų. Δ užėmė vis didesnius žemės plotus. Po karo Karlage kalėjo ~45 tūkstančius žmonių, kartu su jais dirbo dešimtys tūkstančių tremtinių ir vietinių kolūkiečių. Daugelyje Δ konc. stovyklų iki 1948 buvo japonų ir vokiečių karo belaisvių. Lietuvių Karlage kalėjo nuo 1940; daugiausia jų buvo Balchašo konc. stovyklose. 1948 Δ buvo sujungta su Džezkazgano konc. stovyklomis ir sukurta ↑ *Stepių koncentracijos stovyklų grupė*, skirta

vien polit. kaliniams. Karlagu dažnai vadinamos visos Karagandos srities konc. stovyklos.

KARASŪKAS, miestas (nuo 1954) Novosibirsko sr., prie Karasuko upės, Kulundos stepėje; rajono centras. Geležinkelio stotis. 1941.VI į Δ iš Kauno ir kitų Lietuvos vietų atitremta Lietuvos gyventojų (lietuvių ir žydų, daugiausia inteligentų). Tuo metu Δ buvo gyvulininkystės taryb. ūkio centr. gyvenvietė. Karasuke palikta 17 šeimų (41 žm.), vienoje iš 4 to ūkio fermų – dar 25 šeimos (61 žm.). Vietiniai gyventojai – rusai. 1941 atitremtos kelios Pavolgio vokiečių šeimos, 1942 iš Taišeto atkelta ~50 šeimų lenkų (išstremti iš V. Ukrainos, 1946 išvyko į Lenkiją), 1943 atvežta čečėnų ir osetinų (jie netrukus mirė nuo bado). Tremtiniai dirbo taryb. ūkyje. Gyveno žeminėse su lentiniais gultais. Mirusiuosius laidojo stepėje. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1955.

KARDĀČINA, buvęs kaimas Krasnojarsko kr., Jemeljanovo r.j., ~25 km į š. v. nuo Krasnojarsko, prie Arėjaus upelio (Kačios kair. intakas). Iki 1917 Spalio perversmo kaime buvo ~120 sodybų, žmonės gyveno pasiturinčiai. Per kolektyvizaciją (1929–1933) dauguma jų buvo išbuožinta ir išstremta, daug vyrų žuvo per II pasaulinį karą, dalis gyventojų po karo išsikėlė į miestus; kaime liko daug tuščių namų. 1941 į Δ atitremta Pavolgio vokiečių, 1943 – kalmukų, vėliau čiuvašų (visi jie ir sudarė daugumą Δ gyventojų). 1949 atitremtos 6 šeimos (~20 žm.) iš Lietuvos – nuo Kartenos, 1951 – 8 šeimos (30 žm.) iš dabartinių Ignalinos ir Zarasų rajonų. Tremtiniai dirbo žemės ūkio darbus. 1955–56 į Δ iš Krasnojarsko atvykdavo kun. prof. Juozas Gustas laikyti šv. mišių. 1955–58 lietuviams grįžus į Lietuvą, likę gyventojai išsikėlė į Tvorogovo kaimą (~5 km į p. r. nuo Δ). Δ kapinėse buvo palaidoti 2 lietuviai. Dabar kaimo vietoje – aerodromas.

KARĖLINAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Tomsco sr., Aukštutinės Ketės r.j., ~30 km į š. r. nuo Belyj Jaro, ~20 km nuo Ketės upės pagrindinės vagos; kitos 2 siauresnės vagos buvo už 3–5 km. Pri-

Karagandos koncentracijos stovyklų grupė. Buvę Karlago valdybos rūmai Dolinkoje (1990)

Karagandos koncentracijos stovyklų grupė. Buvusių Karlago politinių kalinių susitikimas Radviliškyje (1991)

klausė Aukštutinės Ketės miško pramonės ūkiui. 1951.X į Δ iš dabartinių Biržų, Rokiškio, Kupiškio, Anykščių, Panevėžio rajonų atitremtos 33 ūkininkų šeimos ir 2 pavieniai asmenys (iš viso 122 žmonės). 1952 žiemą atvežti 3 šių šeimų nariai, išvengę 1951 trėmimo, vėliau 4 atvyko iš konc. stovyklų. Dar 2 lietuvių šeimos (5 žm.) čia gyveno nuo 1941. Gyvenvietėje tuo metu buvo 2 dideli barakai, daug nedidelių namelių ir žeminių. Su kitomis gyvenvietėmis buvo susisiekiama upėmis. Dauguma gyventojų – įvairių tautybių tremtiniai iš V. Ukrainos (jie gyveno žeminėse), Kaukazo, Moldavijos, atitremti daugiausia po II pasaulinio karo. Gyveno kelios evenkų šeimos ir dar prieš karą iš Altajaus krašto atitremti rusai. Lietuviai iš pradžių apsigyveno klubo salėje, po 2 mėnesių buvo perkelti pas vietinius žmones ir į barakus taigoje už 8–15 km nuo Δ. Žiemą jie pasistatė didelį baraką, vėliau – nedidelius namelius, išsikasė šulinius (iki tol visi Δ gyventojai vandenį nešdavosi iš upės). Gyvenvietėje buvo parduotuvė, kepykla, valgykla, pašta evenkai atveždavo elniais kinkytomis nartomis. Visi tremtiniai kirto mišką; dirbo ir vaikai nuo 13 metų. Pavasarį kelios lietuvių šeimos buvo perkeltos į Maksimkin Jaro ir Kliukvinkos kaimus (~20 km nuo Δ). Likusieji 1958 pradėjo grįžti į Lietuvą, nors nebuvo leista joje apsigyventi. 7-ajame dešimtmetyje, iškirtus aplinkinius miškus, Δ sunyko. Jo kapinėse buvo palaidota 10 lietuvių; 1990 trijų palaikai parvežti į Lietuvą.

KARGINŲ, Staroje Kargino, kaimas Krasnojarsko kr., Jenisejsko r.j., ~40 km į p. r. nuo Lesosibirsko, Jenisejaus kair. krante. 1951 į Δ iš Lietuvos (nuo Pakruojo, Šiaulių) atitremtos 5 šeimos (22 žm.). Tuo metu Δ buvo Kirovo kolūkio brigada (valdyba Strelkoje, ~10 km nuo Δ). Tremtiniai gyveno per kolektyvizaciją (1929–33) ištremtų Δ gyventojų namuose, dirbo žemės ūkio darbus. Mirusiuosius laidojo Savino kaimo kapinėse, kitame Jenisejaus krante. Į Lietuvą dauguma lietuvių grįžo 1957–58.

Nemažai lietuvių (atitremtų 1948) buvo ir vadinamajame Lespromchoze

Karelinas. Lietuvės tremtinės prie savo barako (1956)

(dabar Novokargino), priklausiusiame Kazačinskojės miško pramonės ūkiui. Tai buvo miške, ~2 km nuo Δ, pastatyti barakai. Ten tremtiniai kirto mišką. Dabar Novokargino labai išaugęs.

KARLĀGAS ↑ *Karagandos koncentracijos stovyklų grupė.*

KĀRPOVO TARÝBINIS ŪKIS Altajaus kr., Solonešnojės r.j., ~25 km į š. r. nuo Solonešnojės, ~2 km nuo Karpovo kaimo. Ūkis įkurtas 1930. Turėjo centr. gyvenvietę ir 4 fermas: Komsomolską, Medvedevskąją, Pesčianąją ir Bolšają Tichą. Atstumai tarp jų 10–12 km. Visos jos buvo įsikūrusios kalnų slėniuose prie Bolšaja Tichos, Bolšaja Rečkos, Bystrionoko upelių, įtekančių į Pesčianąją (Obės kair. intakas), toli nuo kelių. Tik centr. gyvenvietėje buvo septynmetė mokykla, biblioteka, dirbo felčerė. 1941.VII į Δ iš buvusių Kauno, Marijampolės, Ukmergės, Širvintų, Vilkaviškio apskričių atitremta ~60 lietuvių, ~30 žydų, ~10 rusų; daugiausia inteligentų šeimos. Ūkis augino galvijus, plonavilnes avis. Tremtiniai ganė ir prižiūrėjo gyvulius, ruošė jiems pašarus, dirbo lauko darbus. Darbas toli nuo namų, žiemą dideli šalčiai, pūgos, maistas ir apsirengimas prasti. Gyveno barakuose. Ūkyje dirbo ir vietiniai gyventojai – daugiausia moterys su vaikais; šių šeimų vyrai buvo paimti į kariuomenę. 1942 dauguma Lietuvos tremtinių buvo išvežta į Jakutijos šiaurę (prie Laptevų jūros). Tais pačiais metais buvo atvežta žmonių, evakuotų iš Leningrado (dabar Sankt Peterburgas), vėliau atitremta Pavolgio vokiečių. Po karo kai kurie Lietuvos tremtiniai pabėgo į Lie-

tuva, kai kas gavo leidimus persikelti arčiau miestų; 1957 Karpovo taryb. ūkyje gyveno kelios lietuvių šeimos.

KASJĀNOVAS, kaimas Krasnojarsko kr., Nižnij Ingašo rj., ~25 km į p. v. nuo Nižnij Ingašo ir Transsibiro geležinkelio. 1951.X į Δ atitremta 13 ūkininkų šeimų (46 žm.) iš buvusio Kriukų valsčiaus (dabar Jonišio rj.). Kaimas taigoje, toli nuo kelių. Jame buvo ~100 kiemų, veikė septynmetė mokykla. Be vietinių žmonių, gyveno 5 šeimos 1941 atitremtų Pavolgio vokiečių, 2 lietuvių šeimos, atitremtos 1948. Lietuviai dirbo lauko darbus, gyvulių fermose, mašinų ir traktorių stotyje, šienaudavo (į pievas kasdien eidavo po 5–8 km). Į Lietuvą visi grįžo 1959. Δ kapinės buvo sunaikintos 7-ajame dešimtmetyje, tiesiant aukštos įtampos elektros liniją; jose buvo palaidoti 4 lietuviai tremtiniai. Apie 6 km nuo Δ, Zaimkoje, po karo veikė konc. stovykla; joje kalėjo ir lietuvių.

1948 daug lietuvių buvo atitremta į Ust Tugušinskajos kaimą (~5 km nuo Δ); jie kirto mišką.

KASJĀNOVKA, šachtininkų gyvenvietė Irkutsko sr., Čeremchovo rj., ~15 km į p. r. nuo Čeremchovo, prie plento į Irkutską. 1949.V į Δ atitremta ~200 Lietuvos gyventojų (iš įvairių vietovių; ešelonas suformuotas Šiauliuose). Kelios šeimos buvo paliktos Kasjanovkoje, kiti (apie pusė) apgyvendinti 16-osios Šachtos gyvenvietėje (~3 km nuo Δ) ir prie plytinės (vadinamajame Kirzavode). Tarp Lietuvos tremtinių – gen. Kazio Ladygos žmona

ir 2 sūnūs. Buvo ir kitų tautybių tremtinių (ukrainiečių, rusų, totorių ir kt.), nemažai vietinių gyventojų rusų. Visi jie dirbo akmens anglių kasyklose, statybose, plytinėje, lentpjūvėje. Lietuviai gyveno barakuose (50 šeimų viename), dirbo sunkiai, beveik be atlyginimo. Kasjanovkoje buvo 2 vidurinės mokyklos, ligoninė, vaikų namai, parduotuvė. 1958 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą.

KASLIAI, miestas (nuo 1942) Čeliabinsko sr., ~100 km į š. v. nuo Čeliabinsko, prie Bolšije Kaslių ežero; rajono centras. Pradėjo kurtis XVIII a. viduryje, pastačius (1747) ketaus liejyklą (garsi dailės dirbiniais). XX a. 5–6-ajame dešimtmetyje ~3 km nuo Δ, prie ežero veikė bendrojo režimo pataisos darbų kolonija. Joje buvo ~1500 kalinių, iš jų ~250 moterų. Kriminaliniai ir polit. kaliniai buvo laikomi kartu. Visi jie dirbo daugiausia krovėjais geležinkelio stotyse (krovė vagonus), Δ ketaus liejykloje, medžio apdirbimo kombinate. Tarp polit. kalinių buvo ir lietuvių.

KATARBĖJUS, kaimas Irkutsko sr., Tulūno (buv. Ikėjaus) rj., ~60 km į p. v. nuo Tulūno. 1949.IV į Δ atitremta keliasdešimt lietuvių šeimų. Δ buvo ilgas gatvinis kaimas, priklausęs dviem kolūkiams. Vienoje kaimo dalyje („Bolševiko“ kolūkis) buvo tik sandėliu paversta sena cerkvė ir keletas namų, kitoje, didesnėje („Sibiriako“ kolūkis) – neveikianti cerkvė, ambulatorija, vaistinė, parduotuvė, pradinė mokykla. Lietuviai dirbo žemės ūkio darbus, gyvulių fermose, stipresnieji kirto mišką. 1950 kai kurie buvo išskeldinti iš Δ: vieni išvežti į Ikėjų, kiti – į Bodaibo aukso kasyklas.

KATŪNSKOJĖ, gyvenvietė Altajaus kr., Bijsko rj., dabar vadinama ↑Verch Katunskojė.

KAZĀČĖ. 1. Taryb. ūkio centr. gyvenvietė Jakutijos šlaurėje, Ust Janos rj., Janos deš. krante. Ūkis verčiasi elnininkyste, medžiokle, žūkle. 1942.VIII iš Altajaus kr. į Δ atitremta ~40 Lietuvos gyventojų (lietuvių ir žydų), tarp jų kalbininkas ir vertėjas Juozas Sužiedėlis.

Kasjanovas. Pagrindinė gatvė

Tremtiniai žvejojo ir dorojo žuvis. Plačiau apie juos ir jų gyvenimo sąlygas ↑*Janos delta*. Tuo metu Δ buvo rajono centras. Vėliau į jį iš kitų gyvenviečių (Krestų, Chatyryko) atsikėlė ir daugiau Lietuvos tremtinių. 1989 vasarą į Δ buvo nuvykusi Vilniaus tremtinių bendrijos ekspedicija. Jos dalyviai Δ kapinėse pastatė maumedinį kryžių ir paminklinį stulpą tremtyje mirusiems žydams. Dabar Δ – nemaža gyvenvietė, vietoj jurtų pastatyti namai.

2. Kaimas Altajaus kr., Pervomajskojės rj., šalia ↑*Povalichos* kaimo.

KAZANČIUNKŪRAS, gyvenvietė Kazachijoje, Semipalatinsko sr., Žangiz Tobės rj., ~85 km į p. v. nuo Ust Kamenogorsko. 1940.I į Δ atitremta žmonių iš dabartinio Švenčionių rj. ir Baltarusijos, 1942 penkios Lietuvos tremtinių šeimos atkeltos iš Kanaikos gyvenvietės (~20 km į š. r. nuo Δ). Tremtiniai dirbo aukso kasyklose, artelėje (vėlė veltinius, dirbo kitus darbus). 1947 jie grįžo į Lietuvą.

KAZĀNOVAS, miško kirtėjų gyvenvietė Chakasijoje, Askizo rj., ~30 km į š. v. nuo Askizo (~10 km į š. v. nuo Verchnij Askizo), Abakano kalnuose, Askizo upės (Abakano deš. intakas) deš. krante. Pri-

klauso Askizo miško pramonės ūkiui. 1952 į Δ iš dabartinių Skuodo ir Plungės rj. atitremtos 4 šeimos (14 žm.). Vėliau iš konc. stovyklos atvyko dar vienas lietuvis, vienas gimė. Tuo metu Δ buvo apylinkės centras. Nedideliuose apvalių rąstų nameliuose gyveno ~50 vietinių gyventojų šeimų. Buvo pradinė mokykla, klubas. Tremtiniai iš pradžių gyveno barakuose, po 3–4 metų šeimos pasistatė namelius. Vyrų daugiausia kirtimo mišką, moterys plukdė rąstus. Į Lietuvą grįžo 1962.

KEDRŌVYJ LŌGAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Manos (buv. Šalinskojės) rj., ~60 km į p. nuo Šalinskojės. 1948.VI į Badžėjaus miško pramonės ūkio centr. gyvenvietę Orešnoję atvežta keli šimtai Lietuvos gyventojų. Dalis jų buvo išgabenta į taigą už 12–15 km ir įkurdinta senuose barakuose arba tiesiog miške. Taip buvo įkurtas Δ ir kiti miško kirtimo punktai: 1-asis, 7-asis, 10-asis, 16-asis Barakai, Razdolnyj Logas, Mochovoi Logas, Petročenkin Logas ir kiti; juose buvo apgyvendintos 45 šeimos, 170 žmonių. Vėliau dalis žmonių iš šių gyvenviečių persikėlė į Δ. Į Δ vietovę buvo atvežtos 48 šeimos (201 žm.) iš dabartinio Anykščių rj. ir nuo Pane-

Kedrovij Logas 1954

Kedrovj Logas. Lietuvų miško plukdytojų brigada prie Manos upės (1950 gegužė)

vėžio. Tremtiniai čia statė sau barakus, tiesė siaurąjį geležinkelį ir kelius rąstams iš miško gabenti, rinko sakus, vėliau kirto mišką, krovė rąstus į geležinkelio platformas ir gabeno į Narvą, prie Manos upės; iš ten pavasarį plukdydavo. Iš pradžių labai vargo, vėliau vieni gavo, kiti pasistatė butus, įsirengė daržus, nusipirko gyvulių. 1949 atitremta ukrainiečių ir baltarusių (~50 žm.), vėliau atvyko užsiverbavusių darbininkų. Mi-

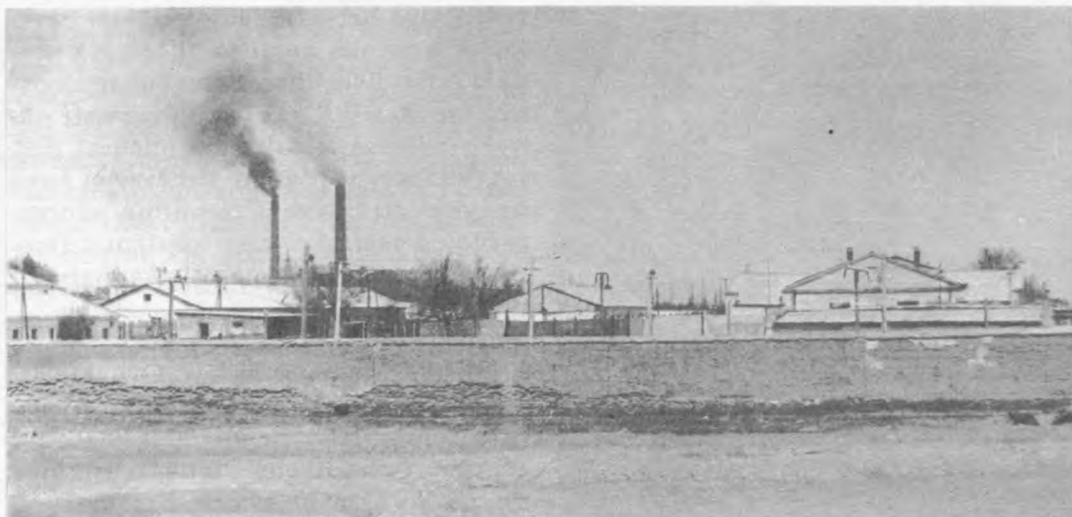

Kedrovj Logas. Lietuvų sakų rinkėjų brigada (1949)

rusiuosius lietuviai laidojo 16-ojo Barako ir Orešnojės kapinėse. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1958. Jiems išvykus ir Δ apylinkėse iškirtus miškus, gyvenvietė sunyko (dabar Δ vietoje auga miškas). 1990 į Δ iš Lietuvos (Kauno, Panevėžio) buvo nuvykusios buvusių tremtinių suorganizuotos ekspedicijos ir pavieniai žmonės; kai kurių tremtinių palaikai parvežti į Lietuvą.

KĖMEROVAS, miestas (nuo 1918; iki 1932 **Ščeglovskas**) Rusijoje, V. Sibiro pietuose, prie Tomės ir Iskitimo santakos; srities centras. Geležinkelio stotis. Δ įsikūręs Kuznecko akmens anglių baseino teritorijoje. Miestas išaugo iš 2 kaimų: Ščeglovo (įkurtas 1720) ir Kemerovo (įkurtas 1863). Pirmosios akmens anglių šachtos įrengtos I pasaulinio karo išvakarėse. Sovietų valdžios metais Δ tapo svarbiu pramonės centru. XX a. 5–6-ajame dešimtmetyje jo apylinkėse veikė 14 konc. stovyklų, iš jų kelios – moterų. Valdyba Kemerove. Kaliniai dirbo akmens anglių kasyklose, statybose, pramonės įmonėse (pagalbiniais darbininkais). Kalėjo ir polit. kalinių iš Lietuvos; tarp jų – dainininkas Antanas Kučingis.

KENGYŲ KONCENTRACIJOS STOVYKLÀ, griežtojo režimo konc. stovykla Kazachijoje, Džezkazgano sr. (buv. Karagandos sr. dalis), Kengyro gyvenvietėje (dabar Džezkazgano miestas). 1940–48 priklausė Džezkazgano, vėliau – Stepių konc. stovyklų grupėms (rus. sutrumpintai Džezkazganlag, Steplag); Kengyre buvo šių konc. stovyklų sistemų valdybos. Nuo 1939 Kengyre buvo kalinami Japonijos gyventojai ir kariškiai, patekę į nelaisvę per Chalchin Golo karinį konfliktą (~10 tūkstančių žmonių), per II pasaulinį karą – įvairių tautybių polit. kaliniai ir karo belaisviai. 1945.X.5 iš Taišeto (Irkutsko sr.) į Δ buvo atvežta ~11 tūkstančių kalinių (apie pusę jų sudarė polit. kaliniai iš Lietuvos); iki 1946 vasaros jų gyvų liko ~1500 žmonių, kiti mirė nuo bado, šalčio, ligų. Vasarą vėl buvo atvežta daug kalinių. Nuo 1946 rudens veikė 3 Δ punktai (iš jų 1 moterų); juose vienu metu kalėjo 9–10 tūkstančių įvairių tautybių kalinių, daugiausia ukrai-

Kengyro koncentracijos stovykla
1975

niečių. Tarp kalinių buvo ~800 žmonių iš Lietuvos (šis skaičius nuolatos keitėsi; daugiausia lietuvių buvo 1948–52). Be konc. stovyklos, Kengyre tuo metu veikė 2 kalėjimai. Kaliniai dirbo vario rūdos kasyklose, akmens karjere, plytinėje, statė Džezkazgano miestą, metalurgijos kombinatą, prie Kara Kengyro upės – šiluminę elektrinę, kasė Kengyro tvenkinį, statė ir įrenginėjo šachtas. 1954.V.16–1954.VI.26 Kengyre vyko didžiausias viso Gulago kalinių sukilimas – kaliniai iš konc. stovyklos zonos išvarė prižiūrėtojus ir 40 dienų nėjo į darbą. Jie reikalavo sušvelninti režimą, pagerinti gyvenimo sąlygas, peržiūrėti bylas, paleisti nepilnamečius, protestavo prieš prižiūrėtojų savivalę ir žiaurumą (vien sukilimo išvakarėse buvo sušaudyta ~80 kalinių). Sukilimui vadovavo buvęs Raudonosios armijos tankistas plk. Kapitanas Kuznecovas ir 8 (kitais duomenimis – 13) tarybos nariai, tarp jų teisininkas Juozas Kondrotas. Veikė tautiniai kalinių komitetai. Įvairių tautybių kaliniai buvo labai vieningi. Sukilimo metu zonoje buvo iškeltos juodos vėliavos, ant vandentiekio bokšto kiekvienos tautybės kaliniai pakabino savo valstybių vėliavas, perrištas juodais kaspinais, įvedė griežtą drausmę, dieną ir naktį pamainomis budėdavo. Sukilėliai buvo pasidarę radijo siųstuvą, ginklų (granatų, durklių, peilių), gamino elektros energiją. Dviem aitvarais jie išplatino atsišaukimus į apylinkės gyventojus (paaiškino,

kodėl sukilo), padarė ir paleido didelį balioną su užrašu, kviečiančiu atvykti atstovą iš SSKP CK. Lietuvis Pranas Paulauskas leido rankraštinį laikraštėlį „Vytis“. Iš Karagandos atvykusi NKVD kariuomenė sukilimą numalšino tankais. Daug žmonių buvo sušaudyta, sutraiškyma tankų vikšrais. Kai kurių sukilimo da-

Prie buvusios **Kengyro koncentracijos stovyklos** 1990 pastatytas kryžius

lyvių teigimu, žuvo 500–600 kalinių (kitų nuomone – apie 700); daug buvo sužalota. Lietuvių žuvo 3, sunkiai sužeisti buvo 5 žmonės. Žuvusieji buvo užkasti už zonos iš anksto iškastuose grioviuose. Sukilimo vadovai nuteisti 25 metus kalėti. Po sukilimo ~500 aktyviausių kalinių buvo išvežta į Magadano sritį, Vorkutą, kiti išskirstyti į artimesnes konc. stovyklas (Balchašą, Nikolskį, Taišetą). Likusiems labai palengvintas režimas. 1956 buvo peržiūrėtos visų bylos, ~75% kalinių paleisti, ~20% kalinių sumažintos bausmės, likusieji perkelti į Mordovijos konc. stovyklas. Tais pačiais metais Δ buvo panaikinta. 1990 vasarą į Džezkazganą iš Lietuvos buvo nuvykusi buvusių polit. kalinių ir tremtinių surengta ekspedicija. Jos dalyviai šalia buvusios Kengyro konc. stovyklos, sukilimo aukų laidojimo vietoje, pastatė 10 m aukščio plieninį kryžių. Dabar kalinių kapinės sunaikintos, barakai nugriauti.

47-OJO KILOMĖTRO KONCENTRACIJOS STOVYKLĄ veikė Magadano sr., Čiukčių auton. apygardoje, netoli Čiauno įlankos (R. Sibiro jūros dalis). Priklausė ↑ Čiauno Čiukčių kasybos pramonės valdybai.

KIACHTÀ, kaimas Irkutsko sr., Zimos rj., ~30 km į š. nuo Zimos, Okos (Anga-

ros kair. intakas) kair. krante; kolūkio centr. gyvenvietė. 1949.IV.20 į Δ ir prie jos buvusius Bargadajaus bei Abuzdanos kaimus atitremta ~20 lietuvių ūkininkų šeimų (~60 žm.) iš dabartinių Anykščių ir Rokiškio rj., 1951 – vakarų ukrainiečių (~25 žm.). Visi 3 kaimai sudarė tarsi vieną 4 km ilgio gyvenvietę, nusitęsusią palei upę. 1951 jie buvo sujungti į vieną kolūkį. Lietuviai iš pradžių buvo apgyvendinti keliose vietose (vadinamose „zajimkomis“), už 5–10 km nuo Δ, vėliau perkelti į Δ ir kitus 2 kaimus (daugiausia jų buvo Kiachtoje). Gyveno pas vietinius žmones po kelias šeimas viename kambaryje. Vietiniai gyventojai – rusai ir buriatai. Namai ant aukštų pamatų, kiemai aptverti aukštomis tvoromis. Veikė pradinė mokykla. Tremtiniai (suaugusieji ir vaikai nuo 14 metų) dirbo lauko darbus, gyvulių fermose, kasė griovius, gamino plytas. Pirmaisiais metais dirbo be poilsio dienų, ir naktimis beveik be atlyginimo. Vėlesniais metais įsitaisė daržus, įsigijo gyvulių, padidėjo jų atlyginimas. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1958. Δ kapinėse yra 2 lietuvių tremtinių kapai. Kaimai gerokai sunykę.

KĖCOS, dvi gyvenvietės Tomsko sr., Teguldeto rj., 10–12 km į p. v. nuo Beregajevo. Viena (Čiulymo deš. krante) buvo kolūkis, kita priklausė Beregajevo miško pramonės ūkiui. Tarp jų atstumas ~6 km. 1950 į Kicą, priklausiusią miško pramonės ūkiui, iš Taigos miško kirtėjų gyvenvietės atkelta 14 lietuvių šeimų (62 žm., ūkininkai, 1948 ištremti iš buvusių Raseinių, Telšių apskričių). Tuo pačiu metu atitremta ~20 vakarų ukrainiečių šeimų. 1953 dar viena lietuvių šeima atkelta iš kitos tremties vietos. Iš pradžių tremtiniai gyveno miško glūduose pastatytuose 5 barakuose, labai vargo. Netrukus jie ėmė statyti namus, aplink juos, išrovę kelmus, susikasė daržus, pirkosi gyvulius, paukščius. Visi kirtė ir plukdė mišką. 1958–60 dauguma tremtinių išvyko į tėvynę, kiti persikėlė gyventi į kolūkius (viena lietuvių šeima nebegrižo į Lietuvą). Barakai ir namai buvo sudeginti, kapinės užaugo mišku. Į kitą Kicos gyvenvietę – kolūkį – 1951.X

Kicos. Tremtiniai lietuviai vežasi Beregajeve nusipirkę paršiukus (apie 1952)

t. p. buvo atitremtos 5 lietuvių šeimos (19 žm.). Jie buvo iš dabartinių Pasvalio, Panevėžio rj. Dirbo kolūkyje. Apie 1958 grįžo į Lietuvą.

KIČIBĄŠAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Balachtos (buv. Daurskojės) rj., ~130 km į p. nuo Krasnojarsko, Manos Belogorės (R. Sajano atšaka) kalnuose, Sisimo (Krasnojarsko tvenkinio baseinas) kair. krante. Priklausė Bolšaja Rečkos miško pramonės ūkiui. Δ įkūrė per kolektyvizaciją (apie 1929) iš Užbaikalės čia atitremti ir tai goje, po atviru dangumi palikti rusai ūkininkai. 1939–42 į Δ iš V. Ukrainos ir Baltarusijos atitremta lenkų, iš Karelijos – suomių (beveik visi jie mirė nuo bado ir ligų), 1950 ar 1951 – vakarų ukrainiečių. 1948.VI.16 iš Lietuvos (daugiausia iš buvusios Kėdainių apskrities ir nuo Kau no) atitremta ~120 ūkininkų šeimų. Apie pusę jų buvo išskirstyta po aplinkines kirtavietes, kiti palikti Kičibaše. Tarp tremtinių buvo gen. Vinco Žilčiaus motina, 2 seserys ir brolis, Miševičių šeima (duktė Elvyra Kunevičienė 1991–92 Lietuvos finansų ministrė, nuo 1992 Seimo narė). Gyvenvietė toli nuo kelių, ją pasiekti buvo galima tik takeliais per kalnus arba upe. Joje buvo ~50 klemų, paštas, mokykla (iš pradžių pradinė, vėliau septynmetė), felčerių punktas, parduotuvė. Tremtiniai buvo apgyvendinti tuščiuose nameliuose po kelias šeimas kambaryje. Darbingi šeimų nariai (vyrų ir moterų) iki 1950 mėnesiais gyveno barakuose miške už 20–50 km nuo Δ – kirtavietėse Deneznaja, Krutaja, Tatarka, Adikas ir kitose, buvusiose palei Sisimo upę. Ten jie kirto mišką, gabeno rąstus prie upės, krovė ant kranto, pavasarį, prasidėjus ledonešiui, plukdė į Jenisęją. Likusieji Kičibaše dirbo ūkio darbus, rūpinosi maistu, pašaru arkliams, ruošė malkas. Daug žmonių, ypač pirmaisiais ir antraisiais tremties metais, nusilpę nuo alinančio darbo, prasto maisto, sirgo, mirė. Nuo bado gelbėjosi miškuose pasirinkdami uogų, kedro riešutų. Vėliau kai kurie ėmė gauti siuntinius iš Lietuvos. Išskirtus artimesnius miškus, 1950 kai kurie tremtiniai iš Δ buvo perkelti į kitas miško kirtėjų gyvenvietes, įkurtas že-

miau prie Sisimo upės – Beriozovą (~20 km nuo Δ), Labaznoję (~40 km nuo Δ). Nors nebuvo leista grįžti į Lietuvą, dauguma parvažiavo 1957–59. Jiems išvykus ir nebelikus arti kertamų miškų, gyvenvietė sunyko; dabar toje vietoje stovi trobelė, kurioje apsistoja šienpjoviai ir medžiotojai. Išliko mišku apaugusios kapinės. 1989–90 penkių tremtinių palikai parvežti į Lietuvą; liko dar 7.

Kicos. Venclauskų šeima prie savo namelio (apie 1956)

KIJÀ, miško kirtėjų gyvenvietė Chabarovsko kr., Lazo rj., ~5 km į š. v. nuo Bičevajos; priklauso Choro miško pramonės ūkiui. 1950.X į Δ atitremta lietuvių. Čia jie kirto mišką, gabeno rąstus prie Choro upės, juos plukdė. 1954 14 žmo-

Kičibašas. Lietuvės miško plukdytojos ant Sisimo kranto (viršininkai – rusai; 1950)

Kija. Būrelis lietuvių prie savo barakų (1951)

nių buvo perkelta į kitą miško kirtavietę – Gorną. 1957 tremtiniai pradėjo grįžti į Lietuvą. 1990 kai kurių lietuvių palaikai iš Δ kapinių parvežti į Lietuvą.

KĖMAS, buvęs kaimas Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Osos rj., ~20 km į š. v. nuo Osos gyvenvietės, prie Osos upės (Angaros deš. intakas). 1949.III į Δ iš dabartinių Anykščių, Kupiškio rj. atitremtos 8 šeimos (~25 žm.). Δ buvo nedidelis buriatų kaimelis (~50 namų), kolūkio centras. Lietuviai buvo apgyvendinti tuščiuose nameliuose po kelias šeimas. Jie dirbo kolūkyje. 1956 grįžo į Lietuvą. Pastačius Bratsko HE (6-ojo dešimtmečio pabaigoje), Δ buvo užlietas Angaros vandens.

KIMILTĖJUS, kaimas Irkutsko sr., Zimos rj., ~25 km į š. nuo Zimos, Lenos–Angaros plynaukštėje, Kimiltėjaus (Okos kair. intakas) kair. krante, prie Krasnojarsko–Irkutsko plento; kolūkio centr. gyvenvietė. 1949.V į Δ iš dabartinių Rokiškio, Panevėžio, Biržų, Pasvalio rj. buvo atitremtos 47 lietuvių ūkininkų ir 2 rusų sentikių šeimos (viena iš jų – šventiko T. Fedotovo). Dar 5 lietuvių tremtinių šeimos 1952 atkeltos iš kitų Zimos rj. kaimų (iš viso 1952 Kimiltėje gyveno 187 žmonės iš Lietuvos). 1950 atitremta 12 vakarų ukrainiečių šeimų (~50 žm.). Δ buvo nemažas kaimas, trijų kolūkių centras (1951 visi kolūkiai sujungti į vieną). Buvo klubas paversta cerkvė, vidurinė ir profesinė technikos mokykla, li-

goninė, paštas, 2 parduotuvės. Vietiniai gyventojai – rusai, buriatai, čiuvašai. Tremtiniai vasarą dirbo laukuose (į darbą tekdavo eiti ~10 km), gyvulių fermose, prie statybų, viena lietuvių šeima dirbo bityne (~100 avilių); žiemą kirtė mišką. Vieni nuomojo butus pas vietinius gyventojus, kiti nusipirko atskirus namelius. Ūkis užaugindavo gerą kviečių derlių, upėje buvo gausu žuvų, miške – medžiojamų paukščių ir žvėrių, uogų ir grybų. 1957–58 lietuviai grįžo į Lietuvą. Δ kapinėse buvo palaidota 11 lietuvių; trijų palaikai 1989 parvežti į Lietuvą. Dabar kaimas gerokai sunykęs, jo aplinka labai užteršta (netoliese veikia chemijos fabrikas).

Lietuvių buvo ir gretimuose Perevozo ir Bargadajaus kaimuose (abu ~10 km nuo Δ, Okos kair. krante).

KINDIAKŲVAS, kaimas Krasnojarsko kr., Beriozovkos (buv. Sovetskio) rj., ~30 km į š. r. nuo Krasnojarsko; kolūkio centr. gyvenvietė. 1951.X į Δ iš dabartinių Radviliškio, Kėdainių rj. atitremtos 8 šeimos (30 žm.). Kaimas tęsėsi palei upelį ~2 km. Tremtiniai dirbo kolūkyje. Gyveno nedideliuose nameliuose po kelias šeimas kambaryje. Į Lietuvą grįžo apie 1960. Δ kapinėse yra lietuvių tremtinių kapų.

KĖROVO KALĖJIMAS yra Kirovo sr., Kirovo mieste (iki 1934 – Viatka). 1943.II–1945 jame kalėjo Lietuvos užsienio reikalų ministras Juozas Urbšys, jo žmona istorikė, bibliografė Marija Mašiotaitė-Urbšienė, Lietuvos ministras pirmininkas Antanas Merkys, jo žmona, sūnus, Estijos prezidentas Konstantinas Pēteris, jo sūnus, Estijos kariuomenės vyriausiasis vadas gen. Johanas Laidoneris, jo žmona, Latvijos krašto apsaugos ministras gen. Janis Balodis, jo žmona, Latvijos užsienio reikalų ministras Vilhelms Munters, jo žmona. Kaliniai buvo laikomi vienutėse, izoliuoti vienas nuo kito ir nuo išorinio pasaulio, vietoj pavardžių – numeriai. 1945 visi jie (išskyrus K. Pēterį) perkelti į Ivanovo kalėjimą.

KĖROVSKIS, gyvenvietė Altajaus kr., Smolenskojės rj., ~3 km į p. v. nuo Smo-

lenskojės, Pesčianajos (Obės kair. intakas) kair. krante; Altaiskojės bandomojo gamybinio ūkio centras. Δ buvo įkurtas 1930. Ūkis augino javus, gyvulius, paukščius. Buvo septynmetė mokykla, ligoninė, elektros stotis. Gyvenimo sąlygos palyginti neblogos. Iki 1943 lietuvių į Δ nepriimdavo. Pasikeitus direktoriui, iš kitų Smolenskojės rajono gyvenviečių (Verch Obskio, Smolenskojės, Liniovskio) ėmė keltis iš pradžių lietuviai specialistai (mokytojai, buhalteriai), vėliau ir kiti. 1948–55 čia jų vienu metu gyvendavo 30–40 žmonių (iš Lietuvos į šį rajoną atvežti 1941; buvo daug pabėgusių į Lietuvą ir vėl grąžintų į tremtį). Buvo ir tremtinių Pavolgio vokiečių. Visi jie dirbo bandomajame gamybiniame ūkyje. 1956–58 lietuviai grįžo į Lietuvą.

KIRPIČIKAI, gyvenvietė Altajaus kr., Trojickojės rj., prie ↑ Trojickojės.

KIRZAVODAS, Kirpičnyj zavodas, angliakasių gyvenvietė Irkutsko sr., Čeremchovo rj., ~10 km į š. nuo Čeremchovo. 1949.V čia atvežta ~500 žmonių iš visos Lietuvos. Tai buvo nuo ankstesnio trėmimo likusios šeimos ir pavieniai asmenys (ešelonas suformuotas Šiauliuose). Tarp tremtinių – gen. Kazio Ladygos šeima. Δ tuo metu buvo tik pradėtas statyti. Statė japonai karo belaisviai (lietuviams atvykus, jie buvo išvežti kitur). Stovėjo keli 2 kambarių nameliai ir 2 barakai po 24 kambarius; juose (po 2–3 šeimas kambariye) ir buvo apgyvendinti lietuviai. Jaunesnieji vyrai ir moterys dirbo akmens anglių kasyklose, kiti – statybose. Netrukus buvo pastatyti dar 6 dideli barakai, 2 dviaukščiai namai, mažų namelių, parduotuvė, klubas, plytinė (dalis žmonių joje ir dirbo). Ilgainiui lietuviai įsikūrė laisviau, ėmė auginti gyvulius, įsirengė daržus; gyvenimas kiek pagerėjo. 1951 iš kitų tremties vietų atkelta ~10 Lietuvos lenkų šeimų, 1952 atvežta ~200 vakarų baltarusių. Apie 1954 Kirzavode apsigyveno kun. V. Abromavičius, paleistas iš konc. stovyklos, iš Zimos atvažiuodavo kun. J. Budrikis. Jie tremtiniams teikė religinius patarnavimus, laikė šv. mišias. Klube buvo susibūrę saviveikliniai lietuvių šokių, dainų, dramos

Kirzavodas 1950

būreliai. Lietuviai 1956 pradėjo grįžti į Lietuvą. Dabar gyvenvietė baigia nykti, plytinė nugriauta. Kapinės labai apleistos. Kai kurių ten palaidotų lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą.

Kirzavodas. Lietuvų stalių ir statybinių brigada (1949); apačioje – plytinės darbininkės lietuvės (1949)

KIRZAVODAS NR. 20, Kirpičnyj zavodas Nr. 20, darbininkų gyvenvietė Irkutsko sr., Čeremchovo rj., ~15 km į š. nuo Čeremchovo. 1951.X į Δ iš Lietuvos (Žemaitijos) buvo atitremta ~30 šeimų. Čia buvo keletas mūrinių barakų, juose ir buvo apgyvendinti tremtiniai (kitų gyventojų čia nebuvo). Aplink – akmens anglių šachtos. Tremtiniai dirbo plytinėje, statybose, prie geležinkelio.

KISELIŲVAS, kaimas Permės (buv. Molotovo) sr., Permės komių auton. apygardoje, Jusvos rj., ~45 km į r. nuo Kudymkaro, Invos (Kamos deš. intakas) kair. krante. 1945.IX į Δ iš Lietuvos atitremta ~40 žmonių. Tuo metu kaime buvo ~50 kiemų, jis priklausė kolūkiui ir Dojego miško pramonės ūkiui. Tremtiniai buvo apgyvendinti vietinių gyventojų – Permės komių – namuose. Jie kirto mišką (vietiniai žmonės arkliais vežiojo rąstus prie upės, dirbo kolūkyje). 1946 rudenį lietuviai buvo perkelti į Dojego kaimą (~7 km į v. nuo Δ).

KISELIŲVSKAS, miestas (nuo 1936) Kemerovo sr., į š. v. nuo Novokuznecko, Salajyro kalvagūbrio papėdėje. Geležinkeliai į Barnaulą, Novokuznecką. Kuznecko baseino akmens anglių gavybos vienas centras. 1945.III į Δ iš Telšių kalėjimo atvežta ~1500 polit. kalinių lietuvių (daugiausia kaimo žmonės; buvo darbininkų, policininkų, eigučių). Kelionėje mirė ~50 žmonių. Kaliniai dirbo akmens

anglių šachtose. Pirmaisiais metais apie pusę jų mirė nuo bado ir ligų. 1946 dauguma buvo perkelta į kitas konc. stovyklas ir kalėjimus. 1948.VI į Δ iš Lietuvos atvežta lietuvių tremtinių (jų čia buvo 8 pilni barakai). Jie t. p. dirbo akmens anglių kasyklose. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1958.

KISTENIOVÀ, kaimas Irkutsko sr., Kačiugo rj., ~5 km į š. v. nuo Kačiugo, Lenos deš. krante. 1949 pavasarį į Δ (tuo metu tai buvo kolūkio centras) buvo atitremta iš Lietuvos (dabartinių Alytaus, Lazdijų, Vilkaviškio rj.) 15 šeimų ir keli pavieniai asmenys (iš viso ~60 žmonių). Tremtiniai dirbo kolūkyje beveik be atlyginimo. Gyveno senuose apširusiuose, iš rąstų pastatytuose namuose. Dėl bado ir nepakenčiamų gyvenimo sąlygų atsisakydavo eiti į darbą (už tai buvo baudžiami). 1950 pavasarį visi buvo perkelti į Irkutską ir Irkutsko pagalbinį ūkį (~15 km nuo Irkutsko).

KIUSIŲRAS, gyvenvietė Jakutijos šiaurėje, Bulūno rj., Lenos deš. krante; rajono ir elnininkystės taryb. ūkio centras. 5–6-ajame dešimtmetyje Δ apylinkėse veikė daug konc. stovyklų. Kaliniai dirbo aukso, akmens anglių kasyklose. 1947–1958 Kiusiūre gyveno keliasdešimt Lietuvos gyventojų šeimų, pabėgusių iš ↑ *Lenos deltos* gyvenviečių. Tarp tremtinių buvo Andriukaičių šeima (sūnus Vytenis Andriukaitis – vėliau gydytojas chirurgas, 1990–92 Lietuvos AT deputatas, nuo 1992 Seimo narys). Δ dešimtmetyje mokykloje mokėsi ir jos internate gyveno lietuvių vaikai iš Bykovo, Tit Arų, Trofimovsko. Atsiradus progai, Lietuvos tremtiniai iš Δ kėlėsi į Jakutską, dar pietesnius Jakutijos miestus, iš ten vyko į Lietuvą.

KLIUČIAIŠ: 1. Buvęs kaimas Krasnojarsko kr., Nižnij Ingašo rj., ~55 km į r. nuo Nižnij Ingašo, prie Kansko–Taišeto plento, netoli (~5 km) nuo Transsibiro geležinkelio. Δ priklausė Lebiažės miško chemijos ūkiui. Prie Δ šliejosi dar 2 gyvenvietės: viena priklausė Sibiro karinės apygardos (centras Novosibirske) medienos ruošos barui, kita (pietinė) – Δ ge-

Kliučiai 1. Lietuviai geležinkelio stotyje krauna rąstus (apie 1956)

ležinkelio stočiai. Per visas šias gyvenvietes ėjo ~5 km ilgio gatvė, abipus kurios stovėjo namai ir barakai. 1948.VI.13 į Δ iš dabartinių Švenčionių, Utenos, Molėtų, Ignalinos r.j. atvežta pusė ešelo Lietuvos gyventojų (kita pusė išlaipinta Rešotuose). Kliučiuose buvo paliktos 43 šeimos (154 žm., iš jų 7 lenkų ir 3 rusų šeimos), kiti tremtiniai išskirstyti į aplinkines sakų rinkėjų gyvenvietes – Severną, Kurdojaka, Petrovską, Deviatą ir kitas. Dauguma Kliučiuose paliktų Lietuvos tremtinių buvo apgyvendinta Sibiro karinės apygardos medienos ruošos barui priklausiusioje gyvenvietėje, 4 barakuose. Čia buvo kontora, pradinė mokykla, klubas, parduotuvė, pirtis. Gyveno ~20 vietinių gyventojų šeimų, kelios tremtinių vakarų ukrainiečių šeimos, žeminėse – apie 30 japonų karo belaisvių. Pastarųjų po II pasaulinio karo yra buvę keli tūkstančiai. Jie kirto miškus. Dauguma jų mirė nuo bado, šalčio, alinančio darbo; palaidoti bendruose kapuose prie Δ. Lietuvos tremtiniai kirto mišką, gabeno rąstus į Δ geležinkelio stotį, krovė į vagonus, dirbo lentpjūvėje (~8 km nuo Δ), statė Melnično, Birusos, Tumanšeto gyvenvietes, rinko sakus, pjovė malkas. Dirbo ir vaikai nuo 10 metų. Pirmuosius 3 metus labai vargo, gyveno pusbadžiu, vėliau kiek prasikūrė, įsigijo ožkų, karvių, sodino bulves. 10 lietuvių šeimų 1951 perkelta į Melnično sakų rinkėjų gyvenvietę (~5 km nuo Δ). 1956 lenkai išvyko į Lenkiją, lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą (nors jiems ten gyventi nebuvo leista). Jiems išvykus, medienos ruošos gyvenvietė sunyko. Δ kaime 1990 dar gyveno kelios šeimos (tarp jų viena lietuvių, sukūrusio mišrią šeimą). Kapinėse (jos buvo ~1 km nuo Δ kaimo) palaidoti 32 Lietuvos gyventojai. Jų atminimui 1956 pastatytas maumedinis kryžius. 1990–91 kai kurių tremtinių palikai parvežti į Lietuvą.

2. Buvęs kaimas Irkutsko sr. p. v. dalyje, Nižneudinsko (buv. Alzamajaus) r.j., ~35 km į p. v. nuo Alzamajaus, R. Sajanų priekalniuose; priklausė Alzamajaus miško chemijos ūkio Tymbyro skyriui (centras Tymbyro kaime, ~3 km nuo Δ). 1948.VI į Δ iš Lietuvos (daugiausia nuo Simno, Seirijų, Miroslavo) atitremta

17 ūkininkų šeimų ir 4 pavieniai asmenys (iš viso 56 žm.); dar 1 atvyko vėliau iš Lietuvos, 2 – iš konc. stovyklų. Kaimelis prie nedidelio Kliučių upelio. Jame buvo 2 barakai ir keli nameliai, gyveno 3 tremtinių rusų šeimos. 1949 buvo atitremtos 4 moldavų šeimos. Tremtiniai ir vietiniai žmonės rinko pušų sakus, dirbo statines sakams supilti. Kliučiuose 9 lietuviai mirė, 9 gimė. Mirusieji buvo laidojami Jelankos kaimo kapinėse. 1957 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą. 1980 kaimas buvo sudegintas.

Kliučiai 1. Valdemarų šeima išvyksta į Lietuvą (1956)

KNIAŽPOGOSTO KONCENTRACIJOS STOVYKLOS veikė po II pasaulinio karo Komijoje, Kniažpogosto r.j., ~1 km nuo Emvos, Vymės (Vyčegdos deš. intakas) deš. krante. 1951 kalėjo ~200 kalinių, tarp jų ~30 lietuvių moterų. Kalinės dirbo žemės ūkio darbus (šienavo, augino daržoves), statybose, krovė vagonus, dirbo miškuose (ruošė malkas, krovė ir vežė rąstus, genėjo šakas, rovė kelmus – ruošė naujas dirvas). Pirmoji lietuvių į Lietuvą buvo paleista 1954 gruodžio mėnesį.

KODINSKIS, kaimas Krasnojarsko kr., Kežmos r.j., ~120 km į p. v. nuo Kežmos, Angaros kair. krante. 1948.VI į Δ (tuo metu jis vadinosi Kodinsk Zajimka, priklausė Kežmos miško pramonės ūkiui) iš Klaipėdos kr. buvo atitremta 12 lietuvių šeimų (46 žm.) ir 9 vokiečių šeimos (37 žm.). Δ buvo nemažas kaimas, jame gyveno daugiausia įvairių tautybių trem-

tiniai; vietinių gyventojų buvo nedaug. Lietuvos tremtiniai iš pradžių gyveno barakuose, vėliau iš rąstų pasistatė namelius. Jie kirtė mišką, gabeno rąstus prie Angaros ir plukdė sielius. Pirmąją žiemą nuo bado, šalčio ir ligų mirė 17 žmonių. Išskirtus aplinkinius miškus, 1951 visi tremtiniai buvo perkelti į Gremučio gyvenvietę (~25 km į p. r. nuo Δ).

KOJUS, miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Partizanskojės rj., ~55 km į p. v. nuo Partizanskojės, Kojaus Belogorės (R. Sajano atšaka) kalnuose, abipus Manos upės (Jenisejaus deš. intakas); priklausė Partizanskojės miško pramonės ūkiui. 1948.VI į Δ iš dabartinių Radviliškio, Panevėžio, Varėnos rj., iš Vilniaus buvo atitremta ~100 šeimų (ūkininkai, daug studentų). Tais pačiais metais bu-

vo atvežta ukrainiečių, rusų, graikų, suomių, lenkų, Pavolgio vokiečių, estų, latvių (iš viso dar ~500 žmonių). Visi jie kirtė mišką, rąstus vežė ir krovė prie Manos, pavasarį plukdė. Į darbą eidavo pėsti ~15 km, žiemą ten ir gyvendavo dideliuose nešildomuose barakuose su dviejų aukštų gultais. Miške dirbdavo ir esant 40–50 laipsnių šalčio. Kojuje tremtiniai iš pradžių gyveno barakuose labai ankštai, po kelias šeimas kambaryje, vėliau pradėjo statyti dviejų butų namus. Į Lietuvą lietuviai pradėjo grįžti 1957. 1972 Kojuje dar gyveno viena lietuvių šeima. Dabar miškai aplink Δ iškirsti, gyvenvietė baigia nykti (belikusios kelios šeimos). Δ kapinėse yra palaidota lietuvių; iki 1990 kai kurių palaikus giminės parvežė į Lietuvą.

KOKORNOJĖ, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Kazačinskojės rj., ~30 km į p. r. nuo Kazačinskojės. II pasaulinio karo pradžioje į taigą prie Šilkos (Jenisejaus deš. intakas) buvo atitremta Lietuvoje 1939 internuotų Lenkijos kariuomenės karininkų ir kareivių. Jie gyveno pačių pasistatytuose barakuose, kirtė mišką; dauguma jų mirė nuo bado. 1948.VI tuose pačiuose barakuose buvo apgyvendinta ~200 iš Lietuvos atitremtų žmonių. Jie dirbo miško ruošos darbus, valė iškirstus miškus, statė pabėgių gamyklą Porogo kaime (~10 km į r. nuo Δ), šienavo. Išskirtus miškus Δ apylinkėse, visi tremtiniai 1952 buvo perkelti į Porogą.

KOKŠAI, kaimas Altajaus kr., Sovetskajės (buv. Griaznuchos) rj., ~15 km į š. nuo Sovetskajės, prie Kokšos ir Katūnės santakos. 1941.VII.3 į Δ iš Lietuvos (Ukmergės miesto ir apskrities) atitremtos 8 mokytojų, ūkininkų ir valdininkų šeimos (25 žm., daugiausia moterys ir vaikai; tų šeimų vyrai kaip polit. kaliniai išvežti į konc. stovyklas), rudenį atvežta keliolika Pavolgio vokiečių šeimų. Tuo metu Δ buvo 8 kolūkių centras. Palei Katūnės upę ~3 km ėjo pagrindinė gatvė, nuo jos atsišakojo kitos, kiek trumpesnės; namai apvalių rąstų, statyti dar praėjusiame amžiuje. Buvo pramkombinatas, paštas, vidurinė mokykla, ambu-

Kojus. Miško kirtėjų brigada. Dauguma vyrų – lietuviai (1949)

Kojus. Prie Manos upės plukdymui sukrauti rąstai

latorija, vandens malūnas, sandėliu paversta cerkvė. Tremtiniai dirbo lauko darbus, žiemą kirtu mišką (ruošė malakas), dirbo pramkombinate. 1942 vasarą 3 lietuvių šeimos buvo išvežtos į Turuktą (Jakutija, Lensko rj.). 1957 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą. Δ kapinėse yra palaidoti 4 lietuviai.

KOKTENKŪLIO KONCENTRACIJOS STOVYKLĀ veikė po II pasaulinio karo Kazachijoje, Karagandos sr., ~160 km į p. v. nuo Karagandos, Koktenkolio gyvenvietėje. Kaliniai prižiūrėjo avis, daržus, dirbo lauko darbus. Tarp jų buvo keletas lietuvių, įkalintų 1941.

KOLIŪČIS, buvusi sakų rinkėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Nižnij Ingašo rj., prie Nižniaja Poimos–Karabulos geležinkelio (Transsibiro magistralės atšaka), ~70 km į š. r. nuo Rešotų geležinkelio stoties, Poimos (Birusos kair. intakas) kair. krante; Poimos miško chemijos ūkio centr. gyvenvietė. 1939–40 į Δ vietovę taigoje atitremta daug lenkų iš Lenkijos r. dalies (pirmąją žiemą beveik visi jie mirė nuo bado, šalčio, ligų; jų kapinės buvo sunaikintos, barakai sudeginti). 1948. VI čia atitremta ~150 šeimų iš Lietuvos (daugiausia ūkininkai nuo Zarasų, Švenčionių, Ignalinos, Rokiškio, Telšių, pora šeimų iš Kauno). Iš Rešotų iki Poimos upės jie ėjo pėsti, iki Δ buvo atplukdyti plaustais (su Δ gyvenvietė su-

sisiekti buvo galima tik upe). Kol buvo pastatyti namai viršininkams, komendantūra, kontora, sandėliai ir vienas didelis lentinis barakas su dviejų aukštų gultais šonuose, tremtiniai gyveno eglišakių palapinėse. Vėliau statė namus Koliučyje ir kitose to ūkio gyvenvietėse, rinko sakus. Pirmąją žiemą daug žmonių (ypač vaikų ir senelių) mirė nuo ligų, bado, šalčio (jis dažnai siekdavo 50 laipsnių). 1950 buvo atitremta ukrainiečių (~100 žm.). Vėliau lietuviai šiek tiek prisikūrė, ėmė gauti siuntinių iš Lietuvos, pasisodino bulvių (žemė ten labai derlinga), nusipirko gyvulių, miškuose prisirinkdavo uogų ir grybų. Dauguma jų į Lietuvą grįžo 1957–58 (kai kurie Lietu-

Koliučis. Tremtinys A. Janaudis su anūke važiuoja per Poimos tiltą (1956) •

Koliučis. Tokiuose namuose gyveno po dvi lietuvių šeimas (1956)

vos lenkai ar lenkais užsirašę lietuviai jau anksčiau buvo išvykę į Lenkiją). 7-ajame dešimtmetyje gyvenvietė sudegė, kapinės sunaikintos.

Apie 2 km į r. nuo Δ, kitame Pimos krante, buvo Koliučio kaimas; jame gyveno 10–20 lietuvių tremtinių šeimų. Jo apylinkėse buvo daug Rešotų konc. stovyklų.

KOLOBOVŠČINA, kaimas Irkutsko sr., Bodaibo rj., ~5 km į p. v. nuo Bodaibo miesto, Kropotkino kalnagūbrio priekalniuose, Vitimo deš. krante, amžinojo įšalo zonoje. 1949.VII į Δ atitremtos 35 šeimos iš Lietuvos, daugiausia kaimo žmonės. Kolobovščinoje gyveno vien tremtiniai: buvo ukrainiečių, baltarusių, moldavų, totorių, seniau atitremtų lietuvių.

Koma. Tremtinių lietuvių būrelis

Visi jie kirtu mišką, šėrė gyvulius, ruošė pašarus žiemai (šienavo, gabeno šieną baržomis į gyvulių fermas), dirbo laukų darbus. 1958 tremtiniams buvo leista grįžti į tėvynę (beveik visi lietuviai grįžo 1959). Dabar kaimas apleistas. Ant Vitimo kranto tebėra išlikusios kapinės, nuolatos, ypač pavasarį, ardomos upės vandens. 1989 kai kurių lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą.

KOLŪMINO GRÝVAI, kaimas Tomsko sr., Čiajos rj., ~40 km į š. r. nuo Podgornojės. Kaimą apie 1931 taigoje įkūrė iš Altajaus kr. atitremti išbuožinti rusai ūkininkai; buvo jame ir savo noru atvykusių baltarusių. 1941.VII į Δ iš dabartinių Pasvalio, Biržų, Šiaulių, Pakruojo rj. atitremta keliolika (kitais duomenimis – keliasdešimt) lietuvių šeimų ir apie tiek estų. Tuo metu Δ buvo nemažas kaimas, trijų kolūkių centr. gyvenvietė. Jame buvo vidurinė mokykla, parduotuvė, mašinų ir traktorių stotis. Su kitomis gyvenvietėmis buvo susisiekiama Obės upe (iki jos buvo ~10 km) žiemą arkliais ledu, vasarą – garlaiviu. Namai maži, prasti, kai kurie – pusiau žeminės. Gerokai vėliau, jau baigiantis tremčiai, lietuviai, estai, latviai pasistatė nedidelius namelius. Tremtiniai dirbo lauko darbus, gyvulių fermose, rovė kelmus (naujiems dirbamos žemės plotams), ruošė malkas, žiemą vyrai kirtu mišką. Nuo alinančio darbo, blogo maisto, šalčio (žiemą jis dažnai siekdavo 50 laipsnių) žmonės sirgo, daug jų mirė. 4 lietuviai 1942 buvo išvežti darbams į Prokopjevsko (Kemerovo sr.) akmens anglių kasyklas; po karo ten išvyko ir jų šeimos. Po karo į Δ buvo atvežta tremtinių latvių, Pavolgio vokiečių. Keli lietuviai 1946 buvo pabėgę į Lietuvą (sugrąžinti). 1956 pradėjo grįžti į Lietuvą, nors ne visiems buvo leista joje apsigyventi.

KOMÀ, buvęs kaimas Krasnojarsko kr., Novosiolovo rj., ~150 km į p. v. nuo Krasnojarsko, Jenisejaus deš. krante; kolūkio centr. gyvenvietė. 1951.X į Δ iš dabartinių Utenos, Anykščių rj. atitremta 20 šeimų (77 žm.), daugiausia kaimo žmonės. Į Δ jie buvo atplukdyti barža. Dar 4 šeimos atitremtos į 2 kitus šiam kolūkiui

priklausiusius kaimus: trys į Ivanovką (~10 km nuo Δ) ir viena – į Partkomuną (~18 km nuo Δ). Δ buvo nemažas kaimas. Jame buvo cerkvė, dešimtmetė mokykla, vaikų namai, pramkombinatas, mašinų ir traktorių stotis, pieninė. Gyveno daug seniau atitremtų Pavolgio vokiečių, estų, latvių, lenkų, ukrainiečių, čiuvašų, dvi 1941 atitremtos lietuvių šeimos. Lietuviai iš pradžių gyveno pas vietinius žmones, vėliau kai kurie nusipirko namelius. Visi tremtiniai dirbo kolūkyje – laukuose (vyrai traktorininkais, moterys prikabinėtojomis), gyvulių fermose, ganė avis, žiemą kirto miškus. Į Lietuvą lietuviai pradėjo grįžti 1957, nors ne visiems buvo leista ten gyventi. 7-ajame dešimtmetyje Δ užtvindė Krasnojarsko tvenkinys. Žmonės buvo perkelti į Ivanovką (vėliau pavadinta Koma).

KOMAROVKĀ, buvęs kaimas Tomsko sr., Asino rj., ~55 km į š. v. nuo Asino, Malaja Juksos (Čiulymo kair. intakas) deš. krante. 1951.X į Δ atitremtos 7 lietuvių ūkininkų šeimos (32 žm.). 1954 iš Propojevkos miško kirtėjų gyvenvietės (~40 km į p. v. nuo Δ) atsikėlė dar 4 šeimos. Visi jie buvo nuo Panevėžio, Ramygalos, Pasvalio, Biržų. Δ tuo metu priklausė Asino rj. miško pramonės artelei „Centrosojuz“. Ir vietiniai gyventojai, ir tremtiniai gyveno labai skurdžiai. Tremtiniai dirbo miškuose (kirto medžius, rinko sakus,rovė kelmus dervai gaminti), lentpjūvėje, vasarą ruošė pašarus arkliams ir jaučiams. Komarovkoje buvo tik pradinė mokykla (1941 joje kurį laiką gyveno atitremti lietuviai). Vaikai lankė Kopylovkos kaimo (1–2 km nuo Δ; jame t. p. gyveno kelios lietuvių tremtinių šeimos) vidurinę mokyklą. 1958 beveik visi lietuviai grįžo į Lietuvą (liko gyventi tik vienas). Apie 1966 kaimą sugriovė per potvynį išsiliejęs Malaja Juksos vanduo; gyventojai išsikėlė į Kopylovkos kaimą.

KOM UNĖNAS, kaimas Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Bajandajaus rj., ~30 km į š. r. nuo Bajandajaus. 1949.IV.16 į Δ atitremta ~20 šeimų ir keletas pavienių asmenų nuo Ukmergės, iš Vilniaus; daugiausia ūkinin-

Komarovka. Tremtiniai prie pradinės mokyklos (1954)

kai, studentai. Δ – nedidelis buriatų kaimelis kalnų slėnyje, prie miško. Lietuviai buvo apgyvendinti tvarte, klube, pas vietinius žmones. Jie dirbo Δ kolūkyje. Dėl bado ir nepakenčiamų gyvenimo sąlygų 1950 tremtiniai buvo perkelti kitur (į Irkutską, Nižnij Kačergatą).

KONDŲJUS, kaimas Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Alario rj., ~25 km į š. r. nuo Čeremchovo; kolūkio brigada (valdyba Tyrgetujuje, ~5 km į r. nuo Δ). 1949.IV į Δ atitremtos 7 šeimos (19 žm.) iš dabartinių Vilkaviškio, Šakių rj. Iki 1950 Δ buvo savarankiškas kolūkis. Jame mažose trobelėse pamiškėje gyveno ~20 buriatų ir rusų šeimų, buvo pradinė mokykla, arklidės, karvidės ir avidės. Šulinys už 1,5 km. Lietuviai buvo apgyvendinti trijuose vieno kambario nameliuose, pastatytuose iš apvalių rąstų. Vasarą jie dirbo laukuose, žiemą vyrai kirto mišką, dirbo mašinų ir traktorių stotyje (~8 km nuo Δ), moterys iš laukų į fermas vežiojo pašarus, šėrė gyvulius. Dirbo ir vaikai nuo 13 metų. 1954 leista į Lietuvą grįžti tremtinių vaikams, 1957 – ir suaugusiems. Δ kapinėse buvo palaidotas vienas lietuvis.

Apie 1,5 km į š. nuo Δ buvo kita Tyrgetujaus kolūkio brigada – Zajimka; joje t. p. gyveno kelios lietuvių tremtinių šeimos.

KOPÁI GÒRODAS, 36-asis Kilometras, buvusi žeminių gyvenvietė Krasnojarsko kr., Nižnij Ingašo rj., prie Nižnaja Poimos–Karabulos geležinkelio (Trans-

sibiro magistralės atšaka), ~30 km į š. r. nuo Rešotų geležinkelio stoties. Δ – tai buvusių Rešotų konc. stovyklų 36-asis punktas. Po II pasaulinio karo čia buvo kalinami vokiečių karo belaisviai (jie gyveno žeminėse). Konc. stovyklas panaikinus, iš Revučio gyvenvietės 1952.VII.16 į Δ buvo atkelta 10 lietuvių tremtinių šeimų (28 žm.; iš Lietuvos ištremti 1952.I.23); vėliau dar vienas žmogus atvyko iš konc. stovyklos. Tremtiniai iš pradžių gyveno žeminėse (jų čia buvo ~20) su dviejų aukštų gultais ir kareivinių barakuose; vėliau persikėlė į 2 konc. stovyklos administracijos pastatus. Visi dirbo prie geležinkelio: vyrai garvežių kūrėkais, mašinistų padėjėjais, moterys, vaikai, seneliai prižiūrėjo ir remontavo geležinkelį – kasė nuo jo sniegą, taisė šalčio ir ešelonų išklaipytus bėgius. Dirbdavo po 10–12 val. lauke, vėjyje, esant 30–50 laipsnių šalčiui. Neištvėrę buvusių kalinių teroro (panaikinus konc. stovyklą, dalis kalinių Kopai Gorode buvo palikta tremčiai), 8 šeimos (24 žm.) 1953.VI.17 pabėgo į Sosnovką (~15 km į š. nuo Δ), kiti buvo perkelti į Nižniają Poimą, Tabagašetą. Dabar Δ sunykęs.

KOPEIŠKAS (iki 1933 **Čeliabkopio** darbininkų gyvenvietė), miestas Čeliabinsko sr., ~15 km į r. nuo Čeliabinsko. Ge-

ležinkelio stotis. Prie Δ kasamos (nuo 1907 – pramoniniu būdu) Čeliabinsko baseino rusvosios anglys. Darbams buvo nuolatos atvežama tremtinių. Jų ypač padaugėjo per kolektyvizaciją (1929–33). Maždaug tuo metu buvo įkurta ir konc. stovyklų. 5-ojo dešimtmečio pabaigoje jų buvo ~10, jose kalėjo ~5000 vyrų; buvo ir kalinių moterų. Tremtiniai ir kaliniai statė Δ miestą, dirbo anglių šachtose. Nuo 1947 Kopeiske kalėjo ~12 polit. kalinių lietuvių (4 vyrai ir 8 moterys), tarp jų vertėjas Antanas Dambrauskas (iki 1949), istorikas ir diplomatas Petras Klimas (iki 1956).

KORBIKAS, Ust Korbikas, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Beriozovkos (buv. Sovetskio) rj., ~60 km į p. r. nuo Krasnojarsko, R. Sajano priekalniuose, prie kalnų upelių Bazažichos (Jenisejaus deš. intakas) ir Korbiko santakos. Priklausė Sovetskio miško pramonės ūkio (centras Maganske, ~35 km į p. r. nuo Δ) Verchniaja Bazažichos skyriui. 1948.VI į Δ vietovę taigos glūdumoje iš dabartinių Joniščio ir Pakruojo rj. atitremti 165 žmonės (daugiausia ūkininkų šeimos). Dar keliasdešimt šeimų buvo išskirstyta į netoliese buvusių kitus miško kirtimo punktus: Dalnij Korbiką (~5 km nuo Δ), Verchniaja Bazažichą

Geležinkelis ties **Kopai Gorodu** (1952)

(~4 km), Gortopą (~3 km). Korbike tremtiniai buvo apgyvendinti keliuose ten buvusiuose barakuose (arklidėse); netrukus jie pasistatė dar vieną baraką, namelių, tvartų, klubą, pradėjo veikti rusiška pradinė mokykla. Kai kurios šeimos vėliau buvo perkeltos į aplinkines gyvenvietes. Be lietuvių, buvo kelios šeimos kitų tautybių tremtinių – Pavolgio vokiečių, ukrainiečių, kalmukų, graikų. Visi jie dirbo miško ruošos darbus, gabeno rąstus prie upių, juos plukdė. Lietuviai į Lietuvą pradėjo grįžti 1957 (dauguma grįžo 1958–59). 1965 Korbike dar buvo ~20 nedidelių medinių namų su ūkiniais pastatais, gyveno kelios lietuvių šeimos. Miškai aplink Δ jau buvo iškirsti, Bazajchos upė nusekusi. 8-ajame dešimtmetyje Δ sudegė. Išliko kapinės; jose palaidota ~50 lietuvių iš visų Verchniaja Bazajchos skyriaus gyvenviečių. 1956 jose pastatyta Švč. Marijos statula (iš medžio ją išdrožė ir pastatė buvęs polit. kalnys Jonas Maldutis). 1990 į Δ iš Lietuvos (Kauno) buvo nuvykusi buvusių tremtinių suorganizuota ekspedicija. 1989–90 dalis palaikų parvežta į Lietuvą.

KORCHOVSKAJA, kaimas Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Alario rj., ~30 km į š. v. nuo Čeremchovo, prie Čeremchovo–Zalarių plento ir geležinkelio; kolūkio centr. gyvenvietė. 1948 į Δ atitremta ~10, 1951.IX – dar ~30 Lietuvos gyventojų. Daugiausia tai buvo kaimo žmonės nuo Švenčionėlių, Ignalinos. Δ buvo nedidelis gatvinis kaimas (pagrindinė gatvė ~1 km ilgio). Vietiniai gyventojai – buriatai ir rusai. Tremtiniai dirbo kolūkyje. Mirusiuosius laidojo Kutuliko (~5 km į p. r. nuo Δ) kapinėse. Į Lietuvą tremtiniams buvo leista grįžti 1957. Dabar kaimas išaugęs.

KORDONAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Irkutsko sr. ir rj., ~40 km į p. r. nuo Irkutsko, Primorės kalnagūbrio priekalniuose, Talcos (Angaros deš. intakas) slėnyje; priklausė Talcų miško pramonės ūkiui (centras Talcuose, ~12 km į p. v. nuo Δ). Nuo seno ten buvo eiguva, gyveno kelios rusų šeimos. Po II pasaulinio karo čia buvo atvežta karo belaisvių japonų, tremtinių ukrainiečių. 1948 ati-

tremta ~300 žmonių iš Lietuvos (dabartinių Kupiškio, Utenos rj.). Jie buvo apgyvendinti 5 dideliuose japonų statytuose barakuose, 3 vagonėliuose ir vakarų ukrainiečių bei rusų trobelėse. Buvo atidaryta rusiška pradinė mokykla, pastatyta kepykla, pirtis, parduotuvė. Vėliau dalis lietuvių buvo perkelta į senelių namus, kolūkius, kitas miško kirtavietes. 1951–54 čia gyveno ~50 lietuvių šeimų.

Korbikas. Lietuvių kapinės. Viduryje – Švč. Marijos statula (1990)

Korchovskaja. Alfonso Gaidelio ir Zofijos Žutautaitės vestuvės (1953 ruduo)

Kordonas. Lietuvių miško kirtėjų brigada (pirmoji kairėje stovi brigadininkė rusaitė)

Tremtiniai (nuo 12 iki 75 metų) dirbo miškuose. Daug jų mirė (ypač pirmaisiais tremties metais). Pasibaigus miško darbams ir panaikinus Talcų miško pramonės ūkį (1955), žmonės buvo išvežti kirsti miško kitur. Jiems išsikėlus, vėl liko Δ elguva. 1985 Kordone kurį laiką gyveno iš Lietuvos atvykę miškotvarkininkai (tvarkė Talcų apylinkių miškus); jie sutvarkė ir Δ tremtinių kapines. 1990 į Δ iš Lietuvos (Kauno) buvo nuvykusi buvusių tremtinių suorganizuota ekspedicija; parvežta palaikų į Lietuvą.

KORELKĀ, buvęs kaimas Krasnojarsko kr., Novosiolovo rj., ~30 km į v. nuo Novosiolovo; kolūkio centr. gyvenvietė. 1951.X į Δ iš buvusios Utenos apskrities atitremti 2 lietuviai jaunuoliai ir senutė, nuo Švenčionėlių – rusų šeima (3 žm.). Kaimas – ilga gatvė, iš abiejų pusių apstatyta velėna dengtais žemais nameliais. 1952 vienas jaunuolis išvyko pas kitur ištremtą šeimą. 7-ajame dešimtmetyje Δ užtvindė Krasnojarsko tvenkinys.

KORĖNAS, buvusi sakų rinkėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Nižnij Ingašo rj., ~80 km į š. r. nuo Rešotų geležinkelio stoties, netoli (~0,5 km) nuo Poimos upės ir Nižniaja Poimos–Karabulos geležinkelio (Transsibiro magistralės atšaka); priklausė Poimos miško chemijos ūkiui. 1948.VI taigoje, dviejuose barakuose be langų, durų ir stogų, apgyvendinta 150 (ar 200) žmonių, atitremtų iš Lietuvos

(daugiausia ūkininkų šeimos iš dabartinių Zarasų, Ignalinos, Telšių, Plungės, Marijampolės rj.). 1949 atitremta ~200 varikarų ukrainiečių. Tremtiniai dirbo miškuose: rinko sakus, kirto medžius, statė Δ ir kitas naujas to ūkio gyvenvietes: Jamną, Pesčianą, Šmeliną, Bolotną, Borisov Logą; vėliau kai kurie tremtiniai lietuviai ir ukrainiečiai iš Δ ten buvo ir perkelti. 1958–62 tremtiniai grįžo į tėvynę. Jiems išvykus, Δ sunyko, 7-ajame dešimtmetyje nuo miško gaisrų sudegė. Išliko kapinės; 1990 kai kurių jose palaidotų lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą.

KORNĖLOVAS, kaimas Krasnojarsko kr., Užūro rj., ~20 km į š. v. nuo Užūro ir Ačinsko–Abakano geležinkelio, Belojės ežero r. krante; priklausė Lokšino taryb. ūkiui. Į Δ 1949.IV.17 iš dabartinių Alytaus, Varėnos rj. atitremtos 7 šeimos (26 žm.), 1951 – iš Tauragės, Telšių rj. – dar 7 šeimos (32 žm.), daugiausia kaimo žmonės. Tuo metu Δ buvo apylinkės ir dviejų kolūkių centras. Kaimas didelis – apie 200 kiemų, 6 gatvės; įsikūręs plačiame kalnų slėnyje. Jame buvo neveikianti cerkvė, pradinė mokykla, parduotuvė. Senasis kaimo pavadinimas – Belošapkinas. Vietiniai gyventojai – carų laikų tremtiniai iš Rusijos ir Ukrainos. Buvo kelios per karą atitremtų Pavolgio vokiečių ir kalmukų šeimos. Visi dirbo laukų darbus, prižiūrėjo gyvulius. 1950 dvi lietuvių šeimos buvo perkeltos į Užūro taryb. ūkį. Į Lietuvą pradėjo grįž-

ti 1956. Dabar kaimas labai sunykęs, daug namų stovi tušti. 1989 dviejų lietuvių palaikai iš Δ kapinių (jose buvo palaidoti 3 lietuviai) parvežti į Lietuvą.

Lietuvių buvo ir arčiau geležinkelio buvusiuose kaimuose: Kosogole, Lokšine, Kočnichoje, Michailovkoje, Kru-tojare, Sosnovkoje.

KOROLENKÀ, kaimas Irkutsko sr., Taišeto rj., ~30 km į š. r. nuo Taišeto; priklauso kolūkiui (jo valdyba Kvitoke). 1949.V į Δ ir Ševčenkos kaimą (~3 km į š. v. nuo Δ) iš dabartinio Biržų rajono atitremta ~60 žmonių. Tuo metu Δ buvo kolūkio centr. gyvenvietė, Ševčenka – jo brigada. Buvo ir tremtinių ukrainiečių. Visi jie dirbo žemės ūkio darbus, lentpjūvėse (jų buvo 3), miškuose (kirto medžius ūkio reikalam). 1958 leista grįžti į Lietuvą. 1989 ir 1990 visų Korolenkoje palaidotų lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą. Abu kaimai gerokai sunykę.

KORSUKOVAS, kaimas Irkutsko sr., Kačiugo rj., ~30 km į p. r. nuo Kačiugo; Charbatovo taryb. ūkio viena fermų. 1949.IV į Δ iš Lietuvos (dabartinio Lazdijų rj.) atitremta 14 šeimų (62 žm.), daugiausia kaimo žmonės. Δ buvo taigoje; vietiniai gyventojai (~30 sodybų) – seniai atitremti rusai, ukrainiečiai, baltarusiai. Dauguma tremtinių lietuvių dirbo taryb. ūkyje, kai kurie vyrai – miškuose (dirbdavo ir per 50 laipsnių šalčius). Gyveno trobelėse po 1–2 šeimas kambaryje. 1956–57 dauguma grįžo į Lietuvą. 1990 beveik visų Δ kapinėse palaidotų lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą (liko 2). Dabar kaimas labai apleistas. 1990 jame dar gyveno viena lietuvė.

KOSICHOS CUKRINIŲ RUŅKELIŲ TARÝBINIS ŪKIS Altajaus kr., Kosichos rj., ~18 km į p. v. nuo Kosichos, ~3 km nuo Bajunovo geležinkelio stoties. Ūkį apie 1929 įkūrė tremtiniai ukrainiečiai. Vėliau čia buvo atvežta išbuožintų Sibiro gyventojų, II pasaulinio karo pradžioje atitremta moldavų, čekų, bulgarų, Pavolgio ir Leningrado sr. vokiečių, vakarų ukrainiečių, lenkų, baltarusių, 1943 – kalmukų (daug jų mirė pirmaisiais tremties metais nuo bado), 1944 – Krymo to-

torių. 1941.VII į Δ centr. gyvenvietę atitremta ~100 Lietuvos gyventojų (lietuvių ir žydų). Tai buvo daugiausia mokytojų, gydytojų, valdininkų šeimos, beveik vien moterys ir vaikai (tų šeimų vyrai kaip polit. kaliniai dar Lietuvoje buvo atskirti nuo šeimų ir išvežti į konc. stovyklas). Visi jie buvo iš Kauno. Δ centr. gyvenvietėje tuo metu buvo kelios ellės nedidelių skurdžių namelių, barakų ir žemi-nių, ūkio kontora, pradinė mokykla, vaikų darželis. Lietuvos tremtiniai iš pradžių gyveno mokykloje, vėliau barakuose, žeminėse; šalo, skurdo, nuolat bada-vo. Ūkis augino daugiausia cukrinius runkellius. Tremtiniai juos sodino, ravėjo, rovė. 1942 vasarą dalis Lietuvos tremtinių buvo išvežta į Jakutijos šiaurę. Ūkyje liko 12 šeimų (34 žm.), visi lietuviai. Buvo švenčiamos tautinės ir religinės šven-tės, 1942–43 veikė slapta lietuvių mo-kykla (~20 įvairaus amžiaus mokinių, mokytojos Eleonora Morkūnienė, Pauli-na Spudienė, Antanina Kviklienė, Bronislova Morkuvienė, Marija Žulienė). Vai-kai išleido keletą sieninio laikraščio numerių, 1943 buvo susibūrę į skautų skiltį (berniukų „žirgų“ skilties skilti-ninku buvo Gediminas Akstinas, vėliau tapęs alpinistu). Δ tremtiniai susiraši-nėjo su kitų gyvenviečių tremtiniais lie-tuviais, buvo užmezgę ryšį su tarptauti-niu Raudonuoju kryžiumi, gavo kelias labdaros siuntas. 1943 visa lietuviška veikla buvo uždrausta, lietuvių šeimos išskirstytos gyventi į žemines, tarp ki-tataučių. 1946–47 beveik visi lietuviai tremtiniai pabėgo į Lietuvą (liko 2 šeimos; vėliau kai kurie pabėgusieji buvo

Kornilovas. Juozo Vainilaičio laidotu-vės (1953 kovas)

gražinti į Δ). Dabar Δ centr. gyvenvietė pavadinta Ukrainskiu; ūkis augina veislinius gyvulius.

KOSŲ BRŲDAS, barakų gyvenvietė Irkuto sr., Nižneudinsko (buv. Alzamajaus) rj., ~20 km į p. v. nuo Alzamajaus. 1948 pavasarį į Δ iš Sujetichos (dabar Birusinskas) atvežta ~15 lietuvių tremtinių šeimų (daugiausia moterys ir vaikai, iš Lietuvos ištremti 1947). Δ buvo Alzamajaus miško chemijos ūkio sakų rinkimo punktas taigoje. Iš pradžių visi gyveno žeminėse po 2 šeimas, vėliau barakuose. Be lietuvių, buvo vietinių gyventojų rusų. Pagrindinis darbas – sakų rinkimas (dirbdavo už 10–15 km nuo Δ, ten barakuose taigoje ir nakvodavo). 1958 grįžo į Lietuvą.

KŲSTINAS, miško kirtėjų gyvenvietė Irkuto sr., Nižneudinsko (buv. Alzamajaus) rj., ~85 km į š. r. nuo Nižneudinsko, Udos (Čiūnos aukštupys) kair. krante. 1948 į negyvenamą taigą atitremta lietuvių iš buvusios Marijampolės apskritys, 1949.IV – iš Šiaulių apskritys (iš viso ~200 žm.). Tuo pat metu atitremta ~80 žmonių iš Ukrainos, 1952 – apie 10 šeimų iš Moldavijos. Tremtiniai statė sau barakus, vasarą rinko pušų sakus (tuo metu Δ priklausė Čiūnos miško chemijos ūkiui), žiemą kirtė mišką, plukdė rąstus, statė naujas gyvenvietes taigoje (Katarma, ~25 km į v. nuo Δ, Verchondarma, ~20 km į š. v., Muchina, ~30 km); vėliau į jas buvo perkelta kai kurie tremtiniai lietuviai ir ukrainiečiai. 1958 leista grįžti į Lietuvą. Δ kapinėse yra lietuvių tremtinių kapų.

KŲTLASAS, miestas (nuo 1917) Archangelsko sr., Dvinos ir Vyčegdos santakoje; rajono centras. Geležinkeliai į Kirovą, Vorkutą, Konošą. ~30 km į š. r. nuo Δ, Koriažmos gyvenvietėje, yra Kotlaso celiuliozės ir popieriaus kombinatas. 1898 Δ buvo Viatkos (vėliau Kirovas)–Kotlaso geležinkelio galutinė stotis. Sovietų valdžios metais jis tapo stambiu medžio apdirbimo, laivų statybos, statybinių medžiagų pramonės centru; veikė keletas didelių atplukdytos miško medžiagos perkrovimo į vagonus bazių. XX a.

5–6-ajame dešimtmetyje Δ apylinkėse veikė konc. stovykla (valdyba Kotlase), turėjusi 18 punktų; kai kurie iš jų buvo įkurti miškuose. Kaliniai (nuo 1941 tarp jų buvo ir Lietuvos gyventojų) dirbo miško ruošos ir plukdymo darbus, tiesė Kotlaso–Vorkutos geležinkelio antrąjį bėgių kelią. Δ buvo svarbiausias kalinių, siunčiamų į Tolimosios Šiaurės (Ust Vymės, Uchtos, Pečioros, Vorkutos) konc. stovyklas, paskirstymo punktas. Žiemą kaliniai buvo gabenami geležinkeliu, vasarą – specialiomis baržomis upėmis. 1941.VI į Δ geležinkelio stotį atvežta apie 3600 žmonių, ištremtų iš Lietuvos (lietuvių ir žydų).

KŲVÀ, buvęs kaimas Krasnojarsko kr., Kežmos rj., ~80 km į p. v. nuo Kežmos, prie Angaros ir Kovos santakos. 1948.VI į Δ iš dabartinių Kretingos, Klaipėdos rj., Suvalkijos atitremta ~1000 žmonių. Δ buvo tremtinių paskirstymo vieta. Su kitomis gyvenvietėmis susisiekiama tik upėmis. Kaimas nedidelis, nykstantis. Jame gyveno kelios vietinių gyventojų rusų šeimos. Kelerius metus lietuviai gyveno cerkvėje ir keliuose senuose nameliuose. Vėliau jie buvo perkelti į tuščius apieštus namus po kelias šeimas į kiekvieną. Pirmąją žiemą daug jų mirė nuo šalčio, bado, ligų. Stipresnieji buvo siunčiami kirsti aplinkinių miškų, statyti naujų gyvenviečių (Sizojaus, ~70 km į š. r. nuo Δ, Bolturino, ~20 km į v., Čiombės, ~100 km į p.); ilgainiui dauguma tremtinių iš Δ ten ir persikėlė; Kovoje liko ~10 lietuvių šeimų. 1949–50 buvo atvežta ir kitų tautybių tremtinių (ukrainiečių, rusų, tadžikų, uzbekų). Lietuviams į Lietuvą leista grįžti 1958. Tuo metu kaime buvo ~50 namų, pradinė mokykla, medicinos punktas, parduotuvė. Tremtiniais išvykus, kaimas sunyko.

KRASLÀGAS ↑ Krasnojarsko krašto koncentracijos stovyklų valdyba.

KRÀSNAJA INIÀ, gyvenvietė Altajaus kr., Šelabolichos rj. Dabar vadinama ↑ Inia.

KRÀSNAJA REČKÀ, gyvenvietė Magadano sr., ~160 km į p. r. nuo Jagodnojės.

prie Magadano–Jakutsko plento. 1948–1952 Δ konc. stovykloje, priklausiusioje Dalstrojaus konc. stovyklų grupei, kalėjo ir lietuviai. Kaliniai tiesė ir prižiūrėjo kelius.

„KRĀSNAJA ZVEZDĀ” kolūkis Tadžikijoje, Kuibyševsko rj., ~6 km į v. nuo Kuibyševsko. 1945.V į Δ iš Lietuvos atitremta ~15 šeimų. Tremtiniai dirbo medvilnės laukuose. Daug jų mirė pirmaisiais tremties metais nuo bado, ligų. Likusieji per porą metų buvo perkelti į Kuibyševską ir kitas gyvenvietes. Plačiau apie tremtinius ir jų gyvenimo sąlygas ↑ *Vachšo slėnys*.

KRĀSNYJ JĀRAS, kaimas Altajaus kr., Šipunovo rj., ~10 km į r. nuo Šipunovo, Alėjaus (Obės kair. intakas) kair. krante; Šipunovo avininkystės taryb. ūkio centr. gyvenvietė. 1941.VII į šio ūkio 5-ąjį skyrių (~25 km į p. r. nuo Δ) iš Vilniaus ir jo apylinkių atitremtos 3 lietuvių ir 2 lenkų šeimos (iš viso ~20 žmonių), 1942 – 5 Pavolgio vokiečių ir 2 kalmukų šeimos. Kaime buvo ~20 kelmų, pradinė mokykla. Moterys tremtinės ganė ir prižiūrėjo avis, ruošė joms šieną, vyrai dirbo mechaninėse dirbtuvėse, lauko darbus. 1942.VI viena lietuvių šeima (5 žm.) buvo išvežta į Jakutijos šiaurę, kita 1943 persikėlė į Šipunovą.

KRĀSNYJ NELCHĀJUS, kaimas Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, kitaip ↑ *Nelcha jus*.

KRĀSNYJ OKTIĀBRIS, kaimas Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Alario rj., ~10 km į p. r. nuo Kutuliko; to paties pavadinimo kolūkio centr. gyvenvietė. 1949.IV į Δ iš dabartinio Utenos rj., Kauno miesto ir iš Suvalkijos buvo atitremti ~25 žmonės. Kaime gyveno ~50 vietinių gyventojų šeimų. Lietuviai iš pradžių buvo apgyvendinti klube; per vasarą jie pasistatė namelius ir persikėlė į juos. Dirbo žemės ūkio darbus. Ilgainiui ėmė gauti siuntinius iš Lietuvos, įsirengė daržus, ėmė auginti gyvulius. 1950 viena šeima persikėlė į Kutuliką. Kapinės buvo už 1,5 km nuo Δ; jose palaidota viena lietuvė.

KRASNOARMEISKAS, auksakasių gyvenvietė Irkutsko sr., Bodaibo rj., ~80 km į š. r. nuo Bodaibo, Kropotkino kalnuose, amžinojo įšalo zonoje. 1950 į Δ iš Aprelsko ir kitų aukso kasyklų buvo atvežta ~300 Lietuvos gyventojų (daugiausia pavienių asmenų, jaunimo). Be jų, buvo keli šimtai ukrainiečių, baltarusių, moldavų, armėnų, gruzinų, azerbaidžaniečių; žeminėse gyveno kelios vietinių gyventojų šeimos. Tremtiniai gyveno vienaaukščiuose mediniuose barakuose (vėliau lietuviai pasistatė dviejų aukštų namą ir mažesnių namelių). Aplinkui – vienos uolos ir taiga, su Bodaibo miestu susisiekiama tik lėktuvu. Tremtiniai prie Δ statė hidroelektrinę, turėjusią tiekti elektros energiją kasykloms: tiesė kelių kilometrų ilgio kanalą, kuriuo kalnų upelių vanduo, krisdamas iš kelių šimtų metrų aukščio, suko elektrinės turbiną, kalnuose sprogdino uolas, skaldė ir vežiojo akmenis, krovė iš vagonų statybines medžiagas (medieną, cementą). Darbas lauke (žiemą šaltis siekdavo 60 °C), apsirengimas ir maistas prasti. Kai kurie tremtiniai dirbo aukso kasyklose. Per pirmuosius porą metų labai daug žmonių mirė nuo išsekimo, žuvo šachtose,

Krasnoarmeiskas. Hidroelektrinės statyba; tolumoje – gyvenvietė ir lietuvių statytas dviejų aukštų namas (1952)

statybose. Mirusieji buvo laidojami tarp uolų įrengtose kapinėse. 1958 tremtiniai pradėjo grįžti į Lietuvą, nors joje apsigyventi nebuvo leidžiama.

Krasnojarskas. Miškų technikumui lietuvių tautinių šokių kolektyvas. Pirmoji iš kairės stovi vadovė D. Paruškevičiūtė (1955)

Krasnojarskas. Kalėdų proga susirinkę 2-osios plyninės lietuvių tremtiniai ir buvę kaliniai (1955)

KRASNOARMEIŠKIO KONCENTRACIJOS STOVYKLÀ veikė Magadano sr., Čiukčių auton. apygardoje, netoli Čiauno įlankos (R. Sibiro jūros dalis). Priklausė ↑ Čiauno Čiukčių kasybos pramonės valdybai. Kaliniai (nuo 1948 čia

kalėjo tik politiniai) dirbo urano, kasiterito (alavo žaliava) šachtose, rūdų sodrinimo fabrike.

KRASNOGÒRKA, kaimas Krasnojarsko kr., Beriozovkos (buv. Sovetskio) rj.,

~20 km į p. r. nuo Krasnojarsko, prie Transsibiro geležinkelio, ~0,5 km nuo Zykovo geležinkelio stoties. 1948 į Δ atremtos 6 Lietuvos gyventojų šeimos (23 žm.). Jie dirbo kolūkyje, grūdų paruošų įmonėje. Į Lietuvą grįžo iki 1960.

KRASNOJÁRSKAS, miestas Rusijos pietuose, abipus Jenisejaus, prie Transsibiro magistralės; krašto centras, didžiausias R. Sibiro ekonominio rajono miestas. Miestui pradžią davė 1628 pastatytas karinis įtvirtinimas Krasnas (vėliau pavadintas Krasnyj Jaru). Nuo 1822 Δ – Jenisejaus gubernijos centras. XIX a. pabaigoje jo apylinkėse pradėta plėtoti aukso pramonė, nutiestas Transsibiro geležinkelis (per Δ – 1895). Miestas sparčiai augo. Nuo XVII a. į Jenisejaus guberniją (t. p. ir į Krasnojarską) buvo tremiami polit. kaliniai (vadinamoji Jenisejaus tremtis). 1735 per Δ nutiestas plentas, vadinamas Maskvos traktu. Juo perėjo milijonai žmonių, varomų į Sibiro gilumą: Razino ir Pugačiovo karų dalyviai, dekabristai, 1830–31 ir 1863 sukilimų dalyviai, revoliucionieriai narodnikai, socialdemokratai, bolševikai. XVIII a. II pusėje pastatytas kalinių paskirstymo kalėjimas. Prieš II pasaulinį karą Δ tapo stambiausiu R. Sibiro pramonės centru. Per karą į jį buvo evakuota įmonių iš SSRS europinės dalies. Karui baigiantis, netoli Δ įkurta keletas slaptų įmonių, kuriose buvo gaminami atominio ginklo komponentai. Visus sunkiausius darbus dirbo konc. stovyklų ir Δ kalėjimo kaliniai (tarp jų buvo nemažai lietuvių), karo belaisviai (daugiausia japonai) ir tremtiniai. Konc. stovyklos mieste ir jo apylinkėse veikė maždaug nuo 1935 iki 1956, daugiau jų buvo Jenisejaus deš. krante. Jos priklausė Krasnojarsko krašto konc. stovyklų valdybai (rus. sutrumpintai Kraslag). Po II pasaulinio karo Δ priemiestyje veikė didelė konc. stovykla, kurioje kalėjo 12–15 tūkstančių karo belaisvių japonų; maždaug pusė jų mirė 1945–46 žiemą nuo bado ir šalčio. Veikė daug specialiųjų uždaru mokslinio tyrimo, konstravimo ir projektavimo įstaigų (laboratorijų, cechų), kuriose dirbo kaliniai – įvairių sričių specialistai, mokslininkai, konstruktoriai.

1952.II, VIII ir 1953.II iš Lietuvos, 1952.II iš Latvijos į Δ buvo atgabenta ~6000 žmonių (dalis jų buvo išvežta į Δ apylinkes). Vėliau atvyko nemažai lietuvių – buvusių polit. kalinių, atlikusių bausmes konc. stovyklose ir kalėjimuose. Po J. Stalino mirties (1953) keli šimtai lietuvių tremtinių atsikėlė į Δ iš viso Krasnojarsko krašto (daugiausia iš jo šiaurės). Lietuviai dirbo plytinėse (jų buvo 3), cemento fabrike, statybose. Gyveno bendrabučiuose ir barakuose, dažnai iki 100 žmonių vienoje patalpoje (ilgainiui jų gyvenimo sąlygos pagerėjo). Nemažai lietuvių, latvių, estų jaunimo mokėsi Δ aukštosiose ir specialiosiose mokyklose (miškų technikos, medicinos, pedagoginiame, žemės ūkio institutuose, miškų technikume, farmacijos, kūno kultūros mokyklose, buhalterijų kursuose); jaunuoliai atvykdavo mokytis ir iš tolimesnių Krasnojarsko kr. vietų (Nižnij Ingašo, Novosiolovo, Igarkos). 1953–55 miškų technikume veikė lietuvių tautinių šokių ir dainų kolektyvas (~20 dalyvių, vadovė D. Paruškevičiūtė). Jis daug koncertuodavo, užimdavo prizines vietas saviveiklinių kolektyvų konkursuose. Po 1956 dauguma Krasnojarske gyvenusių lietuvių grįžo į Lietuvą. Mirusieji tremtiniai buvo laidojami Δ miesto kapinėse; 1989–90 kai kurių palaikai parvežti į Lietuvą. 1991 Krasnojarske gyveno ~500 lietuvių, daugiausia sukūrusių mišrias šeimas. 1992 įkurta Krasnojarsko lietuvių bendrija, priklausanti Sibiro lietuvių sąjungai.

KRASNOJÁRSKO KRĀŠTO KONCENTRACIJOS STOVYKLŲ VALDYBA (iš rus. Upravlenije lagerei Krasnojarskogo kraja, sutrumpintai Kraslag), konc. stovyklų grupė, veikusi nuo 1935 iki 6-ojo dešimtmečio pabaigos Krasnojarsko krašte. Dauguma Δ stovyklų buvo palei Transsibiro geležinkelį. Valdyba iki 1948 buvo Kanske, vėliau – Nižniaja Poimos gyvenvietėje (Nižnij Ingašo r.j.). Po II pasaulinio karo Δ turėjo Kansko, Nižniaja Poimos (↑ *Rešotų koncentracijos stovyklos*), Jeniseisko ir kitus skyrius. Atskirą skyrių sudarė Norilsko konc. stovyklos (↑ *Norilsko koncentracijos stovyklų grupė*, ↑ *Gorlagas*). Kaliniai dirbo šachtose,

lentpjūvėse, medžio apdirbimo įmonėse, žemės ūkyje, kirto ir plukdė mišką, tiesė geležinkelius, statė miestus; buvo ir invalidų konc. stovyklų. 1940 ir 1945–53 į Δ atvežta ~18 tūkstančių latvių; jie dirbo daugiausia šachtose. Nuo 1940 Δ konc. stovyklose (Kansko, Rešotų, Mamzos, Tugačo ir kitose) kalėjo daug polit. kalinių iš Lietuvos.

KRESTAIŲ, buvusi žvejų gyvenvietė Jakutijos šiaurėje, Ust Janos r.j., Janos deš. krante. 1942.VIII į Δ iš Leningrado sr. buvo atitremta vokiečių ir suomių, iš Alta-

Krasnojarskas. Romo Gudavičiaus laidotuvių centrinėse kapinėse (1956.XI23)

Krasnojarsko krašto koncentracijos stovyklų valdyba. Tebestovi barakai Kureikoje (1989)

Krestai 1989

Krivliakas. Trejų tremties metų sukakties proga susirinkę lietuviai (1951)

jaus krašto – apie 250 Lietuvos gyventojų (lietuvių ir ~50 žydų; daugiausia inteligentai), tarp jų – filosofas Jonas Pankauskas, pedagogas dr. Klemensas Ruglenis. Tremtiniai žvejojo ir dorojo žuvis, darė statines, mezgė tinklus. 1947 vasarą jų daugumą perkėlus į Lenos deltą, Δ sunyko. 1989 vasarą į Δ buvo nuvykusi Vilniaus tremtinių bendrijos ekspedicija. Jos dalyviai Δ kapinėse pastatė mūromedinį kryžį. Plačiau apie tremtinius ir jų gyvenimo sąlygas ↑ *Janos delta*.

KRIVLIĀKAS, miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Jeniseisko (buv. Jarcevo) rj., ~230 km į š. v. nuo Jeniseisko, Jenisejaus kalvagūbryje, Jenisejaus kair. krante; priklauso Jeniseisko miško pramonės ūkiui. Gyvenvietę įkūrė per kolektyvizaciją (1929–33) atitremti rusai ūkininkai. 1948.VI į Δ (tuo metu jis priklausė Turuchansko miško pramonės

ūkiui) iš Lietuvos (daugiausia dabartinio Kaišiadorių rj.) atitremtos 87 ūkininkų šeimos (290 žm.). Apie pusę šeimų buvo apgyvendinta barakuose Krivliake, kita pusė – Kureikoje (~7 km į v. nuo Δ). Visi jie kirtė mišką. Senyvo amžiaus nedarbingi žmonės ir vaikai Krivliake buvo apgyvendinti atskirame barake; beveik visi jie išmirė. Sumažėjus miškų aplink Δ ir Kureiką, lietuviai iš Kureikos buvo perkelti į Δ. 1951–52 darbingi žmonės iš šių gyvenviečių buvo išsiųsti į Terioškiną (~45 km į v. nuo Δ), vėliau – į Ivanovą (~60 km nuo Δ); ten barakuose miške jie ir gyveno. Tais pačiais metais iš Tugulano (~60 km nuo Δ) ir Novenkajos (~20 km į p. nuo Δ) kirtaviečių į Δ atvežta ~160 lietuvių (iš Lietuvos atvežti tuo pačiu ešelonu kaip ir Δ tremtiniai). Visose šiose gyvenvietėse buvo ir kitų tautybių tremtinių (rusų, ukrainiečių, baltarusių, totorių). Visi jie kir-

to mišką, rąstus gabeno ir krovė prie Jenisejaus, rišo sielius ir jų vilkstines („karavanas“) plukdė į Igarką, Dudinką, statė naujus barakus, namus. 1956 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą. 1951 lietuvių tremtinių atminimui Δ kapinėse buvo pastatytas 13 m aukščio medinis kryžius (padarė tremtiniai Motiejus Kavaliauskas ir Kazys Ratkevičius); ilgai niui nugriuvo, 1987 jo vietoje pastatytas kitas, ~4 m aukščio. 1956 Δ kapinėse buvo palaidoti 49 lietuviai. 1989–91 nemažai palaikų parvežta į Lietuvą. 1991 Krivliake dar gyveno 5 lietuviai.

KRŪMKA, kaimas Krasnojarsko kr., Irbeiskojės r.j., ~20 km į p. nuo Irbeiskojės ir nuo Kansko–Abakano geležinkelio; kolūkio centr. gyvenvietė. 1949.IV.15 į Δ atitremta 17 šeimų (59 žm.) nuo Kretingos, Palangos, Klaipėdos; vėliau iš konc. stovyklų atvyko dar 3 žmonės. Kaimas buvo didelis, vietiniai gyventojai – per kolektyvizaciją (1929–33) išbuožinti ir čia atitremti įvairių tautybių valstiečiai (ukrainiečiai, baltarusiai, rusai, burlatai) – gyveno labai skurdžiai. Lietuviai dirbo kolūkyje, kirto mišką. Iš pradžių visi gyveno viename barake, vėliau kai kurie nusipirko trobeles. Pirmaisiais metais už darbą buvo beveik nemokama, žmonės badavo (dvi moterys mirė nuo bado), vėliau ėmė gauti siuntinių iš Lietuvos, prasikūrė ir patys. 1957 pradėjo grįžti į Lietuvą (dauguma grįžo 1959). Δ kapinėse buvo palaidoti 4 lietuviai. 1990 vieno tremtinio palaikai parvežti į Lietuvą. Dabar kaimas labai sunykęs.

KROPŪTKINAS, Kropotkino kasyklos (rus. Kropotkinskij priižsk; iki 1930 **Tichono Zadonskis**), auksakasių gyvenvietė Irkutsko sr., Bodaibo r.j., ~110 km į š. r. nuo Bodaibo miesto, Kropotkino kalnuose, prie Nigrio upelio (Žujos baseinas), amžinojo įšalo zonoje. Nuo seno prie Δ kasamas auksas. Po II pasaulinio karo čia dirbo daug įvairių tautybių tremtinių, tarp jų buvo ir lietuvių (1949 atitremta ~60 žm.; tai buvo daugiausia pavieniai, likę nuo 1949.III.25 trėmimo žmonės). Dirbo atvirose aukso kasyklose. Gyveno barakuose po keliolika žmonių kambaryje. Badavo. Medicininės pa-

Krivliakas. Sielių „karavanas“ Symo upėje (1953)

Krivliakas. Lietuvis tremtinės ride-na rąstus prie Jenisejaus (1953)

Kromka. Viktorijos Montvidaitės ir Justino Žibinsko vestuvės (1954)

Kropotkinas. Vandens čiuurkšle plau-namas auksas (1953)

galbos – jokios, su kitomis gyvenvietėmis galima buvo susisiekti vasarą sunkvežimiais, žiemą traktoriais traukiamomis rogėmis. Buvo septynmetė mokykla, klubas. Apie 1958 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą, nors ne visiems buvo leista joje apsigyventi.

KUBEJINKA, kaimas Krasnojarsko kr., Manos rj., ~15 km į p. nuo Šalinskojės; kolūkio centras. 1948 į Δ iš dabartinio Anykščių rj. atitremtos 5 šeimos. Kaimas nemažas, labai skurdus. Tremtiniai dirbo kolūkyje. 1958–59 visi grįžo į Lietuvą.

KUIBYŠEVAS, buvusį miško kirtėjų gyvenvietė Chakasijoje, Taštupo rj., ~40 km į p. r. nuo Taštupo, V. Sajano kalnuose, Džebašo upės (Abakano deš. intakas) deš. krante; priklausė Taštupo miško pramonės ūkiui. 1948.VI į Δ iš dabartinio Lazdijų rj. buvo atitremta apie 25 ūkininkų

šeimos. Netrukus kelios šeimos persikėlė kitur, Kuibyševe liko 19 lietuvių šeimų. Lūšnelėse iš kedrų rąstų, apkastose žemėmis, gyveno ~10 vietinių rusų šeimų. Lietuviai iš pradžių gyveno trijuose dideliuose barakuose, po 3–4 metų pradėjo statyti namelius, išrovė kelmus, susikasė daržus. Jie kirtė mišką, gabeno rąstus prie Džebašo upės, pavasarį plukdė į Abakaną. 1957 pradėjo grįžti į Lietuvą, iškirtus aplinkinius miškus, vietiniai gyventojai išsikėlė kitur; apie 1975 Δ sunyko. Išliko mišku apaugusios kapinės. Jose yra palaidota ~20 lietuvių; 1990 dviejų tremtinių palaikai parvežti į Lietuvą.

KUIBYŠEVO HIDROELEKTRINĖ, Volgos hidroelektrinė, yra prie Volgos, netoli Samaros (buv. Kuibyševas). Pradėta statyti 1950, pirmas agregatas paleistas 1955, visu pajėgumu veikia nuo 1957. Ją statė įvairių tautybių kaliniai – ukrainiečiai, lietuviai, rusai, žydai, moldavai, bulgarai, rumunai, lenkai ir daugelis kitų. Volgos dešiniajame krante buvo statomas hidroelektrinės pastatas, kairiajame – būsimąjį Kuibyševo tvenkinio (dar vadinamo Žigulių jūra) dauba, užtvanka, šliuza. Abiejuose krantuose buvo Kunejevo pataisos darbų konc. stovyklos barakai. 1954 ši konc. stovykla turėjo keliolika punktų, juose kalėjo 60–70 tūkstančių kalinių, tarp jų daug kriminalinių. Polit. kaliniai lietuviai (daugiausia jauni, tinkantys sunkiam fiziniam darbui) sudarė 10–15% visų polit. kalinių. Jie buvo atvežami iš kitų konc. stovyklų ir iš Lietuvos. Dvi grupės iš Lietuvos buvo atvežtos 1953. Pirmoji (64 žm.) pateko į punktą, buvusį Volgos kairiajame krante, būsimąjį Kuibyševo tvenkinio dugne. Lietuviai buvo suskirstyti į 2 brigadas. Jie dirbo žemės darbus (dauba buvo ruošiamas betonavimui), užtvankos ir šliuzų statybose, tiesė kelius ir geležinkelius, krovė akmenis. Iš viso tame konc. stovyklos punkte buvo ~3000 kalinių, iš jų ~300 polit. kalinių lietuvių. Antroji grupė (~30 žm.) iš pradžių dirbo Volgos dešiniajame krante, vėliau buvo perkelta į kairįjį. Tarp kalinių buvo Antanas Stasiškis (nuo 1992 Lietuvos Seimo narys, Lietuvos polit. kalinių sąjun-

Kuibyševo hidroelektrinė. Polit. kaliniai Antanas Stasiškis, Vytautas Ratkevičius ir Antanas Vengris aukštutinių šliuzų statyboje (1954)

gos, nuo 1995 – dar ir Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių bendrijos pirmininkas), teatrologas Antanas Vengris, rašytojas Eugenijus Ignatavičius. 1954–55 grupelė lietuvių (6 žmonės) leido slaptą ranka rašytą laikraštėlį „Tėvynės aidas“. Tai iliustruotas 18–24 puslapių leidinėlis. Išėjo 13 jo numerių. Jame buvo spausdinami konc. stovykloje sukurti eilėraščiai, apsakymai, straipsniai, per radiją išgirstų žinių santraukos (pastarosios buvo gaunamos iš laisvėje gyvenančių darbininkų, daugiausia buvusių kalinių). Per tą laiką nė vienas leidinėlio numeris nepateko į administracijos rankas. 1955–56 konc. stovykloje veikė slapta polit. organizacija, siekusi įkurti partiją, galinčią vadovauti kovai su sovietų valdžia. Jai priklausė ~30 narių (iš jų 2 lietuviai). 1956.IV.15 visi jie buvo suimti, 10 žmonių (tarp jų ir A. Stasiškis) nuteisti 3–8 metus papildomai kalėti.

Nuo 1954 pabaigos kalinių Δ statybose ėmė mažėti: į jas buvo atvežama demobilizuotų kareivių, kai kurie kaliniai (ypač teistieji kaip nepilnamečiai) buvo paleisti į laisvę. 1956 visi polit. kaliniai buvo perkelti į Mordovijos konc. stovyklas.

KUIBYŠEVSKAS, gyvenvietė Tadžikijos pietuose, ~15 km į š. v. nuo Kurgan

Tiubės, Vachšo upės slėnyje; rajono centras. 1945.VI į Ujalo gyvenvietę (~60 km į p. nuo Dušanbės) iš Lietuvos atvežtas ešelonas žmonių. Dauguma jų buvo išskirstyti po Kuibyshevsko rajono kolūkius (dirbo medvilnės laukuose); apie jų gyvenimo sąlygas ↑ *Vachšo slėnis*. Kuibyshevске liko ~20 šeimų, vėliau atsikėlė ir daugiau. 1947 iš Odesos sr. atitremta vokiečių. Tuo metu Δ buvo nedidelė gyvenvietė, namai daugiausia statyti iš nedegtų pilkžemio plytų. Buvo paštas, 3 paroduotuvės, kino teatras, vidurinė mokyk-

Kuibyshevo hidroelektrinė. Lietuvių brigados žmonės. Viduryje – Eugenijus Ignatavičius (1954)

Kuibyshevo hidroelektrinė. Tolumoje – 5-asis konc. stovyklos punktas (1955)

Kuita. Šiame name gyveno šešios tremtinių šeimos

la, medvilnės priėmimo punktas, ligoninė, mašinų ir traktorių stotis, turgavietė. Lietuvos tremtiniai dirbo mašinų ir traktorių stotyje, ligoninėje, įvairiose artelėse. Jaunimas mokėsi. Ilgainiui kai kurie įsigijo nuosavus namelius. 1955–1956 nutrėmimas panaikintas. Dabar Δ labai išaugęs. Išliko apleistos lietuvių ir vokiečių kapinės. 1991.X į Δ buvo nuvykusi Vilniaus tremtinių bendrijos surengta ekspedicija. Keletas buvusių Lietuvos tremtinių šeimų tebegyvena Kubyševske ir dabar.

KUITA, Verchniaja Kuita, kaimas Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Nukutų r.j., ~30 km į š. v. nuo Nukutų, prie Tanguto upelio (Ungos kair. intakas); kolūkio centr. gyvenvietė. 1949.V į Δ iš buvusių Zarasų, Rokiškio, Utenos apskričių atitremta ~15 ūkininkų šeimų. Dar 3 šeimos apie 1952 atsikėlė iš Aršano (~6 km nuo Δ). Kuitoje tuo metu gyveno ~200 vietinių gyventojų, apie pusė jų buvo buriatai (jie gyveno jurtose), kita pusė – rusai, ukrainiečiai, totoriai, atitremti čia apie 1937. Lietuviai dirbo lauko darbus, gyvulių fermose, kirto mišką. Mirusieji buvo laidojami Tangutų gyvenvietės kapinėse (~12 km į p. r. nuo Δ). 1958 tremtiniai pradėjo grįžti į Lietuvą (kelios šeimos pasiliko gyventi Sibire). Apie 1970 kaimas sudegė per taigos gaisrą. 1989 Kuitoje dar gyveno ~15 vietinių gyventojų šeimų.

KULTŪKAS, kaimas Irkutsko sr., Usolės r.j., ~30 km į p. v. nuo Sibiro Usolės, Kartagono upės (Kitojaus kair. intakas) slėnyje. 1949 į Δ iš Lietuvos (dabartinių Kaišiadorių ir Jiezno r.j.) atitremta ~15 šeimų. Tremtiniai dirbo žemės ūkio dar-

bus, gyvulių fermose. Vėliau dauguma jų persikėlė į Bolše Žilkino (tuo metu – Novo Žilkinas) kiaulininkystės taryb. ūkį (~15 km į p. r. nuo Δ), kur buvo geresnės gyvenimo sąlygos. 1957–58 dauguma lietuvių grįžo į Lietuvą. Δ kapinėse 1954 buvo 14 lietuvių kapų. 1991 Kultuke dar gyveno viena lietuvių šeima.

KUMŪRAS, kaimas Krasnojarsko kr., Bolšoi Ulujaus r.j., ~10 km į š. nuo Bolšoi Ulujaus, prie Čiulymo upės. 1949 į Δ nuo Ylakių, Tirkšlių, Laižuvos atitremta 16 ūkininkų šeimų. Be lietuvių, buvo kitų tautybių tremtinių: 17 Pavolgio vokiečių šeimų, lenkų. Vietiniai gyventojai gyveno labai skurdžiai, nebuvo kam dirbti (~100 vyrų negrįžo iš karo). Tremtiniai dirbo lauko darbus, statybose, gyvulių fermose beveik be atlyginimo. Į Lietuvą dauguma grįžo 1957.

KUNGŪRAS, miestas (nuo 1781) Permės sr., prie Sylvos ir Irenės santakos. Geležinkelio stotis. Prie Δ gaunama nafta. Miesto pakraštyje yra Kungūro stalaktitų urvas (elektrifikuotas), apylinkėse gausu natūralių olų. XX a. 5–6-ajame dešimtmetyje šiose olose buvo laikomos maisto atsargos, karinės paskirties medžiagos ir įrengimai. Veikė konc. stovykla, turėjusi 19 punktų mieste ir jo apylinkėse. Kaliniai daugiausia olose rengė slėptuves nuo branduolinio ginklo. Viename Δ punktų, įkurtame dviejose cerkvėse pačiame Kungūre, 1948–50 kalėjo keletas lietuvių. Šio punkto kaliniai (jų buvo ~900 žmonių) gamino platforminius vagonus. Vėliau į Δ konc. stovyklas buvo atsiųsta dar keletas lietuvių tremtinių, nubaustų už pabėgimą iš tremties.

KUOGASTĀCHAS, buvusi žvejų gyvenvietė Jakutijos šiaurėje, Ust Janos r.j., prie Laptevų jūros. 1942.VIII į Δ iš Leningrado sr. atitremta ~300 vokiečių ir suomių, iš Altajaus kr. – 55 Lietuvos gyventojų šeimos (186 žmonės, tarp jų 19 mokytojų). Tarp tremtinių buvo žurnalistas Juozas Gudjurgis, tolimojo plaukiojimo kapitonas Eduardas Sliesoraitis. Iš pradžių tremtiniai gyveno palapinėse. Žiemai jie pasistatė 3 jurtas, pastatė žuvų apdorojimo cechą, kepyklą,

žvejojo ir dorojo žuvis (sūdė, dėjo į statines). 1943 statė ledainę; ją vasarą užliejus atitirpusio ežero vandeniui, 1944 statė kitą. Žmonės sirgo skorbuto, mirė nuo bado, šalčio (vien pirmąją tremties žiemą mirė apie 1/3 tremtinių, ypač daug suomių). 1949 prie Δ sumažėjus žuvų, dauguma tremtinių iš Δ buvo perkelta į Lenos deltos gyvenvietes; Δ sunyko (išliko apleistos kapinės, ledainė, 2 nameliai). Po II pasaulinio karo Δ uoste veikė konc. stovykla, tarp kalinių buvo ir Lietuvos gyventojų. 1989 vasarą į Δ iš Lietuvos (Vilniaus) buvo nuvykusi buvusių tremtinių suorganizuota ekspedicija. Jos dalyviai Δ kapinėse pastatė maumedinį kryžių tremtinių atminimui. Plačiau apie tremtinius ir jų gyvenimo sąlygas ↑ *Janos delta*.

KURDOJĀKAS, buvusi sakų rinkėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Nižnij Ingašorj., ~10 km į p. nuo Rešotų geležinkelio stoties; priklausė Lebiažės miško chemijos ūkio Kliučių skyriui. 1948.VI į Δ vietovę negyvenamoje talgoje atitremta ir dviejuose barakuose apgyvendinta ~40 šeimų nuo Utenos, Molėtų, Švenčionių, Ignalinos. Moterys, vaikai, seneliai čia rinko pušų saksus, vyrai buvo išvežti į miškus už 20 km. Ten jie gyveno palapinėse ir statė Tumanšeto gyvenvietę. 1949 pavasarį į Tumanšetą iš Δ buvo perkeltos ir jų šeimos.

Kuogastachas. Tremtinių kapai 1989

Kuogastachas. Tremtinių statyta ledainė žuvims laikyti (1989)

Kurolinas 1990

Kurtiulis 1954

Kurtiulis. Tremtiniai gabena rąstus prie upės (1954)

KURGÁN TIUBĖ, miestas Tadžikijoje, ~80 km į p. nuo Dušanbės; srities centras. Pradėjo kurtis XVII a. Veikia katalikų bažnyčia (ją pastatydino buvę tremtiniai – Odesos sr. vokiečiai). Prie jos esančiose kapinėse yra palaidota 1945 į Tadžikiją atitremtų Lietuvos gyventojų (↑ *Vachšo slėnys*). 1991.X.25 šiose kapinėse pastatytas ir pašventintas medinis kryžius su užrašais lietuvių ir senąja tadžikų kalba Tadžikijoje 1945–55 kentėjusiems ir mirusiems Lietuvos tremtiniams (išdrožė tautodailininkas skulpt. Donatas Gediminskas).

KURŪLINAS, miško kirtėjų gyvenvietė Tomsko sr. rytuose, Aukštutinės Ketės rj., ~45 km į š. v. nuo Belyj Jaro, Kuroli-

no ežero š. krante; priklauso Nibegos miško pramonės ūkio Kuzurovo skyriui. Įkūrė apie 1930 iš Altajaus kr. atitremti rusai. 1943 buvo atvežta kalmukų (beveik visi jie mirė nuo bado ir šalčio), vėliau – iš Kaukazo turkų, apie 1948 – vakarų ukrainiečių. 1951.X į Δ iš Lietuvos (daugiausia nuo Rokiškio, Kupiškio, Panevėžio, Biržų, Anykščių, Vabalninko) atitremtos 45 šeimos (170 žm.); buvo ir ~30 pavienių žmonių, kurių šeimos gyveno Kuzurove (~40 km į p. v. nuo Δ). Dalis tremtinių buvo apgyvendinta už 7–8 km nuo Δ buvusiose Borovajos ir Borovuškos kirtavietėse. Tuo metu Δ buvo nedidelė dar statoma gyvenvietė su pradine mokykla, parduotuve, ligonine, valgykla; produktai, paštas buvo atgabenami iš Kuzurovo. Visi Δ gyventojai kirtė mišką, gabeno rąstus prie Kuzurovo upės (Ketės deš. intakas) ir plukdė į Ketę. 1952.II į Δ iš Lietuvos atitremti dar keli žmonės (seniau ištremtų šeimų nariai). Į Lietuvą lietuviai pradėjo grįžti 1957. 1990 iš Δ kapinių vienos lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą (liko dar 5). Gyvenvietė tebėra kaip ir buvusi, tik vietoj senų namų pastatyti nauji; yra aerouostas (~1,5 km nuo Δ).

KURTIŪLIS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr. pietuose, Balachtos (buv. Daūrskojės) rj., ~70 km į p. r. nuo Balachtos; priklausė Daūrskojės miško pramonės ūkiui. 1954 žiemą į Δ iš Dvojeustės ir Poperečkos (20–25 km į š. v. nuo Δ) buvo atkelta ~30 lietuvių šeimų (1948 ištremti daugiausia iš buvusios Kėdainių apskrities). Čia jie kirtė mišką, vežė ir krovė rąstus prie Čeriomuškos upės, juos plukdė, statė barakus. 1957 pradėjo grįžti į Lietuvą. Dabar Δ sunykęs. 1989–90 kai kurių Δ kapinėse palaidotų lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą.

KUSKŌVAS, kaimas Tomsko sr., Tomsko (buv. Tugano) rj. ↑ *Kantinas*.

KUTAIŠIS, miestas Gruzijoje, prie Rionio upės. Geležinkelių mazgas. 1945 netoli Δ pradėjus statyti automobilių gamyklą, įkurta konc. stovykla. Joje kalėjo daugiausia Vokietijos A. Vlasovo armijos kariai, Raudonosios armijos kareiv-

viai ir karininkai, sugrįžę iš vokiečių nelaisvės, karo belaisviai japonai. 1945.X – 1947.V čia buvo ir ~1900 Lietuvos gyventojų (daugiausia lenkų), atvežtų iš Jelšankos (Rusija, Saratovo sr.; iš Lietuvos išvežti 1945.III–VI). Jie dirbo statybose. 1947.III Lietuvos kaliniai streikavo – nėjo į darbą, reikalavo paleisti juos į Lietuvą arba leisti išvykti į Lenkiją. Dalis kalinių buvo paleista, kiti (~1200 žm.) 1947.V.13 išvežti į Borovičių (Novgorodo sr.), Astrachanės ir Stalingrado (dabar Volgogradas) konc. stovyklas.

KUTĀŠAS, buvęs kaimas Altajaus kr., Kalnų Altajaus (iki 1948 Ojrotų) auton. srityje, Čiojos r.j., ~15 km į p. r. nuo Gorno Altaisko, Jolgo kalnuose. 1941.VII į Δ iš Lietuvos (Jonavos, Kėdainių, Širvintų, Ukmergės miestų ir apylinkių) buvo atitremta ~130 žmonių. Tai buvo daugiausia mokytojų šeimos, buvo ir valdininkų, turtingų ūkininkų (moterys, seneliai ir vaikai; vyrai kaip polit. kaliniai buvo išvežti į konc. stovyklas). Dauguma tremtinių lietuviai, buvo kelios lenkų ir žydų šeimos. Jie kirto ir plukdė mišką, ruošė žiemai malkas, pašarus gyvuliams. Δ – nedidelis kaimelis kalnų upės Saidyso (Maimos intakas) slėnyje. Kelios vietinių rusų ir mordvių šeimos gyveno trobelėse ir žeminėse. Lietuvos tremtiniai buvo apgyvendinti kitoje upelio pusėje, tuščiaime miško kirtėjų barake su dviejų aukštų gultais. 1942 apie 70 žmonių buvo išvežta darbams į Jakutijos šiaurę (prie Laptevų jūros). 1947 iš Lietuvos savo iniciatyva atvykęs Kazimieras Kezys keletą vaikų parvežė į Lietuvą. Kiti tremtiniai pradėjo grįžti 1958. Jiems išvykus, kaimas sunyko. Apleistose kapinėse yra lietuvių kapų.

KUTŪLIKAS, miesto tipo gyvenvietė Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, ~25 km į š. v. nuo Čeremchovo, prie Transsibiro geležinkelio; Alario r.j. centras. 1949.IV ir 1950 į Δ geležinkelio stotį buvo atvežti keli ešelonai tremtinių iš Lietuvos, Latvijos ir Estijos. Iš čia tremtiniai buvo išskirstyti į aplinkines gyvenvietes. Kutulike iš pradžių buvo palikta ~60 lietuvių šeimų, vėliau jų atsikėlė ir daugiau. Be jų, gyveno daug

Kutašas. Antkapinis paminklas lietuviams tremtinių atminimui

vakarų ukrainiečių. Tremtiniai dirbo statybose (statė iš akmenų sandėlius), aplinkiniuose kolūkiuose, Δ mašinų ir traktorių stotyje (~2 km nuo Δ; keliolika šeimų ten ir gyveno). Tuo metu Kutulike buvo paštas, vidurinė, septynmetė ir 4 pradinės mokyklos, poliklinika, 2 paroduotuvės, kino teatras, kultūros namai, klubas, arbatinė, pieninė. Į Lietuvą lietuviai pradėjo grįžti 1957.

Kutulikas. IX klasės mokiniai, tarp jų 8 lietuviai (1950)

KUTŪZOVKA, gyvenvietė Chabarovsko kr., Lazo r.j., ~15 km į p. r. nuo Bičevajos; Choro miško pramonės ūkio pagalbinis daržininkystės ūkis. 1950.X.1 į Δ atitremtos 6 ūkininkų šeimos (33 žm.) iš Žemaitijos (ešelonas suformuotas Tauragėje), 1950.X.19 – dar 15 šeimų (60 žm.) iš dabartinių Kupiškio, Biržų r.j. Tais pačiais metais atvežta ir ukrainiečių. Δ buvo nemažas kaimas tarp miškų. Sichote Alinio kalnų priekalniuose; veikė septyn-

metė mokykla. Tremtiniai gyveno barakuose. Stipresnieji vyrai ir moterys kirtė ir plukdė mišką, kiti dirbo žemės ūkio darbus – augino daržoves. 1957–59 beveik visi lietuviai grįžo į Lietuvą. 1990 į Δ iš Lietuvos (Panevėžio) buvo nuvykusi buvusių tremtinių grupė; parvežta palaikų į Lietuvą. Dabar Δ labai sunykusi; joje tebegyvena viena lietuvė.

KUZŪROVAS, buvęs kaimas Tomsco sr., Aukštutinės Ketės rj., ~50 km į v. nuo Belyj Jaro, prie Ketės (Obės deš. intakas) ir Kuzurovos santakos; Nibegos miško pramonės ūkio Kuzurovo skyrius. 1951.X į Δ iš dabartinių Rokiškio, Panevėžio, Kupiškio, Biržų, Anykščių rj. atitremta ~300 žmonių (lietuviai, kelios Lietuvos rusų ir latvių šeimos). Iš Kolpaševo jie buvo atplukdyti 3 baržomis Ketės upe ir apie 2 savaites gyveno ant upės kranto, paskui keletą mėnesių (kol buvo išvežioti į miško kirtavietes taigoje) – pas vietinius žmones. Daugiausia žmonių pateko į Kurolino (~40 km į š. r. nuo Δ), 6 šeimos – į Verchniaja Nalimnajos (~8 km į š. nuo Δ) gyvenvietes, 6 šeimos (18 žm.) – į Splavnąją (barakas miške, prie upės; jame gyveno miško plukdytojai), kelios šeimos – į Staroje Kuzurovo kaimelį (pora sodybų ~2 km nuo Δ). Kuzurove buvo paliktos 24 šeimos (109 žm., iš jų 84 vaikai); ~30 žmonių iš šių šeimų (jaunesni ir stipresni) buvo išsiųsti dirbti

Kuzurovo kaimas
per potvynį 1986

į Kuroliną. Δ buvo nedidelis kaimelis pamiškėje. Jį apie 1930 įkūrė iš Altajaus kr. atitremti rusai ūkininkai. Gyveno ir apie 1948 iš Kaukazo ir Užkarpatės atitremtų žmonių. Apylinkėse daug ežerų, pelkių. Su kitomis gyvenvietėmis susisiekiama tik upe. Kasmet pavasarį, tirpsiant taigoje sniegui, Ketės vanduo pakyla 5–6 m ir apsemia kaimą bei aplinkines pievas. Buvo paštas, septynmetė mokykla, parduotuvė. Lietuvos tremtiniai visą tremties laiką gyveno barakuose, tik vienas kitas po kelerių metų persikėlė į atskirus namelius (kas pasistatė, kas nusipirkė). Jau antraisiais metais, išrovę kelmus, jie įsirengė daržus, įsigijo gyvulių. Dirbo prieplaukoje (krovė baržas), ūkyje, prižiūrėjo arklius, šienavo (šieną veždavo ir į Kuroliną). 1952–53 į Δ iš Verchniaja Nalimnajos, Splavnajos buvo atkeltos kai kurios ten nutremtos šeimos, vėliau viena lietuvė atvyko iš konc. stovyklos. Į Lietuvą lietuviai pradėjo grįžti 1957. Kuzurove mirė 13 Lietuvos tremtinių. Jų atminimui apie 1954 Δ kapinėse pastatytas aukštas medinis kryžius (padarė ukrainietis Šutiakas). 1986 į Δ buvo nuvykęs buvęs tremtinys Alfredas Ališauskas su dukra; jie sutvarkė Δ kapines, prie lietuvių kapų pastatė nedidelius medinius kryžius. 1990 vasarą į Δ iš Lietuvos (Kauno) buvo nuvykusi buvusių tremtinių suorganizuota ekspedicija. Jos dalyviai sutvarkė kapus, restauravo kryžių, 8 tremtinių palaikus parvežė į Lietuvą. Dabar Kuzurove dar gyvena keli senukai, daug namų stovi tuščių.

KUŽŪRAS, kaimas Irkutsko sr., Irkutsko (buv. Kirovo) rj., vienas iš keturių ↑ *Saigutus* sudariusių kaimų.

KUŽNIA, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Balachtos (buv. Daūrskojės) rj., ~125 km į p. nuo Krasnojarsko, Manos Belogorės (R. Sajano atšaka) kalnuose, Sisimo (Krasnojarsko tvenkinio baseinas) kalr. krante. Priklausė Bolšaja Rečkos miško pramonės ūkiui. Kaip ir Kičibašą (~10 km aukštyje Sisimo upe), Kužnią negyvenamoje taigoje įkūrė per kolektyvizaciją iš Užbaikalės atitremti rusai ūkininkai. 1939–40 į Δ

iš V. Ukrainos ir Baltarusijos buvo atitremta lenkų (beveik visi jie mirė nuo bado; 1948 Δ apylinkėse buvo gausu jų kapų), karo pradžioje – suomių (1947 jie išvyko į tėvynę), Pavolgio vokiečių, 1950 ar 1951 – vakarų ukrainiečių. 1948.VI atitremta ~70 šeimų iš Lietuvos (buvusios Kėdainių apskritys). Tuo metu pirmųjų Δ gyventojų jau buvo likusios tik kelios šeimos (vienį negrįžo iš karo, kiti išsikėlė kitur), daug jų namelių stovėjo tuščiai; juose ir buvo apgyvendinti lietuviai. Δ buvo nuošaly nuo kitų gyvenviečių, su jomis susisiekti buvo galima tik kalnų takais arba upe – žiemą ledu, vasarą plaustais. Darbingi šeimų nariai kirto miškus toli nuo Δ, pareidami tik savaitgaliams ar dar rečiau. Likusieji gyvenvietėje rūpinosi malkomis, maistu, pašaru arkliams. Pirmaisiais metais visi labai vargo, vėliau kiek prasikūrė, pasisodindavo bulvių (žemė labai derlinga), miške pasirinkdavo uogų, kedro riešutų. 1957–59 dauguma lietuvių grįžo į Lietuvą. Jiems išvykus, gyvenvietė sunyko. Išliko mišku apaugusios kapinės; 1989–1990 kai kurių jose palaidotų lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą.

KUŽURLÀ, žeminių gyvenvietė Altajaus kr.; taryb. ūkio, kurio centras ↑ *Jaboganas*, padalinys.

KVITÒKAS, gyvenvietė Irkutsko sr., Taišeto r.j., ~30 km į š. r. nuo Taišeto, Toporoko (Birusos deš. intakas) kair. krante, ~5 km nuo Baikalo–Amūro magistralės; priklauso Taišeto miško pramonės ūkiui. 1948.VI.8 į Δ atitremta ~500 žmonių iš dabartinių Šiaulių ir Pakruojo r.j.; kiti to ešelono tremtiniai buvo išskirstyti po aplinkinius kolūkius ir miško kirtavietes. 1950 atvežta nemažai ukrainiečių. Buvo ir kitų tautybių tremtinių – lenkų, suomių, armėnų, kinų (seniau jų čia buvo daug; beveik visi mirė nuo bado, šal-

Kvitokas. Lietuvių miško kirtėjų brigada (1949)

Kvitokas. Sekmadienio pamaldos kapinėse (1956)

Labaskovas. Eugėja ir Romas Dubickai renka pušų sakus (1955)

Labaznojė. Medikščiai lietuviai prie savo barako (1954)

čio, ligų). Δ – sena gyvenvietė. Jos centre (senojoje dalyje), dideliuose daugia-
bučiuose į barakus panašiuose namuose gyveno vietiniai gyventojai rusai – t. p. buvę tremtiniai arba kaliniai. Čia buvo paštas, ligoninė, mokykla, vaikų namai, kepykla, parduotuvė, arbatinė, klubas, prie upės – lentpjūvė. Tremtiniai gyveno kitoje gyvenvietės dalyje, vadinamoje „Lesoučastok“. Ten buvo japonų karo belaisvių statyti žemi, ilgi, nešildomi barakai (jų buvo ~20), lentpjūvė, klubas, nedidelė parduotuvė, kepykla, valgykloje įrengta pradinė rusiška mokykla tremtinių vaikams, sename name – vaikų darželis. Aplink Δ – miškais apaugusios kalvos, apylinkėse daug Taišeto koncentracijos stovyklų grupių priklausiusių konc. stovyklų. Netoliese (~2 km nuo Δ) buvo kalnas Zolotaja gora, kuriam kaliniai kasė žerutį. Vieni tremtiniai

kirto mišką už 25–35 km nuo Δ (žmonės ten visą savaitę barakuose ir gyvendavo), kiti dirbo Δ lentpjūvėje: traukė iš upės rąstus, pjovė lentas, pabėgius, krovė vagonus. 1958 lietuviams nutrėmimas buvo panaikintas, bet ne visiems leista grįžti į Lietuvą. Dabar Δ gerokai išaugęs. Barakai, kuriuose gyveno lietuviai, nugriauti; jų vietoje pastatyti nauji namai. Kvitoke tebegyvena keletas lietuvių. Išlikusios lietuviškos kapinės (jose buvo palaidota ~20 lietuvių), ant kapų stovi maumediniai kryžiai. 1989 kai kurių tremtinių palaikai parvežti į Lietuvą.

LABASKŪVAS, buvusi sakų rinkėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Abano (buv. Dolgij Mosto) rj., ~40 km į š. nuo Dolgij Mosto; priklausė Dolgij Mosto miško chemijos ūkiui. 1953 į Δ atvežta lietuvių: tremtinių mokytojų šeima iš Jakutijos šiaurės (2 žmonės; iš Lietuvos ištremti 1941.VI.14), 4 buvę kaliniai iš Mordovijos konc. stovyklų (vyrai ir moterys). 1954 iš Lietuvos atvežti dar 2 senukai, iš konc. stovyklų, atlikę jose bausmę, atvyko dar 4 lietuviai ir ~10 kitų tautybių žmonių (latvių, estų, rusų). Vėliau Labaskove gimė 2 lietuvių vaikai. Δ – tai keli apgyvendinti nameliai taigos glūdumoje. Tremtiniai miškuose rinko pušų sakus. Iš pradžių visi gyveno viename kambaryje (kitame gyveno senukas – vienintelis Δ vietinis gyventojas), vėliau susiremontavo daugiau namelių. Į Lietuvą lietuviai grįžo 1956.

LĀBAZNOJĖ, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Balachtos (buv. Daūrskojės) rj., ~130 km į p. v. nuo Krasnojarsko, Manos Belogorės (R. Sajan atšaka) kalnuose, Sisimo (Krasnojarsko tvenkinio baseinas) deš. krante. Priklausė Bolšaja Rečkos miško pramonės ūkiui. 1948.VI į Δ iš Lietuvos (daugiausia iš dabartinių Kėdainių, Kauno rj.) atitremta ~40 šeimų. Tai sena gyvenvietė su naujai pastatytais apvalių rąstų barakais. Juose ir buvo apgyvendinti lietuviai. Vietinių gyventojų buvo ~30 šeimų. Darbingi šeimų nariai kirto ir plukdė mišką už 15–20 km nuo Δ (ten mėnesiais ir gyvendavo), kiti gyvenvietėje dirbo įvairius ūkio darbus, ruošė malkas, šie-

navo, tiesė kelius, geležinkelius rąstams gabenti. Į Lietuvą daugelis grįžo 1958–60.

LĀMOS KONCENTRĀCIJOS STOVYKLĀ veikė nuo 1941 iki 6-ojo dešimtmečio vidurio už Šiaurės poliaračio, Krasnojarsko kr. š. vakaruose, ~100 km į r. nuo Norilsko, prie Lamos ežero. Priklausė Norilsko konc. stovyklų grupei (rus. su trumpintai Norillag). 1941.VIII į Δ buvo atgabenti 42 Lietuvos, Latvijos ir Estijos aukštieji artilerijos karininkai (14 lietuvių, 13 latvių ir 15 estų). 1941.VI.9 jie buvo išsiųsti į Maskvos F. Dzeržinskio karo akademijos artileristų pasitobulinimo kursus ir birželio 29 d. suimti akademijos vasaros stovykloje Gorochovetske. Δ vietoje tuo metu buvo tik baigiami statyti poilsio namai Norilsko konc. stovyklų viršininkams. Kaliniai buvo apgyvendinti palapinėse. Jie kirto mišką, statė būsimosios konc. stovyklos barakus ir kitus pastatus, fabrikėlį, kuriame buvo iš pušų spyglių gaminamas gėrimas nuo skorbuto Norillago kaliniams; vėliau tame fabrikėlyje ir dirbo. Iki 1944 15 buvusių karininkų (iš jų 4 estai, 7 latviai ir 4 lietuviai) mirė nuo bado ir ligų, kiti, pasibaigus II pasauliniam karui, buvo išvežti į kitas Krasnojarsko kr., Mordovijos, Uralo konc. stovyklas ir kalėjimus. 1956 visi reabilituoti. Toje vietoje, kur palaidoti karininkai, 1964 buvęs polit. kalinys Ivanas Sidorovas pastatė paminklinį stulpelį su keliomis Lamos konc. stovykloje žuvusiųjų pavardėmis. 1989 balandį į Δ iš Lietuvos, 1990 rugpjūčio mėn. iš Lietuvos, Latvijos ir Estijos buvo nuvykusios ekspedicijos. Pirmojoje dalyvavo 8 žmonės, antrojoje – 45. Ekspedicijų dalyviai 1989 Δ kapinaitėse prie medžio pritvirtino ažuolinę paminklinę lentą su žuvusiųjų Lietuvos karininkų pavardėmis, 1990 sutvarkė kapines, įrengė memorialą – pastatė akmeninį tribriaunį paminklą (projekto autorius inž. Romualdas Svidinskas, kryžių padarė Alfredas Staškus), supylė 14 simbolių kapų, prie buvusio barako, kuriame gyveno karininkai, pamatų pastatė stogastulpį su paminkline lenta, kurioje užrašytos čia kalėjusių karininkų pavardės (autoriai tautodailininkai Alvydas Antanavičius ir Algimantas Saka-

lauskas). Prie Lamos ežero kalėjo Lietuvos kariuomenės karininkai: korpuso artilerijos viršininkas gen. mjr. Vincas Žilys, korpuso artilerijos štabo viršininkas plk. Kazys Abaras, 179-osios divizijos artilerijos viršininkas gen. mjr. Jonas Juodišius, štabo viršininkas papulkininkis Antanas Malijonis, šios divizijos 618-ojo artilerijos pulko vadas mjr. Antanas Dapkus (mirė 1943), 619-ojo artilerijos pulko vadas plk. lt. Adomas Jonavičius, divizijos 617-ojo artilerijos pulko vadas plk. Alfonsas Sklėrius (mirė 1942), 184-osios divizijos artilerijos viršininkas plk. Leonas Rupšys (mirė 1942), štabo viršininkas plk. Vincas Jasulaitis, pulkininkai leitenantai Petras Daukšys (mirė 1942), Pranas Matulis, Edvardas Tallat-Kelpša, plk. Vladas Sidzikauskas ir mjr. Balys Steikūnas.

LAZARĖTAS, Rybnica, buvusi barakų gyvenvietė Komijoje, Pečioros rj., ~25 km į p. v. nuo Kadžeromo, prie Kotlaso–Vorkutos geležinkelio. 1945.VIII čia, ~6 km į š. nuo Rybnicos geležinkelio stoties, išlaipinta pusė ešelonu tremtinių iš Lietuvos. Jie buvo apgyvendinti dviejose buvusiose lenkų kariškių konc. stovyklose – Lazarete ir vadinamajame 45-a jame punkte (arba Peregone, ~6 km į p. nuo Δ). Lazarete (vėliau lietuviai jį ėmė vadinti Rybnica) buvo 4 ar 5 barakai, arklidės, gyveno kelios rusų šeimos, prižiūrėjusios geležinkelį. Čia buvo palikti nedarbingi seneliai, moterys, vaikai; jaunesnieji ir stipresnieji tremtiniai perkelti

Lamos koncentracijos stovykla. Lietuvių, latvių ir estų ekspedicijos dalyviai eina į kapinaites (1990)

Lamos koncentracijos stovykla. 1990 statytas stogastulpis

į 45-ąjį punktą, iš ten išsiųsti miško kirtimo ir plukdymo darbams (abi vietovės priklausė Kadžeromo miško pramonės ūkiui). Kirtavietės buvo už 10–15 km nuo Δ. Apie 20 jaunuolių buvo išsiųsta pajauti šieno prie Kožvos upės; vėliau jie buvo perkelti į Kadžeromą. 1946 iš kitų tremties vietų ir konc. stovyklų atvežta latvių, Pavolgio vokiečių. Per keletą metų beveik visi lietuviai Lazarete ir 45-ajame punkte mirė nuo šalčio, bado, ligų (ypač vidurių šiltinės, dizenterijos); buvo laidojami bendruose kapuose. 1946 Δ paverstas senelių ir invalidų prieglauda. 1950 abiejų konc. stovyklų barakai buvo nugriauti, likę gyvi tremtiniai persikėlė į kitas gyvenvietes (Rybnicą, Zeleboborską, Talają). Į Lietuvą leista grįžti 1958. Tebėra mišku apaugusios Δ kapinės. 1989–90 jose pastatyta lietuviškų kryžių; kai kurių lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą.

LAZŲ KONCENTRACIJOS STOVYKLÀ

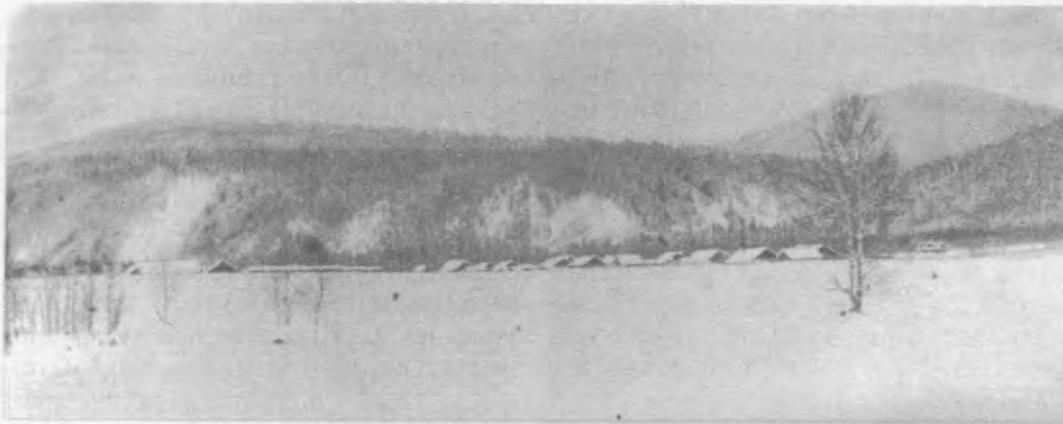
veikė po II pasaulinio karo Magadano sr., Srednekanskio rj., ~40 km į š. nuo Seimčiano, Poliarno kalnuose, Seimčiano upės (Kolymos kair. intakas) kair. krante. Priklausė Dalstrojaus, nuo 1948 – Berlogo konc. stovyklų grupėms. 1948 birželio mėn. į Δ atvežta ~500 polit. kalinių iš Lietuvos. Be jų, buvo dar ~2500 įvairių tautybių kalinių – kinų, vokiečių, lenkų, ukrainiečių, žydų, rusų. Visi jie kasė kasiteritą (žaliava alavui). Režimas ypatingasis. Po J. Stalino mirties dalis kalinių buvo išleista į laisvę (lietuviai – be teisės grįžti į Lietuvą).

LAŽKARĖJUS, kaimas Tomsko sr., Tomsko (buv. Tugano) rj., ~50 km į š. v. nuo Tomsko. 1951.XI į Δ iš Lietuvos atitremtos 7 šeimos (23 žm.). Δ buvo nedidelis kaimelis (~20 namų) taigos glūduose, kolūkis. Tremtiniai gyveno barakuose, paskui buvo išskirstyti pas žmones. Dauguma jų dirbo kolūkyje. Gyveno labai skurdžiai, badavo, vaikai elgetavo, rinkdavo ir pardavinėdavo uogas. Mirė viena lietuvė. Pirmieji tremtiniai į Lietuvą grįžo 1955.

LEBEDIOVKÀ, miško kirtėjų gyvenvietė Tiūmenės sr., Zavodoukovsko rj., ~50 km

į š. r. nuo Zavodoukovsko. Iki 7-ojo dešimtmečio pabaigos Δ priklausė Zavodoukovsko miško pramonės ūkiui. Po II pasaulinio karo čia buvo tremtinių kalmukų (beveik visi jie mirė nuo bado ir šalčio 1948 žiemą), Krymo totorių, Pavolgio vokiečių, estų, latvių, suomių. 1948–49 iš Tropinsko (~10 km į š. nuo Δ) buvo atkelta ~500 tremtinių lietuvių (iš dabartinių Šakių, Vilkaviškio, Marijampolės, Lazdijų, Varėnos rj. ištremti 1947.XII.19), 1949 atitremta daug ukrainiečių, 1950 – moldavų, gagaūzų, baltarusių. Lietuviai sudarė tremtinių daugumą. Δ buvo skurdi gyvenvietė. Namai iš netašytų rąstų, nedideli. Buvo parduotuvė, paštas, valgykla, fotoateljė. Tremtiniai kirtė mišką, dirbo dviejose pabėgių gamyklose, lentpjūvėse, krovė rąstus, lentas, pabėgius į vagonus, tiesė geležinkelį. Iš pradžių lietuviai gyveno nekūrenamuose barakuose. Netrukus jie pasistatė visą gatvelę nedidelių lentinių namukų (vietinė valdžia ir gyventojai ją vadino „banditskaja ulica“), pasisodino daržus, įsigijo gyvulių. Už tai 1951 lietuviams buvo sufabrikuota byla – jie buvo apkaltinti bandymu sukurti Lebediovkoje naują Lietuvą. Apie 50 vyrų buvo suimti, 3 iš jų sušaudyti, kiti nuteisti 25 metus kalėti ir 10 metų tremties, suimtųjų turtas konfiskuotas; 1956 visi buvo reabilituoti, sugrąžinti į Δ. Sumažėjus miškų aplink Δ, daug lietuvių šeimų išsikėlė į kitus miško kirtimo punktus: Lesnojų, Sosnovką, Staro Kamenką, Novo Kamenką. 1954 leista į Lietuvą grįžti vaikams, 1956 pradėjo grįžti ir suaugusieji. Dabar išlikusios tremtinių kapinės. 1989–90 beveik visų lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą.

LEBIŲŽĖ: 1. Buvęs kaimas Krasnojarsko kr., Manos (buv. Šalinskojės) rj., ~45 km į p. v. nuo Šalinskojės, ~10 km į v. nuo Bolšoi Unguto, R. Sajano priekalniuose, Manos deš. krante; kolūkio centras. 1949 pavasarį į Δ iš Taigos miško kirtavietės (~12 km nuo Δ) atkeltos 7 lietuvių šeimos (iš dabartinių Varėnos, Anykščių, Vilkaviškio rj. ištremtos 1948.V.22). Kaime tuo metu gyveno viena Pavolgio vokiečių šeima ir ~10 vietinių rusų šeimų. Tremtiniai dirbo lauko darbus, prižiūrėjo ark-

Lebiažė 1. 1960

Lebiažė 1. Tremtinio
Jonio laidotuvės (1954)

lius, žiemą kirtu mišką. Gyveno name-
liuose po 2 šeimas. 1957 pradėjo grįžti į
Lietuvą. Jiems išvykus, kaimas sunyko.

2. Kaimas Krasnojarsko kr., Niž-
nij Ingašo rj., prie Nižniaja Poimos – Ka-
rabulos geležinkelio (Transsibiro magist-
ralės atšaka), ~30 km į š. nuo Rešotų ge-
ležinkelio stoties. 1950.XI į Δ nuo Joniš-
kio, Skaistgirio, Žagarės atitremta 15
šeimų. Δ buvo nedidelis skurdus kaimelis,
priklausęs taryb. ūkiui. Jame gyveno
~10 rusų ir viena lenkų šeima. Tremtiniai
dirbo daugiausia prie geležinkelio –
krovė vagonus. 1956 viena lietuvių šeima
persikėlė į Tabagašetą (~4 km nuo Δ), kiti
pradėjo grįžti į Lietuvą.

Apie 10 km į š. r. nuo Δ buvo Le-
biažės geležinkelio stotis. Joje 1948.VI
buvo išlaipinta 4 vagonai lietuvių. Vyrų
buvo išsiųsti į miškus statyti barakų sa-
kų rinkėjams Razdolnojės, Tibišeto, Tili-
četo ir kituose Lebiažės miško chemijos
ūkio punktuose. Vėliau ten perkeltos ir
jų šeimos.

LEGOSTĀJEVAS, kaimas Krasnojarsko
kr., Novosiolovo rj., ~15 km į š. nuo No-
vosiolovo, Čiulymo deš. krante; kolūkio
centr. gyvenvietė. 1941.VII į Δ atitremtos
3 šeimos (9 žm.). Į du kitus kaimus (to
kolūkio brigadas) – Uvalus ir Starąja De-
revnią (1–2 km nuo Δ; abu prie Čiuly-
mo) – dar po 3 šeimas (atitinkamai 11 ir
15 žmonių). Tai buvo moterys, seneliai
ir vaikai iš dabartinių Biržų, Lazdijų, Ro-
kiškio rj.; vyrai dar Lietuvoje buvo at-
skirti ir išsiųsti į konc. stovyklas. 1942
viena šeima (4 žm.) iš Uvalų kaimo išvež-
ta į Jakutijos šiaurę. 1951.X į Δ kolūkį

buvo atitremtos dar 8 šeimos (35 žm.) iš
dabartinių Švenčionių, Utenos, Ignali-
nos rj.; porą metų jos gyveno Uvalų kai-
me, vėliau buvo perkeltos į Starąja De-

Legostajevas. Viena-
me kambaryje Uvalų
kaime gyvenę tremti-
niai (1952)

Leiba. Miško darbininkų lietuvių brigada prie gervės (ja iš miško buvo velkami rąstai)

Leiba. Medkirčiai lietuviai prie savo barako (1954)

revnią. Visi kaimai turėjo po kelis šimtus gyventojų (tai buvo daugiausia tremtiniai Pavolgio vokiečiai, estai, kazachai, totoriai), visuose buvo pradinės mokyklos, klubai. Staraja Derevnioje dar buvo pieninė, Legostajėve – grūdų džiovykla.

Tremtiniai dirbo laukuose, gyvulių fermose, žiemą kirto mišką. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1956. Jiems išvykus, Staraja Derevnia sunyko. Dabar Δ išaugęs, Uvalai likę tokie pat. Δ kapinėse buvo palaidotas vienas lietuvis; jo palaikus 1990 giminės parvežė į Lietuvą.

LÉIBA, Ust Leiba, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Manos (buv. Šalinskojės) r.j., ~40 km į p. nuo Šalinskojės, R. Sajano priekalniuose, Manos (Jeni-sejaus deš. intakas) deš. krante, prie Manos ir Leibos santakos; priklausė Bolšoi Unguto miško pramonės ūkiui. 1948.VI į vadinamąjį pagalbinį ūkį (keli barakai taigoje) iš dabartinių Anykščių, Panevėžio, Šakių, Vilkaviškio, Marijampolės, Varėnos r.j. atitremtos 46 šeimos (160 žm.). Tremtiniai dar giliau taigoje, ~3 km nuo šio ūkio, pastatė 5 (vėliau ir daugiau) barakus, parduotuvėlę, kepyklą, pirtį, arkliedes, kontorą. Viename barako kambaryje buvo įrengtas medicinos punktas, kitame – valgykla. Tai ir buvo Δ . Į ją iš pagalbinių ūkių persikėlė dauguma lietuvių. Vėliau dar 8 žmonės atvyko iš kailėlių, konc. stovyklų ir kitų tremties vietų. Apie 1951 į Δ buvo atkelta ~12 lietuvių šeimų iš Gromovajos (tai keli barakai kitame Manos krante), dar ~30 šeimų – iš kitų miško kirtimo punktų. Buvo atvežta nemažai ukrainiečių. Tremtiniai kirto ir plukdė mišką. Po kelerių metų taigoje, vadinamajame 3-iajame kilometre, kur buvo tik medžiotojų lūšnelė, tremtiniai pastatė kelis barakus, mokyklą, klubą, pirtį; dalis lietuvių iš Δ ten ir persikėlė. Leiboje mirė ~20 lietuvių.

Kiti iki 1960 grįžo į Lietuvą. Jiems išvykus (miškai aplinkui jau buvo iškirsti), Δ sunyko.

LĖMJU KONCENTRACIJOS STOVYKLOS veikė XX a. 5–6-ajame dešimtmetyje Komijoje, Sosnogorsko r.j., ~100 km į š. r. nuo Uchtos, abipus Kotlaso–Vorkutos geležinkelio, prie Lemju upės (Pečloros kair. intakas). Iki 1952 priklausė Vorkutos, 1952–57 Intos konc. stovyklų grupėms (rus. sutrumpintai Vorkutlag, Intalag). 1952–54 turėjo 6 bendrojo režimo punktus (vienas iš jų – moterų). Vieni metu juose kalėjo ~4000 kalinių, tarp jų ~700 iš Lietuvos. Kaliniai kirto mišką, gabeno rąstus prie geležinkelio, krovė į vagonus ir sunkvežimius miškavežius. 1957 Δ panaikintos.

LĖNINSKIS, Leninskio kasyklos (rus. Leninskij priisk), gyvenvietė Irkutsko sr., Bodaibo r.j., ~30 km į š. r. nuo Bodaibo, Kropotkino kalnuose, Bodaibo (Vitimio deš. intakas) deš. krante, amžinojo įšalo zonoje. Dar Rusijos imperijos laikais prie Δ kasė auksą D. Britanijos ir Rusijos akcinės bendrovės. 1949.VI į Δ atitremta ~400 Lietuvos gyventojų iš dabartinių Šakių, Vilkaviškio, Kauno ir kitų rajonų, vėliau – daug žmonių iš kitų SSRS respublikų (ukrainiečių, moldavų, armėnų, gruzinų, osetinų, estų, latvių, Pavolgio vokiečių ir kt.). Tremtiniai iš pradžių gyveno palapinėse, žiemai pasistatė barakus ir įsirengė žemines. Visi dirbo aukso kasyklose. Daug jų (t. p. ir lietuvių) mirė nuo bado ir šalčio (ypač pirmaisiais tremties metais). Vėliau lietuviai, saulės atokaitoje įsirusę darželiai, užsiaugindavo kiek daržovių. Mokytojos Genovaitė Kamantauskaitė ir Elena Vaitiekaitė mokė vaikus skaityti ir rašyti lietuviškai. Atvažiuodavo kun. Julius Budrikis. Jis laikė šv. mišias, teikė kitus religinius patarnavimus. 1956–58 tremtiniai leista išvykti iš Δ , bet ne visiems lietuviams leista grįžti į Lietuvą. Mirusieji buvo laidojami kapinėse, vadinamose Krasnaja gorka (~4 km nuo Δ ; dalis jų tebėra išlikusi). 1990 vasarą į Δ iš Lietuvos (Kauno) buvo nuvykusi buvusių tremtinių organizuota ekspedicija; trijų lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą.

LĖNOS DĖLTA yra Jakutijos šiaurėje, už Šiaurės poliarinio lanko išsišovusi į Laptevų jūrą. Plotas ~30 000 km². Lena deltoje išsiskaidžiusi maždaug į 150 šakų; didžiausios jų: Trofimovo (ja nuteka ~70% Lenos vandens), Bykovo, Olenioko. Tarp šakų daugybė pelkėtų salų ir salelių. Δ yra tundros zonoje. Visur amžinasis įšalas. Vasarą žemės paviršius vietomis atšyla iki 0,5 m gylio. Salose auga kerpės, samanės, viksvos, reti krūmokšniai. Poliarinė naktis trunka 3 mėnesius, tiek pat – ir poliarinė diena. Klimatas arktinis. Nuolatos pučia stiprūs vėjai. Žiemą temperatūra nukrinta iki -50 °C (neretai būna 63–65 laipsniai šalčio), dažnos sniego pūgos, trunkančios 3–15 parų. Vasarą vidutinė oro temperatūra apie +4 °C, vandens – apie +14 °C; dažnos šalnos. Upė užšąla spalio pradžioje (ledo storis daugiau kaip 3 m), ledai išplaukia birželio pradžioje. Per ledonešius susidaro ledų sangrūdos, kurios ištirpsta ne kiekvieną vasarą. Per potvynius (vasarą) upės vandens lygis pakyla ~18 m. Navigacija trunka ~120 dienų. Daugiausia laivuojama Bykovo šaka (~100 km), jungianti Leną su Tikso uostu. Verslinė žvejyba. Gaudomos įvairios seliavų rūšys, nelmos, omuliai, muksūnai, taimeiniai. Olenioko šakos baseine rasti akmens anglių (boghedo) klodai.

Leninskis. Alekso Beniuševičiaus ir Janinos Širvinskaitės vestuvių dalyviai (1951)

1942.VIII į Δ iš Altajaus krašto buvo atgabenta ~2000 Lietuvos gyven-

tojų (lietuvių ir žydų). Tai buvo daugiausia inteligentų šeimos, moterys, vaikai, seneliai, ištremti iš Lietuvos 1941.VI.14. Tų šeimų vyrai dar Lietuvoje buvo atskirti ir išsiųsti į konc. stovyklas. Dauguma tremtinių buvo išlaipinta Lenos pakrantėse ir jos deltos salose, kiti (~600 žmonių) baržomis Laptevų jūra nugabenti prie Janos žiočių (↑ *Janos delta*). Keliomis savaitėmis anksčiau į Δ iš Leningrado sr. buvo atvežta suomių ir vokiečių. Tremtiniai buvo išvežioti į toli viena nuo kitos išsimėčiusias vietas – Tit Arus, Stolbus, Trofimovską, Bykovo kyšulį, Muostachą, Arangastachą, Sasylachą, Tumatą ir kitas. Dauguma jų buvo negyvenamos. Atšiauriomis sąlygomis tremtiniai statėsi būstus – jakutiškas jurtas. Jų sienas ir lubas rentė iš pakrantėse rastų pagalių, lentgalių, rąstų, jas storai apklodavo velėnomis ir aptinkuodavo sniego ir vandens mišiniu, kuris tuoj pat

sustingdavo; langų stiklus atstodavo ledo gabalai. Jurtose gyveno labai ankštai – iki šimto ir daugiau žmonių (vėliau šeimos pasistatė atskiras jurtas). Netoli jurtų tremtiniai amžinajame įšale iškirsdavo didžiules ledaines (kelių metrų gylio tunelius su atšakomis žuvims laikyti), pastatydavo žuvų apdorojimo cechus, daugiau jurtų – taip atsirasdavo naujos gyvenvietės. Apie pusę į Δ atitremtų žmonių mirė nuo bado, ligų (skorbuto, dizenterijos, vidurių šiltinės), sušalo per pūgas, nuskendo, daugelis nušalo rankas, kojas, susirgo reumatu, inkstų, širdies ligomis, tapo invalidais. Daugiausia žmonių mirė 1942–43 žiemą. Mirė ištisomis šeimomis. Nusilpę žmonės neturėjo jėgų laidoti mirusiųosius ir krovė juos į rietuves netoli barakų. Tik pavasarį patys tremtiniai arba specialios laidojimo brigados juos sulaidojo į negilias duobes, iškastas atšilusioje žemėje. Tie, kurie išgyveno, žvejojo upėje ir tundros ežeruose, dorojo žuvis. Ieškodami žuvų telkinių, jie kilnodavosi iš vienos vietos į kitą, klajodavo upių ir jūrų pakrantėmis. Daugiausia žuvų buvo sugaunama pavasarį, rudenį ir žiemą. Statyboms, malkoms rinko arba kirto įšalusius į ledą Lenos atplukdytus rąstus, pagalius, tempė juos kelis kilometrus prie gyvenviečių. Dirbo suaugusieji ir vaikai. Už menkiausių prastžengimus (nuslėptą žuvį, pravaikštą susirgus, paimtą lentgalį) buvo baudžiami – kalinami Stolbų. Tiksliai kalėjimuose (į juos dažniausiai buvo varomi pėsti, žūdavo per pūgas), Jakutske.

Po II pasaulinio karo dalis Lietuvos tremtinių (daugiausia invalidai, jaunimas), per didelius vargus gavę leidimus (kiti ir be jų), persikėlė į Jakutijos pietus (daugiausia į Jakutską, Oliokminską), iš ten bėgo į Lietuvą. Kiti prisitaikė prie klimato ir gyvenimo sąlygų, išmoko žvejoti, kiek prasigyveno, pasistatė atskiras jurtas, kai kurie net įsitaikė nuosavas nartas su šunimis. Kaip darbštūs ir sąžiningi darbininkai jie buvo vertinami, skiriami atsakingoms pareigoms. 1946 vasarą Lietuvos SSR Ministrų Tarybos ir privačių asmenų rūpesčiu Jonas Bulota ir Karolis Gerulaitis 28 tremtinių vaikus našlaičius iš Δ

Lenos delta. Lietuviai prie Bykovo gyvenvietės (1957)

Lenos delta. Laptevų jūros pakrantė

parvežė į Lietuvą (iš visos Jakutijos buvo parvežti 43 vaikai). 1957–58 nutremimas buvo panaikintas, tremtiniai grįžo į Lietuvą, nors negavo teisės joje apsigyventi. Jiems išvykus, kai kurios gyvenvietės (Bykovas, Muostachas, Tit Arai, Trofimovskas) sunyko. 1987–89 į Δ tremties vietas iš Lietuvos (Vilniaus, Kauno) buvo nuvykusios kelios buvusių tremtinių suorganizuotos ekspedicijos. Jų dalyviai Bykovo kyšulyje, Tit Aruose, Muostache, Trofimovske pastatė paminklinius kryžius, dalį tremtinių palaikų parvežė į Lietuvą. 1992 buvusių tremtinių rūpesčiu Rumšiškėse, Liaudies buities muziejuje, pastatyta jakutiška jurta.

LEŅSKAS (iki 1963 **Muchtujos** gyvenvietė), miestas Jakutijos pietvakariuose, Lenos kair. krante; rajono centras. Stambus upių uostas; per jį gabenami kroviniai Jakutijos deimantų kasykloms. Sovietų valdžios metais Δ apylinkėse pradėta pramoniniu būdu kirsti miškai; Δ yra Lensko (buv. Muchtujos) miško pramonės ūkio centras. 1942.IX į Δ ir 3 šio ūkio skyrius – Turuktą (su poskyriu Džerba ir Kliučikų), Niują (su poskyriu Natora) ir Saldykioį (su poskyriu Murja) – iš Altajaus krašto atgabenta daug Lietuvos gyventojų (lietuvių ir žydų; iš Lietuvos ištremti 1941.VI.14). Be jų, buvo daug Leningrado sr. suomių ir vokiečių, Pavolgio vokiečių. Miško kirtimo punktai buvo išsimėtę palei Lenos upę ~100 km ilgio ir ~10 km pločio ruože. Išskirtus artimesnius miškus, žmonės buvo keliami į naujas vietas. Dabar miškas kertamas jau už 50–60 km nuo Lenos.

LESOBĀZA TŪRĀ, buvusi gyvenvietė Tiumenės sr. ir rj., kitaip ↑ *Tūra*.

LESOSIBIRSKAS, miestas (nuo 1975; iki 1970 **Maklakovo** darbininkų gyvenvietė) Krasnojarsko kr., prie Jenisejaus upės, prie Ačinsko–Jenisetskio geležinkelio. Dar Rusijos imperijos laikais Δ apylinkėse kirta mišką D. Britanijos ir Rusijos akcinės bendrovės; tais laikais ir buvo įkurtas Maklakovas. 1948.VI į jį buvo atvežtas ešelonas tremtinių iš buv. Marijampolės apskrities. 50–80 šeimų buvo išsiųsta į Ust Abakaną (Chakasi-

ja), kiti palikti Maklakove. Tuo metu tai buvo nedidelė barakų gyvenvietė su didele lentpjūve Jenisejaus kair. krante, parduotuve ir turgeliu. Joje gyveno ~12 tūkstančių įvairių tautybių tremtinių (rusų, ukrainiečių, totorių, Pavolgio vokiečių, estų, latvių, kinų). Jie traukė iš vandens Jenisejumi atplukdytus rąstus, dirbo lentpjūvėje. Nuolatos buvo atvežama naujų darbininkų, atvykdavo buvusių kalinių iš konc. stovyklų ir kalėjimų, užsiverbavusių darbininkų. Maklakove padaugėjus žmonių, buvo įkurtos dar 2 gyvenvietės – Novojeniseiskas ir Novomaklakovas (1970 visos trys sujungtos į vieną gyvenvietę, pavadintą Lesosibirsku). Išaugo didelis miško medžiagos perkrovimo ir medienos perdirbimo kombinatas. Jame dirbo ne tik Δ, bet ir visų aplinkinių gyvenviečių gyventojai – vyrai, moterys, vaikai (~2000 žmonių vienu metu). Visus darbus žmonės dirbo rankomis: traukė iš upės rąstus, nešiojo lentas prie upės, krovė į baržas. Darbas pamainomis, po 10–12 val. per parą. 1954 Maklakove buvo viena ilga gatvė, apstatyta daugiausia mediniais vienaaukščiais nameliais (dviejų aukštų namai buvo tik gyvenvietės centre).

Lietuviai iš pradžių buvo apgyvendinti barakuose, mokykloje (kai kurie apie 2 savaites gyveno lauke); vėliau šeimos gavo po kambarį ilguose mediniuose barakuose, kai kurie pasistatė namelius. Apie 1/3 tremtinių mirė nuo bado, ligų, nepakenčiamų gyvenimo sąlygų, sunkaus darbo. Apie 1951 į Δ dar atsikėlė tremtinių lietuvių iš kitų gyvenviečių (Igarkos, Strelkos, Podtiosovo ir kitų), at-

Lesosibirskas apie 1957

vyko buvusių polit. kalinių, atlikusių bausmes konc. stovyklose. 1954 Maklakove gyveno ~1000 lietuvių. Tarp tremtinių buvo plk. lt. Pranas Matulis, mjr. Bronius Karevičius, matematiko prof. Petro Katilliaus motina ir brolis. Teisininku medžio apdirbimo įmonėje dirbo Zigmas Toliušis. Veikė lietuvių choras, tautinių šokių būrelis, instrumentinis kvartetas. Lietuvių buvo ir invalidų namuose (~10 km nuo Δ). Į Lietuvą dauguma lietuvių grįžo 1958. Keliolika sukūrusių mišrias šeimas liko ten gyventi. 1989–1990 iš Δ kapinių kai kurių lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą.

LICHAČIOVAS, buvęs kaimas Irkutsko sr., Zimos rj., ~25 km į š. r. nuo Zimos; kolūkio centr. gyvenvietė. 1949.VII į Δ iš dabartinio Panevėžio rj. atitremta 10 ūkininkų šeimų (44 žm.). Δ tuo metu vadinosi Bolšoje Lichačiovu. Vietiniai gyventojai (~60 sodybų) – per kolektyvizaciją išbuožinti baltarusiai, ukrainiečiai, rusai ūkininkai. Jie gyveno labai skurdžiai. Tremtiniai dirbo lauko darbus, prižiūrėjo gyvulius, ruošė jiems pašarus, kirto mišką, valė kirtavietes – vertė jas dirbama laukais. Iš pradžių lietuviai gyveno po 2–4 šeimas viename name, badavo. Vėliau prasigyveno, įsitaisė daržus, nusipirko gyvulių (iš pradžių 2 šeimos – vieną karvę), vištų, persikėlė į atskirus namelius. 1956–58 jie grįžo į Lietuvą.

Liubinas. Lietuviai miško darbininkai traktorininkai ir šakų genėtojos (1956)

Tremtiniais išvykus, o vietiniams gyventojams išsikėlus į miestus, kaimas sunyko. Apie 1 km nuo Δ, miške, išliko apleistos kapinės; jose buvo palaidoti 6 lietuviai. 1949 ir 1957 šiose kapinėse pastatyti 2 kryžiai (pirmasis, maumedinis, tebėra išlikęs). 1990 į Δ iš Lietuvos (Kauno) buvo nuvykusi buvusių tremtinių organizuota ekspedicija; jos dalyviai sutvarkė kapines, vienos tremtinės palaikus parvežė į Lietuvą.

Lietuvių tremtinių buvo ir aplinkiniuose kaimuose: Konstantinove, Filipskojėje, Glinkose, Verchne ir Nižne Čirkinskajėse, Bolše ir Malo Rastegajevskiuose ir kituose.

LISTVIAGŌVAS, kaimas Krasnojarsko kr. pietuose, Krasnoturansko rj., ~35 km į š. nuo Abakano, Krasnojarsko tvenkinio r. krante; kolūkio centr. gyvenvietė. 1951 rudenį į Δ iš Lietuvos (nuo Ylakių, Skuodo, Mažeikių) atitremta 14 ūkininkų šeimų (53 žm.). Kaimas (kelios lygiagretės gatvės, ~300 kiemų) išsidėstęs palei Listviagos upelį (įteka į Tubą). Jame buvo dešimtmetė mokykla, ambulatorija. Tremtiniai dirbo lauko darbus, statybose. Į Lietuvą jiems leista grįžti 1958.

LITVĖNOVAS, kaimas Irkutsko sr., Kačiugo rj., ~40 km į p. nuo Kačiugo, Manzurkos (Lenos kair. intakas) deš. krante; kolūkio centr. gyvenvietė. 1949.IV į Δ atitremta ~40 šeimų (~100 žm.) iš įvairių Lietuvos vietų (daugiausia iš Kauno). Kolūkis buvo labai skurdus. Tremtiniai dirbo visus ūkio darbus beveik be atlyginimo. Gyveno nameliuose po kelias šeimas kambaryje. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1958; kai kurie tremtiniai dėl bado jau anksčiau buvo perkelti į Irkutską.

LIUBINAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Tomsko sr., Teguldeto rj., ~45 km į š. r. nuo Teguldeto, Čiulymo senvagės Kurjos deš. krante; priklausė Kujanovo miško pramonės ūkiui. Su kitomis gyvenvietėmis buvo susisiekiama upe (už kelių kilometrų nuo Δ buvo Belyj Jaro gyvenvietės prieplauka). 1949 į Δ iš V. Ukrainos atitremta ukrainiečių. Jie ir įkūrė Δ – netoli to paties pavadinimo kaimo pastatė barakų, dvibučių name-

Liubinas. Prie Belyj Jaro prieplaukos susirinkę lietuviai palaidi grįžtančius į Lietuvą (1958)

lių (statoma buvo iš apvalių rąstų). 1951.X iš dabartinių Panevėžio, Pasvalio rajonų atitremta 18 lietuvių ūkininkų šeimų (70 žmonių; iš Asino jie buvo atplukdyti baržą). 1953–54 iš Mordovijos atsikėlė daug mordvių. Nuolatos atvykdavo verbuojamų darbininkų (tai daugiausia buvę kriminaliniai nusikaltėliai, paleisti iš kėlėjų). Apie 1955 Δ jau buvo nemaža gyvenvietė, joje buvo septynmetė mokykla, 2 parduotuvės, vietinio geležinkelio garvežių depas ir mechaninės dirbtuvės, turgus. Prie Δ veikė dideli vaikų namai (vaikai į Δ buvo atvežami iš kitur). Visi stipresnieji Δ žmonės dirbo miškuose: kirto medžius, genėjo šakas, krovė į vagonus rąstus. Lietuviai iš pradžių buvo apgyvendinti barakuose po 2–3 šeimas viename kambaryje, pavasarį šeimos gavo po kambarį, apie 1955 – atskirus butus. Jie įsigijo gyvulių, vištų, už Δ, miške, pasisodindavo bulvių. 1956–58 dauguma grįžo į Lietuvą, nors nebuvo leista joje apsigyventi. Apie tą laiką miškus buvo užpuolęs Sibiro šilkverpis, medžiai nudžiūvo, nors, juos gelbstint, ant miško ir jame dirbančių žmonių lėktuvais buvo išbarstyta tūkstančiai tonų DDT miltelių ir kitokių chemikalų. Vėliau miškas išdegė; Kujanovo miško pramonės ūkis buvo likviduotas. Δ kapinėse buvo palaidoti 4 lietuviai.

LOPATKĀ, kaimas Krasnojarsko kr., Užūro rj., ~25 km į r. nuo Užūro. Kartu

su kitais 5 kaimais priklausė Užūro taryb. ūkiui (jo centr. gyvenvietė vadinosi Užur sovchozu). 1953.XII į Δ iš Kelmės rj. atitremta viena ūkininko šeima (tėvas ir 4 vaikai), 1954 atvežtos dar 2 šeimos (9 žm.). Kaimas buvo nemažas (~100 namų). Lietuviai ganė ir prižiūrėjo avis, karves, kiaules. Viena šeima ~10 metų gyveno grūdų sandėlyje, klube, kitos dvi buvo apgyvendintos tuščiuose namuose. Lopatkoje mirė du tremtiniai. Į Lietuvą lietuviai grįžo 1959–68.

MĀČINAS, kaimas Krasnojarsko kr., Abano (buv. Dolgij Mosto) rj., ~40 km į š. nuo Kansko, Usolkos (Tasejevos kair. intakas) deš. krante. 1949 į Δ iš dabartinio Telšių rj. (nuo Tryškių) atitremtos 23 ūkininkų šeimos (82 žm.). Δ buvo ne-

Mačinas. Tremtinės lietuvės veža ropes į fermą (1950)

Magadanas 1970

Magadano apylinkės

Magadanas. 1-ojo konc. stovyklos punkto lietuviai (1955)

didelis kaimas, priklausęs taryb. ūkiui. Gyveno keletas Pavolgio vokiečių šeimų (atitremtų 1941), 3 latvių šeimos, keletas armėnų, kelios vietinių gyventojų rusų šeimos. Lietuviai dirbo lauko darbus, gyvulių fermose, statybose. 1956 jie pradėjo grįžti į Lietuvą. 1990 į Δ iš Lietuvos (Kau-no) buvo nuvykusi buvusių tremtinių grupė. Trijų Δ kapinėse palaidotų lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą; liko dar vienas kapas.

MAGADĀNAS, miestas (nuo 1939) Tolimuosiuose Rytuose, prie Ochotsko jūros Nagajevo įlankos; srities centras. Jūrų uostas. Nuo Δ prasideda vadinamasis Kolymos traktas – Magadano–Jakutsko automobilių magistralė. Δ apylinkės kalnuotos, klimatas ryškiai kontinentinis. Žiema trunka vidutiniškai 7–8 mėn., temperatūra nukrinta iki 60–65 laipsnių šalčio. Δ pradėtas statyti apie 1933. Pradėjus eksploatuoti Sovietų Sąjungos šiaurės rytų gamtos išteklius, jis tapo Kolymos upės baseino aukso gavybos centru. Per jo uostą į aukso kasyklas buvo gabenami įrengimai, statybinės medžiagos, maisto produktai, darbo jėga. Miestą statė, šachtas jo apylinkėse įrenginėjo, jose dirbo, miškus kirto, kelius tiesė šimtai tūkstančių kalinių. Magadane buvo kalinių paskirstymo centras, veikė Dalstrojaus, nuo 1948 – dar ir Ber-lago konc. stovyklų grupių valdybos. Kaliniai į Δ buvo atgabenami laivų triu-

muose iš Vanino, Sovetskaja Gavanės (Chabarovsko kr.), Nachodkos, Vladivos-toko (Primorės kr.) uostų. 1948–53 mieste veikė 3 vyrų ir 1 moterų konc. stovykla (iš viso ~3000 žm.), kalėjimas (~800 žm.). Kaliniai dirbo daugiausia miesto statybose. Aple 30 Magadanui priklausiusių vyrų ir moterų konc. stovyklų buvo miesto apylinkėse; ten kaliniai dirbo kasyklose, miško ruošos, žemės ūkio darbus. Pirmieji lietuviai į Δ pateko 1941, bet daugiausia jų buvo 1948–50.

MAGĀNSKAS, kaimas Krasnojarsko kr., Beriozovkos (buv. Sovetskio) rj., prie Transsibiro geležinkelio, ~35 km į p. r. nuo Krasnojarsko, ~1 km nuo Δ geležinkelio stoties. Po II pasaulinio karo jis buvo kolūkio ir Sovetskio miško pramonės ūkio centras. 1948.VI.7 į Δ iš buvusios Joniškio apskrities atvežtas ešelonas tremtinių. Maganske palikta ~30 šeimų, kiti išsiųsti darbams į daugelį kolūkių ir miško pramonės ūkio punktų (Beretę, Brodą, Jarlykovką, Prijskovą, Korbiką ir kitus, iš viso ~20). 1951 atitremtos dar 5 šeimos (19 žm.) iš Lietuvos, vėliau keli lietuviai atvyko iš konc. stovyklų, atlikę ten bausmes. Kaime gyveno ~100 vietinių gyventojų šeimų. Buvo kultūros namais paversta cerkvė. Lietuviai dirbo daugiausia Δ kolūkyje, pa-

galbiniais darbininkais. Iš pradžių gyveno pas vietinius žmones, vėliau daugelis pasistatė savo namus. 1956 pradėjo grįžti į Lietuvą, nors joje apsigyventi nebuvo leista (dauguma grįžo 1958). Δ kapinėse palaidoti 5 lietuviai; 1989 vieno palaikai parvežti į Lietuvą. Dabar Δ kaimas išaugęs.

Magansko tremtiniai lietuviai (1950)

MAIKADŪKO KONCENTRĀCIJOS STOVYKLĀ veikė XX a. 5–6-ajame dešimtmetyje Kazachijoje, Karagandos sr., Maikaduko gyvenvietėje, ~5 km nuo Karagandos. Priklausė Smėlynų konc.

stovyklų grupei (rus. sutrumpintai Pesčianlag). Iš Maikaduko kaliniai buvo skirstomi į kitas Smėlynų konc. stovyklas. Kaliniai dirbo daugiausia statybose. Dirbdavo po 10 val. per parą, be poilsio dienų. Langai buvo su grotomis, barakai nakčiai rakinami. Maistas prastas, trūko vandens. Slautėjo kriminaliniai nusikaltėliai. Tarp polit. kalinių buvo ir lietuvių.

MAISKIS, kaimas Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Osos rj., ~4 km į š. v. nuo Osos gyvenvietės, Osos upės (Angaros deš. intakas) kair. krante. 1949.IV į Δ iš dabartinio Rokiškio rj. atitremtos 8 šeimos (31 žm., daugiausia ūkininkai). Tuo metu Δ buvo Kuibyševio kolūkio 1-oji brigada. Jame buvo ~30 kiemų, pradinė mokykla. Lietuviai buvo apgyvendinti tuščiose apleistose trobose po kelias šeimas. Iš pradžių (neilgai) jie statė hidroelektrinę, vėliau dirbo kolūkyje. Kelios šeimos po poros metų persikėlė į Osą. Tremtyje gimė 8 vaikai. Per 3–4 metus ūkis sustiprėjo, lietuviai nusipirko ar pasistatė atskirus namus. 1957 jie pradėjo grįžti į Lietuvą. Δ kapinėse yra dviejų lietuvių kapai. Dabar kaimas gerokai išaugęs.

MAKÁRJEVSKAS, kaimas Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Nukutų rj., ~25 km į r. nuo Zalarių; taryb. ūkio centr. gyvenvietė. 1949.IV į Δ iš buvusios Zarasų apskrities atitremtos 9 šeimos (28 žm.). Tuo metu Δ buvo kolūkis, kaime buvo ~70 kiemų. Tremtiniai dirbo žemės ūkio darbus, žiemą kirtė mišką (malkoms; į kirtavietes eidavo po 10 km). Iš pradžių gyveno pas vietinius žmones, vėliau kai kurie nusipirko namus. Į Lietuvą dauguma grįžo 1957–1958. Δ kapinėse buvo palaidoti 3 lietuviai; 1990 vieno tremtinio palaikus giminės parvežė į Lietuvą.

MAKLAKÓVAS, buvusi gyvenvietė Krasnojarsko kr., Jenisejaus kair. krante. Dabar ↑ *Lesosibirskas*.

MALĀCHOVAS, kaimas Altajaus kr., Kosichos rj., ~18 km į v. nuo Kosichos, ~2 km nuo Kosichos cukrinių runkelių

taryb. ūkio centr. gyvenvietės. Prasidėjus II pasauliniam karui, į Δ buvo atitremta lenkų, 1941.VII – Lietuvos gyventojų (10 žmonių). 1950 likvidavus Južno ir Severno miško kirtėjų gyvenvietes, iš jų atkelta 14 lietuvių tremtinių šeimų (44 žm.). Tuo metu iš 1941 metų Lietuvos tremtinių buvo belikusi viena šeima. Δ buvo nemažas kaimas, apylinkės ir kolūkio centras. Jame buvo mašinų ir traktorių stotis, vidurinė mokykla, pieninė. Veikė lenkų vaikų namai; lenkams išvykus į tėvynę, juose gyveno įvairių tautybių vaikai. Nuo 1944 šiuose namuose buvo ir lietuvių; 1946.IX jie kartu su kitais Altajaus krašto lietuviais našlaičiais (iš viso 86 vaikai) iš Barnaulo buvo parvežti į Lietuvą. Lietuviai dirbo lauko darbus, ganė ir prižiūrėjo gyvulius. 1959 jie pradėjo grįžti į Lietuvą.

MĀLAJA JELĀNĖ, kaimas Krasnojarsko kr., Kazačinskojės rj., ~40 km į p. nuo Kazačinskojės, netoli Jenisejaus; kolūkio centr. gyvenvietė. 1951 į Δ iš Jonavos rj. atitremta viena šeima (7 žm.). Dar vieną šeimą sukūrė iš Vorkutos konc. stovyklos atitremtas buvęs polit. kalinys; lietuvių šeimose gimė 2 dukros. Kaimas nemažas. Buvo daug įvairių tautybių tremtinių. Lietuviai dirbo medžio pjovimo įmonėje miške (~1 km nuo Δ). 1954 jie grįžo į Lietuvą.

MĀLAJA LATÀ, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Jekaterinburgo (buv. Sverdlovsko) sr., Novaja Lialios rj., ~35 km į š. v. nuo Novaja Lialios; priklausė Novaja Lialios miško pramonės ūkiui. Δ įkūrė 1936–37 čia atvežti represuoti rusai. 1941 į Δ atitremta Pavolgio vokiečių, 1944 – Krymo totorių (beveik visi jie mirė nuo bado ir šalčio), 1946.III – apie 30 lietuvių šeimų iš Suvalkijos ir Žemaitijos. Tremtiniai kirtė mišką, vežė rąstus prie Lialios upės (Obės baseinas), juos plukdė, Pozdniakovkos miško kirtavietėje (~6 km nuo Δ, arčiau upės) statė barakus; iki 1953 čia persikėlė visi Δ tremtiniai. Δ pamažu sunyko. Δ kapinėse (išlikusios) palaidotas 21 lietuvis.

MALAŠKÀ, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Balachtos (buv.

Daurskojės) r.j., ~100 km į p. r. nuo Krasnojarsko; priklausė Daurskojės miškų pramonės ūkiui. Gyvenvietė įsikūrusi taigoje, kalnų upelio Malaškos (Jenisejaus kair. intakas) deš. krante. 1948.VI į Δ iš dabartinių Kauno ir Kėdainių r.j. atitremta ~180 žmonių (55 šeimos). Jie buvo apgyvendinti barakuose kartu su anksčiau atitremtais kalmukais ir ukrainiečiais. Dirbo prie statybų, kirtio ir plukdė mišką, pjovė (pjūklais) lentas, gamino plytas; vaikai ir seni žmonės šienavo. 1956 rudenį 5 šeimoms, užsirašiusioms lenkais, leista išvažiuoti į Lenkiją. 1957 pradėta leisti iš tremties ir kitus (kai kuriuos be teisės apsigyventi Lietuvoje). 7-ajame dešimtmetyje Δ beveik užtvindė Krasnojarsko tvenkinys. Išliko ant kalnelio buvusios kapinės. 1990 iš Lietuvos (Kėdainių, Panevėžio) buvo nuvykusios buvusių tremtinių organizuotos ekspedicijos; nemažai palaikų parvežta į Lietuvą.

MĀLYJ BACHTĀJUS, kalmas Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Alario r.j., kitaip ↑ *Bachta jus*.

MĀLYJ ČIĀNCIKAS, buvusi auksakasių gyvenvietė Irkutsko sr., Bodaibo r.j., ~45 km į š. r. nuo Bodaibo, Kropotkino kalnuose, Bodaibo (Vitimo deš. intakas) deš. krante, amžinojo įšalo zonoje. Iki 1917 Spalio perversmo prie Δ kasė auksą D. Britanijos ir Rusijos akcinės bendrovės. 1949.VI į Δ atitremta ~200 žmonių iš Lietuvos (daugiausia jauni darbingi žmonės), netrukus atvežta daug įvairių tautybių tremtinių iš kitų SSRS respublikų (Pavolgio vokiečių, ukrainiečių, latvių, estų, moldavų, gruzinų, armėnų, azerbaidžaniečių ir kitų). Tremtiniai apie metus gyveno palapinėse, vėliau pasistatė barakus ar namelius. Vyrų ir moterų dirbo aukso kasyklose (šachtose arba paviršiuje). Labai daug jų mirė nuo bado ir šalčio pirmaisiais tremties metais (lietuvių išmirė apie pusė). Mirusieji buvo laidojami prie Leninskio gyvenvietės buvusiose kapinėse (~2 km nuo Δ). 1950 ~10 lietuvių šeimų buvo perkelta į Aprelską. 1953–54, išekspluotavus kasyklas, barakai buvo nugriauti, tremtiniai perkelti į kitas Bodaibo aukso kasyklas (daugiausia – Leninskio).

Malyj Čiančikas. Vieno barako lietuviai (1949)

MĀLYJE ARBĀTAI, miško kirtėjų gyvenvietė Chakasijoje, Taštyno r.j., ~10 km į r. nuo Abazos, V. Sajano kalnuose; priklauso Taštyno miško pramonės ūkiui. 1948.VI į Δ nuo Lazdijų, Seirijų, Veisiejų atitremta 40 ūkininkų šeimų ir 5 pavieniai asmenys (iš viso 151 žm.). Tuo metu Δ buvo nedidelė gyvenvietė – 5 barakai ir ~10 vietinių gyventojų namelių prie nedidelio kalnų upelio. Lietuviai kirtio mišką, gabeno rąstus prie Abakano upės, juos plukdė, dirbo statybose – statė lentpjūvę, septynmetę mokyklą, ligoninę, pirtį, kėpyklą, namus. 1950 iš kitų trem-

Malyje Arbatai. Lietuvių jaunimas prie upelio (1959 liepa)

ties vietų buvo atkelta tremtinių Pavolgio vokiečių, kalmukų, suomių. 1956 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą. Tremtyje ~50 lietuvių mirė, ~50 gimė. Mirusieji buvo laidojami Δ ir Arbatų kaime kapinėse (Arbatų kaimas yra ~5 km nuo Δ, Abakano deš. krante; jame t. p. gyveno kelios lietuvių tremtinių šeimos). 1988–1990 kelių ten palaidotų lietuvių palaidai parvežti į Lietuvą.

MĀLYJ KĖBEŽAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė (dabar Tanzybėjaus gyvenvietės dalis) Krasnojarsko kr., Jermakovskojės rj., ~40 km į p. r. nuo Jermakovskojės, prie Abakano–Kyzilo plento, V. Sajano priekalniuose; priklausė Tanzybėjaus miško pramonės ūkiui. 1948.VI į negyvenamą taigą prie Malyj ir Bolšoi Kebežo upelių santakos atvežta 20 šeimų (82 žm.) lietuvių ir lenkų, atitremtų daugiausia nuo Druskininkų, Merkinės, Daugų, Alytaus, Varėnos, Vilniaus. Čia tremtiniai pasistatė keletą barakų. Dar 11 šeimų (37 žm.) buvo apgyvendinta vadinamajame 8-ajame miško kirtimo punkte (vienas barakas miške, ~5 km nuo Δ); rudenį tos šeimos buvo perkeltos į Δ. Tremtiniai kirto mišką, gabeno rąstus prie upių, juos plukdė. Vėliau buvo atvežta ir daugiau tremtinių – kalmukų, lenkų, ukrainiečių, baltarusių, atsikėlė kelios rusų šeimos. Buvo pastatyta daugiau barakų ir namų, pradinė mokykla,

parduotuvė. Ilgainiui lietuviai (ypač tos šeimos, kuriose buvo daugiau darbingų žmonių) kiek prasigyveno: pasistatė atskirus namelius, įsigijo gyvulių, sodino daržus. 1950 6 šeimos (24 žm.) iš Δ buvo perkeltos į Tanzybėjų (~4 km nuo Δ). 1956 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą.

MĀLYJ KOSOGŪLAS, kaimas Irkutsko sr., Kačlugo (buv. Angos) rj., ~40 km į p. r. nuo Kačlugo, Lenos kair. krante; kolūkis. 1949.VI.17 į Δ iš dabartinių Lazdijų ir Marijampolės rj. atitremta ~10 šeimų (~30 žm.). Kaime buvo ~30 namų, vietiniai žmonės gyveno labai skurdžiai, daug namų stovėjo tušti (jų savininkai ištremti arba kalėjimuose). Dėl bado ir nepakeliamų gyvenimo sąlygų žiemą dalis tremtinių buvo perkelta į gretimą Biriulkos kaimą (~12 km į r. nuo Δ), vėliau kiti į kitas gyvenvietes.

Aplė 12 km nuo Δ buvo Bolšoi Kosogolo kaimas, kuriame t. p. buvo tremtinių lietuvių.

MĀLYJ ULŪJUS, kaimas Krasnojarsko kr., Ačinsko rj., ~18 km į v. nuo Ačinsko; kolūkio centr. gyvenvietė. Δ įkūrė per kolektyvizaciją čia atitremti rusai ūkininkai. 1951 vasarą į Δ iš dabartinio Kretingos rj. buvo atitremta ~40 žmonių. Buvo ir tremtinių estų. Visi jie dirbo žemės ūkio darbus, traktorininkais, kalvėje, gyvulių fermose. 1959 visi grįžo į Lietuvą.

MĀLYJ UNGŪTAS, miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Manos (buv. Šalinskojės) rj., ~70 km į p. nuo Krasnojarsko, R. Sajano priekalniuose, Manos deš. krante, prie Manos ir Malaja Ungutkos santakos. 1948.VI iš buvusių Varėnos, Trakų, Anykščių, Marijampolės, Šakių, Vilkaviškio apskričių į Δ atitremta ~200 žmonių, į barakus taigoje – miško kirtavietes, vadinamas 3-uoju, 6-uoju ir 9-uoju Kilometrais – dar keli šimtai žmonių. Tuo metu Δ priklausė Bolšoi Unguto miško pramonės ūkiui. Pusę visų Δ gyventojų sudarė lietuviai, antra tiek buvo kitų tautybių tremtinių – rusų, kalmukų, graikų, suomių ir kitų. Visi jie kirtė mišką, plukdė rąstus, tiesė per taigą medinį kelią į Bolšoi Ungutą (plovė medžius, rovė kelmus, grindė kelią rąstais). Apie 1950 tremtiniai iš 6-ojo ir 9-ojo Kilometrų buvo perkelti į Δ. Į Lietuvą dauguma lietuvių grįžo 1956–60. Dabar Malyj Ungute yra ~20 kiemų, parduotuvė, svečių namas. Beveik visi jo gyventojai yra lietuviai (mišrios šeimos). Kai kurių tremtinių palaikus iš Δ kapinių giminės parvežė į Lietuvą.

MALINOVKA: 1. Kaimas Tomsko sr., Tomsko (buv. Tugano) rj., ~30 km į š. r. nuo Tomsko, prie Tomsko–Asino geležinkelio; kolūkio centras. 1952.II.7 į baraką taigoje netoli Δ buvo atitremti 73 Lietuvos gyventojai (lietuviai, lenkai, ukrainietis; daugiausia pavieniai asmenys, likę Lietuvoje nuo ankstesnių trėmimų). Šis barakas priklausė Tomsko malkų paruošų ūkiui. Tremtiniai kirtė mišką. Nuo bado gelbėjo giminių siuntiniai iš Lietuvos. 1952 pavasarį daugumai tremtinių buvo leista išvykti pas kitur ištremtas šeimas – į Liubiną, Asiną, Kolpaševą, Kargasoką ir kitur.

2. Kaimas Krasnojarsko kr., Sajanskio rj., ~20 km į p. v. nuo Aginskojės, R. Sajano priekalniuose; kolūkio centr. gyvenvietė. 1949 pavasarį į Δ iš dabartinių Skuodo, Telšių, Kretingos rj. atitremta nemažai lietuvių šeimų. Buvo ir kitų tautybių tremtinių – latvių, kalmukų. Visi jie dirbo kolūkyje, akmens anglių šachtose, žėručio fabrike, tiesė kelius. Gyveno pas vietinius žmones. Į Lietuvą lietuviai pradėjo grįžti 1957.

Malinovka 1. Viršuje – jaunieji tremtiniai iš Kauno prie savo barako; žemiau – barako vidus (1952)

MALYŠEVKÀ, buvęs kaimas Irkutsko sr., Ust Udos (buv. Balagansko) rj., ~1 km į r. nuo senosios Balagansko gyvenvietės, Angaros deš. krante. 1949.IV į Δ iš Lietuvos atitremtos 4 ar 5 šeimos. Tremtiniai dirbo malūne, žemės ūkio darbus. Pastačius Bratsko hidroelektrinę, Δ buvo užlieta Angaros vandens.

MALÝŠKINAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Irkutsko sr. ir rj., ~25 km į š. r. nuo Bolšaja Rečkos, Primorės kalnagūbrio priekalniuose; priklausė Bolšaja Rečkos miško pramonės ūkiui. Δ įkūrė japonų karo belaisviai, atvežti čia po II

Malinovka 1. 3-oji lietuvių brigada dirba miške (1952)

pasaulinio karo. 1948.VI į Δ atitremta ~70 žmonių iš dabartinių Utenos, Kupiškio, Kretingos rj. 1951 dar 3 lietuvių šeimos buvo atkeltos iš Bolšije Kotų gyvenvietės, 1952 – apie 20 lietuvių iš Chomutovo kolūkio (iš Lietuvos, Šakių rj., išstremti 1949). Tuo metu Malyškine buvo 4 ar 5 vietinių gyventojų (medžiotojų) namai, duonos kepykla, parduotuvė, pradinė mokykla, felčerių punktas. Gyveno įvairių tautybių tremtinių: po kelias Pavolgio vokiečių, latvių, estų šeimas, totorių iš Kazanės. Žiemą sezoniniam darbui buvo atvežama tremtinių (tarp jų ir lietuvių) iš aplinkinių kolūkių. Visi jie kirtė mišką, gabeno rąstus prie Bolšaja Rečkos upės, juos plukdė. Dauguma lietuvių t. p. dirbo miško ruošos darbus: moterys – darbų priėmėjomis, apskai-

Malyškinas. Lietuvės rąstų plukdytojos

tininkėmis, vyrai kirtė miškus, dirbo mechanikais, meistrais. 1954–56 miškas aplink Δ jau buvo iškirstas. 1956, panaikinus Bolšaja Rečkos miško pramonės ūkį, tremtiniai buvo keliami kirsti miško kitur – į Maloje Goloustnoję, Nižnij Kačergatą ir kitas vietas. Lietuviai tuo metu jau pradėjo grįžti į Lietuvą. Δ sunyko. 1989 kai kurių Δ kapinėse palaidotų lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą.

MĀLOJE GOLOUSTNOJĖ, miško kirtėjų gyvenvietė Irkutsko sr., Irkutsko (buv. Sliudiankos) rj., ~60 km į š. r. nuo Bolšaja Rečkos, Primorės kalnuose, prie Goloustnajos upės (įteka į Baikalo ežerą). Δ – senas burlatų kaimas, priklausęs kolūkiui, kurio valdyba buvo Bolšoje Goloustnojės kaime (~30 km į p. nuo Δ, prie Baikalo ežero). 1956, panaikinus Bolšaja Rečkos miško pramonės ūkį, naujojo ūkio centras įsikūrė Maloje Goloustnojėje. Tais metais į Δ iš Bolšaja Rečkos miško pramonės ūkiui priklausiusių kirtaviečių (Bolšaja Rečkos, Malyškino, Čeremšankos, Alatajaus, Charchatajaus ir kitų) buvo atvežta daug miško kirtėjų (daugiausia lietuvių). Δ labai išaugo. Miškas buvo plukdomas į Baikalą; ant jo kranto, Bolšoje Goloustnojėje, buvo pastatyta miško plukdymo kontora. Apie 1957 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą.

MĀLOJE LOPĀTINAS, buvęs kaimas Krasnojarsko kr., Balachtos (buv. Daūrskojės) rj., ~30 km į p. r. nuo Balachtos, R. Sajano priekalniuose; kolūkio centr. gyvenvietė. 1951 rudenį į Δ atitremtos 8 lietuvių šeimos (dauguma iš dabartinio Anykščių rj.). Kaime buvo ~100 kiemų, bet nemažai namų stovėjo tušti – turtingesnieji ūkininkai sovietų valdžios metais buvo išstremti į šiaurę. Tuose namuose buvo apgyvendinti tremtiniai (be lietuvių, čia buvo po kelias estų, Pavolgio vokiečių, totorių, armėnų, baltarusių šeimas). Visi jie dirbo kolūkyje, žiemą kirtė mišką, vežė rąstus. 1958 lietuviams leista grįžti į Lietuvą. 7-ajame dešimtmetyje Δ užtvindė Krasnojarsko tvenkinys.

MĀNZURKA, gyvenvietė Irkutsko sr., Kačiugo rj., ~50 km į p. nuo Kačiugo, Man-

zurkos (Lenos kair. intakas) kair. kran-
te; kolūkio centras. Nuo carų laikų Δ –
polit. kalinių tremties vieta. 1949.IV čia
atitremta ~30 šeimų (~100 žm.) iš dabarti-
nių Kauno, Lazdijų, Kėdainių r.j., Kauno
miesto. Tai buvo daugiausia mokytojų,
valdininkų, karininkų šeimos; tarp trem-
tinių – jaunesnysis lt. Mykolas Dabule-
vičius su šeima. Δ buvo skurdi gyvenvie-
tė. Žemose medinėse trobelėse gyveno
~1500 žmonių – rusų ir buriatų. Gyven-
vietės viduryje stovėjo grūdų sandėliu
paversta cerkvė, veikė vidurinė mokyk-
la, M. Frunzės muziejus (bolševikų veikė-
jai M. Frunzė ir V. Molotovas 1914–16
Manzurkoje buvo tremtyje). Lietuviai dir-
bo lauko darbus (dirbami laukai buvo
už 10–15 km nuo Δ), gyvulių fermose,
statybose, vyrai kirto mišką. Gyveno na-
meliuose po kelias šeimas kambaryje.
Dėl bado apie 1951–52 visi jie iš Δ buvo
išsiųsti į kitus kolūkius (pvz., Charba-
tovą), į tolimas miško kirtavietes, tiesti
keliai. 1901–05 ir 1949 tremtyje (antrą
kartą – su šeima) Manzurkoje gyveno
visuomenės veikėjas, knygnešys Juozas
Akelaitis (1949.VII.29 čia ir mirė). Ant jo
kapo buvo pastatytas maumedinis kry-
žius (padarė knygnešio sūnus Algimantas
Akelaitis ir Mykolas Dabulevičius);
1989 vietoj jo pastatytas kitas (metalinis).
1990 J. Akelaičio palaikai parvežti į Lie-
tuvą. Δ kapinėse yra dar 5 lietuvių kapai.

**MARIJŪNSKO KONCENTRACIJOS
STOVYKLĄ** veikė XX a. 5–6-ajame
dešimtmetyje Kemerovo sr., Marijūnsko
r.j. Priklausė Sibiro konc. stovyklų grupėi
(rus. sutrumpintai Siblag). Valdyba
buvo Marijūnsko mieste, prie Transsibiro
magistralės. Per Marijūnską į Siblagą
žinioje buvusias V. Sibiro aukso kasyklas
buvo gabenami įrengimai, statybinės
medžiagos, maisto produktai, darbo jėga.
1953 Δ turėjo ~20 punktų, kiekviename
iš jų buvo po 2500–3000 kalinių, dau-
giausia rusų ir ukrainiečių. 1954 čia mirė
kunigas ekonomistas prof. Fabijonas
Kemėšis. Kaliniai dirbo daugiausia auk-
so kasyklose. 1956–59 Suslovo geležni-
kelio stoties (~25 km į r. nuo Marijūnsko)
apylinkėse veikė tuo metu vienintelė
Sovietų Sąjungoje moterų polit. kalinių
konc. stovykla. Joje kalėjo ~450 įvairių

Manzurka. Trobelė,
kurioje gyveno ir mi-
rė knygnešys Juozas
Akelaitis (1949)

tautybių moterų, tarp jų ~20 lietuvių.
Konc. stovykla turėjo dirbamos žemės,
gyvulių fermas. Kalinės dirbo žemės
ūkio darbus, šienavo, kirto mišką, krovė
vagonus. 1959 ši konc. stovykla buvo per-
kelta į Nevelskajos apylinkes (Irkutsko
sr., Taišeto r.j.).

**MARIJŪNSKO–OGORŪDNIKŲ KON-
CENTRACIJOS STOVYKLĄ** veikė XX a.
5–6-ajame dešimtmetyje Kemerovo sr.,
Jurgos miesto apylinkėse, ~90 km į š. v.
nuo Kemerovo. Priklausė Sibiro konc.
stovyklų grupėi (rus. sutrumpintai Sib-
lag). 1953 turėjo 4 punktus (2 vyrų ir 2
moterų). Į Δ iš kitų Gulago konc. stovyklų
buvo atvežami paliegi, senyvo amžiaus
kaliniai ir invalidai. Tarp jų buvo nema-
žai mokslininkų, dvasininkų (pvz., Kije-
vo metropolitas). Stipresnieji dirbo žė-
mės ūkio, miško ruošos darbus, aukso
kasyklose, invalidai – konc. stovyklos teri-
torijoje buvusiose siuvyklose, verpyk-
lose. Išdirbio normos labai didelės, dar-
bo diena trukdavo 10–12 val. Beveik vi-
si kaliniai gyveno žeminėse, neturėda-
mi elementarių buitinių sąlygų ir medi-
cinos pagalbos. Dauguma kalinių – ru-
sai ir ukrainiečiai; buvo estų, lietuvių,

lenkų, čekų, totorių, kirgizų. 1953 kai kurie Δ punktai buvo panaikinti.

MARTYNOVAS, kaimas Altajaus kr., Jelcovkos (buv. Togulo) rj., ~25 km į v. nuo Jelcovkos, prie Bijsko–Togulo plento; gyvulininkystės taryb. ūkio centr. gyvenvietė. 1941.VII į Δ atitremti 97 Lietuvos gyventojai (lietuviai, kelios žydų šeimos). Vyrų tarp jų beveik nebuvo – jie kaip polit. kaliniai dar Lietuvoje buvo atskirti nuo šeimų ir išvežti į konc. stovyklas. Tremtiniai buvo iš dabartinių Jonišio, Šiaulių rajonų. Δ buvo didelis kaimas, įsikūręs abiejose sraunios kalnų upės – Čiumyšos – pusėse. Vietiniai gyventojai rusai ir altajai gyveno labai vargingai, beveik visi kaimo vyrai buvo fronte. Kai kurie tremtiniai gyveno pas vietinius žmones, kiti (ypač šeimos su mažais vaikais, kurių niekas nenorėjo priimti) patys rausėsi žemines. Jie dirbo lauko darbus, gyvulių fermose, pjovė ir skaldė malkas. Vasarą kai kurie tremtiniai buvo perkelti į karvių vasaros ganyklas. Čia gyveno žeminėse, pasisodinę daržus. 1942.VIII beveik visi Lietuvos tremtiniai buvo išvežti į Jakutijos šiaurę (liko 4 šeimos). 1942–43 žiemą daug žmonių (tarp jų nemažai ir vietinių) mirė nuo bado, maliarijos, dizenterijos, vidurių šiltinės. 1947 viena lietuvių šeima (motina su 2 vaikais) pabėgo į Lietuvą

(1948 vėl buvo išstremti). Iš 97 žmonių, atvežtų 1941 į Δ, į Lietuvą grįžo 11.

MAŠUKOVKA, miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Motygino (buv. Uderėjaus) rj., ~45 km į p. v. nuo Motygino, Tasejevos (Angaros kair. intakas) deš. krante. Apie 1939 į Δ buvo atitremta lenkų (1952 dar buvo išlikę jų kapai). Δ smarkiai išaugo, kai 1950–52 į ją buvo atvežta keli tūkstančiai įvairių tautybių tremtinių ir tremčiai atsistų buvusių kalinių (latvių, estų, baltarusių, rusų, ukrainiečių, graikų, korėjiečių, kinų, tadžikų), atlikusių bausmes konc. stovyklose ir kalėjimuose (daugiausia Norilske, Rešotuose, Krasnojarske). Tarp jų buvo 18 lietuvių; vėliau iš Lietuvos ar kitų tremties vietų atvyko jų šeimos (dar ~20 žm.). Tarp tremtinių buvo Mažeikių rj. Plinkšių žemės ūkio mokyklos direktorius Jonas Juška su šeima. Tuo metu Δ priklausė Tasejevo rj. Tasejevo miško pramonės ūkiui. Gyvenvietė buvo miško glūdumoje, susisiekti su ja buvo galima tik upėmis (žiemą ledu, vasarą – baržomis). Tremtiniai kirfė mišką, plukdė rąstus, statė pabėgių gamyklą, vėliau joje dirbo. 1955–60 jie grįžo į Lietuvą.

MATROSOVO KONCENTRACIJOS STOVYKLĄ veikė 1948–56 Magadano sr., Tenkino (buv. Ust Omčiuogo) rj., ~5 km

Matrosovo koncentracijos stovykla

į r. nuo Omčlako, ~2 km nuo Matrosovo gyvenvietės, kalnuose. Priklausė Berlago konc. stovyklų grupei. Kalėjo ~1500 polit. kalinių, daugiausia vakarų ukrainiečių ir lietuvių (pastarųjų buvo ~150 žmonių); dar buvo estų, latvių, rusų, japonų, korėjiečių, kinų. Tarp kalinių – Vytautas Mačiūka (vėliau skulptorius ir rašytojas). Kaliniai dirbo šachtose – iš uolienų išgaudavo auksingą rudą. Kaba maišiais keliais ji buvo gabenama į Berijos vardo aukso rudos sodrinimo fabriką (~3 km nuo Δ). Šį fabriką aptarnavo kitos konc. stovyklos kaliniai (~600 žmonių, iš jų ~100 lietuvių); vėliau ir ši konc. stovykla bei fabrikas pavadinti Matrosovo vardu. 1956, panaikinus Δ, zonos aptvarai buvo pašalinti, pastatai pritaikyti laisviesiems darbininkams.

MĀTŪRAS, Verchnij Matūras, gyvenvietė Chakasijoje, Taštyno rj., ~45 km į v. nuo Abazos, Abakano kalnuose, Matūro (Abakano kair. intakas) kair. krante; miško pramonės ūkio centras. 1948.VI.25 į Δ iš dabartinių Alytaus, Lazdijų, Varėnos, Trakų rj. atvežta daug žmonių. Jie kirto mišką. Iki 1949 pavasario daug jų buvo perkelta į Ust Matūro, Balachtašo, Ados, Abazos miško kirtimo punktus. Matūre liko 7 šeimos (18 žm.). Dar 19 šeimų (80 žm.) gyveno ir dirbo vadinamojoje Bazėje (medienos sandėliai kitame Matūro krante). 1957 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą. 1990 į Δ iš Lietuvos buvo nuvykusi moksleivių ekspedicija. Δ

Matrosovo koncentracijos stovykla. Šachtoje žuvusio Antano Juškevičiaus kapas (1955)

kapinėse yra 3 lietuvių kapai. Ust Matūras sunykęs, išlikusios kapinės. Jose yra 3 lietuvių kapai; vieno tremtinio palikai parvežti į Lietuvą.

MEDVĖŽIJ RUČĖJAUS KONCENTRACIJOS STOVYKLĄ, Medveža, veikė po II pasaulinio karo Krasnojarsko kr. šiaurėje, už Šiaurės poliaračio, netoli Norilsko. Vienas Gorlago konc. stovyklų grupės punktų, speciali bausmės konc. stovykla prasikaltusiems Gorlago kaliniams. 1953 joje kalėjo ~3500 polit. kalinių, dau-

Matūras 1990

gliausia vakarų ukrainiečių. Lietuvių (nuo 1947 vasaros) buvo ~400 žmonių; dar buvo estų, baltarusių, rusų, kaukaziečių. Kartu kalėjo nemažai ir kriminalinių nusikaltėlių. Režimas griežtas. Kaliniams nebuvo leidžiama susirašinėti su artimaisiais ir gauti siuntinių. Jie dirbo atvirose vario, nikelio rūdų kasyklose, prižiūrėjo geležinkelį. Darbas šaltyje, vėjuje, lietuje. Daug žmonių sušalo, mirė nuo bado, žuvo statybose, kasyklose. 1952 rudę į Δ iš Karagandos (Kazachija) konc. stovyklų buvo atvežta 150–200 vyrų, surinktų po ten vykusių neramumų; tarp jų buvo ir lietuvių. Jiems atvykus, polit. kaliniai lietuviai ir ukrainiečiai sudarė sąjungą prieš kriminalinių nusikaltėlių slautėjimą, įvedė savo tvarką; liovėsi vagystės. 1953 jie dalyvavo Gorlago kalinių sukilime (↑Gorlagas). Po sukilimo režimas buvo sušvelnintas, peržiūrėtos bylos, kalinius pradėta leisti į laisvę.

MĖLNIČNAS, buvusi sakų rinkėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Nižnij Ingašo rj., ~20 km į r. nuo Rešotų, prie pat Irkutsko sr. ribos; priklausė Lebiažės miško chemijos ūkiui. 1950 gyvenvietę įkūrė (pastatė barakus taigoje) tremtiniai lietuviai iš Kliučių gyvenvietės (~5 km į p. v. nuo Δ). 1951 į Δ iš ten buvo atkelta 10 jų šeimų. Dar 12 lietuvių šeimų (45 žm.) buvo atkelta iš kelių Irkutsko sr. gyvenviečių (Abalako, Tumanšeto, Birusos). Visi jie iš Lietuvos (daugiausia iš dabartinių Ignalinos, Utenos, Švenčionių rj.)

Meždugranka. Lietuvės tremtinės sodina bulves (1955)

ištremti 1948.V.22. Gyvenvietėje buvo ~20 dvibučių namų, pradinė mokykla, klubas, parduotuvė, kepykla. Gyveno vien lietuviai. Jie miškuose (už 3–5 km nuo Δ) rinko pušų sakus. Gyveno ūkiškai: laikė gyvulius, turėjo daržus, augino bulves. Mirusieji buvo laidojami Kliučių gyvenvietės kapinėse. 1958 pradėjo grįžti į Lietuvą, nors ne visiems buvo leista joje apsigyventi. Tremtiniams išvykus, Δ buvo panaikinta.

MEŽDUGRANKA, buvusi sakų rinkėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Nižnij Ingašo rj., ~60 km į š. r. nuo Nižnij Ingašo; priklausė Zavodovkos miško chemijos ūkiui. 1948.VI iš dabartinių Šakių, Vilkaviškio rj., Kauno miesto atitremta nemažai Lietuvos gyventojų (tarp jų daug pavienių asmenų, studentų). Į Δ jie buvo atvežti iš Tinskašios geležinkelio stoties. To meto Δ – tai miške pastatyti barakai. Kai kuriuose jau gyveno 1941 atitremti latviai, estai, suomiai, Pavolgio vokiečiai. Nemažai lietuvių jaunimo 1948 vasarą buvo išvežta darbams į Krasnojarsko kr. šiaurę, daug vyrų išsiųsta statyti naujų sakų rinkėjų gyvenviečių giliau taigoje. Likusieji rinko pušų sakus. 1949 pavasarį visi tremtiniai iš Δ buvo perkelti į kitas Zavodovkos miško chemijos ūkio gyvenvietes. Δ buvo paversta Rešotų konc. stovyklų punktu.

MEŽDURĖČENSKAS, miestas (nuo 1955) Kemerovo sr., prie Tomės ir Usos santakos, Transsibiro geležinkelio, Kuznecovo anglių baseino teritorijoje. Pradėtas kurti 5-ojo dešimtmečio pabaigoje vietoj Meždurečės ir Olžeraso gyvenviečių (atstumas tarp jų ~6 km). Miestą, akmens anglių sodrinimo fabriką statė, kasyklas įrenginėjo polit. kaliniai, atvežti čia daugiausia iš Karagandos (Kazachija) ir Mordovijos konc. stovyklų. Iš Stalinsko (dabar Novokuzneckas) jie buvo atvaromi etapu (~100 km pėsčiomis per taigą, pelkes) arba atgabenami baržomis Tomės upe. Δ konc. stovyklos priklausė Kamyšlago konc. stovyklų grupei. Jose 1951–1954 vienu metu kalėjo ~4000 kalinių, iš jų ~300 lietuvių. Meždurečės gyvenvietėje veikė Kamyšlago kalinių persiuntimo punktas (1951.XI į jį iš Novosibirs-

Miaundžios koncentracijos stovykla. Vieno barako lietuviai (1955)

ko kalinių persiuntimo kalėjimo buvo atvežta ~800 polit. kalinių, tarp jų ~150 lietuvių; po 2 mėnesių jie buvo išsiųsti į Olžeraso konc. stovyklą. Pastačius akmens anglių sodrinimo fabriką, kaliniai iš Δ buvo išvežti į Omską.

MIAUNDŽIOS KONCENTRACIJOS STOVYKLÀ veikė Magadano sr. vakaruose, Susumano rj., ~60 km į š. v. nuo Susumano, prie Miaundžios gyvenvietės, kalnuose. Apie 200 km į v. nuo Δ yra Š. pusrutulio šalčio polius Oimiakonas; aplink – tundra. Per II pasaulinį karą joje kalėjo vokiečių ir japonų karo belaisviai. Nuo 1948 Δ priklausė Berlago konc. stovyklų grupei. Joje kalėjo polit. kaliniai – ukrainiečiai, baltarusiai, rusai, moldavai, lenkai, rumunai, kinei; iš viso apie 4–5 tūkstančius įvairių tautybių žmonių. Buvo ir ~700 lietuvių, atvežtų 1951. 1951 zonoje buvo 10 barakų, už jos – keli namai ir barakai prižiūrėtojams ir laisviesiems. Kaliniai dirbo daugiausia statybose: statė šiluminę elektrinę, Miaundžios gyvenvietę, konc. stovyklos barakus ir kitus pastatus. Δ panaikinta 1955; jos barakuose įsikūrė atvykę statybininkai komjaunuoliai. Dabar barakų vietoje – kolektyviniai sodai.

MÝLDŽINAS, miško kirtėjų gyvenvietė Tomsko sr., Kargasoko rj., ~150 km į v. nuo Kargasoko, Niurolkos (Vasiugano deš. intakas) deš. krante; miško pramonės ūkio centras. Apie 1930 gyvenvietę įkūrė čia, į negyvenamą taigą, iš įvairių Rusijos vietų atitremti ~2000 išbuožintų valstiečių. Netrukus jų liko keli šimtai (kiti mirė nuo bado, ligų, šalčio). 1951.X.27 į Δ atitremta ~20 lietuvių šeimų nuo Kaišadorių, Prienų, Jiezno, Marijampolės. Dar ~150 lietuvių vyrų buvo apgyvendinta trijuose miško kirtimo punktuose – barakuose taigoje už keliolikos kilometrų nuo Δ. Be lietuvių, buvo kelios Pavolgio vokiečių šeimos, ~10 1948–49 atitremtų ukrainiečių banderinininkų šeimų. Δ priklausė Kargasoko miško pramonės ūkiui. Visi tremtiniai kirto ir plukdė mišką. Trejetą metų jie gyveno barakuose, labai ankštais, vėliau kai kurie pasistatė namelius. Į Lietuvą dauguma lietuvių grįžo 1959.

MĪLYRIS, buvęs kaimas Irkutsko sr., Tulūno (buv. Ikėjaus) rj., ~55 km į p. v. nuo Tulūno. 1949.IV į Δ iš dabartinių Panevėžio ir Biržų rj. atitremti 26 žmonės (9 šeimos ir 2 pavieniai asmenys). Δ buvo nuskurdęs kolūkis. Kaime buvo ~50

namų, pradinė mokykla (1949–50 joje mokytojavo lietuvis Anicetas Imbrasas). Tremtiniai dirbo visus ūkio darbus. Gyveno lūšnelėse. Iki 1958 visi grįžo į Lietuvą. Dabar kaime niekas nebegyvena.

MILOSLĀVKA, buvęs kaimas Irkutsko sr., Ust Udos rj., ~5 km į š. nuo senosios Ust Udos, Angaros deš. krante. 1949.IV į Δ iš Žemaitijos buvo atitremta ~10 lietuvių šeimų. Pastačius Bratsko HE, Δ užliejo Angaros vanduo.

MINÀ, gyvenvietė Krasnojarsko kr., Partizanskojės rj., prie Taišeto–Abakano geležinkelio, ~60 km į p. v. nuo Partizanskojės, Kojaus Belogorės (R. Sajano atšaka) kalnuose, prie Minos upės (Manos deš. intakas); priklauso Partizanskojės miško pramonės ūkiui. 1948.VII į Δ iš Lietuvos (daugiausia nuo Varėnos, Panevėžio) atitremta ~300 šeimų. Tuo metu Δ supo neiškirsti maumedžių, kedrų, pušų miškai. Joje gyveno daugiau kaip 1000 miško kirtėjų: apie 1935 atitremti ukrainiečiai, 1941 – estai, latviai, Pavolgio vokiečiai. 1951 iš Užkarpatės buvo atvežta dar ~100 ukrainiečių. Lietuviai (jų buvo daugiausia) buvo apgyvendinti barakuose po kelias šeimas kambaryje (vėliau jie įsikūrė kliek laisviau). Visi tremtiniai kirtė mišką, gabenė rąstus prie upių, krovė ant

kranto, pavasarį plukdė į Jenisejų, iš ten – į Igarką; vasarą šienaudavo. Į Lietuvą lietuviams leista grįžti 1957 (dauguma išvažiavo 1958–60). Nutiesus Taišeto–Abakano geležinkelį (apie 1965), Δ išaugo. Miškai aplink ją jau buvo iškirsti. Δ kapinėse yra daug lietuvių kapų. 1989 į Δ iš Lietuvos (Panevėžio) buvo nuvykusi buvusių tremtinių suorganizuota ekspedicija; 12 tremtinių palaikai parvežti į Lietuvą. 1990 Minoje dar gyveno 2 lietuvių senutės.

MINDERLÀ, gyvenvietė Krasnojarsko kr., Suchobuzimskojės rj., ~15 km į p. v. nuo Suchobuzimskojės, prie Krasnojarsko–Jeniseisko plento, prie Bolšoi Buzimo upelio (Jenisejaus kair. intakas); apylinkės ir kolūkio centras. 1951.X.20 į Δ iš dabartinių Molėtų, Ukmergės, Kupiškio rj. atitremta 12 šeimų (49 žm.), apie 1956 atvyko dar 9 lietuviai – buvę polit. kaliniai, atlikę bausmės konc. stovyklose. Tuo metu Minderloje gyveno ~2000 gyventojų, buvo ambulatorija, septynmetė mokykla, klubas, parduotuvė, valgykla, kepykla. Namai mediniai, vienaaukščiai. Lietuviai iš pradžių gyveno pas vietinius žmones, po kelerių metų ėmė statyti namus, įsigijo karvių, kiaulių, sodino daržus. Buvo ir tremtinių latvių, estų, gruzinių, ukrainiečių, Pavolgio vo-

Mina. Tremtinės Marytė Lužytė ir Adelė Poškutė (1955)

Miziugolas. Miško plukdytojai prie Abakano upės (dauguma jų – lietuviai; 1949)

klečių. Visi jie dirbo kolūkyje, žiemą kirtu mišką. 1957 pradėta leisti iš tremties; lietuvius – be teisės gyventi Lietuvoje. Dvi šeimos (11 žm.), užsirašiusios lenkais, jau anksčiau išvyko į Lenkiją. Δ kapinėse buvo palaidoti keli lietuviai. 1989 kai kurių palaikai parvežti į Lietuvą.

MINLĀGAS (iš rus. Mikunsko–Intinskių lager – Mikūnės ir Intos konc. stovykla; kitas aiškinimas – Mineralnyj lager – Mineralinė konc. stovykla), konc. stovyklų grupė, veikusi 1948–57 Komijos š. rytuose, palei Kotlaso–Vorkutos geležinkelį. Įkurta reorganizavus Pečloros geležinkelio (rus. sutrumpintai Pečželdorlag) ir Intos (Intalag) konc. stovyklų grupes. Jai priklausė 7 Abezės ir 5 Intos konc. stovyklų punktai. Kalėjo vien polit. kaliniai; vienu metu jų būdavo 18–20 tūkstančių, iš jų 10–12% – iš Lietuvos. Valdyba Intoje. Režimas ypatingasis. Dar ↑ Abezės koncentracijos stovyklos, ↑ Intos koncentracijos stovyklų grupė.

MIZIUGOLAS, buvęs kaimas Chakasijos pietuose, Taštypo rj., ~35 km į p. v. nuo Taštypo, Abakano kalnuose, Matūro (Abakano kair. intakas) kair. krante; priklausė Taštypo miško pramonės ūkiui. 1948.VI.10 į Δ iš dabartinių Alytaus, Varėnos rj. atitremta 17 šeimų (67 žm., daugiausia ūkininkai), 1949 – 7 šeimos iš V. Ukrainos. Kaimas (30–40 namų) tarp

miškų. Lietuviai iš pradžių gyveno barakuose po 10–12 šeimų, vėliau pasistatė ar nusipirko namus, augino gyvulius, sodino daržus. Visi tremtiniai kirtu ir plukdė mišką, vasarą šienavo. 1958 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą. Jiems išvykus, 6-ojo dešimtmečio pradžioje Δ sunyko. Išlikusiose Δ kapinėse yra ~10 lietuvių kapų. 1989–90 kai kurių tremtinių palaikus giminės parvežė į Lietuvą. 1990 į Δ iš Lietuvos buvo nuvykusi moksleivių ekspedicija.

MNOGOOZIŪRNAS, gyvenvietė Altajaus kr., Trojickojės rj., ~35 km į p. v. nuo Trojickojės, ~12 km nuo Južakovo kaimo. 1932–65 Δ vadinosi Južakovo miško paruošų punkto 2-uoju skyriumi – Južakovu II. 1942.VIII į Δ iš netoliese buvusių miško kirtimo punktų Varlamichos, 25-ojo Barako ir kitų atkelta 150–200 Lietuvos gyventojų (~50 šeimų). Tai buvo daugiausia moterys su vaikais ir seneliai (lietuviai ir kelios žydų šeimos). 1941.VII į tuos punktus jie buvo atvežti iš Barnaulo (1941.VI.14 ištremti iš Lietuvos). Δ buvo nemaža gyvenvietė (~1000 žmonių), atvykdavo sezoniniam darbui užsiverbavusių darbininkų. Buvo didelis klubas, valgykla, kontora, septynmetė mokykla, ligoninė (~20 lovų), kelios parduotuvės. Visi pastatai iš apvalių rąstų. Tremtiniai kirtu mišką, rinko sakus, dirbo Δ pabėgių įmonėje. Daug jų mirė

pirmąją žiemą nuo bado ir šalčio. 1943 ~30 žmonių buvo paimta į vadinamąją darbo armiją (rus. trudarmija) – išvežti darbams į kitas SSRS vietas; nemažai žmonių buvo išgabenta į Jakutijos šiaurę (prie Laptevų jūros) arba perkelta į kitas Altajaus krašto gyvenvietes. 1948 Mnogooziorne buvo likę ~50 lietuvių. Nuo 1944.IV.14 iki 1945 pavasario grupė jaunuolių (7 žm.) leido rankraštinį žurnaluką „Tėvynės ilgesys“ (išėjo 7 numeriai). Du iš leidusiųjų buvo suimti, iniciatorius Aleksandras Mikutavičius nuvestas 10 metų kalėti. Δ kapinėse buvo palaidota ~20 lietuvių, tarp jų – gen. Stasio Raštikio tėvai; iki 1992 daugumos tremtinių palaikai parvežti į Lietuvą. Tuo metu Mnogooziorne dar gyveno dvi lietuvių šeimos.

MŪIGANAS, kaimas Irkuto sr., Zalarių rj., ~30 km į p. v. nuo Zalarių; kolūkio centr. gyvenvietė. 1948.IV į Δ iš dabartinių Zarasų, Ignalinos rj. (nuo Dusetų, Salako, Dūkšto) atitremta 20 šeimų (80 žm.; lietuviai, kelios rusų šeimos). Kaime gyveno ~70 vietinių gyventojų rusų šeimų; buvo septynmetė mokykla, kultūros namai. Lietuvos tremtiniai buvo apgyvendinti tuščiuose namuose (kai kuriuose po 20 žmonių). Dirbo įvairius darbus kolūkyje. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1959. Moigane du lietuviai mirė, du, sukūrę mišrias šeimas, nebegrįžo į Lietuvą.

Momotovas. Miško treliavimas

MOISĖJEVKA, Moksejevka, kaimas Irkuto sr. pietuose, Zalarių (buv. Tyretės) rj., ~30 km į v. nuo Zalarių; kolūkio centr. gyvenvietė. 1949.IV į Δ iš dabartinių Rokiškio, Anykščių, Šiaulių rj. atitremta ~20 šeimų. Tremtiniai dirbo kolūkyje. Pusę metų jie gyveno po 4 šeimas viename name, vėliau – po dvi. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1958.

MOLKÀ, buvęs kaimas Irkuto sr., Ust Udos (buv. Balagansko) rj., ~20 km į š. nuo senojo Balagansko; kolūkio centr. gyvenvietė. 1949.III.28 į Δ iš dabartinių Mažeikių, Kelmės rj. atitremtos 8 ūkininkų šeimos (38 žm.). Tuo metu Δ buvo nemažas (150–180 namų) kaimas. Veikė septynmetė mokykla, poliklinika, buvo parduotuvė. Be lietuvių, gyveno ir daugiau tremtinių – rusų nuo Uralo, kelios ukrainiečių, baltarusių šeimos (iš viso ~100 žmonių). Lietuviai iš pradžių gyveno barakuose visi kartu, vėliau pasistatė namelius (vieną – dviem šeimoms). Dirbo lauko darbus, statybose, prižiūrėjo bites (kaime buvo 3 bitynai, ~300 bičių šeimų). Gyvenimas kiek pagerėjo po J. Stalino mirties. 3 šeimos persikėlė į gretimą nedidelį buriatų kaimelį Boltagutus (~2 km į š. nuo Δ). Į Lietuvą lietuviai grįžo 1957–60. Pastačius Bratsko HE, kaimą užliejo Angaros vanduo (pastatai buvo perkelti į aukštesnę vietą). Molkoje mirė 2 lietuvės; vienos palaikus 1992 giminės parvežė į Lietuvą.

MŌMOTOVAS, kaimas Krasnojarsko kr., Kazačinskojės rj., ~12 km į p. r. nuo Kazačinskojės, Jenisejaus kair. krante; kolūkio centr. gyvenvietė. Po II pasaulinio karo Momotove įkurtas Kazačinskojės miško pramonės ūkio miško kirtimo punktas. 1948.VI į Δ iš Lietuvos (daugiausia iš dabartinių Utenos, Rokiškio, Zarasų, Panevėžio rajonų ir miestų) atitremta ~100 šeimų. To meto Δ – tai viena ilga gatvė (~200 kiemų), einanti palei upę. Jenisejus prie Δ labai platus, jame – didelės salos. Į kitą krantą (pvz., vykstant į Krasnojarską) iš pradžių buvo keliamasi valtimis, po poros metų už 9–10 km nuo Δ buvo įrengtas keltas. Kol pasistatė barakus (1 kambarys 2–3 šeimoms), lietuviai gyveno garažuose, pašiūrėse, pa-

lapinėse. Daug žmonių sirgo, mirė. Vėliau (apie 1953) buvo atgabenta daug kitų tautybių tremtinių – ukrainiečių, rusų, Pavolgio vokiečių, žydų, estų, latvių, totorių, atvyko buvusių kalinių, atlikusių bausmę konc. stovyklose; tarp jų buvo kun. Jonas Būga ir dar keli lietuviai. Visi jie dirbo miško ruošos darbus (kirtavietės buvo už 15–20 km nuo Δ), tiesė per pelkes rąstų kelius medžiams iš miško gabenti, ant Jenisejaus kranto statė pabėglių gamyklą ir šiluminę elektrinę, vėliau jose dirbo (pabėgius ir rąstus plukdė Jenisejumi į Igarką, Dudinką, iš ten – į užsienį). Dažnai tekdavo gesinti miško gaisrus. Per porą metų kaimas išaugo, atsirado naujų gatvių. Nemažai namų pasistatė ir lietuviai (tiesiog miške susidarė „lietuviškos gatvės“). Buvo susibūrę lietuvių liaudies dainų ir šokių būreliai, krepšinio ir tinklinio komandos. 1957 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą. Tremtiniams išvykus, kaimas labai sunyko. Δ kapinėse palaidota ~20 lietuvių; dviejų palaikus 1989–90 giminės parvežė į Lietuvą. Keli lietuviai, sukūrę mišrias šeimas, gyvena Momotove.

MORDŪVIJOS KONCENTRACIJOS STOVYKLOS ↑ Dubravlagas.

MORŪZOVAS, kaimas Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Bochano rj. (buv. Irkutsko sr., Kirovo rj.), ~15 km į v. nuo Bochano, Idos (Angaros deš. intakas) kair. krante. 1949.III į Δ (tuo metu jis buvo kolūkio centr. gyvenvietė) iš Vilniaus atitremta viena lenkų šeima (5 žm.) ir 13 studentų bei moksleivių lietuvių. Jie dirbo lauko darbus. Vasarą visi buvo perkelti į kitas dvi gyvenvietes: Kamenką (~10 km į v. nuo Δ) ir Buretę (~30 km į p. nuo Δ).

MOTYGINAS, miesto tipo gyvenvietė Krasnojarsko kr., Motygino (buv. Uderėjaus) rj., ~150 km į p. r. nuo Jeniseisko, Angaros deš. krante; rajono centras. Lietuvių (~50 žm.) į Δ atitremta 1948. 1949 pavasarį iš Razdolinsko atsikėlė dail. Vytautas Ciplijauskas (tada dar studentas), 1951 rudenį iš konc. stovyklų tremčiai atvyko buvusių polit. kalinių, tarp jų ir lietuvių. Tarp atvykusiųjų: visuomenės

Motyginas. Tremtinių statyti namai (1953)

veikėjas, ekonomistas Algirdas Sliesoraitis, pedagogas Pijus Papečkys, Lietuvos kariuomenės gen. štabo kpt. Antanas Verksnys, plk. lt. Pranas Grebliauskas, dendrologas Povilas Vilkus, vienas jaunimo organizacijos „Jaunoji Lietuva“ steigėjų, 1927–35 jos vadas, 1935–38 pirmininkas, advokatas Benediktas Grebliūnas-Grebliauskas. Iš viso tuo metu Motygine buvo ~70 lietuvių. Δ buvo nemaža gyvenvietė (~2000 žm.). Gyventojai – kadaise atitremti arba savo noru atvykę auksakasiai ir tremtiniai – daugiausia po II pasaulinio karo atitremti estai, latviai, gruzinai ir kitų tautybių žmonės. Buvo ligoninė, paštas, septynmetė mokykla, kultūros namai. Namai vienaaukš-

Motyginas. Lietuviai vyrai tempia rąstą savo namo statybai (1952)

Motyginas. Tremtiniai lietuviai per bulviakasį (1954)

čiai, iš apvalių rąstų. Lietuviai dirbo krovėjais Δ prieplaukoje, kūrikais ir mašinistais elektros stotyje, darbininkais geologinės ekspedicijos valdyboje ir jos dirbtuvėse, statybose, kirto mišką. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1956.

MÒVRINAS, kaimas Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Bochano rj. (buv. Irkutsko sr., Kirovo rj.); priklausė tam pačiam kolūkiui, kaip ir kaimas ↑ *Griaznaja*.

MUCHTUJÀ, gyvenvietė Jakutijoje; nuo 1963 ↑ *Lenskas*.

MULZĀNIKAS, buvęs kaimas Irkutsko sr., Kuitūno rj., kitaip ↑ *Muzanikas*.

MUOSTĀCHAS, buvusi žvejų gyvenvietė Jakutijos šiaurėje, Lenos deltoje, Bykovo kyšulyje, ~60 km į p. r. nuo Bykovo gyvenvietės; priklausė Bykovo žvejybos ūkiui. 1942.VIII į Δ iš Altajaus kr. atgabenta 150–200 Lietuvos gyventojų (lietuvų, 4 žydų šeimos). Tuo metu Muostache buvo keli mediniai pastatai, pašūrė žuvims sūdyti, lentinis barakas, kuriame gyveno kiek anksčiau iš Lening-

rado sr. atvežti suomiai. Lietuvos tremtiniai pasistatė jurtas (kiekvienoje gyveno po keliasdešimt žmonių). Pirmąją žiemą lietuvių ir suomių brigados statė žuvų sūdymo cechą, įrengė ledainę žuvims laikyti, žvejojo ir sūdė žuvis. Daug žmonių sirgo, mirė nuo bado ir šalčio. Pavasarį susikūrė žvejų kolūkiai (atskirai lietuvių ir suomių); stipresnieji vyrai ir moterys žvejojo, kiti dirbo statybose. 1943 rudenį dauguma Lietuvos tremtinių buvo perkelta į Bykovo gyvenvietę, kiti vėliau persikėlė į Tikšį ar Jakutijos pietus. Dabar Muostache nebežvejojama, žiemą čia apsistoja vietiniai medžiotojai. Kapinės nuo šalčio ir vėjo sunyko. 1989 į Δ iš Kauno buvo nuvykusi buvusių tremtinių ir jaunimo grupė. Jos dalyviai Δ vietoje pastatė paminklinį kryžių. Plačiau apie tremtinius ir jų gyvenimo sąlygas ↑ *Lenos delta*.

MURĀTOVAS, kaimas Krasnojarsko kr., Bolšaja Murtos rj., ~35 km į š. nuo Bolšaja Murtos. 1951.X.21 į Δ iš Lietuvos (daugiausia iš Šiaulių miesto ir buvusios Šiaulių apskrities) atitremta 16 šeimų (68 žm.). Δ buvo labai skurdus kolūkis. Vietiniai gyventojai (1951 jų buvo ~50 šeimų) čia buvo atitremti apie 1929 (jie ir įkūrė Δ); vėliau dalis jų buvo ištremta į Igarką, Norilską, jų trobelės (~20) stovėjo tuščios. Tose trobelėse ir buvo apgyvendinti lietuviai. Iš pradžių jie gyveno po kelias šeimas vienoje, vėliau, susiremontavusios daugiau namelių, šeimos įsikūrė atskirai. Kiek mažiau negu lietuvių buvo tremtinių Pavolgio vokiečių, ukrainiečių, mordvių, čiuvašų. Visi dirbo ūkio darbus, laukuose, gyvulių fermose. Lietuviai į Lietuvą grįžo 1955–58. Dabar Δ labai sunykęs. Jo kapinėse palaidoti du lietuviai.

Apie 20 km nuo Δ, ant Jenisejaus kranto, 1948 (ar 1949) buvo atgabenta ir palikta daug lietuvių. Gyvendami lauke, po atviru dangumi, jie pradėjo tai goje statyti Verfės gyvenvietę.

MURTŪKAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Manos (buv. Šalinskojės) rj., ~40 km į p. nuo Šalinskojės, Sajanų kalnuose, prie Kolbos upės (Manos kair. intakas); priklausė Kolbos

Murtukas. Lietuviai grįžta iš darbo (1951)

miško pramonės ūkiui. 1948.VII į Δ iš Vilniaus miesto ir rajono, Suvalkijos atitremtos 78 šeimos (56 lietuvių, 21 lenkų, 1 žydų šeima). Jie rado taigoje pastatytus 6 barakus, duonos kepyklą ir parduotuvę. Barakuose gyveno prieš II pasaulinį karą ir per jį atitremti kareiviai, suomia, Pavolgio vokiečiai, graikai, armėnai, gruzinai, kalmukai, baltarusiai. Su kitomis gyvenvietėmis susisiekti buvo galima pėsčiomis per taigą arba upėmis. Lietuvos gyventojai buvo apgyvendinti viename barake, kurie netilpo – palikti lauke; žmonės ėmė sirgti, daug jų mirė. Žiemai jie pasistatė keletą namelių (ilgainiui šeimos apsigyveno atskirai, laikė gyvulių). Visi tremtiniai kirta ir plukdė mišką, šienavo, dirbo statybose, tiesė kelius. Po kelerių metų į Δ buvo atitremta ukrainiečių. 1957 lenkai išvyko į Lenkiją, 1958 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą (kelios šeimos, kurioms nebuvo leista Lietuvoje prisiregistruoti, grįžo atgal). Tremtiniai išvykus (artimesni miškai jau buvo iškirsti), gyvenvietė sunyko.

MURŪJUS, kaimas Irkutsko sr., Zalarių rj., ~40 km į p. v. nuo Zalarių; kolūkio centr. gyvenvietė. 1951.X į Δ iš dabartinio Pakruojo rj. atitremta 7 ūkininkų šeimos (30 žm.). To meto Δ – tai ~1,5 km ilgio gatvė, iš abiejų pusių apstatyta namais. Kiemai aptverti aukštomis tvoromis iš lentų arba apvalių pušinių kartelių. Kaime buvo pradinė mokykla, parduotuvė, po 2 metų pastatytas klubas. Tremtiniai dirbo lauko darbus, šienavo, žiemą vyrai buvo siunčiami kirsti mišką. Į Lietuvą buvo leista grįžti 1957. Δ kapinėse yra lietuvių kapų; kelių tremtinių palaikai parvežti į Lietuvą.

MUZĀNIKAS, Mulzanikas, buvęs kaimas Irkutsko sr., Kuitūno rj., ~20 km į š. r. nuo Kuitūno; kolūkio centr. gyvenvietė. 1949.IV į Δ iš dabartinių Utenos, Švenčionių rj. atitremtos 8 lietuvių ir 2 lenkų šeimos. Kaimą (~20 namų, parduotuvė) iš visų pusių supo taiga. Tremtiniai vasarą dirbo kolūkyje, žiemą kirta mišką. Jų vaikai lankė Ujano mokyklą (~15 km į p. r. nuo Δ). 1952 lenkai išvažiavo į Lenkiją, kiti 1958 grįžo į Lietuvą.

Nagornojė. Javapjūtė (1951)

Nagornojė. Trobelė, kurioje gyveno Barbora Žuolienė su trimis vaikais

NAGORNOJĖ, kaimas Krasnojarsko kr., Sajanskio rj., ~10 km į š. r. nuo Aginskajės, Anžos (Kano deš. intakas) kair. krante; kolūkio centr. gyvenvietė. 1949.IV į Δ iš Skuodo rj. atitremta 21 šeima (72 žmonės). Dar buvo 3 tremtinių Pavolgio vokiečių šeimos. Δ buvo nemažas kaimas, nusidriekęs kelis kilometrus palei upę. Lietuviai buvo apgyvendinti pas vietinius žmones arba tuščiuose namuose po kelias šeimas kambariye (vėliau šeimos įsikūrė atskirai). Dirbo kolūkyje. Kelios lietuvių šeimos gyveno už kaimo, vadinamojoje Zajimkoje; ten jie dirbo avių fermoje. 1957–58 dauguma grįžo į Lietuvą. 1989–90 kai kurių tremtinių palaikai iš Δ kapinių parvežti į Lietuvą.

NARÝMAS, gyvenvietė Tomsko sr., Parabelio rj., ~30 km į š. nuo Parabelio, prie Ketės ir Obės santakos; Parabelio miško pramonės ūkio centras. Nuo XVIII a. Δ buvo Rusijos imperijos polit. kalinių tremties vieta (vadinamoji Narymo tremtis, oficialiai panaikinta 1917.III). Čia bausmę atliko dekabristai, vėliau 1830–

1831 ir 1863 sukilimų Lietuvoje ir Lenkijoje, 1905–07 revoliucijos dalyviai, narodnikai, 1911–17 bolševikų veikėjai, tarp jų V. Kuibyševs, Stalinas, J. Sverdlovas. 1929–33 į Δ buvo tremiami per kolektyvizaciją išbūžinti V. Sibiro (Tomsko, Novosibirsko, Kemerovo sr., Altajaus kr.) rusai ūkininkai. 1941 atitremta estų, latvių (daugiausia inteligentų, karininkų šeimos), Pavolgio vokiečių, po karo – moldavų, vakarų ukrainiečių, Odesos sr. vokiečių. 1951.X.2 garlaivių Obės upe atplukdyta ~1000 Lietuvos gyventojų. Tai buvo daugiausia kaimo žmonės nuo Jonavos, Kauno, Vilkijos, Jurbarko, Ukmergės, Širvintų. Iš Δ jie buvo išskirstyti į daugelį miško kirtaviečių: Jurmą, Beriožovką, Borkus, Omeličių ir kt.; Naryme palikta 12 šeimų (39 žm.). Δ tuo metu buvo nemaža gyvenvietė (keli tūkstančiai žmonių). Namai mediniai, vienaaukščiai, daug barakų. Gyvenvietė pelkėtoje žemovietėje, pavasarį gatves apsemdavo vanduo. Tremtiniai kirtė mišką (kirtavietės buvo toli, žmonės taigoje barakuose gyveno savaitėmis), gabeno rąstus prie upių, krovė į rietuves, pavasarį plukdė,

prižiūrėjo ledkeltius, dirbo medžio apdirbimo artelėje, statybose, gamino plytas, pjovė malkas, krovė į baržas lentas. Dar 4 lietuvių šeimos (10 žm.) buvo apgyvendintos kitoje upės pusėje, prie pabėgių gamyklos (vadinamajame Špalzavode). 1951.XI.2 ties Δ nuskendo keltas, gabenęs iš darbo žmones; paskendo 9 lietuviai ir 2 rusai keltininkai. Pirmieji lietuviai į Lietuvą sugrįžo 1956, dauguma – 1958. 1976 buvęs tremtinys Izidorius Ignatavičius Δ kapinėse pastatė 11 kryžių, motinos palaikus slapta parvežė į Lietuvą. 1990 į Δ iš Vilniaus buvo nuvykusi buvusių tremtinių suorganizuota ekspedicija; jos dalyviai sutvarkė kapines, 12 tremtinių palaikus parvežė į Lietuvą (neparvežti liko vienos tremtinės palaikai).

NARÝNAS, kaimas Buriatijoje, Chorinsko rj., ~30 km į š. r. nuo Novoiljinsko, Cagan Dabano kalnagūbrio priekalniuose, prie Bolšoi Tarbagatajaus upelio (Udos kair. intakas). 1952 į Δ (tuo metu jis priklausė Chorinsko miško pramonės ūkiui) iš kitų to rajono gyvenviečių (Čelano, Erijos) atkeltos 8 lietuvių tremtinių (daugiausia amatininkų) šeimos (27 žm.; iš Lietuvos ištremti 1948.V.22). Δ – senas, nedidelis buriatų kaimelis. Lietuviai buvo apgyvendinti tuščiuose nameliuose (vėliau kai kurie juos ir nusipirko). Čia gyveno ir keletas tremtinių moldavų, azerbaidžaniečių šeimų. Visi tremtiniai dirbo miško ruošos darbus, lentpjūvėje. 1959 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą. 1951 už 5 km nuo Δ, giliau taigoje, buvo pastatyta nauja barakų gyvenvietė – Verchnij Narynas. Joje t. p. buvo lietuvių tremtinių.

NÁRVA, gyvenvietė Krasnojarsko kr., Manos (buv. Šalinskojės) rj., ~100 km į p. r. nuo Krasnojarsko, R. Sajano priekalniuose, Manos upės (Jenisejaus deš. intakas) deš. krante; apylinkės centras. 1948.VI į Δ atitremta ~100 Lietuvos gyventojų. Jie dirbo miško ruošos darbus. 1957 pradėjo grįžti į Lietuvą. 1989–91 kai kurių lietuvių palaikus giminės iš Δ kapinių parvežė į tėvynę.

NELCHĀJUS, Krasnyj Nelchajus, kaimas Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų

Narymo prieplauka
(1990)

Narynas. Lentpjūvės darbininkai (beveik visi lietuviai; 1952)

auton. apygardoje, Alario rj., ~25 km į š. nuo Čeremchovo; kolūkio centr. gyvenvietė. 1949.IV į Δ iš dabartinių Šakių, Vilkaviškio, Marijampolės rj., Žemaitijos atitremta ~10 šeimų, į to kolūkio brigadą Orgalėjų (~8 km į š. nuo Δ) ir už 1,5 km buvusį Gričiuko kaimelį – dar 21 šeima. Δ buvo nemažas buriatų kaimas (~300 namų); be lietuvių, čia gyveno 5 ukrainiečių tremtinių šeimos. Orgalėjus ir Gričiukas – nedideli kaimeliai, kurių vietiniai gyventojai buriatai ir rusai buvo ištremti kitur. Orgalėje dar buvo likę ~10 jų šeimų, Gričiuke – nė vienos. Ištremtųjų trobelėse po kelias šeimas kambaryje buvo apgyvendinti lietuviai: Orgalėje – 13, Gričiuke – 8 šeimos (Gričiukas iki 1956 sunyko, nes lietuviai persikėlė į Δ arba Orgalėjų). Orgalėje veikė pradinė mokykla, buvo parduotuvė. Tremtiniai dirbo lauko darbus, gyvulių fermose, rovė medžius (ruošė naujas dirvas). Ir vietiniai gyventojai, ir tremtiniai gyveno labai skurdžiai. 1956 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą. Visuose šiuose kaimuose mirė 19 lietuvių; 1989 vasarą penkių palaikai parvežti į Lietuvą.

NERĖ ARAIŲ, buvusi žvejų gyvenvietė Jakutiijoje, Ust Janos rj., ~20 km į p. nuo Kazačės, Janos deš. krante. 1942.VIII į Δ atitremtos 8 lietuvių (daugiausia mokytojų) šeimos (27 žm.), atgabentos iš Altaus kr. Ant upės kranto stovėjo 3 jurtos. Vienoje jau gyveno iš Leningrado sr. keliomis dienomis anksčiau atvežti vokiečiai (~25 žm.), kitoje – tremtinių komendantas, trečioje buvo apgyvendinti Lietuvos tremtiniai. Tremtiniai tundroje kirto medelius, darė iš jų kartis jurtoms statyti ir nešė prie upės (jos buvo plukdomos prie Laptevų jūros). 1943 vasarą visi jie buvo perkelti į kitas negyvenamas vietas, dauguma – dar toliau į šiaurę, arčiau Laptevų jūros, kiti – upe aukšty (↑ *Chatarychas*). Plačiau apie tremtinius ir jų gyvenimo sąlygas ↑ *Janos delta*.

NIASMA, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Jekaterinburgo (buv. Sverdlovsko) sr., Novaja Lialios (buv. Iso) rj., ~55 km į v. nuo Novaja Lialios, Bolšaja Niasmos (Lialios deš. intakas) kair. krante; pri-

Narva. Manos upė

klausė Novaja Lialios miško pramonės ūkiui. Δ gyvenvietę įkūrė aukso ieškotojai, vėliau joje gyveno miško kirtėjai. 1946.III į Δ atitremta ~20 (kitais duomenimis – apie 30) šeimų iš Lietuvos. Tremtiniai dirbo miško ruošos darbus. Gyveno pas vietinius žmones. 1948 visi buvo perkelti į Čeriomuchovą (dabar priklauso Severouralsko miestui). Δ sunyko, vėliau buvo sunaikintos ir kapinės. Apie 1980 Δ vietoje pastatyta dujų kompresorių stotis.

NIKOLĀJEVKA (buvęs Baraškovas), kaimas Krasnojarsko kr., Ujaro rj., ~10 km į p. nuo Ujaro ir Transsibiro geležinkelio.

Nelchajus. A. Rubiko šeima prie sūnaus kapo Orgalėjus kapinėse (1950)

Nikolajevka 1948

lio; kolūkio centr. gyvenvietė. 1951.X.17 į Baraškovą iš dabartinio Varėnos rj. atitremtos 5 šeimos (23 žm.), į to paties kolūkio brigadą Zmežagorką (~1,5 km nuo Δ) – dar 3 šeimos (19 žm.), visi kaimo žmonės. Baraškove ir Zmežagorkoje buvo maždaug po 100 kiemų. Dauguma lietuvių buvo apgyvendinti pas vietinius žmones, kai kurie – klube. Be jų, buvo ir anksčiau atitremtų ukrainiečių. Visi jie dirbo lauko darbus, gyvulių fermose. Po kelerių metų kai kurie lietuvai išsikėlė gyventi į Irkutską ir kitus miestus. Kiti 1958 grįžo į Lietuvą, neturėdami teisės joje apsigyventi. Jiems išvykus ir vietiniam jaunimui išsikėlus į miestus, kaimas labai sunyko. Nikolajevkos ir Zmežagorkos kapinėse yra palaidota po vieną lietuvi.

Nižnij Angarskas.
Tremtinės latvės laidotuvės. Dauguma lydinčiųjų – lietuviai (1954)

NYROBO KONCENTRACIJOS STOVYKLŲ GRUPĖ (rus. Nyrobskij lager, su trumpintai Nyroblag) veikė po II pasaulinio karo Permės sr. šiaurėje, Nyrobo rj., ~40 km į š. nuo Čerdynės miesto, Nyrobo gyvenvietėje, Poliudovo kalnuose. Turėjo kelis skyrius, o skyriai – po kelis ar keliolika punktų (olpų). Kiekviename punkte kalėjo po 300–1000 kalinių (vyrų ir moterų); kriminaliniai nusikaltėliai (jų buvo daugiau) ir polit. kaliniai buvo laikomi kartu. Po 1946 kai kuriuose Δ punktuose buvo ir polit. kalinių iš Lietuvos (↑ *Užnoro koncentracijos stovykla*). Kaliniai daugiausia kirto mišką, gabeno prie upių (į aukštutinius sandėlius žiemą rogėmis, vasarą mediniais keliais, vadinamais „lyžniovka“, į žemutinius – siauruoju geležinkeliu), plukdė rąstus, dirbo lentpjūvėse, statybose, tiesė ir prižiūrėjo kelius. Kalinimo sąlygos buvo labai sunkios. Daug kalinių mirė nuo išsekimo, bado, ligų, šalčio; iš etapo (etapas – tai vienu metu atgabenta kalinių grupė) per trejetą ketvertą metų gyvų likdavo 15–20% kalinių.

NIUJÀ, miško kirtėjų gyvenvietė Jakutijoje, Lensko rj., ~80 km į p. r. nuo Lensko (iki 1963 Muchtują), Lenos kair. krante, už kelių kilometrų nuo Lenos ir Niujos santakos; Lensko miško pramonės ūkio skyrius. Pradėta statyti po II pasaulinio karo šalia seno nedidelio (15–20 sodybų) Niujos kaimo (ilgainiui su juo susiliejo). Per porą metų buvo pastatyta nemažai namų, septynmetė mokykla, klubas, parduotuvė, pirtis, kontora, arklių kiemas, garažai. Kitame Lenos krante, ~7 km nuo Niujos kaimo, buvo Δ poskyris – jakutų kaimelis Natora. Lenos kair. krante, priešais Natorą, buvo įrengta didelė aikštė medienai sandėliuoti. 1946 į Δ iš Turuktos (~15 km į p. r. nuo Δ) atkeltos 6 lietuvių šeimos (29 žm.; iš Lietuvos ištremti 1941.VI.14). Jie kirto mišką. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1957.

NIŽNIAJA GOGOLEVKA, kaimas Irkutsko sr., Taišeto rj. ↑ *Gogolevkos*.

NIŽNIJ ANGÁRSKAS, buvusi darbininkų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Motygino (buv. Uderėjaus) rj., ~50 km į š.

nuo Motygino. Įkurta 1949 nedidelio Usovo kaimelio vietoje. Aplink – taiga. Prie Δ yra dideli naudingųjų iškasenų (ypač geležies rūdos) telkiniai. 1949 prasidėjo jų žvalgymas. Darbams buvo gabenami atlikę bausmes konc. stovyklose įvairių tautybių kaliniai (tarp jų daug inteligentų, žymių mokslininkų) ir tremtiniai; atvažiavo jų šeimos. Iš pradžių visi gyveno palapinėse (jų buvo labai daug). Maisto produktai ir visa kita buvo atgabenama lėktuvu (buvo aerodromas). Per 3 metus buvo pastatyta ~700 namų, elektros stotis, mokykla, ligoninė, klubas, pirtis, parduotuvė. 1952 Nižnij Angarske gyveno ~2000 žmonių. 1949–54 čia gyveno ir ~50 tremtinių lietuvių (daugiausia jaunimo). Dauguma tremtinių dirbo Nižnij Angarske (statė gyvenvietę) ir trijuose jam priklausiusiuose punktuose (vadinamuose „komandiruotėmis“), įsikūrusiuose taigoje, 30–40 km nuo Δ: gręžė gręžinius, kirto mišką (statyboms). Dėl lėšų stokos geležies rūdos telkiniai nebuvo pradėti eksploatuoti. Po J. Stalino mirties dalis tremtinių (tarp jų ir lietuvių) buvo išsiųsta darbams į kitas Krasnojarsko kr. vietas, kiti pradėjo grįžti į tėvynę. Jiems išvykus, Δ sunyko.

NIŽNIJ KAČERGĀTAS, gyvenvietė Irkutsko sr. ir rj., kitaip ↑ *Kačergatas*.

NIŽNIJ ŽEDĀJUS, miško kirtėjų gyvenvietė Jakutijoje, Oliokminsko rj. ↑ *Čiapajavas Žedajus*.

NOIBA, gyvenvietė Krasnojarsko kr., Severo Jeniseiskio rj., ~40 km į v. nuo Severo Jeniseiskio, Jenisejaus kalvagūbryje, taigoje. Nuo seno čia buvo kasamas auksas. 1950–51 į Δ atitremta įvairių tautybių kalinių, atlikusių bausmes konc. stovyklose; tarp jų ~20 lietuvių. Vietinių gyventojų – rusų ir kinų – buvo nedaug. Visi jie dirbo aukso kasyklose (kasė gilius šulinius, sėmė iš jų žemę ir plovė iš jos auksą), statė Δ gyvenvietę, vėliau – prie upelio dragą auksui plauti, kirto mišką (statyboms). Iš pradžių gyveno barakuose, vėliau nusipirko ar pasistatė namus. Po Stalino mirties kai kurie lietuviai persikėlė į Tėją (~15 km į r. nuo Δ). Kiti 1956–57 grįžo į Lietuvą.

NORILLĀGAS, ↑ *Norilsko koncentracijos stovyklų grupė*.

Nižnij Angarskas.
Lietuviai švenčia Sekmines (1957)

NORILSKAS, miestas (nuo 1953) Krasnojarsko kr. šiaurėje, už Šiaurės poliarčio, prie Dudinkos–Talnacho geležinkelio. Prie Δ kasamos akmens anglys, kobalto, geležies, vario ir nikelio rūdos, yra platinos, aukso, urano, dideli gamtinių dujų, naftos ištekliai. Veikia Zaveniagiно metalurgijos kombinatas (jis susideda iš kasybos, sodrinimo, metalurgijos, transporto, energetikos ir kitų įmonių). Norilską 1935 įkūrė ir statė kaliniai ir tremtiniai. Iki 1956 mieste ir apylinkėse veikė daug konc. stovyklų, priklausiusių Norilsko (rus. sutrumpintai Norillag), 1948–54 dar ir Gorlago konc. stovyklų grupėms. Kaliniai statė gyvenamuosius namus, metalurgijos kombinatą, kitas įmones; atlikę bausmes, daugelis jų čia likdavo dirbti. Tarp kalinių buvo daug lietuvių (↑ *Norilsko koncentracijos stovyklų grupė*, ↑ *Gorlagas*). Mirusieji kaliniai buvo laidojami netoli miesto, Šmito kalno papėdėje, tranšėjose. Buvusių kalinių liudijimu, ten palaidota 90–100 tūkstančių įvairių tautybių kalinių, iš jų 600–800 iš Lietuvos (tarp jų ~220 karininkų, atvežtų į Δ 1941.VIII.10). Apie 1970 ši laidojimo vieta buvo išasfaltuota, įrengti garažai ir mašinų stovėjimo aikštelės; 1990 visa tai iškelta, o toje vietoje pastatyta koplytėlė. Keli tūkstančiai kalinių buvo palaidota tranšėjose ir prie Kolargono kalėjimo (~10 km nuo Δ); 1972 šios kapinės sunaikintos. 1989 į Δ iš Lietu-

Norilskas 1968

vos buvo nuvykusios buvusių kalinių suorganizuotos ekspedicijos. 1991.VIII.10 į Δ buvo nuvykusi Lietuvos, Latvijos ir Estijos ekspedicija (~100 žm.). Jos dalyviai Šmito kalno papėdėje pastatė Baltijos valstybių karininkų, žuvusių Δ konc. stovyklose, memorialą (akmeninį paminklą, koplytstulpį, 2 kryžius; projekto autorius inž. Romualdas Svidinskas). Prie paminklo pritvirtintoje lentoje iškaltos 147 žuvusių lietuvių pavardės (kitose dviejose lentose atitinkamai – žuvusių estų ir latvių pavardės). Nuo 1990 Lietuvoje veikia buvusių Δ kalinių korporacija „Norilsko vyčiai“.

NORILSKO KONCENTRACIJOS STOVYKLŲ GRUPĖ (rus. Norilskij lager, sutrumpintai Norillag) veikė 1935–56 Krasnojarsko kr. šiaurėje, už Šiaurės poliaračio. Priklausė Krasnojarsko kr. konc. stovyklų valdybai (rus. sutrumpintai Kraslag). Valdyba Norilske. 1948–52 turėjo ~40 punktų, juose kalėjo 220–250 tūkstančių kalinių. Dauguma Δ punktų buvo Norilsko mieste ir apylinkėse, palei Dudinkos–Norilsko geležinkelį, Dudinkoje. Didelės konc. stovyklos buvo Dudinkoje, Igarkoje, Voločiankoje, Ust Porte, Diksone, Chatangoje, Š. Žemėje. Iki 1948 kriminaliniai ir politiniai kaliniai buvo kalinami kartu. Įkūrus specialią konc. stovyklą polit. kaliniams (↑Gorlagas), dauguma politinių buvo perkelta į ją. Δ kaliniai įkūrė ir statė Norilsko miestą, metalurgijos kombinatą, fabrikus, gamyklas, aerouostą, šachtas, dirbo jose, tiesė Dudinkos–Norilsko geležinkelį, kelius. Tų vietų klimatas poliarinis. Žiemos ilgos, labai atšiaurios (oro temperatūra neretai nukrinta iki -60 °C, nuolatos pučia stiprūs vėjai, dažnos pūgos), kritulių mažai. Susisiekti su kitais SSRS rajonais būdavo galima vasarą upėmis (3 mėnesius per metus), žiemą – lėktuvais.

1941.VIII.10 į Δ 7-ąjį punktą buvo atvežta ~1000 Lietuvos, Latvijos ir Estijos karininkų (tarp jų 270 lietuvių;

Norilsko apylinkės. Miesto link nutiestas Mesojachos–Norilsko dujotiekis

Norilskas. Žuvusių Baltijos valstybių karininkų memorialo statyba ir koplytstulpio apatinė dalis

rugsėjo mėn. pabaigoje iš Velikije Lukų atvežta dar ~60 lietuvių kariškių, areštuotų fronte). 42 aukštieji artilerijos karininkai (iš jų 14 lietuvių), areštuoti aukštųjų karininkų pasitobulinimo kursuose Maskvoje, buvo išvežti į konc. stovyklą prie Lamos ežero (↑ *Lamos koncentracijos stovykla*). Kiti dirbo daugiausia statybose (amžinojo išalo sukaustytoje žemėje rausė tranšėjas, duobes pamatams, mūrijo sienas), kasė sniegą. Dirbo be poilsio dienų, po 10 ir daugiau valandų šaltyje, siaučiant pūgoms, alkani. Apie 3/4 jų pirmaisiais metais mirė nuo bado, šalčio, ligų, nepakeliamo darbo. 1941–42 žiemą netoli Norilsko buvo sušaudyta ~100 Latvijos, Estijos ir Lietuvos karininkų (daugiausia latvių). Norillage kalėjo: generolai Zenonas Gerulaitis, Jonas Juodišius, Vincas Žilys, 13 pulkininkų, 19 pulkininkų leitenantų, 22 majorai, 64 kapitonai, 106 leitenantai, 41 jaunesnysis leitenantas, 8 viršilos, 16 puskarininkų, 36 eiliniai. Be kariškių, 1941.VIII į Δ buvo atvežta grupė (28 žm.) civilių žmonių – ūkininkų, mokytojų, miškininkų (daugumą jų sušaudė). Nuo 1945 rudens iki 1949 iš Lietuvos į Δ vėl buvo atvežta ~2500 polit. kalinių, tarp jų daug partizanų, jų rėmėjų; maždaug 1/4 jų mirė nuo bado ir ligų. 1948 polit. kalinius perkėlus į Gorlagą, Norillage liko ~100 lietuvių. 1956 Δ buvo panaikinta, konc. stovyklų pastatai nugriauti. Δ kaliniai daugiausia buvo laidojami netoli

No-rilsko, Šmito kalno papėdėje; ten palaidota ir ~220 karininkų lietuvių. Dar ↑ *Norilskas*.

NŲVAJA BŪRKA, kaimas Tomsko sr., Bakčiaro (buv. Parbigio) rj., ~50 km į p. v. nuo Parbigio. Kaimą įkūrė per kolektyvizaciją (1929–33) išbuožinti rusai ūkininkai. Jie išdegino mišką, įdirbo žemę, pasistatė namus, įsigijo gyvulių. Tada buvo dar kartą išbuožinti, kaime įkurtas kolūkis. 1941.VIII į Δ iš Lietuvos (daugiausia dabartinio Biržų rj.) atitremta 12 šeimų (daugiausia mokytojų šeimos, moterys ir vaikai; vyrai kaip polit. kaliniai kalėjo konc. stovyklose). Visi (suaugusieji ir vaikai) dirbo kolūkyje. Pirmuosius 2–3 metus gyveno pas vietinius žmones (jų buvo ~50 šeimų), vargo, badavo, vėliau kiek prasigyveno. Vaikai į Lietuvą grįžo 1947, suaugusieji – 1957. Δ kapinėse yra palaidoti 3 lietuviai.

NŲVAJA LIĀLIA, miestas (nuo 1938) Jėkaterinburgo (buv. Sverdlovsko) sr., prie Lialios upės (Obės baseinas); rajono centras. Geležinkelio stotis. 1946.III į Δ iš Lietuvos (daugiausia iš dabartinių Varėnos, Lazdijų, Prienų, Marijampolės rj.) atvežtas ešelonas žmonių. Apie pusę jų buvo palikta Novaja Lialioje (kiti išvežti į kitas gyvenvietes). Jie dirbo celiuliozės ir popieriaus kombinate, krovė ir plukdė medieną. Gyveno barakuose po 2–3 šeimas kambaryje. Pirmaisiais tremties me-

tais daug žmonių mirė nuo bado, kai kurie pabėgo į Lietuvą. Buvo ir tremtinių Krymo totorių, Pavolgio vokiečių, ukrainiečių. 1948 pradžioje kai kurios darbinės šeimoms buvo perkeltos į Čeromuchovo gyvenvietę (dabar priklauso Severouralsko miestui). Į Lietuvą pradėjo grįžti 1958. 1989 vasarą į Δ iš Lietuvos buvo nuvykusi buvusių tremtinių ekspedicija. Jos dalyviai sutvarkė Δ kapines, jose pastatė ~8 m aukščio ažuolinį kryžių. Daugumos lietuvių tremtinių palikai parvežti į Lietuvą.

1946 lietuvių buvo atitremta ir į Staraja Lialios, Lobvos gyvenvietes.

NŪVENKAJA, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Jenisejsko (buv. Jarcevo) rj., ~20 km į š. nuo Krivliako, Jenisejaus kalvagūbryje, Jenisejaus kair. krante; priklausė Turuchansko miško pramonės ūkiui. 1948.VI čia iš dabartinių Prienų ir Kaišiadorių rj. atitremta ir keliuose senuose barakuose miške apgyvendinta ~30 ūkininkų šeimų (~100 žm.). Be lietuvių, buvo dar kelios rusų tremtinių šeimoms. Visi jie kirtė mišką, arkliais gabeno rąstus prie upelių ir plukdė į Jenisejų; ten rišo sielius ir jų vilkstines Jenisejumi plukdė toliau. 9 žmonės mirė. Išskirtus aplinkinius miškus, 1951–52 visi tremtiniai buvo perkelti į kitas kirtavietes – Krivliaką, Terioškina; Δ sunyko.

NŪVYJ TĀPAS, miško kirtėjų gyvenvietė Tiumenės sr., Jurginskajės rj., ~130 km į š. r. nuo Zavodoukovsko, Tapo (Isetės deš. intakas) deš. krante; miško pramonės ūkio centras. Po II pasaulinio karo (iki 7-ojo dešimtmečio pabaigos) priklausė Zavodoukovsko miško pramonės ūkiui. 1949–50 iš kitų šio ūkio miško kirtimo punktų buvo perkelta ~10 šeimų lietuvių (iš Dzūkijos ir Suvalkijos ištremti 1947.XII.19). Buvo ir tremtinių baltarusių, ukrainiečių, moldavų, Pavolgio vokiečių. Visi jie kirtė mišką, krovė vagonus, dirbo lentpjūvėse, pabėgių gamyklose, tiesė ir remontavo geležinkelį. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1958.

NOVOALEKSEJEVKA, kaimas Krasnojarsko kr., Manos (buv. Šalinskajės) rj.,

~75 km į p. r. nuo Krasnojarsko, R. Sajano priekalniuose; priklauso Bolšoi Unguto miško pramonės ūkiui. 1948.VI į Δ iš Kamarčlagos geležinkelio stoties atvežta ~1000 žmonių iš buvusių Šakių, Vilkaviškio, Varėnos, Anykščių apskrčių. Jų buvo gerokai daugiau negu vietinių gyventojų. Buvo sudaryta 30 brigadų po 25–35 žmones. Jos tiesė per taigą medinį kelią į Bolšoi Ungutą – pjovė medžius, rovė kelmus, klojo rąstų grindinį. 2 mėnesius čia veikė tremtinių savitarpio pagalbos komitetas (vadovas Kęstutis Balčiūnas). Rudenį, nutiesus kelią, lietuviai buvo išskirstyti po Bolšoi Unguto, Malyj Unguto, 3-iojo Kilometro (dar vadinamo 3-uoju Ungutu), Leibos miško kirtimo punktus. Novoaleksejevkoje liko ~10 šeimų. Jos dirbo miško ruošos darbus (kai kurios kirtavietės buvo ~20 km nuo Δ, žmonės pareidavo tik savaitgaliais). 1958–60 grįžo į Lietuvą.

NOVOILJINSKAS, geležinkelio stoties gyvenvietė Buriatijoje, Zaiagrajevo rj., ~120 km į r. nuo Ulan Udės, Cagan Dabano kalnagūbrio priekalniuose, prie Transsibiro geležinkelio. 1948.VI į Δ geležinkelio stotį atvežtas ešelonas tremtinių iš Lietuvos (daugiausia ūkininkų iš Žemaitijos). Dalis žmonių buvo palikta Novoiljinske, kiti išgabenti į Δ apylinkių miškus – buriatų kaimus Tarbagatajų ir Chutorą, buvusias karo belaisvių japonų konc. stovyklas Verchniaja Ara Kuorką ir vadinamąsias Žemines, po kelias šeimas nuvežta į siaurojo geležinkelio stoteles 11-ajame, 27-ajame kilometruose ir Nižniaja Ara Kuorką. Ten jie kirtė mišką, rinko sakus, dirbo prie geležinkelio, žemės ūkio darbus, statė barakus, kūrė naujas gyvenvietes. Δ tuo metu buvo Chandagatajaus miško pramonės ūkio centras. Jame buvo didelis miško medžiagos perkrovimo sandėlis (iš miško kirtimo punktų siaurojo geležinkeliu atgabenti rąstai čia buvo perkraunami į plačiojo geležinkelio vagonus), pabėgių gamykla, garvežių depas, namų statybos kombinatas (nuo 1955; gamino surenkamųjų namelių detales). Lietuviai dirbo šiose įmonėse, kirtė mišką. Apie 1963 dauguma jų grįžo į Lietuvą. Yra nemažos lietuvių kapinės. 1958, mi-

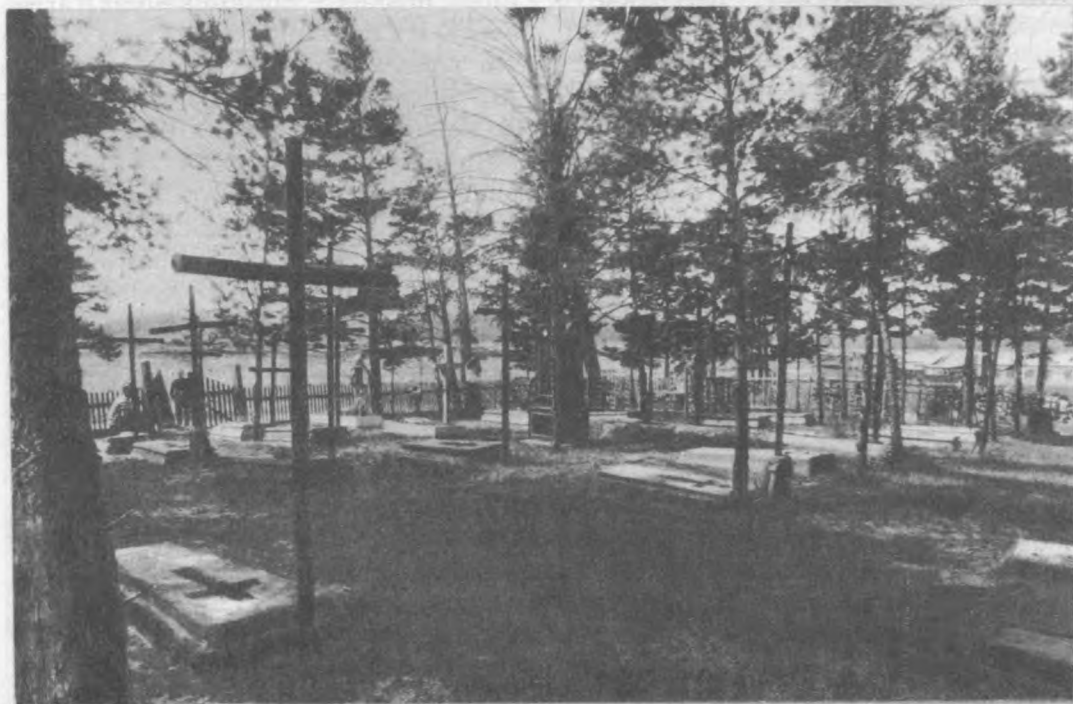
nint tremties dešimtmetį, jose pastatytas metalinis kryžius (padarė tremtinys Berenis). Dabar kapinės apleistos, kryžius suniokotas. 1989 Novoiljinske dar gyveno keletas lietuvių.

NŪVOJE SELŲ, kaimas Irkutsko sr., Nižneudinsko rj., ~10 km į v. nuo Nižneudinsko, V. Sajano priekalniuose; kolūkio centr. gyvenvietė. 1949.IV į Δ atitremta nemažai turtingų ūkininkų šeimų nuo Kelmės, Varnių, Kražių, Klaipėdos, Šiaulių, Šilutės. Vėliau, atlikę bausmę konc. stovyklose, čia atvyko keletas šių šeimų narių. Kaimas senas, tarp miškų, prie nedidelio upelio. Vietiniai gyventojai – įvairiu laiku (daugiausia 1929–33) atitremti rusai, burlatai, ukrainiečiai, lenkai, moldavai. Tarp jų buvo ir vienas surusėjęs lietuvis, atitremtas dar caro laikais. Lietuviai buvo apgyvendinti dviejuose klubuose ir keliuose tuščiuose namuose; vėliau jie pasistatė namus ir apsigyveno juose po 4 šeimas. Dirbo lauko darbus, gyvulių fermose, žiemą kirto mišką. Vaikai lankė Kamenkos kaimo mokyklą (~4 km į š. v. nuo Δ; jame t. p. buvo 1949 atitremtų lietuvių). Mirusiuosius laidojo Δ kapinėse (~3 km nuo Δ). Į Lietuvą lietuviai grįžo 1957–59.

NOVOKARGINŲ, gyvenvietė Krasnojarsko kr., Jenisejsko rj. Ankstesnis pavadinimas – Lespromchozas. Dar ↑ *Kargino*.

NOVOKŪRSKAS, kaimas Krasnojarsko kr., Šarypovo (buv. Beriozovskojės) rj., ~20 km į p. v. nuo Beriozovskojės, Uriupo (Čiulymo kair. intakas) deš. krante; kolūkio centr. gyvenvietė. 1951 rudenį į Δ iš dabartinių Vilkaviškio, Šakių rj. atitremta 10 ūkininkų šeimų (36 žm.), vėliau atsikėlė dar 2 žmonės iš Skripačių kaimo. Kaimas gatvinis, pagrindinė gatvė ~2,5 km ilgio, joje ~250 namų. Vietiniai gyventojai gyveno labai skurdžiai, daugumos šeimų vyrai buvo negrįžę iš karo (turtingesnieji ūkininkai dar anksčiau buvo ištremti arba išvežti į konc. stovyklas). Gyveno kelios 1941 atitremtų Pavolgio vokiečių šeimos. Lietuviai dirbo kolūkyje, mašinų ir traktorių stotyje. Per porą metų jie prasikūrė, augino gyvulius, sodino daržus. 3 žmonės mirė. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1957.

NOVONIKŲLSKIS, kaimas Krasnojarsko kr., Ilanskio rj., ~25 km į š. nuo Ilanskio. 1951.X į Δ iš dabartinio Pakruojo rj. atitremta 10 ūkininkų šeimų (39 žm.). Tuo metu Δ buvo apylinkės ir kolūkio cen-

Novoiljinskas. Lietuvių kapai (1992)

Novosiolovas. Viršuje – Jenisejus; žemiau – lietuviai ir latviai palydi grįžtančią į Lietuvą Macekų šeimą (1956)

tras. Lietuviai iš pradžių gyveno pas vietinius žmones, vėliau kas nusipirko, kas pasistatė savo namus. Ir vietiniai gyventojai, ir tremtiniai gyveno labai skurdžiai. Visi dirbo kolūkyje. Apie 1958 lietuviai grįžo į Lietuvą. Δ kapinėse yra palaidoti 2 lietuviai.

NOVOSIBIRSKAS, miestas (nuo 1904; iki 1925 **Novonikolajevskas**) Rusijoje, V. Sibiro lygumos pietryčiuose, abipus Obės, prie Transsibiro magistralės; srities centras. Vienas didžiausių Sibiro miestų. Pradėjo kurtis 1893, tiesiant Transsibiro geležinkelį (tais metais buvo nutiestas tiltas per Obę). 1918 Novonikolajevske buvo sukurtas Kolčiako armijos lietuvių batalionas. 1941.VI.20 ir 21 d. į Δ iš Lietuvos atvežti 2 ešelonai tremtinių ir išskirstyti po Δ apylinkes; po J. Stalino

mirties nemažai jų atsikėlė į Δ. Atvyko lietuvių ir iš Altajaus kr. Jaunimas studijavo aukštosiose mokyklose (vien Statybos institute 1953–54 mokėsi 15 lietuvių), kiti dirbo. Po 1956 dauguma Novosibirske gyvenusių lietuvių grįžo į Lietuvą. 1991 įkurta Novosibirsko lietuvių draugija „Lituanika“, nuo 1992 priklausanti Sibiro lietuvių sąjungai. 1991 Novosibirske gyveno ~800 lietuvių.

XX a. 5–6-ajame dešimtmetyje mieste veikė konc. stovykla. Kaliniai dirbo pagalbiniais darbus pramonės įmonėse. Nemažai lietuvių yra pabuvę Δ kaulinių paskirstymo kalėjime.

NOVOSIŪLOVAS: 1. Buvusi gyvenvietė Krasnojarsko kr. pietuose, Novosiolovo r.j., ~160 km į p. v. nuo Krasnojarsko, Jenisejaus kair. krante. 1951.X į Δ atitremtos 2 lietuvių šeimos (11 žm.). Dar 7 šeimos (24 žm.) po poros metų nelegaliai atsikėlė iš Ulazos kaimo, buvusio kitame Jenisejaus krante. Pastarosios buvo atitremtos nuo Utenos, Anykščių. Tuo metu Δ buvo nemaža skurdi gyvenvietė, rajono ir kolūkio centras. Namai vienaaukščiai, iš apvalių rąstų, be stogų (lubos užpiltos žemėmis), pastatyti eile palei upę. 1954 buvo vidurinė ir pradinė mokykla, poliklinika, ligoninė, kultūros namai, 2 parduotuvės, 2 siuvyklos, fototelė. Vietiniai gyventojai rusai ir chakasai vertėsi daugiausia avininkyste. Gyveno ir 1941 atitremtos viena lietuvių bei kelios latvių ir estų šeimos, nemažai Pavolgio vokiečių. Tremtiniai dirbo lauko darbus, ganė avis (išsėdavo į ganyklas kalnuose visai savaitei), kirto mišką, gamino (rankomis) plytas. Į Lietuvą dauguma grįžo 1956–60, nors joje apsigyventi ir nebuvo leista. Δ buvo užtvindytas Krasnojarsko tvenkinio vandens. Atokiau nuo jo buvo pastatyta nauja gyvenvietė, pavadinta t. p. Novosiolovu (ten perkeltas ir rajono centras).

2. Kaimas Krasnojarsko kr., Kanskio r.j., ~40 km į š. nuo Kanskio, Jenisejaus kalvagūbrio priekalniuose, Chitočios upelio slėnyje. 1951.X į Δ atitremtos 9 šeimos (41 žm.) nuo Eišiškių; daugiausia lenkai. Vėliau atvyko dar 3 atvežtųjų šeimų nariai. Δ buvo apylinkės ir kolūkio centras. Jame gyveno ~60 vietinių gy-

ventojų šeimų, buvo pradinė mokykla, kultūros namai, parduotuvė. Lietuvos tremtiniai buvo apgyvendinti pas vietinius žmones ir tuščiuose namuose, kurių kaime buvo nemažai (jų savininkai dar apie 1932 buvo ištremti kitur). Dirbo kolūkyje. 1954–55 vieni grįžo į Lietuvą, kiti išvyko į Lenkiją. Δ kapinėse palaidoti 4 Lietuvos gyventojai.

NOVOSTROIKA: 1. Miško kirtėjų gyvenvietė Irkutsko sr., Čeremchovo (buv. Golumetės) rj., ~70 km į p. v. nuo Čeremchovo, R. Sajano kalnų slėnyje, Bolšaja Belajos (Angaros baseinas) deš. krante. 1948.VI į Δ iš dabartinių Panevėžio, Biržų, Pasvalio rj. atitremtos 125 šeimos (~390 žmonių), 1949 iš Ukmergės rj. – 6 šeimos (16 žm.). Tai buvo daugiausia kaimo žmonės. Vėliau dar 33 lietuviai atvyko iš kitų tremties vietų ir konc. stovyklų (tarp jų poetas Paulius Drevinis). 1950 buvo atvežtos kelios lenkų šeimos, bet dauguma Δ gyventojų buvo lietuviai ir baltarusiai. Gyveno kelios vietinių rusų šeimos. Tuo metu Δ buvo Čeremchovo miško pramonės ūkio centr. gyvenvietė. Įsikūrusi taigoje, toli nuo kelių. Ten stovėjo tik keli barakai; juose ir buvo apgyvendinti iš Lietuvos atvežti žmonės (po kelias šeimas mažame kambarėlyje). Netrukus kai kurie tremtiniai iš rąstų pasistatė namelius ir persikėlė į juos; tada šeimai teko po kambarį (dauguma juose ir gyveno iki tremties pabaigos). Vėliau buvo pastatyta vidurinė mokykla. Apie 20 tremtinių buvo apgyvendinta Gorodoke (keli barakai ant upės kranto, ~2 km nuo Δ; dabar nebėra). Visi tremtiniai kirto mišką (kirtavietės buvo toli), rąstus vežė ir krovė prie upės, plukdė, statė barakus, dirbo lentpjūvėje. Žmonės badavo (ypač pirmaisiais tremties metais). 1948–49 mirė ~20 žmonių (iš viso 1948–58 mirė 74; gimė ~90 vaikų, buvo sukurtos 38 šeimos, iš jų 14 – mišrios). 1950–51 8 žmonės buvo nuteisti kalėti už siuntinius iš Amerikos, kalbas apie Lietuvą, laikraščių skaitymą ir pan. 1957–1959 dauguma lietuvių grįžo į Lietuvą (vaikus paleido 1956). Išvykus tremtiniams ir iškirtus aplinkinius miškus, Δ ėmė nykti. Miške, pusiaukelėje tarp Δ ir Černuškos kaimo, yra kapinės. 25 jose

Bolšaja Belajos upė prie **Novostroikos 1**

palaidotų lietuvių palaikai iki 1991 parvežti į Lietuvą (liko 17). 1989 iš Panevėžio buvo atvykusi buvusių tremtinių grupė; jos nariai sutvarkė kapines.

Novostroika 1. Miško krovėjai (tarp jų daug lietuvių; 1949)

2. Buvusi sakų rinkėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Nižnij Ingašo rj.,

Novostroika 1. Į Lietuvą. (1957)

Novostroika 2. Sakų rinkėja Alė Kulbušauskaitė (1952)

Nukutai. Dvialaukis pastatas – lietuvių statyta mokykla (1989)

~65 km į š. r. nuo Nižnij Ingašo ir Transsibiro geležinkelio; priklausė Zavodovkos miško chemijos ūkiui. 1948.VI į Δ iš Kauno miesto ir buvusios Šakių apskrities atitremta ~30 žmonių (daug jaunimo, studentų). Δ – tai 2 seni barakai taigoje, pirtis, šulinys, prižiūrėtojo namas. Barakuose jau nuo 1941 gyveno kelios latvių šeimos; ten pat buvo apgyvendinti ir lietuviai (po 8–10 žmonių nedideliame kambarėlyje). Visi rinko sakus. Gyveno pusbadžiu, trūko šiltų drabužių, apavo. Vėliau kai kurie ėmė gauti siuntinius iš Lietuvos. Pirmąją žiemą mirė keli vaikai ir seneliai. Mirusiuosius laidojo Δ ir Zavodovkos (~3 km nuo Δ) kapinėse. 1949.VIII.23 apie 20 lietuvių jaunuolių ir merginų buvo išvežta darbams į šiauresnius Krasnojarsko kr. rajonus (daugiausia – į Motygino rj.).

Odinskas 1955

NOVO ŽILKINAS, kaimas Irkutsko sr., Uolės rj., kitaip ↑ *Bolše Žilkinas*.

NUKŪTAI, gyvenvietė Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, ~65 km į š. v. nuo Čeremchovo, prie Ungos ir Zalario upių santakos; rajono ir kolūkio centras. 1949.IV į Δ atitremta 16 lietuvių ir rusų šeimų (67 žm.) iš dabartinių Ignalinos ir Zarasų rj.; vėliau dar vienas žmogus atvyko iš konc. stovyklos. Vietiniai gyventojai buriatai (~1000 žmonių) gyveno žeminėse ir mažose trobelėse. Tremtiniai iš pradžių buvo apgyvendinti kolūkio kontoroje; visiems buvo liepta išsikasti arba nusipirkti žemės ar tuščius namus. Jie dirbo kolūkyje, statybose (pastatė dviejų aukštų mokyklą, kino teatrą, daug gyvenamųjų namų), žiemą kirtė mišką (iki kirtaviečių buvo ~10 km). Po J. Stalino mirties į Δ atsikėlė lietuvių tremtinių iš aplinkinių kolūkių; jaunimas mokėsi Δ vidurinėje mokykloje. 1957 tremtiniai pradėjo grįžti į Lietuvą. Pastačius Bratsko hidroelektrinę (apie 1967), dalis Δ buvo užlieta Angaros vandens, rajono centras perkeltas į Novonukutskį. Išliko Δ kapinės.

OCHŪTNIČĖ, buvusi sakų rinkėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Nižnij Ingašo rj., ~40 km į š. r. nuo Nižnij Ingašo; priklausė Zavodovkos miško chemijos ūkiui. 1948.VI į Δ iš dabartinio Šakių rj. ir Kauno miesto atitremta 12 šeimų ir 7 pavieniai asmenys (iš viso 43 žmonės). Gyveno ir anksčiau atitremta viena latvių šeima, keli suomiai. Tremtiniai daugiausia rinko sakus. Gyveno barake. Mirusieji buvo laidojami kapinėse miške (~7 km nuo Δ). 1956 viena lietuvių šeima, užsirašiusi lenkais, išvyko į Lenkiją, kiti 1957 grįžo į Lietuvą. Iškirtus aplinkinius miškus, apie 1960 Δ sunyko.

ODINSKAS, gyvenvietė Irkutsko sr. pietuose, ~30 km į š. v. nuo Irkutsko, prie Kitojaus ir Odos santakos; priklauso Angarsko miestui. 1953–54 į Δ iš kitų Irkutsko rj. miško pramonės ūkių (kur miškai jau buvo iškirsti) atkelta ~300 Lietuvos gyventojų, anksčiau ištremtų iš Lietuvos. Odinske jie t. p. dirbo miško ruošos darbus. Tuo metu Δ buvo bepra-

dedanti kurtis gyvenvietė, priklausiusi Irkutsko miško pramonės ūkiui (jo centras Šamankoje, ~30 km į p. nuo Δ). Tremtiniai gyveno neseniai pastatytuose 4 ar 5 mediniuose barakuose (ilgainiui kai kurie pasistatė ~20 nedidelių dvibučių namelių). Vėliau į Δ buvo atvežta ~10 mordvių šeimų, atsikėlė rusų. Lietuviai į Lietuvą grįžo 1956–61. Δ kapinėse buvo palaidoti 8 lietuviai. 1990 beveik visų palaikai parvežti į Lietuvą. Dabar Odinske dar gyvena kelios rusų šeimos; miškai aplink jį iškirsti.

ODONAS, kaimas Irkutsko sr., Tulūno rj., ~45 km į p. nuo Tulūno, Ijos (įteka į Bratsko tvenkinį) kair. krante; kolūkio centr. gyvenvietė. 1949.IV į Δ iš Lietuvos atitremtos 25 ūkininkų šeimos (74 žm.). Kaimas buvo ~1 km ilgio, vietiniai gyventojai (~50 šeimų) – rusai, buriatai. Nemažai namų stovėjo tušti. Buvo klubas paversta cerkvė, paštas, septynmetė mokykla, ambulatorija, parduotuvė, kalvė. Lietuviai buvo apgyvendinti tuščiuose namuose po kelias šeimas; po 3–4 metų kai kurie nusipirko nedidelius namelius. Tremtinės moterys daugiausia dirbo lauko darbus, šienavo, vyrai – prie statybų, kalvėje; viena lietuvių šeima prižiūrėjo būtiną (~50 avilių). 1956–61 tremtiniai

grįžo į Lietuvą (du pasiliko gyventi Odone). Δ kapinėse yra palaidoti trys lietuviai.

„OKTIĀBRIS“, kolūkis Tomsko sr., Teguldeto rj., ~30 km į š. r. nuo Teguldeto. Kaimą (ir kolūkį) įkūrė per kolektyvizaciją (1929–33) čia, į taigą, atitremti išbūžinti rusai valstiečiai. Jie iškirto mišką, pasistatė namus. 1951.XI į Δ iš dabartinių Šilalės, Tauragės rj. atitremtos 3 ūkininkų šeimos (13 žm.). Jos buvo įkurdintos trijose tuščiose trobose miške, netoli (~1 km) nuo kolūkio centr. gyvenvietės. Ten pat dviejose trobose gyveno seniau atitremtos 4 latvių šeimos. Anksčiau šių trobų savininkai buvo sovietų valdžios ištremti kitur. Tremtiniai daugiausia ruošė pašarus gyvuliams: vasarą šienavo, žiemą vėžiojo iš laukų šieną, šiaudus. 1956 dauguma jų grįžo į tėvynę (kai kuriems lietuviams į Lietuvą grįžti nebuvo leista).

OKTIĀBRSKAS, buvusi sakų rinkėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr. pietuose, Nižnij Ingašo rj., ~50 km į š. nuo Nižnij Ingašo; priklausė Zavodovkos miško chemijos ūkiui. 1948 žiemą gyvenvietę įkūrė (pastatė barakus negyvenamame miške) lietuviai vyrai, atsiųsti iš Zavodovkos gy-

Oktiabrskas. Viršuje – ruošlama vieta būsimai gyvenvietei (1948); žemiau – gyvenvietės statyba (1950)

Oliokminskas 1956

venvietės (iš Lietuvos, daugiausia iš buvusių Marijampolės, Šakių, Vilkaviškio apskričių, Kauno miesto ir apylinkių, ištremti 1948.V.22). 1949 čia persikėlė ir jų šeimos (iš viso ~80 žm.). Tarp tremtinių buvo daug studentų, keletas klierikų.

1949 ir 1950 pavasarį ~30 lietuvių jaunuolių buvo išsiųsta darbams į Krasnojarsko krašto šiaurę. Gyveno estų, latvių, suomių, mordvių, čiuvašų, Pavolgio vokiečių, ištremtų 1941. 1951 atitremta ~10 ukrainiečių šeimų. Visi jie rinko sakus, kirta mišką (malkoms, statyboms), dirbo statines sakams, ruošė pašarus arkliams, statė namus, barakus. 1956–58 dauguma lietuvių grįžo į Lietuvą. Nusakintas pušis vėliau iškirto atvežti kaliniai. 7-ajame dešimtmetyje gyvenvietė sunyko.

OLÀ, gyvenvietė Magadano sr., ~25 km į r. nuo Magadano, prie Olos upės (įteka į Ochotsko jūrą) žiočių; rajono centras. Po II pasaulinio karo veikė konc. stovykla, priklausiusi Dalstrojaus konc. stovyklų grupei. Joje kalėjo vyrai ir moterys, tarp jų – 13 polit. kalinių iš Lietuvos. Kaliniai dirbo žemės ūkio darbus Magadano pagalbiname ūkyje.

OLCHONAS, sala Baikalo ežero vidurinėje dalyje, netoli v. kranto; didžiausia Baikale. Priklauso Irkutsko sričiai. Ilgis ~72 km, plotis iki 15 km, plotas – 730 km²; Δ šiaurėje – taiga, pietuose – stepė. Pučia labai stiprūs š. v. vėjai (sarma). Gyventojai verčiasi daugiausia gyvulininkyste ir žvejyba. Didžiausia Δ gyvenvietė – ↑ *Chužyras*. 1949 ir 1950 į ją buvo atitremta Lietuvos gyventojų. Apie 25 km nuo Chužyro iki 1953 veikė polit. kalinių kalėjimas.

OLIŖKMINSKAS, miestas Jakutijos pietuose, Lenos kair. krante; rajono centras. Upių uostas. Δ pradėjo kurtis 1635 prieš Oliokmos žiotis. Dabartinis Δ yra 12 km į v. nuo senojo miesto. Carų laikais Δ buvo kalinimo ir tremties vieta. Sovietų valdžios metais Δ apylinkėse buvo pramoniniu būdu kasamas auksas, kertamas miškas. Per Δ į aukso kasyklas ir miško kirtavietes buvo gabenami įrengimai, maisto produktai, darbininkai – tremtiniai ir kaliniai. Oliokminske veikė kalinių persiuntimo punktas, apylinkėse buvo daug konc. stovyklų. Kaliniai tiesė geležinkelį, kirta mišką; po II pasaulinio karo tarp jų buvo ir lietuvių. 1942 rudenį į Δ iš Altajaus kr. atvežta

Olenok miško pramonės ūkis. Plukdymui paruošti rąstai (1950)

Lietuvos gyventojų (iš Lietuvos ištremti 1941.VI.14). Jie buvo išskirstyti po aplinkinius miško paruošų punktus: Čiapažovo Žedajų, Sosnovyj Borą, Beriozovką, Delgėjų, Gorodskojų ir kitus. Miškus kirta ir Olenokmiško konc. stovyklos kaliniai (tarp jų buvo ir lietuvių). 1947 į Δ atkelta tremtinių lietuvių iš Janos deltos gyvenviečių.

OLONKAI, gyvenvietė Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Bochano rj., ~30 km į p. r. nuo Bochano, Angaros deš. krante. Angara ties Δ plati, joje – kelios salos. 1949 pavasarį į Δ iš dabartinių Jonišio, Molėtų, Utenos, Ukmergės, Anykščių, Panevėžio rajonų, Vilniaus miesto atitremtos 35 šeimos (83 žmonės, daugiausia lietuviai; buvo kelios lenkų, 2 žydų šeimos). Tuo metu Δ buvo Irkutsko srities Kirovo rj. centras ir kolūkio centr. gyvenvietė. Vietiniai gyventojai daugiausia rusai; buvo daug įvairių tautybių tremtinių: ukrainiečių, žydų, Pavolgio vokiečių ir kitų (iš viso ~2000 žmonių). Lietuvos tremtiniai buvo apgyvendinti tuščiuose namuose ir pas vietinius žmones; vėliau jie įsigijo gyvulių, daržus, kai kurie pasistatė namelius. Jie dirbo daugiausia lauko darbus, gyvulių fermose, statybose, pram-

kominate, žiemą – miškuose (kirta medžius, rinko sakus). Dar ~10 tremtinių lietuvių dirbo Δ kolūkio brigadose Jelizavoje, Grechniovoje, Kačike (2–5 km nuo Δ) – ganė avis, karves, veršelius. 1953 vasarą buvo didelis potvynis. Išsilieję Angara apsėmė ganyklas, daržus,

Olonkai. Lietuvii jaunimas ant Kabačichos kalno prie Angaros (1952)

kelią į Irkutską. 1958 Lietuvos tremtiniai pradėjo grįžti į Lietuvą. 1990 kai kurių Δ kapinėse palaidotų tremtinių palaikai parvežti į Lietuvą. Dabar gyvenvietė išaugusi. 1828–58 Olonkuose tremtyje gyveno dekabristas V. Rajevskis.

OLŽŪNAI, kaimas Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Bajandajaus rj., ~25 km į p. v. nuo Bajandajaus. 1949.IV į Δ iš dabartinių Kėdainių, Ukmergės, Vilniaus rj. atitremta ~20 šeimų (daugiausia ūkininkai). Δ buvo skurdus buriatų kaimas, kolūkis. Netrukus lietuviai buvo perkelti į gretimą gyvenvietę – taryb. ūkį. Visur jie dirbo daugiausia lauko darbus. 1958 pradėjo grįžti į Lietuvą. Δ kapinėse yra dviejų lietuvių kapai.

OLŽERĄSO KONCENTRACIJOS STOVYKLOS veikė 1952–53 Kemerovo sr., ~55 km į r. nuo Novokuznecko (buv. Stalinskas), nedidelėje Olžeraso gyvenvietėje (dabar Meždurečensko miesto dalis). Priklausė Kamyšlago konc. stovyklų grupei. 1952.I į ką tik pastatytą Δ konc. stovyklą iš Meždurečės gyvenvietėje (~6 km į v. nuo Δ) buvusio Kamyšlago kalinių persiuntimo punkto atvežti pirmieji polit. kaliniai – apie 800 žmonių, tarp jų ~150 lietuvių. Netrukus Olžerose jau buvo ~4000 įvairių tautybių polit. kalinių, daugiausia ukrainiečių, rusų, estų, latvių, atvežtų iš Karagandos (Kazachija) ir Mordovijos konc. stovyklų. Lietuviai sudarė ~10% visų kalinių. Čia kalėjo poetas An-

tanas Miškinis, dainininkas Antanas Kučingis, vertėjas Antanas Dambrauskas, keletas kunigų. Kaliniai gyveno prie Olžeraso upelio (Usos intakas) pastatytuose barakuose, statė Meždurečensko miestą, akmens anglių sodrinimo fabriką, kirtu ir plukdė mišką, krovė vagonus, dirbo akmens karjere. Žiemos ilgos, atšiaurios (šaltis siekdavo 50–55 laipsnius), daug sniego (1,5–2 m); aplink – stepė. Olžerose veikė Kamyšlago centr. ligoninė. 1953.VII visi kaliniai iš Δ buvo išvežti į Omską.

OMELIČIUS, buvęs kaimas Tomsko sr., Parabelio rj., ~120 km į p. v. nuo Parabelio, Omeličiaus (Parabelio kair. intakas) deš. krante; priklausė Parabelio miško pramonės ūkiui. 1951.XII į Δ atitremtos 35 šeimos (~170 žm.) iš dabartinių Kauno, Jonavos, Kaišiadorių, Ukmergės rj.; daugiausia valstiečiai, keletas mokytojų. Tremtiniai statė barakus ir kitus pastatus Omeličiuje, vėliau – Kudjos miško kirtimo punkte, kirtu mišką, vežė rąstus prie upės, juos plukdė. 1953 kaime buvo 4 dvibučiai ir ~30 mažesnių namelių, 6 barakai (juose gyveno tremtiniai), kepykla, parduotuvė, pirtis, ambulatorija, klubas, pradinė mokykla, kalvė, arklidės. Vietiniai gyventojai (~130 žm.) – apie 1930 atitremti išbuožinti rusai ūkininkai (jie ir įkūrė Δ). Jie vertėsi medžiokle, kirtu mišką. Keturios Lietuvos lenkų šeimos apie 1955 išvyko į Lenkiją, kiti tremtiniai (lietuviai ir lenkai) 1958 grįžo į Lietuvą. Jiems išvykus, Δ sunyko (artimesni miškai jau buvo iškirsti). Apie 1963 buvo panaikintas Δ miško kirtimo punktas. Vėliau kaimas sudegė. Yra apleistos kapinės. 1990 iš jų vieno tremtinio palaikai parvežti į Lietuvą (liko dar dviejų).

OMSKAS, miestas V. Sibiro lygumos pietuose, prie Irtyšiaus ir Omės santakos, prie Transsibiro geležinkelio; srities centras. Δ pradžia – 1716 pastatyta tvirtovė. XIX a. Δ katorgos kalėjimuose yra kalėję 1830–31, 1863 sukilimų dalyvių. Per I pasaulinį karą Omske gyveno evakuotų Lietuvos gyventojų, veikė lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti skyrius. 1918–20 lietuviai aktyviai dalyvavo Rusijos pilietinio karo įvykiuose. 1920

Omeličius. Lietuviai veža iš miško rąstus (1955)

Omske gyveno 814 lietuvių (Δ gubernijoje – 2428); ėjo lietuviškas savaitraštis. Sovietų valdžios metais Δ tapo dideliu pramonės centru. Mieste buvo pastatyta 4 elektrinės, daug pramonės įmonių, mūrinių gyvenamųjų namų, nutiestos naujos gatvės. Statybose ir kitus sunkius darbus dirbo daugiausia tremtiniai ir kaliniai. Ypač jų padaugėjo apie 1937 ir po II pasaulinio karo. Miestą supo ištisas konc. stovyklų, priklausiusių Kamyšlago konc. stovyklų grupei, tinklas. Valdya buvo Omske. 1952 į Δ buvo atvežtas ešelonas polit. kalinių (~2500 žm.) iš Smėlynų konc. stovyklų (rus. sutrumpintai Pesčianlag; Kazachija), 1953 vasarą ~1500 – iš Olžeraso (Kemerovo sr.), rugsėjo mėn. ~2000 – iš Dubravlago (Mordovija), vėliau – daug kalinių iš Ozerlago (Irkutsko sr.). ~10% atvežtųjų sudarė lietuviai. Dauguma Δ kalinių buvo vakarų ukrainiečiai; buvo rusų, estų, latvių. Kaliniai statė naftos perdirbimo kombinatą, šiluminę elektros stotį (abu objektai ~40 km nuo miesto), kaučiuko fabriką, gyvenvietes darbininkams ir inžinieriams, tiesė kelius. Iki J. Stalino mirties Δ konc. stovyklose režimas buvo griežtas (barakai rakinami, langai su grotomis, ant drabužių – numeriai, susirašinėjimo joki). Omsko konc. stovyklose kalėjo: poetai Antanas Miškinis, Juozas Gražulis, dainininkas Antanas Kučingis, skulpt. Bronius Petrauskas, vertėjas Antanas Dambrauskas, gydytojai Vincas Zenkevičius, Steponas Andriuškevičius (pastarasis atvežtas į Δ iš Taišeto; nuo 1954 dirbo Omsko ligoninėje), Algis Tomas Geniušas (vėliau filologas anglistas, habil. dr., profesorius), Vytenis Grabauskas (vėliau kalbininkas), plk. lt. Stepas Žukaitis, daug kunigų. 1954 vasarą, po J. Stalino mirties sušvelnėjus režimui, 4-ajame punkte lietuvių iniciatyva buvo susibūrusios estų, latvių, ukrainiečių ir lietuvių krepšinio komandos, vyko varžybos. Lietuvių komanda vadinosi „Žalgiris“. 1991 Omske gyveno ~500 lietuvių.

ONOCHOJUS, gyvenvietė Buriatijoje, Zaiğrajevo rj., ~30 km į š. r. nuo Ulan Udės, Kurbos kalnuose, Udos (Selengos deš. intakas) kair. krante, prie Transsibiro geležinkelio. 1948.VI į Δ geležinkelio stotį

atvežtas ešelonas tremtinių iš Lietuvos. Jie buvo išskirstyti į daugelį aplinkinių miško kirtaviečių (Chalsaną, Čelaną, Barūną, Verchnije Talcus ir kitas). Vėliau (1951–52) 28 lietuvių šeimos (105 žm.) iš ten atsikėlė į Δ. Onochojus tuo metu buvo skurdus kolūkis. Jame gyveno įvairių tautybių žmonės. Buvo paštas, parduotuvė, valgykla, klubas. Prie kaimo šliejosi dar 2 gyvenvietės: iš vienos pusės Onochojus I (čia gyveno ~8000 moldavų, atitremtų 1948, buvo miško pramonės kombinatas, žvyro karjeras, paštas, vidurinė mokykla, ligoninė, valgykla, parduotuvė), iš kitos – Onochojus II. Pastarojo gyvenitojai buvo daugiausia lietuviai. Iš pradžių jie gyveno barakuose, vagonėliuose, vėliau kai kurie pasistatė medinius vienbučius namelius (sienos iš pabėgių, stogai – iš lentų); visi laikė karvių, ožkų,

Onochojus. Potvynis 1962; apačioje – tėvas ir sūnus Meklai karvių ganykloje netoli Onochojaus (1954)

Orešnoje. 3-oji barakų gyvenvietė 1952

vištų, žąsų, turėjo daržus. Tremtiniai dirbo daugiausia miško pramonės kombinate: traukė iš upės atplukdytus rąstus, pjovė pabėgius, lentas, atramas šachtų strekams, krovė į vagonus. Į Lietuvą lietuviai grįžo 1956–66. Kapinėse yra 6 lietuvių kapai.

ORDŽONIKIDZEVSIS, miesto tipo gyvenvietė Chakasijoje, ~75 km į p. v. nuo Kopjovo, Kuznecko Alatau kalnų priekalniuose; rajono centras. Yra medžio apdirbimo kombinatas. 1948.VI į Δ buvo atitremta keli šimtai lietuvių. Buvo ir tremtinių latvių, ukrainiečių, uzbekų. Visi jie kirto mišką, plukdė rąstus Saralos, Čior-

nyj Ijuso upėmis. 1957 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą.

ORENBURGAS (1938–57 Čkalovas), miestas Rusijoje, prie Uralo upės, netoli Sakmaros žiočių; srities centras. Prie Δ gaunamos dujos (dujotiekiai į Kuibyševą, Zajinską). XX a. 5–6-ajame dešimtmetyje Δ apylinkėse veikė ~10 konc. stovyklų. Kaliniai dirbo daugiausia karo pramonės įmonėse. 1941 birželio pabaigoje Δ vaikų namuose buvo apgyvendinta ~200 vaikų, išvežtų į Rusiją iš Palangos ir Druskininkų vasaros stovyklų.

ORĖŠNOJĖ, gyvenvietė Krasnojarsko kr., Manos (buv. Šalinskojės) r.j., ~50 km į p. nuo Šalinskojės, R. Sajano priekalniuose, prie dviejų upelių (Stepnoi ir Tajožnyj Badžėjaus) santakos; sutekėję jie sudaro vieną – Badžėjų (pastarasis – Manos kair. intakas). Priklauso Kolboz miško pramonės ūkiui. 1948.VI į Δ iš dabartinių Kupiškio, Anykščių, Trakų, Vilniaus r.j. ir Vilniaus miesto atitremta 75 šeimos (~240 žm.), iš jų 12 šeimų lenkų. Vienos šeimos buvo apgyvendintos pačioje Orešnojėje, kitos – trijose jai priklausiusiose nedidelėse barakų gyvenvietėse, išsidėsčiusiose palei Stepnoi Badžėjaus upelį (už 0,5–2,5 km nuo Δ; šias gyvenvietes seniau buvo pastatę tremtiniai ukrainiečiai). Dar 8 šeimos bu-

Orešnoje. 2-oji barakų gyvenvietė. Emilija Rubikienė prie savo barako (1953)

vo apgyvendintos Δ pagalbiniam ūkyje (~3 km nuo Δ). Jame buvo barakas, arklidės ir karvidės; gyveno 8 baltarusių, po vieną graikų ir lenkų šeimas. Žiemai jie pasistatė dar vieną baraką. Vėliau iš konc. stovyklų čia atvyko bausmes atlikę 5 polit. kaliniai lietuviai. Orešnoje buvo ir kitų tautybių tremtinių: 1931–37 ir 1948 atitremtų ukrainiečių, rusų, buriatų, 1941–45 – Pavolgio vokiečių, kalmukų, graikų, Krymo totorių, 1951 – baltarusių – iš viso ~300 žmonių. Tuo metu Δ buvo Badžėjaus miško pramonės ūkio centras. Joje buvo mechaninės dirbtuvės, lentpjūvė, mokykla. Tremtiniai kirto mišką, rąstus vežė prie Manos ir jos intakų, tiesė siaurąjį geležinkelį rąstams iš miško gabenti, statė barakus. Kai kurie vyrai, baigę kursus, dirbo vairuotojais, traktorininkais. Lietuviai iš pradžių buvo apgyvendinti senuose namuose ir barakuose, pas vietinius žmones; gyveno labai skurdžiai, badavo. Vėliau, kuriantis naujoms gyvenvietėms palei Tažoņny Badžėjaus upelį ir geležinkelį (Širokij Logui, Petročenkin Logui, Kedrovij Logui ir kitoms), kai kurie išsikėlė ten gyventi. Kiti per porą metų Orešnoje pasistatė namelius ar nusipirko kambarius barakuose, įsirengė daržus, įsigijo gyvulių. Vėliau daugelis jų ėmė dirbti sąskaitininkais, buhalteriais, meistrais, studentai – gydytojais. Ilgainiui gyvenvietėje buvo pastatyta naujų barakų (šeimos gavo po kambarį), pirtis, internatinė mokykla, kontora su 300 vietų sale. 1956 Lietuvos lenkai išvyko į Lenkiją, dauguma lietuvių 1957–59 grįžo į Lietuvą, nors joje nebuvo leista apsigyventi; kai kas išvyko gyventi į Krasnojarską. 1990 į Δ iš Lietuvos (Kauno) buvo nuvykusi buvusių tremtinių suorganizuota ekspedicija. 1989–91 kai kurių lietuvių tremtinių palaikai parvežti į Lietuvą.

ORGALÉJUS, kaimas Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Alario rj.; priklausė kolūkiui, kurio centr. gyvenvietė – ↑ *Nelcha jus*.

OSÀ, gyvenvietė Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Osos rj., ~25 km į š. nuo Bochano, Osos (Angaros deš. intakas) kair. krante; rajono ir

Osa. Vizbarų šeima (1956)

kolūkio centras. 1950 į Δ iš aplinkinių kaimų buvo atkelta ~20 lietuvių šeimų, atitremtų iš Lietuvos 1949.III (ešelonas suformuotas Rokiškyje). Tuo metu Δ buvo nedidelė gyvenvietė, kurioje gyveno rusai ir buriatai. Joje buvo kelios gatvės, cerkvė (neveikianti), turgus, poliklinika, ligoninė, mokykla, kelios parduotuvės. Lietuviai dirbo kolūkyje, kirto mišką. Dauguma jų ilgainiui pasistatė namelius (4x4 m), baigiantis tremčiai, įsitaisė daržus, gyvulių. 1957 buvo leista grįžti į Lietuvą daugiavaikėms šeimoms, 1958 – višiams; keli žmonės liko gyventi Osoje. Dabar gyvenvietė išaugusi. Kapinėse yra 12 lietuvių kapų.

OSÌNOVKA, kaimas Kasnojarsko kr., Kazachinskijos rj. ↑ *Platkovas*.

OSTROVKAĖ, kaimas Krasnojarsko kr., Manos (buv. Šalinskojės) rj., ~30 km į p. r. nuo Šalinskojės, ~40 km į p. nuo Transsibiro geležinkelio. 1949 į Δ iš Alek-

Ostrovkai. Tremtiniai lietuviai (1950)

Ozerlagas. Lietuvių grupė 240-osios kolonos ligoninėje (Člūkša, 1955)

Ozerlago centr. ligoninė Nevelskajoje. Čia felčerių dirbo Kęstutis Balčiūnas (1955)

sejevkos (~20 km į š. v. nuo Δ) atkeltos 7 lietuvių šeimos (iš Lietuvos ištremtos 1948.V.22). Čia gyveno estai, latviai, rusai, atsikėlę į šias vietas dar carų laikais. Lietuviai, kaip ir vietiniai gyventojai, dirbo kolūkyje. Į Lietuvą grįžo 1956.

OZERLĀGAS (iš rus. *Osobyj zakrytyj režimnyj lager* – Specialioji uždara griežtojo režimo konc. stovykla), konc. stovyklų grupė, veikusi Irkutsko sr. vakaruose. Kaliniai tiesė Taišeto–Bratsko geležinkelį (tai ~320 km ilgio Baikal–Amūro magistralės atkarpa). Δ įkurtas 1949, reorganizavus ↑ *Taišeto koncentracijos stovyklų grupę* (rus. sutrumpintai *Taišetlag*). Jis turėjo 4 skyrius ir ~90 punktų, vadinamų „kolonomis“, kuriuose vienu metu kalėjo 40–50 tūkstančių (kitais duomenimis – kelis kar-

tus daugiau) kalinių. Didelės konc. stovyklos buvo Zajarske, Člūnoje, Novočlūnoje, Taišete. Vichorevkoje veikė ypatingojo režimo ir bausmės konc. stovyklos. Kaip ir kitos specialiosios konc. stovyklų grupės (Gorlagas, Rečlagas, Dubravlagas ir kitos), Δ buvo skirtas polit. kalinams. Buvo vyrų, moterų ir vaikų konc. stovyklos; prie Nevelskajos geležinkelio stoties veikė kalinių kūdikių namai. Nemažai Δ punktų buvo skirta nusilpusiems, išsekusiems kalinams, invalidams. Δ valdyba, kalinių persiuntimo punktas buvo Taišete. Iki 1955 vidurio vyrų ligoninė buvo Nevelskajoje, moterų – Člūksoje (vėliau – atvirkščiai). Kaliniai iš pradžių per negyvenamą taigą tiesė geležinkelį: kirto medžius, rovė kelmus, pylė pylimą, klojo pabėgius ir bėgius, statė tiltus per upes, rausė tunelius per kalnus. Reljefas kalnuotas, išvogotas upelių slėnių; daug pelkių, ežerų. Žiemos ilgos (trunka apie 6 mėn.), šaltos (45–50 °C šalčio), smarkūs vėjai, pūgos, daug sniego. Vasaros karštos (iki +40 °C), daugybė mašalų. Darbai nemechanizuoti, normos didelės. Kaliniai gyveno barakuose su 3 aukštų gultais, labai ankštais. Barakai po darbo rakinami, ant drabužių numeriai, per metus kaliniai galėjo parašyti 2 laiškus rusų kalba. Už menkiausius prasižengimus – žiaurios bausmės, sušaudymas. Daug kalinių mirė, žuvo (ypač statydami užtvankas per upes). Vėliau, nutiesus geležinkelį, Δ kaliniai jį prižiūrėjo, kirto mišką, dirbo medžio apdirbimo įmonėse, akmens skaldyklose, molio karjeruose, žėručio smulkinimo fabrikuose, statė Taišeto, Bratsko miestus, Bratsko hidroelektrinę, kasė akmens anglis ir kitas naudingąsias iškasenas. Po 1954 režimas sušvelnėjo, 1954–59 ~80% Δ kalinių buvo paleista į laisvę, kiti vėliau perkelti į Mordovijos konc. stovyklas. Ozerlage kalėjo rusų rašytojas A. Solženicynas, dainininkė L. Ruslanova.

Nemažai polit. kalinių iš Lietuvos tiesė Taišeto–Bratsko geležinkelį nuo 1941; ypač jų padaugėjo po 1948. Iki 1955 čia kalėjo 18–20 tūkstančių Lietuvos žmonių, daugiausia partizanų, jų rėmėjų. Tarp kalinių: vienas antibolševikinio pasipriešinimo vadovų Petras Paukaitis, plk. Juozas Jankauskas, plk. ltn.

Stepas Žukaitis, lt. Martynas Germanavičius, filosofas Vosylius Sezemanas, teisės mokslų dr. Jonas Navakas, švietimo ministras Konstantinas Šakenis, Antanas Terleckas (vėliau Lietuvos laisvės lygos vadovas), daug kunigų, jaunimo. 1946.I į vieną iš Δ punktų – Čiūną – buvo atvežta ~150 gen. Povilo Plechavičiaus Vietinės rinktinės karių. 1950 nemažai lietuvių iš Δ buvo išvežta į Norilską, 1951 – į Kolymą. 1957–58 žiemą 14-ojo punkto (Čiusovajos gyvenvietėje) vieno barako kaliniai (daugiausia lietuviai; buvo ukrainiečių, estų, latvių) ruošėsi bėgti: iš barako rausė tunelį po konc. stovyklos zona. Vadovavo Vytautas Bastys. Sumanymui nepavykus (apskaičiavimuose buvo padaryta klaidų, ir išėjimas iš tunelio iškastas pernelyg arti sargybos), kaltę prisiėmė 4 asmenys: buvę Lietuvos partizanai Jonas Abukauskas („Audros“ būrio vadas), V. Bastys, Edvardas Šmitas ir latvis Stanislovas Jaunušanis. Visi jie buvo nutelsti papildomai 3 metus kalėti (iš jų 2 metus – Vladimiro uždarajame kalėjime). 1958 iš gretimos konc. stovyklos bėgo grupė polit. kalinių, vadovaujamų Algirdo Petrusevičiaus. Pabėgimai iš Δ konc. stovyklų būdavo gana dažni (dažniausiai jie baigdavosi nesėkmingai). Ozerlago schema įdėkle knygos gale.

PADĖJ IVĀNAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Komijoje, Trojicko Pečioros rj., ~45 km į p. r. nuo Trojicko Pečiorosko, Ilyčiaus (Pečioros kair. intakas) deš. krante. Priklausė Verchniaja Pečioros miško pramonės ūkiui. 1945.X į Δ iš dabartinių Šiaulių, Telšių, Raseinių, Jurbarko, Kėdainių rj. atitremta ~50 šeimų, daugiausia kaimo žmonės. To meto Δ – tai barakai taigoje, kuriuose jau gyveno seniau atitremti rusai, rumunai, vokiečiai, daug tremtinių iš Karelijos. Buvo parduotuvė, kepykla, medicinos punktas, arklidės. Su kitomis gyvenvietėmis buvo susisiekiama upė – vasarą valtimis, žiemą – rogėmis. 1946–47 atvežta daug represuotų Raudonosios armijos kareivių, grįžusių iš vokiečių nelaisvės – rusų, ukrainiečių, gruzinų, armėnų, totorių, kirgizų. Visi Δ gyventojai kirto ir plukdė mišką. Daug jų mirė nuo bado, ligų. Lietuviai į Lietuvą pradėjo grįžti

1957 (keletas liko gyventi Sibire). Dabar Δ sunykęs, miškai aplink jį išskirsti.

PARABĖLIS, gyvenvietė Tomsco sr., ~90 km į š. v. nuo Kolpaševo, Parabelio upės ir Obės vandenskyroje; rajono centras. 1951 pavasarį į Δ atitremtos 6–7 šeimos iš dabartinio Kaišiadorių rj.; vėliau iš aplinkinių gyvenviečių atsikėlė ir daugiau tremtinių lietuvių. Tuo metu Parabelyje gyveno keli tūkstančiai gyventojų. Namai vienaaukščiai, šaligatviai mediniai, centrinė gatvė grįsta stačiomis medžio trinkelėmis. Veikė žuvies perdirbimo įmonė, pieninė, miško pramonės ūkis, buvo vidurinė mokykla, 3 bibliotekos. Dauguma gyventojų laikė gyvulius. Lietuviai dirbo daugiausia statybose, ruošė malkas, šienavo užliejamose pievose, žiemą iš ten į fermas vežiojo šieną. 1958 grįžo į Lietuvą.

PARAMONOVKA, kaimas Irkutsko sr., Irkutsko (buv. Kirovo) rj., vienas iš keturių ↑ *Salgutus* sudariusių kaimų.

PARBIGAS, gyvenvietė Tomsco sr., Bakčiaro (buv. Parbigo) rj., ~45 km į š. v. nuo Bakčiaro, Parbigo (Obės vidurupio baseinas) deš. krante. 1941.VII į Δ atitremta lietuvių. Tuo metu Δ buvo rajono ir kolūkio centras. Po karo iš aplinkinių gyvenviečių į jį atsikėlė ir daugiau 1941 atitremtų lietuvių šeimų (daugiausia moterys su vaikais ir seneliai; tų šeimų vyrai dar Lietuvoje buvo atskirti ir išvežti į konc. stovyklas). 1957 Parbige gyveno ~30 lietuvių šeimų, tarp jų divizijos gen. Miko Reklaičio ir švietimo ministro Konstantino Šakenio šeimos. Tremtiniai dirbo kolūkyje, kirto mišką. Į Lietuvą dauguma grįžo 1957–58. Kai kurie, sukūrę mišrias šeimas, liko gyventi Sibire. Δ kapinėse yra lietuvių tremtinių kapų.

PARĖNDA, buvusi gyvenvietė Irkutsko sr., Čiūnos (buv. Taišeto) rj., ~50 km į š. r. nuo Taišeto, prie Kvitoko–Čiūnskio plento, Parendos (Udos kair. intakas) deš. krante; priklausė Čiūnos (iki 1963 – Taišeto) miško chemijos ūkiui. 1948.VI į Δ iš dabartinių Radviliškio, Pakruojo, Šiaulių, Kelmės rj. atitremta 21 šeima (74 žm.; daugiausia turtingų ūkininkų ir

Parenda. Lietuviai tremtiniai prie malkų ruošos (1950)

partizanų bei jų rėmėjų šeimos). Tuo metu Δ buvo nedidelė gyvenvietė kalnuose. Aplink – taiga. Lūšnelėse ir barakuose čia gyveno ~15 ukrainiečių šeimų, atitremtų per kolektyvizaciją (1929–33); vėliau atvežti keli šimtai buriatų išmirė bado. 1949 buvo atitremtos 6 ukrainiečių jehovistų šeimos (19 žm.). Lietuviai dirbo miškuose (rinko sakus, ruošė malkas), lentpjūvėje (pjovė lentas, dirbo statines, roges, slides), plytinėje, lauko darbus, šienavo, iš beržo tošių degė degutą. Gyveno labai skurdžiai, badavo (du vyrai mirė nuo bado), mito uogomis, grybais, lauki-

Pečiora. Kanino lietuvių būrelis (1952)

Pečiora. Lietuviai lentpjūvėje

niais česnakais (rus. čeremša), kurių prisirinkdavo taigoje. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1958. Jiems išvykus, šienai pjauti, miškui kirsti buvo atvežama kalinių. Apie 1970 Δ sunyko. Δ kapinėse buvo palaidota 14 lietuvių; keturių palaikus 1991 giminės parvežė į Lietuvą.

PĀVLOVSKAS, darbininkų gyvenvietė Altajaus kr., ~50 km į v. nuo Barnaulo; rajono centras. 1943.V į NKVD pagalbinį ūkį, esantį ~10 km į p. nuo Δ, iš Gortopo -91 (Kalmankos r.j.) ir Vylkovo (Tiumencevo r.j.) gyvenviečių buvo atkeltos 9 lietuvių tremtinių šeimos (28 žm.), iš Lietuvos ištremtos 1941.VI.14 (ešelonas buvo suformuotas Rokiškyje). Čia buvo 2 nedideliai barakai (viename gyveno lietuviai), komendanto žeminė, valgyklos namelis. Tremtiniai ganė kiaules, karves, veršeliuos, dirbo lauko darbus, fermose. Kartu su suaugusiaisiais dirbo 10 Δ vaikų namų auklėtinių (tarp jų buvo ir lietuvių). Δ kapinėse palaidotos 3 lietuvės.

PEČIORÀ, miestas (nuo 1949) Komijoje, Pečioros deš. krante, prie Kotlaso–Vorkutos geležinkelio; rajono centras. Medienos perkrovimo punktas. Pradėjus tiesti geležinkelį iš Kotlaso į Vorkutą, apie 1937 Δ gyvenvietėje ir jos apylinkėse buvo įkurta konc. stovyklų. Kanine (nedidelė gyvenvietė ~5 km nuo Δ, dabar Δ miesto dalis) buvo Δ laivyno valdyba, laivų žiemojimo ir remonto punktas, uostas. Apie 1950 Δ ir Kanino gyventojai buvo daugiausia tremtiniai ir iš konc. stovyklų tremčiai atsiųsti kaliniai. Buvo rusų, ukrainiečių, moldavų, rumunų, mongolų, kinų, ispanų, lenkų ir kitų tautybių žmonių. Ir Pečioroje, ir Kanine buvo daug lietuvių. Vieni atsikėlė iš kitų tremties vietų (pvz., likvidavus Andronovo miško kirtimo punktą), kiti atvyko iš konc. stovyklų, atlikę jose bausmes (vien 1950–54 Kanine apsigyveno ~50 buvusių polit. kalinių lietuvių). Į Lietuvą jie pradėjo grįžti 1956. Apie 15, sukūrę mišrias šeimas, liko ten gyventi.

PEČIOROS KONCENTRACIJOS STOVYKLŲ GRUPĖ, Pečioros geležinkelio koncentracijos stovyklų grupė (rus. Pečiorskij lager, Pečiorskij železnodo-

rožnyj lager, sutrumpintai Pečlag, Pečželdorlag) veikė 1939–54 Komijos šiaurėje, Pečloros rj. bei Intos ir Vorkutos miestams priklausančiose teritorijose. Δ konc. stovyklų punktai (iki 1950 vadinami „kolonomis“, vėliau – „olpais“) buvo įkurti abipus tiesiamo Kotlaso–Vorkutos geležinkelio (1947 vadinosi Š. Pečloros geležinkeliu), tarp Kniaž Pogosto (dabar Emva) ir Vorkutos (atstumas ~1150 km). Iki Kniaž Pogosto geležinkelį tiesė ↑Štaurės geležinkelio koncentracijos stovyklų grupės (rus. sutrumpintai Sevželdorlag) kaliniai. 1939–41 Δ valdyba buvo Abežėje, 1941–54 Kožvoje (dabar Pečloros miestas). 1951 ji turėjo ~100 punktų, juose vienu metu buvo ~110 tūkstančių kalinių (1948 polit. kaliniai buvo atskirti nuo kriminalinių). Kaliniai iš pradžių tiesė geležinkelį (jis buvo vieno kelio). Jį nutiesus (1942.VI prasidėjo reguliarius traukinių eismas iki Pečloros miesto, 1950 – iki Vorkutos), konc. stovyklų ir kalinių smarkiai sumažėjo. Kaliniai prižiūrėjo geležinkelį, palei jį statė depus ir gyvenvietes, tačiau dauguma jų dirbo miško ruošos darbus (nuo 1942 Pečloros baseine prasidėjo pramoninis miško kirtimas). Kalinių darbo ir gyvenimo sąlygos buvo labai sunkios: vietos, per kurias ėjo geležinkelis, o vėliau buvo kertamas miškas, – drėgnos, pelkėtos, tarpais visai apsemtos, išraižytos upių (per jas buvo statomi tiltai). Miško kirtavietės buvo toli, kelionė į darbą ir atgal trukdavo ~4 val., darbo diena – 10 val. Kaliniai gyveno greitomis pastatytuose kiauuruose barakuose arba palapinėse, maitinimas prastas. Apie 4/5 visų Δ kalinių mirė nuo bado, šalčio, ligų. 1940–41 čia kalėjo ~150, 1945–54 – apie 400 polit. kalinių iš Lietuvos.

PEČLĀGAS, Pečželdorlagas. ↑ Pečloros koncentracijos stovyklų grupė.

52-ASIS KVARTĀLAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Irkutsko sr. ir rj., ~50 km į p. r. nuo Irkutsko, Primorės kalnagūbrio priekalniuose, prie Levaja Talcinkos upelio; priklausė Talcų miško pramonės ūkiui. 1948 liepos mėn. čia, taigoje, dviejose arklidėse, apgyvendinta ~30 lietuvių šeimų, atitremtų iš dabar-

inių Kupiškio, Utenos, Anykščių rj. Daugiau čia niekas negyveno. Tremtiniai statė barakus, ligoninę, pirtį, Srednios gyvenvietę (~30 km nuo Δ). Pirmąją žiemą daug žmonių sirgo vidurių šiltine. Iki 1949 vasaros vieni tremtiniai buvo perkelti į Srednią, kiti – į Kordoną. Δ buvo panaikintas. Yra mišku užaugusios Δ kapinės. 1980 jas sutvarkė iš Lietuvos atvykusi 7 žmonių grupė. 1985 buv. tremtinė J. Bernotavičiūtė slapta parvežė į Lietuvą savo tėvo palaikus. 1989 kapus tvarkė Panevėžio moksleivių ekspedicija. 1990 Kauno palaikų perkėlimo ekspedicijos dalyviai parvežė visų (17) 52-ajame Kvartale palaidotų žmonių palaikus.

51-ASIS KILOMĖTRAS, buvusi barakų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Nižnij Ingašo rajone. ↑ *Saryj Deviatas*.

PEREVĀLKA, Perevaločnyj učiastok, gyvenvietė Irkutsko sr., Zimos rj., ~4 km į š. nuo Zimos, prie Transsibiro geležinkelio, Okos (Angaros kair. intakas) kair. krante. 1948.III.26 į Δ daugiausia iš dabartinių Pasvalio, Panevėžio rj. atitremta 27 ūkininkų šeimos (126 žm.), beveik vienos moterys, vaikai (jų buvo 67), seneliai ir ~30 gimnazistų iš Panevėžio. Tų šeimų vyrai kaip polit. kaliniai kalėjo konc. stovyklose (vėliau keli atvažiavo į Δ). Tuo metu, kai atitremė lietuvius, Perevalkoje buvo 15–20 medinių namų, juose gyveno vietiniai rusai ir keletas anksčiau atitremtų lenkų, ukrainiečių, Pavolgio vokiečių šeimų. Buvo lentpjūvė, 2 parduotuvės, vaikų darželis, pradinė mokykla. Tremtiniai buvo apgyvendinti 4 naujuose iš apvalių rąstų pastatytuose barakuose (po 1–2 šeimas kambary-

Perevalkos tremtiniai lietuviai (1956)

Perevalka. Iš čia rąstai buvo gabenami į lentpjūvę (1955)

je). Jie traukė iš upės rąstus, dirbo lentpjūvėje (plovė lentas, pabėgius), šienavo (už 50–70 km nuo Δ; vasarą ten ir gyvendavo). Į Lietuvą dauguma išvyko 1957–1958. Perevalkoje mirė 11 lietuvių tremtinių. Jie palaidoti Žimos kapinėse. Iki 1988 beveik visų jų palaikai parvežti į Lietuvą.

PEREVŪZO KASŲKLOS (rus. Прииск Певрезов) Irkutsko sr., Bodaibo rj., ~200 km į š. r. nuo Bodaibo, Patomo kalnyne, Žujos upės baseine, amžinojo išalo zonoje. 1949.VII į Δ atitremta ~330 Lietuvos gyventojų. Aple 40 žmonių buvo palikta Perevoze (Δ centr. gyvenvietė prie Žujos ir Chomolcho upių santakos), kiti baržą nuplukdyti į Balaganachą. Žiemos ilgos, labai šaltos (iki 60 laipsnių šalčio). Tarp gyvenviečių šimtai kilometrų, susisiekti su jomis buvo galima upėmis (vasarą laivais, žiemą – traktoriaus traukiamomis rogėmis) ir lėktuvu. Visur buvo daug įvairių tautybių tremtinių. Jie dirbo aukso kasyklose, kirto mišką, statė dragą (žemsemė aukso telkiniui upėje eksplo-

Perfilovas. VI klasės mokiniai; tarp jų 6 lietuviai (1955)

atuoti). Gyveno žeminėse, barakuose. Trūko maisto, žmonės sirgo (ypač skorbuto), daug jų mirė (ypač pirmaisiais tremties metais). Iš Δ leista išvykti 1957–1958, bet ne visi gavo leidimus apsigyventi Lietuvoje.

PERFILOVAS, kaimas Irkutsko sr., Tulūno rj., ~20 km į p. nuo Tulūno, prie Tulūno–Ikėjaus plento, prie Manuto upės (Ijos kair. intakas); kolūkio centr. gyvenvietė. 1949.V į Δ iš Tulūno miesto atvežtos ~35 lietuvių šeimos (iš Lietuvos, daugiausia Šeduvos apylinkių, ištremtos 1949.III.28). Tremtiniai buvo apgyvendinti tuščiuose namuose po 2–3 šeimas viename, dirbo kolūkyje. Δ buvo nemažas kaimas, apylinkės centras. Jame buvo medicinos punktas, biblioteka, parduotuvė, septynmetė mokykla (ją lankė tremtinių vaikai iš Badaro ir Ikėjaus kaimų; jie gyveno bendrabutyje). Dauguma tremtinių į Lietuvą grįžo 1958–59 (vienas liko gyventi Perfilove). Kapinėse buvo palaidoti 5 lietuviai. 1990 trijų palaikai parvežti į Lietuvą.

PĖRMĖS KONCENTRACIJOS STOVŲKLOS veikė 1972–87 Permės sr., Čusovojaus rajone. Kalėjo tik polit. kaliniai. Įkurtos, norint geriau izoliuoti Mordovijos konc. stovyklų polit. kalinius ir išardyti kanalus, kuriais informacija iš ten patekdavo į Maskvą, į nelegalų periodinį leidinį „Chronika tekuščich sobytij“ (liet. „Einamųjų įvykių kronika“), taigi ir į užsienį. Iš pradžių į Δ buvo gabenami polit. kaliniai iš Mordovijos, vėliau ten buvo siunčiami ir naujai nuteistieji iš visos SSRS. 1972.VII.13 buvo įkurti 2 griežtojo režimo punktai: 35-asis (Centralno gyvenvietėje, mergaičių patalpos darbu kolonijos patalpose) ir 36-asis (Kučino kaime). 1976 įsteigtas dar vienas – 37-asis (Polovinkos gyvenvietėje); pastarajame 1978 buvo įkurtas 2-asis skyrius. 1980 į Δ iš Mordovijos atkeltas vienintelis Sovietų Sąjungoje veikęs ypatingojo režimo skyrius. Šiam skyriui apie 0,5 km nuo 36-ojo punkto buvo atitverta atskira zona, pastatytas specialus pastatas. Tai buvo itin griežto režimo kalėjimas su karceriu, vienutėmis, grotomis ant langų. Jo kamerosse buvo laiko-

mi „recidyvistai” – asmenys, jau anksčiau bausti laisvės atėmimu už ypač „pavojingus” nusikaltimus valstybei. Visų Δ valdyba ir centr. ligoninė buvo 35-ajame punkte. Per visą Permės konc. stovyklų gyvavimo laikotarpį (1972–87) jose yra kalėję 1538 politiniai kaliniai, iš jų 744 – 35-ajame punkte, 514 – 36-ajame (ir ypatingojo režimo skyriuje), 280 – 37-ajame. Tai buvo daugiausia pasipriešinimo totalitariniam režimui organizatoriai ir dalyviai: Sovietų Sąjungos žmogaus teisių gynimo (vadinamųjų Helsinkio grupių), tikinčiųjų teisių gynimo organizacijų ir komitetų vadovai ir nariai, nelegalių spaudos leidinių leidėjai, vertėjai, platintojai, atsišaukimų, kreipimųsi į tarptautines organizacijas autoritai, nuteisti pagal RSFSR baudžiamojo kodekso (BK) 70-ąjį, 64-ąjį, 66–69-ąjį straipsnius („antisovietinė agitacija ir propaganda”, „tėvynės išdavimas”, „šnipinėjimas” ir kt.) ar analogiškus sąjunginių respublikų BK straipsnius. Jie buvo laikomi ypač pavojingais valstybiniais nusikaltėliais. Permės konc. stovyklose yra kalėję beveik visi žymiausi Rusijos ir kitų buvusios SSRS respublikų žmogaus teisių gynėjai ir disidentai. Ypatingojo režimo skyriuje kalėjo Gunaras Astara, Michailas Gorynis, Ivanas Kandyba, Levko Lukjanenka, Martas Niklus, Vasilijus Stusas ir kiti; griežtojo režimo konc. stovyklose – Josifas Begunas, Vladimiras Bukovskis, Glebas Jakuninas, Sergejus ir Ivanas Kovaliovas, Anatolijus Marčenko. Iš lietuvių: Balys Gajauskas (nuo 1989 Lietuvos polit. kalinių ir tremtinių sąjungos prezidentas, 1990–92 Lietuvos AT deputatas, nuo 1992 – Seimo narys), kun. Alfonsas Svarinskas (1991–1992 Lietuvos AT deputatas, nuo 1991 Lietuvos kariuomenės vyriausiasis kapelionas), Viktoras Petkus (Lietuvos Helsinkio grupės neoficialus lyderis), Petras Plumpa (nuo 1992 Lietuvos Respublikos Vyriausybės patarėjas religijų klausimais).

1987 36-asis, 37-asis punktas ir ypatingasis skyrius buvo likviduoti, dauguma kalinių paleista į laisvę, likusieji (teisti už ypač sunkius nusikaltimus) perkelti į centr. ligoninę, buvusią 35-ajame punkte (jos pirmojo aukšto palatos buvo pertvarkytos į kameras); iki 1991

ir jie buvo paleisti. Nuo 1991 vasaros 35-ajame ir 37-ajame punktuose veikia griežtojo režimo kriminalinių nusikaltėlių kolonija, 36-asis paverstas psichoneurologine ligonine. 1992.VII.13, Δ įkūrimo 20 metų sukakties proga, „Memorialo” draugijos Permės skyriaus rūpesčiu prie centr. ligoninės (iš jos buvo paleisti į laisvę paskutiniai Δ kaliniai) pritvirtinta memorialinė lenta, dviejose ligoninės palatose įrengta ekspozicija, ypatingojo režimo skyriuje t. p. steigiamas muziejus.

PERSPEKTIVNAS, buvusi sakų rinkėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Abano (buv. Dolgij Mosto) rj., ~25 km į š. v. nuo Dolgij Mosto; priklausė Dolgij Mosto miško chemijos ūkiui. Δ įkūrė – ėmė statyti barakus negyvenamame miške – 1949–50 čia atitremti įvairių tautybių tremtiniai (rusai, ukrainiečiai, kina, totoriai, armėnai, Pavolgio vokiečiai, latviai, estai). 1951 pradžioje į tremtį iš konc. stovyklų buvo atsiųsta 16 lietuvių. Vėliau pas kai kuriuos atvažiavo šeimų nariai iš kitų tremties vietų ar Lietuvos; kelios šeimos buvo atitremtos iš Lietuvos. Iš viso Perspektivne gyveno ~400 žmonių, beveik visi tremtiniai; tarp jų buvo 40 lietuvių (vėliau dar 6 gimė). Dauguma Δ gyventojų rinko pušų sakus. Į darbą kasdien eidavo po 5–6 km, tolimesnėse vietose gyvendavo po savaitę ar dvi palapinėse. Kai kurie vyrai dirbo statybose – statė Δ gyvenvietę. Po kelerių metų tremtiniai (daugiausia lietuviai, estai, latviai) pradėjo auginti daržoves, bulves, įsigijo gyvulių. Nutrėmimas panaikintas 1954, bet į Lietuvą lietuviai grįžo 1956–71; ne visiems buvo leista Lietuvoje apsigyventi. Tuo metu nusakintos pušys jau buvo pradėtos kirsti.

PERVOMÁISKAS (iki 1945 **Reidovas**), gyvenvietė Krasnojarsko kr., Motygino rj., ~40 km į p. v. nuo Motygino; Tasejevos (Angaros kair. intakas) deš. krante. 1954 į Δ atkelta 15 lietuvių tremtinių iš Nižnij Angarsko. Jie jau rado 14 seniau atitremtų lietuvių (dauguma buvo atsiųsti į tremtį iš konc. stovyklų; pas kai kuriuos atvažiavusios šeimos iš Lietuvos arba kitų tremties vietų). Δ buvo nedi-

Pervomaiskas. Ta-sejevos upė

delė gyvenvietė taigoje – apie 50 namelių, 2 parduotuvės, pirtis, klubas. Ji greit plėtėsi: netrukus buvo pastatyta daugiau namų, ligoninė, vidurinė mokykla, paštas. Vietiniai gyventojai – per kolektyvizaciją čia atitremti rusų valstiečiai; buvo daug užsiverbavusių darbininkų. Ta-sejeva ties Δ plati, joje daug užutėklių. Nuo seno prie Δ buvo gaudomi iš tolimesnių miško kirtaviečių atplukdyti rąstai, rišami sieliai ir plukdomi į Angarą, Jenisejų ir toliau į šiaurę. Lietuviai rūšiavo rąstus, rišo sielius. Dauguma jų į Lietuvą grįžo apie 1957, nors ir nebuvo leista joje apsigyventi.

PESČIĀNAJA, gyvenvietė Altajaus kr., Solonešnojės rj., viena $\uparrow$ *Karpovo tarybinto ūkio* fermų. 1941.VII į Δ buvo atitremta 10 Lietuvos gyventojų.

PESČIANLĀGAS, *Pesčlagas* $\uparrow$ *Smėlynų koncentracijos stovyklų grupė*.

PETROVKĀ: 1. Buvęs kaimas Irkutsko sr., Čeremchovo rj., ~10 km į p. r. nuo Čeremchovo, prie Transsibiro geležinkelio. 1949.IV į Δ atitremtos 9 šeimos (33 žmonės, iš jų 9 vaikai) iš dabartinio Trakų rajono ir Vilniaus miesto. Tuo metu Δ buvo kolūkio centras. Vietiniai gyventojai – rusai, ukrainiečiai, totoriai, kadais atitremti į šias vietas – gyveno labai skurdžiai. Lietuviai dirbo lauko dar-

bus, kiaulidėse. Gyveno barakuose po kelias šeimas kambaryje. Trūko maisto, drabužių. 1951–52 kelios šeimos persikėlė į Vorosilovo gyvenvietę, dar vadinamą 18-ąja Šachta (~5 km nuo Δ), ten dirbo akmens anglių kasyklose, statybose. Dvi užsirašiusios lenkais šeimos išvyko į Lenkiją. Kiti 1956 pradėjo grįžti į Lietuvą; keli tremtiniai liko gyventi Petrovkoje. Dabar Δ sunaikinta, toje vietoje kasamos akmens anglys.

2. Kaimas Altajaus kr., Kalmankos rj., netoli $\uparrow$ *Gortopo (91-ojo Kvartalo)*.

PEVĖKAS, miestas (nuo 1967) Magadano sr., Čiukčių auton. apygardoje, prie R. Sibiro jūros Čiaunos įlankos; Čiauno rj. centras. Šiaurės jūrų kelio uostas. Po II pasaulinio karo jame veikė konc. stovykla, priklausiusi $\uparrow$ *Čiauno Čiukčių kasybos pramonės valdybai* (vienas iš Daltstrojaus konc. stovyklų grupės skyrių). Peveke buvo jos valdyba ir kalinių persiuntimo punktas.

PIATKŌVAS, kaimas Krasnojarsko kr., Kazačinskojės rj., ~40 km į p. nuo Kazačinskojės, prie Krasnojarsko–Jeniseisko plento; kolūkio centr. gyvenvietė. 1951.X į Δ iš Lietuvos atitremtos 3 šeimos (13 žmonių), į šio kolūkio brigadą Osinovką (~7 km į p. nuo Δ , prie to paties plento) – dar 5 lietuvių šeimos (21 žm.). Tremtiniai dirbo kolūkyje. 1952 į Osinovką buvo atitremtos dar 2 lietuvių šeimos (2 moterys ir 14 vaikų). Jos badavo, vaikai elgetavo. Iki 1955 abi šeimos buvo išskeltos kitur; vienos moters vaikus išsidailijo žmonės. Δ kapinėse yra palaidoti 4 lietuviai.

PĪMIJA, miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr. pietuose, Manos (buv. Šalinskų) rj., ~6 km į p. nuo Narvos, R. Sajano priekalniuose, prie Manos (Jenisejaus kair. intakas) ir Badžėjaus santakos; priklauso Badžėjaus miško pramonės ūkiui. 1948.VII į Δ iš dabartinių Anykščių, Panevėžio, Kupiškio rj. atitremta ~80 šeimų (~320 žm.). Apie 50 šeimų buvo apgyvendinta barakuose Pimihoje, kiti – Pimske ir Medveže (Δ skyriai – po 2 barakus taigoje, ~2 km nuo Δ). Be lietuvių, Pimihoje jau gyveno seniau atitremti Pavol-

glo vokiečių, graikų (iš Kubanės), Krymo totorių, ukrainiečių, rusų, suomių, estų, lenkų (iš viso apie 40 ar 50 šeimų). Tremtiniai gyveno miške pastatytuose belanguose barakuose po 4–5 šeimas kambaryje. Nebuvo nei šulinio, nei pirties. Jie kirtė mišką, gabeno rąstus prie upės, pavasarį juos plukdė į Krasnojarską, prižiūrėjo geležinkelį, krovė vagonus. 1954–59 Pimijoje gyveno savo noru iš Lietuvos atvykęs buvęs polit. kalins kun. Marijonas Petkevičius. 1949 į tėvynę išvyko suomių ir lenkai, vėliau – vokiečiai ir graikai, 1957 nutremimas panaikintas lietuviams. Tremtiniais išvykus (miškai jau buvo iškirsti), gyvenvietė beveik sunyko. Išliko tremtinių kapinės. 1989, 1990 į Δ iš Lietuvos (Panevėžio) buvo nuvykusios buvusių tremtinių suorganizuotos ekspedicijos. Daugumos lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą (buvo palaidota ~60 lietuvių, liko 8).

PISKUNOVKĀ, kaimas Krasnojarsko kr., Kazačinskojės r.j., ~20 km į p. nuo Kazačinskojės, Jenisejaus deš. krante. 1948.VI į Δ (tuo metu ji buvo Kazačinskojės miško pramonės ūkio skyrius) atitremta 81 šeima (~170 žm.) nuo Rokiškio, Zarasų, Utenos, Anykščių; daugiausia ūkininkai. Kaimas buvo visai sunykęs, vietinių gyventojų buvo labai nedaug. Dvejus metus lietuviai gyveno barakuose po 4–5 šeimas kambaryje, vėliau pasistatė namus (gyveno po 2 šeimas). Buvo ir anksčiau atitremtų rusų, ukrainiečių, baltarusių. Lietuviai žiemą kirtė mišką, ruošė malkas, vasarą šienavo, vėliau, pastačius pabėgių įmonę, dirbo joje (plovė pabėgius, krovė juos į baržas, plukdė į Igarką). Į Lietuvą pradėjo grįžti 1957. Išliko lietuvių kapinės. 1989–90 į Δ iš Lietuvos (Vilniaus) buvo nuvykusios buvusių tremtinių ekspedicijos; kai kurių tremtinių palaikai parvežti į Lietuvą.

PIVOVĀRICHĀ, gyvenvietė Irkutsko sr. ir r.j., ~8 km į r. nuo Irkutsko, Ušakovkos (Angaros deš. intakas) deš. krante; valstybinė žemės ūkio bandymų stotis. Iki 1956 Δ priklausė Dzeržinskio taryb. ūkiui. 1948 rudenį iš Bolšaja Rečkos į Δ atkeltos kelios lietuvių tremtinių šeimos, 1950 iš Iskros gyvenvietės (5 barakai kalnuo-

Pimija. Tremtinio lietuvio laidotuvės

Pimija. Geležinkelio priežiūros darbininkų lietuvių brigada (1949)

se, ~15 km nuo Δ) ir kitų kirtaviečių atkelta dar ~30 šeimų (visos išstremtos iš Lietuvos 1948.V.22). Tai buvo ūkininkai nuo Kretingos, Šakių, Klaipėdos, Utenos, Širvintų, Vilniaus. Buvo ir kitų tautybių tremtinių: ~40 šeimų Pavolgio vokiečių ir ukrainiečių, po kelias estų, totorių,

Piskunovka lietuvių tremties metu

Piskunovka. Tremtinės lietuvės prie pabėgliams paruoštų rąstų

Plotbiščė. Jablonskių, Pabrėžų, Kerų šeimos vagone pakeitui į Sibirą (1951)

Plotbiščė. P. Kero laidotuvės

vengrų šeimas, daug japonų karo belaisvių. Visi jie dirbo taryb. ūkio daržuose, laukuose, soduose, pieninėje, prižiūrėjo gyvulius, vėlesniais metais buvo siunčiami į Irkutską dirbti statybose, krovėjais. Iš pradžių lietuviai gyveno klube, 1951 išvažiavus japonams, apie metus gyveno jų statytose žeminėse; šioms pradėjus griūti, persikėlė į barakus. Po kelerių metų kai kas pasistatė namelius arba priestatus. Pivovarichoje veikė pradinė mokykla. 1958–59 lietuviai gavo leidimus išvykti iš Δ, bet ne visiems buvo leista grįžti į Lietuvą.

PLÒTBIŠČĖ, kaimas Krasnojarsko kr., Ačinsko r.j., ~40 km į p. nuo Ačinsko, Čiulymo deš. krante; kolūkio centr. gyvenvietė. XIX amžiuje kaimą įkūrė tremtiniai – miško kirtėjai. 1951.X.21 į Δ iš dabartinių Kretingos ir Šilutės r.j. atitremta 10 šeimų (48 žm., iš jų 21 vaikas, 4 invalidai). Kaimas – tai ~1,5 km ilgio gatvė, einanti palei upę. Lietuviai dirbo gyvulių fermose, kitus ūkio darbus. Iš pradžių gyveno labai skurdžiai, badavo (keili žmonės mirė nuo bado), elgetavo; vėliau kiek prasigveno. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1956. Jiems išvykus, ir vietiniai gyventojai išsikėlė į miestus; kolūkis buvo panaikintas, Δ baigia nykti.

PÒČETAS, buvusi gyvenvietė Krasnojarsko kr., Abano (buv. Dolgij Mosto) r.j., ~60 km į š. r. nuo Abano, Birusos kair. krante, netoli (~4 km) nuo Početo kaimo (pastarasis – kolūkio ir apylinkės centras). 1950.XII į Δ buvo atvežta tremčiai ~100 įvairių tautybių polit. kalinių, atlikusių bausmes Rešotų konc. stovyklose; tarp jų buvo ir lietuvių. 1951 čia buvo įkurtas Početo miško pramonės ir miško chemijos ūkis. Tremtiniai iš pradžių statė miškuose gyvenvietes sakų rinkėjams: pirmaisiais metais Dekabrsį (~10 km į v. nuo Δ), vėliau Čegaišetą (~18 km į v. nuo Δ; įkurtas vietoj buvusio XIX amžiaus lietuvių tremtinių kaimo – Argūnų II) ir Solnečną (~12 km į š. r. nuo Δ). Į jas iš Δ persikėlė beveik visi tremtiniai. Ten jie rinko sakus. 6-ojo dešimtmečio pabaigoje aplinkiniai miškai jau buvo nusakinti ir iškirsti, tremtiniai grįžo į tėvynę; Δ buvo panaikinta.

PODČERĖ, gyvenvietė Komijoje, Vuktylo rj., ~15 km į š. r. nuo Vuktylo, Pečioros ir Podčerės upių santakoje. Vietiniai gyventojai komiai ir rusai (tarp jų daug buvusių tremtinių ir kalinių). Jie daugiausia dirbo miško ruošos darbus. Iškalėjęs Permės sr. konc. stovyklose, 1986–1988 Podčerėje tremtyje buvo antibolševikinio pasipriešinimo dalyvis poetas Gintautas Iešmantas (1990–92 Lietuvos AT deputatas).

PODGŖORNOJĖ, gyvenvietė Tomsko sr., Člajos rj., ~60 km į p. r. nuo Kolpaševo, Člajos deš. krante; rajono centras. 1942 į Δ iš Sosnovkos kaimo (~20 km nuo Δ) atkelta viena lietuvių tremtinių šeima (4 žm.; iš Lietuvos ištremti 1941.VI.14). Po karo iš aplinkinių kaimų atsikėlė ir daugiau lietuvių. Tuo metu Podgornojėje buvo keli tūkstančiai gyventojų. Namai tik centre dviejų aukštų, kitur – vienaaukščiai, jų stogai, šaligatviai – mediniai, gatvės negrištos. Δ gyventojai gyveno ūkiškai, laikė gyvulių. Buvo daug kitų tautybių tremtinių: estų, latvių, lenkų, rumunų, vokiečių. Visi kirtu mišką.

POKRŪVSKAS, miesto tipo gyvenvietė Jakutijoje, ~60 km į p. v. nuo Jakutsko, Lenos kair. krante, amžinojo išalo zonoje; Ordžonikidzės rj. centras. 1942.VIII į Δ atgabenta 13 lietuvių tremtinių šeimų (49 žm.), atvežtų iš Altajaus kr. (iš Lietuvos ištremti 1941.VI.14). Vėliau iš kitų Jakutijos vietų atvežti dar 8 žmonės. Tarp tremtinių buvo ~20 moterų ir ~30 mažų vaikų, moksleivių ir studentų. Visi jie gyveno nešildomuose barakuose ir trobelėse prie plytinės (~2 km į p. nuo Δ, prie Lenos), joje ir dirbo. Kartu buvo daug suomių ir vokiečių, atvežtų iš Leningrado sr., kelios ukrainiečių šeimos. Darbas sezoninis, atlyginimas už darbą labai menkas. 1946–47 žiemą buvo badas, žmonės tino, ištisos šeimos gulėjo, negalėdamos paeiti, daug mirė. Bestiacho gyvenvietėje (~15 km į p. nuo Δ) 1942 gyveno dar 4 lietuvės moterys su 4 vaikais; dirbo miško darbus.

POL ČEREMCHŪVAS, kaimas Irkutsko sr. vakaruose, Taišeto rj., kitaip ↑ Polovino Čeremchovas.

POLIĀRINIO URĀLO KONCENTRĀCIJOS STOVĪKLŲ VALDĪBA

(rus. Upravlenije lagerei Poliarnogo Urala), konc. stovyklų grupė, veikusi 1947–57 Komijos š. rytuose. Jos valdyba buvo Chanovėje (~25 km į p. v. nuo Vorkutos). Turėjo 4 punktus, juose kalėjo ~10 tūkstančių kalinių, tarp jų ~1500 lietuvių. Kaliniai dirbo geologinių paieškų ekspedicijose, urano, molibdeno, švino rūdų, aukso, platinos kasyklose.

Pokrovsko plytinė 1956

POLOVINO ČEREMCHŪVAS, Pol Čeremchovas, kaimas Irkutsko sr., Taišeto rj., ~25 km į š. v. nuo Taišeto, prie Krasnojarsko–Irkutsko plento, ~3 km į š. nuo Transsibiro geležinkelio (Jurtų geležinkelio stoties); kolūkio centr. gyvenvietė. 1949.IV į Δ iš Lietuvos (nuo Vabalninko, Pasvalio, Pumpėnų) atitremtos 37 šeimos

Polovino Čeremchovo tremtiniai lietuviai (1956)

Porogas 1. 1978

(~130 žm.). Kaimas įkurtas dar carų laikais. Palei plentą ėjo ~2,5 km ilgio gatvė, buvo 2 parduotuvės, septynmetė mokykla, ambulatorija. Tremtiniai dirbo lauko darbus, statė lentpjūvę (vėliau joje ir dirbo), kirto mišką (ruošė malkas). Gyveno senuose dideliuose kitur ištremtų vietinių gyventojų namuose. Iki 1960 visi grįžo į Lietuvą. 1990–91 daugumos Δ kapinės palaidotų lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą.

Porogas 2. Tremtiniai lietuviai dirba pabėgių įmonėje

POPEREČKÀ, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Balachtos (buv. Daurskojės) rj., ~50 km į p. r. nuo Balachtos, prie Čeriomuškos upės (Jeni-

sejaus deš. intakas); priklausė Daurskojės miško pramonės ūkiui. 1948.VI.10 į Δ iš buvusios Kėdainių apskritys atitremta 30 ar 40 šeimų lietuvių, 1950 – apie tiek ukrainiečių. Visi jie kirto mišką, vežė rąstus prie upės, juos plukdė. Lietuviai kelerius metus gyveno barakuose, paskui pasistatė namus. Iškirtus aplinkinius miškus, 1954 dauguma tremtinių buvo perkelta į Kurtiulio vietovę taigoje (~20 km į p. r. nuo Δ; ten pasistatė barakus ir kirto mišką). Poperečkoje liko ~30 lietuvių. 6-ojo dešimtmečio pabaigoje ir šiems išvykus į Lietuvą, gyvenvietė sunyko. Išliko Δ kapinės; jose yra keletas lietuvių tremtinių kapų.

POROGAS: 1. Kaimas Irkutsko sr., Nižneudinsko rj., ~40 km į p. r. nuo Nižneudinsko, Udos (Čiūnos aukštupys) kair. krante; kolūkio ir Airos miško pramonės ūkio centras. 1949.IV į Δ atitremtos 52 šeimos (197 žm.), į Airos kaimą (~4 km nuo Δ) – dar 3 šeimos (~10 žm.); tai buvo daugiausia dabartinio Kelmės rj. ūkininkai. Poroge tuo metu buvo 60–80 kiemų, namai mediniai, daugiabučiai. Kai kurie tremtiniai kirto ir plukdė mišką, kiti dirbo kolūkyje. Per keletą metų į Δ atsikėlė dar 10 lietuvių šeimų (33 žm.) iš Bogatyrio (~10 km į p. nuo Δ) ir Airos (~3 km į p. v. nuo Δ) kaimų. Į Lietuvą lietuviai pradėjo grįžti 1957; keli, sukūrę mišrias šeimas, liko ten gyventi. Δ ka-

pinėse (dabar jos labai apleistos) palaidota 13 lietuvių; 1991 kai kurių palaikus giminės parvežė į Lietuvą.

2. Buvęs kaimas Krasnojarsko kr., Kazačinskojės rj., ~40 km į p. nuo Kazačinskojės, Jenisejaus deš. krante (upė ties kaimu ~1 km pločio). 1952 į Δ iš Kokornojės (~10 km į v. nuo Δ) atkelta ~50 lietuvių šeimų (iš Lietuvos ištremti 1948.V.22). Δ tuo metu buvo Jazajevkos miško kirtimo punkto padalinys. Tremtiniai kirtė mišką, rąstus gabeno į pabėgių įmonę, plukdė sielius. Apie 1953 iš konc. stovyklų atvyko bausmes atlikusių kalinių, tarp jų plk. Ignas Mikučionis, mjr. Vladas Ikamas. 1957–59 lietuviai grįžo į Lietuvą. Vėliau (tremtiniai jau išvykus) Δ sudegė. Išliko kapinės. 1989–90 beveik visų jose palaidotų lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą (liko vienas kapas).

POTMÀ, geležinkelio stotis Mordovijoje, Zubovo Polianos (buv. Saransko) rj., ~6 km į š. r. nuo Zubovo Polianos, prie Rlazanės–Samaros geležinkelio. Į Δ buvo atvežami ešelonais kalinių, siunčiamų į ↑ *Dubravlago* konc. stovyklas. Kartais Dubravlago konc. stovyklos vadinamos Potmos konc. stovyklomis.

POVALICHÀ, kaimas Altajaus kr., Pervomaiskojės rj., ~10 km į š. nuo Barnaulo, Povalichos (Obės deš. intakas) deš. krante, prie Barnaulo–Novosibirsko geležinkelio. 1941 vasarą į Δ buvo atitremti 145 Lietuvos gyventojai (lietuviai ir žydai, daugiausia inteligentų ir ūkininkų šeimos). 1946 pavasarį į Δ ir šalia jos (kitoje geležinkelio pusėje) esantį Kazačės kaimą buvo atvežta dar Lietuvos gyventojų, 1941 vasarą ištremtų į Talmenkos rj. 82-ąją miško kvartalą (↑ *Šipicynas*). Stipresnieji dirbo Δ pabėgių gamykloje, kiti (ir vaikai) – lauko darbus taryb. ūkyje. 1946 į Δ nuvykusį LSSR švietimo komisariato komisija tremtinių vaikus parvežė į Lietuvą (į vaikų namus Vilniuje); tais metais daug suaugusiųjų iš Δ pabėgo ir grįžo į Lietuvą (dauguma vėliau buvo vėl ištremti).

PRIJISKÓVAJA, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Beriozov-

kos (buv. Sovetskio) rj., ~30 km į p. r. nuo Magansko (Transsibiro geležinkelio stotis), R. Sajano priekalniuose. Priklausė Sovetskio miško pramonės ūkiui (centras Maganske). Tai buvo keletas tuščių barakų ir parduotuvėlė kalnų slėnyje, ~3 km nuo Brodo gyvenvietės. 1948.VI į Δ iš buvusios Jonišio apskritys atitremta 110 žmonių (~30 šeimų). Po metų dar buvo atvežta lietuvių iš Brodo. Visi kirtė mišką, rąstus gabeno prie Manos upės, krovė į rietuves, pavasarį plukdė. Kirtavietės buvo toli, žmonės išvykdavo visai savaitei. 1951 dalis šeimų buvo perkelta dar giliau į taigą – į Urmano miško kirtavietę. Kiti 1957–58 grįžo į Lietuvą. Jiems išvykus, Δ sunyko. Liko nedidelės kapinės.

PRIJISKÓVAS (buv. **Andrejevskis**), gyvenvietė Chakasiijoje, Ordžonikidzevskio (buv. Saralos) rj., ~80 km į p. v. nuo Koptovo, Kuznecko Alatau kalnuose, 1100 m virš jūros lygio. Nuo carų laikų ~1,5 km nuo Δ gyvenvietės, kalnuose, veikė aukso kasyklos (vadinamos Šachta prijiškova). Iki 1917 Spalio perversmo čia auksą kasė D. Britanijos akcinės bendrovės, vėliau – kaliniai (Andrejevskyje buvo įkurta konc. stovykla), po II pasaulinio karo – tremtiniai estai ir karo belaisviai japonai (pastarieji mirė nuo bado, šalčio, alinančio darbo). 1955 į šias kasyklas iš Mordovijos, Norilsko konc. stovyklų atvežta tremčiai 250–350 buvusių polit.

Porogas 2. Į kaimą atvyko kunigas

Priiskovas 1955

kalinių, tarp jų 10 lietuvių (vėliau atvažlavo ir jų šeimų nariai). Šachtos gylis ~1500 m. Apie 1 km nuo Δ, tame pačiame kalnų slėnyje, buvo kita aukso kasyklų šachta – rus. Šachta Ivanovskaja. 1955 joje dirbo neribotam laikui atitremti buvę polit. kaliniai, tarp jų 12 lietuvių (10 vyrų ir 2 moterys). Δ tuo metu buvo nedidelė gyvenvietė. Joje buvo Saralos kasyklų valdyba, vidurinė mokykla, ambulatorija, paštas, klubas, 2 paroduotuvės, valgykla. 1990 į Δ iš Lietuvos buvo nuvykusi moksleivių ekspedicija.

PROCHORIATÀ, kaimas Irkutsko sr., Kačiugo (buv. Angos) r.j., netoli ↑ Zalogo.

PROKŲPJEVKA, buvęs kaimas Tomsco sr., Asino r.j., ~30 km į p. r. nuo Baturino, netoli (~1,5 km) nuo Čiulymo upės. 1951.X į Δ iš dabartinių Panevėžio, Pa-

svalio, Biržų r.j. atitremtos 4 ūkininkų šeimos. Kaimas (30–40 kiemų) priklausė Asino r.j. miško pramonės artelei „Centrosojuz“. Tremtiniai kirtė medžius, rovė kelmus, pjovė lentas, dirbo statines, gamino dervą. 1954 jie persikėlė į Komarovką. Dabar Δ sunykusi, kapinės užaugusios mišku (jose buvo palaidota viena lietuvė).

PROKŲPJEVSKAS, miestas (nuo 1931) Kemerovo sr., prie Kiseliovsco–Novokuznecko geležinkelio ir plento; rajono centras. Kuznecko baseino anglių gavybos vienas centrų. Akmens anglis prie Δ pradėtos kasti 1918. Netrukus čia buvo įrengta 18–19 šachtų, pastatyta pramonės įmonių, fabrikų, įkurta mokyklų, įstaigų. Įmonės ir gyvenamuosius namus statė, anglis kasė, šachtas įrenginėjo kaliniai ir tremtiniai, nuolat atvežami iš visų SSRS respublikų (konc. stovyklos veikė prie kiekvienos šachtos). 1941 Δ kalėjime buvo įkalinti 26 polit. kaliniai lietuviai. 1942–43 į Δ kasyklas buvo atvežta nemažai tremtinių lietuvių iš Tomsco sr. (iš Lietuvos ištremti 1941.VI.14), po karo – daug žmonių iš Lietuvos. Daug tremtinių (tarp jų ir Lietuvos gyventojų) mirė nuo bado, žuvo šachtose. Po J. Stalino mirties (1953) gyvenimas kiek pagerėjo. Nutrėmimas panaikintas 1956.

PROKOVIZBŲŽAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Komijoje, Trojicko Pečioros r.j., ~50 km į p. r. nuo Trojicko Pečioros, prie Ilyčiaus (Pečioros kair. intakas) ir Palju santakos; priklausė Verchne Pečioros miško pramonės ūkiui. 1945.X.5 į Δ iš dabartinių Telšių, Plungės, Raseinių, Šiaulių, Akmenės, Jurbarko r.j. atitremtos 25 šeimos (92 žm.), tarp jų daug senelių ir vaikų. Iš Kožvos jie buvo atplukdyti baržomis Pečioros upe. Kelionėje daug žmonių mirė. Darbingos šeimos buvo paliktos Dutovo kaime. Prokovizbože buvo keli šimtai kitų tautybių tremtinių – Pavolgio vokiečių, rusų, nemažai A. Vlasovo armijos kareivių ir karininkų. Visi jie dirbo miško ruošos darbus, plukdė rąstus. Gyveno labai skurdžiai, badavo. 1945.XII devyni lietuviai buvo perkelti į Ust Ilyčiaus kaimą (~8 km į v. nuo Δ), vėliau ten jų persikėlė

Prokopjevskas. Priekyje – lietuvių gyvenamo namo klemas (1956)

ir daugiau. Prokovizbože viena lietuvių šeima (motina ir 5 vaikai) mirė nuo bado. Seneliai buvo išvežti į Lavadžio senelių prieglaudą (barakas miške, ~18 km nuo Δ; dabar jo nebėra, ta vieta užaugusi mišku). 1957 lietuvių pradėta leisti į Lietuvą. Dabar Δ sunykęs, kitoje Palju upės pusėje pastatyta nauja gyvenvietė – Palju. Išliko Δ kapinės, jose yra palaidoti 5 ar 6 lietuviai; 1989–90 dviejų palaikai parvežti į Lietuvą.

PROLETÁRKA, buvęs kaimas Irkutsko sr., Taišeto rj., ~25 km į š. v. nuo Taišeto, netoli (~5 km) nuo Kansko–Taišeto plento; kolūkio centr. gyvenvietė. 1949.IV į Δ iš dabartinių Biržų ir Pasvalio rj. atitremta ~30 ūkininkų šeimų (~100 žm.). Kaime buvo viena ~1 km ilgio gatvė, gyveno beveik vieni tremtiniai. Be lietuvių, buvo seniau atitremtų ukrainiečių, Pavolgio vokiečių, lenkų, suomių, žydų. Visi jie dirbo lauko darbus, šienavo, žiemą kirtė mišką (kirtavietės buvo už keliasdešimt kilometrų, ten ir gyvendavo barakuose). Proletarkoje lietuviai gyveno mažuose vieno kambario nameliuose kartu su vietiniais gyventojais po kelias šeimas kambaryje. Po poros metų jie pasistatė atskirus namus, jų pastangomis kolūkis įsigijo kombainą, traktorių, kuliamažą. Žmonės ėmė gyventi geriau. 1956 tremtiniai pradėjo grįžti į tėvynę. Jiems išvykus, kaimas sunyko. Kapinėse yra ~10 lietuvių kapų.

PROSTÓRNOJĖS KONCENTRÁCIJOS STOVYKLÁ buvo Kazachijoje, Džezkazgano sr., prie ↑ Atasu.

PUKSOÓZERO KONCENTRÁCIJOS STOVYKLÁ veikė po II pasaulinio karo Archangelsko sr., Plesecko rj., ~20 km į p. r. nuo Plesecko, Puksoozero gyvenvietėje. 1941 birželio pabaigoje į Δ iš Lietuvos atvežta ~1500 vyrų. Naujosios Vilnios geležinkelio stotyje atskirtų nuo šeimų. Vėliau dalis jų buvo perkelta į netoliese buvusią Čiornoje Ozero konc. stovyklą. 11 lietuvių, apkaltintų sąmokslu rengimu, 1942.V.22 buvo sušaudyti; vienas nuteistas 15 metų kalėti. 1954.III į Δ atvežtos 75 moterys: 55 lietuvės ir 20 latvių. Jos kirtė mišką, kasė durpes, dir-

bo žemės ūkyje. 1956 kai kurios buvo perkeltos į kitas konc. stovyklas. 1990 iš Lietuvos į Δ buvo nuvykusi grupė sušaudytųjų kalinių artimųjų. Jos nariai Puksoozero ir Čiornoje Ozero gyvenviečių kapinėse supylė simbolinius kapus.

Proletarka. Baltramiejaus Skaringos laidotuvės (1954)

RĀGOZINAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Tomsko sr., Kargasoko (buv. Vasiugano) rj., ~165 km į v. nuo Kargasoko, Vasiugano (Obės kair. intakas) deš. kranter; iki 1954 priklausė Vasiugano, vėliau – Kargasoko miško pramonės ūkiui. 1948–49 į negyvenamą pelkėtą, mišku apaugusią vietovę iš kitų to rajono gyvenviečių atkelta po kelias įvairių tautybių tremtinių (estų, latvių, gruzinų, abchazų, turkų, totorių ir kitų) šeimas. Čia jie pasistatė namus, barakus. Su kitomis gyvenvietėmis buvo susisiekiama upe; paštas į apylinkės centrą – Srednij Vasiuganą (~30 km nuo Δ) – buvo pristatomas malūnsparniu. 1951.X iš Lietuvos atitremta 14 lietuvių šeimų (56 žmonės), 1952 iš Tomsko atvažiavo dar viena šeima (4 žm.). Lietuviai buvo apgyvendinti barakuose. Kartu su kitais tremtiniais jie kirtė mišką (kirtavietės buvo už 5–10 km nuo Δ). Mirusieji (mirė 2 lietuviai, estas ir turkas) buvo palaidoti taigoje prie Δ (1990 lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą). Iškirtus aplinkinius miškus, 1958 pavasarį Δ gyvenvietė buvo panaikinta, jos gyventojai perkelti į Kalganako miško kirtavietę (~50 km į v. nuo Δ). Lietuviai tais metais grįžo į Lietuvą. Dabar Δ vietoje auga miškas.

RAILESZĀGAS (iš rus. rajonnyje lesozagotovki – rajono miško paruošos), buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Manos (buv. Šalinskojės) rj., kitaip ↑ Gortopas.

RASKAZIČA, gyvenvietė Altajaus kr., Barnaulo rj., ~30 km į p. nuo Barnaulo, Obės deš. krante. 1941.VII.8 į Δ iš dabartinių Panevėžio, Rokiškio, Utenos rj., Vilniaus, Kauno miestų atitremtos 25 šeimos (lietuviai, 5 žydų ir lenkų šeimos; iš viso 74 žmonės), daugiausia inteligentai (tarp jų pedagogas, Lietuvos žemės ūkio akademijos dėstytojas Klemensas Ruginis, 11 mokytojų). Čia buvo atvežta daugiausia moterys, vaikai, seneliai; 9 suaugę tų šeimų vyrai dar Lietuvoje buvo atskirti ir išvežti į konc. stovyklas. Tuo metu Δ buvo Barnaulo kuro paruošų skyrius (iš rus. gortop – gorodskoje otoplenije – miesto apšildymas). Tremtiniai dirbo miškuose – ruošė malkas (kirto medžius, pjovė rąstus), taisė kelius. Gyveno pas vietinius gyventojus (jų buvo 1–1,5 tūkstančio). 1942 liepos mėn. 45 Lietuvos tremtiniai buvo išvežti į Jakutijos šiaurę (prie Laptevų jūros). 1977 trys buvę tremtiniai (poetas Vytautas Cinauskas su seseria ir svainiu) Δ kapinėse pastatė iš Lietuvos slapta atvežtą metalinį kryžių trijų ten palaidotų tremtinių atminimui. Dabar Raskazicha baigia nykti, jos vietoje kuriasi Barnaulo gyventojų kolektyviniai sodai.

RAZDOLINSKAS, Razdolnojė, darbininkų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Motygino (buv. Uderėjaus, Severo Jeniseiskio) rj., ~20 km į š. nuo Motygino, Jenisejaus kalvagūbryje. Senieji Δ gyventojai – tremtiniai rusai, ukrainiečiai, baltarusiai. Jie čia, taigoje, prie Rybnos upelio, buvo pasistatę namus, kirto mišką, iš upelio smėlio plovė auksą, medžiojo. Prieš II pasaulinį karą kalnuose ties Δ rasti stibio rūdos telkiniai. Po karo juos imta intensyviai eksploatuoti. Darbams kasyklose buvo telkiami darbininkai – daugiausia tremtiniai ir iš konc. stovyklų paleisti kaliniai. Gyvenvietė sparčiai augo. Su ja buvo susisiekiama upėmis (žiemą rogėmis, sunkvežimiais, vasarą – baržomis, laivais). Vėliau pro Δ buvo nutiestas plentas, į jį ėmė skraidyti nedideli lėktuvai. Buvo pastatytas stibio rūdos sodrinimo fabrikas, lentpjūvė, ligoninė (iš pradžių 30, vėliau 50 vietų) su gimdymo skyriumi, kepykla, klubas, 3 parduotuvės. 1949 pavasarį į Δ buvo atvežta ~400 lietuvių (pavienių asmenų ir šeimų); tarp jų – poetas Vytautas Cinauskas. 1950 atitremta keli tūkstančiai ukrainiečių. Tai buvo tremtiniai ir buvę polit. kaliniai – daugiausia stiprūs, darbingi žmonės iš daugelio Krasnojarsko kr. ir Irkutsko sr. gyvenviečių. Iš pradžių visi jie gyveno palapinėse. Dirbo stibio rūdos kasyklose, sodrinimo fabrike ir liejykloje, miškuose (medžius kirto šachtų sutvirtinimams, malkoms), statybose. Daug jų susirgo plaučių ligomis (silikoze, tuberkulioze), kurias sukeldavo uolienų dulkėmis užterštas šachtų oras, daug žuvo kasyklose. Į Lietuvą lietuviai pradėjo grįžti 1956. Δ kapinėse yra palaidoti 22 lietuviai; trims iš jų pastatyti cementiniai antkapiniai paminklai (jų autorius inž. Viktoras Ašmenskas, padarė meistras Mikoliūnas). 1991 kai kurių lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą. Dabar šachtos nebeveikia, gyventojų Razdolinske labai sumažėję.

RAZDOLNOJĖ: 1. Buvusi sakų rinkėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Nižnij Ingašo rj., ~50 km į š. nuo Nižniaja Poimos ir Transsibiro geležinkelio; Lebiažės miško chemijos ūkio punktas. Δ pradėjo statyti 1948.VI į Lebiažės geležinkelio stotį atvežti tremtiniai lietuviai. 1953 iš Sereďinkos kaimo į Δ buvo atkelta dar 10 lietuvių šeimų. Gyveno ir kitų tautybių tremtinių – suomių, ukrainiečių, Pavolgio vokiečių šeimos (iš viso buvo ~20

Razdolinskas 1952

namų). Tremtiniai rinko sakus, statė namus, vasarą šienavo. Mirusieji buvo laidojami Solnečnojės gyvenvietės kapinėse (~8 km į r. nuo Δ). 1958 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą. Vėliau Δ sudegė per miško gaisrą.

2. Darbininkų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Motygino rj., kitaip ↑ *Razdolinskas*.

REČKÀ, buvęs kaimas Irkutsko sr., Ust Udos rj., priklausęs tam pačiam kolūkiui kaip ir ↑ *Čtornyšinas*.

REČKUNŲVAS, gyvenvietė Altajaus kr., Talmenkos rj., ~30 km į š. v. nuo Barnaulo, Obės deš. krante. 1941.VII į Δ iš dabartinių Rokiškio, Alytaus rj. atitremtos 6 šeimos (~25 žm.). Tremtiniai kirtė mišką, dirbo pabėgių gamykloje. Dirbo ne tik suaugusieji, bet ir vaikai nuo 7 metų (pastarieji genėjo nukirstų medžių šakas, skuto žievę, padėjo doroti laukuose javus). Gyveno žeminėse. 1942 vasarą dalis tremtinių buvo išvežta į Jakutijos šiaurę. Kai kurie lietuviai buvo pabėgę į Lietuvą (sugauti, grąžinti). 1943 buvo badas. 1946 LSSR Švietimo ministerijos rūpesčiu tremtinių vaikai iš Δ parvežti į Lietuvą. Vėliau grįžo ir suaugusieji.

REČLĀGAS (iš rus. Režimnyj črezvyčajnyj lager – Ypatingojo režimo konc. stovykla; kitas aiškinimas – Rečnoi lager, liet. Upių konc. stovykla, taip pavadinta todėl, kad jos punktai buvo palei Vorkutos upę ir jos intakus), konc. stovyklų grupė, veikusi 1948–57 Komijos š. rytuose, Vorkutos apylinkėse. Δ sudarytas iš ↑ *Vorkutos koncentracijos stovyklų grupės* (rus. sutrumpintai Vorkutlag) dalies punktų. Kalėjo tik polit. kaliniai. Valdyba Vorkutoje. Režimas griežtas, ypatingasis, kai kuriuose punktuose – katorginis (nuo 1943). Turėjo ~12 skyrių, šie – apie 40 punktų (olpų). 1947 juose vienu metu buvo ~30 (kitais duomenimis – apie 60) tūkstančių kalinių, iš jų ~5 tūkstančiai žmonių iš Lietuvos. Kaliniai kasė akmens anglis, įrenginėjo šachtas. Prie 5-osios šachtos veikė ligoninė. 1950 joje buvo ~2000 ligonių, sergančių daugiausia plaučių ligomis (silikoze, tuberkuloze), kurias sukeldavo uolienų dul-

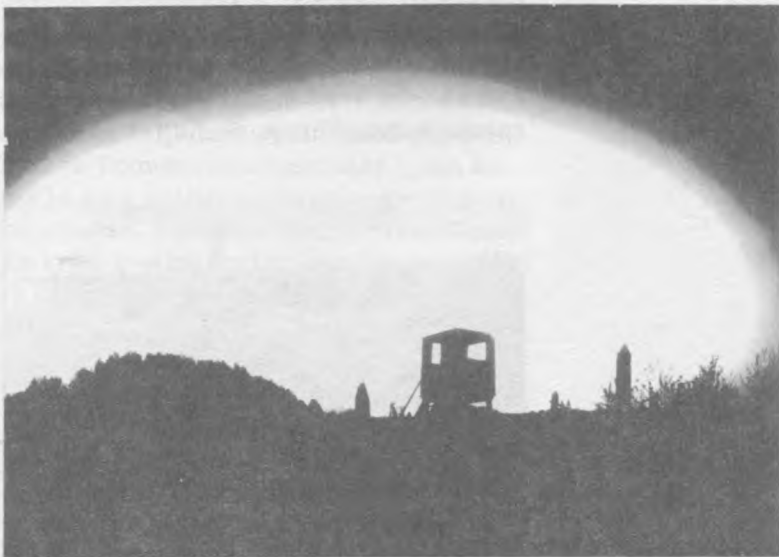

kėmis užterštas kasyklų oras. Trys gydytojai, vaistinės vedėjas, laborantas, dantų technikas joje buvo lietuviai.

Razdolnojė 1. Lietuviai per šienapjūtę

REŠŲTŲ KONCENTRACIJOS STOVYKLOS veikė Krasnojarsko kr., Nižnij Ingaso rj., abipus geležinkelio, kuris ties Rešotų geležinkelio stotimi (esančia šalia Nižniaja Poimos gyvenvietės) atsišakoja nuo Transsibiro magistralės į šiaurę, link Čiūnos upės. Šį geležinkelį tiesė kaliniai. 1941 jis buvo nutiestas iki Poimos upės (2 km į š. nuo Revučio); vėliau – iki Koliučio gyvenvietės (dabar nutiestas iki Karabulos); buvo vadinamas Poimos, Šiaurės geležinkeliu. Δ įkurtos apie 1937. Priklausė Krasnojarsko krašto konc. stovyklų valdybos (rus. sutrumpintai Kras-

Rešotų koncentracijos stovyklos. Tebestovi sargybos bokštai (1989)

Rešotų koncentracijos stovyklos. Baigianti nykti konc. stovykla Revučyje (1989)

Revučis. Iš Lietuvos vežamos Sabaliauskų, Galdikų, Einikių ir Karbonskių šeimos traukinio vagonė (1952 vasaris)

lag) Nižniaja Poimos skyriui. XX a. 4–5-ajame dešimtmetyje šiame skyriuje buvo kelios dešimtys miškuose išsimėčiusių konc. stovyklų, jose kalėjo keliasdešimt tūkstančių kalinių. 1941.VII.7 į Δ atvežta ~3500 (kitais duomenimis, ~4500) polit. kalinių iš Lietuvos – valstybės ir visuomenės veikėjų, kunigų, valdininkų, mokytojų, gydytojų, karininkų, policijos tarnautojų; daugiausia vyrų. Dauguma jų (~2900) buvo įkalinta 7-ajame Δ punkte ties Revučio gyvenvietė (~25 km į š. nuo Rešotų). Netrukus keli šimtai žmonių po tardymų buvo išvežti kitur, rudenį 38 kaliniai (daugiausia buvę ministrai ir kiti aukšto rango pareigūnai) išgabenti į Buriatkos invalidų ir senelių konc. stovyklą netoli Nižniaja Poimos. 1943 į 7-ąjį

punktą atvežta dar ~200 lietuvių iš kitų konc. stovyklų. Lietuvių kalėjo ir kituose Δ punktuose (6-ajame, 8-ajame, 9-ajame, 10-ajame, 11-ajame ir kt.). 64 lietuvių mokytojos kalėjo Belniakų moterų konc. stovykloje (~3 km į š. nuo Rešotų). Kaliniai dirbo miško ruošos darbus, lentpjūvėse, tiesė ir prižiūrėjo geležinkelį, statė tiltą per Poimos upę, barakus, vasarą šienaudavo. Jau pirmaisiais metais nuo bado, šalčio, ligų mirė ~2000 kalinių. Per porą metų iš 1941 atvežtųjų gyvų liko ~6%. Mirusieji buvo užkasami be karstų 2 m pločio grioviuose. 1948–49 Gulage pradėjus steigti specialiąsias konc. stovyklas polit. kaliniams, į jas buvo išvežti ir likę gyvi lietuviai. 1951 7-asis punktas buvo panaikintas, bet barakai nenugriauti. Rešotuose kalėjo: buvęs Lietuvos Respublikos prezidentas Aleksandras Stulginskis, buvę ministrai Juozas Skaisgiris, Jokūbas Stanišauskas, Konstantinas Šakenis, Stasys Šilingas, Juozas Tonkūnas, filosofijos dr., visuomenės veikėjas Izidorius Tamošaitis, prof. Pranas Parčauskas, gen. Kazys Sprangauskas, plk. lt. Mikas Jašinskis, gydytojai Bronius Sipavičius, Žašinas.

Į Nižniaja Poimos apylinkes Lietuvos gyventojai buvo tremiami nuo 1948. Tais ir vėlesniais metais į Rešotų geležinkelio stotį atvykdavo ešelono, suformuoti Kaune, Telšiuose, Tauragėje ir kitur. Tremtiniai buvo išskirstomi į aplinkinius miško chemijos ūkius. Daugelis jų gyveno Δ barakuose, prieš tai iškėlus iš ten kalinius. 1952.II į Rešotų geležinkelio stotį atvežta ~700 Lietuvos gyventojų. Dauguma jų iš pradžių buvo apgyvendinta ↑ *Revučyje*, vėliau perkelta į daugelį kitų Δ punktų (Tabagašeto, Kopai Gorodo, Sosnovkos, Staryj Deviato, Tiličeto ir kitų), išsidėsčiusių palei Poimos geležinkelį, barakus. Tremtiniai dirbo daugiausia prie geležinkelio (garvežių kūrėkais, vagonų krovėjais, kelių remonto darbininkais). Kiti kirto mišką, rinko sakus, dirbo žemės ūkyje. 1956 pradėjo grįžti į Lietuvą.

REVUČIS, gyvenvietė Krasnojarsko kr., Nižnij Ingašo r.j. prie Nižniaja Poimos–Karabulos geležinkelio (Transsibiro magistralės atšaka), ~25 km į š. nuo Rešotų

geležinkelio stoties. XX a. 4–5-ajame dešimtmetyje Δ apylinkėse veikė daug Kraslago Nižniaja Poimos skyriaus konc. stovyklų. Ties Δ buvo 7-asis jų punktas, kuriame nuo 1941.VII kalėjo keli tūkstančiai polit. kalinių lietuvių (*↑ Rešotų koncentracijos stovyklos*). 1952.II į Δ iš Lietuvos atitremta ~700 žmonių (ešelonas suformuotas Lentvaryje, daugiausia ūkininkų šeimos). To meto Δ – tai buvusios konc. stovyklos zona taigoje, ~1 km nuo Poimos upės – aukšta medine tvora su spygliuota viela ir sargybos bokšteliais aptverti ~15 barakų su 2 aukštų gultais (juose bei kareivinėse ir buvo apgyvendinti lietuviai). Už „zonos“ buvo ~10 namelių, kuriuose gyveno buvę kalinių prižiūrėtojai, buvo gaisrinė, ambulatorija, klubas, vidurinė mokykla, pirtis, parduotuvė, kepykla. Tremtiniai gyveno labai ankštai, todėl netrukus kai kurios šeimos buvo perkeltos į kitas gyvenvietes, daugiausia buvusių Rešotų konc. stovyklų punktus: Kopai Gorodą, Sosnovką, Staryj Deviatą, Tabagašetą ir kitus. Likusieji Revučyje ėmė kurtis, įsigijo gyvulių, sodinosi daržus. Lietuviai dirbo daugiausia prie geležinkelio: jį tiesė, remontavo, keltė pabėgius ir bėgius, iškirsdavo krūmus, žiemą valė sniegą, miškuose kirta medžius (pabėgiams); vyrai dirbo garvežių kūrėjais, mašinistų padėjėjais, traukinių sukabinėtojais, krovė vagonus. 1956 tremtiniai pradėjo grįžti į Lietuvą, nors joje apsigyventi ir nebuvo leista (dauguma išvyko 1958).

Kadaise ties Δ buvusios didelės 7-ojo Rešotų konc. stovyklų punkto kalinių kapinės, kuriose buvo palaidota daug lietuvių, dabar sunaikintos. Išliko kitos Δ kapinės: jose buvo laidojami vietiniai gyventojai, Δ ir kitų, tolimesnių, gyvenviečių lietuviai tremtiniai (į Δ mirusieji buvo atvežami traukiniu). 1989 iš Lietuvos (Vilniaus, Molėtų) į Δ buvo nuvykusios buvusių polit. kalinių ir tremtinių surengtos ekspedicijos. Jų dalyviai 1941–56 žuvusių Lietuvos polit. kalinių ir tremtinių atminimui šiose kapinėse pastatė paminklą – Lietuvoje iš metalinių vamzdžių pagamintą kryžių, pritvirtintą ant betoninio postamento (autoriai Jonas Meškelevičius, Rimvydas Racėnas), 10-ojo punkto kapinių vietoje (Prochlad-

Revučis. Tremtiniai lietuviai prie buvusios konc. stovyklos vartų

Revučis. Tremtinio Juliaus Siniaus šeima (1953)

Revučis. Paminklas Lietuvos polit. kalinių ir tremtinių atminimui

nojės gyvenvietėje) pastatė kryžių (autorius J. Meškelevičius). Dar 2 kryžiai Δ kapinėse buvo pastatyti 1990: vieną (nedidelį metalinį) pastatė Šiaulių polit. kalinių ir tremtinių skyriaus 10 žmonių grupė, kitą (maumedinį) – Mažeikių skyriaus atstovai. 1989–90 (kai kurios šeimos – ir anksčiau) kapus tvarkė čia palaidotų tremtinių ir kalinių giminės. Daug lietuvių palaikų parvežta į Lietuvą. Dabar Δ baigia nykti.

RÝBINSKAS, miško kirtėjų gyvenvietė Tomsko sr., Aukštut. Ketės rj., ~20 km į p. v. nuo Belyj Jaro, Nibegos upės (Ketės kair. intakas) deš. krante. 1951.XI.22 į Δ iš dabartinių Biržų, Kupiškio, Rokiškio, Anykščių rj. atitremta 51 šeima (195 žm.). Tuo metu Δ buvo Nibegos miško pramonės ūkio centras. Tai buvo skurdus kaimelis taigoje – viena gatvė, ~60 namų. Aplink pelkės, su kitomis gyvenvietėmis buvo susisiekiama upe arba pėsčiomis per taigą. Vietiniai gyventojai – per kolektyvizaciją (1929–33) iš Altajaus kr. atitremti rusai ūkininkai. Apie pusę lietuvių tremtinių (jaunimas ir dalis šeimų) buvo apgyvendinti 20-ajame miško paruošų punkte (rus. sutrumpintai LZU-20) prie Sulgos upelio, ~20 km į p. r. nuo Δ, barakuose. Nedarbingi šeimų nariai, šeimos su mažais vaikais liko Rybinske. Abiejose gyvenvietėse, be lietuvių, buvo tremtinių ukrainiečių. Visi jie kirto ir plukdė mišką. Po kelerių metų pasistatė namelius (lietuviai – tradicinius lietuviškus, ukrainiečiai – ukrainietiškus). Į tē-

Rybinkas. Lietuvių jaunimo būrelis (1954 ruduo)

vynę pradėjo grįžti 1957. Tarp tremtinių buvo visuomenės ir politikos veikėjas Ernesto Galvanausko brolio šeima. Poludionovkos kaime (pusiaukelėje tarp Δ ir Belyj Jaro) gyveno tremtyje Lietuvos veterinarijos akademijos dėstytojas Juozas Liudvikas Pranaitis. Dabar 20-ojo miško paruošų punkto nebėra, o Δ labai sunykęs. Išliko kapinės. 1990 vieno lietuvių palaikus giminės parvežė į Lietuvą.

RÝBINSKO KONCENTRACIJOS STOVÝKLOS veikė po II pasaulinio karo Jaroslavl sr., Rybinsko miesto (1946–57 Ščerbakovas) apylinkėse, prie Šeksnos upės, netoli statomos hidroelektrinės. Valdyba Ščerbakovo priemiestyje Periboruose. 1947 buvo ~10 konc. stovyklų, kiekvienoje po 2–3 tūkstančius kalinių, iš jų 200–300 lietuvių (vyrų ir moterų). Polit. kaliniai ir kriminaliniai nusikaltėliai kalėjo kartu. Visi jie dirbo Rybinsko hidroelektrinės statyboje.

RÝBNICA, geležinkelio stotis Komijoje, Pečioros rj., prie Kotlaso–Vorkutos geležinkelio, ~25 km į p. v. nuo Kadžero. 1945.VIII netoli Δ buvo išlaipinta ir dviejų buvusių konc. stovyklų barakuose apgyvendinta pusė ešelonu Lietuvos tremtinių. Vieną iš šių konc. stovyklų – ↑ *Lazaretą* – tremtiniai vėliau ėmė vadinti Rybnica.

RIMOVÒJĖ, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Tomsko sr., Čiajos rj., ~1 km nuo Podgornojės, Čiajos deš. krante. 1951.X į Δ atitremtos 2 lietuvių šeimos (10 žm.) iš dabartinio Širvintų rj. ir 3 baltarusių šeimos iš Vilniaus kr. Buvo ir tremtinių estų (10–15 žmonių), latvių. Tremtiniai kirto mišką, vežė prie upės rąstus, juos plukdė, dirbo lentpjūvėje, vasarą šienavo. Gyveno barakuose. Pasibaigus tremčiai ir tremtinams 1956 išvykus į tėvynę, Δ sunyko.

ROGÒDINAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Komijoje, Trojicko Pečioros rj., ~60 km į š. nuo Trojicko Pečiorsko, prie Pečioros ir Velju santakos. 1945.IX čia, dviejuose nešildomuose barakuose (daugiausia pastatų nebuvo), buvo apgyvendinta ~20 šeimų (~80 žm.), atitremtų dau-

Romanenkinos kaimas 1956

glausia iš dabartinio Raseinių r.j. Kartu gyveno kelios vokiečių ir rusų šeimos. Visi jie kirtu mišką, gabeno rąstus prie upių. Dirbo ir sveiki, ir ligoti, suaugusieji ir vaikai po 12 val. per parą, be poilsio dienų. Daug žmonių mirė (ypač pirmąją žiemą) nuo bado, šalčio, nepakeliamų gyvenimo ir darbo sąlygų. Mirusiuosius laidojo be karstų, po kelis duobėje, ne visus vienoje vietoje. Iškirtus aplinkinius miškus, 1946 vasarą tremtiniai buvo perkelti į miško plukdymo punktą prie Velju upės – vadinamąjį Splavbaraką (Δ buvo panaikintas). Čia jie krovė rąstus, nuo ankstyvo pavasario iki vėlyvo rudens rišo sielius (dirbti tekdavo stovint vandenyje). 1947 dvi šeimos (5 žm.), 1948 – 3 žmonės pabėgo į Lietuvą. Yra išlikusios Δ kapinės, jose 9 lietuvių kapai. 1990 į Δ iš Lietuvos buvo nuvykusi buvusių tremtinių grupė; jos dalyviai Δ kapinėse pastatė iš Lietuvos atvežtą plieninį kryžį.

ROMANĖNKINA, Romanova, kaimas Irkutsko sr., Zalarių r.j., ~20 km į p. v. nuo Zalarių „Sibiriako“ kolūkio centr. gyvenvietė. 1949.IV į Δ iš Lietuvos (daugiausia dabartinio Anykščių r.j.) atitremtos 6 šeimos (22 žm.). Po 10 šeimų buvo atitremta ir į 3 to kolūkio brigadas: Bolšoje Petuchovą, Kirką ir Malają Kirką. Δ kaimas senas, jame buvo ~100 namų, pastatytų iš per pusę perskeltų rąstų; gyventojai – rusai ir buriatai. Iš pradžių lietuviai gyveno jų namuose, po kelerių metų pasistatė arba nusipirko savus, gavo žemės, pasisodino daržus. Dirbo lauko dar-

bus, gyvulių fermose. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1957. Δ kapinėse yra palaidota lietuvių. 1990 kai kurių palaikai parvežti į Lietuvą.

ROMANSŲRAS, buvusi žvejų gyvenvietė Jakutijos šiaurėje, Ust Janos r.j., Janos deltoje. 1943 gyvenvietę įkūrė (pastatė jurtas Janos pakrantėje) Lietuvos tremtiniai, atsikėlę daugiausia iš Ambarčiano gyvenvietės, buvusios kitame Janos krante. Tremtiniai (jų čia buvo ~200) žvejojo, dorojo žuvis. Apie 1960 jiems išsikėlus, gyvenvietė sunyko. Plačiau apie tremtinius ir jų gyvenimo sąlygas ↑ *Janos delta*.

ROŽDĖSTVENKA, kaimas Irkutsko sr., Taišeto r.j., ~50 km į š. nuo Taišeto, Biriųsios deš. krante; kolūkio centr. gyvenvietė. 1949.IV į Δ atitremta 19 šeimų (~70 žmonių) nuo Biržų, 1951 ar 1952 – dar 14 šeimų (~55 žm.) iš Žemaitijos; visi kaimo žmonės. Tuo metu Δ buvo nedidelis kaimas (~60 namų), apsuptas aukštų kalnų (R. Sajano atšaka); jo apylinkėse

Roždestvenka. Pirmosios Velykos Sibire (1949)

buvo daug žuvingų ežerėlių. Namai iš apvalių rąstų, maži. Kaimė buvo klubas, pradinė mokykla, vėliau lietuviai pastatė vaikų darželį. Tremtiniai buvo apgyvendinti tuščiuose namuose ir pas vietinius žmones. Jie dirbo lauko darbus, gyvulių fermose, rovė medžius (ruošė naujus plotus pasėliams). Iš pradžių gyveno labai sunkiai, badavo. Mirė daug kūdikių ir senelių (iš viso Roždestvenkoje mirė ~15 žmonių). Per keletą metų lietuviai kiek prasikūrė; kai kurie gaudavo sluntinius iš Lietuvos. 1955 į Lietuvą leista grįžti vaikams, 1956 – ir kitiems. Dabar Δ išaugusi, statomi nauji mediniai nameliai (be pamatų). Kapinės naikina – perkeliamos į kitą vietą. 1989 dviejų ten palaidotų lietuvių palaikus giminės parvežė į Lietuvą.

RUDŠŌRAS, barakų gyvenvietė Komi-joje, Syktyvdinsko rj., ~45 km į p. nuo Syktyvkaro, Lemju (Sysolos deš. intakas) deš. krante. 1941 vasarą Δ vietoje, nežengiamame miške, iš Ybo gyvenvietės (~8 km į v. nuo Δ) atsiųsti lietuviai tremtiniai (11 žm.) pradėjo statyti terpentino fabrikėlį, baraką, sandėlį, kepyklą. Rudenį čia atsikėlė ir jų šeimos (23 žm.). Buvo dar 3 lenkų šeimos iš V. Ukrainos (po kelerių metų jos išvyko į Lenkiją). Tremtiniai rovė pušų kelmus, juos skalė (iš jų buvo gaminama derva ir terpentinas). 1943 dauguma vyrų buvo išsiųsta į Vorkutos akmens anglių kasyklas, vėliau ten išvyko ir jų šeimos. Likusieji apie 1945 vėl persikėlė į Ybą. 1990 Δ vietoje buvo likęs vienas barakas; jame gyveno kelios sakų rinkėjų šeimos.

SAFRŌNOVKA, kaimas Irkutsko sr., Taišeto rj., ~10 km į p. v. nuo Taišeto; kol-

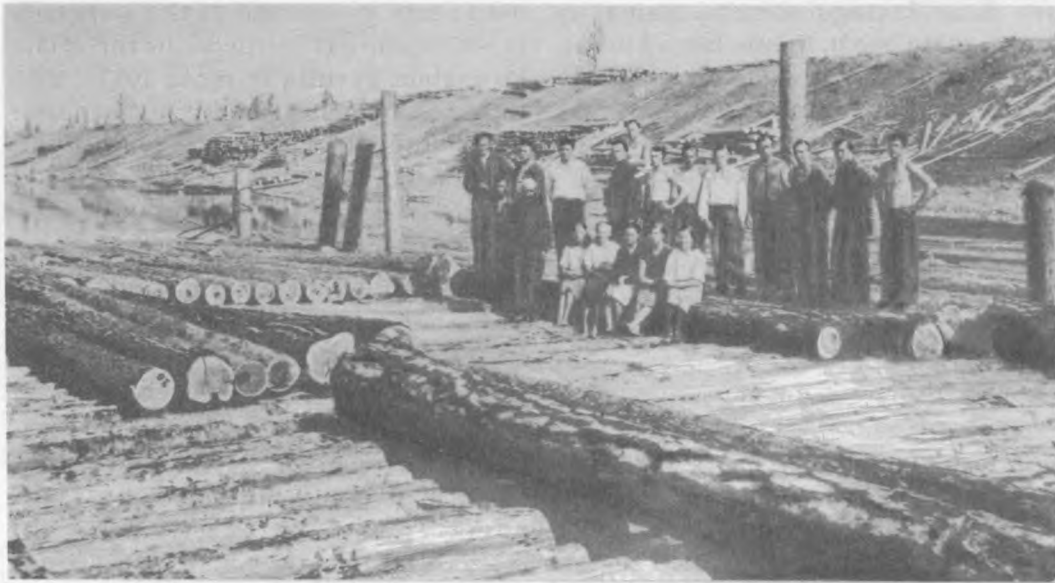

Saigutai. Tremtinės Tveragienės laido-tuvės (1951)

ūkio centr. gyvenvietė. 1949 į Δ atitremta ~80 žmonių iš Lietuvos. Jie dirbo lauko darbus, gyvulių fermose. 1957–1958 grįžo į Lietuvą. 1990 kai kurių Δ kapinės palaidotų lietuvių palaikus giminės parvežė į Lietuvą.

SAIGŪTAI, buvęs kaimas Irkutsko sr., Irkutsko (buv. Kirovo) rj., ~70 km į š. nuo Irkutsko. Saigutais buvo vadinami 4 tangoje išsimėtę buriatų kaimai: Paramonovka (joje buvo kolūkio valdyba), Kužyras, Talkisajus ir Nižnij Ketskias; atstumas tarp jų 10–20 km. 1949.IV į Δ iš dabartinių Vilniaus ir Širvintų rj. atitremtos 22 lietuvių ir lenkų šeimos: į Paramonovką 9 šeimos (27 žm.), į Kužyrą – 11 (34 žm.), į Talkisajų – 2 (7 žm.). Tremtiniai dirbo lauko darbus (ariamoji žemė buvo už 10–20 km nuo kaimų, ten žmonės visą vasarą ir gyvendavo), statybose (pastatė fermas, grūdų džiovyklą, daug gyvenamųjų namų, suremontavo malūną), žiemą kirtė mišką. Atlyginimo beveik negaudavo, gyveno labai vargingai, badavo, sirgo (ypač skorbutu). Ilgainiui kai kurios šeimos išsikėlė gyventi pas kitur ištremtus gimines, 1956 trylika Lietuvos tremtinių išvyko į Lenkiją, kiti – į Lietuvą. Jiems išvykus, vietinis jaunimas išsikėlė į miestus. Dabar Δ kaimų vietoje – ariami laukai. Išliko kapinės. 1989 trijų Lietuvos tremtinių palaikai parvežti į Lietuvą.

SALDYKIŌLIS, miško kirtėjų gyvenvietė Jakutijoje, Lensko rj., ~45 km į r. nuo Lensko (iki 1963 Muchtuja), Lenos kair. krante; Lensko miško pramonės ūkio skyrius. 1942.IX į Δ iš Altajaus kr. atitremta 15 žmonių (3 lietuvių ir 1 žydų šeima). 1944 dar 6 lietuvių šeimos ir keletas pavienių asmenų (iš viso 20 žm.) buvo atkelta iš kito miško paruošų punkto – Turuktos (~45 km į p. r. nuo Δ). Δ buvo nedidelė gyvenvietė – keliolika lūšnelių ir keli barakai, klubas, kontora, septynmetė mokykla, parduotuvė, valgykla, ambulatorija, pirtis, nemažas arklių kiemas su arklidėmis, lentpjūvė, garažas su mechaninėmis dirbtuvėmis, naftos sandėliai. Turėjo Murjos poskyrį. Vietiniai gyventojai – rusai ir jakutai; buvo nemažai tremtinių suomių ir vokiečių

Saldykiolis. Stelių rišėjų brigada: 5 lietuviai, 9 suomiai, 5 vokiečiai (1947)

iš Leningrado sr. ir Pavolgio. Visi jie kirta mišką, rąstus gabeno prie upės, rišo sielius ir Lenos upe plukdė į Tiksio uostą. Lietuvos tremtiniai į Lietuvą pradėjo grįžti apie 1957.

SALTĀNOVAS, kaimas Jekaterinburgo (buv. Sverdlovsko) sr., Novaja Lialios rj., ~10 km į r. nuo Novaja Lialios, prie Lialios upės (Sosvos deš. intakas). 1946.III į Δ taryb. ūkį iš dabartinių Alytaus, Varėnos, Lazdijų rj. atitremta 10 šeimų (44 žmonės), į vieną iš 6 jo skyrių, vadina-mąjį 12-ąjį Kilometrą (~8 km nuo Δ), – dar 9 šeimos (38 žm.). Tuo metu ten sto-vėjo 3 buvusios konc. stovyklos barakai, pora namelių ir karvidė. Dirbti žmonės vaikščiojo į Δ (1951.II jie visi ten buvo ir perkelti). Abiejose gyvenvietėse kiek ma-žiau negu lietuvių buvo ir kitų tautybių tremtinių: iš Ukrainos atitremtų vokiečių ir ukrainiečių, kelios totorių, ar-mėnų, graikų, bulgarų, udmurtų šeimos. Lietu-viai dirbo gyvulių fermose, kirta mišką, gabeno rąstus prie upių, juos plukdė. Saltanove jie 5 metus išgyveno gyvulių izoliatoriuje. Žmonės šalo, badavo, daug jų mirė nuo bado. Vėliau gavo žemės, pasisodino daržus, įsigijo gyvulių, pasi-statė namus (vieną dviem šeimoms) – at-sirado „lietuvių gatvė“ (rus. литовская улица). Į Lietuvą lietuviai pradėjo grįžti 1957. Dabar Δ baigia nykti. Kapinėse yra palaidoti 3 ar 4 lietuviai.

SANGĀRAS, miesto tipo gyvenvietė Ja-kutijoje, ~240 km į š. v. nuo Jakutsko, Lenos deš. krante, amžinojo išalo zonoje; Kobiajaus rajono centras. 1945–47 į Δ buvo atitremta ~1500 žmonių iš Kauka-zo (gruzinų, armėnų, azerbaidžaniečių ir kitų), 1947 iš Janos deltos atkelta ~200 Lietuvos gyventojų (iš Lietuvos ištremti 1941.VI.14), praradusių sveikatą Tolimo-joje Šiaurėje. Tremtiniai daugiausia dir-bo akmens anglių kasyklose. Išliko trem-tinių kapinės.

SĀNO LÝŽNOJĖ, gyvenvietė Irkutsko sr., Usolės rj., ~20 km į p. v. nuo Sibiro Usolės. 1948.VI į Δ atgabenta ~30 lietuvių šeimų iš Radviliškio. Pora žmonių pa-likta Δ invalidų namuose (tai 4 dideli ba-rakai taigoje), kiti nuvežti į invalidų na-mų pagalbinį ūkį (~3 km nuo Δ). Čia gy-

Saltanovas. „Lietu-vių gatvė“ ir dabar nepasikeitusi (1989)

Sarala. Lietuvių statyta vidurinė mokykla (1990)

Sarančetas. Šiame name nuo 1950 gyveno Jasmontų šeima (1955)

veno keletas rusų šeimų, buvo kontora, valgykla, pirtis, karvidės, arklidės. Visi lietuviai buvo apgyvendinti viename name. Jie dirbo žemės ūkio darbus, prižiūrėjo gyvulius, rūpinosi pašarais.

SARALÀ, gyvenvietė Chakasijoje, Ordžonikidzevskio (buv. Saralos) r.j., ~20 km į š. r. nuo Ordžonikidzevskio, Kuznecko Alatau kalnuose, Saralos (Čiornyj Ijuso kair. intakas) kair. krante; buvęs Saralos r.j. centras. 1941.VII į Δ buvo atitremta Pavolgio vokiečių, 1943 – kalmukų (beveik visi jie mirė nuo bado ir šalčio). Po 1950 į Δ iš Cibulos ir Juziakų gyvenviečių atsikėlė ~100 lietuvių tremtinių šeimų, 1948.V.22 ištremtų iš dabartinių Lazdijų, Marijampolės r.j.; daugiausia

ūkininkai, buvo ir mokytojų, gydytojų, inžinierių. Gyvenvietė buvo ~4 km išsidiėkusi upės slėnyje. Didžioji jos dalis priklausė Ijuso miško pramonės ūkiui, kita – daržininkystės taryb. ūkiui (aprupindavo daržovėmis netoliese buvusias aukso kasyklas). Vietinių gyventojų chakasų buvo nedaug, dauguma – seniai atitremti rusai ir ukrainiečiai. Lietuviai apie metus gyveno vokiečių ir vietinių gyventojų namuose, paskui pasistatė namus. Jie kirto ir plukdė mišką, dirbo lentpjūvėse, aukso kasyklose, statybose, žemės ūkyje. 1955–75 Δ vidurinę mokyklą baigė 14 lietuvių. 1957 tremtiniai pradėjo grįžti į Lietuvą (dauguma išvyko 1958–59). 1990 į Δ iš Lietuvos buvo nuvykusi moksleivių ir Vytauto Didžiojo karo muziejaus ekspedicija. Tais metais Saraloje dar gyveno 6 lietuviai. Δ kapinėse buvo palaidota 20–30 lietuvių. 1988–91 kai kurių palaikai parvežti į Lietuvą. Dabar Δ labai sunykusi.

SARANČĖTAS, kaimas Irkutsko sr., Taišeto r.j., ~45 km į p. v. nuo Taišeto, Bolšoi Verbliudo upelio (Tumanšeto kair. intakas) deš. krante. Δ įkūrė apie 1930 čia atitremti rusai. 1948.VI.13 į jį ir gretimą Vengerkos kaimą (~1,5 km į v. nuo Δ, prie to paties upelio) iš dabartinio Mažeikių r.j. atitremtos 57 lietuvių ūkininkų šeimos (210 žm.). Dauguma jų pateko į Δ. Tuo metu tai buvo nedidelis kaimelis – apie 10 namelių ir 2 barakai (Vengerkos – kiek didesnis, ~50 namų). Jame buvo Tumanšeto miško pramonės ūkio kontora, pradinė mokykla, valgykla, 2 parduotuvės, felčerių punktas. Lietuviai iš pradžių gyveno barakuose, po 2–3 mėnesių kai kurie buvo perkelti į naujai pastatytus namelius po 3–4 šeimas; maždaug po 5 metų šeimos įsikūrė atskirai. 1953 į Δ buvo atitremta ~10 ukrainiečių šeimų, 1955 – 7 mordvių šeimų. Visi tremtiniai dirbo miškuose: vieni kirto medžius, kiti rinko sakus. Abiejų kaimų mirusieji iš pradžių buvo laidojami Vengerkos kapinėse, jas panaikinus (apie 1954), – Sarančete. 1957 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą. 1990 į Δ iš Lietuvos (Klaipėdos) buvo nuvykusi buvusių tremtinių suorganizuota ekspedicija. Jos dalyviai 11 tremtinių palaikus

iš Δ kapinių parvežė į Lietuvą. Dabar Sarančeto ir Vengerkos kaimai susilieję, nors abi dalys tebevadinamos senaisiais vardais. Į Vengerką iš Tumanšeto (~5 km į r. nuo Vengerkos) perkeltas apylinkės centras, paštas, pastatyta nauja mokykla. 1990 vienas lietuvis dar gyveno Sarančete.

SARĀNĖ, miestas (nuo 1954) Kazachijoje, Karagandos sr., ~20 km į p. v. nuo Karagandos. Po II pasaulinio karo veikė 2 konc. stovyklos, priklausančios Karagandos, nuo 1948 – Smėlynų konc. stovyklų grupėms (rus. sutrumpintai Karlag, Pesčianlag); jose kalėjo japonų karo belaisvių, buvo ir polit. kalinių lietuvių. 1954–1956 į Δ atitremta keli šimtai Lietuvos gyventojų. Buvo tremtinių Pavolgio vokiečių, ukrainiečių, estų, latvių. Kaliniai ir tremtiniai dirbo daugiausia akmens anglių kasyklose.

SAVINŲ, kaimas Krasnojarsko kr., Jenisejaus deš. krante, Lesosibirsko miestui priklausančioje teritorijoje (seniau – Jenisejsko rj.), ~40 km į p. r. nuo Lesosibirsko. 1951 į Δ atitremtos 3 lietuvių šeimos (14 žm.). Δ buvo kolūkis. Tremtiniai dirbo lauko darbus, gyvulių fermose, bityne (jis buvo ~30 km nuo Δ). Δ kapinėse buvo laidojami Kargino kaime mirę tremtiniai lietuviai (šis kaimas buvo kitame Jenisejaus krante, priešais Δ). 1989–90 į Δ iš Lietuvos (Panevėžio) buvo nuvykusi buvusių tremtinių suorganizuota ekspedicija. Visų (4) palaikai parvežti į Lietuvą.

SAVINŲ, buvęs kaimas Irkutsko sr., Zalarių rj., ~10 km į p. nuo Zalarių ir Transsibiro geležinkelio; kolūkio centras. 1949.IV į Δ atitremta 12 ūkininkų šeimų (43 žm.; lietuviai ir lenkai) iš dabartinių Zarasų ir Anykščių rj., 1951 pabaigoje – dar 3 šeimos (16 žm.) iš Šiaulių ir Pakruojo rj. 1950 atvežtos 4 ukrainiečių šeimos. Δ buvo senas, nedidelis (~30 namų), skurdus rusų kaimas. Vyrų jame buvo tik keletas (kiti negrįžo iš karo). Tremtiniai dirbo lauko darbus, statybose, prižiūrėjo gyvulius, žiemą kirtu mišką (kirtavietės buvo už kelių šimtų kilometrų). Iš pradžių gyveno labai vargingai, po

metų nusipirko karvių (kelios šeimos viena); per keletą metų prasikūrė. 1956 6 šeimos išvyko į Lenkiją. Kiti 1957 pradėjo grįžti į Lietuvą. Aple 1975 kaimo vietoje įrengta karinė bazė. Δ kapinėse buvo palaidoti 4 lietuviai.

Sarančetas. Buvusių kapinių vieta Vengerkos kaime (1990)

Saranė. Stepėje stoviu du lietuviški kryžiai (1990)

Savinova. Lietuvių jaunimo būrelis (1953)

SELEDKOVAS, kaimas Krasnojarsko kr. pietuose, Nazarovo rj., ~40 km į p. r. nuo Nazarovo, Čiulymo kair. krante; Krasnaja Polianos taryb. ūkio padalinys. 1951.X į Δ iš dabartinių Šilalės, Šilutės, Tauragės rajonų atitremtos 9 ūkininkų šeimos (38 žm.). Tuo metu Δ buvo kolūkio ir apylinkės centras. Kaimė buvo ~60 klmų. Be lietuvių, gyveno ir kitų tautybių tremtinių: kelios Pavolgio vokiečių šeimos, atitremtos 1941, viena latvių, po kelias baltarusių, čiuvašų, kalmukų šeimas. Seniau atitremtieji gyveno skurdžiose trobelėse. Lietuviai buvo apgyvendinti apleistuose senuose pastatuose. Pirmaisiais metais jie labai vargo, badavo, keli seni žmonės mirė. Jau kitais metais jie ėmė pirkti gyvulius (žiemą juos laikydavo žeminėse, o vietiniai gyventojai – lauke), sodinosi daržus, po kelerių metų nusipirko trobeles (vieną dviem šeimoms). Dirbo lauko darbus, gyvulių fermose, bityne, grūdų sandėliuose, rūpinosi pašarais (vasarą šienaudavo, žiemą veždavo šieną, šiaudus iš laukų į fermas). 1954 į Lietuvą leista išvykti vaikams, iki 1958 grįžo ir likusieji (vienas lietuvis gyveno Seledkove iki 1980). Δ kapinėse buvo laidojami ir Toiloko kaimo (~2 km į p. nuo Δ, to paties kolūkio 2-oji brigada) mirusieji. 1990 jose buvo 7 lietuvių kapai; šėsių palaikai parvežti į Lietuvą.

SEREDINKA, kaimas Krasnojarsko kr., Nižnij Ingašo rj., ~25 km į š. v. nuo Rešotų. 1948.VI į Δ iš dabartinių Utenos, Molėtų, Telšių rj. atitremta 10 šeimų (38 žm.). Kaimas tuo metu priklausė kolūkiui ir Lebiažės miško chemijos ūkiui. Jame buvo ~20 klmų, pradinė mokykla.

Severo Jeniseiskis.
Lietuviai studentai
(1949)

la. Be lietuvių, buvo anksčiau atitremtų suomių. Lietuviai miškuose rinko sakus; gyveno labai sunkiai. 1953 visi jie buvo perkelti į Razdolnoję, priklausiusią tam pačiam miško chemijos ūkiui. Δ kapinėse palaidoti 3 lietuviai.

SÈVERAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Tomsko sr., Teguldeto rj., ~20 km į š. r. nuo Beregajevo; priklausė Beregajevo miško pramonės ūkiui. 1950 čia, dviejuose barakuose miške, apsistodavo miško kirtėjai – tremtiniai lietuviai iš Talgos gyvenvietės (~8 km nuo Δ). 1951 kelios jų šeimos čia ir persikėlė. Dar 29 šeimos (117 žm.) 1951.X buvo atitremtos iš Lietuvos (dabartinių Pasvalio, Panevėžio rj.). Iš pradžių visi gyveno barakuose, vėliau pasistatė namelius. Visi tremtiniai kirtė ir plukdė mišką. 1958–64 grįžo į Lietuvą. Jiems išvykus (artimesni miškai jau buvo iškirsti), Δ sunyko.

SÈVERO JENISEISKIS, miesto tipo gyvenvietė Krasnojarsko kr., Jenisejaus kalvagūbrio kalnuose, ~220 km į š. r. nuo Jeniseisko; rajono centras. Δ apylinkėse kasamas auksas. 1949.IV į Δ iš Oktjabrsko gyvenvietės (Nižnij Ingašo rj.) atvežta 16 Lietuvos aukštųjų mokyklų studentų (vaikinių ir merginų), kunigų seminarijos klierikų (iš Lietuvos visi ištremti 1948.V.22). Vėliau iš konc. stovyklų tremčiai atvežta buvusių polit. kalinių, tarp jų ir lietuvių. Δ buvo nemaža gyvenvietė. Namai vienaaukščiai, šaligatviai mediniai. Buvo ligoninė, mokykla, paštas, 3 parduotuvės, kultūros namai, biblioteka. Lietuviai dirbo aukso kasyklose, aukso sodrinimo įmonėje, kirtė mišką; po kurio laiko kai kurie gavo lengvesnę darbą (pvz., merginos – medicinos seserimis ligoninėje). Į Lietuvą lietuviai pradėjo grįžti 1957. Δ kapinių vietoje dabar kasamas auksas.

SEVŽELDORLĀGAS ↑ Štaurės geležinkelio koncentracijos stovyklų grupė.

SIBIRIAČKĀ, buvęs kaimas Krasnojarsko kr., Užūro rj., ~40 km į š. r. nuo Užūro, R. Sajano priekalniuose. 1949 į Δ iš Jagos kaimo atkeltos 4 ar 5 šeimos (~15 žm.; iš Vilniaus ir Ukmergės miestų, dabartinių

Vilniaus ir Marijampolės rj. ištremtos 1949.III), 1951 (ar 1952) – dar 6 šeimos (25 žm.) atitremtos iš Žemaitijos. Δ tuo metu buvo kolūkio centras; nedideliuose nameliuose (sienos iš apvalių rąstų, vietoj stogo – sluoksnis žemių) gyveno ~30 šeimų. Vyrų buvo tik keletas; kiti negrįžo iš karo. Tremtiniai dirbo kolūkyje. 1953 kai kurios lietuvių šeimos, ieškodamos geresnių gyvenimo sąlygų, išsikėlė į Solgoną (~10 km nuo Δ) ir kitas gyvenvietes. Aple 1956 jie grįžo į Lietuvą, nors joje gyventi nebuvo leista. Vėliau iš Δ išsikėlė ir vietiniai gyventojai, pastatai buvo nugriauti. Dabar kaimo vietoje ariami laukai, priklausantys Solgono taryb. ūkiui.

SIBIRO KONCENTRACIJOS STOVYKLŲ GRUPĖ, Sibiro ypatingosios paskirties koncentracijos stovyklų valdyba (iš rus. Sibirskoje upravlenije lagerel osobogo naznačeniija, sutrumpintai Siblag) veikė 5–6-ajame dešimtmetyje Kemerovo sr., Marijinsko rj. Valdyba buvo Marijinsko mieste. Šiai grupei priklausė visos V. Sibiro aukso gavybos įmonės. Jos buvo sutelktos daugiausia į p. nuo Transsibiro magistralės. Jose dirbo ↑ *Marijinsko koncentracijos stovyklos* kaliniai. Dauguma kito Δ skyriaus – ↑ *Marijinsko–Ogorodnikų koncentracijos stovyklos* – kalinių dirbo žemės ūkio darbus.

SIBIRO USOLĖ (iki 1940 **Usole**), miestas (nuo 1925) Irkutsko sr., ~60 km į š. v.

nuo Irkutsko, prie Transsibiro geležinkelio ir Angaros upės; Usole rj. centras. Netoli Δ – balneologinis ir purvo terapijos kurortas. Δ – senas akmens druskos gavybos centras. Carų laikais katorgos darbams druskos kasyklose į Δ buvo siunčiami politiniai kaliniai – kovotojai prieš carizmą (1864–68 čia kalėjo 1863 sukilimo dalyvis vienuolis karmelitas kun. Juozapas Kalinauskas), po 1917 Spalio perversmo – rusų ūkininkai, 1939–40 – vakarų ukrainiečiai, moldavai (per II pasaulinį karą dauguma jų mirė). 1948–1951 į Δ ir Usole rj. buvo atitremta tūkstančiai lietuvių. Ešelonai iš Lietuvos atvykdavo į Δ geležinkelio stotį. Dalis žmonių buvo paliekama Sibiro Usoleje, kiti vežami į Usole rajono miško pramonės ūkius, kolūkius, taryb. ūkius arba toliau į šiaurę (pvz., Bodaibo aukso kasyklas). Dauguma tremtinių, patekusių į Δ, dirbo druskos kasyklose (tuo metu jos buvo Angaros saloje; apie 1956 perkeltos į kitą vietą), kiti – kasybos įrengimų gamykloje, degtukų ir faneros fabrike, statybose, kirto ir plukdė mišką, pjovė malkas, valė gatves. Gyveno buvusios konc. stovyklos barakuose. Tarp tremtinių – Lietuvos prezidento Antano Smetonos motina ir brolis su šeima. Atlikę bausmę konc. stovyklose, 1954 į Δ tremčiai atvyko žurnalistas Mikas Ilgūnas, teisininkas Silvestras Leonas. 1956 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą (kai kas grįžo tik 1988) arba, sukūrę mišrias šeimas, liko ten gyventi. Išliko apleistos tremtinių ka-

Sibiro Usole. Vilniaus aukštųjų mokyklų studentai tremtiniai prie Angaros laukia garlaivio (1949 balandis)

Syktyvkaras 1952

pinės. 1989 ir 1990 į Δ iš Lietuvos buvo nuvykusios buvusių politinių kalinių ir tremtinių suorganizuotos ekspedicijos.

Apie 20 km į š. r. nuo Δ, Angaros deš. krante, Aleksandrovskojės gyvenvietėje, yra ↑ *Aleksandrovsko centrinis katorgos kalėjimas* (rus. Aleksandrovskij central).

SIBLĀGAS ↑ *Sibiro koncentracijos stovyklų grupė*.

ŠIDOROVA, buvęs kaimas Irkutsko sr., Ust Udos rj., priklausęs tam pačiam kolūkiui kaip ir ↑ *Čiornyšinas*.

SYKTYVKĀRAS (iki 1930 *Ust Sysolskas*), miestas (nuo 1780); Komijos sostinė. Įsikūręs Sysolos ir Vyčegdos santakoje. XX a. 5–6-ajame dešimtmetyje mieste ir jo apylinkėse veikė daug konc. stovyklų, priklausiusių Ust Vymės konc. stovyklų grupei (rus. sutrumpintai Ustvymlag). 1941.VII į Δ iš Lietuvos buvo atitremta ~60 šeimų. Tremtiniai dirbo plytinėje, vėliau – sunkiausius darbus miesto įmonėse, įstaigose. Po kurio laiko į Δ atsikėlė lietuvių ir iš kitų Komijos vietų (vienai su valdžios leidimu, kiti pabėgę). Po II pasaulinio karo Syktyvkare gyveno ~300 žmonių iš Lietuvos. Vėliau prie miesto buvo prijungta ↑ *Slobodskoi Rėdo* gyvenvietė, kurioje t. p. buvo daug lietuvių. 1950–56 nemažai lietuvių jaunimo mokėsi Δ technikuose, medicinos mokykloje, pedagoginiame institute. 1958 tremtiniais buvo leista grįžti į Lietuvą. Δ kapinėse yra lietuvių kapų.

SKOROBOGĀTOVAS, kaimas Krasnojarsko kr., Nazarovo rj., netoli ↑ *Borsuko*.

* **"SKOTOVŪDAS"**, tarybinis ūkis Chakasijoje, Askizo rj., ~20 km į p. v. nuo Askizo, Abakano kalnuose. 1949.IV į Δ atitremtos 69 šeimos (216 žm.) iš daugelio Lietuvos vietų. Tai buvo daugiausia turtingų ūkininkų, partizanų šeimos, keli gimnazistai ir studentai. Tremtiniai buvo apgyvendinti Δ centr. gyvenvietėje ir 4 fermose, įsikūrusiose kalnų slėniuose. Centr. gyvenvietėje buvo palikta 22 lietuvių šeimos (62 žm.); joje buvo septynmetė mokykla, ligoninė, vaikų darželis, klubas, pirtis, kepykla, ūkio kontora. Pradinės mokyklos buvo ir kitose fermose. Visur gyveno chakasų ir įvairių tautybių ir laikų tremtinių – ukrainiečių, Pavolgio vokiečių, lenkų, kalmukų, estų, kinų; daugiausia mišrios šeimos. Ūkis augino galvijus, kiaules. Lietuviai vyrai daugiausia dirbo traktorininkais, šaltkalviais, suvirintojais, moterys – melžėjomis. Pirmuosius 2–3 metus gyveno pusbadžiu, vėliau lietuvių darbštumo dėka ūkis sustiprėjo. Į Lietuvą dauguma lietuvių grįžo 1957–58 (du, sukūrę mišrias šeimas, liko ten gyventi). Dabar Δ tapęs gretimo kolūkio padaliniu. Gyvenvietės baigia nykti – žmonių mažai, pastatai apgriuvę. 1982 į Δ iš Lietuvos atvykę buvę tremtiniai sutvarkė savo artimųjų kapus; 1989–1990 trijų Δ kapinėse palaidotų lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą.

SKRIPAČIAI, kaimas Krasnojarsko kr., Beriozovkos (buv. Sovetskio) rj., ~35 km į š. r. nuo Krasnojarsko; kolūkio centr. gyvenvietė. 1941 į Δ atitremta Pavolgio vokiečių ir totorių. 1951.X – 16 šeimų iš Lietuvos (daugiausia dabartinio Vilkaviškio rj.). Lietuviai dirbo laukuose, kiaulių, karvių fermose. Iš pradžių gyveno pas vietinius žmones, labai vargo. Vėliau kas susiremontavo senas trobeles, kas nusipirko naujas, įsigijo ožkų, kiaulių, karvių (žiemą gyvulius laikė žeminėse). Padėjo siuntiniai iš Lietuvos. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1957.

SLĀVGORODAS, miestas (nuo 1917) Altajaus kr.; rajono centras; geležinkelio stotis. Į Δ ir jo apylinkes dar carų lai-

kais buvo tremiami vokiečiai (yra jų kaimų), apie 1930 – ukrainiečiai, po II pasaulinio karo – armėnai. 1941.VII į Δ atvežta apie pusė ešelono Lietuvos gyventojų (ešelonas suformuotas Rūdiškėse, Trakų apskrityje). Tremtiniai buvo apgyvendinti prie plytinės, ~4 km nuo Δ (↑ *Vorošilovo tarybinis ūkis*). 1942 rudens kai kurie iš jų persikėlė į Δ. Vėliau Lietuvos tremtinių atvažiavo ir iš aplinkinių kolūkių ir taryb. ūkių. Tarp tremtinių buvo gydytojas ir visuomenės veikėjas Vladas Mongirdas. Slavgorode tremtiniai dirbo verslo artelėje „Krasnyj eksport“ (virė muilą, iš pušų kelmų degė dervą), mechaninėje remonto ir presų gamykloje, naftos bazėje. Daug jų mirė nuo bado, šalčio, ligų. Po kelerių metų kai kurie pasistatė namelius. Pastatai ten buvo statomi iš medžio, nendrių ir kizlako (kizlakas – molio ir karvių mėšlo mišinys). Kai kurių Δ kapinėse palaidotų lietuvių palaikai 1990 parvežti į Lietuvą. Keletas lietuvių Slavgorode tebegyvena ir dabar.

SLOBODSKOI REIDAS, Sloboda, buvusi gyvenvietė (dabar Syktyvkaro miesto dalis) Komijos pietuose, prie Vyčegdos, ~25 km į š. nuo Syktyvkaro centro. 1939–1940 čia veikė konc. stovykla, kalėjo daugiausia lenkai. 1941.VII.6 į Δ iš Lietuvos (dabartinių Kretingos, Tauragės, Šilalės rj., Palangos) atitremta ~500 žmonių, daugiausia inteligentų (mokytojų, advokatų, karininkų, krautuvinių šeimos – moterys, vaikai, seneliai; šių šeimų vyrai kalėjo konc. stovyklose). Tai buvo didžiausia 1941 į Komiją atvežtų Lietuvos tremtinių grupė. Vieni buvo apgyvendinti aštuoniuose buvusios konc. stovyklos barakuose, kiti – Slobodos kaime (~5 km nuo Δ; dabar Ežva), vietinių gyventojų komių namų nešildomose dalyse; po metų tremtiniai iš ten persikėlė į Δ. Pirmaisiais tremties metais ~1/4 tremtinių Slobodskoi Reide ir Slobodoje mirė nuo bado, šalčio, ligų (tarp jų filosofo Izidoriaus Tamošaičio motina, grafas Jurgis Pliateris). Tremtiniai kirtė mišką, rišo ir plukdė sielius (sunkius darbus dirbo ir vaikų bei paauglių brigada), dirbo plytinėje, lentpjūvėje, statė Δ gyvenvietę: popieriaus kombinatą, vi-

Slavgorodas. Juškeilių ir Kubiakų 1948 pastatytas namas

Slavgorodas. Lietuvių tremtinių grupė (1945)

Slobodskoi Reidas. Paminklas Lietuvos tremtiniam Ežvos kapinėse

durinę mokyklą, ligoninę, gyvenamuosius namus (vėliau juose ir patys tremtiniai įsigijo butus). 1946 birželio ir spalio mėn. į Lietuvą buvo parvežta maždaug po 40 lietuvių tremtinių vaikų, į Δ vaikų namus suvežtų iš įvairių Komijos vietų (Ust Kulomo, Ust Uso ir kitų). Našlaičius surinko komiai, į Lietuvą birželio mėn. pargabeno Marcelinas Ignatavičius ir Petras Monstavičius, spalio mėn. – vienas M. Ignatavičius. Lietuvoje vaikai buvo apgyvendinti Vilniaus vaikų namuose. 1958 lietuviams buvo leista grįžti į Lietuvą. 1990 buvusių tremtinių rūpesčiu Ežvos kapinėse (jose palaidota ~100 Lietuvos gyventojų) pastatytas paminklas.

SMĖLYNŲ KONCENTRACIJOS STOVYKLŲ GRUPĖ (iš rus. Pesčianij lager, sutrumpintai Pesčianlag), polit. kalinių konc. stovyklos, veikusios 1948–54 Kazachijoje, Karagandos sr., Karagandos miesto apylinkėse. Valdyba Karagandoje. Turėjo ~20 skyrių (Aktaso, Dubovkos, Saranės, Spasko, Šerubai Nūros, Temirtau ir kiti). 1950–52 jose vienu metu kalėjo 60–80 tūkstančių kalinių, iš jų 8–10 tūkstančių – iš Lietuvos. Kaliniai dirbo akmens anglių kasyklose, plytinėse, statybose, akmens karjeruose. Režimas ypatingasis: kaliniai privalėjo ant drabužių nešioti numerius, per metus galėjo parašyti 2 laiškus artimiesiems (rusų kalba), dirbo pailgintą darbo dieną, be poilsio dienų, nakčiai barakai buvo rakinami, ant langų – grotos, malstas

prastas, už pražangas buvo kalinami sustiprinto režimo barake (bure; iš rus. barak usilennogo režima). 1954 režimas buvo sušvelnintas, Δ pavadinimas panaikintas, ji pamažu tapo Karagandos konc. stovyklų grupės (rus. sutrumpintai Karlag) dalimi.

SMŪLENSKOJĖ, gyvenvietė Altajaus kr., ~30 km į p. nuo Bijsko, prie Bijsko–Belokurichos plento; rajono centras. 1941.VII į Δ buvo atitremtos 7 ar 8 Lietuvos gyventojų šeimos, daugiausia mokančios kokio nors amato. Po karo atvyko ir daugiau lietuvių – keletas bausmes atlikusių polit. kalinių, jaunimo iš kitų Smolenskojės r.j. gyvenviečių (~10 lietuvių čia baigė vidurinę mokyklą). 1943 buvo atitremta ir Pavolgio vokiečių. Gyvenvietėje buvo rajono įstaigos, kolūkio kontora, vaikų namai, 2 mokyklos, poliklinika, ligoninė, malūnas, kepykla, valgykla, siuvykla, vilnų karšykla. Jaunesni tremtiniai lietuviai dirbo Δ įstaigose (buhalteriais, felčeriais, fotografais, siuvėjomis), vyresnieji – fizinį darbą.

SOBLUKAS, buvusi sakų rinkėjų gyvenvietė Irkutsko sr., Tulūno r.j., ~30 km į p. v. nuo Tulūno; priklausė Tulūno miško chemijos ūkiui. 1949–51 barakus iš apvalių rąstų taigoje, būsimosios gyvenvietės vietoje, pastatė vietiniai rusai ir 1949.IV į Algatujaus gyvenvietę (~15 km į p. r. nuo Δ) atitremti lietuviai. Į tuos barakus 1952–53 iš Algatujaus ir buvo atkeltos 22 lietuvių šeimos (73 žm.). Tuo pačiu metu buvo atitremta ukrainiečių, moldavų. Visi jie rinko sakus, dirbo lentpjūvėje, elektrinėje. Vėliau, išskirtus nusakintus miškus ir tremtiniams išvykus į tėvynę (lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą 1957), gyvenvietė sunyko.

SOBOLINKOS I ir II, buvę kaimai Tomsko sr., Bakčiaro (buv. Parbigo) r.j., ~35 km į š. v. nuo Parbigo; priklausė „Pervyj šag“ kolūkiui. Kaimus (tarp jų ~2 km) įkūrė apie 1937 į negyvenamą taigą iš Altajaus kr. atitremti rusai sentikiai. 1941.VII iš Lietuvos (nuo Biržų, Joniškio, Švenčionių) atitremtos 29 mokytojų, valdininkų, ūkininkų šeimos (beveik vienos moterys su vaikais ir seneliai; vyrai dar Lietuvo-

Sobluko jaunimas
(1952 lapkritis)

Sobolinkos. Po ke-
lias lietuvių šeimas
iš I ir II Sobolinkų
(apie 1948)

Je buvo atskirti nuo šeimų ir išsiųsti į konc. stovyklas). Tuo pačiu metu atvežtos 8 estų šeimos. Tremtiniai buvo paskirstyti maždaug po lygiai į abu kaimus ir apgyvendinti pas vietinius žmones (jų buvo maždaug po 30 kiemų kiekviename kaime) po 2 šeimas kambaryje. Kaimai tarp pelkių, aplink taiga. Kolūkis nuskurdęs, vyrų mažai (jie negrįžo iš karo). Pirmaisiais tremties metais nuo bado mirė daug tremtinių vaikų. Stipresnieji šeimų nariai kirto mišką (kirtavietės buvo už 50–100 km nuo Δ), rąstus vežė ir krovė prie upių, pavasarį plukdė, valė Parbigo upės slėnio šlaitus (kirto krūmus), moterys ir vaikai dirbo kolūkyje. 1957–58 tremtiniai grįžo į tėvynę. Jiems išvykus, o vietiniams gyventojams išsikėlus į miestus, abu kaimai sunyko, laukai supelkėjo. Išliko Sobolinkos II kapinės.

SOLGŪNAS, kaimas Krasnojarsko kr., Užūro rj., ~40 km į š. r. nuo Užūro, R. Sajano priekalniuose, prie Serežo upės (Čiulymo kair. intakas); taryb. ūkio centr. gyvenvietė. 1949.IV į Δ iš Lietuvos (daugiausia iš buvusių Ukmergės, Jonavos apskrčių, Vilniaus miesto ir apylinkių, Kaišiadorių) atitremta 26 šeimos (iš jų 19 lietuvių, 3 lenkų, 4 žydų šeimos), 1951 (ar 1952) – dar 5 šeimos nuo Kelmės, Tytuvėnų. Tuo metu Δ buvo nemažas, labai apleistas kaimas, iki 1953 dviejų kolūkių centras. Jame buvo mašinų ir traktorių stotis, paštas, pieninė, parduotuvė. Namai be stogų, fermos apgriuvusios, gyvuliai krito iš bado. Žmonės (rusai, ukrainiečiai, dvi tremtinių Pavolgio vokiečių šeimos) gyveno labai skurdžiai, kaime buvo daug

karo invalidų. Lietuvos tremtiniai buvo apgyvendinti tuščiose lūšnelėse. Jie ganė gyvulius, dirbo fermose, laukuose, grūdų sandėliuose, kalvėje, remontavo mašinas, žiemą kirto miškus. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1956, nors ne visiems buvo leista joje apsigyventi. Dabar Δ smarkiai išaugęs, pastatyta naujų namų, yra vidurinė mokykla, paštas, 5 parduotuvės, poliklinika, ligoninė, vaistinė, viešbutis, pieninė, mašinų ir traktorių stotis. Δ kapinėse buvo palaidota 10 Lietuvos gyventojų; 1989–1990 septynių palaikai parvežti į Lietuvą.

Solgonas. Vytautas ir Kazė Sinaušai prie pačių pasistatyto namelio (1954)

Solgonas. Lietuviai palydi pirmąją į Lietuvą grįžtančią šeimą (1956)

Solnečnojė lietuvių tremties metu

Solovjovas lietuvių tremties metu

Solovjovas. Lietuvės sakų rinkėjos (1952)

SÒLNEČNOJĖ, sakų rinkėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Nižnij Ingašo rj., ~50 km į š. nuo Nižniaja Poimos, ~8 km į v. nuo Razdolnojės; Lebiažės miško chemijos ūkio punktas. Δ pradėjo statyti 1948.VI į Lebiažės geležinkelio stotį atvežti tremtiniai lietuviai (čia jų buvo išlaipinta 4 vagonai). Į Δ pateko ~20 vyrų. Vėliau buvo atvežtos jų šeimos, atkelta ir daugiau lietuvių. Buvo ir kitų tautybių tremtinių, bet lietuvių buvo daugiausia.

Visi rinko pušų sakus, statė Δ gyvenvietę. Jau nudžiūvusius nusakintus medžius vėliau kirtो į Δ atsiųsti kaliniai. 1956 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą.

SOLOVJÒVAS, buvusi sakų rinkėjų gyvenvietė Irkutsko sr., Nižneudinsko rj., ~15 km į š. r. nuo Nižneudinsko, Udos deš. krante; iki 1955 buvo miško chemijos ūkio centras, vėliau priklausė Uko (rus. Ukarskij) miško pramonės ūkiui. 1948.VI į Δ atitremta 14 ūkininkų šeimų iš dabartinio Marijampolės rj., 1949.IV – 7 šeimos iš Kelmės rj. Buvo ir keletas anksčiau atitremtų ukrainiečių šeimų (jos gyveno miške išraustose žeminėse). Dalis lietuvių buvo apgyvendinta senose dirbtuvėse po 4 šeimas kambarėlyje, kiti rausėsi žemines. Netrukus pasistatė barakus (šeimos gavo po kambarį; taip gyveno iki tremties pabaigos), išrovę kelmus, įsitaisė daržus. Kelerius metus visi rinko sakus, vėliau kirtो nusakintus medžius, plukdė rąstus. 1959 pradėjo grįžti į Lietuvą. Jiems išvykus ir iškirtus aplinkinius miškus, gyvenvietė sunyko. Tebėra kapinės; 1990 penkių lietuvių palaikus giminės parvežė į Lietuvą.

SOLÒVKŲ SĀLOS, Solovkos, salų grupė Baltojoje jūroje, prie Onegos įlankos. Priklauso Rusijai (Archangelsko sr.). Plotas 347 km². Didžiausios salos: Didžioji Solovkų, Anzero, Didžioji ir Mažoji Moksalmos. XV a. Didžiojoje Solovkų saloje buvo įkurtas stačiatikių vienuolynas (vienas didžiausių Rusijoje), ilgai tapęs svarbiu Š. Rusijos religiniu, kultūriniu ir gynybiniu centru (pastatai XVI–XVII amžiaus; istorijos ir architektūros rezervatas). 1668–76 vyko vienuolyno žemių valstiečių sukilimas. Jį numalšino caro kariuomenė; dauguma sukilėlių (~500) žuvo, ~60 buvo nubausti mirties bausme. Nuo 1718 vienuolynas tapo dar ir tremties bei kalinimo vieta; čia buvo kalinami daugiausia aukštuomenės žmonės. Po 1917 Spalio perversmo Solovkų salose įkurtos vienos pirmųjų Sovietų Rusijoje konc. stovyklos polit. kaliniams (pirmieji kaliniai buvo eserai). Iki 1934 jos buvo vadinamos Ypatingosios paskirties Solovkų konc. stovyklų valdyba (rus. Upravlenije Soloveckich la-

gerei osobogo naznačenijsa, sutrumpintai USLON). Didžiausia stovykla buvo įkurdinta sovietų valdžios uždaryto vienuolyno patalpose. Nuo 1938 vienuolyne veikė itin uždaras kalėjimas (izoliatorius). Jame buvo kalinami polit. kaliniai (vyrai ir moterys) iš visos Sovietų Sąjungos; jis veikė ir 5–6-ajame dešimtmetyje. Δ konc. stovyklose kalinta daug žymių rusų ir kitų tautų inteligentų, iš lietuvių – vysk. Teofilijus Matulionis (1929–1933), Petrogrado (dab. Sankt Peterburgas) ir Omsko parapijų klebonai Mykolas Bugenis (1930–33) ir Augustinas Prancietis (1922–33), marksistas istorikas ir filosofas Vitalis Serbenta.

SOROKINAS, buvęs kaimas Krasnojarsko kr., Krasnoturansko rj., ~5 km į p. r. nuo Krasnoturansko; uostas Jenisejaus deš. krante. Apie 0,5 km nuo Δ buvo kitas kaimas (kolūkio centras) – Biriā. 1951.X į juos abu iš Lietuvos buvo atitremtos 8 šeimos: keturios (17 žm.) į Δ, keturios (12 žm.) – į Biriā. Δ buvo nemažas kaimas. Jame buvo dideli grūdų sandėliai (iš aplinkinių kolūkių suvežti grūdai čia buvo valomi, džiovinami), krovinių automobilių ūkis; veikė septynmetė mokykla, paštas, klubas, parduotuvė. V–X mėn. į jo uostą atplaukdavo keleiviniai ir kroviniai laivai; pastarieji daugiausia gabendavo grūdus į Krasnojarską, Abakaną. Be lietuvių, gyveno 1941 atitremtų Pavolgio vokiečių, 1948 – estų (~30 žm.). Tremtiniai kartu su vietiniais dirbo lauko darbus, gyvulių fermose, grūdų saugyklose, autoūkyje, uoste, statybose. Iki 1959 lietuviai grįžo į Lietuvą (iš atitremtųjų dų žmonės mirė). Pastačius Sajanų Šušenskojės HE (1978), abu kaimai buvo užlieti Jenisejaus vandens, jų gyventojai iškeldinti į kitą vietą (5–6 km į r. nuo Δ); naujoji gyvenvietė pavadinta Lebiaže.

SORTAI, kaimas Irkutsko sr., Zalarų rj., ~20 km į p. v. nuo Zalarų miesto, Zalario (Angaros kair. intakas) deš. krante. 1949.IV į Δ atitremta 18 ūkininkų šeimų (54 žm.) nuo Ignalinos, Zarasų, Dusetų, Kauno. 1952 atvežtos 5 ukrainiečių šeimos. Δ buvo nemažas (~1,5 km ilgio) kaimas, kolūkio centras. Vietiniai gyvento-

Sorokinas. Tremtinių Keklių šeima (1954)

jai – rusai, totoriai, buriatai. Tremtiniai dirbo lauko darbus, rovė medžius, krūmus (plėtė dirbamos žemės plotus), rūpinosi malkomis. 1957 pradėjo grįžti į Lietuvą, nors nebuvo leista joje apsigyventi. Dabar Δ baigia nykti. 1990 į Δ iš Lietuvos (Kauno) buvo nuvykusi palaikų perkėlimo ekspedicija. Beveik visų Δ kapinėse palaidotų lietuvių palaikai (jų buvo 6) parvežti į Lietuvą.

SOSNOVKÀ: 1. Buvusi gyvenvietė Krasnojarsko kr., Nižnij Ingašo rj., prie Nižniaja Polmos–Karabulos geležinkelio (Transsibiro magistralės atšaka), ~40 km į š. r. nuo Rešotų geležinkelio stoties. Po II pasaulinio karo čia veikė Rešotų konc. stovyklų II-ajam punktui priklausiusi moterų konc. stovykla. Išėlus kalines, 1952.II tuose pačiuose barakuose buvo

Sortai 1990

Sosnovka 1 1954

apgyvendinta ~40 Lietuvos tremtinių šeimų. Jos buvo iš įvairių Lietuvos vietų (daugiausia lietuviai ir lenkai; ešelonas suformuotas Lentvaryje), 1953.VI dar 8 lietuvių šeimos (24 žm.) atsikėlė iš kitos buvusios konc. stovyklos – Kopai Gorodo (~15 km į p. v. nuo Δ). Buvo ir kitų tautybių tremtinių bei buvusių kalinių

(daugiausia rusų), bet Lietuvos gyventojų buvo daugiausia. Δ buvo prie Tunguskos upelio, iš visų pusių ją supo miškas. Barakai, ligoninė ir ambulatorija buvo vadinamojoje zonoje, kitapus tvoros – dviejų aukštų vidurinė mokykla, parduotuvė, nemažai gyvenamųjų namų. Netoliese buvo didelės kalinių kapinės. 1953 Sosnovkoje gyveno 47 lietuvių šeimos ir 5 pavieniai asmenys (iš viso 159 žm.). Vidurinėje mokykloje 1953–55 mokėsi 51 moksleivis lietuvis (25 iš jų buvo atvykę iš kitų tremties vietų – Revučių, Lebiažės; jie gyveno internate ir pas žmones), mokytojo Antanas Sližys. Jaunimas 1955–58 buvo subūręs dainininkų, dramos būrelius, krepšinio komandą „Audra“, dalyvaudavo rajono meno savaitės ir sporto varžybose. Lietuviai dirbo prie geležinkelio (jį remontavo, valė sniegą, dirbo mašinistais, prikabinėtojais). Prie barakų jie augino daržoves, bulves (žemė ten labai derlinga). Į Lietuvą pradėjo grįžti 1955 (kai kurie liko ten gyventi). Dabar Δ baigia nykti. 1989 buvo likę keli nameliai; viename iš jų gyveno lietuvis.

Sosnovka 1. Altorėlis, įrengtas tremtinio name (1954)

Sosnovka 1. Sūnus ir motina Dygliai prie savo namo (1956)

2. Miško kirtėjų gyvenvietė Tiumenės sr., Jurginskajos rj., ~120 km į š. r. nuo Zavodoukovsko. Iki 7-ojo dešimtmečio pabaigos priklausė Zavodoukovsko, vėliau – Novyj Tapo miško pramonės ūkiams. 1948–49 į Δ iš Lebediovkos (~70 km į p. v. nuo Δ) buvo perkelta ~12 lietuvių šeimų (iš Dzūkijos ir Suvalki-

jos ištremti 1947.XII.19). Buvo ir tremtinių Pavolgio vokiečių, baltarusių, ukrainiečių. Visi jie kirto miškus, krovė vagonus, dirbo lentpjūvėje, pabėgių gamykloje, prie geležinkelio. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1958.

SOSNOVKOS KONCENTRACIJOS STOVYKLĄ veikė Komi joje, Sosnogorsko r.j., buvusioje Sosnovkos gyvenvietėje (dabar Sosnogorsko miestas), netoli (~1,5 km) nuo Kotlaso–Vorkutos geležinkelio. Priklausė Uchtos ir Ižmos konc. stovyklų grupei (rus. sutrumpintai Uchtižemlag). Δ įrengė (pelkėtoje taigoje iškirto mišką, pastatė barakus, nutiesė kelius) kaliniai, atvežti čia 1946 vasarą (tarp jų buvo daug estų ir lietuvių). 1946 pabaigoje jau buvo ~1500 kalinių. Jie statė Ižmos suodžių gamyklą (viena didžiausių Sovietų Sąjungoje; pradėjo veikti 1948), vėliau joje dirbo, statė Sosnogorsko miestą, rišo ir plukdė sielius. Režimas bendrasis. Iki 1950 polit. kaliniai ir kriminaliniai nusikaltėliai kalėjo kartu. 1948–50 veikė moterų zona (vėliau joje buvo apgyvendinti kriminaliniai nusikaltėliai). Nuo 1946 Sosnovkoje nuolat kalėjo 150–200 lietuvių. 1950 pavasarį dalis jų buvo išvežta į Vorkutą. Tarp kalinių buvo aviacijos mjr. Eugenijus Kraucevičius. Δ veikė iki 1956.

SOSVOS IR GARIO KONCENTRACIJOS STOVYKLOS veikė XX a. 4–6-ajame dešimtmetyje Jekaterinburgo (buvusi

Sverdlovsko) sr. šiaurėje, Serovo ir Gario rajonuose, prie Sosvos upės (Tavdos deš. intakas), Sosvos ir Gario gyvenviečių apylinkėse. Valdysa Sosvoje. 1941.VII į Δ iš Lietuvos buvo atvežta 800–1000 vyrų, atskirtų nuo šeimų Naujojoje Vilnioje (jų šeimos išvežtos į Altajaus kr.). Jie dirbo miško ruošos darbus. Dauguma jų mirė nuo bado, šalčio, ligų, kai kurie 1942.VIII buvo sušaudyti. Tarp kalinių buvo politikos ir visuomenės veikėjai: rašytojas, teatro veikėjas, dailininkas Vytautas Bičiūnas, filosofas Pranas Dovydaitis, diplomatas Voldemaras Čarneckis, Kazimieras Jokantas, Zigmas Starkus, karo lakūnas, Karo invalidų sąjungos pirmininkas Simonas Stanaitis.

SPĀSKO KONCENTRACIJOS STOVYKLOS veikė po II pasaulinio karo Kazachijoje, Karagandos sr., ~40 km į p. nuo Karagandos, stepėje, prie Spasko gyvenvietės. Iki 1948 jos priklausė Karagandos, vėliau – Smėlynų konc. stovyklų grupėms (rus. sutrumpintai Karlag, Pesčianlag). Carų laikais Δ vietoje Didžiosios Britanijos bendrovės kasė vario rūdą. Po 1917 Spalio perversmo anglų statytuose dviejuose mūriniuose pastatuose veikė nepilnamečių patalsos darbų kolonija, per II pasaulinį karą – japonų karo belaisvių konc. stovykla. Ji buvo išplėsta: iš akmenų ir molio pastatyti dar 2 barakai, įrengtos kapinės. 1948 Δ buvo paverstos didele invalidų ir ligonių konc. stovykla. Joje kalėjo polit. kaliniai, pra-

Spasko koncentracijos stovyklos 1955

Spasko koncentracijos stovyklos. Ekspedicijos iš Lietuvos dalyviai prie simbolinio antkapio (1990)

radę sveikata kitose Gulago (Kolymos, Norilsko, Džezkazgano) konc. stovyklose. Vienu metu čia būdavo 15–20 tūkstančių kalinių iš daugelio Sovietų Sąjungos respublikų ir užsienio valstybių. Daugiausia buvo vakarų ukrainiečių, rusų ir baltijiečių. Buvo 3 zonos: vyrų, moterų ir invalidų bei ligonių (pastarųjų buvo daugiausia). Veikė kalėjimas. Darbingieji kaliniai dirbo daugiausia statybose: statė Spasko miestą, karjere skaldė akmenis, konc. stovyklos teritorijoje mūrijo sienas aplink zonas ir visą konc. stovyklą, pastatė kalėjimą, barakus, tvarkė aplinką. Dirbo invalidai be rankos ar abiejų, be kojos, akli, kurti: berankiai iš akmens skaldyklos nešiojo akmenis statyboms ant kaklo pakabintuose maišuose, akleji – pririšti prie reginčiųjų. Veikė didelė ligoninė. Kasdien mirdavo dešimtys kalinių, tačiau bendras jų skaičius nemažėjo – nuolatos buvo atvežama naujų. 1950 įvestas ypatingasis (katorginis) režimas. 1951 rudenį daug kalinių (tarp jų ir lietuvių) etapais buvo išgabenta į Sibiro konc. stovyklas. Po J. Stalino mirties gyvenimas kiek palengvėjo. 1954 į Δ kalėjimą buvo atvežta ~60 Norilsko sukilimo dalyvių. Tais pačiais metais Δ buvo oficialiai panaikintos, nors kalinių ten buvo dar ir 1956. Spaske kalėjo daug lietuvių (vienų ten buvusių kalinių liudijimu – apie 500 žmonių, kitų nuomone, lietuviai sudarė ~20% visų kalinių). Tai buvo daugiausia partizanai, jų rėmėjai, ryšininkai: ūkininkai, miesto ir kaimo inteligentai, kariškiai, ~10 kunigų; daug jaunimo. Tarp kalinių: pulkininkai Vladas Skorupskis, Liudas Butkevičius, apskrities viršininkas mjr. Jonas Motiejūnas-Valevičius, mjr. Ignas Jasiūnas, kpt. Antanas Liorentas, mokytojai Juozas Gražulis, Antanas Dapkus, Anta-

nas Dambrauskas (vėliau – vertėjas). 1990 į Spaską buvo nuvykusi buvusių kalinių ir tremtinių surengta ekspedicija. Dabar Δ vietoje įsikūręs karinis dalinys, kalinių laidojimo vietoje, ~0,5 km nuo konc. stovyklos, įrengtas tankodromas. Ekspedicijos dalyviai prie jo pastatė simbolinį metalinį antkapį.

SPECGORODOKAS, buvusi darbininkų gyvenvietė prie Tomsko miesto (dabar jo dalis), ~3 km nuo Tomsko medienos perkrovimo kombinato. 1952.II.7 į Δ atitremta ~200 lietuvių. Daugiausia tai buvo pavieniai žmonės, likę nuo ankstesnių trėmimų. To meto Δ – tai 12 dviaukščių, iš apvalių rąstų suręstų barakų. Visi lietuviai buvo apgyvendinti viename barake. Buvo daug ukrainiečių, rusų, vokiečių, kalmukų, kelios dar 1948 atitremtos lietuvių šeimos. Netoli Δ veikė keletas konc. stovyklų (viena iš jų moterų). Visi tremtiniai dirbo kombinate. Dirbo sunkiai, gyveno pusbadžiu. 1953 pavasarį dauguma lietuvių buvo išsiųsta iš Δ pas seniau ištremtas šeimas į miško kirtavietes ir kolūkius. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1956, nors dauguma neturėjo teisės joje apsigyventi.

SREDNIA, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Irkutsko sr. ir rj., ~45 km į p. r. nuo Irkutsko, ~25 km nuo Talcų. Primorės kalnagūbrio priekalniuose, prie Talcos upelio (Angaros deš. intakas); priklausė Talcų miško pramonės ūkiui. 1945–47 čia kirtė miškus karo belaisviai japonai. 1948.VII jų paliktuose 4 barakuose apgyvendinta lietuvių vyrų, atitremtų daugiausia iš dabartinių Kupiškio ir Utenos rj. Jų šeimos buvo paliktos Talcuose. Tremtiniai pastatė keliasdešimt dvibučių namelių, į kuriuos rudenį iš Talcų, 52-ojo Kvartalo, Kordono buvo atkelta ~1000 to paties ešelono žmonių. Vėliau buvo pastatyta parduotuvė, valgykla, pirtis, mokykla, ambulatorija, klubas ir vaikų darželis. 1949 žiemą kai kurios šeimos buvo išvežtos į kitus miško pramonės ūkius, moterys su vaikais – į kolūkius, seneliai – į prieglaudas. 1952 žiemą atvežta dar ~20 šeimų iš Dzūkijos. Δ buvo didelė lietuviška gyvenvietė. Tik kelios šeimos (komen-

danto, viršininko, meistro) buvo rusai. Tremtiniai kirtu mišką, rąstus gabeno į Talcus, ten prie Angaros rišo stelius ir plukdė. Paaugliai rinko pušų sakus. Iš-kirtus artimesnius miškus, 1954 daug darbininkų buvo siunčiama valyti Angaros pakrančių (statant Irkutsko hidroelektrinę, tas vietas turėjo užlieti Irkutsko tvenkinio vanduo). Nuo 1949 barako kambarėlyje veikė rusiška pradinė mokykla. 1951–54 ~20 lietuvių vaikų lankė Talcų vidurinę mokyklą. 1955–56, naikinant Talcų mišką pramonės ūkį, visi Δ gyventojai buvo išvežti į keletą Irkutsko srities miško kirtaviečių, pastatai nugriauti. Išliko tremtinių kapinės, jose – aukšti maumediniai kryžiai. 1990 vasarą į Δ iš Kauno buvo nuvykusi buvusių tremtinių grupė; 20-ties ten palaidotų lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą.

SRĖDNIAJA GŌGOLEVKA, kaimas Irkutsko sr., Taišeto rj. ↑Gogolevkos.

SRĖDNIAJA MACHOVAJÀ, kaimas Tomsko sr., Bakčiaro (buv. Parbigo) rj., ~5 km į r. nuo Parbigo; kolūkio centr. gyvenvietė. Kaimą taigoje įkūrė per kolektyvizaciją (1929–33) atitremti iš-buožinti rusai ūkininkai. 1941.VII į Δ iš dabartinio Pasvalio rj. atitremta 18 šeimų (daugiausia inteligentų – mokytojų, ag-

Srednia. Tvarkomos kapinės (1990)

ronomų, karininkų – šeimos, vienos moters su vaikais; vyrai buvo Vilniuje atskirti nuo šeimų ir išsiųsti į konc. stovyklas). Tremtiniai dirbo kolūkyje beveik be atlyginimo. Badavo, nemažai vaikų mirė nuo bado. Gyveno labai ankštai lūšnelėse, pirtyje. Gyvenimo sąlygos ir po karo beveik nepasikeitė. Vėliau, atsiradus progai, kai kurie tremtiniai per-

sikėlė į Parbigą, Tomską. 1946 Lietuvos Raudonojo kryžiaus rūpesčiu 4 vaikai parvežti į Lietuvą. 1958 grįžo ir kiti (vienas lietuvis liko gyventi Sibire).

STĀRAJA AŽINKA, kaimas Altajaus kr., Soltono rj., ~20 km į p. v. nuo Soltono, Bijos (Obės deš. intakas) deš. krante; Karabinkos taryb. ūkio padalinys. 1941.VII į Δ (tuo metu tai buvo didelis kaimas, kolūkio centr. gyvenvietė) iš Lietuvos (Radviliškio ir aplinkinių kaimų) buvo atitremta keli šimtai žmonių (daugiausia moterų, vaikų, senelių). Jie dirbo lauko darbus, lentpjūvėje, plytinėje, siuvykloje (siuvo kariškus rūbus), kirto ir plukdė mišką; gyveno mokykloje. 1942 vasarą beveik visi buvo išvežti į Jakutijos šiaurę (prie Laptevų jūros). Liko kelios moterys su mažais vaikais (iš viso 19 žmonių); 1947 visi jie pabėgo į Lietuvą. Dabar Δ visai sunykęs, belikę keletas namų; apleistose kapinėse yra vienos lietuvių kapas.

STĀRAJA BRIĀNĖ, kaimas Buriatijoje, Zaiagrajevo rj., ~30 km į p. nuo Zaiagrajevo, Čagan Dabano kalnuose, prie Brian-

kos upės (Udos kair. intakas). 1948.VI.10 Čelutajaus geležinkelio stotyje išlaipinta apie pusė ešelonu Lietuvos tremtinių (ešelonas buvo suformuotas Panevėžyje). Tremtiniai buvo išskirstyti po daugelį Čelutajaus miško pramonės ūkio miško kirtaviečių (↑ Čelutajus). Jie kirto mišką, buvo dažnai kilnojami iš vienos vietos į kitą. 1953–54 29 jų šeimos (113 žm.) buvo atkeltos į Δ; vėliau atsikėlė dar 3 žemaičių šeimos, 2 žmonės atvyko iš kėlėjų ir konc. stovyklų. Kaimas (kolūkis) tęsėsi 2,5–3 km palei upę. Namai aptverti ~2 m aukščio aklinomis lentinėmis tvoromis. Buvo vidurinė mokykla, 2 parduotuvės, kino teatras. Po karo kaimo gale buvo pastatyta miško pramonės ūkiui priklausiusių daugiabučių medinių barakų ir nedidelių namelių. Juose ir buvo apgyvendinti lietuviai. Be jų, ten gyveno keliolika rusų, ukrainiečių, lenkų, baltarusių šeimų. Buvo pradinė mokykla (nuo 1955), klubas, parduotuvė. Visi Δ gyventojai ir tremtiniai kirto mišką. Į Lietuvą lietuviai pradėjo grįžti 1958. 1961 Staraja Brianėje dar gyveno ~15 jų šeimų. Δ kaimo kapinėse buvo palaidoti 8 lietuviai; 1990 keturių palaikai parvežti į Lietuvą.

STĀRAJA DERĖVNIA, buvęs kaimas Krasnojarsko kr., Novosiolovo rj. Viena ↑ Legostajevų kolūkio fermų.

STĀRAJA KUZURBÀ, kaimas Krasnojarsko kr., Užūro rj., ~35 km į p. r. nuo Užūro miesto, ~5 km nuo Užūro kaimo; kolūkio centr. gyvenvietė. 1949.IV.14 į Δ iš buvusių Trakų, Ukmergės apskr. Vilniaus miesto ir aplinkinių miestelių bei kaimų atitremtos 23 šeimos (lietuviai, lenkai, totoriai). Kaimas prie Marčelos upelio, stepėje. Kadaisė jis buvo didelis, keli šimtai kiemų. Per kolektyvizaciją, turtingesnieji gyventojai buvo išbuožinti ir ištremti į šiaurę. Prasidėjus karui, vyrai buvo paimti į kariuomenę (grįžo tik keli). 1941 buvo atitremtos kelių Pavolgio vokiečių šeimos, 1943 – daug kalmukų. Kolūkis buvo prastokas, žmonės gyveno labai skurdžiai suklupusiuose nameliuose be stogų (lubos užpiltos žemėmis). Kaime buvo paštas, parduotuvė, pradinė mokykla (vyresnie-

Staraja Kuzurba.
Lietuviai tremtiniai
gano karves (1956)

Staraja Kuzurba.
Dar viena tremtinių
šeima išvyksta į Lie-
tuvą (1956 lapkritis)

Staryj Akulšetas.
Lietuvių tremtinių
kapinės (1958)

ji vaikai lankė Užūro kaimo mokyklą). Lietuvos tremtiniai iš pradžių buvo apgyvendinti vietinių gyventojų namuose po kelias šeimas kambaryje, vėliau vieni susiremontavo apleistus namus, kiti pirko iš išvažiuojančiųjų. Vyrų daugiausia dirbo mechanizatoriais, statybose, moterys – lauko darbus, avidėse, karvidėse, grūdų sandėliuose, ganė gyvulius. 1954–58 lietuviai ir totoriai grįžo į Lietuvą, kelios lenkų šeimos išvyko į Lenkiją. Δ kapinėse yra vieno Lietuvos lenko kapas.

STĀRYJ AKULŠĖTAS, kaimas Irkutsko sr., Taišeto r.j., ~10 km į š. nuo Taišeto, Birusos deš. krante; kolūkio centras. 1949.III į Δ iš Lietuvos (nuo Eržvilko, Laukuvos, Raseinių, Šilalės, Tauragės, Jurbarko) atitremta ~20 šeimų, daugiausia kaimo žmonių. Δ buvo nemažas kaimas, apylinkės centras. Tremtiniai dirbo kolūkyje. 1951 vienas tremtinys buvo suimtas už „antisovietinę agitaciją“ ir nuteistas 10 metų kalėti. 1958 leista grįžti į Lietuvą. Δ kapinėse yra lietuvių kapų.

STĀRYJ DEVIĀTAS, 51-asis Kilometras, buvusi barakų gyvenvietė Krasnojarsko kr. pietuose, Nižnij Ingašo r.j., prie Nižniaja Poimos–Karabulos geležinkelio (Transsibiro magistralės atšaka), ~45 km į š. nuo Rešotų geležinkelio stoties. Δ – tai buvusių Rešotų konc. stovyklų 9-ojo punkto barakai. 1954 iš Revučio gy-

venvietės (~20 km į p. nuo Δ) į juos atkelta ~15 tremtinių lietuvių šeimų (~70 žm.). Čia jie kirtė mišką, rinko sakus, dirbo prie geležinkelio. Be jų, gyveno kelios rusų – buvusių kalinių prižiūrėtojų šeimos. Vaikai lankė Pokanajevkos pradinę mokyklą (~5 km nuo Δ). Mirusieji buvo laidojami Revučio kapinėse. Δ apylinkėse buvo veikiančių konc. stovyklų. Lietuviams grįžus į Lietuvą (1958–60), o vietiniams gyventojams išsikėlus į miestus, gyvenvietė sunyko.

STĀRYJ ŠUMILOVAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Tomsko sr., Tegulde-

Staryj Deviatas. Pokanajevkos mokyklos IV klasė. Tarp mokinių yra keletas lietuvių iš Staryj Deviato (1959)

Staryj Šumilovas.

Keltas į taigą

Staryj Šumilovas.
Viduryje – barakas,
kuriame gyveno lie-
tuviai; apačioje – lie-
tuviai išlydi pirmąją
šeimą į Lietuvą (1954)

to rj., ~25 km į š. r. nuo Teguldeto, Čiu-lymo (Obės deš. intakas) deš. krante; Čiu-lymo miško pramonės ūkio centr. gyvenvietė. 1951.XI į Δ iš dabartinių Panevėžio ir Pasvalio rj. atitremtos 55 šeimos (205 žmonės), daugiausia ūkininkai. Tuo me-

tu Δ gyvenvietėje buvo 6 barakai, keli viršininkų namai ir keliolika seniau atitremtų ukrainiečių namelių, parduotuvė, pradinė mokykla (vėliau joje mokytoja-vo lietuvė Eugenija Švabaitė), ambulatorija. Buvo daug užsiverbavusių darbininkų (tai daugiausia kriminaliniai nusikaltėliai, paleisti iš kalėjimų). Visi Δ gyventojai kirto ir plukdė mišką. 1954–1958 lietuviai grįžo į Lietuvą. Išskirtus artimesnius miškus ir tremtiniams išvykus, miško pramonės ūkis buvo panaikintas. Tremtyje 7 lietuviai gimė, 15 mirė. 1990 vasarą dviejų palaikai iš Δ kapinių parvežti į Lietuvą.

STĀROJE KARGINÒ, buvęs kaimas Krasnojarsko kr., Jenisejsko rj., kitaip ↑ *Kargino*.

STĀRO ŽILKINAS, kaimas Irkutsko sr., Usolės rj., ~25 km į p. nuo Sibiro Usolės, ~4 km į r. nuo Bolše Žilkino, Kartagono (Kitojaus kair. intakas) slėnyje. XIX a. pradžioje kaime buvo pastatyta medinė cerkvė (sovietų valdžios metais paversta sandėliu); čia tremtyje gyveno keli dekabristai. 1949.IV buvo atitremta keliasdešimt ūkininkų šeimų iš Lietuvos (dabartinių Kaišiadorių ir Prienų rj.) ir kelios estų šeimos. 1951 atvežtos dar kelios lietuvių šeimos nuo Daugų, Perlojos. Δ tuo metu priklausė kolūkiui (jo valdyba buvo Bolšaja Jelanėje). Tremtiniai dirbo lauko darbus, gyvulių fermose, Bolšaja Jelanės mašinų ir traktorių stotyje. 1957–58 dauguma lietuvių grįžo į Lietuvą (3 ar 4 šeimos pasiliko gyventi Sibire). 1989–90 beveik visų Δ kapinėse palaidotų lietuvių (jų buvo keletas) palaikai parvežti į Lietuvą.

STEPANOVKÀ, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Motygino (buv. Udėrėjaus) rj., ~30 km į š. nuo Kazačinskės, Jenisejaus deš. krante; priklausė Kazačinskės miško pramonės ūkiui. 1931 gyvenvietę įkūrė (negyvenamoje taigoje pastatė barakus, namus) tremtiniai iš Užbaikalės (Buriatijos). Ji turėjo 2 miško kirtimo punktus: Belokopytovką (~9 km nuo Δ, prie Jenisejaus) ir Angarską (~20 km nuo Δ, prie Angaros). 1948.VI.9 į Δ iš buvusią Rokiškio ir Za-

Stepių koncentracijos stovyklų grupė.
Molibdeno kasyklos
Vostočno Kounrads-
kyje, netoli Balchašo
miesto

rasų apskričių atitremta lietuvių. Darbingos šeimos buvo išvežtos į Belokopytovką, šeimos su mažais vaikais – į Angarską. Stepanovkoje paliktos 23 šeimos (77 žm.), mokačios kokio nors amato. Dar 16 žmonių (vaikai, moterys, seneliai) iš pradžių buvo nuvežti į Novoselską (buvęs kaimelis – tai 12 trobelių miške, ~12 km į š. r. nuo Δ); vėliau jie buvo perkelti į Δ. Per porą metų vienį tremtiniai su komendanto leidimu persikėlė į Momotovą, Kazačinskoję, kiti buvo ištremti toliau į šiaurę – į Razdolinską, o į Δ buvo atvežta nedarbingų šeimų iš Jazajevkos ir Piskunovkos. 1951 barža iš Krasnojarsko kalėjimo į tremtį buvo atgabenta kalinių (tarp jų advokatas Zigmas Toliušis). Vėliau Stepanovkoje nuolatos gyveno 107 lietuviai. Buvo ir kitų tautybių tremtinių. Visi jie kirtu mišką, arkliais vežė rąstus prie upelių, pavasarį plukdė prie Jenisejaus, ten rišo sielius arba lupu nuo rąstų žievę (tokius rąstus panaudodavo elektros, telefono linijų stulpams), vasarą ruošė malkas, šienavo. Stepanovkoje buvo ~100 namų (daug jų pastatė lietuviai), komendantūra, miško pramonės ūkio kontora, dviejų klasių mokykla, vaikų prieglauda, klu-

bas, parduotuvė, kepykla, arklidės, pirtis, kalvė. Lietuviai, iškirstame miško plote išrovę kelmus, buvo įsirengę daržus, laikė gyvulių. Iškirtus artimesnius miškus, tremtiniai išvykdavo kirsti miško už 10–25 km nuo Δ. Ilgainiui ten įsikūrė naujos gyvenvietės: Zacharovka, Spoločinskas, Kargino. Vėliau darbingos lietuvių šeimos į jas ir persikėlė. Apie 1958 lietuviai grįžo į Lietuvą, nors joje gyventi ne visiems buvo leista. Δ miško kirtimo punktas buvo panaikintas, vėliau pastatai ir kapinės (jose buvo palaidota ~10 lietuvių) sudegė.

STĖPIŲ KONCENTRACIJOS STOVYKLŲ GRUPĖ (iš rus. Stepnoi lager, sutrumpintai Steplag), konc. stovyklos,

veikusios 1948–56 Kazachijoje, Džezkazgano sr. (buv. Karagandos sr. dalis). 1948 iš Džezkazgano ir kai kurių Karagandos konc. stovyklų (rus. sutrumpintai Džezkazganlag ir Karlag) buvo išgabenti japonų ir vokiečių karo belaisviai bei kriminaliniai nusikaltėliai, o į jų vietą atvežta polit. kalinių iš viso Gulago. Naujoji konc. stovykla buvo pavadinta Stepnag. Joje nuolatos būdavo 21–23 tūkstančiai polit. kalinių, tarp jų daug lietu-

vių. Režimas ypatingasis. Valdyba Kengyre. Δ turėjo 6 skyrius: Džezkazgano miesto ir metalurgijos kombinato statybų, kasyklų, akmens karjerų, Balchašo, Džezdo ir žemės ūkio (pastarajam priklausė taryb. ūkiai daugelyje Karagandos srities vietų). 1953.II statybose dirbo 5700 kalinių, šachtose – 4530, Balchaše – 2410, Džezde – 330, kiti dirbo žemės ūkio darbus, ūkio dalyje, sirgo arba buvo bausmės barakuose. 1954.V.16–VI.26 Kengyro konc. stovykloje įvyko didžiausias Gulago kalinių sukilimas (↑ *Kengyro koncentracijos stovykla*). 1956 Δ buvo panaikinta, dauguma kalinių amnestuota, kiti perkelti į Mordovijos konc. stovyklas.

STEPLĀGAS ↑ *Stepių koncentracijos stovyklų grupė.*

STOLBAI, sala Jakutijoje, Lenos deltos pradžioje, už Šiaurės poliaro, ~60 km į š. nuo Tit Arų. Plotas 5–6 ha. Per pavasario potvynius didelę jos dalį užlieja vanduo. Už protakos, netoli salos p. dalies, yra Stolbų uola, 106 m iškilusi virš vandens. 1941 saloje įkurta konc. stovykla. Joje buvo numatyta laikyti kalinius, kurie turėjo dirbti akmens anglių (boghedo) kasyklose Olenioko (Lenos šaka) žemupyje ir statyti skysto kuro gamyklą Tiksyje (tie darbai nebuvo pradėti). Pirmuosius konc. stovyklos barakus statė daugiausia kaliniai jakutai – medžioto-

Stolbų uola. Tolu-
moje – sala

jai, žvejai, elnių augintojai, nuteisti už visokius prasižengimus (nuslėptą žuvį, žvėries kailiuką, iš bandos paslėptą elnią) bei įvairių tautybių tremtiniai (už pravaikštas, malkų ryšelių ir panašiai). Iš kitų Lenos deltos gyvenviečių į Δ tremtiniai per šaltį, pūgas buvo atvaromi pėsti. 1942 vasarą į Δ atgabenta kalinių iš Kolymos ir Krasnojarsko kr. 1942 pabaigoje Δ konc. stovykloje buvo ~1200 kalinių, 1943 – apie 500 (vyrų ir moterų). Tarp kalinių 1941 buvo 5, 1943 – 9 lietuviai. Kaliniai dirbo konc. stovykloje (ji buvo plečiama) – statė barakus, žuvų sūdyklą, statyboms ir malkoms kirto upėje į ledą išalusius rąstus ir kelis kilometrus gabeno juos į konc. stovyklą, vežiojo vandenį. Gyveno keliuose pastatuose labai ankštai (~50 žmonių nedidėje patalpoje). Vadinamajame žvejų kaimelyje (prie pat konc. stovyklos) buvo ledainė žuvims laikyti, kepykla, keli menki nameliai ir barakai. 1942.VIII į šį kaimelį iš Altajaus kr. buvo atitremta keliolika Lietuvos gyventojų šeimų. Jie žvejojo, veždavo žuvis (traukdavo roges su žuvų statinėmis), rūpinosi malkomis. Gyveno iš lentgalių, ledo luitų pasistatytuose būstuose. Per 2–3 metus dauguma kalinių ir tremtinių žuvo – mirė nuo bado, ligų (dizenterijos, šiltinės), sušalo; 1943 pavasarį iš atitremtų Lietuvos gyventojų gyvų buvo likę 3 žmonės. Mirusiųjų lavonai, sukrauti į rietuves, nelaidoti gulėdavo iki pavasario. 1943 rudenį dauguma darbingų kalinių iš Δ baržomis buvo išgabenta į Tiksio uostą, kiti – į Arangastachą (žvejybai). Po metų konc. stovykla buvo panaikinta. Plačiau apie Lietuvos tremtinius, jų gyvenimo sąlygas ↑ *Lenos delta*.

STRĖLKA, kaimas Krasnojarsko kr., ~40 km į p. r. nuo Lesosibirsko, prie Jenisejaus ir Angaros santakos; priklauso Lesosibirsko miestui (seniau – Jenisejsko rj.). 1952–54 į Δ (tuo metu ji buvo kolūkio centr. gyvenvietė) iš įvairių konc. stovyklų į tremtį atvežta daug lietuvių. Miške, toliau nuo kaimo, jie statė didelę pabėgių gamyklą, vėliau joje dirbo. Iš viso šioje gamykloje dirbo ~1300 darbininkų; dalis jų atvykdavo iš aplinkinių gyvenviečių. Strelkoje buvo paštas, ligo-

ninė, biblioteka, valgykla, kelios parduvės. 1955 čia gyveno ~50 lietuvių. Dauguma jų į Lietuvą grįžo 1957–58. Δ kapinėse yra keletas lietuvių kapų. 1990 Strelkoje dar gyveno viena lietuvių šeima ir dvi lietuvių moterys.

SUCHOBEZVŪDNOJĖS KONCENTRACIJOS STOVYKLOS ↑ *Unžos koncentracijos stovyklų grupė.*

SUCHOI KLIOČAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Chabarovsko kr., Lazo rj., ~15 km į p. r. nuo Bičevajos, prie Choro upės (Usurio deš. intakas); priklausė Choro miško pramonės ūkiui. 1950.X į Δ atitremta ~50 žmonių iš Lietuvos. Čia jie kirtu mišką, gabeno ir plukdė rąstus. Iškirtus aplinkinius miškus, 1954 visi buvo perkelti į kitas miško kirtavietes (daugiausia – į Gorną).

SUCHONĀKOVAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Balachto (buv. Daurskojės) rj., ~25 km į p. v. nuo Daurskojės, Kižarto (Derbinos deš. intakas) kair. krante; miško pramonės ūkio centras. 1948.VI į Δ iš dabartinių Kėdainių ir Utenos rj. atitremta ~300 žmonių. Dalis jų buvo apgyvendinta barakuose negyvenamoje taigoje: Teršichoje (3 barakai ir pirtis, ~5 km nuo Δ) ir ant Kižarto kalno (barakas be stogo; čia buvo ~15 šeimų, per metus 1/3 žmonių mirė nuo bado ir šalčio). 1949 tremtiniai iš abiejų vietovių buvo perkelti į Δ. Suchonakove tuo metu buvo keli aplūžę barakai (juose per karą gyveno iš Karelijos-Suomijos atitremti suomiai, iš V. Ukrainos – lenkai). Buvo mašinų ir traktorių stotis, kepykla, parduotuvė, pradinė mokykla, arklidės. Gyveno ~25 1943 atitremtų kalmukų ir buriatų šeimos, po kelias čiuvašų, totorių, ukrainiečių šeimas. Dauguma seniau į Δ atitremtų žmonių buvo mirę nuo bado, šalčio, ligų. Buvo ir užsiurbavusių darbininkų. Visi jie kirtu mišką, vežė rąstus prie upės, juos plukdė, dirbo elektrinėje, statybose. Lietuviai gyveno barakuose su 2 aukštų gultais po keliolika šeimų; tik po 5–7 metų jie pasistatė namus (vieną – 2 šeimos). Mirusiųosius laidojo Korlo kaimo kapinėse (~5 km nuo Δ). Statant Krasnojarsko HE,

Suchonakovo gatvelė (1958)

1957 gyventojai iš Δ buvo iškeldinti, gyvenvietė panaikinta (nors ji ir liko neužlieta). Lietuviai tais metais pradėjo grįžti į Lietuvą. Išliko Korlo kapinės; 1989 aštuonių lietuvių palaikai iš jų ir Teršichos kapinių parvežti į Lietuvą.

Suchonakovas. Korlo kapinės lietuvių tremties metu

SUJETICHĀ, buvusi gyvenvietė Irkutsko sr., Taišeto rj., prie Birusos upės. Dabar ↑ *Birtusinskas.*

SVĖTLAS, Svetlo kasyklos (rus. Прииск Svetlyj), auksakasių gyvenvietė Irkutsko sr., Bodaibo rj., ~40 km į r. nuo Kropotkino, Kropotkino kalnuose, prie Žujos upės (Čiaros kair. intakas), amžinojo įšalo zonoje. Nuo seno Svetle buvo kasamas

Svetlooziorskojė.
Šio namelio viename kambaryje 12 metų gyveno Gobe-rių ir Maliukevičių šeimos

auksas. 1929–33 į jį buvo atitremta per kolektyvizaciją išbūžintų rusų ūkininkų, po karo – daug įvairių tautybių Raudonosios armijos kareivių, grįžusių iš vokiečių nelaisvės. 1948 pavasarį į Δ iš Lietuvos atitremta ~200 žmonių, 1949 atvežta dar ~20 šeimų iš dabartinių Klai-pėdos, Kretingos rj. Visi tremtiniai va-

Svirskas. Į vestuves susirinkę lietuviai (1950)

Svisčiovas lietuvių tremties metu

sarą dirbo aukso kasyklose (šachtose ir paviršiuje), žiemą kirtu mišką. Gyveno barakuose. Žiemą oro temperatūra siekdavo 60 laipsnių šalčio; maistas tik konservuotas. Su kitomis gyvenvietėmis buvo galima susisiekti žiemą elniais, vasarą – mašinomis. Daug tremtinių mirė nuo bado, šalčio, žuvo šachtose. Lietuviai 1958 pradėjo grįžti į Lietuvą.

SVETLOOZIORSKOJĖ, gyvenvietė Altaiaus kr., Bijsko (buv. Srostkų) rj., ~25 km į r. nuo Bijsko; kiaulininkystės taryb. ūkio centr. gyvenvietė. 1941.VII.3 į Δ iš Lietuvos (Kauno) atitremtos 58 lietuvių, žydų, lenkų šeimos (133 žm.; daugiausia moterys, vaikai, seneliai; vyrai kaip polit. kaliniai išvežti į konc. stovyklas). Tuo metu Δ buvo nedidelis skurdus kaimelis su keliolika vienaaukščių namų. Jame buvo mechaninės dirbtuvės, malūnas, kepykla, valgykla, parduotuvė, ~1 km nuo Δ – kiaulidė, dar toliau – karvidė. Tremtiniai buvo apgyvendinti senoje mokykloje. Jie prižiūrėjo kiaules ir karves, dirbo žemės ūkio darbus, statybose, kirtu mišką. 1942 dauguma tremtinių (tarp jų – diplomato Voldemaro Čarneckio šeima – žmona ir 4 vaikai) buvo išvežti į Jakutijos šiaurę (į Lenos deltą). Svetlooziorskojėje liko 18 suaugusiųjų ir 24 vaikai. Po karo viena tremtinė su vaikais buvo pabėgusi į Lietuvą (grąžinta); 1956 tremtiniai gavo leidimus išvykti. Δ ūkyje mirė 6 lietuviai buvo palaidoti gretimo kaimo kapinėse (~6 km nuo Δ). Dabar Δ išaugusi.

SVIRSKAS, miestas (nuo 1949) Irkutsko sr., Čeremchovo rj., ~20 km į p. r. nuo Čeremchovo. Prieplauka prie Angaros. 1948 į Δ atitremta ~300 Lietuvos gyventojų (lietuvių ir lenkų). Jie dirbo daugiausia statybose, karinėje akumuliatorių gamykloje, lentpjūvėje. 1956 dauguma lenkų išvyko į Lenkiją.

SVISČIOVAS, kaimas Krasnojarsko kr., Beriozovkos (buv. Sovetskio) rj., ~50 km į r. nuo Krasnojarsko, prie Transsibiro geležinkelio. 1948.VI.7 į Δ iš Joniškio ir Linkuvos apylinkių (buvusi Joniškio apskritis) atitremta 116 žmonių. Kaimas nedidelis. Be vietinių gyventojų, buvo trem-

tinių čiuvašų. Lietuviai buvo apgyvendinti tuščiuose namuose ir pas vietinius žmones. Jie dirbo lauko darbus, gyvulių fermose. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1957. Dabar Δ išaugęs.

ŠACHTÀ IVĀNOVSKAJA, aukso kasyklos Chakasijoje. ↑ *Prijskovas*.

ŠACHTÀ PRIJISKÒVAJA, aukso kasyklos Chakasijoje. ↑ *Prijskovas*.

ŠĀCHTOVAS, Šachtovo kasyklos (rus. Šachtovij prijsk), auksakasių gyvenvietė Irkutsko sr., Bodaibo rj., prie ↑ *Artlommovskio*.

ŠĀLINSKOJĖ, Šalo, gyvenvietė Krasnojarsko kr., ~10 km į p. nuo Transsibiro magistralės Kamarčiagos geležinkelio stoties; Manos (buv. Šalinskojės) rajono centras. Maždaug 1954–62 Šalinskojėje gyveno keliasdešimt tremtinių lietuvių, atsikėlusių čia daugiausia iš Bolšoi Unguto miškų pramonės ūkio punktų ir kirtaviečių. Jie dirbo vairuotojais, darbininkais, sargais, staliais. Iki 1962 visi grįžo į Lietuvą.

ŠAMĀNKA, gyvenvietė Irkutsko sr. ir rj., ~40 km į p. v. nuo Irkutsko, R. Sajano priekalniuose, prie Irkuto (Angaros kair. intakas) ir Šamankos santakos; priklausė Irkutsko miško pramonės ūkiui. Ją įkūrė per kolektyvizaciją (1929–33) atitremti ūkininkai rusai ir ukrainiečiai. Po II pasaulinio karo čia gyveno japonų karo belaisviai. 1948.VI į Δ iš Žemaitijos (daugiausia Kretingos, Skuodo miestų ir apskrčių, Mosėdžio, Palangos) atitremta 400–500 Lietuvos gyventojų – ūkininkų, mokytojų, valdininkų. Šeimos su mažais vaikais ir nedarbingais šelmų nariais buvo paliktos Šamankoje (ji dar vadinama 1-uoju Kilometru), kiti sunkvežimiais nugabenti Šamankos upe aukštytyn. Kai kurie buvo apgyvendinti keliuose miško kirtėjų barakuose už 5 km (vadinamajame 5-ajame Kilometre), o dauguma nuvežti už 9 km, į Kuitūno upelio slėnį (į 9-ąjį Kilometrą) ir išlaipinti tiesiog miške. Čia jie statėsi barakus ir nedidelius (6x6 m) namelius. 1-ajame ir 5-ajame Kilometruose, be lietuvių, buvo

ir kitų tautybių tremtinių – ukrainiečių, uzbekų, rusų. 9-ajame Kilometre gyveno vien lietuviai. 5-ojo ir 9-ojo Kilometrų tremtiniai kirtė mišką, vežė rąstus į Δ ir krovė rietuvėmis ant Irkuto upės kranto. Šamankoje gyvenantys tremtiniai rišo iš jų sielius ir pavasarį, patvinus upę, plukdė į Irkutską. Kai kurie tremtiniai dirbo statybose, rinko sakus. Δ buvo nemaža gyvenvietė. Joje buvo miško pramonės ūkio kontora, miško plukdymo skyrius, aštuonmetė mokykla, ligoninė, vaikų darželis, klubas, parduotuvė, pirtis. Tarp tremtinių: teisininkas Mečius Markauskas, ekonomisto Vytauto Dirvianskio šeima (žmona Jadvyga Dirvianskienė ir duktė Nijolė Dirvianskytė – tautodailininkės, pastaroji vėliau tapo chemike, gamtos mokslų dr.; kita duk-

Svisčiovas. Lietuviai prie J. Brazdžiūno vairuojamo kombaino (1954)

Šamanka (1-asis Kilometras). Į Irkutą plukdomi steliai. (1950)

Šamanka (1-asis Kilometras) apie 1981. Tolumoje – Šamano kalnas

Šamanka (9-asis Kilometras) apie 1954

Šanackas 1958

tė – Vida Gudonienė – rusistė, humanitarinių mokslų dr., docente), mokytojų Bortkevičių šeima (sūnus Algimantas Bortkevičius vėliau tapo gydytoju), Valatkų šeima (sūnus Rimvydas Valatka, vėliau žurnalistas, 1990–92 Lietuvos Respublikos AT deputatas). Nutrėmimas panaikintas 1956, bet nebuvo leista grįžti į Lietuvą; daug lietuvių apsigyveno Prieikulėje (Latvija). Tremtiniams išvykus, 5-asis ir 9-asis Kilometrai sunyko. Šamanka tebėra. Apie 2 km nuo jos, prie Irkuto ir Kuitūno santakos, yra kapinės; jose palaidota vietinių gyventojų, japonų ir nemažai lietuvių. Apie 1985 dalį kapinių nuplovė patvinusio Irkuto vanduo.

ŠAMĀNOVAS, buvęs kaimas Irkuto sr., Bratsko rj., ~70 km į p. nuo senojo Bratsko, Okos kair. krante, prie Bratsko – Tulūno plento; kolūkio centr. gyvenvietė. 1951.X į Δ atitremta ~20 šeimų iš Lietuvos (dabartinių Telšių, Šilalės rj.). Δ buvo didelis kaimas. Vietiniai gyventojai – daugiausia rusai; buvo ir nemažai tremtinių ukrainiečių. Lietuviai dirbo kolūkyje, mašinų ir traktorių stotyje (priklausiusioje Bratskui), statybose. Į Lietuvą jie pradėjo grįžti 1957. Pastačius Bratsko hidroelektrinę, Šamanovą užliejo Angaros vanduo.

ŠANĀCKAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Buriatiijoje, Chorinsko rj., prie

Ulan Udės—Chorinsko plento, ~7 km (kitoje Udos upės pusėje) nuo Verchniye Talcų kaimo, Cagan Dabano kalnagūbrio priekalniuose. 1954 iš Bolšoi Kulio miško kirtėjų gyvenvietės į Δ atvežti barakai ir atkelti tremtiniai lietuviai (iš Lietuvos ištremti 1948.V.22). Iki tol čia stovėjo kelios trobelės, buvo rąstų plukdymo punktas. Tremtiniai kirto mišką (Δ priklausė Barūno ir Tarbagatajaus miško pramonės ūkiui). 1958 jie pradėjo grįžti į Lietuvą.

ŠARĀTAI, kaimas Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Nukutų rj., ~20 km į š. v. nuo Nukutų; avininkystės taryb. ūkio ir apylinkės centras. Iki 1961 Δ buvo kolūkio centras. 1949.IV.14 į jį atitremtos kelios lietuvių šeimos. Dar 15 šeimų (54 žm.) buvo apgyvendinta gretimame kaimelyje (~6 km į š. nuo Δ). Visi buvo iš dabartinio Rokiškio rj. Iki 1952 šis kaimelis priklausė kitam kolūkiui. 1952, stambinant kolūkius, jis tapo Δ kolūkio 4-ąja brigada. Tais metais į jį buvo atkeltos dar 3 lietuvių šeimos (10 žm.), vėliau atvyko 3 lietuviai vyrai, iškalėję konc. stovyklose; gimė 6 vaikai. Be lietuvių, šiame kaime lyje gyveno po vieną rusų ir buriatų šeimą (pastaroji netrukus išsikėlė kitur). Lietuviai garsėjo apylinkėje savo darbštumu. Jie netrukus prasikūrė (žemės ten derlingos), laikė gyvulių, sodino daržus, kai kurie pasistatė nedidelius namelius (4x4 m). 1959 dauguma grįžo į Lietuvą. Jiems išvykus, pastatai buvo nugriauti. Išliko kapinės, jose buvo palaidoti 6 lietuviai. 1989–90 trijų palaikai parvežti į Lietuvą. Kai kurie Šaratų kaimo tremtiniai buvo laidojami ir Tangutų kaimo kapinėse (~6 km nuo Δ).

ŠÁRVOLIS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Permės (buv. Molotovo) sr., Permės komių auton. apygardoje, Kudymkaro (buv. Belojevo) rj., ~45 km į š. r. nuo Kudymkaro; priklausė Ernos miško pramonės ūkiui. 1945.VII.30 į Δ vietovę miške atitremtos 25 lietuvių šeimos ir 3 pavieniai asmenys (104 žm., iš jų 42 vaikai). Jie buvo apgyvendinti tuščiaame barake, stovėjusiame miško kirtavietėje; dar buvo 3 nameliai viršininkams. Tremtiniai

dirbo miško ruošos darbus, gabeno rąstus prie Velvos upės (Invos kair. intakas), plukdė juos, tiesė ledkelius rąstams gabenti, statė naujus barakus ir namelius (vien pirmaisiais tremties metais iki žiemos pastatė 4 namelius), rovė kelmus — ruošė dirvą daržams. Iki 1950 Šarvolyje liko apie pusė tremtinių: 24 žmonės pabėgo į Lietuvą, kiti mirė, neištvėrę gyvenimo sąlygų, alinančio darbo, bado. Viena mergina buvo nuteista 10 metų kalėti už lietuviškų eilėraščių sąsiuvinį. 1957 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą. 4 yra pasilikę ten gyventi. Dauguma Šarvolyje mirusių tremtinių palaidota Melechino kaimo kapinėse. Dabar Δ baigia nykti; apleistose kapinėse yra lietuvių kapų.

ŠEGAŠĖTAS, kaimas Irkutsko sr., Taišeto rj. ↑ Šigašetas.

ŠEKSŅŲ KONCENTRĀCIJOS STOVYKLĀ veikė Vologdos sr., ~1,5 km nuo Šeksnos gyvenvietės. Įkurta hidroelektrinės statybai (po J. Stalino mirties darbai buvo nutraukti). 1956 pabaigoje buvo ~1500 kalinių, atvežtų daugiausia iš Karelijos, Archangelsko, Kuibyševo srityse ir kitur likviduojamų konc. stovyklų. Dauguma kalinių buvo nedarbingi žmonės — invalidai, ligoti, vyresnio amžiaus. ~100 stipresnių vyrų dirbo medžio apdirbimo įmonėje, ~200 — rąstų

Šeksnos koncentracijos stovykla. Lietuvių kalinių grupė (1956)

Šeragūlas 1949

sandėlyje ant Šeksnos kranto (krovė rąstus į rietuves, sandėlius, pjovė ir skalė malkas), kelios brigados dirbo žemės ūkio darbus. Gyvenimo sąlygos buvo labai blogos, maistas prastas. Tarp kalinių buvo ~100 lietuvių, tarp jų Antanas Stasiškis (nuo 1992 Lietuvos Seimo narys, Lietuvos polit. kalinių sąjungos, nuo 1995 – dar ir Lietuvos polit. kalinių ir tremtinių bendrijos pirmininkas). 1957.VI darbingi kaliniai (tarp jų ~30 lietuvių) buvo išvežti į Vorkutą, kiti vėliau perkelti į Mordovijos konc. stovyklas.

ŠERAGŪLAS, kaimas Irkutsko sr., Tulūno rj., ~25 km į p. r. nuo Tulūno, prie Transsibiro geležinkelio. Iki 1945 čia gyveno tremtinių lenkų, vokiečių. 1949.VI į Δ kolūkio Čiapajevo brigadą – nedidelį kaimelį už 7 km nuo Δ – iš Lietuvos (nuo Panevėžio ir Baisogalos) atitremta 20 ūkininkų šeimų (54 žm.). Tame kaimelyje tuo metu buvo 8 trobelės, pirtis, 2 svirnai. Be lietuvių, kitų gyventojų čia nebuvo: anksčiau gyvenę tremtiniai vokiečiai ir lenkai 1945 grįžo į tėvynę. Lietuviai dirbo žemės ūkio darbus, prižiūrėjo gyvulius (tvartų nebuvo; ir šalčiausia žiema, esant temperatūrai 40–50 laipsnių šalčio, karvės, arkliai buvo laikomi lauke). 1958–59 dauguma lietuvių grįžo į Lietuvą, nors joje gyventi nebuvo leista. Mirė 4 lietuviai; palaidoti Šeragulo kapinėse. 1990 dviejų palaikai parvežti į Lietuvą.

ŠERCĖNKA, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Jeniseisko

(buv. Jarcevo) rj., ~180 km į š. nuo Jeniseisko, Kaso (Jenisejaus kair. intakas) kair. krante; priklausė Turuchansko miško pramonės ūkiui. 1948.VI į Δ nuo Kaišiadorių, Žaslių, Jiezno, Stakliškių, Kruonio, Darsūniškio atitremta ~200 žmonių (iš Krasnojarsko jie plaukė laivais ir baržomis). Iš jų ~40 stipresnių vyrų buvo nuvežta į negyvenamą taigą, ~14 km į v. nuo Δ; čia, prie Koso upės, jie pradėjo statyti naują gyvenvietę – vadinamąją 9-ąją miško plukdymo punktą. Iš pradžių gyveno palapinėse; vasarą pastatė 3 barakus, į kuriuos rudenį buvo atkelta tremtinių iš Δ, Gorodoko (~20 km į r. nuo Δ) ir kitų gyvenviečių. Be lietuvių, abiejose gyvenvietėse buvo ir tremtinių ukrainiečių. Visur tremtiniai kirtė mišką, plukdė rąstus į Igarką. 1959 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą. Apie 1965, iškirtus aplinkinius miškus, Δ ir 9-asis punktas sunyko, jų gyventojai persikėlė į naujai pastatytą gyvenvietę – Novyj Gorodoką (~7 km į v. nuo Δ). Išliko tremtinių kapinės; 1990–91 kai kurių lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą.

ŠERUBAI NŪRŲS KONCENTRACIJOS STOVYKLÀ veikė Kazachijoje, Karagandos sr., ~30 km į p. v. nuo Karagandos, Šerubai Nūros gyvenvietėje (nuo 1961 Abajaus miestas). Priklausė Smėlynų konc. stovyklų grupei (rus. sutrumpintai Pesčianlag). Režimas griežtas. 1950 žiemą į Δ iš Mordovijos konc. stovyklų atvežta ~1500 polit. kalinių – daugiausia ukrainiečių; buvo gruzinų, moldavų, latvių, ~200 lietuvių (daugiausia jaunių). Iš Karabaso geležinkelio stoties per 40 laipsnių šaltį į Δ jie buvo atvaryti pėsči; daug žmonių pakeliui žuvo, nušalo kojas, rankas. Būsimosios Δ vietoje, stepėje, tuo metu buvo tik pora barakų ir palapinės. Kaliniai statė konc. stovyklą, Šerubai Nūros gyvenvietę, įrenginėjo šachtas, kasė akmenis anglis. Buvo sudaryta lietuvių elektrikų brigada, ją vadovavo lietuvis inžinierius Jakovickas. Iki vasaros kalinių padaugėjo iki 4000, vėliau – iki 5000 (padaugėjo ir lietuvių). Daug jų mirė nuo bado, žuvo šachtose (vien per vieną avariją 1952 pavasarį žuvo 37 žmonės, iš jų 3 lietuviai). 1952 įvyko streikas: kaliniai, protestuodami prieš sar-

gybinių ir prižiūrėtojų žiaurumą ir reikalaudami pagerinti maistą, gyvenimo ir darbo sąlygas, nėjo į darbą. Į streikuojančius buvo šaudoma, streiko organizatoriai buvo žiauriai nubausti. 1955 Δ panaikinta.

ŠESTAKOVAS, kaimas Krasnojarsko kr., Suchobuzimskojės r.j., ~25 km į š. v. nuo Suchobuzimskojės, netoli Krasnojarsko–Jenisejsko plento; apylinkės ir kolūkio centras. 1951.X.16 į Δ iš dabartinių Molėtų ir Utenos r.j. atitremtos 8 šeimos (29 žm.). Tuo metu kaime buvo ~120 kiemų, kontora, parduotuvė, pradinė mokykla, vaikų darželis, biblioteka. Vietiniai gyventojai tremtinius gražiai sutiko, kiekvienai šeimai davė po 100 kg kvietinių miltų ir visoms 8 šeimoms – 2 bekonus. Tremtiniai buvo apgyvendinti rusų šeimose arba atskiruose nameliuose. Dirbo žemės ūkio darbus. Gyvenimo sąlygos buvo pakenčiamos. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1956. Δ kapinėse yra vienos lietuvės kapas.

ŠETHOLŪNAS, kaimas Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Bajandajaus r.j., ~40 km į š. r. nuo Bajandajaus, prie Irkutsko–Kačiugo plento. 1949.IV į Δ atitremtos 3 šeimos (7 žm.) nuo Kauno, Vilkijos ir Seredžiaus ir 7 pavieniai asmenys iš Vilniaus. Δ buvo skurdus buriatų kolūkis, tremtiniai jame ir dirbo (beveik be atlyginimo). 1950 pavasarį visi Δ lietuviai ir atsitiktinai ten buvęs gyd. Kauza su šeima buvo perkelti į kitą kolūkį.

ŠEVČĖNKA, kaimas Irkutsko sr., Taišeto r.j. Į jį 1949 buvo atitremta lietuvių. ↑ *Korolenka*.

ŠIAURĖS GELEŽINKELIO KONCENTRACIJOS STOVYKLŲ GRUPĖ, Šiaurės Pečioros koncentracijos stovyklų grupė (iš rus. Severnyj železnodorožnyj lager, Severnyj Pečiorskij lager, sutrumpintai Sevželdorlag, Sevpečlag), veikė 1937–54 Archangelsko srities p. r. ir Komijos centr. dalyje. Įkurta pradėjus tiesti Konošos–Kotlaso–Vorkutos geležinkelį (iki 1947 vadinosi Šiaurės Pečioros geležinkeliu), turėjusį susieti Komijos šiau-

Šestakovo kaimo
lietuviai tremtiniai

rės rajonus su SSRS š. v. ir centrine dalimi. Δ kaliniai tiesė geležinkelį tarp Kotlaso ir Kniaž Pogosto (vėliau vadinamo Železnodorožnu, nuo 1986 – Emva; atstumas ~400 km), o ↑ *Pečioros koncentracijos stovyklų grupės* kaliniai – tarp Kniaž Pogosto ir Vorkutos. Iki II pasaulinio karo pradžios buvo nutiestas siaurasis geležinkelis, vėliau – vienbėgis platusis. Reguliarus traukinių eismas tarp Kotlaso ir Pečioros miesto prasidėjo 1942.VI, iki Vorkutos – 1950. Iš pradžių buvo vadinama Pečiorstrojumi. Iki 1941 Δ turėjo ~70 punktų, kuriuose vienu metu kalėjo ~75 tūkstančiai kalinių, tarp jų ~7000 lenkų (įkalinti 1939), ~100 lietuvių (nuo 1940). Valdyba Kniaž Pogoste. Geležinkelis ėjo per taigą ir tundrą. Vietos pelkėtos, išraižytos upių, per kurias reikėjo statyti tiltus, šiaurinėje dalyje – amžinasis išalas. Kaliniai kirto mišką, karučiais vežiojo žemes, pylė pylimą, klojo pabėgius ir bėgius, statė barakus. Apie 4/5 jų mirė nuo bado, šalčio, ligų (ypač daug žmonių sirgo skorbutu). Nuo 1942 pradžios (kai geležinkelis iki Kniaž Pogosto jau buvo nutiestas) kalinių labai sumažėjo. Tuo metu Pečioros baseine prasidėjo intensyvus miškų kirtimas ir naudingųjų iškasenų eksploatavimas. Dauguma Δ kalinių dirbo miško ruošos darbus. 1948 pradėti antrojo bėgių kelio tiesimo parengiamieji darbai. 1939–42 Δ konc. stovyklose kalėjo Me-

nachemas Beginas (suintas Vilniuje; vėliau Izraelio ministras pirmininkas).

ŠIGAŠĖTAS, Šegašet, kaimas Irkutsko sr., Taišeto (buv. Šitkino) rj., ~35 km į š. v. nuo Šitkino, Penčeto (Birišos kair. intakas) deš. krante. Kaimas įkurtas XX amžiaus pradžioje. Per kolektyvizaciją (tada jame buvo ~80 sodybų) turtingesnieji ūkininkai buvo ištremti. 1949 pavasarį į Δ iš Lietuvos (daugiausia nuo Ukmergės) atitremti 29 žmonės (iš jų 13 vaikų ir paauglių, 6 seneliai). Tuo metu Δ buvo vargingas kolūkis; netrukus jis buvo prijungtas prie gretimo (valdyba Džogine). Kaime buvo likę ~40 namų (kiti sukūrenti), kai kurie iš jų stovėjo tušti; juose ir buvo apgyvendinti tremtiniai. Jie dirbo žemės ūkio darbus. Vietiniai gyventojai gyveno labai skurdžiai, nebuvo kam dirba – beveik visi kaimo vyrai negrižo iš karo. 1951 Šigašete buvo įkurtas Šitkino miško chemijos ūkio padalinys. Lietuviai buvo perkelti į jį. Jie rinko pušų sakus. 1952 pavasarį šis padalinys buvo panaikintas, tremtiniai iškeldinti į naujai kurtą kitą Šitkino miško chemijos ūkio punktą – Zelioną (~20 km į p. r. nuo Δ). Δ kapinėse palaidota viena lietuvė.

ŠILÀ, gyvenvietė Krasnojarsko kr., Suchobuzimskojės rj., ~15 km į š. v. nuo Suchobuzimskojės; apylinkės ir kolūkio centras. 1951 į Δ iš dabartinio Molėtų rj. atitremtos 7 šeimos (34 žm.). Tuo metu Šiloje gyveno ~2000 žmonių, daugiausia rusai. Be lietuvių, buvo kitų tautybių tremtinių – 1941 atitremtų Pavolgio vo-

klečių, daug ukrainiečių, grįžusių iš konc. stovyklų. Buvo septynmetė mokykla, klubas, gimdymo namai, ambulatorija, 2 parduotuvės. Namai vienaaukščiai, mediniai. Tremtiniai dirbo žemės ūkio darbus. 1958 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą, nors nebuvo leista joje apsigyventi. Dabar Δ gerokai išaugusi. Δ kapinėse yra vienos lietuvių kapas.

ŠIPICYNAS, kaimas Altajaus kr., Talmenkos rj., ~35 km į p. v. nuo Talmenkos, Čiumyšo (Obės deš. intakas) deš. krante. 1941.XI į Δ apylinkių miškus iš Barnaulo atkelta ~300 Lietuvos gyventojų (iš dabartinių Alytaus, Panevėžio, Utenos rj. ištremti 1941.VI.14). Tai buvo mokytojų, gydytojų, valdininkų, ūkininkų šeimos; tarp tremtinių Aldona Vederaitė (vėliau aktorė). Porą mėnesių tremtiniai gyveno dviejuose dideliuose barakuose 60-ajame miško kirtimo kvartale, vėliau buvo perkelti į 82-ąjį, ~10 km nuo Δ. Čia stovėjo 3 barakai ir 2 lūšnelės, pirtelė, valgykla. Žiemą visi tremtiniai kirtė mišką, pjovė medines trinkeles traktoriams varyti, rinko sakus. 1942 vasarą darbingos šeimos buvo išvežtos prie Laptevų jūros; liko tik seneliai ir moterys su mažais vaikais. Nemažai jų mirė nuo bado, ligų. 1946 pavasarį likusieji gyvi (~70 žmonių) buvo perkelti į Povalichos ir Kazachės kaimus (Pervomajskojės rj.). 82-asis kvartalas buvo panaikintas, 1985 barakai sudeginti, ta vieta išarta ir užsėta mišku. Tebėra mišku užaugusios kapinės. 1990 vasarą į Δ iš Lietuvos buvo nuvykę buvę tremtiniai Giedrius ir Tautvydas Lauciai; jie sutvarkė kapines, pastatė jose stogastulpį Δ tremtinių atminimui.

ŠIRŪKIJ LŪGAS: 1. Širokij Lugas, buvęs kaimas Irkutsko sr., Taišeto (buv. Šitkino) rj., ~30 km į š. v. nuo Taišeto, ~9 km į š. nuo Transsibiro geležinkelio (Jurtų geležinkelio stotis). Kaimas įkurtas dar carų laikais. Apie 1927 jame apsigyveno savo noru iš Rusijos europinės dalies atsikėlę rusai, 1933–34 buvo atitremta išbuvusių ukrainiečių ir rusų valstiečių, 1939–40 – karelių ir suomių. 1949.IV į Δ iš Lietuvos (dabartinių Pasvalio ir Biržų rj.) atitremtos 27 šeimos

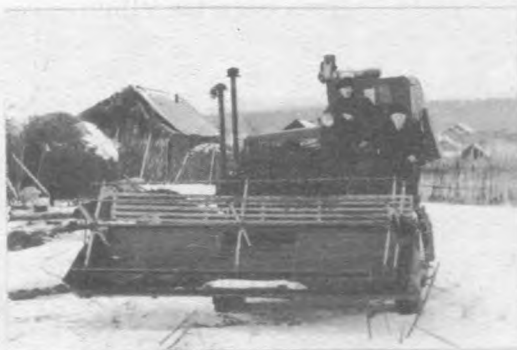
Širokij Logas 1. Lietuvių kapinės (1953)

(~100 žm.). Tuo metu Δ buvo nedidelis kaimelis taigoje, nuskurdusio kolūkio centras; 1950 prijungtas prie gretimo kolūkio (valdyba Polovino Čeremchove, ~5 km į p. nuo Δ). Aple 1 km ilgio gatvė ėjo siauro upelio krantu. Nameliai (jų buvo ~30) maži, pastatyti iš apvalių rąstų, malksnomis dengtais stogais. Buvo parduotuvėlė, pradinė mokykla. Vyrų kaime buvo tik keletas, kiti negrįžo iš karo. Tremtiniai buvo apgyvendinti tuščiuose namuose po kelias šeimas kambaryje. Vasarą jie dirbo lauko darbus, gyvulių fermose, šienavo, rovė kelmus, žiemą kirto mišką, vežė rąstus, dirbo statybose. Pirmaisiais metais gyveno labai sunkiai, badavo, mirė daug žmonių. Vėliau kiek prasikūrė, ėmė sodintis daržus (žemė ten labai derlinga), įsigijo gyvulių. Vyrai pramoko dirbti kombainais, traktoriais. Aple 1955 ~10 lietuvių šeimų iš Δ persikėlė į Jelovajos kaimą (~10 km į p. r. nuo Δ). 1956–58 dauguma tremtinių grįžo į Lietuvą. Jiems išvykus, o vietiniams gyventojams išsikėlus kitur, kaimas sunyko. 1974 buvęs tremtinys Ipolitas Gudas iš Δ kapinių slapta parvežė į Lietuvą savo motinos palaikus. 1990 buvo parvežti beveik visų tremtinių palaikai. Dabar kaimo vietoje šienaujamos plevos.

Aplinkiniuose kaimuose (Taiturkoje, Proletarkoje, Polovino Čeremchove, Pišete, Jelovajoje) t. p. buvo lietuvių.

2. Miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Manos (buv. Šalinskojės) rj., ~55 km į p. nuo Šalinskojės. 1948.VI į Δ iš Lietuvos atitremtos 34 šeimos (104 žmonės). Vėliau iš konc. stovyklų atvyko dar 4 žmonės. Jie kirto mišką (Δ priklausė Badžėjaus miško pramonės ūkiui). Išliko lietuvių tremtinių kapinės.

ŠITKINAS, Šitka, gyvenvietė Irkutsko sr., Taišeto (buv. Šitkino) rj., ~55 km į š. nuo Taišeto, Biriūsos kair. krante. 1949.IV į Δ atitremtos 42 šeimos iš buvusios Ukmergės apskrities, daugiausia žemdirbiai; buvo keletas studentų, mokytojų. Tuo metu Δ buvo rajono, miško chemijos, vėliau – miško pramonės ūkio centras, kolūkio centr. gyvenvietė. Namai daugiausia vienaaukščiai, šaligatviai mediniai. Buvo vidurinė mokykla, ligoninė,

Širokij Logas 1. Kombainininkas Imantas Kalėjas su padėjėju (1957)

kultūros namai. Tremtiniai kirto mišką (malkoms), dirbo plytinėje, medžio apdirbimo ceche, mašinų ir traktorių stotyje. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1956. 1989 ir 1990 į Δ iš Lietuvos (Ukmergės, Kau-no) buvo nuvykusios buvusių tremtinių surengtos ekspedicijos. 1989 Δ kapinėse

Širokij Logas 2. 1949

Šitkinas 1989

Tachtajaus apylinės

supiltas simbolinis kapas ir pastatytas iš Lietuvos atvežtas metalinis kryžius ten palaidotų lietuvių atminimui (padarė S. Žižys). 1990 kelių tremtinių palaikai parvežti į Lietuvą.

ŠŪRDINAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Permės (buv. Molotovo) sr., Permės komių autonominėje apygardoje, Gainų r.j., ~15 km į š. v. nuo Gainų, Lemano (Kamos kair. intakas) deš. krante; priklausė Gainų miško pramonės ūkiui. 1931–33 į Δ buvo atitremta ukrainiečių ir baltarusių (jie ir įkūrė Δ), 1943 – Krymo totorių, 1946–47 tremčiai atvežta daug represuotų Raudonosios armijos kareivių, grįžusių iš vokiečių nelaisvės, iš konc. stovyklų atkelta Pavolgio vokiečių. 1945.VIII – X iš Lietuvos (dabartinių Alytaus, Varėnos, Trakų, Zarasų, Utenos, Panevėžio r.j.) atitremtos 36 ūkininkų šeimos ir 6 pavieniai asmenys (144 žm.; lietuviai, viena rusų šeima). Lietuvos tremtiniai gyveno barakuose, nameliuose, vėliau atvežtieji – ir žeminėse. Visi jie kirtė mišką (kirtavietės buvo už 8–10 km nuo Δ), tiesė siaurąjį geležinkelį. 1956 tremtiniams buvo leista grįžti į tėvynę. 1945–1956 Šordine mirė 15 lietuvių, dauguma – nuo bado. 7-ojo dešimtmečio II pusėje Δ apylinkėse iškirtus miškus, gyvenvietė sunyko. Yra išlikusios apleistos tremtinių kapinės; jose yra ir lietuvių kapų.

TABAGAŠĖTAS, gyvenvietė Krasnojarsko kr. pietuose, Nižnij Ingašo r.j., ~30 km į š. nuo Nižniaja Poimos, prie Nižniaja Poimos–Karabulos geležinkelio atšakos ir Tabagašetkos upelio (įteka į Poimą). Δ – tai buvusių Rešotų konc. stovyklų 2-ojo punkto barakai. 1952.VI į juos iš Revučių (~10 km į p. r. nuo Δ) atkelta 10 ar 15 lietuvių šeimų (iš Lietuvos ištremti 1952.I.23; ešelonas suformuotas Lentvaryje). Čia jau gyveno nemažai rusų šeimų. Visi darbingi žmonės dirbo prie geležinkelio: jį taisė, prižiūrėjo, krovė vagonus. Iki 1959 lietuviai grįžo į Lietuvą. Dabar Δ gyvenvietės nebėra. Tabagašetu vadinama geležinkelio stotis ties Lebiažės kaimu.

TACHTĀJUS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr. pietuose, Jermakovskojės r.j., ~40 km į p. r. nuo Jermakovskojės, V. Sajano priekalniuose, prie Tachtajaus upės (Ojos deš. intakas); priklausė Tanzybėjaus miško pramonės ūkiui. 1948.VI į Δ iš buvusių Alytaus ir Varėnos apskričių atitremtos 23 šeimos (95 žm.). Δ buvo nedidelė gyvenvietė (25–30 skurdžių vienaaukščių namelių ir barakų) plačiame kalnų slėnyje. Vietiniai gyventojai – rusai; be lietuvių, buvo viena ukrainiečių ir viena lenkų tremtinių šeima. Tremtiniai dirbo miško ruošos darbus. Gyveno kiauruose lentiniuose

barakuose po 1–2 šeimas kambaryje. Mirusieji (mirė keletas lietuvių) buvo laidojami Razježėje gyvenvietės kapinėse (~20 km į v. nuo Δ). Išskirtus miškus Δ apylinkėse, 1957 Δ gyvenvietė buvo panaikinta, gyventojai perkelti į naują miško pramonės ūkio punktą – Bolšaja Rečką (~20 km į p. v. nuo Δ, siaurame Ojos upės slėnyje). Ten persikėlė ir dauguma lietuvių, tik kai kurie grįžo į Lietuvą (vėliau viena ar dvi šeimos, negalėdamos prisiregistruoti, iš Lietuvos vėl parvažiavo į Bolšaja Rečką). Naujojoje vietoje lietuviai gyveno iki 1964, vėliau grįžo į Lietuvą.

TAGNÀ, kaimas Irkutsko sr., Zalarių (buv. Tyretės) rj., ~40 km į p. nuo Zimos, Tagnos kair. krante (~2 km nuo jos santakos su Oka). 1949 į Δ atitremtos 43 Lietuvos gyventojų šeimos. Δ – senas kaimas, įkurtas dar carų laikais. Vėliau į jį buvo atitremta išbuožintų rusų ūkininkų. Lietuviai dirbo kolūkyje. 1957–59 dauguma jų grįžo į Lietuvą. Išliko tremtinių kapinės. 1990 Tagnoje dar gyveno 3 lietuvių šeimos.

TAIGÀ, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Tomsko sr., Teguldeto rj., ~15 km į š. r. nuo Beregajevo; priklausė Beregajevo miško pramonės ūkiui. 1948. I į Δ iš buvusių Raseinių, Telšių, Panevėžio apskričių atitremta 20 šeimų (66 žm.), 1951 iš Aukštaitijos – 2 šeimos (12 žm.). 1949 dar 8 lietuvių šeimos (24 žm.) atkeltos iš kitų tremties vietų (daugiausia Tomsko priemiesčio Čeremošnikų). Buvo tremtinių vokiečių iš Ukrainos. Visi jie kirtė mišką. Gyveno barakuose, šalo, už darbą atlyginimo beveik negaudavo. 1950 rudenį, sumažėjus miškų aplink Δ, giliau taigoje, už 8 km nuo Δ, imta statyti naują barakų gyvenvietę – Severą (vėliau kai kas iš Δ ten persikėlė gyventi), kitiems buvo leista statyti namus Kicoje (~12 km nuo Beregajevo); ten persikėlė 14 lietuvių šeimų (62 žm.). Kiti 1958–64 grįžo į Lietuvą. 8-ajame dešimtmetyje, išskirtus aplinkinius miškus, Δ buvo panaikinta, kapinės 1985 užsodintos mišku.

TÁINA, angliakasių gyvenvietė Krasnojarsko kr. pietuose, Kansko rj., ~30 km į

š. nuo Kansko ir Transsibiro geležinkelio. 1951.X į Δ (tuo metu Δ buvo kolūkio centras) iš Dzūkijos atitremtos 7 ūkininkų šeimos (30 žm.). Jie dirbo žemės ūkio darbus. 1957–58 grįžo į Lietuvą. Dabar prie Δ kasamos akmens anglys.

TAINUŠKÀ, kaimas Krasnojarsko kr., Kansko rj. ↑Georgijevka.

TAIŠĖTO KONCENTRĀCIJOS STOVYKLŲ GRUPĖ (rus. Taišetskij lager, sutrumpintai Taišetlag), konc. stovyklų grupė, veikusi Irkutsko srities vakaruose. Įkurta 1938 vasarą, pradėjus tiesti Balkalo–Amūro geležinkelio magistralę (Bamą). Iki II pasaulinio karo vadinosi Južlagu (iš rus. Južnyj lager NKVD). Valdys-

Taiga. Miško darbai (1956)

Taišeto koncentracijos stovyklų grupė. Barakų likučiai Taišete (1993)

Taiturka. Lietuvės lentpjūvės darbininkės (1956)

ba Taišete. Kaliniai statė konc. stovyklas, lentpjūvę, sandėlius, rengė trasą būsimajam geležinkelui (kirto medžius, karučiais vežiojo smėlį ir žvyrą pylimui), kirto mišką statyboms, pabėgiams. Iki II pasaulinio karo buvo nutiesta ~50 km geležinkelio (iki Nevelskajos stoties). Per karą tiesimo darbai sustojo. Bėgliai buvo ardomi, vežami į SSRS europinę dalį ir naudojami subombarduotų geležinkelų remontui arba perlydomi. Tuo metu į Taišetą buvo atgabenta daug karo belaisvių vokiečių. Jie suprojektavo geležinkelio liniją Taišetas–Jakurimo gyvenvietė (netoli Ust Kuto; ilgis – 725 km) su atsaka į š. nuo Železnogorsko iki Ust Ilimsko (255 km). 1945 vasarą į Taišetą atvežta ir iš čia palei visą numatyto tiesyti geležinkelio ruožą paskirstyta keli šimtai tūkstančių į nelaisvę paimtų Kvantūno armijos kareivių – japonų, kinų, korėjiečių. Iš pradžių jie kas keli kilometrai viena nuo kitos statė konc. stovyklas (Δ punktus, vadinamus „kolonomis“), gamyklas, tiesė kelius, nuo 1946 tiesė geležinkelį iki Bratsko (~320 km). Jų (kaip ir vokiečių bei kitų tautybių kalinių) gyvų liko nedaug – beveik visi mirė nuo bado, šalčio, alinančio darbo, ligų. Į jų vietą nuolatos buvo gabenami nauji įvairių tautybių kaliniai. 1946 prie Taišeto buvo pradėta statyti didelė Bamo centrinė automobilių ir garvežių remonto gamykla (rus. sutrumpintai CARMZ). Netoliese veikė kalinių paskirstymo pun-

ktas. Mieste buvo 4 konc. stovyklos. 1947 Nevelskajoje pastatyta Δ centr. ligoninė. Lietuviai į Δ buvo atvežta po 1941.VI.15 (jie mirė bado). Nuo 1944 jų buvo nuolatos. 1949 Taišetlagas buvo reorganizuotas: sukurtos specialios konc. stovyklos polit. kaliniams – ↑ *Ozerlagas*. 1959–60 netoli Nevelskajos veikė polit. kalinių moterų konc. stovykla, atkelta iš Kemerovo sr., Marijinsko rj., Suslovo apylinkių. Apie 450 kalinių (tarp jų ~20 lietuvių) dirbo miško ruošos, žemės ūkio darbus. 1960 ši konc. stovykla buvo perkelta į Mordoviją.

TÁITURKA, kaimas Irkutsko sr., Usolės rj., ~30 km į š. v. nuo Sibiro Usolės, Belajos (Angaros kair. intakas) kair. krante; kolūkio centr. gyvenvietė. 1949.IV į Δ atitremta Lietuvos gyventojų (daugiausia kaimo žmonių iš dabartinių Alytaus ir Varėnos rj.; lietuviai ir keliolika Vilniaus kr. lenkų šeimų). ~50 žmonių palikta kaime, ~100 šeimų (~400 žm.) apgyvendinta prie lentpjūvės, ~2 km nuo Δ. Be lietuvių, čia buvo ir estų. Dauguma jų dirbo lentpjūvėje, mašinų ir traktorių stotyje, naftos bazėje, žiemą kirto mišką. Kelios Lietuvos tremtinių šeimos dirbo kolūkyje. Kaime tremtiniai gyveno likusiuose tuščiuose namuose, prie lentpjūvės – barakuose; po kelerių metų pasistatė namelius. 1955 lenkai išvyko į Lenkiją, lietuviai 1958 pradėjo grįžti į Lietuvą. Δ kapinėse buvo palaidota nemažai Lietuvos gyventojų; kai kurių palaikai 1990 parvežti į Lietuvą.

TÁLAJA, kaimas Krasnojarsko kr., Jemeljanovo rj., ~50 km į š. nuo Krasnojarsko, Bolšoi Buzimo (Jenisejaus kair. intakas) deš. krante; kolūkio centr. gyvenvietė. 1951.IX į Δ iš dabartinio Zarasų rj. atitremtos 9 šeimos (lietuviai, lenkai, rusai). Kaime buvo ~100 sodybų, gyveno 1941 atitremtos kelios Pavolgio vokiečių šeimos. Lietuvos tremtiniai iš pradžių buvo apgyvendinti senuose tuščiuose namuose, pirmus metus jie labai vargo, vėliau pasisodino daržus, įsigijo gyvulių, apie 1955 daugelis persikėlė į naujus namelius (dviem šeimoms – vienas). Jie dirbo kiaulių, juodsidabrių lapių fermose, kirto mišką, šienavo. 1958–59

grįžo į Lietuvą. Δ kapinės (jose buvo palaidota Lietuvos gyventojų) sunaikintos, jų vietoje pastatyti namai.

TALCAI, buvęs kaimas Irkutsko sr. ir rj., ~40 km į p. r. nuo Irkutsko, Primorės kalnagūbrio priekalniuose, prie Angaros ir Talcos santakos; iki 1955 Talcų miško pramonės ūkio ir miškų ūkio centr. gyvenvietė. 1948.VII iš Irkutsko geležinkelio stoties į Δ atvežta ~1300 tremtinių iš Lietuvos (dabartinių Kupiškio, Šakių, Utenos rj.; ešelonas suformuotas Kupiškyje). Dalis jų buvo apgyvendinta giliau taigoje buvusiose 52-ojo miško kirtimo kvartalo ir Kordono gyvenvietėse. Darbingi žmonės iš karto buvo nuvaryti toliau į Talcos slėnyje buvusius japonų karo belaisvių barakus ir pradėjo statyti naują – Srednios – gyvenvietę. Likusieji Talcuose buvo apgyvendinti klube, mokykloje, arklidėse. Iki šalčių beveik visi jie buvo perkelti į Srednią. Talcuose liko ~20 šeimų. Gyveno ir anksčiau atitremtų ukrainiečių, Pavolgio vokiečių, 4 estų šeimos. 1951 buvo atvežtos dar kelios šeimos iš Lietuvos, vėliau atsikėlė lietuvių iš aplinkinių kirtaviečių. Veikė stiklo fabrikas. Dauguma tremtinių dirbo jame, miškuose, invalidai – dirbtuvėse (gamino medines dėžutes). Kaime buvo 2 parduotuvės, ligoninė (įrengta buv. cerkvėje), vaistinė. Δ vidurinę mokyklą lankė lietuvių vaikai iš Srednios ir kitų miško kirtimo punktų. Pastačius Irkutsko hidroelektrinę (1956), Δ buvo užlieti, tremtiniai išskeldinti kitur (daugiausia į naująją Bolšąją Rečką; ten buvo perkelta ir kai kurių lietuvių tremtinių palaikai iš Δ kapinių).

TALJĀNAS, Taljanai, gyvenvietė Irkutsko sr. pietuose, Usolės rj., ~70 km į v. nuo Irkutsko, V. Sajano priekalniuose, Toisuko (Kitojaus deš. intakas) deš. kran-te; priklauso Kitojaus miško pramonės ūkiui. 1948.VI į Δ atitremta ~1000 žmonių iš buvusių Kauno, Marijampolės, Prienų apskričių (ešelonas suformuotas Mauručiuose, Prienų rj.). Δ buvo senas nedidelis kaimas (~20 namų) taigoje; priklausė Širokopadės miško pramonės ūkiui. Lietuviai buvo apgyvendinti tuščiose arklidėse (jų buvo 15–20), mokyk-

Talcai. Angaros upė

Talcai. Lietuvių vestuvės (1953)

loje, klube. Jie dirbo miško ruošos darbus, plukdė rąstus (kirtavietės buvo už kokių 10 km nuo Δ), statė sau gyvenamuosius namus (iki 1950 jų buvo pastatyta ~40, šeimos apsigyveno atskiruose kambariuose). Iki 1956 Δ gyventojai daugiausia buvo lietuviai. Jiems atvykus, buvo tik pradinė mokykla; vėliau buvo įsteigta septynmetė, 1956 – vidurinė. 1949 pradžioje ~400 žmonių buvo perkelta į kitas gyvenvietes (Zimą, Širokopadę, Jagatą). Apie 25 žmonės žuvo kirsdami

Taljanas. O. Jastulionienė ir M Žemaitienė pjauna malkas elektrinei kūrenti (1950)

Talovka. Lietuvių brigada gabena rąstus iš miško (1949)

miškus. Apie 1952 čia apsigyveno, reguliariai laikė pamaldas ir teikė kitus religinius patarnavimus kun. Pranciškus Šliumpa, paleistas iš konc. stovyklos. Jis buvo subūręs bažnytinį chorą. 1956 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą. 1990 Taljane jų dar buvo likę ~10. Gyvenvietė apelista, miškai aplink ją baigiami kirsti. Yra didokos kapinės, jose palaidota nemažai lietuvių. 1989–90 daugelio palikai parvežti į Lietuvą.

TALKISĀJUS, kaimas Irkutsko sr., Irkutsko (buv. Kirovo) rj., vienas iš keturių ↑ *Salgutus* sudariusių kaimų.

TĀLOJĖ, kaimas Krasnojarsko kr., Partizanskojės rj., ~120 km į p. r. nuo Krasnojarsko, Kojaus Belogorės (R. Sajano atšaka) priekalniuose. 1948.VI į Bazės miško kirtavietę (~30 km nuo Δ) atitremta nemažai lietuvių šeimų. Iš ten 1948.IX dvi šeimos (12 žm.), o per porą trejetą metų dar 11 šeimų (28 žm.) persikėlė į Δ. Talojė tuo metu buvo nemažas kaimas (~100 kiemų), taryb. ūkio ir kolūkio centr. gyvenvietė. Jos senieji gyventojai – per kolektyvizaciją (apie 1933) atitremti rusai ūkininkai; gyveno per karą atitremtų kalmukų, Pavolgio vokiečių, buriatų, ukrainiečių. Kaime buvo septynmetė mokykla, poliklinika, kultūros namai, valgykla, 2 parduotuvės. Lietuviai dirbo įvairius darbus taryb. ūkyje. Į Lietuvą dauguma jų grįžo 1958. Δ kapinėse buvo

palaidoti du lietuviai; vieno palaikai 1987 parvežti į Lietuvą.

TALOVKÀ, miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr. pietuose, Partizanskojės rj., ~50 km į p. v. nuo Partizanskojės, Kojaus Belogorės (R. Sajano atšaka) priekalniuose. 1948.VII į Δ atitremtos 42 ūkininkų šeimos (130 žm.) nuo Panevėžio, Šeduvos. Δ buvo nedidelė skurdi gyvenvietė miškais apaugusių kalnų slėnyje. Lietuviai gyveno penkiuose senuose barakuose labai ankštai, badavo, sirgo, silpnėsni žmonės mirė. Buvo ir seniau atitremtų graikų, ukrainiečių, baltarusių, po vieną nencų ir Pavolgio vokiečių šeimą. Visi jie kirtė mišką, gabeno rąstus prie Minos upės (Manos deš. intakas), juos plukdė. Darbas iš pradžių buvo artis, vėliau, iškirtus aplinkinius miškus, į tolimas kirtavietes žmonės išeidavo visai savaitel. Vaikai lankė gretimos – Minos – gyvenvietės septynmetę mokyklą. Į Lietuvą vaikai grįžo 1956, dauguma suaugusiųjų – 1958. Δ kapinėse buvo palaidoti 5 lietuviai.

TAMĖNĖ, kaimas Altajaus kr., Šipunovo rj., ~20 km į p. r. nuo Šipunovo; priklausė Šipunovo taryb. ūkiui (jo centras Krasnyj Jare, ~10 km nuo Šipunovo). 1941.VII į Δ iš Vilniaus miesto ir jo apylinkių atitremtos 3 lietuvių ir 2 lenkų šeimos. Kaime buvo ~30 namų, 2 avidės („košaros“), mechaninės dirbtuvės, pradinė mokykla, valgykla, parduotuvė. Tremtiniai kartu su vietiniais gyventojais ganė ir prižiūrėjo avis, dirbo lauko darbus. Gyveno pusbadžiu. Rudenį Lietuvos lenkai išvyko į Lenkiją, 1942 pavasarį 1 lietuvių šeima buvo išvežta į Jakutijos šiaurę, 1944 kita persikėlė į Krasnyj Jarą. Į kaimą 1941–43 buvo atvežta Pavolgio vokiečių, kalmukų, evakuotų leningradiečių.

TANGŪJUS, buvusi gyvenvietė Irkutsko sr., Bratsko (buv. Tangujaus) rj., ~120 km į p. v. nuo Bratsko, prie Ijos (įteka į Bratsko tvenkinį) ir Tangujaus santakos. 1949 į Δ atitremta ~20 šeimų iš dabartinio Pakruojo ir kitų rajonų. Tuo metu Δ buvo rajono centras. Vietiniai gyventojai (jų buvo nedaug) – buvę kaliniai ir tremti-

niai. Lietuviai kirtė ir plukdė mišką (kirtavietės buvo toli, žmonės ten ir gyvendavo barakuose), dirbo lentpjūvėje (iš upės traukė rąstus, pjovė lentas, vaikai išveždavo pjuvenas). Pastačius Bratsko HE (1961), Δ buvo užlietas; namai ir kapinės dar apie 1956 išskeldinti už 10 km nuo Δ.

TANGUTAI, kaimas Irkutsko sr., Ust Ordynskio auton. apygardoje, Nukutų rj., ~15 km į š. v. nuo Nukutų, prie Tanguto upelio (Ungos kair. intakas); Šaratų avininkystės taryb. ūkio padalinys. 1949.IV.14 į Δ iš Lietuvos (dabartinių Zarasų ir Rokiškių rj.) atitremtos 25 ūkininkų šeimos (77 žm.). Tuo metu Δ buvo didelis kaimas, kolūkio centr. gyvenvietė (iki 1961), apylinkės centras. Jame buvo vidurinė mokykla, paštas, parduotuvė, ambulatorija, veterinarijos tarnyba, pirtis. Vietiniai gyventojai daugiausia buriatai. Lietuviai buvo apgyvendinti iš pradžių klube, klėtyse, apleistuose namuose, rudenį daugelis persikėlė į senas trobas, vėliau kai kurie pasistatė namelius. Jie dirbo lauko darbus, grūdų sandėliuose, šienavo, statė namus, statyboms kirtė mišką (kirtavietės buvo ~40 km nuo Δ). 1953 atitremtos kelios šeimos (moterys su vaikais) iš V. Ukrainos. 1956 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą (dauguma parvažiavo 1958). Δ kapinėse palaidota 14 lietuvių; 1989 trijų palaikai parvežti į Lietuvą. 1990.VIII jose pastatytas metalinis kryžius visų šiose kapinėse palaidotų lietuvių atminimui (pastatė Elena Nakaitė-Mažeikienė). Kaime pastatyta naujų namų, nutiestas plentas į Šaratus.

TANZYBĖJUS, miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Jermakovskojės rj., ~40 km į p. r. nuo Jermakovskojės, V. Sajano priekalniuose, prie Kebežo upės (Jenisejaus baseinas); miško pramonės ūkio centras. 1948.VI į Δ nuo Varėnos, Alytaus, Daugų, Druskininkų atitremtos 48 šeimos (133 žm.; lietuviai ir lenkai). Buvo ir tremtinių latvių, estų, Pavolgio vokiečių, armėnų, azerbaidžaniečių, ukrainiečių, žydų, lenkų, kalmukų (mažiau negu iš Lietuvos). Vienus Lietuvos tremtiniai jau rado, kiti buvo atvežti vėliau. Visi jie Tanzybėje statė namus, ligo-

Tangutai. Lietuvių kapinės 1989

ninę, mokyklą, klubą, tiesė medinius kelius per pelkes. Gyveno barakuose. 1950 į Δ iš Malyj Kebežo (~4 km nuo Δ, dabar Tanzybėjaus gyvenvietės dalis) atkeltos dar 6 lietuvių šeimos (24 žm.). Jie dirbo miško pramonės ūkyje: kirtė mišką, gabeno rąstus prie upės, krovė ant kranto, pavasarį plukdė. 1953 septynios Lietuvos lenkų šeimos (26 žm.) išvyko į Lenkiją. Lietuviai 1957 pradėjo grįžti į Lietuvą. Δ kapinėse yra palaidota tremti-

Tanzybėjus. Lietuviai miško darbuose (1950)

Taštypo tarybinis ūkis. Taštypo gatvė. Priekyje – tvartas (1955)

Taštypo tarybinis ūkis. Tremtinys Vidas Mašanauskas darbo metu (1955)

nių iš Lietuvos; 1990 kai kurių palaikai parvežti į Lietuvą.

TARAPAČĖTAS, sakų rinkėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr. pietuose, Abano (buv. Dolgij Mosto) r.j., ~30 km į p. r. nuo Dolgij Mosto. Priklausė Zavodovkos miško chemijos ūkiui. 1950 į Δ iš Rešotų konc. stovyklos 7-ojo punkto (Revučyje) atvežti tremčiai 3 buvę polit. kaliniai lietuviai (netrukus 2 iš jų persikėlė į Dolgij Mostą). 1952 iš Lietuvos buvo atitremti dar 8 žmonės. Gyveno nemažai seniau atitremtų ukrainiečių. Vasarą visi jie rinko sakus, žiemą dirbo statybose – statė naują gyvenvietę miške dirbantiems žmonėms (iki 1958 ten jau buvo pastatyta ~20 dvibučių namų, vaikų darželis, parduotuvė, kepykla, kultūros namai). Nuo 1957 lietuviams leista grįžti į Lietuvą.

TASĖJEVAS, gyvenvietė Krasnojarsko kr., abipus Usolkos upės (Tasejevos kair. intakas); rajono centras. 1949.IV.20 iš

Kansko į Δ buvo atvežta ~20 sunkvežimių Klaipėdos miesto ir aplinkinių kaimų ir miestelių gyventojų (iš Lietuvos ištremti 1949.III.25). Tasejeve buvo paliktos 9 šeimos (38 žm.), kiti išskirstyti po aplinkinius kolūkius ir miško pramonės ūkius (vėliau kai kurie iš ten persikėlė į Δ). Tuo metu Δ buvo miško pramonės ir miško chemijos ūkių centras, kolūkio centr. gyvenvietė. Jame gyveno 2 ar 3 tūkstančiai gyventojų, buvo daug tremtinių, ypač Pavolgio vokiečių, latvių, estų. Tremtiniai (t. p. ir lietuviai) kirto mišką, rinko sakus, dirbo laukuose, grūdų sandėlyje, lentpjūvėje, statybose, naftos paieškose (gręžė gręžinius). 1957–60 dauguma lietuvių grįžo į Lietuvą, nors joje apsigyventi nebuvo leista. Δ kapinėse yra palaidota 15 lietuvių (kai kurie iš jų mirę Trojickė, ~20 km į š. v. nuo Δ).

TAŠTÝPO TARÝBINIS ŪKIS Chakasijos pietuose, Taštypo r.j., Abakano kalnų priekalniuose. Jo centras – Taštypo gyvenvietė (~150 km į p. v. nuo Abakano, prie Taštypo upės; Taštypo r.j. centras). 1948.VI ir 1949.IV.17 į Δ buvo atitremta 200–300 Lietuvos gyventojų (daugiausia kaimo žmonių iš dabartinių Kauno, Prienų, Šakių, Zarasų r.j.). Dalis žmonių buvo palikta Taštype, kiti išskirstyti į 3 Δ fermas, įsikūrusias už 7–40 km nuo Taštypo. Iš pradžių tremtiniai gyveno skurdžiuose būstuose po 2–4 šeimas, vėliau pamažu ėmė kurtis geriau, pirkė karvių, kiaulių (iš pradžių kelios šeimos – vieną). Dirbo gyvulių fermose, žė-

mės ūkio darbus, statė gyvenamuosius namus, fermas, lentpjūvę (vėliau joje ir dirbo), garažus, žiemą kirtą mišką (statyboms), vasarą šienaudavo (kirtavietės ir pievos buvo toli, žmonės savaitėmis gyveno taigoje ar pievose pastatytuose laikinuose barakuose). Nuo 1956 tremtiniai pradėjo grįžti į Lietuvą (dauguma išvažiavo 1958). 1-osios ir 3-iosios fermų kapinės buvo palaidota po 5 lietuvius. Po 1988 aštuonių palaikai parvežti į Lietuvą. 1990 į Δ iš Lietuvos buvo nuvykusi mokslinių ekspedicija. Dabar 1-oji ir 2-oji fermos vadinamos Imeko I ir Imeko II gyvenvietėmis, 3-ioji – Charojaus kaimu. Imeko I ir Charojuje tebėra išlikusios apleistos kapinės.

TĖJA, gyvenvietė Krasnojarsko kr., Severo Jenisejskio rj., ~25 km į v. nuo Severo Jenisejskio, Jenisejaus kalvagūbryje, Tėjos (Velmo kair. intakas) deš. krante. Iki 1953 čia veikė konc. stovykla. Kaliniai, atlikę joje bausmę, dažniausiai likdavo gyventi Tėjoje. Iš pradžių gyvendavo barakuose, pasibaigus tremčiai, nusipirkdavo namelius. Maždaug nuo 1950 į Δ buvo tremiami ir kitose konc. stovyklose kalėję kaliniai, atvyko tremtinių; tarp jų buvo ~50 lietuvių. Visi jie kirtą mišką, statė Δ gyvenvietę. Apie 1956 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą.

TEMIRTĀU KONCENTRĀCIJOS STOVYKLĀ veikė po II pasaulinio karo Kazachijoje, Karagandos sr., ~25 km į š. r. nuo Karagandos, Temirtau gyvenvietėje. Priklausė Karagandos, nuo 1948 – Smėlynų konc. stovyklų grupėms (rus. sutrumpintai Karlag, Pesčianlag). Turėjo 2 punktus. Kaliniai (tarp jų buvo ir lietuviai) dirbo plytinėje, statybose. Δ panaikinta 1956.

TĖMNIKOVO KONCENTRĀCIJOS STOVYKLŲ GRUPĖ (rus. sutrumpintai Temlag) veikė 1929–48 Mordovijos šiaurės vakaruose, Temnikovo mieste ir jo apylinkėse. 1948 Δ buvo pavadinta ↑Dubravlagu.

TENGĀ, gyvenvietė Altajaus kr., Kalnų Altajaus (iki 1948 Ojrotų) auton. srityje, ~35 km į p. r. nuo Ongudajaus, prie Ust

Kano–Ongudajaus plento; avininkystės taryb. ūkio centras. Įsikūrusi kalnuose (~1200 m virš jūros lygio). 1941 vasarą į Δ taryb. ūkį iš Lietuvos (daugiausia dartinųjų Mažeikių, Šiaulių, Kauno rj.) atitremta 250–300 žmonių. Tai buvo beveik vienos moterys su vaikais ir seneliai; vyrai kaip polit. kaliniai dar Lietuvoje buvo atskirti nuo šeimų ir išvežti į konc. stovyklas. Tremtiniai buvo apgyvendinti Tengeje ir dar trijose to ūkio fermose: 1-ojoje (Šibės gyvenvietė), 2-ojoje (Karakobos gyvenvietė) ir 3-iojoje (Kekšos, Barboko ir Oziornajos gyvenvietės). Pirmuosius 2 metus jie dirbo lauko darbus, vėliau prižiūrėjo avis, arklius, šienavo, žiemą kirtą mišką. Gyveno nešildomuose barakuose po kelias šeimas viename kambaryje. Vietiniai gyventojai –

Tenga. Grupė Lietuvos tremtinių (1947 rugpjūčio 17 d.)

Tenga. Barboko galvijų ferma, kurioje kaldaisė dirbo lietuviai (1991)

Tenga. J. Čekanauskienės statytas paminklas Oziornajoje (1991)

altajai ir rusai. 1942 vasarą ~100 tremtinių buvo išvežta į Jakutijos š. dalį (prie Laptevų jūros). 1947–48 dauguma likusiųjų (tada jų buvo ~100 žmonių; kiti mirė, buvo išvežti arba patys išvažiavo į kitas tremties vietas) pabėgo į Lietuvą. Kas liko, 1957 pradėjo gauti leidimus grįžti į Lietuvą (kai kurie parvyko tik 1973). 1965 Oziornajos kapinėse buvusi tremtinė Julija Čekanauskienė iš akmenų sumūrijo paminklą čia gyvenusiems lietuviams. Ji pati mirė 1967; palaidota šalia paminklo. 1990 į Δ iš Vilniaus atvykusį buvusių tremtinių suorganizuota grupė Tengos, Oziornajos ir Karakobos kapinėse pastatė kryžius ten mirusių tremtinių atminimui. Tuo metu Tengeje dar gyveno viena lietuvė.

TERIOŠKINAS, buvusi miško kirtėjų barakų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Jeni-

seisko (buv. Jarcevo) rj., ~250 km į š. v. nuo Jeniseisko, Jenisejaus kalvagūbryje, Symo (Jenisejaus kair. intakas) kair. krante; priklausė Jeniseisko miško pramonės ūkiui. 1952 iš kelių miško kirtimo punktų (Novenkos, Tugulano, Krivliako) į Δ atkelta daug tremtinių, tarp jų ir lietuvių. Jie dirbo miško ruošos darbus, plukdė rąstus. Išskirtus miškus Δ apylinkėse, visi buvo perkelti į Ivanovą.

TIBIGŪTAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Buriatijos pietuose, Zaigrajevo rj., ~70 km į p. r. nuo Ulan Udės, ~15 km į r. nuo Ilkos gyvenvietės, Cagan Dabano kalnagūbrio priekalniuose; priklausė Čelutajaus miško pramonės ūkiui. 1948.VI.10 į Δ iš dabartinių Kretingos, Plungės, Panevėžio rajonų ir miestų atitremta 41 šeima (160 žmonių, iš jų 35 vaikai). Tarp tremtinių buvo gydytojų, karininkų, ūkininkų šeimų. Jie buvo apgyvendinti lentiniuose barakuose po kelias šeimas kambaryje. Maždaug tiek, kiek lietuvių, buvo ir kitų tautybių tremtinių – rusų, baltarusių, represuotų Raudonosios armijos kareivių (armėnų, gruzinų, osetinų, totorių, kazachų, ukrainiečių), grįžusių iš vokiečių nelaisvės, šiek tiek vietinių gyventojų buriatų ir rusų. Visi jie dirbo miško ruošos darbus, rinko sakus. Išskirtus aplinkinius miškus ir tremtiniams grįžus į tėvynę (1957–64), gyvenvietė buvo panaikinta, barakai nugriauti ir perkelti į kitas miško kirtavietes. Išliko kapinės (jos palaidota ~10 lietuvių); po 1960 jos yra degusios. 1989 ir 1990 į Δ iš Lietuvos buvo nuvykusios kelios buvusių tremtinių grupės, kai kurių ten palaidotų lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą.

Tibigutas. Pradinės mokyklos IV klasės mokiniai; tarp jų 6 lietuviai

TIBIŠĖTAS, kaimas Krasnojarsko kr., Abano (buv. Dolgij Mosto) rj., ~10 km į p. nuo Dolgij Mosto; verslo kolūkio (rus. promkolchoz) „Lesopromyšlennik“ gyvenvietė. 1949.IV į Δ atitremti 6 žmonės (2 šeimos ir vienas pavienis asmuo) iš dabartinio Klaipėdos rj., 1950 dar viena šeima (4 žm.) atsikėlė iš Kapkaros kaimo (~5 km į p. nuo Δ). Kaimą (viena gatvė, ~30 kiemų) iš visų pusių supo miškas, jame salomis buvo išsimėtę kaimo laukai ir pievos. Be lietuvių, buvo

keletas kitų tautybių tremtinių, apie 1952 iš konc. stovyklų tremčiai atvyko ~10 buvusių kalinių, daugiausia rusų. Lietuviai miškuose rinko sakus, prižiūrėjo gyvulius, dirbo žemės ūkio darbus, terpentino ir dervos varykloje. Apie 1955 visi persikėlė į Dolgij Mostą, 1958 dauguma grįžo į Lietuvą.

TYBJUS, gyvenvietė Komijoje, Koigorodoko rj., ~45 km į š. v. nuo Koigorodoko, prie Sysolos ir Tybjaus santakos. 1941.VII į Δ iš buvusių Telšių ir Tauragės apskrčių atitremtos 8 šeimos (35 žmonės, iš jų 21 vaikas) ir ~40 Telšių žydų rabinų akademijos moksleivių (po kelių mėnesių iš Δ jie buvo išvežti). Tybjuje tuo metu buvo 4 komlų nameliai (visi vyrai žuvo per karą) ir barakas. Jame ir buvo apgyvendinti Lietuvos tremtiniai. Per vasarą iš rąstų jie pasistatė naują (šiltesnį) baraką, išmūrijo dervos fabrikėlį. Darbingi šeimų nariai kirto ir plukdė mišką, rovė pušų kelmus (iš jų buvo varoma derva ir terpentinas), rankomis iš molio darė plytas. 1942 4 lietuviai vyrai buvo paimiti į vadinamąją darbo armiją.

TIGÀ I, II, III ir IV, keturios gretimos gyvenvietės, vadinamos Tiga I, Tiga II, Tiga III ir Tiga IV, Tomsko sr., Čiajos rj., ~30 km į p. v. nuo Podgornojės, prie Tigos upelio (Bakčiaro deš. intakas). Tiga II ir IV priklausė Čiajos miško pramonės ūkiui, Tiga I ir III buvo kolūčiai. Atstumas tarp gyvenviečių 3–5 km. 1951 žiemą iš dabartinių Širvintų, Trakų, Šalčininkų, Molėtų rj. į Tigą II atitremtos 23 Lietuvos gyventojų šeimos (104 žm.; lietuviai, lenkai, baltarusiai), į Tigą IV (~8 km nuo Tigos II) – 6 lenkų šeimos (20 žm.). Čia jau gyveno ~40 estų ir ~40 latvių, atitremtų 1941. Visi kirto ir plukdė mišką. Iš pradžių tremtiniai gyveno senuose barakuose, netrukus pasistatė namelius. 1956–57 septynios Lietuvos lenkų šeimos išvyko į Lenkiją, 1955–58 kiti grįžo į Lietuvą. Jiems išvykus, po poros metų miško pramonės ūkis t. p. persikėlė kitur, Tigos II ir IV barakai buvo nugriauti, kapinės sūnyko; Tiga I ir III tebėra. 1989 vieno lietuvio palaikai iš Tigos II kapinių parvežti į Lietuvą.

Tibišetas. Bružų sūnelio laidotuvės (1951)

Tiga II. Tremtiniai lietuviai veža rąstus iš miško (1953 ruduo)

TĖKSIS, miesto tipo gyvenvietė Jakutiijoje, prie Laptevų jūros, Buor Chajos įlankoje; jūrų uostas. Klimatas poliarinis. Žiema trunka beveik 9 mėn., vidutinė sausio temperatūra ~40 laipsnių šalčio, liepos – 8 laipsniai šilumos; am-

Tiksis. Tremtinių brigada (joje dvi lietuvės) plukdo rąstus į Tiksiso uostą (1949 birželis)

žinasis įšalas. Δ įkurtas 1932, pradėjus laivams plaukioti Šiaurės jūrų keliu. Netoli jo yra poliarinė stotis (nuo 1932). Po II pasaulinio karo Tiksyje ir jo apylinkėse veikė nemažai konc. stovyklų (jų valdyba Tiksyje). Kaliniai – daugiausia už visokias pražangas nubausti tremtiniai (tarp jų buvo ir lietuviai). Į Δ iš tremties vietų jie buvo dažniausiai varomi pėsti, daug jų žūdavo kelionėje per pūgą. Jie dirbo uoste, aerouostuose, statybose. Buvo ir specialiųjų (vadinamųjų „amžinojo tylėjimo“) konc. stovyklų: jose kalėjė žmonės negaudavo ir nesiųsdavo laiškų, buvo visiškai atskirti nuo pasaulio. Tiksyje vėliau apsigyveno Lietuvos tremtinių (lietuvų ir žydų), atsikėlusių iš Lenos deltos gyvenviečių (į jas buvo atitremti 1942) su valdžios leidimu arba savavališkai.

TILIČETAS II, miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr. pietuose, Nižnij Ingašo r.j., prie Nižniaja Polmos – Karabulos geležinkelio (Transsibiro magistralės atšaka), ~80 km į š. r. nuo Rešotų geležinkelio stoties. Δ – vienas iš buvusių Rešotų konc. stovyklų punktų, nemaža gyvenvietė tarp miškų, prie nedidelio Tiličeto upelio. Jame gyveno dar carų laikų katorgininkų palikuonys, po 1917 perversmo atitremti ukrainiečiai, baltarusiai, nemažai buvusių kalinių, atlikusių bausmes konc. stovykloje ir pasilikusių čia gyventi. Lietuvių į Δ buvo atitremta 1946–1947. 1957 (tais metais į Δ atsikėlė viena lietuvių šeima iš Sosnovkos) jų buvo likę nedaug, daugiausia mišrios šeimos. Visi Δ gyventojai daugiausia kirto mišką, prižiūrėjo geležinkelį. Gyveno iš ve-

lėnų, pabėgių, lentų pasistatytuose būstuose, laikė gyvulių, bičių, turėjo daržus. Apie 3 km nuo Δ (kitoje geležinkelio pusėje) buvo senas nykstantis Tiličeto kaimas. Lietuviai į Lietuvą grįžo 1969.

TYMBŪRAS, buvęs kaimas Irkutsko sr. v. dalyje, Nižneudinsko (buv. Alzamajaus) r.j., ~35 km į p. v. nuo Alzamajaus, R. Sajano priekalniuose; priklausė Alzamajaus miško chemijos ūkiui. 1948.VI į Δ iš dabartinių Alytaus, Lazdijų, Marijampolės r.j. kaimų atitremtos 26 šeimos ir 7 pavieniai asmenys (iš viso 114 žm.). Tų metų rudenį ir 1949 dar atvežtos 2 estų ir 1 ukrainiečių šeima, iš Moldavijos – 9 moldavų ir 6 žydų šeimos. Δ – nedidelis kaimelis (~30 namų ir 2 barakai) taigoje, prie Karano kalnų upelio. Vietiniai gyventojai – rusai ir totoriai. Kaime gyveno Tymbyro miško chemijos skyriaus darbų vykdytojas, komendantas, felčerė, kelios mokytojos, buvo kepykla, parduotuvė, statinių sakams laikyti dirbtuvė. Tremtiniai vasarą miškuose rinko sakus, žiemą dirbo statybose. Jie pastatė 5 gyvenamuosius namus, vaikų darželį, felčerių ir akušerių punktą, parduotuvę, 2 sandėlius, pirtį, prie upelio – elektrinę. Patys gyveno barakuose ir nameliuose po 12–15 žmonių nedideliame kambaryje. 11 žmonių mirė, 16 gimė. Vėliau dar 3 žmonės atvyko į Δ iš Lietuvos, 3 – iš konc. stovyklų. Iš tolimo kaimo atvykdavo tremtinys kunigas Izidorius Butkus krikštyti vaikų, sutuokti jaunavedžių. Mirusieji buvo laidojami Jelanikos kaimo (~4 km į v. nuo Δ) kapinėse. 1957 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą. Dabar Δ negyvenamas, namai ir barakai stovi tušti, apgriuvę.

Timiriāzevskis. Barakai, kuriuose gyveno lietuviai

TIMIRIĀZEVSKIS, gyvenvietė Tomsko sr. ir r.j., ~5 km į v. nuo Tomsko. Po II pasaulinio karo tai buvo miško pramonės ūkio centras. 1948.I į šio ūkio 66-ąjį miško kirtimo kvartalą iš dabartinių Akmenės, Plungės, Telšių, Šiaulių, Radviliškio, Panevėžio, Rokiškio r.j. atitremta ~60 ūkininkų šeimų (~250 žm.). Rugpjūčio mėn. visi jie buvo perkelti į 86-ąjį kvartalą (~25 km nuo Δ). Čia barakuose jau gyveno rusai (atitremti po 1917 Spalio perversmo) ir iš Pavolgio 1941

atitremti vokiečiai (tremtiniai lenkai jau buvo išvykę į Lenkiją). Lietuviai buvo apgyvendinti šaltuose lentiniuose barakuose labai ankštai. Visi jie kirtė mišką, tiesė geležinkelį, dirbo lentpjūvėje, plytinėje. Gyvenvietėje buvo arklidės. Nemažai tremtinių (ypač senelių ir vaikų) mirė nuo bado ir šalčio, kai kuriems išgyventi padėjo sluntiniai iš Lietuvos. Jau pirmąją žiemą keli žmonės pabėgo į Lietuvą (dauguma buvo sugauti). 1951 už prisiminimų ir lietuviškų dainų albumą buvo suimta ~10 moterų. Kai kurios lietuvių šeimos 1952–53 buvo perkeltos į kitas kirtavietes. 1957 nutremimas panaikintas vokiečiams, 1958 – lietuviams, bet ne visiems buvo leista grįžti į Lietuvą (vaikai grįžo 1955). Tuo metu miškų aplink Δ jau buvo gerokai sumažėję. Kai kurios lietuvių šeimos persikėlė gyventi į Tomską. Tremtiniais išvykus, 7-ajame dešimtmetyje ši barakų gyvenvietė sunyko. Išliko kapinės. 1990 keturių lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą.

Dar giliau taigoje buvo to paties miško pramonės ūkio 109-asis ir 110-asis miško kirtimo kvartalai; juose t. p. buvo daug lietuvių. 110-ajame buvo laikomi nedarbingi žmonės – seneliai, invalidai, moterys su mažais vaikais; dauguma jų mirė nuo bado ir šalčio. Gyvi likę vaikai buvo išvežti į vaikų namus.

TIMONINAS, kaimas Krasnojarsko kr., Ačinsko rj., ~20 km į š. nuo Ačinsko; kolūkio centr. gyvenvietė. 1951.X.19 į Δ iš dabartinių Klaipėdos, Kretingos, Šilutės rj. atitremta ~10 šeimų (daugiausia kaimo žmonės). Δ kaimas – viena ~1,5 km ilgio gatvė, iš abiejų pusių apstatyta namais. Tremtiniai dirbo kolūkyje. Tų pačių metų žiemą trys lietuvių šeimos (9 žmonės) buvo perkeltos į Jastrebovo kaimą (~40 km į p. nuo Δ).

TIMŠERAS, miško kirtėjų gyvenvietė Komi joje, Ust Kulomo rj., ~75 km į r. nuo Ust Kulomo gyvenvietės, Timšero upės (Vyčegdos deš. intakas) aukštupyje. Iki 1941 čia veikė Ust Nemo konc. stovyklų grupės (rus. sutrumpintai Ustnemlag) miško kirtimo punktas. 1941.VII į Δ iš Lietuvos (dabartinių Kretingos, Plungės, Skuodo, Raseinių rj.) atitremta ~400 (ki-

tais duomenimis – apie 170) žmonių. Iš Kotlaso iki Myjoldino kaimo (~30 km į p. v. nuo Δ) jie buvo atplukdyti baržomis, iš ten į Δ rąstais išklotu keliu atvežti traktoriais su priekabomis. Buvo apgyvendinti ilguose buvusios konc. stovyklos barakuose su dviejų aukštų gultais po 20–30 žmonių kambaryje. Tokių barakų buvo 6 ar 8. Kituose gyveno anksčiau atitremti kitų tautybių žmonės: rusai, ukrainiečiai, baltarusiai, lenkai, kareliai, suomiai. Δ priklausė Ust Nemo miško pramonės ūkiui. Visi tremtiniai kirtė mišką, vežė rąstus prie upės, rišo ir plukdė sielius; maža dalis žmonių dirbo daržininkystės taryb. ūkyje, buvusioje šalia konc. stovyklos. Aplink didesnių gyvenviečių nebuvo, Δ supo dideli miškai. Jau pirmąją žiemą apie pusę lietuvių mirė nuo bado, šalčio, ligų. 1944 vienas tremtinys už „antisovietinę propagandą“ buvo suimtas ir tais pačiais metais konc. stovykloje sušaudytas. 1945 3 jo vaikai, mirus motinai, pabėgo į Lietuvą. Nutremimas panaikintas 1958.

TINAI, kaimas Krasnojarsko kr., Nižnij Ingašo rj., ~20 km į p. r. nuo Nižnij Ingašo, prie Tinkos upės (Poimos deš. intakas). 1948.VI į Tinskojaus geležinkelio stotį (~4 km į š. r. nuo Δ) iš Lietuvos atvežtas ešelonas tremtinių. Į Δ atgabenta 13 šeimų, daugiausia iš Telšių miesto ir rj. Be jų, buvo tremtinių Pavolgio vokiečių, ukrainiečių. Visi jie dirbo miško ruošos darbus. Δ buvo nemažas kaimas, kolūkio ir miško pramonės ūkio centras, ~4 km nusitęsęs palei Maskvos–Vladivostoko plentą. Jame buvo klubo paversta cerkvė, vidurinė mokykla, ligoninė, senelių prieglauda (vėliau joje buvo apgyvendinta ir lietuvių), parduotuvė. Už senųjų Tinų dar ~1 km tęsėsi miško pramonės ūkiui priklausę barakai ir nameliai. 1955 čia buvo pastatyta vidurinė mokykla (kaime liko tik pradinė). Dauguma lietuvių į Lietuvą grįžo 1957–59. Δ kapinėse yra lietuvių kapų. 1992 Tinuose dar gyveno vienas lietuvis.

TINGITAS, buvusi barakų gyvenvietė Tiumenės sr., Jarkovo (buv. Baikalovo) rj., ~45 km į š. nuo Jarkovo, Tavdos (Tobolo kair. intakas) deš. krante. 1948.I į Δ

iš dabartinių Varėnos, Lazdijų, Alytaus rj. atitremta ~15 ūkininkų šeimų. Buvo ir tremtinių kalmukų, Pavolgio vokiečių. Visi jie kirtu mišką. Apie trečdalis lietuvių mirė nuo bado ir šalčio. Metų pabaigoje iškirtus artimesnius miškus, visi tremtiniai buvo perkelti į Bačialino gyvenvietę (~7 km į r. nuo Δ).

TINSKŲJUS, gyvenvietė Krasnojarsko kr. pietuose, Nižnij Ingašo rj., ~20 km į p. r. nuo Nižnij Ingašo; Tinskajos stotis prie Transsibiro geležinkelio. 1948.VI į Δ atvežtas ešelonas (48 vagonai) žmonių iš Lietuvos, daugiausia iš dabartinių Šakių, Vilkaviškio, Kauno rj. Tinskojuse palikta 45 šeimos (141 žm.), kiti išsiųsti į Zavodovkos miško chemijos ūkį, Igarką ir kitur. Vėliau atvyko dar 4 lietuviai – buvę polit. kaliniai. Δ buvo nemažas miestelis su neveikiančia cerkve; namai vienaaukščiai, iš apvalių rąstų. Vietiniai gyventojai – rusai, ukrainiečiai, nemažai (visa gatvė) totorių. Buvo ir karo pradžio-

je atitremtų Pavolgio vokiečių, suomių, ukrainiečių. Lietuviai buvo apgyvendinti barakuose ir lūšnelėse palei geležinkelį (iki 10–15 km nuo Δ), po 3 šeimas kambaryje. Jie kirtu mišką, rovė pušų kelmus, dirbo dervos ir terpentino fabrikėlyje, gamino beržines trinkeles traktoriams ir sunkvežimiams kurenti, prižiūrėjo geležinkelį. Į darbą kasdien tekdavo eiti po 10 km. Pirmaisiais tremties metais mirė daug senelių ir vaikų. Į Lietuvą lietuviai pradėjo grįžti 1957. Dabar gyvenvietė išaugusi, pastatyta daug mūrinių namų. Δ kapinėse yra palaidota lietuvių. 1990 kai kurių palaikus giminės parvežė į Lietuvą.

TYRGETŪJUS, buvęs kaimas Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Alario rj., ~30 km į r. nuo Kutuliko; kolūkio centr. gyvenvietė. 1949.IV į Δ iš dabartinių Šiaulių, Vilkaviškio, Marijampolės rj., Žemaitijos atitremta ~50 šeimų. Lietuvių buvo atvežta ir į to kolūkio brigadas Baltųjų, Kondojų, Zajimką. Δ buvo nedidelis skurdus kaimelis. Tremtiniai buvo apgyvendinti lūšnelėse, grūdų sandėliuose. Dirbo kolūkyje. Jau pirmaisiais metais jie gerai įdirbo laukus, užaugino gerą kviečių derlių. Ilgainiui kolūkis pasidarė turtingesnis, tremtiniai pasistatė namelius (vieną 2–3 šeimoms), įsitaikė daržus, įsigijo gyvulių. Į Lietuvą lietuviai pradėjo grįžti 1957. Pastatius Bratsko hidroelektrinę, kaimą apšėmė Angaros vanduo.

Tinskojus. Kijauskų ir Sulžickų šeimų pasistatytas namelis (1956)

Tinskojus. Lietuviai tremtiniai prie dervos „fabriko“ (1952)

TIT ARAŲ, sala Lenos žemupyje, deltas pradžioje, už Šiaurės poliaro. Priklauso Jakutijai (Bulūno rj.). 1942.VIII.23 iš Altajaus kr. į Δ buvo atitremti 454 Lietuvos gyventojai. Saloje tuo metu buvo 2 jurtos ir 2 barakai. Vienuose gyveno viršininkai, kiek anksčiau atitremti kazachai iš Astrachanės sr. ir suomia iš Leningrado sr. (iš viso ~70 žm.), kituose buvo laikomi žvejybos įrankiai, mezgami tinklai. Lietuvos tremtiniai statėsi lentinius barakus ir jurtas iš velėnų. Žmonės sirgo skorbuto, dizenterija, ištiesomis šeimomis mirė nuo bado, šalčio, ligų. Ypač daug žmonių (apie pusę) mirė pirmąją žiemą. Mirusiųjų iš karto laidoti nepajėgė. Iki pavasario jie sušalę

Tit Arai. Vilniaus ekspedicijos dalyviai neša statyti kryžių į kapines (1989)

gulėjo krūvose prie barakų. Pavasarį vėl kai našlaičiai buvo surinkti į atskirą baraką (buvo įkurtas tarsi internatas); 1946 iš Lietuvos atvykę Jonas Bulota ir Karolis Gerulaitis parvežė juos į Lietuvą. 1942 gruodį 36 žmonės (tarp jų buvo ir lietuvių) buvo nuteisti kalėti ir pėsti išvaryti į Stolbų konc. stovyklą (~60 km nuo Δ); daug jų pakeliui sušalo. 1943 Tit Aruose įsikūrė žvejų kolūkis. Tremtiniai žvejojo Lenos ir Laptevų jūros pakrantėse, dorojo žuvis, krovė baržas, statė Δ gyvenvietę. 1944 Tit Aruose jau buvo nemažai barakų, septynmetė mokykla (joje dirbo mokytojų lietuvių), paštas, ambulatorija, kepykla, parduotuvė, pirtis, klubas, valgykla. Po karo kai kurie tremtiniai (daugiausia ligoniai), gavę valdžios leidimus, išsikėlė į Jakutijos pietus; iki 1960 išvažiavo ir kiti. Jiems išvykus, sala vėl virto negyvenama. Dabar sezono metu čia apsisustoja žvejai. Išliko tremtinių kapinės. 1989 vasarą į Δ iš Vilniaus ir Kauno buvo nuvykusios buvusių tremtinių suorganizuotos ekspedicijos. Jų dalyviai pastatė du paminklinius kryžius: iš Lietuvos atvežtą aukštą titaninį su užrašais lietuvių, suomių, jakutų ir rusų kalbomis ir vietoje padarytą medinį; daugelio mirusiųjų palaikus parvežė į Lietuvą. Plačiau apie tremtinius ir jų gyvenimo sąlygas ↑ *Lenos delta*.

TIUBILIS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Balachtos (buv. Daūrskojės) rj., kitaip ↑ *Tubilts*.

Tit Arai. Buvusios gyvenvietės kapinės (1989)

TIUMEŅCEVAS, gyvenvietė Altajaus kr., Čeremšankos (Kulundos kair. intakas) deš. krante; rajono centras. 1941.VII į Δ iš dabartinių Rokiškio ir Anykščių rj. atitremta 10 šeimų (23 žm., iš jų tik 2 vyrai; kiti dar Lietuvoje buvo atskirti nuo šeimų ir išvežti į konc. stovyklas). 1942 atvežta daug Pavolgio vokiečių. Se-

nųjų vietinių gyventojų (altajų ir rusų) buvo nedaug; dauguma Δ gyventojų atitremti po 1917 spalio perversmo (ypač per kolektyvizaciją). Lietuviai gyveno dviejuose namuose po kelias šeimas kambaryje. Moterys dirbo plytinėje, siuvykloje (siuvo kariškus rūbus), karšė vilnas, vėlė veltinius, kiti buvo slunčiamai į mišką kirsti medžių malkoms, dirbo kalvėje, lauko darbus. 1957 pradėjo grįžti į Lietuvą. Δ kapinėse yra 5 lietuvių kapai.

TIUMENĖ, miestas V. Sibire, abipus Tūros, prie Transsibiro geležinkelio; srities centras. Δ – vienas seniausių Sibiro miestų, stambus pramonės centras. Įkurta 1586 totorių miesto Čingi Tūros vietoje. XVII a. per Δ ėjo prekybos kelias į Kiniją. XVIII a. pabaigoje ir XIX a. veikė kalinių persiuntimo kalėjimas; tarp kalinių buvo 1794, 1830–31, 1863 sukilimų dalyvių, knygnešių. Čia kalėjo ir 1863 sukilimo dalyvis poetas Julius Anusavičius. 1941 į Δ buvo atitremta Pavolgio vokiečių, 1943 – kalmukų, 1946 – estų, lenkų, kelios lietuvių šeimos. 1947.XII atvežta dar ~80 lietuvių šeimų iš buvusių Pagėgių, Šilutės, Klaipėdos, Šiaulių, Telšių, Marijampolės, Vilkaviškio, Kauno apskričių. Tremtiniai dirbo statybose, elektrinėje, plytinėje. Po 5 metų lietuviams leista grįžti į tėvynę. 5–6-ajame dešimtmetyje Tiumenėje veikė konc. stovykla (kaliniai dirbo pramonės įmonėse krovėjais), miesto apylinkėse – didelė patalsos darbų kolonija.

TIUTRINAS, kaimas Irkuto sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Alario rj., ~5 km į p. nuo Kutuliko. 1949.IV į

Δ iš Lietuvos (dabartinių Molėtų ir Utenos rj.) atitremta 12 šeimų (50 žm.), 1951.X – dar ~10 šeimų (~50 žm.) nuo Gargždų, Rietavo. Tai buvo nedidelis gatvinis rusų kaimelis, kolūkio centras. Buvo parduo-tuvė, pradinė mokykla, klubas. Tremtiniai buvo apgyvendinti mažuose atskiruose nameliuose. Laikui bėgant, kai kurios šeimos pasistatė savo namelius, įsirengė daržus, įsigijo gyvulių. Tremtiniai dirbo žemės ūkio darbus, kiaušų, karvių fermose. 1957 jie pradėjo grįžti į Lietuvą. Tiutrine mirė 4 lietuviai; juos palaidojo Kutuliko kapinėse. 1990 vieno palaikai parvežti į Lietuvą.

TOBŪLSKAS, miestas Tiumenės sr. pietuose, prie Irtyšiaus, netoli Tobolo žiočių; rajono centras. Rusijos imperijos ir Sovietų Sąjungos politinės tremties vieta. XIX a. Δ katargos kalėjimuose yra kalėję 1830–31, 1863 sukilimų dalyvių. 1941 ir 1946 rudenį į Δ buvo atitremta daug lietuvių šeimų (daugiausia moterų su mažais vaikais). Stipresnieji tremtiniai dirbo aplinkiniuose miško pramonės ūkiuose, kiti – Δ siuvykloje, artelėje „Udar-nik“ (vijo virves, verpė). Gyveno barakuose, labai skurdžiai, badavo. 1947 6 šeimos pabėgo į Lietuvą. Po II pasaulinio karo mieste veikė konc. stovykla. Kaliniai Δ apylinkėse kirto mišką.

TOGOLTĀJUS, Togoltajaus ferma, gyvenvietė Altajaus kr., Solonešnojės rj., ~25 km į p. r. nuo Solonešnojės, prie Anujaus upės (Obės kair. intakas); viena iš šešių gyvulininkystės taryb. ūkio (centras Stepnojėje, ~10 km į š. nuo Δ) fermų. 1941.VII į Δ iš buvusių Šakių, Vilkaviškio apskričių atitremtos 8 šeimos (20 žm.; moterys, vaikai, seneliai). Tremtiniai prižiūrėjo gyvulius (ūkis augino veislinius bulius, karves). Gyveno visi viename barake, badavo, sirgo, daug žmonių mirė nuo bado ir šalčio. 1942 vasarą vieni buvo išvežti prie Laptevų jūros, kiti perkelti į miestus. Togoltajuje liko 2 lietuvis (motina su dukra); 1951 ir jos buvo perkeltos į to paties ūkio kitą – Čegono – fermą (~8 km nuo Stepnojės, kalnuose). Tuo metu ten gyveno 3 lietuvių šeimos, atitremtos 1941.VII (atitremta buvo daugiau lietuvių). Panaikinus nutėmimą

Tiutrino melžėjos (lietuvis ir vietinės; 1956)

(1958), į Lietuvą vykti nebuvo leista. Kelios be leidimų parvažiavusios moterys turėjo grįžti atgal į Sibirą.

TŌGULAS, darbininkų gyvenvietė Altaus kr., ~110 km į š. nuo Bijsko, prie Togulo upės (Čiumyšo deš. intakas); rajono centras. 1941.VII į Δ iš dabartinio Vilkaviškio rj. atitremta ~20 žmonių (lietuviai, viena žydų šeima). Vasarą jie kasė durpes, dirbo plytinėje, žiemą karšė vilnas, vėlė veltinius. Gyveno batsiuvių dirbtuvėje. 1942.VIII trys šeimos buvo išvežtos į Jakutiją (Oliokminko rj.). Dar ~20 Lietuvos žmonių 1941 buvo apgyvendinta Δ apylinkėse.

TŌILOKAS, buvęs kaimas Krasnojarsko kr. pietuose, Nazarovo rj., ~40 km į p. r. nuo Nazarovo, prie Čiulymo ir Toiloko santakos. 1951.X į Δ iš dabartinių Kelmės, Tauragės, Raseinių, Šilalės rj. atitremtos 8 ūkininkų šeimos (39 žm.; vėliau iš kitų tremties vietų atvažiavo dar keli tų šeimų nariai). Tarp tremtinių buvo rašytojas, politikos ir visuomenės veikėjas Kazimieras Ralys. Tuo metu Δ buvo kolūkio brigada (valdyba gretimame – Seledkovo – kaime, ~2 km į š. nuo Δ); vėliau abu kaimai buvo paversti Krasnaja Polianos taryb. ūkio 9-ąja ferma. Toiloke gyveno ~40 vietinių gyventojų rusų šeimų, buvo kelios Pavolgio vokiečių šeimos, atitremtos 1941. Lietuvius apgyvendino pas vietinius žmones, iš senų svirnų perstatytuose namečiuose. Jie dirbo kolūkyje, žiemą kirto mišką. Mirusiuosius laidojo Seledkovo kapinėse. 1956–58 lietuviai grįžo į Lietuvą. Jiems išvykus, o vietiniam jaunimui išsikėlus į miestus, Δ labai sunyko. 1964 sudegė ~16 sodybų. 1990 kaime dar gyveno viena šeima.

Lietuvių buvo ir gretimuose Podosnojės, Sachaptos, Iljinkos, Novosiolovo, Borsuko, Balachtono, Šadrino kaimuose.

TŌILUKAS, buvęs kaimas Krasnojarsko kr., Balachto (buv. Daūrskojės) rj., ~35 km į š. v. nuo Balachto; kolūkio centr. gyvenvietė. 1941 į Δ buvo atitremtos kelios lietuvių ir Pavolgio vokiečių šeimos, 1951.X iš dabartinių Plungės ir

Telšių rj. atitremta dar 14 lietuvių šeimų (iš jų 3 šeimos mokytojų). Tai buvo nedidelis skurdus kaimelis, vyrai negrįžę iš karo. Nameliai apvalių rąstų, žemi. Pirmąją žiemą tremtiniai gyveno labai vargingai, badavo, šalo; iš bado mirė keltas senesnių žmonių. Vėliau kai kurie ėmė gauti siuntinius iš Lietuvos, pasisodindavo daržovių ir patys (žemė ten labai derlinga). Visi dirbo kolūkyje beveik be atlyginimo. Po J. Stalino mirties kai kurios lietuvių šeimos persikėlė gyventi į Balachtą. Kiti 1957 grįžo į Lietuvą. Jiems išvykus, kaimas sunyko. Δ kapinėse buvo palaidoti 6 lietuviai.

TŌMSKAS, miestas V. Sibire, Tomės deš. krante; srities centras. Upių uostas. Vienas svarbiausių V. Sibiro pramonės ir kultūros centrų, stambus krovinių perkrovimo iš upių į geležinkelio transportą punktas. Pradėjo kurtis 1604, 1804–1925 buvo gubernijos centras. Politinės tremties vieta. XVIII a. pabaigoje–XIX amžiuje Δ kalinių persiuntimo kalėjime yra kalėjė daug 1794, 1830–31, 1863 sukilimų dalyvių, knygnešių. Čia iki mirties (1882) gyveno 1863 sukilimo dalyvis gamtininkas kraštotyrininkas kunigas Ambraziejus Pranciškus Kašarauskas, 1900–25 kunigavo Juozas Demikis, palaikęs ten gyvenusių lietuvių dvasią, įsteigęs Sibire naujų parapijų, pastatydinęs bažnyčių. XX a. pradžioje Δ universitete (įkurtas 1880; seniausia Sibiro aukštoji mokykla) studijavo keliolika lietuvių. Per I pa-

Tomskas. Pagrindinė miesto gatvė 1956

Tomskas. Lietuvio tremtinio laidotuvis Tomsko priemiestyje Čeremošnikuose (1956)

Tomskas. Lietuvių tremtinių susibūrimas (1955)

saulinį karą veikė Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti skyrius, 1918–1919 – organizacija „Sibiro lietuvių biuras“, telkusi lietuvius į karinius dalinius kovai su bolševikais, rūpinusis lietuvių grįžimu į Lietuvą. Biuras leido laikraštį „Sibiro lietuvių žinios“ (1919.VII–XII). Jo pirmininkai buvo K. Pabrėža, Kazimieras Būga. Pastarasis 1919–20 profesoravo universitete. 1941–52 į Δ atvykdavo ešelonai su tremtiniais iš visos Lietuvos. Dauguma tremtinių buvo išvežama į aplinkinius miško pramonės ūkius ir kolūkius (vėliau dalis jų persikėlė į Δ – ką išleido, kas išsipirko, kas pabėgo), bet nemažai likdavo ir mieste. Apie 1950

Tomске gyveno ~3000 Lietuvos gyventojų (daugiausia lietuviai, bet buvo ir lenkų, vokiečių, žydų, kurie vėliau išvažiavo į Lenkiją, Vokietiją, Izraelį). Dauguma jų dirbo miško medžiagos perkrovimo kombinate, gyveno ↑ Čeremošnikų darbininkų gyvenvietėje prie pat kombinato ir ↑ Specgorodoke, ~3 km nuo jo. Po J. Stalino mirties į Δ atvažiavo dar daugiau lietuvių. Jaunimas mokėsi Δ aukštosiose ir specialiosiose mokyklose, kiti dirbo statybose, tiesė kelius. Tomске apsigyveno kunigas, susikūrė lietuviška parapija. Veikė choro būrelis. 1957 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą. Nemažai jų liko ten gyventi. 1990.XII įkurta Tomsko lietuvių kultūros draugija, nuo 1992 priklausanti Sibiro lietuvių sąjungai. 1994 vieno iš šios sąjungos pirmininkų – Viliaus Bernatono – iniciatyva veikė lietuvių kalbos būrelis, vyko Sibiro lietuvių kultūros dienos. 1991 Tomске gyveno ~800 lietuvių.

Po II pasaulinio karo mieste ir jo apylinkėse veikė Tomsko konc. stovyklų grupė (rus. sutrumpintai Tomsklag). Turėjo 7 punktus; vienas iš jų (vadinamas „liaudies priešų žmonių“) – moterų. Kaliniai kirto mišką, dirbo pagalbiniais darbais pramonės įmonėse. Netoli miesto ir jo centre buvo masiškai šaudomų žmonių laidojimo vietos.

TŌNIS, kaimas Irkutsko sr., Nižneudinsko (buv. Alzamajaus) rj., ~45 km į r. nuo Alzamajaus, prie Nižneudinsko–Alzamajaus plento, netoli (~2 km) nuo Udos upės (Čiūnos aukštupys); kolūkio brigada. 1949 kovo mėn. į Δ iš Lietuvos (nuo Šiaulių) atitremtos 7 šeimos (25 žm.). Δ tuo metu buvo nemažas kaimas (pagrindinė gatvė ~2 km ilgio), kolūkio centr. gyvenvietė. Buvo pradinė mokykla, parduotuvė. Aplink – taiga. Tremtiniai dirbo kolūkyje, kirto mišką. 1956 jiems leista grįžti į Lietuvą. Δ kapinėse buvo palaidoti 2 lietuviai; 1990 vieno palaikai parvežti į Lietuvą. Dabar Tonyje pastatyta naujų namų, vidurinė mokykla.

TOPOLIOVKÀ, kaimas Tomsco srities š. v. dalyje, Aleksandrovskojės rj., ~30 km į p. r. nuo Aleksandrovskojės, Obės deš. krante; kolūkio centras. 1951.X į Δ iš Lietuvos atitremtos 5 šeimos. Tremtiniai žvejojo, ruošė pašarus gyvuliams, žiemą kirto ir plukdė mišką (kirtavietės buvo už 50–100 km nuo Δ). Į Lietuvą grįžo 1957. Δ kapinėse buvo palaidota viena lietuvė (jos palaikai dar iki 1989 parvežti į Lietuvą).

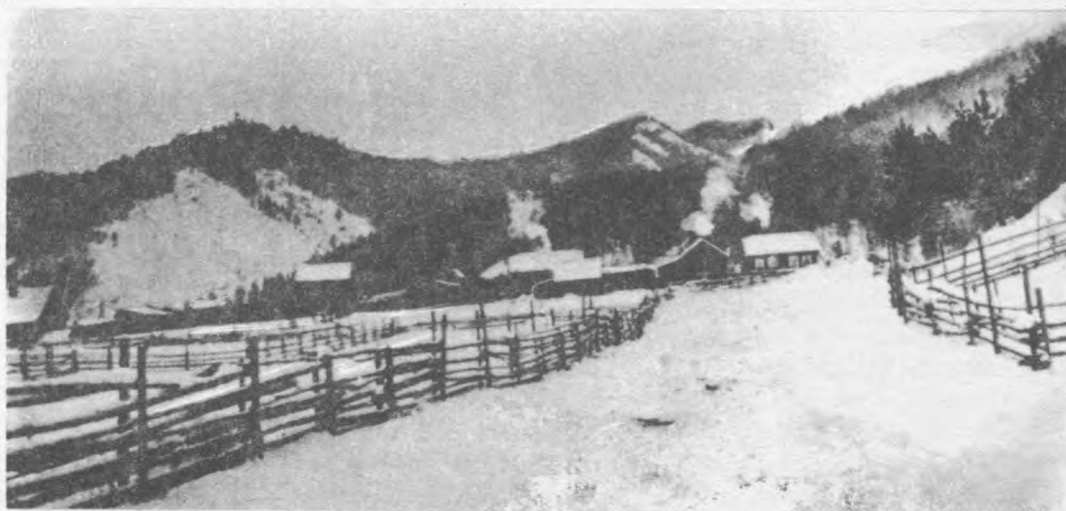
TOPORŌKAS, gyvenvietė Irkutsko sr., Taišeto rj., ~35 km į š. r. nuo Taišeto miesto, prie Baikalo–Amūro magistralės ir Toporoko upės (Birusos deš. intakas). 1948.VI į Δ atitremta lietuvių iš dabartinių Šiaulių ir Pakruojo rj. Aplink Δ buvo daug Taišeto konc. stovyklų grupės

(rus. sutrumpintai Taišetlag, 1949 pavadintas Ozerlagu) punktų.

Tortūnas. Veršina
Tortūnas apie 1950

TŌRTŪNAS, Ust Tortūnas, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Beriozovkos (buv. Sovetskio) rj., ~35 km į r. nuo Krasnojarsko, R. Sajano priekalniuose, prie Bazajichos (Jenisejaus deš. intakas) ir Tortūno upelių santakos. Priklausė Sovetskio miško pramonės ūkiui (centras Maganske). 1948.VI į Δ iš buvusios Joniškio apskrities (Skalstgirio, Žagarės, Rudiškių, Linkuvos apylinkių) atitremti 38 žmonės. Vietiniai gyventojai rusai carų laikais čia kirsdavo rinktinis medžius ir plukdydavo į Krasnojarską. Po Spalio perversmo beveik visi

Tortūnas apie 1955

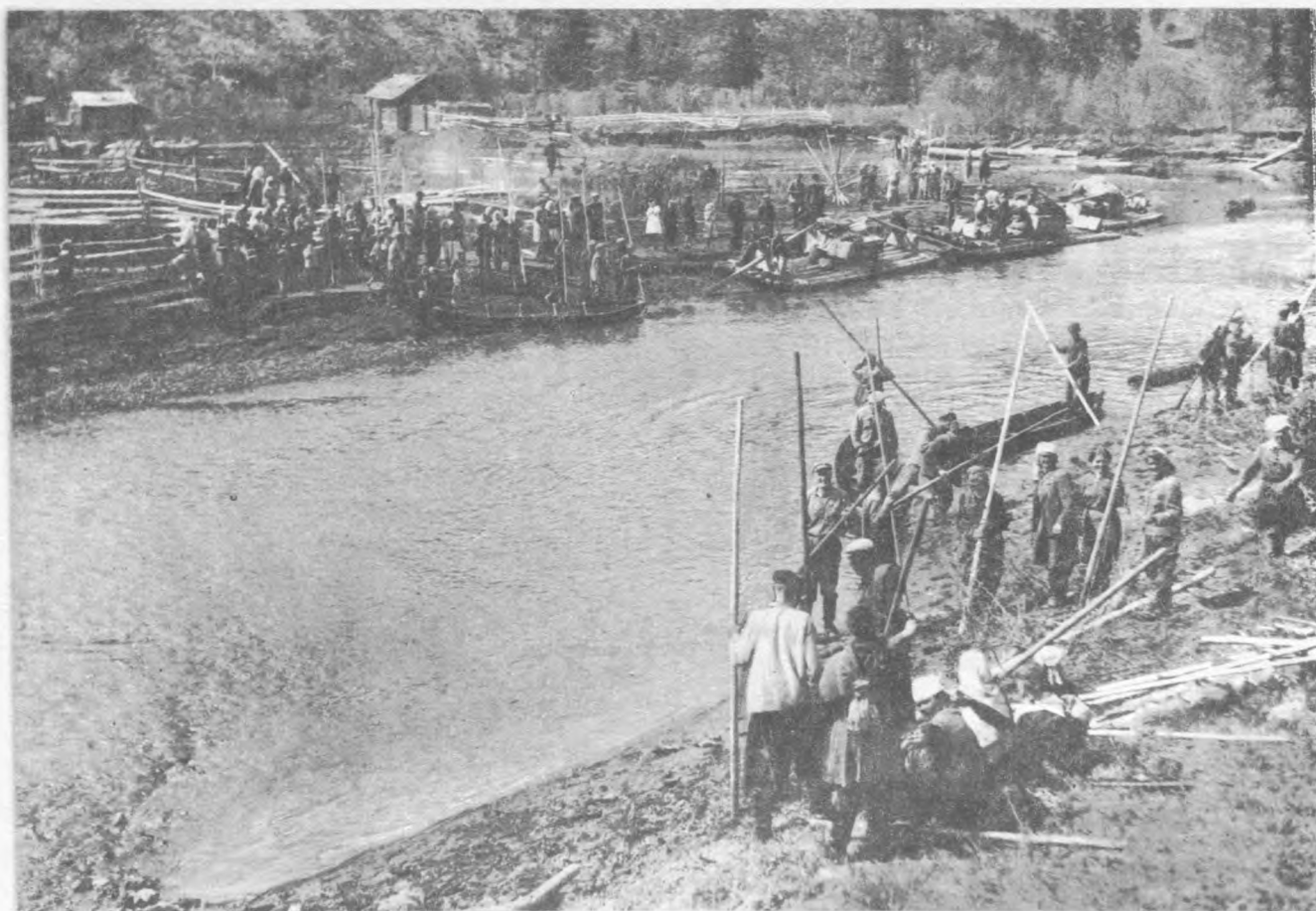
jie buvo ištremti (liko tik kelios šeimos), namai nugriauti. Stovėjo keletas tuščių barakų; juose ir apgyvendino lietuvius. Buvo ir kitų tautybių tremtinių: Pavolgio vokiečių (nuo 1941), keli likę gyvi kalmukai (nuo 1943; kiti, kaip ir čia atitremti lenkai, per karą išmirė nuo bado), tuoju po karo atitremtų ukrainiečių vlasovinkų. 1951 pavasarį buvo atvežta daug vakarų ukrainiečių. Visi tremtiniai kirto mišką, rąstus krovė ant Bazajichos kranto, pavasarį plukdė. Iškirtus artimesnius miškus, nuo 1950 jie buvo siuntinėjami miško darbams į tolimas kirtavietes, ten gyvendavo savaitėmis; vėliau kai kurie su šeimomis ten ir persikėlė. Mirusieji buvo laidojami Jarlykovkos kapinėse (~4 km nuo Δ). 1957 tremtiniai pradėjo grįžti į Lietuvą (tie, kurie neturėjo teisės apsigyventi Lietuvoje, išvyko į Latviją). Dabar Δ vietoje likę keli nameliai.

Iš tuo pačiu metu atitremtų žmonių 28 buvo apgyvendinti aukščiau kal-

nuose, Veršina Tortūnos miško kirtavietėje, ~8 km nuo Δ. Ten, miške, stovėjo 2 barakai, arklidės, arklininko namelis, buvo pirtis ir parduotuvė. Vienaime barake buvo apgyvendinti lietuviai, kitame apsisistodavo iš aplinkinių gyvenviečių savaitėi atvykstantys miško kirtėjai. Kelių kilometrų spinduliu aplink buvo kertamas miškas, rąstai siauruoju geležinkelio vežami žemyn prie Δ, kraunami ant Bazajichos kranto, pavasarį plukdomi į Krasnojarską. Po 4 metų ši kirtavietė panaikinta, darbininkai perkelti į Urmaną.

3-IÀSIS KILOMÈTRAS (rus. Tretij kilometr), miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Manos (buv. Šalinskojės) rj., ~70 km į p. r. nuo Krasnojarsko, ~3 km nuo Bolšoi Unguto gyvenvietės, R. Sajanų priekalniuose, Bolšaja Ungutkos (Manos deš. intakas) kair. krante; priklauso Bolšoi Unguto miško pramonės ūkiui. Per II pasaulinį karą 3-iajame Kilomet-

Tortūnas. Tremtiniai rudenį, pasibaigus miško plukdymui, valė upės vagą ir krantus (1956)

re ir netoli jo taigoje buvusiuose barakuose nuo bado ir ligų mirė daug R. Baltarusijos ir V. Ukrainos lenkų; vėliau į Δ buvo atitremta Pavolgio vokiečių ir kalnakūjų. 1948.VI – apie 150 žmonių iš Lietuvos (daugiausia nuo Anykščių, Varėnos, Vilkaviškio); jie sudarė daugumą Δ gyventojų. Visi dirbo miško ruošos darbus. Gyveno barakuose (iš pradžių jų buvo 5–6, vėliau lietuviai pasistatė daugiau). 1956–62 lietuviai grįžo į Lietuvą. Dabar Δ gerokai apleistas, kapinės užaugusios eglėmis. 1989–90 daugumos lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą.

36-ASIS KILOMETRAS (rus. Tridcat šestoi kilometr), gyvenvietė Krasnojarsko kr., Nižnij Ingašo rj., kitaip ↑ *Kopal Gorodas*.

TROFIMOVSKAS, sala Laptevų jūroje, Lenos deltoje, už Šiaurės poliaro. Priklauso Jakutijai. 1942.VIII iš Altajaus kr. į ją atgabenta ~400 Lietuvos gyventojų (lietuvių ir žydų; iš Lietuvos ištremti 1941.VI.14), po kelių dienų iš Leningrado sr. – apie 800 suomių. Δ sala tuo metu buvo negyvenama, tremtinams nebuvo jokios pastogės. Iš velėnų jie statėsi jurtas, jose gyveno labai ankštai (po 30–80 žm.). Pirmąją žiemą ~600 žmonių (lietuvių, žydų, suomių; ypač vaikų) sušalo per pūgą plytiniuose barakuose, mirė nuo bado, šalčio (tarp jų – buvęs Lietuvos žemės ūkio akademijos rektorius botanikas Vincas Vilkaitis), sirgo skorbutu, dizenterija, vidurių šiltine. Pavasarį Lietuvos gyventojų gyvų buvo likę 213 žmonių. Išsekę žmonės nepajėgė laidoti mirusiųjų, juos krovė į rietuves prie barakų; pavasarį užkasė iš Stolbų konc. stovyklos (63 km nuo Δ) atsiųsti kaliniai. 1942.XII iš į Stolbus pėsčiomis išvaryta 42 kalinių kolona (tarp jų 10 lietuvių); pakeliui žuvo (sušalo) 40 žmonių. 1943 vasarą Trofimovske buvo įkurtas žvejų kolūkis. Likę gyvi tremtiniai žvejojo Laptevų jūros pakrantėse, Trofimovske pastatė žuvų apdorojimo cechą (veikė iki 1947), septynmetę mokyklą, barakų, ligoninę, parduotuvę, įrengė ledainę. Veikė suomių vaikų prieglauda. Po karo pavieniai žmonės su valdžios leidimu (ar ir be jo) kėlėsi į Jakutijos pietus. 1949

3-asis Kilometras. 1948–58 šiame barake gyveno dešimt lietuvių šeimų (1989)

su sergančia motina į Lietuvą slapta parvyko tremtinė Dalia Grinkevičiūtė (vėliau gydytoja, parašiusi atsiminimus apie tremtį). Tremtinams išsikėlus (6-ajame dešimtmetyje), sala vėl virto negyvenama, pakrantė, kurioje buvo kapinės, nuslinko į Lenos upę. 1989 vasarą į Δ iš Lietuvos buvo nuvykusių dvi buvusių tremtinių organizuotos ekspedicijos; pastatyti 2 kryžiai: titaninis (atvežtas iš Lietuvos) ir medinis, sukaltas iš tremtinių jurtos sienų. Plačiau apie tremtinius ir jų gyvenimo sąlygas ↑ *Lenos delta*.

TROJICKAS: 1. Kaimas Krasnojarsko kr., Tasejevo rj., ~20 km į š. v. nuo Tasejevo, prie plento į Kanską, abipus Usolkos upės (Tasejevos kair. intakas). 1949.IV į Δ iš buvusios Kretingos apskrities atitremta ~20 žmonių (iš Tasejevo jie buvo atplukdyti Usolkos upe). Čia jau gyveno keletas lietuvių – buvusių polit. kalinių, paleistų iš konc. stovyklų; apie 1950 iš Rešotų konc. stovyklų atvyko dar keli. Tuo metu Δ buvo miško pramonės ūkio centras ir kolūkio centr. gyvenvietė. Joje buvo ~200 kiemų. Vienu upės krantu ėjo ~2 km ilgio gatvė, kitame buvo aikštė, sena druskos garinimo įmonė, septynmetė mokykla. Be lietuvių, gyveno tremtinių latvių (atitremti 1941). Tremtiniai dirbo druskos garinimo įmonėje, miškuose (kirto medžius, plukdė rąstus, rinko sakus), kolūkyje. Į Lietuvą dauguma grįžo 1958 (kai kurie išvyko tik 1964; keli vyrai pasiliko ten gyventi). Δ kapinėse palaidoti keli lietuviai (dauguma mirusiųjų palaidota Tasejevo kapinėse). Dabar Δ labai apleistas, miško pramonės ūkis ir kolūkis panaikinti.

2. Kaimas Krasnojarsko kr., Bolšoi Ulujaus rj., ~30 km į š. r. nuo Bolšoi

Ulujaus. 1949.IV į Δ iš Kruopių (Akmenės r.) atitremta viena šeima (6 žm.). Buvo ir viena tremtinių latvių šeima. Δ tuo metu buvo nedidelis kaimelis taigoje, kolūkis. Tremtiniai dirbo gyvulių fermoje, žiemą kirtu mišką. 1954 lietuvių šeima persikėlė į Bolšoi Ulujų.

TRŪJICKOJĖ, gyvenvietė Altajaus kr., ~70 km į p. r. nuo Barnaulo, netoli Novosibirsko–Bijsko geležinkelio, Bolšaja Rečkos (Obės deš. intakas) deš. krante; rajono centras. 1941.VII į Δ iš Lietuvos buvo atitremtos 6 šeimos (16 žm.). Dar 10 šeimų (39 žm.) atvežtos į gyvenvietę prie plytinės (vadinamuosius Kirpičikus, ~3 km nuo Δ). Tai buvo mokytojų, agronomų, valdininkų šeimos, beveik vienos moterys su vaikais (tik 3 vyrai). Tarp jų – agronomo, Lietuvos Respublikos švietimo ministro Juozo Tonkūno šeima (1954–55 čia tremtyje buvo ir jis pats), ekonomisto, istoriko Vinco Vileišio šeima. Buvo ir tremtinių lenkų (3 karininkų šeimos; 1945 jos išvyko į Lenkiją), latvių, keli kalmukai. Kai kurie Kirpičikuose gyvenantys tremtiniai dirbti eidavo į Δ (ten dirbo avalynės ir drabužių siuvyklose, grūdų elevatoriuje). Kiti (kaip ir iš Δ atvykstantys vietiniai gyventojai) dirbo Kirpičikų plytinėje, odų dirbuvėje, arklidėse, kasė sniegą nuo ge-

ležinkelio. Gyveno mediniuose namuose po kelias šeimas kambaryje. Iš pradžių vertėsi labai sunkiai, vėliau prasigyveno, įsigijo daržus, laikė karves (kelios šeimos vieną). 1942 viena lietuvių šeima buvo išvežta į Jakutiją. Nuo 1955 lietuviai gavo leidimus grįžti į Lietuvą (kai kas nelegaliai buvo išvažiuavę anksčiau). Viena šeima liko gyventi Sibire.

TRŪPINSKAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Tiumenės sr., Zavodoukovsko rj., ~40 km į š. r. nuo Zavodoukovsko; priklausė Zavodoukovsko miško pramonės ūkiui. 1948 sausio viduryje ir pabaigoje į Δ atitremta po pusę ešelono Lietuvos gyventojų. Iki vasaros jie gyveno barakuose be maisto ir uždarbio (miškai aplink Δ jau buvo iškirsti); nuo bado gelbėjo siuntiniai iš Lietuvos. Vėliau jie buvo perkelti kirsti miško į kitas to ūkio miško kirtėjų gyvenvietes: Lebediovką (~10 km į p. v. nuo Δ), Lesnoją (~20 km į š. r. nuo Δ), Sosnovką (~100 km į š. r. nuo Δ), Novyj Tapą (~90 km į š. r. nuo Δ). Tremtiniais išvykus, Δ sunyko.

TUBILIS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr. pietuose, Balachtos (buv. Daūrskojės) rj., ~110 km į p. nuo Krasnojarsko, R. Sajano priekalniuose, prie Tubilio upės (Derbinos deš. intakas); priklausė Daūrskojės miško pramonės ūkiui. Gyvenvietę įkūrė per kolektyvizaciją (apie 1931) iš Užbaikalės atitremti išbuvę rusai ūkininkai. 1948.VI.14 čia iš Lietuvos (daugiausia dabartinio Kėdainių rj.) atitremtos 39 ūkininkų šeimos (136 žm.). Vėliau iš kitų gyvenviečių atsikėlė dar 7 šeimos (16 žm.), 4 lietuviai atvyko iš konc. stovyklų; 15 žmonių iš Δ išvyko kitur. Buvo ir kitų tautybių tremtinių: apie 45 šeimos ukrainiečių (iš V. Ukrainos atitremtos 1939 ir 1950), po kelias šeimas Pavolgio vokiečių ir kalmukų (vieni atitremti 1941, kiti – 1943). Iš viso Tubilyje gyveno ~300 žmonių. Δ buvo miškais apaugusiame upės slėnyje, toli nuo kelių. Viskas, ko reikėjo gyvenvietėje (maistas, naftos produktai, metalo dirbiniai, paštas ir kita), būdavo atgabinama arkliais žiemą upės ledu, vasarą per taigą. Buvo ligoninė (10 lovų), pradinė mokykla, pirtis, parduotuvė, klubas, kal-

Tubilis. Ligoninė (1955)

vė, komendantūra. Lietuviai buvo apgyvendinti 5 ar 6 barakuose (kai kuriuose iš jų seniau buvo laikomi gyvuliai). Visi tremtiniai kirto mišką, siauruoju geležinkelio gabeno rąstus prie upių, pavasarį juos plukdė į Jenisejų. Silpnesnieji taisė kelius, ruošė malkas, prižiūrėjo arklius, šienavo (pievos už 10 km nuo Δ), dirbo kalvėje. Į Lietuvą lietuviai pradėjo grįžti 1956, nors ne visiems buvo leista joje apsigyventi (5 žmonės yra likę gyventi Sibire). 1961 geologai prie Δ surado urano rūdos, iš nesutvarkytų gręžinių ji ėmė sunktis į upelius. Dėl to apie 1965 gyventojai išsikėlė kitur; Δ sunyko, užaugo mišku. Išliko kapinės, jose palaidota 11 lietuvių. 1989–90 trijų palaikai parvežti į Lietuvą.

TUGAČO KONCENTRACIJOS STOVYKLOS veikė po II pasaulinio karo Krasnojarsko kr. pietuose, Sajanskio rj., R. Sajano kalnuose. Priklausė Krasnojarsko kr. konc. stovyklų valdybai (rus. sutrumpintai Kraslag). Δ valdyba buvo Tugače (~25 km į p. nuo Aginskajės), punktai – už 10–50 km nuo jos, daugiausia prie kalnų upelių – Matvejev Kliučė, Igilyje, Mamzoje, Kapitonovkoje, Marin Kline, Samsonovkoje. Režimas sustiprintasis. Kalėjo įvairių tautybių polit. kaliniai ir kriminaliniai nusikaltėliai. Tugače jų buvo ~1500, Matvejev Kliučė, Igilyje, Mamzoje ir Kapitonovkoje maždaug po 400, Marin Kline ~600 moterų ir ~200 paliegsių ir invalidų vyrų, Samsonovkoje ~2000 vyrų ir moterų. 1947.IX į Δ iš Lukiškių kalėjimo atvežta ~400 lietuvių, 1948 rudenį – karo belaisvių karininkų kinų, japonų, korėjiečių. Kaliniai daugiausia kirto mišką, gabeno rąstus prie upių (žiema ledkeliais, kitais metų laikais – rąstais grįstais keliais) ir plukdė į Kanską. Į darbą tekdavo eiti kasdien ~12 km. Tugače ir Kapitonovkoje prie upelių buvo įrengtos užtvankos (rąstai suvežami ir sukraunami prie upelio vagos žemiau užtvankos; ištraukus užtvankos skydus, vanduo nunešdavo juos į Kano upę). Samsonovkoje kaliniai dirbo žemės ūkio darbus.

TUGULĀNAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Jenisejsko

(buv. Jarcevo) rj., ~20 km į p. nuo Vorogovo, Jenisejaus kair. krante. 1948.VI atitremtos ~28 šeimos (82 žm.) iš dabartinių Kaišiadorių ir Prienų rj. Jos buvo apgyvendintos konc. stovyklos barakuose, kuriuose po karo buvo kalinami represuoti Raudonosios armijos kareiviai, grįžę iš vokiečių nelaisvės. Tuo metu Δ priklausė Turuchansko miško pramonės ūkiui. Tremtiniai statėsi barakus palei Tugulano upę, kirto mišką, gabeno rąstus prie upės, rišo sielius ir jų vilkstines plukdė į didesnes upes. Išskirtus arčiau buvusį mišką, daugumą tremtinių buvo perkelta į Krivliaką (~60 km nuo Δ), kiti – į Vorogovą; Δ sunyko. Išliko Δ kapinės (jose yra keletas lietuvių kapų).

TUKAČIOVAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Permės (buv. Molotovo) sr., Permės komlų auton. apygardoje, Jusvos rj., ~45 km į š. r. nuo Jusvos gyvenvietės, Isylo (Invos kair. intakas) kair. krante; miško pramonės ūkio centras. 1945.IX ir X į Δ iš įvairių Lietuvos vietų (daugiausia iš dabartinių Alytaus, Lazdijų, Marijampolės, Utenos rj.) atitremta ~80 šeimų (~300 žm.). Jos buvo apgyvendintos penkiuose buvusios konc. stovyklos barakuose. Barakų teritorija buvo aptverta aukšta lentine tvora, kampuose – sargybinių bokšteliai. Už tvoros, nedideliuose, iš rąstų sukirstuose nameliuose gyveno ~20 vietinių Permės komlų šeimų, buvo

Tukačiovas 1969

Tulūnas. Lietuviai prie pabėgių gamyklos (1950)

Tumanšetasis 1. Lietuvio tremtinio laidotuvės

traktorių remonto dirbtuvės, arklidės, valgykla. 1945 žiemą buvo atvežta ~1000 Raudonosios armijos kareivių, grįžusių iš vokiečių nelaisvės. ~150 jų buvo apgyvendinti iš lietuvių palmtame barake, kiti išvežti į kitus miško pramonės ūkius. Tremtiniai kirto mišką, gabeno rąstus prie upių, ten juos krovė, pavasarį plukdė į Invą, statė namus, ūkinius pastatus, lentpjūvę, plytinę (jose dirbo), taisė kelius. Pirmąją žiemą labai daug lietuvių mirė nuo bado ir ligų. Mirusieji buvo laidojami Tukačiovo kaimo kapinėse (žemiau upe, ~15 km nuo Δ); šilame kaime (tai buvo kolūkis) t. p. buvo tremtinių lietuvių. Iškirtus aplinkinius miškus ir išvykus lietuviams (jie pradėjo grįžti į Lietuvą 1956), Δ barakų gyven-

vietė sunyko. Δ kaimas tebėra. 1970 jo kapinėse (čia palaidota ~100 lietuvių) dail. Rimantas Dichavičius pastatė paminklą savo tėvams ir seneliui. Tais metais Tukačiove dar gyveno kelios lietuvių šeimos.

TULŪNAS, miestas (nuo 1927) Irkutsko sr., Ijos (įteka į Bratsko tvenkinį) kair. krante, prie Transsibiro geležinkelio; rajono centras. 1949.IV į Δ atvežti 3 ešelonai tremtinių iš dabartinių Panevėžio, Radviliškio, Joniškio rj. Apie pusę jų buvo išvežta į aplinkinius kolūkius ir miško pramonės ūkius, kiti palikti Tulūne. Nemažai žmonių buvo apgyvendinta keliuose buvusios konc. stovyklos barakuose kitoje upės pusėje, už 3–4 km nuo Δ, vadinamajame Gorodoke. Čia veikė medžio apdirbimo įmonė. Tremtiniai traukė iš upės rąstus, pjovė lentas ir pabėgius, krovė į vagonus. Kiti buvo įdarbinti hidrolizės gamykloje (~2 km nuo Δ). Abiejuose vietose kitų tautybių tremtinių buvo nedaug. Į Lietuvą lietuviai pradėjo grįžti apie 1958. Δ kapinėse yra daug lietuvių kapų (čia palaidota ir užsienio reikalų ministro Juozo Urbšio motina Kotryna Urbšienė). 1990 į Δ iš Lietuvos (Panevėžio) buvo nuvykusi buvusių tremtinių suorganizuota ekspedicija; daug palaikų parvežta į Lietuvą.

TUMANŠĖTAS: 1. Buvusi sakų rinkėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Nižnij Ingašo rj., ~20 km į p. nuo Rešotų geležinkelio stoties. Gyvenvietę įkūrė lietuviai, 1948.VI atitremti iš dabartinių Utenos, Molėtų, Ignalinos, Švenčionių rj. į Abalaką, Kliučių, Kurdojako gyvenvietes. 1948–49 jie miške pastatė namus (dviem šeimoms – 1 namas), į kuriuos 1949 pavasarį iš tų gyvenviečių buvo perkelta ~40 lietuvių šeimų, vasarą atvežta ~20 šeimų ukrainiečių. Δ priklausė Lebiažės miško chemijos ūkiui. Moterys ir vaikai rinko sakus, vyrai statė Birusos gyvenvietę (8–9 km nuo Δ). 1952–53 visi tremtiniai iš Δ buvo perkelti į Birusą. Jiems išvykus, Δ sunyko. Išliko Δ kapinės; 1990 kai kurių lietuvių tremtinių palaikai parvežti į Lietuvą.

2. Kaimas Irkutsko sr., Taišeto rj., ~40 km į p. v. nuo Taišeto, Tumanšeto

upės (Biriškos kair. intakas) deš. krante. 1948.VI.13 į Δ iš dabartinio Mažeikių r.j. atitremtos 4 ūkininkų šeimos. Δ buvo nemažas kaimas, apylinkės ir kolūkio centras. Jame buvo ~150 namų, septynmetė mokykla, paštas, ligoninė, 3 parduotuvės. Dabar Δ beveik sunykęs – 1990 jame buvo likę 6 namai; apylinkės centras, paštas ir mokykla perkelti į Vengerkos kaimą (~5 km į v. nuo Δ).

TUNGUSKĀ, kaimas Krasnojarsko kr., Nižnij Ingašo r.j., ~60 km į š. r. nuo Nižnij Ingašo ir Transsibiro geležinkelio; priklausė Lebiažės miško chemijos ūkiui. 1948.VI į Δ iš dabartinių Molėtų, Ukmergės, Utenos, Zarasų r.j. atitremta ~100 žmonių. Buvo ir tremtinių Pavolgio vokiečių, ukrainiečių, latvių, estų. Vietiniai gyventojai rusai ir tremtiniai gyveno labai vargingai. Kaime buvo pradinė mokykla, parduotuvė. Lietuviai buvo apgyvendinti tuščiuose senuose nameliuose. Ilgainiui jie nusipirko gyvulių, įsitaikė daržus. Visi tremtiniai rinko sakus (į darbą kasdien eidavo 6–7 km). 1957 lietuviams leista grįžti į Lietuvą. Δ kapinėse yra lietuvių kapų.

TUNGŪSKIJ BŪRAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Tomsko sr., Asino r.j., ~50 km į v. nuo Baturino; priklausė Lajaus miško pramonės ūkiui. 1951.XI į Δ atitremta 250–300 ūkininkų šeimų iš dabartinių Marijampolės, Alytaus, Lazdijų, Panevėžio, Pasvalio r.j. 1952.II atvežta dar ~20 žmonių (daugiausia pavienių). Δ gyvenvietė – tai kelios seniai statytos trobelės (jose gyveno vietiniai rusai) ir 9 naujesni barakai taigoje, prie Kailuškos upelio; buvo parduotuvė, mokykla, pirtis, klubas, kepykla. Tremtiniai tiesė siaurąjį geležinkelį per taigą nuo Baturino, kirtė mišką (į kirtavietes kasdien eidavo ~10 km), krovė rąstus į vagonus platformas, gabeno juos prie Čiulymo upės, rišo ir plukdė sielius. Pirmąją žiemą gyveno barakuose ir mokykloje po kelias šeimas kambaryje. Pavasarį kai kurios šeimos buvo perkeltos į Angos gyvenvietę (~20 km nuo Δ). 1954 visi tremtiniai iš Δ buvo perkelti į miško kirtavietę, vadinamą „Pirmuoju tašku“ (rus. Pervaja točka, 4–5 km nuo Δ); Δ buvo

Tunguska. Lietuvių būrelis

panaikintas, pastatai nugriauti. „Pirmame taške“ tremtiniai pasistatė namelius, kirtė mišką; jį imta vadinti Tunguskij Boru. 1956–59 beveik visi lietuviai iš Δ išvyko į Lietuvą (liko 2 šeimos; vėliau 2 žmonės, nepriregistruoti Lietu-

Tunguskij Boras. Vadinamasis Pirmasis taškas 1951

Tunguskij Boras. Maldos kambarys, įrengtas tremtinio būte (1956)

Tūra. Onutė Tamulevičiūtė ir Aldona Saveikytė prie savo barako (1955)

voje, vėl grįžo į Δ). Dabar ta vieta, kur buvo senasis Δ, užaugusi mišku. Išliko tik jo kapinės. Jose yra 36 lietuvių kapai (dar ~10 lietuvių vaikų iš Δ palaidoti Baturine). 1990 į Δ buvo nuvykusi Lietuvos polit. kalinių ir tremtinių sąjungos ekspedicija. Jos dalyviai Δ kapinėse pastatė metalinį kryžių Tunguskių Bore mirusių tremtinių atminimui (autorius Balys Gasiūnas), 10 tremtinių palaikus parvežė į Lietuvą. Dar trijų tremtinių palaikus 1989–91 parvežė mirusiųjų giminės.

TŪRĀ, Lesobaza Tūra, buvusi gyvenvietė (dabar Tiumenės miesto dalis) Tiumenės sr. ir rj., Tūros (Tobolo kair. intakas) deš. krante. 1947.XII į Bukino kaimą (~3 km nuo Tiumenės ir Δ) iš dabartinių Varėnos, Marijampolės, Alytaus, Kauno rj. atitremta ~40 šeimų. Buvo ir tais pačiais metais atitremtų kalmukų, totorių, estų, latvių. Dvejus metus lietuviai gyveno pas vietinius žmones, per tą laiką pasistatė barakų ir apsigyveno juose po 3–4 šeimas kambaryje. Dirbo Tūroje: traukė iš vandens upe atplukdytus rąstus, krovė juos į vagonus, baržas, statė barakus. Δ daugelyje vietų turėjo savo skyrius. 1949 beveik visi tremtiniai iš Bukino buvo perkelti į Δ. Dauguma lietuvių į Lietuvą grįžo 1958. 1989 kai kurių Δ kapinėse palaidotų lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą.

Turočiakas. Lietuvės tremtinės su vaikais prie Bijos upės (1946 vasara)

TURĖCKAS, kaimas Krasnojarsko kr., Bolšoi Ulujaus rj., prie Bolšoi Ulujaus upės (Čiulymo deš. intakas). 1949.IV į Δ iš dabartinio Akmenės rj. atitremtos 7 ūkininkų šeimos (20 žm.); tarp tremtinių – Lalų šeima (sūnus Jonas Lalas vėliau tapo aktoriumi). Tuo metu Δ buvo nusikurdusio kolūkio centr. gyvenvietė. Kaimas gatvinis, nutįsęs upės pakrante. Jame buvo ~80 kelmų, pradinė mokykla, klubas. Tremtiniai dirbo lauko darbus, gyvulių fermose, bityne (Kosto Lalo prižiūrėjimas jis padidėjo iki 80 avilių). Lietuviai gana greit prasigyveno, prisitaikė prie atšiaurių Sibiro klimato sąlygų. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1956. Δ kapinėse yra trijų lietuvių kapai.

TURĖNSKAS (iki 1600 **Jepančinas**), miestas Jekaterinburgo (buv. Sverdlovsko) sr., prie Tūros upės; rajono centras. XIX amžiuje – dekabristų tremties vieta. 1948 pabaigoje į Δ iš Vilniaus persiuntimo kėlėjimo atvežta ~1000 polit. kalinių (vyrų ir moterų). Moterys ir dauguma vyresnio amžiaus vyrų buvo palikta Turinske, kiti išskirstyti į konc. stovyklas, išsimėčiusias taigoje Δ apylinkėse (Novoje Markine, Staroje Markine, Podgorne ir kitur; kai kuriose iš jų jau buvo to paties ešelono lietuvių). Kaliniai dirbo miško ruošos darbus. Išskirtus miškus vienoje vietoje, buvo statomos naujos konc. stovyklos giliau taigoje, kaliniai perkelti į jas. 1949 pabaigoje visi polit. kaliniai iš miško kirtaviečių buvo suvežti į Δ, iš čia išgabenti į Kazachijos konc. stovyklas (Dubovką, Aktasą, Šerubai Nūrą ir kitas).

TUROČIĀKAS, gyvenvietė Altajaus kr., Kalnų Altajaus (iki 1948 Ojrotų) auton. srityje, Altajaus kalnų priekalniuose, Bijos (Obės deš. intakas) deš. krante; rajono centras. 1941 vasarą į Δ iš Bijsko atvežta ~100 žmonių (iš Lietuvos, daugiausia Suvalkijos, ištremti 1941.VI.14). Tai buvo mokytojų, valdininkų, karininkų šeimos; daugelio šeimų vyrai dar Lietuvoje buvo atskirti ir išvežti į konc. stovyklas. Δ tuo metu buvo nemaža gyvenvietė. Namai mediniai, vienaaukščiai. Buvo vidurinė mokykla, poliklinika, ligoninė, kolūkio, miško pramonės ūkio kon-

toros, „Sojuzzoloto” tresto aukso kasyklų tiekimo bazė. Aplink – taiga. Tremtiniai dirbo tuos pačius darbus kaip ir vietiniai gyventojai: miškuose kirtė medžius, plukdė rąstus, rinko kedro riešutus, uogas, beržo tošį (iš jos buvo gaminami altajietiški indai), dirbo kolūkyje, vėlė veltinius, siuvo, mezgė. Ir į miškus, ir į laukus kasdien eidavo po kelis ar keliolika kilometrų, kėlėsi per sraunią Bijos upę. Iš pradžių Lietuvos tremtiniai gyveno keliuose nešildomuose nameliuose Δ pakraštyje, žiemai buvo perkelti pas vietinius žmones. Gyveno labai sunkiai, badavo. 1942 vasarą ~50 žmonių buvo išvežta į Jakutijos šiaurę (prie Laptevų jūros), 1951 viena šeima išsikėlė pas kitur išstremtus šeimos narius, kita giminių pastangomis išvyko į tėvynę. 1956 dauguma likusiųjų grįžo į Lietuvą (keli, sukūrę mišrias šeimas, liko gyventi Sibire). Δ kapinėse yra 5 lietuvių tremtinių kapai. Vilniaus tremtinių bendrijos rūpesčiu 1990.VIII prie kaimo, ant kalvos, vadinamos Turočiako kalnu, buvo pastatytas kryžius 1941–55 Altajaus krašte kentėjusių ir žuvusių tremtinių lietuvių atminimui (projekto autorius Vytautas Tarasonis); maždaug po 10 dienų kryžius buvo piktadarių nugriautas.

TURUKTÀ, miško kirtėjų gyvenvietė Jakutijoje, Lensko rj., ~90 km į p. r. nuo Lensko (iki 1963 Muchtuja), Lenos kair.

krante, daugiamečio įsalo zonoje; Lensko miško pramonės ūkio skyrius. 1942.IX į Δ iš Altajaus krašto atgabenta nemažai Lietuvos tremtinių (iš Lietuvos išstremti 1941.VI.14). 22 lietuvių ir 5 žydų šeimos (102 žm.) buvo paliktos Turuktoje, kiti išsiųsti į keletą Muchtijos (taip tuo metu vadinosi Lenskas) miško pramonės ūkio skyrių – Niują, Saldykiolį (15–45 km į š. v. nuo Δ) ir kitus. Tremtiniai daugiausia inteligentai (mokytojų, gydytojų, valdininkų šeimos) nuo Ukmergės, Marijampolės, Vilkaviškio, Šakių, Šiaulių, Rokiškio, Kauno, Kėdainių; tarp jų – Lie-

Turočiakas. Vilniaus ekspedicijos dalyviai prie pastatyto kryžiaus (1990)

tuvos tarybos ir 1936–40 Seimo narys Jonas Jakimavičius (1945 Turuktoje ir mirė). Buvo ir 1941–42 atitremtų suomių ir vokiečių iš Leningrado sr., Pavolgio vokiečių. Δ buvo nedidelis kaimelis taigoje, ant aukšto Lenos kranto, su keliolika lūšnelių ir keliais barakais. Greta jo (~1 km) – miško pramonės ūkio gyvenvietė (į ją Lietuvos gyventojai ir buvo atvežti). Turėjo poskyrius Džerbą ir Kliučiką. Turuktoje buvo septynmetė mokykla, klubas, felčerių punktas, pirtis, lentpjūvė, didelės arklidės. Vietiniai gyventojai – rusai, ukrainiečiai, jakutai. Kelečius metus Lietuvos tremtinių šeimos, kuriose buvo daugiau darbingų žmonių, gyveno barakuose taigoje (15–25 km nuo Δ). Ten jie kirto mišką, pjovė rąstus, gabeno juos prie upės ir plukdė; vėliau persikėlė į Δ. 1944 kelios šeimos buvo perkeltos į Saldykiolį. 1946 dar kelios – į Niują. Kiti 1957 pradėjo grįžti į Lietuvą. 1990 į Δ iš Lietuvos (Vilniaus) buvo nuvykusi buvusių tremtinių suorganizuota ekspedicija. Jos dalyviai Δ kapinėse (jose palaidota ~15 lietuvių) pastatė apie 3 m aukščio medinį kryžių ten mirusių lietuvių atminimui, sutvarkė kapus.

TVĖROGOVAS, kaimas Krasnojarsko kr., Jemeljanovo rj., ~20 km į š. v. nuo Krasnojarsko, Kačios (Jenisejaus kair. intakas) kair. krante; kolūkio centr. gyvenvietė. 1951 į Δ atitremtos 5 šeimos iš da-

bartinių Ignalinos, Zarasų rj. Kaime buvo ~50 kiemų; be Lietuvos gyventojų, buvo tremtinių Pavolgio vokiečių, kalmukų, seniai atitremtų latvių. Visi dirbo kolūkyje. 1958 lietuviams išvykus į Lietuvą, į Δ atsikėlė Kardačinos kaimo gyventojai.

UCHTÀ, miestas (nuo 1943; iki tol – Čibju gyvenvietė) Komijoje, prie Kotlaso–Vorkutos geležinkelio. Prie Δ gaunama nafta ir dujos. 1929 į Δ vietovę prie Čibju upės atvežti pirmieji kaliniai (toje vietoje tada buvo tik 2 trobelės). Jie pradėjo statyti konc. stovyklą, buvo įkurta Uchtos ir Pečioros konc. stovyklų grupė (rus. sutrumpintai Uchtpečlag). 1930 buvo išgręžtas pirmasis naftos gręžinys. 1931 pradėta statyti Čibju gyvenvietė, imtas tiesti kelias į Ust Vymę. Buvo atgabename vis daugiau kalinių. Uchtpečlagas nuolatos augo. 1938 jis buvo pertvarkytas, atskirta Uchtos ir Išmos konc. stovyklų grupė (Uchtižmlag). Uchtoje buvo abiejų konc. stovyklų grupių valdyba. Po II pasaulinio karo Δ mieste ir apylinkėse veikė 24 konc. stovyklos; jose vienu metu kalėjo ~30 tūkstančių kalinių (tarp jų daug moterų; buvo konc. stovykla motinoms su vaikais). Veikė kalinių persiuntimo punktas, ligoninė. Kaliniai dirbo naftos verslovėse, plytinėje, kirto mišką. Lietuvių Δ konc. stovyklose kalėjo nuo 1941; jų buvo beveik visuose punktuose. Δ dramos teatre (įkurtas 1940) vaidino aktoriai kaliniai, tarp jų dainininkas Balys Radžius; dirbo dail. Boleslovas Motuzamatuzevičius. Atlikę bausmes konc. stovyklose, kaliniai į Δ dažnai būdavo atsiunčiami tremčiai. Kai kurie joje gyvendavo, kol nebuvo leidžiama grįžti į tėvynę. 1953–56 Uchtoje gyveno ~200 žmonių iš Lietuvos. Miesto kapinėse tebėra išlikusių lietuvių kapų.

UCHTOS IR IŽMOS KONCENTRACIJOS STOVYKLŲ GRUPĖ (rus. sutrumpintai Uchtižmlag) veikė 1938–53 Komijos centrinėje ir šiaurinėje dalyje, Uchtos, iš dalies Sosnogorsko, Vuktylo, Pečioros ir Trojicko Pečiorsko rajonuose. Įkurta vietoj 1929–38 veikusios Uchtos ir Pečioros konc. stovyklų grupės (rus. sutrumpintai Uchtpečlag). Centras Uchtoje. Po II pasaulinio karo Δ turėjo ~70

Uchta. Buvę Intos konc. stovyklų polit. kaliniai lietuviai tremtyje (1955)

konc. stovyklų punktų (olpų), bazių, kolonų; juose vienu metu buvo ~170 tūkstančių kalinių (vyrų ir moterų), iš jų (nuo 1941) ~2000 lietuvių (vien 1947 Uchtoje palikti 4 ar 5 vagonai polit. kalinių, vežamų iš Vilniaus į Vorkutą). Kaliniai dirbo naftos, dujų, asfalto, urano suodžių, radioaktyviojo vandens paieškose, gavybos ir perdirbimo įmonėse (gręžė gręžinius, kasė šachtas, jose dirbo; darbas 3 pamainomis), kirtio mišką, plukdė sielius. Gyveno žeminėse, barakuose labai ankštai. Daug kalinių žuvo, dirbdami labai kenksmingomis sveikatai sąlygomis, ypač urano suodžių (Krutajos ir Sosnovkos gyvenvietėse), radioaktyviojo vandens (Vodno gyvenvietėje) gavyboje, Jaregos naftos šachtoje (Šulinyje). Daug jų buvo sušaudyta Uchtarkoje (netoli Uchtos). Iki 5-ojo dešimtmečio vidurio su kaliniais buvo atliekami radioaktyviojo vandens gydomųjų savybių tyrimai. Čia yra kalėję Konstantinas Rokosovskis (vėliau SSRS maršalas), ukrainiečių rašytojas Ostapas Višnia, lietuvių dailininkas komunistas Boleslovas Motuza-Matuzevičius. Oficialiai Δ panaikinta 1953, tačiau jos konc. stovyklos veikė dar daugelį metų.

UČIUMO AVININKYSTĖS TARÝBINIS ŪKIS Krasnojarsko kr., Užūro rj., ~20 km į p. v. nuo Užūro, Kačios stepės p. dalyje. Netoliese, prie Učiumo kalnų ežero, yra Ozero Učiumo kurortas. 1949.IV į Δ atitremta ~200 žmonių iš dabartinių Lazdijų, Trakų, Ukmergės rj., 1952 rudenį – dar ~70 žmonių iš Žemaitijos. Apie 80 žmonių buvo apgyvendinta centrinėje ūkio gyvenvietėje, kiti – keturiose jo fermose ir vienkiemiuose (2–15 km nuo Δ). Ūkis vertėsi veisline avininkyste, laikė arklius, augino kviečius. Be lietuvių, buvo ir kitų tautybių tremtinių – Pavolgio vokiečių, kalmukų. Lietuviai dirbo lauko darbus, prižiūrėjo avis. Iš pradžių jie gyveno labai skurdžiai, badavo, vėliau pradėjo geriau uždirbti, įsigijo gyvulių. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1956. Kapinėse yra palaidota lietuvių.

UIGĀTAS, gyvenvietė Irkutsko sr., Tulūno rj., ~45 km į p. nuo Tulūno, Kirėjaus (Ijos deš. intakas) deš. krante; priklauso

Kirėjaus (iki 1951 Tulūno) miško kirtimo ir transportavimo ūkiui. 1949.IV į Δ iš dabartinių Panevėžio, Pasvalio, Biržų, Ukmergės rj. atitremta 51 šeima (188 žm.). Δ buvo nedidelė barakų gyvenvietė, apsupta miškų ir pelkių. Tremtiniai kirtio mišką (kirtavietės buvo už 15–25 km nuo Δ), vežė rąstus prie upių, plukdė sielius. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1956. 1989–1990 kai kurių Δ kapinėse palaidotų lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą.

UJĀLAS, gyvenvietė Tadžikijoje, Vachšo slėnyje, Kurgan Tiubės sr., Kuibyševsko rj., ~10 km į š. v. nuo Kuibyševsko. 1945 birželio mėn. į Δ atvežtas ešelonas tremtinių iš Lietuvos. Iš čia jie buvo išskirstyti į Kuibyševsko rj. kolūkius (↑ Vachšo

Učiumo avininkystės tarybinis ūkis: viršuje – tremtiniai lietuviai prie avidės; žemiau – iš tolimų plevų jaučiais vežamas šienas avims

slėnys). Vėliau kelios dešimtys (daugiausia jaunimas) sugrįžo į Δ. Jie dirbo medvilnės valymo fabrike, mašinų ir traktorių stotyje. 1955–56 nutremimas panaikintas. Buvusi Lietuvos tremtinių kapinių vieta dabar išarta, užsėta medvilne.

UJĀNAS, kaimas Irkutsko sr., Kuitūno r.j., ~20 km į r. nuo Kuitūno, prie Okos ir Alkos santakos; kolūkio centr. gyvenvietė. 1949.IV.11 į Δ iš dabartinių Anykščių, Molėtų, Ignalinos, Švenčionių, Zarasų r.j., Kauno miesto atitremtos 28 šeimos (~130 žm.). Buvo ir tremtinių estų (10–15 žm.). Kaimas senas, nemažas, gražioje vietoje. Vasarą tremtiniai dirbo lauko darbus, šienavo pievose už Okos upės (ten savaitėmis gyvendavo žolėmis dengtose palapinėse). Žiemą vyrai ir moterys dirbo miško ruošos darbus (į kirtavietes kasdien eidavo ~15 km). Atlygini-

mo už darbą beveik negaudavo, badavo. Nuomojo kambarius pas vietinius žmones. Vėliau įsigijo daržus, gyvulių. 1953 viena šeima buvo perkelta į Muzaniko kaimą (~15 km į š. v. nuo Δ). 1958–60 lietuviai grįžo į Lietuvą. Δ kapinėse yra palaidota 10 lietuvių.

UKRĀINSKIS, gyvenvietė Altajaus kr., Kosichos r.j. ↑ *Kosichos cukrinių runkelių tarybinis ūkis*.

ULJĀNOVAS, kaimas Komijoje, Ust Kulomo r.j., ~40 km į š. v. nuo Ust Kulomo kaimo, Vyčegdos deš. krante. Iki 1941 netoli jo veikė Ust Nemo konc. stovyklų grupės (rus. sutrumpintai Ustnemlag) ūkio skyrius. 1941.VII jo pastatuose buvo apgyvendinta ~30 šeimų, atitremtų iš Lietuvos. Tremtiniai dirbo žemės ūkio darbus, ruošė malkas garlaiviams. Vien 1942 nuo dizenterijos mirė 11 žmonių. Moteris su vaikais buvo pabėgusi į Lietuvą (sugauti, nubausti). 1958 nutremimas panaikintas.

ULUŽĀJUS, gyvenvietė Altajaus kr., Kalnų Altajaus (iki 1948 Oirotų) auton. srityje; gyvulininkystės taryb. ūkio centras. 1941.VII į Δ iš buvusių Šakių, Vilkaviškio apskričių atitremta lietuvių šeimų (moteris, vaikai, seneliai; šių šeimų vyrai dar Lietuvoje atskirti ir išvežti į konc. stovyklas). Gyvenvietė kalnuose, į ją nuvykti buvo galima tik arkliais (raitomis). Vietiniai gyventojai – altajai (oirotai), išlaikę savo senąsias tradicijas. Lietuviai dirbo lauko darbus, ganė karves, arklius, ruošė pašarus (šienavo, gamino silosą). Daug jų mirė (ypač pirmaisiais tremties metais) nuo bado, šalčio, dėmėtosios šiltinės. 1942 vasarą kelios šeimos buvo išvežtos prie Laptevų jūros, 1947 keli žmonės buvo pabėgę į Lietuvą (sugauti, nubausti). 1949 atvežta daug moldavų. Vėliau kai kurios lietuvių šeimos persikėlė į miestus (Gorno Altajską, Bijską). 1955 Ulužajuje gyveno 11 lietuvių. Į Lietuvą jie grįžo apie 1958.

UNĖRAS, kaimas Krasnojarsko kr., Sajanskio r.j., ~20 km į š. v. nuo Aginskojės, prie Aginskojės–Zaoziorno plento. Jį įkūrė per kolektyvizaciją (apie 1929) ati-

Ujanas. Aleksandra Ivonytė, Emilija Kurkutė ir Elena Vaitkevičienė prie savo namo (1951)

Ujanas. Raupelių šeima išvyksta į Lietuvą (1958)

tremti rusai ūkininkai. 1949.IV.19 į Δ iš buvusios Telšių apskrities atitremtos 9 ūkininkų šeimos (33 žm.). Δ buvo nemažas kaimas, kolūkio ir apylinkės centras. Įsikūręs stepėje, prie Kliučo upelio. Jį sudarė dvi ~1,5 km ilgio gatvės; viena buvo vadinama 1-ąja brigada, kita – 2-ąja. Kaimo centre stovėjo grūdų sandėliu paversta cerkvė, buvo dešimtmetė mokykla, kelių lovų ligoninė, ambulatorija, paštas, klubas, parduotuvė, valgykla. Vietiniai gyventojai – rusai (~200 šeimų); buvo ir tremtinių – po kelias ukrainiečių, Pavolgio vokiečių, kinų šeimas. Visi dirbo lauko darbus, prižiūrėjo gyvulius, statė fermas ir kitus pastatus, kirtė mišką (statyboms). Lietuviai buvo apgyvendinti tuščiuose nedideliuose nameliuose be langų ir durų; juos susistremonavo, įsigijo gyvulių, įsitaisė daržus. 1956–1957 grįžo į Lietuvą. Δ kapinėse buvo palaidoti du lietuviai; abiejų palaikai 1990 parvežti į Lietuvą.

UNŽOS KONCENTRACIJOS STOVYKLŲ GRUPĖ (rus. sutrumpintai Unžlag) veikė 1930–56 Nižnij Novgorodo (buv. Gorkio) sr., Semionovo rajone. Valdėba Suchobezvodnojės geležinkelio stoties gyvenvietėje, ~90 km į š. r. nuo Gorkio (dabar Nižnij Novgorodas). 1952 Δ turėjo ~50 punktų, išsimėčiusių miškuose palei Unžos upę (Kerženeco kair. intakas). Juose vienu metu kalėdavo ~55 tūkstančiai kalinių (vyrų ir moterų). Pagrindinis jų darbas – miško ruošą; kai kurie kaliniai dirbo plytinėse, medžio ir metalo apdirbimo cechuose, siuvyklose, tiesė geležinkelį. 1940–41 į Δ buvo atvežta polit. kalinių lietuvių. Beveik visi jie mirė nuo bado, šalčio, ligų, nepakeičiamo darbo (dirbdavo po 16–18 val. per parą, be poilsio dienų). Po 1944 vienu metu Unžos konc. stovyklose kalėdavo po 700–800 lietuvių vyrų ir moterų. Tarp kalinių – kapitonas Antanas Verksnys ir Juozas Navikas; 1953 kalėjo Dalia Grinkevičiūtė (vėliau gydytoja, atsiminimų autorė), Stasys Žukauskas (rašytojo Antano Vienuolio sūnus).

UPRAVLĖNIJE LAGERĖI POLIARNOGO URĀLA ↑ *Poliarinio Uralo koncentracijos stovyklų valdyba.*

„URĀLSKIJ RABŪČIJ“, kolūkis Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje. Jam priklausė ↑ *Bacha Jaus I ir II* kaimai.

URĀLSKIS, buvusi barakų gyvenvietė Tiumenės sr., Jarkovo (buv. Balkalovo) r.j., ~25 km į š. r. nuo Jarkovo, prie Tobolsko–Tiumenės plento. 1950 į neižengiamą taigą iš Bačialino (~20 km į š. v. nuo Δ) ir kitų vietų atkelta ~15 lietuvių tremtinių šeimų (iš Lietuvos ištremti 1947.XII.19). Tremtiniai čia pastatė barakus, medžio apdirbimo įmonę, joje dirbo (plovė lentas, gamino šautuvų buožes, laivų turėklus, rankenas bei kita). Jiems grįžus į tėvynę, apie 1959 gyvenvietė buvo panaikinta.

URMĀNAS, miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Beriozovkos (buv. Sovetskio) r.j., ~50 km į p. r. nuo Magansko (Transsibiro geležinkelio stotis), R. Sajanų priekalniuose, Manos (Jenisejaus deš. intakas) deš. krante. Priklausė Sovetskio miško pramonės ūkiui (centras Maganske). 1951–52 iš kitų šio ūkio gyvenviečių – Prijskovajos (~20 km nuo Δ) ir Veršina Tortūno – į Δ atkelta ~50 lietuvių, iš Lietuvos (daugiausia buvusios Joniškio apskrities) ištremtų 1948.V.22. Kol įsikūrė, jie gyveno palapinėse ir barakuose po 5–6 šeimas; vėliau pastatė daugiau barakų ir nedidelių namelių,

Uneras. Lietuviai ir vietinė mergina rusė iš laukų į fermas veža pašarus (1954)

Tremtiniai lietuviai
dirba **Urmano** apy-
linkių miškuose

Urmanas 1953

parduotuvę, valgyklą, pirtį. Buvo lentpjūvė. Senieji Δ gyventojai (žvejai ir medžiotojai) gyveno lūšnelėse kiek toliau prie upės. 1953 į Δ buvo atitremta ~30 vakarų ukrainiečių šeimų, 1954 – baltarusių. Δ buvo toli nuo kelių, su kitomis gyvenvietėmis buvo susisiekiama upėmis arba pėsčiomis (raitomis) per taigą. Tremtiniai kirto ir plukdė mišką (į darbą kasdien eidavo po 6–7 km). Nutrėmimas buvo panaikintas 1958. Lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą, nors ne visiems buvo leista joje apsigyventi. Tremtiniais išvykus, gyvenvietė labai sunyko. 1990 Urmane dar gyveno vienas lietuvis. Visų Δ kapinėse palaidotų lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą.

USPENSČAS, Uspensko kasyklos (rus. Прииск Успенский), auksakasių gyvenvietė Irkutsko sr., Bodaibo rj., ~55 km į š. nuo Bodaibo miesto, Kropotkino kalnuose, amžinojo įšalo zonoje. 1949.IV į Δ atgabenta Lietuvos gyventojų, pavieniai žmonės atvykdavo ir vėliau. Δ buvo nedidelė gyvenvietė netoli Bodaibo upės. Jos gyventojai – įvairių tautybių tremtiniai (~500 žm.). Vieni dirbo pačiame Uspenske (daugiausia vandens čiurkšle plovė iš žemių auksą), kiti eidavo į Vasilevsko aukso kasyklas (~4 km nuo Δ), arba Ekskavatoriaus gyvenvietę (~6 km į š. nuo Δ); pastarojoje (daugiausia statybose) dirbo 12 lietuvių.

UST ABAKĀNAS, gyvenvietė Chakasijoje, ~15 km į š. nuo Abakano, Jenisejaus kair. krante; rajono centras. 1948.VIII į Δ iš Maklakovo (dabar Lesosibirskas) laivu atplukdyta ~50 lietuvių šeimų (iš dabartinio Marijampolės rj. ištremtos 1948.V.22), 1949 atitremta ~30 šeimų iš Žemaitijos; daugiausia kaimo žmonės. Δ – nedidelė gyvenvietė V. Sajano priekalniuose. Buvo medžio apdirbimo kombinatas (beveik visi Δ gyventojai jame ir dirbo), mokykla, vaikų darželis, turgus. Vietiniai gyventojai daugiausia rusai, chakasų buvo nedaug. Be lietuvių, buvo per karą atitremtų ukrainiečių, Pavolgio vokiečių (~200 šeimų). Lietuviai iš pradžių gyveno trijuose barakuose po kelias šeimas kambaryje; vėliau šeimos gavo atskirus kambarius. Vasarą už ke-

Uspensko lietuviai tremtiniai (1950.V.8)

Uspensko lietuviai stato baraką Ekskavatoriaus gyvenvietėje (1950 liepa)

Ust Abakanas. Lietuvių kapai (1950)

lių kilometrų nuo namų pasisodindavo daržovių. Po 1956 Ust Abakane apsigyveno iš Igarkos atsikėlusieji lietuviai, kuriems nebuvo leidžiama išvykti į Lietuvą. 1954–55 iš Δ į Lietuvą grįžo tremtinių vaikai, 1956–57 – ir suaugusieji. Δ kapinėse yra lietuvių kapų. Černogorskije Kopių gyvenvietėje (dabar Černogorskas, ~6 km į p. v. nuo Δ) veikė konc. stovykla; tarp kalinių buvo ir lietuvių.

USTĀNOVAS, buvęs kaimas Krasnojarsko kr., Jemeljanovo rj.; dabar ↑ *Jemeljanovo* miesto tipo gyvenvietės dalis.

UST BALĖJUS, kaimas Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Bochano rj. (buv. Irkutsko sr., Kirovo rj.), ~30 km į p. r. nuo Olonkų, Angaros ir Balėjaus deš. krante; ties Δ Balėjus įteka į Angarą. 1949.III į Δ atitremtos 7 šeimos (22 žm.) iš Vilniaus ir dabartinio Širvintų rj. (ūkininkai, tarnautojai, studentai). Vietiniai gyventojai rusai (jų buvo ~40 šeimų) gyveno labai skurdžiai. Lietuvos tremtiniai dirbo įvairius darbus Δ kolūkyje. 1950 vienas tremtinys už tai, kad organizavo pabėgimą į Lietuvą, buvo išvežtas į Bodaibo aukso kasyklas. 1956 keturios šeimos išvyko į Lenkiją, kiti 1958 grįžo į Lietuvą, nors leidimo gyventi joje ir negavo.

UST BERIOZOVKA, kaimas Krasnojarsko kr., Nazarovo rj., ~30 km į p. v. nuo Nazarovo, ~10 km į v. nuo Ačinsko–Abakano geležinkelio, Serežo (Čiulymo kair. intakas) kair. krante; kolūkio centr. gyvenvietė. 1951.X.14 į Δ iš dabartinių Raseinių, Tauragės, Šilutės rj. ir miestų atitremtos 7 šeimos (28 žm.). Lietuviai bu-

vo apgyvendinti pas vietinius žmones. Jie dirbo lauko darbus, šienavo, žiemą kirtė mišką. Mirė 3 maži vaikai. Jie palaidoti Nazarovo kaimo kapinėse. Į Lietuvą tremtiniams leista grįžti 1956.

UST ČIČKAJŪLAS, buvusi gyvenvietė Tomsko sr., Pervomaiskojės (buv. Pyškino Trojicko) rj., ~75 km į š. v. nuo Asino, prie Čiulymo ir Čičkajulo santakos. 1948.II į Δ iš dabartinių Plungės, Klaipešos rj. atitremta 17 ūkininkų šeimų (64 žm.), 1952 dar 3 lietuvių šeimos atkeltos iš kitų tremties vietų. Tuo metu ten lūšnelėse gyveno maždaug tiek pat rusų (atitremti apie 1930). Buvo ir užsiverbavusių darbininkų (tai daugiausia iš kalėjimų paleisti žmonės). Lietuviai buvo apgyvendinti barakuose (prie jų vėliau jie įsirengė daržus). Jie daugiausia plukdė mišką: Čičkajulo upėje ties Δ buvo padaryta užtvara, kuri sulaikydavo upe atplukdytus rąstus. Čia tremtiniai juos skirstydavo pagal atžymas, rišdavo sielius, plukdydavo Čiulymo upe į Obę; ten medžius traukdavo iš vandens, kraudavo į baržas ir veždavo į Tomsko lentpjūves. Į Lietuvą pirmieji lietuviai išvyko 1956, dauguma – 1957–58 (keli liko gyventi Sibire). Ust Čičkajule mirė (ar žuvo miško darbuose) 8 lietuviai. Jie buvo palaidoti Apsagačevo kapinėse (~3 km į v. nuo Δ).

UST ĮLYČIUS, kaimas Komijoje, Trojicko Pečioros rj., ~40 km į p. r. nuo Trojicko Pečiorsko, prie Pečioros ir Įlyčiaus santakos; kolūkio, apylinkės ir Verchne Pečioros miško pramonės ūkio centr. gyvenvietė. 1945.XII į Δ iš Prokovizbožo miško kirtimo punkto buvo atkelti 9 lietuviai tremtiniai. Iki 1949 iš įvairių tremties vietų atvyko dar 21 žmogus, tarp jų – Vytautas Koncevičius (žuvo Vilniuje per 1991 Sausio įvykius) su motina. Tuo metu Δ buvo apylinkės centras; veikė paštas, pradinė mokykla. Su kitomis gyvenvietėmis buvo galima susisiekti upėmis (vasarą valtėmis, žiemą – rogėmis). Vietiniai gyventojai komiai (jų buvo ~50 kiemų) dirbo kolūkyje. Buvo kelios rusų tremtinių šeimos. Lietuviai pasistatė barakus ~1 km už kaimo. Čia jie kirtė ir plukdė mišką. Pirmaisiais tremties me-

Ust Beriozovka. Auškalnių šeimą į Lietuvą išlydi Nazarovo lietuviai (1956 ruduo)

tais žmonės badavo; kelios šeimos mirė badu. Vėliau kiek prasigyveno, įsitaisė daržus, gyvulių. 1946 vienas lietuvis buvo nuteistas 5 metus kalėti konc. stovykloje už tai, kad nėjo balsuoti. Į Lietuvą grįžti lietuviai leidimus gavo 1957–1960. Δ kapinėse palaidoti 5 ar 6 lietuviai. 1990 vienos tremtinės palaikai parvežti į Lietuvą.

USTIUGAS, kaimas Krasnojarsko kr., Jemeljanovo rj., ~40 km į š. nuo Krasnojarsko, Buzimo upelio (Bolšoi Buzimo deš. intakas) deš. krante; taryb. ūkio centr. gyvenvietė. Įkurtas XIX a. pabaigoje. 1951.X.31 į Δ iš dabartinių Zarasų, Utenos, Anykščių rj. atitremtos 6 ūkininkų šeimos (5 lietuvių ir 1 rusų, 37 žm.). Tuo metu Δ buvo kolūkio centras. Kaimas apsuptas miškų, nusitęsęs palei upelį ~3 km. Namai nedideli, pastatyti iš apvalių rąstų, be pamatų. Centre buvusi cerkvė (nugriauta sovietų valdžios metais). Gyveno ~500 vietinių žmonių ir įvairių tautybių tremtinių: ~30 Pavolgio vokiečių šeimų, 1 latvių ir 1 estų šeima. Turtingesnieji kaimo gyventojai per kolektyvizaciją (1929–33) buvo išbuožinti, jų namuose įkurtos kontoros, paštas, vaikų darželis, klubas. Kaime buvo ambulatorija, parduotuvė, septynmetė (vėliau vidurinė) mokykla, malūnas, mašinų ir traktorių stotis. Lietuvos tremtiniai iš pradžių buvo apgyvendinti tuščiuose namuose po 2 šeimas kambaryje, po 1955 jiems leista statyti savo namus (pasistatė 4 šeimos). Jie dirbo lauko darbus, karvidėse ir avidėse, mašinų ir traktorių stotyje, šienavo. Į Lietuvą grįžo 1956–59. Δ kapinėse buvo 2 lietuvių kapai; 1989 vienos tremtinės palaikai parvežti į Lietuvą. Dabar kaimas gerokai sunykęs, gyvena tik seni žmonės.

UST JĀMAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Tomsko srityje, Kargasoko rj., ~35 km į r. nuo Kargasoko, prie Pyžinos (Obės deš. intakas) ir Ust Jamo santakos; Kargasoko miško pramonės ūkio Pyžinos skyriaus centras. 1951.X į Δ iš dabartinių Vilkaviškio, Šakių, Lazdijų, Prienų, Marijampolės rj. atitremtos 39 valstiečių šeimos (166 žmonės, iš jų 32 vaikai). Gyveno ir keletas 1941 atitremtų

Ustiugas. Seniai statytas vietinių gyventojų namas (1989)

estų, latvių, Pavolgio vokiečių šeimų. Vietiniai gyventojai rusai – t. p. tremtiniai, į šias vietas atitremti per kolektyvizaciją Rusijoje. Gyvenvietėje tuo metu buvo kontora, pradinė mokykla, ambulatorija, parduotuvė, kepykla, arklidės. Lietuviai žiemą gyveno barakuose labai ankštai, pavasarį pradėjo statyti namus; per 3–4 metus šeimos įsikūrė atskirai, nusipirko karvių, kiaulių, susikasė daržus, gyvenvietėje iškasė šulinį, pastatė naują mokyklą. Stipresnieji tremtiniai kirtė mišką (kirtavietės buvo už keliasdešimt kilometrų nuo Δ; kai kurios lietuvių šeimos ten ir gyveno). Paaugliai ir senesni žmonės vasarą šienavo, žiemą vežiojo šieną arkliams į miško kirtavietes ir arklides. Kai kurios šeimos vėliau išsikėlė į Kargasoką, Tomską. 1958 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą. Iškirtus aplinkinius miškus, 7-ajame dešimtmetyje gyvenvietė sunyko, kapinės apaugo mišku. Ust Jame gimė 7, mirė 11 lietuvių, 2 pasiliko gyventi Sibire.

UST KADŪJUS, miško kirtėjų gyvenvietė Irkutsko sr. vakaruose, Nižneudinsko rj., ~35 km į š. r. nuo Nižneudinsko, prie Kadujaus upės (netoli jos ir Udos santakos); priklauso Uko (rus. Ukarski) miško pramonės ūkiui. 1948.VI į Δ atitremtos 7 šeimos (21 žm.) iš dabartinio Marijampolės rj. To metu Δ – tai talgoje pastatyti ~10 vietinių gyventojų namelių ir 4 netašytų rąstų barakai, kiekvienas po 4 kambarius. Šiuose barakuose gyveno tremtiniai Pavolgio vokiečiai, ukrainiečiai. Lietuviai buvo apgyvendinti vieno barako dviejuose kambariuose. Buvo nedidelė parduotuvė. Tremtiniai, vietiniai gyventojai ir užsiverbavę darbininkai (tai buvo daugiausia iš kalėjimų paleis-

ti kriminaliniai nusikaltėliai) rinko sakus (iki 1951 Δ priklausė Nižneudinsko miško chemijos ūkiui). To paties ešelo- no lietuvių į Δ buvo atkelta ir 1948 ru- denį; iki tol jie gyveno barakuose miške, ~30 km nuo Δ. 1950 iš Kačiugo rajono į Δ atvežtos dar 26 lietuvių šeimos (97 žm.), iš Lietuvos (dabartinių Kupiškio ir Laz- dijų r.j.) atitremtos 1949. Jos buvo apgy- vendintos naujai pastatytuose dideliuo- se nešildomuose barakuose (kiekvienas po 16 vieno kambario butų su dviejų aukštų gultais). Pasikeitė darbų pobūdis: dabar tremtiniai kirtė nusakintas pušis, vežė rąstus prie Kadujaus upės ir krovė ant kranto, pavasarį plukdė į Udą, Anga- rą, Jenisejų. Kai kurie žmonės statė ply- tinę (didelę stoginę, vėliau joje gamino plytas), dirbo statybose, tiesė ledkelių rąstams iš miško gabenti. Tuo metu se- niau atvežtieji jau turėjo daržus, laikė gyvulius, kai kas gaudavo siuntinius iš Lietuvos. 1951 kelios lietuvių šeimos bu- vo atkeltos iš Atagajaus (~8 km nuo Δ), 3 šeimos išvežtos į Manos kaimą. Po J. Stalino mirties (1953) atvyko dar 5 lie- tuviai – buvę polit. kaliniai, atlikę baus- mes konc. stovyklose. Mirusieji buvo lai- dojami Atagajaus kapinėse. 1956 lietu- viai pradėjo grįžti į Lietuvą (dauguma grįžo 1958–59), nors ne visiems buvo lei- sta joje apsigyventi.

UST KARĀBULA, miško kirtėjų gyven- vietė Krasnojarsko kr., Bogučianų r.j.,

~25 km į v. nuo Bogučianų, prie Anga- ros ir Karabulos santakos. 1948.VI.22 į Δ atitremta 13 šeimų (50 žm.) ir 2 pavieniai asmenys iš buvusio Švėkšnos valsčiaus (Šilutės r.j.). Δ priklausė Bogučianų miško pramonės ūkiui. Čia stovėjo keli bara- kai ir nameliai, kuriuose gyveno miško darbininkai – pora apie 1930 atitremtų ukrainiečių šeimų, keltos Pavolgio vo- kiečių ir viena suomių šeima (nuo 1941) – iš viso ~50 žmonių. Buvo kontora, par- duotuvė, kepykla, pirtis, arklidės. Lietu- viai buvo apgyvendinti barakuose (iki žiemos, kol buvo baigtas statyti dar vie- nas barakas, 5 šeimos gyveno Jarkų kai- me, ~5 km nuo Δ). Visi darbingi Δ žmonės dirbo miško ruošos darbus: žiemą už 5–7 km nuo Δ kirtė medžius, rąstus vežė ir krovė ant Karabulos kranto, pavasarį plukdė iki Angaros, ten rišo sielius (upių santakoje buvo padarytos užtvartos rą- stams sulaikyti), ir plukdė į Igarką. 3 lie- tuviai Ust Karabuloje mirė, 1950 viena šeima (5 žm.) persikėlė į Bogučianus. Ki- ti 1957 pradėjo grįžti į Lietuvą.

UST KAZAČKĀ, miško kirtėjų gyven- vietė Krasnojarsko kr. pietuose, Kansko r.j., ~70 km į v. nuo Kansko, Kano (Jeni- sejaus deš. intakas) deš. krante. 1952.III į Δ iš Lietuvos atvežta 30 jaunuolių (20 Raudonosios armijos 16-osios lietuviško- sios divizijos kareivių ir 10 civilių), ku- rių tėvai buvo ištremti. Čia jie kirtė ir plukdė mišką. Į kirtavietes tekdavo eiti kasdien po 10 km. Gyveno barakuose. Be vietinių gyventojų, Ust Kazačkoje buvo kelios Pavolgio vokiečių šeimos (atitrem- tos 1941), viena lietuvių šeima, vėliau bu- vo atvežta keliolika moldavų ir ukrai- niečių. Gyvenvietėje buvo šiluminė elek- trinė, mokykla, felčerių punktas, parduo- tuvė, pirtis. Po metų, vietinei valdžiai lei- dus, dauguma lietuvių išvyko pas iš- tremtas šeimas.

UST KŌBIKAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Beriozov- kos (buv. Sovetskio) r.j., kitaip ↑ *Kor- bikas*.

UST LĒIBA, buvusi miško kirtėjų gy- venvietė Krasnojarsko kr., Manos (buv. Šalinskojės) r.j., kitaip ↑ *Leiba*.

Ust Karabula. Algis Rupainis ir Jonas Alminauskas prie rąstų užtvartos An- garos ir Karabulos santakoje (1949)

UST LĖKČIMAS, miško kirtėjų gyvenvietė Komijoje, Kortkeroso rj., ~7 km į r. nuo Kortkeroso gyvenvietės, Vyčegdos (Dvinos deš. intakas) ir Lekčimo santakoje. 1941 Ust Lekčime ir jo apylinkėse veikė daug Ust Nemo konc. stovyklų grupės (rus. sutrumpintai Ustnemlag) miško kirtimo punktų. 1941.VII išlikusiose vienos konc. stovyklos barakuose buvo apgyvendinta ~90 (kitais duomenimis – apie 170) žmonių, atitremtų iš Lietuvos (lietuvių ir žydų), tarp jų – Šaulių sąjungos įkūrėjo Vlado Putvinskio žmona ir sūnaus šeima. Tremtiniai kirtė mišką, rišo sielius, dirbo pagalbinia ūkyje (augino daržoves, prižiūrėjo gyvulius). Daug žmonių mirė nuo išsekimo, daug buvo išvežta į konc. stovyklas už tai, kad rinko nenukastas bulves ir kitas daržoves ūkio laukuose. 1958 nutremimas panaikintas.

UST LIAGÀ, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Komijoje, Trojicko Pečioros rj., ~30 km į p. r. nuo Trojicko Pečiorsko, prie Pečioros ir Bolšaja Liagos santakos; priklausė Trojicko Pečiorsko miško pramonės ūkiui. 1941 į Δ buvo atitremta Pavolgio vokiečių; 1945.IX iš Lietuvos (dabartinių Telšių, Raseinių, Šiaulių, Kelmės, Kėdainių, Radviliškio rj.) atitremtos 42 šeimos (~140 žmonių, daugiausia ūkininkai), 1947 – vlasovininkų. Visa Δ gyvenvietė – tai keli belangiai barakai ant upės kranto (juose ir gyveno tremtiniai); buvo parduotuvė, kepykla, valgykla. Tremtiniai kirtė mišką, vežė prie upių ir plukdė rąstus. Badavo. Silpnesnieji mirė. Tremtiniais grįžus į tėvynę (lietuviai į Lietuvą grįžo 1957–65), gyvenvietė labai sunyko; dabar ten gyvena kelios rusų šeimos, miškai aplinkui iškirsti. Yra išlikusios apleistos tremtinių kapinės, jose palaidoti 8 lietuviai; 1990 keturių palaikai parvežti į Lietuvą.

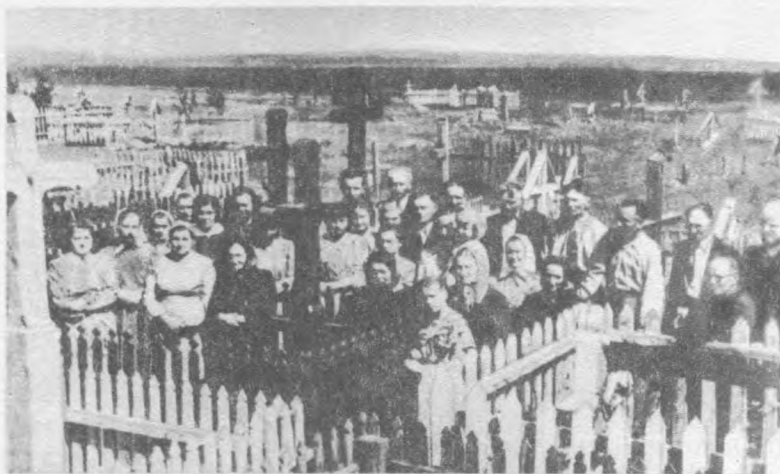
UST NĖMO BĀZĖ, gyvenvietė Komijoje, Ust Kulomo rj., prie Vyčegdos ir Nemo santakos; Ust Nemo miško pramonės ūkio centras. Kitoje Vyčegdos pusėje – Ust Nemo kaimas. Iki 1941 Δ apylinkėse, 20–30 km spinduliu aplink Δ, veikė daug Ust Nemo konc. stovyklų grupės (rus. sutrumpintai Ustnemlag)

miško kirtimo punktų: 5-asis ir 6-asis punktai, 275-asis ir 300-asis kvartalai, Indino gyvenvietė, Šordubo, Smollankos kaimeliai ir kiti. 1941.VII į juos iš Lietuvos (dabartinių Plungės, Raseinių, Telšių, Tauragės, Jurbarko, Vilniaus rj.) buvo atitremta ~250 žmonių (lietuvių, žydų, lenkų), daugiausia moterų, vaikų, senelių (vyrai dar Lietuvoje buvo atskirti nuo šeimų ir išsiųsti į konc. stovyklas). Tarp tremtinių – Maironio dukterėčios 12 asmenų šeima. Ust Nemo bazėje palikta ~20 žmonių. Maždaug tiek, kiek Lietuvos gyventojų, buvo ir kitų tautybių tremtinių – Pavolgio ir Odesos sr. vokiečių, suomių, lenkų, komių, rusų, baltarusių. Stipresnieji kirtė mišką (į kirtavietes reikėdavo eiti ~5 km), rovė kelmus (tiesė kelią traktoriams), gabeno rąstus prie upių, plukdė sielius; vaikai ir seneliai dirbo žemės ūkio darbus. Gyveno buvusių konc. stovyklų barakuose po 4–6 šeimas kambaryje. Beveik visi tremtiniai mirė nuo bado, ligų, šalčio; palaidoti tiesiog miške, bendruose kapuose. Ust Nemo vaikų namuose buvo lietuvių vaikų. 1943 17 lietuvių jaunuolių iš Δ buvo išsiųsti darbams į Vorkutą. 1946 apie 20 vaikų iš Δ miško kirtaviečių ir vaikų prieglaudų parvežta į Vilnių.

UST ONOLVÀ, miško kirtėjų gyvenvietė Permės (buv. Molotovo) sr., Permės komių autonominėje apygardoje, Kočevo rj., ~70 km į š. nuo Kudymkaro, prie Onol-

Ust Onolva. Namai, kuriuose kadaise gyveno tremtiniai lietuviai (1990)

Ust Ordynskis. Tokuose nameliuose 1949–58 gyveno ir lietuviai

Ust Ordynskis. Lietuviai tremtiniai kapinėse (1954)

vos ir Kosos (Kamos deš. intakas) santakos. Δ įkūrė per kolektyvizaciją išbuožinti baltarusiai ūkininkai, 1929–30 atitremti į šių vietų negyvenamus miškus. 1945 rugpjūčio mėn. pradžioje ir pabaigoje į Δ iš Lietuvos (daugiausia buvusių Marijampolės, Varėnos, Alytaus, Ignalinos, Zarasų, Švenčionių, Kretingos apskričių, Vilniaus kr.) atitremtos 49 ūkininkų šeimos (167 žm.). Čia jau buvo prieš kelis mėnesius atvežtų Pavolgio vokiečių (~30 jaunų vyrų), ~30 Krymo totorių šeimų ir nemažai represuotų Raudonosios armijos kareivių, grįžusių iš vokiečių nelaisvės (atitremti 1944–45). Gyveno ~80 baltarusių šeimų. Po karo dalis jų grįžo į Baltarusiją; lietuviai buvo apgyvendinti tuščiuose jų namuose. Visi tremtiniai kirto mišką, plukdė rąstus. Į kirtavietes reikėdavo eiti po 10 km ir toliau, žmonės ten barakuose ir gyvendavo savaitėmis ar mėnesiais. 1956–60 lie-

tuviai grįžo į Lietuvą. Dabar gyvenvietė labai sunykusi, gyventojų nedaug. Yra išlikusios tremtinių kapinės; 1989–90 kai kurių lietuvių tremtinių palaikus giminės parvežė į Lietuvą.

UST ORDÝNSKIS, miesto tipo gyvenvietė Irkutsko sr., ~65 km į š. r. nuo Irkutsko, prie Kudos (Angaros deš. intakas) ir Ordos upių santakos; Ust Ordynskio buriatų auton. apygardos (iki 1958 Ust Ordynskio buriatų-mongolų nacionalinė apygarda) centras. 1948 ir 1949 į aplinkinius kolūkius ir miško pramonės ūkius buvo atitremta nemažai lietuvių. Po Stalino mirties kai kurie iš jų persikėlė į Δ. 1954 čia gyveno 54 lietuvių šeimos (~200 žmonių), daugiausia iš dabartinių Šakių, Vilkaviškio, Kėdainių, Kauno, Jonavos rj. Tuo metu Ust Ordynske gyveno ~8000 žmonių, daugiausia rusai; buriatai sudarė apie trečdalį gyventojų. Lietuviai dirbo daugiausia statybose. Prie Δ veikė 2 konc. stovyklos (moterų ir vyrų). 1951–54 čia kalėjo 10 moterų lietuvių. Jos dirbo žemės ūkio darbus – šienavo, ravėjo daržus, tvarkė grūdus. Δ kapinėse buvo palaidota 14 lietuvių; daugumos palaikai parvežti į Lietuvą.

UST POGRÓMNAJA, buvęs kaimas Krasnojarsko kr., Balachtos (buv. Daūrskojės) rj., ~40 km į p. r. nuo Balachtos, Jenisejaus deš. krante; priklausė kolūkiui (valdyba Jermolajevė, ~5 km į r. nuo Δ). 1951.X į Δ buvo atitremtos 4 šeimos (22 žmonės; lietuviai, rusai, lenkai) nuo Švenčionių, Ukmergės. Tremtiniai buvo apgyvendinti pas vietinius žmones (kaime buvo ~50 kiemų). Jie dirbo žemės ūkio darbus, žiemą stipresni vyrai buvo siunčiami į taigą (~100 km nuo Δ) miško ruošos darbams. Į Lietuvą tremtiniai pradėjo grįžti 1955. 7-ajame dešimtmetyje kaimas buvo užlietas Krasnojarsko tvenkinio vandens.

UST TORTŪNAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Beriozovkos (buv. Sovetskio) rj. ↑ Tortūnas.

UST TUNGUSKÀ, kaimas Krasnojarsko kr., Jeniseisko rj., ~60 km į p. r. nuo Jeniseisko, prie Krasnojarsko–Jeniseisko

plento, Jenisejaus kair. krante; priklauso kolūkiui (valdyba Abalakove, ~12 km nuo Δ). 1951.X.28 į Δ iš dabartinio Radviliskio r.j. atitremtos 4 šeimos (18 žm.). Tuo metu kaime gyveno ~40 vietinių gyventojų šeimų, veikė pradinė mokykla. Lietuviai buvo apgyvendinti senuose apleistuose namuose. Be jų, buvo 2 tremtinių ukrainiečių ir 3 Pavolgio vokiečių šeimos. Lietuviai dirbo karvių ir kiaulių fermose, ganė gyvulius, vežiojo pašarą. 1955–64 grįžo į Lietuvą, nors ir ne visiems buvo leista joje apsigyventi.

UST UDÀ, buvusi gyvenvietė Irkutsko sr., Ust Udos r.j., ~90 km į š. r. nuo Zimos, prie Angaros ir Udos upių santakos; rajono ir kolūkio centras. 1949.IV į Δ iš dabartinių Telšių, Šiaulių r.j. atitremta ~100 žmonių. Tuo metu Δ buvo nemaža gyvenvietė (~1000 gyventojų). Tremtiniai dirbo medžio apdirbimo įmonėje, lentpjūvėje, malūne, kolūkyje. Atlyginimas už darbą buvo labai menkas. 1954 kai kurioms šeimoms buvo leista grįžti į Lietuvą; dauguma grįžo 1958–60. Pastačius Bratsko hidroelektrinę, Δ buvo užlieta Angaros vandens. Apie 1960 gyventojai persikėlė į naują gyvenvietę, pavadintą t. p. Ust Uda (~30 km į p. nuo Δ).

UST VYMĖS KONCENTRACIJOS STOVYKLŲ GRUPĖ (rus. sutrumpintai Ust-vymlag) veikė XX a. 4–6-ajame dešimtmetyje Komijos centr. dalyje, Kniaž Pogosto rajone. Konc. stovyklos buvo abipus Kotlaso–Uchtos geležinkelio, tarp Kniaž Pogosto ir Činjavoryko geležinkelio stočių, palei Vymės, Veslianos, Ropčios, Činjavoryko upes. Valdyba Vožajolyje, centr. ligoninė (420 lovų) ir kalinių persiuntimo punktas – Veslianoje. Δ įkurta 1938. 1945–55 šiai grupei priklausė ~30 punktų (olpų), kolonų ir barų, juose vienu metu kalėjo 30–40 tūkstančių kalinių (daugiausia politinių). Kaliniai dirbo miško ruošos darbus, gabeino rąstus prie geležinkelio, krovė į vagonus. Vietovė pelkėta, apaugusi tankiu spygliuočių mišku. Klimatas ryškiai kontinentinis, žiema atšiauri, trunka apie 6 mėn. Režimas griežtas. Sargybinių ir prižiūrėtojų elgesys su kaliniais ypač žiaurus. Neįvykdė darbo normų, atsisakė

eiti į darbą ar kitaip pažeidę konc. stovyklos tvarką kaliniai būdavo žiauriai baudžiami, uždaromi į sustiprinto režimo baraką (burą; iš rus. barak usilenno-go režima). Po II pasaulinio karo Ust Vymės konc. stovyklose vienu metu būdavo 900–1500 lietuvių (vien 1949 rugsėjo mėn. buvo atvežta ~700 žmonių). Tarp kalinių buvo gen. Jonas Juodišius, rusų rašytojas Levas Razgonas, Zbignevas Bžezinskis (vėliau – JAV politikas).

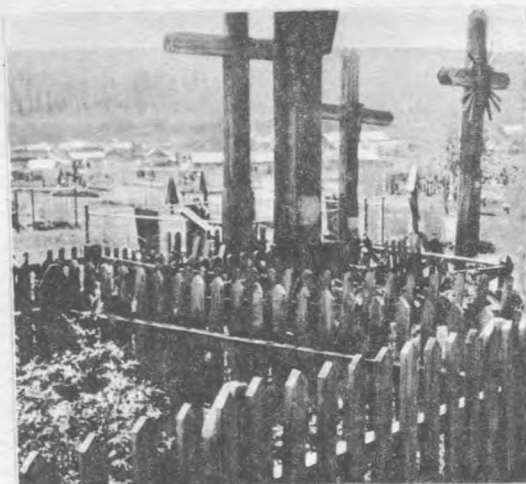
UTINOJĖS KONCENTRACIJOS STOVYKLOS veikė po II pasaulinio karo Magadano sr., Jagodnojės r.j., ~90 km į p. r. nuo Jagodnojės, Ust Utinojės gyvenvietėje ir jos apylinkėse. Nuo 1948 priklausė Berlago konc. stovyklų grupei. Kalėjo tik polit. kaliniai. Centrinėje Δ konc. stovykloje vienu metu jų būdavo 3–4 tūkstančiai, Δ padalinyje Jubileinij (~7 km nuo Utinojės gyvenvietės) dar ~300 žmonių; abiejose buvo keliasdešimt lietuvių. Buvo ir daugiau Utinojės konc. stovykloms priklausiusių punktų (Vetvistas, Pekarnas ir kiti). Kaliniai kasė auksą šachtose ir atviruoju būdu, dirbo aukso rūdų sodrinimo įmonėje. Darbas labai kenksmingas sveikatai: šachtose – gręžiamų uolienų dulkės (kaliniai dirbo be jokių apsaugos priemonių), įmonėje – dar ir atviros gyvsidabrio vonios. Labai daug kalinių mirė. 1953.IX į Δ iš Norilsko atvežta ~80 lietuvių – ten vykusio sukilimo dalyvių (↑ *Gorlagas*). Atvežtieji protestuodami kurį laiką nėjo į darbą; lietuviai išleido ~100 puslapių pagrindinį rankraštinį žurnalą „Toli nuo Tėvynės“.

UVALAIŲ, kaimas Krasnojarsko kr., Novosiolovo r.j. Viena ↑ *Legostajevo* kolūkio fermų.

ŪZKIJ LŪGAS, kaimas Irkutsko sr., Usolės r.j., ~30 km į š. v. nuo Sibiro Usolės, Belajos upės (Angaros kair. intakas) kair. krante; kolūkio centr. gyvenvietė. 1949.IV į Δ iš įvairių Lietuvos vietų (ešelonas suformuotas Šiauliuose) atitremtos 36 ūkininkų šeimos (lietuviai ir kelios lenkų šeimos). Δ buvo didelis kaimas. Tremtiniai dirbo lauko darbus, gyvulių fermose, stalių dirbtuvėse, žiemą kirtu mišką. Buvęs skurdus kolūkis netrukus pasi-

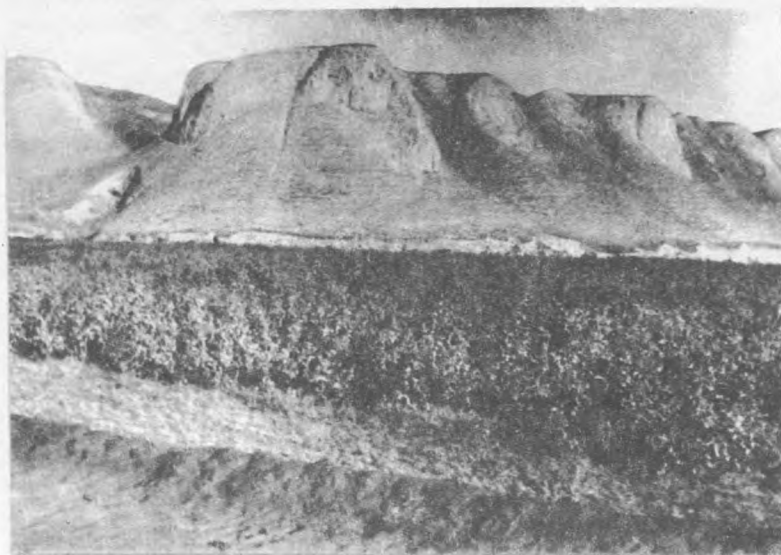
Uzkij Lugas 1978

Uzkij Lugo tremtinių kapinės (1978)

darė turtingas. Lietuviai į Lietuvą pradėjo grįžti 1957 (lenkai jau anksčiau buvo išvažiavę į Lenkiją). Δ kapinėse yra lietuvių kapų.

Vachšo slėnys. Medvilnės laukai

ŪŽNORO KONCENTRACIJOS STOVYKLÀ veikė Permės (buv. Molotovo) sr. šiaurėje, ~30 km į v. nuo Čerdynės miesto. Priklausė Nyrobo konc. stovyklų grupei (rus. sutrumpintai Nyroblag). Įkurta apie 1944. Turėjo ~10 punktų. Kaliniai (tarp jų buvo ir moterų) buvo daugiausia politiniai. Dauguma jų dirbo medžio apdirbimo darbus – pjovė rąstus, lentas, gamino sutvirtinimus kasykloms; paruoštą medieną gabeno prie Kolvos upės, krovė į rietuves, vėliau plukdė. Kai kurie tiesė ir remontavo kelius, įrenginėjo miško kirtaviečių apsaugos juostas, aptarnavo elektrinę, kepyklą, kalinimo zoną, ambulatoriją, ligoninę, gamino trinkeles sunkvežimiams ir traktoriams kurenti, vežiojo vandenį. Daugiausia buvo ukrainiečių. Lietuvių buvo ~160 žmonių (~40 atvežta 1946, ~120 – 1952). Tarp jų: publicistas, vertėjas Juozas Keliuotis, Juozas Listavičius (ekonomistas, nuo 1992 Lietuvos Respublikos Seimo narys), žurnalistas Mikas Pranckūnas, keletas Lietuvos kariuomenės karininkų. 1954 ypač suaktyvėjo lietuvių ir ukrainiečių priešinimasis Δ administracijai. Pastaroji ne kartą buvo priversta tenkinti polit. kalinių reikalavimus pagerinti buities ir darbo sąlygas, maistą; kaliniai likvidavo skundėjų tinklą. Po Stalino mirties kalinius pradėta leisti į laisvę. Δ panaikinta apie 1960.

VĀCHŠO SLĒNŪS, tarpukalnių slėnis Tadžikijoje, Kurgan Tiubės sr., prie Vachšo vidurupio ir žemupio, netoli sienos su Afganistanu. Ilgis ~110 km, plotis 7–25 km. Klimatas kontinentinis subtropinis. Vasarą oro temperatūra siekia 45 laipsnius karščio, žiemą – 27 laipsnius šalčio. Nuo liepos iki rugsėjo mėn. lietaus visai nebūna, nuo birželio iki spalio mėn. būna nedaug (1–6 mm). Pilkžemiai, yra druskožemių. Drėkinamoji žemdirbystė. Auginama medvilnė; plėtojama sodininkystė. Drėkinimo kanalų sistema įrengta 1931–33. Kanalus kasė kaliniai – apie 30 tūkstančių kolektyvizacijos metu išbuožintų valstiečių. 1931 atvežtų į Δ iš Sibiro ir Kaukazo. Jie gyveno lauke antisanitarinėmis sąlygomis, neturėdami geriamojo vandens; beveik visi mirė nuo vidurių šiltinės. Prieš II

pasaulinį karą buvo pradėta kurti ir drėkinimo įrenginių II eilė; per karą darbai buvo laikinai sustabdyti. Po karo Vachšo slėnyje buvo kasamas auksas, alavas, akmens anglys, gaunama nafta. Visus tuos darbus dirbo kaliniai. 5–6-ajame dešimtmetyje veikė konc. stovykla (valdyba Kurgan Tiubėje). Kaliniai dirbo statybose, kasyklose, aukso verslovėse, prižiūrėjo drėkinimo įrenginius. Δ – tremties vieta. Žmonės čia buvo tremiami iš visų SSRS respublikų (t. p. ir Tadžikijos); jie dirbo medvilnės laukuose. 1945.VI į Ujalo gyvenvietę (~60 km į p. nuo Dušanbės) atvežtas ešelonas tremtinių iš Lietuvos (~2000, kitais duomenimis – apie 1300 žmonių). Tai buvo Lietuvos piliečiai vokiška pavardė ar vardu, liuteronų tikėjimo, turintys giminių Vokietijoje arba gimnazijose dėstę vokiečių kalbą – mokytojai, amatininkai, valdininkai, valstiečiai su šeimomis, surinkti iš Kauno, Vilkaviškio, Virbalio, Kudirkos Naumiesčio, Kalvarijos, Marijampolės, Panevėžio, Rokiškio, Jurbarko, Plungės, Kretingos, Varnių ir kitų vietų. Jie buvo išskirstyti po Kuibyševsko rj. kolūkius, dirbo medvilnės laukuose, kasė ir prižiūrėjo drėkinimo kanalus, tiesė kelius. Dirbo nuo aušros iki sutemų be atlyginimo. Gyveno iš pilkžemio ir švendrių ar šiaudų mišinio drėbtuose arba iš švendrių pintuose būstuose be grindų, lubų ir langų. Tie būstai buvo vadinami „kibitkomis“. Žmonės buvo dažnai kilnojami iš vieno kolūkio į kitą. Vietiniai gyventojai tadžikai, uzbekai, turkmėnai gyveno labai skurdžiai. Tremtiniai jie sutiko priešiška, nes laikė vokiečiais. 1946 į Δ atvežta daug vokiečių iš Odesos sr. ir Pavolgio. Nuo bado, užkrečiamųjų žarnyno ligų (dizenterijos ir kitų), maliarijos, klimato sąlygų tremtiniai mirė ištisomis šeimomis (ypač per pirmuosius dvejus metus). Mirusieji buvo laidojami kolūkių kapinėse (dabar tų kapinių nebėra – jos užsėtos medvilne arba apaugusios aukšta, sausa ir dygia žole). Dauguma likusiųjų po kelerių metų persikėlė į Kuibyševsko, Ujalo gyvenvietes. 1955–56 visi tremtiniai buvo reabilituoti; tuo metu iš ešelonų žmonių, atvežtų iš Lietuvos, gyvų buvo likę ~300. Kurgan Tiubės ir Kuibyševsko kapinėse yra Lietuvos tremtinių

kapų. 1991.X.14–25 į Δ buvo nuvykusi Vilniaus tremtinių bendrijos suorganizuota ekspedicija. Jos dalyviai Kurgan Tiubės kapinėse pastatė medinį kryžių Tadžikijoje kentėjusių ir mirusių tremtinių atminimui (autorius tautodailininkas skulpt. Donatas Gediminskas).

VĀGINAS, kaimas Krasnojarsko kr., Bogotolo rj., ~25 km į š. r. nuo Bogotolo; kolūkio centr. gyvenvietė. 1949 į Δ atremta 11 ūkininkų šeimų (~40 žm.) nuo Mažeikių. 1951.X nuo Kretingos, Šventosios, Kartenos, Skuodo atvežtos dar 5 šeimos, į to paties kolūkio brigadas – mažesnius kaimelius už 3–7 km nuo Δ (Iljinką, Pavlovką, Dimitrijevką, Michailovką, Kazanką) – dar 19 šeimų ir keli pavieniai asmenys. Vėliau 5 šeimos iš ten persikėlė į Δ, viena šeima (3 žm.) atvyko iš Omsko srities. Pavlovkoje liko gyventi 3 lietuvių šeimos, Iljinkoje – 6, Michailovkoje – 1, Kazankoje – 4. Iš viso Δ kolūkyje 1952–58 gyveno ~40 lietuvių šeimų (~140 žm.). Iš jų 10 žmonių mirė, palaidoti Vagino kapinėse. Vaginas lietuvių tremties metu buvo apylinkės centras. Abipus pagrindinės gatvės stovėjo išsiričiau ~50 vietinių gyventojų namų. Buvo mokykla, ligoninė, parduotuvė, mašinų ir traktorių stotis, cerkvėje buvo įrengtas klubas. Tremtiniai dirbo žemės ūkio darbus, statybose, mašinų ir traktorių stotyje. Į Lietuvą lietuviai pradėjo grįžti 1958. Dabar Δ baigia nykti. 1989 trijų Δ kapinėse palaidotų lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą.

Valentinovka lietuvių tremties metu

Valentinovka. Lietuvų tremtinių vaikai

VALENTINOVKA, buvusi sakų rinkėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Nižnij Ingašo rj., ~30 km į š. nuo Nižniaja Poimos gyvenvietės, ~7 km į v. nuo Nižniaja Poimos–Karabulos geležinkelio (Transsibiro magistralės atšaka); priklausė Lebiažės miško chemijos ūkiui. 1948 į Δ atitremtos 36 šeimos – daugiausia kaimo žmonės nuo Marijampolės, Utenos, Molėtų, Anykščių, Varėnos, Vilkaviškio, Vilniaus. Čia, taigoje, buvo 2 barakai (juose ir apgyvendino visus tremtinius) ir keli nameliai, kuriuose gyveno viršininkai. Per vasarą buvo pastatyta dvibučių na-

melių, kuriuose tremtiniai apsigyveno po 4 šeimas; ilgainiui šeimos gavo atskirus vieno kambario butus. Buvo ir anksčiau atitremtų ukrainiečių, po 1–2 Pavolgio vokiečių, rusų, lenkų, suomių, estų šeimas. Visi Δ gyventojai rinko sakus, kirtu mišką. Į darbą kasdien tekdavo eiti po 5–7 km. Iš Lietuvos tremtinių pirmiausia buvo paleistos dvi šeimos iš Vilniaus krašto – užsirašė lenkais ir išvyko į Lenkiją. Kiti 1956 pradėjo grįžti į Lietuvą. 7-ajame dešimtmetyje Δ sudegė per miško gaisrą.

VALKUMĖJAUS KONCENTRĄCIJOS STOVYKLĄ veikė Magadano sr., Čiukčių auton. apygardoje, netoli Čiauno įlankos (R. Sibiro jūros dalis). Priklausė *Čiauno Čiukčių kasybos pramonės valdybai*. Kalėjo polit. kaliniai (tarp jų ir lietuviai) ir kriminaliniai nusikaltėliai. Jie dirbo kasiterito (alavo žaliava) šachtose.

VASILĖVSKAS, Vasilevsko kasyklos (rus. Прииск Василевски), auksakasių gyvenvietė Irkutsko sr., Bodaibo rj., ~50 km į š. nuo Bodaibo miesto, Kropotkino kalnuose, prie Bodaibo upės (Vitimo deš. intakas), amžinojo šalio zonoje. Iki 1930 čia auksą kasė Rusijos ir JAV akcinės bendrovės. Buvo paliktos jų statytos dragos (didelės žemsemės auksui plauti). 1949.IV į Δ iš Lietuvos (per Bodaibo) atgabenta ~200 žmonių, daugiausia jaunimo; lietu-

Vasilevskas. Juozas Vainauskas su tėveliu ruošia dirvą bulvėms (1953)

vių dar buvo atvežta ir 1950 iš Aleksandrovo kasyklų, ~10 km nuo Δ. Gyveno 2 lietuvės knygnešės, atitremtos dar spaudos draudimo laikais. Δ buvo palyginti nemaža gyvenvietė. Jos gyventojai – įvairių laikų ir tautybių tremtiniai (ypač daug jų buvo atvežta 1948–50). Jie gyveno ūkiškai: prie nedidelių skurdžių namelių buvo įsirengę daržus, laikė gyvulius, vištų; buvo parduotuvė, valgykla. Lietuviai iš pradžių gyveno barakuose po 200–250 žmonių viename (gultai išdėstyti 3 aukštais). Nebuvo šiltų drabužių, maistas prastas, vien džiovinti produktai. Žiemą šaltis dažnai siekdavo 55–60 laipsnių. Δ gyventojai dirbo aukso kasyklose (šachtose, 30–50 m gylyje, arba paviršiuje, lauke), statybose (skaldė akmenis, kirto medžius). Daug žmonių mirė nuo bado, ligų, žuvo šachtose. 6-ojo dešimtmečio pabaigoje kasyklos buvo išekspluatuotos, tremtiniai grįžo į tėvynę (lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą 1954, dauguma parvyko 1957–61). Jiems išvykus, daug darbininkų persikėlė į Artiomovskio kasyklas (~20 km nuo Δ). Δ kapinėse buvo palaidota ~100 lietuvių. 1990 vasarą į Δ iš Lietuvos (Kauno) buvo nuvykusi buvusių tremtinių suorganizuota ekspedicija; kelių tremtinių palaikai parvežti į Lietuvą. Keletas lietuvių šeimų tebegyvena Vasilevske ir dabar.

VASILJEVKA, kaimas Krasnojarsko kr., Užūro rj., ~10 km į š. r. nuo Užūro, ~3 km į r. nuo Ačinsko–Abakano geležinkelio; kolūkio centr. gyvenvietė. Įkurta XIX a. pabaigoje. 1951.X.17 į Δ daugiausia iš dabartinių Telšių ir Plungės rj. atitremta 10 šeimų (46 žmonės, iš jų 17 vaikų). Vėliau iš kitų tremties vietų atvažiavo 5 čia atitremtų šeimų nariai (išvažiavo 2), 2 vaikai gimė, 1 mirė. Kaime buvo 2 gatvės, ~70 kiemų, vyrų mažai (~60 jų negrįžo iš karo). Buvo septynmetė mokykla. Senieji namai mediniai, naujesnieji – drėbti iš juodžemio, sumaišyto su karvės mėšlu; stogai iš velėnų. Ūkis atsilikęs, nors žemė labai derlinga. Gyvuliai visą žiemą laikomi po atviru dangumi (šalčiai siekdavo 50 °C). Lietuviai iš pradžių gyveno pas vietinius žmones, vėliau susiremontavo negyvenamas patalpas. Jie dirbo lauko darbus, gyvulių fermose, ga-

nė avis. Pirmus 3 metus badavo; gelbėjo siuntiniai iš Lietuvos. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1958, nors ne visiems buvo leista joje apsigyventi.

Vasilevskas. Lietu-
vio laidotuvės (1956)

Vasiljevka. Šitoje
lūšnoje 7 metus gy-
veno Smilgevičių še-
ma (1956)

Vasiljevka. Gedvilų
šeima prie savo na-
mo (1954)

VAVILOVKA, kaimas Tomsko sr., Bakčiaro (buv. Parbigo) r.j., ~3 km nuo Bakčiaro; kolūkio centr. gyvenvietė. 1941.VII į Δ iš buvusios Zarasų apskrities atitremta ~90 žmonių (daugiausia moterų, vaikų ir senelių; vyrai dar Lietuvoje buvo atskirti nuo šeimų ir išsiųsti į konc. stovyklas). Kaimas buvo tarp pelkių ir miškų. Tremtiniai iš pradžių buvo apgyvendinti pas vietinius gyventojus (jų buvo ~1000 žmonių), apie 1947–50 daugelis nusipirko namus. Jie dirbo lauko darbus, gyvulių fermose, žiemą kirtो mišką. 1957 grįžo į Lietuvą.

VĖLSKO KONCENTRACIJOS STOVYKLOS veikė Archangelsko sr., Velsko mieste ir jo apylinkėse. Įkurtos XX a. 4-ajame dešimtmetyje. Priklausė Šiaurės Dvinos patalos darbų (rus. Železnodorožnyje ispravitelno-trudovyje lageria Severnoi Dviny), nuo 1946 – Pečioros (rus. sutrumpintai Pečiorlag) konc. stovyklų grupėms. Dauguma punktų (kolonų) buvo palei Konošos–Kotlaso geležinkelį. Valdyba Velske. Režimas griežtas. 1945–46 į Δ buvo atvežta daug lietuvių (vyrų ir moterų) – 1000 žmonių 1945.XI, visas ešelonas – 1946.VI. Tai buvo kalmo žmonės, inteligentai, kunigai, studentai, gimnazistai. Tais metais lietuvių buvo visuose Δ punktuose, kai kuriuose – dauguma. Jų buvo atvežama ir vėlesniais metais. Tarp kalinių – ekonomistas Tadas Zaleckis, žurnalistas, visuomenės veikėjas Pranas Zdankus, ke-

liautojas Antanas Poška, akordeonistas Algirdas Ločeris, poetas Leonardas Matuzevičius. 1947 buvo atvežtas etapas estų. Apie 1952 Δ turėjo ~50 punktų, kiekviename jų buvo po 500–1000 įvairių tautybių kalinių, daug rusų ir ukrainiečių banderininkų. 3 punktai (vienas iš jų – kalinių persiuntimo) buvo pačiame Velske. Kaliniai (vyrai ir moterys) kirtो mišką, krovė rąstus į vagonus, tiesė geležinkelį, kelius, statė Kulojaus miestą, dirbo netoli Velsko buvusioje plytinėje, medžio apdirbimo įmonėse. Kalinimo sąlygos buvo labai sunkios: atšiaurus klimatas, sunkus darbas, badas, ligos (ypač daug žmonių sirgo skorbutu). Daug kalinių sirgo, mirė jau pirmaisiais kalinimo metais, daug tapo invalidais. Kaliniai iš Δ pabėgdavo; juos sugaudavo, sumušdavo, uždarydavo į izoliatorių; vėliau jie būdavo iš naujo teisiامي.

VĖLVA BĖZĖ, gyvenvietė Permės (buv. Molotovo) sr., Permės komių auton. apygardoje, Kudymkaro (buv. Belojevo) r.j., ~50 km į š. r. nuo Kudymkaro, prie Velvos upės (Invos kair. intakas); miško pramonės ūkio centras. Šiam ūkiui priklausė Gališoro (2–3 km nuo Δ), 4-asis ir kiti miško kirtimo punktai. 1945.VII į Δ iš dabartinių Alytaus, Kaišiadorių, Utenos, Ukmergės, Trakų, Švenčionių r.j. buvo atvežta ~20 šeimų. Tuo metu Velva Bėzėje buvo tik greitosiomis miške pastatyti keli namai (juose gyveno prižiūrė-

tojai ir kelios Permės komių šeimos) ir 3 dideli lentiniai barakai (kiekviename 16–18 kambarėlių); viename iš jų jau gyveno karo belaisviai vokiečiai. 1945.VIII ir 1946 pavasarį vėl buvo atvežta lietuvių (1945 – apie 10 šeimų). Iš viso tuo metu Velva Bazėje buvo 40–50 šeimų iš Lietuvos (lietuviai ir keliolika Vilniaus kr. lenkų), daugiausia partizanų šeimos – moterys, vaikai ir seneliai. Vėliau tremčiai buvo atgabenta nemažai represuotų Raudonosios armijos kareivių, grįžusių iš vokiečių nelaisvės. Visi Δ gyventojai vasarą ir žiemą kirtė mišką, gabeno rąstus prie upės, pavasarį plukdė. Gyveno barakuose labai ankštai, po 2–3 šeimas kambarėlyje, badavo, daug žmonių mirė. Mirusieji buvo laidojami Gališoro kapinėse. 1946.X ~30 vaikų iš Δ parvežta į Vilnių (į Markučių vaikų namus). 1947 dvi tremtinės iš Δ pabėgo į Lietuvą. 1956 Lietuvos tremtiniai po kelias šeimas pradėjo grįžti į Lietuvą, nors ne visiems buvo leista joje apsigyventi. Dabar Δ labai sunykusi.

VERCH KĀMENKA, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Tiumenės sr., Jurginskajės r.j., ~60 km į š. r. nuo Jalutorovsko; priklausė Zavodoukovsko miško pramonės ūkiui. Δ įkūrė tremtiniai, 1939–41 atvežti į negyvenamus miškus iš Lietuvos ir Lenkijos v. dalies. 1947 buvo atitremta ~250 žmonių iš V. Ukrainos ir Moldavijos, 1948.I – apie 300 žmonių iš Lietuvos (daugiausia dabartinių Šakių, Lazdijų, Marijampolės, Varėnos r.j.). Dar gyveno ~500 užsiverbavusių darbams rusų (daugiausia buvusių kalinių). Seniau atitremtieji gyveno iš lentų pastatytuose nameiluose, kiti – barakuose. Veikė (barake) septynmetė mokykla, parduotuvė, pirtis, buvo garažas, kontora, lentpjūvė. Po poros metų lietuviai t. p. pasistatė namelius, įsigijo gyvulių. Jie kirtė mišką, dirbo lentpjūvėje, krovė vagonus. Nuo 1948 veikė tremtinių savitarpio rėmimo draugija „Priesaika ištrėmimo“. Jai priklausė 7 Verch Kamenkos ir 5 Bačialino (Jarkovo r.j.) tremtiniai. 1951.III.7 jie buvo suminti, du (Antanas Kybartas iš Δ ir Kazimieras Jankauskas iš Bačialino), 1952 Tiumenėje sušaudyti, kiti nuteisti 25 metams laisvės atėmimo; 1992 reabilituoti.

Verch Kamenkoje mirė keliasdešimt lietuvių. Jie buvo laidojami miške, ~3 km nuo Δ; kai kuriems buvo pastatyti aukštai (3–4 m aukščio) pušiniai kryžiai. 1956 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą; dauguma grįžo 1958. Jiems išvykus, lentpjūvė buvo uždaryta, geležinkelis išardytas (artimesni miškai apie tą laiką jau buvo iškirsti).

VERCH KATŪNSKOJĖ, gyvenvietė Altaiaus kr., Bijsko r.j., ~12 km į p. r. nuo Bij-

Verch Katunskojė.
Kuprių šeima; trečias
iš kairės – Vincentas
Kuprys (1950)

sko. 1941.VII į Δ (tuo metu ji vadinosi Katunskojė) buvo atitremta nemažai Lietuvos gyventojų, daugiausia moterys su vaikais ir seneliai. Maždaug 25 šeimos (~100 žm.) buvo apgyvendintos prie žvyro karjero Katūnės upės (Obės aukštupio) deš. krante, ~6 km nuo Δ. Čia jie ir dirbo: sijojo žvyrą, krovė jį į baržas. Iš pradžių visi gyveno barakuose, vėliau – žeminėse. Žmonės badavo, daugelis sirgo drugiu. Tarp tremtinių buvo Kuprių šeima (sūnus Vincentas Kuprys vėliau tapo dainininku). 1942 vasarą dauguma tremtinių buvo išvežta į Jakutijos šlaurę; prie karjero liko kelios šeimos. 1947 Kuprių šeima buvo pabėgusi į Lietuvą (suminti, ištrėmti į Bodaibo).

VĖRCHNIAJA ARĀ KUŪRKA, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Buriatijoje, Zaigrajevo r.j., ~80 km į r. nuo Zaigraje-

Verchniaja Ara Kuorka. Lietuviai rąstų krovėjai: kairėje – moterų brigada (1951), dešinėje – vyrų (1953)

vo, Cagan Dabano kalnagūbrio priekalniuose; priklausė Chandagatajaus miško pramonės ūkiui. Po II pasaulinio karo Δ vietoje, taigoje, ~5 km nuo Ara Kuorkos kaimo, buvo japonų karo belaisvių konc. stovykla. Juos iškėlus, 1948.VI tuose pačiuose lentiniuose barakuose ir kalnų šlaituose išraustose žeminėse apgyvendinta ~1000 tremtinių iš Lietuvos (dabartinių Šlaulių, Pakruojo, Telšių, Skuodo, Plungės, Kretingos rj; daugiausia ūkininkų, mokytojų šelmos). 1949 atitremta ir kitų tautybių žmonių: ~40 moldavų, ~20 bulgarų, ~60 vyrų uzbekų. Žmonės gyveno labai ankštai, todėl netrukus miške, už 5–6 km nuo Δ, keliose vietose buvo pastatytos 4 nedidelės barakų gyvenvietės: Levij, Pravyj, Novo Pravyj, Griaznyj Kliučai; į jas ir kitus miško ruošos punktus 1949 perkelta dalis žmonių. Visi jie kirto mišką, krovė rąstus ant platformų (jas mediniais bėgliais stumdavo patys tremtiniai), tiesė ir prižiūrėjo geležinkelį. Vėliau čia apsigyveno ir teikė religinius patarnavimus paleistas iš

Verchniaja Bazajicha. Sunkvežimius į kalną užtraukdavo ir nuo jo nuleisdavo traktoriai

konc. stovyklos kun. Petras Jasas. 1951, iškirtus aplinkinius miškus, tremtiniai buvo perkelti kitur (dauguma į Novoiljinską ir Chara Kutulą, 40–45 km į p. v. nuo Δ, kiti – į Verchnij Naryną); Δ ir aplink ją buvusios barakų gyvenvietės panaikintos. Išliko Δ tremtinių kapinės. 1990 kai kurių ten palaidotų lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą.

VÈRCHNIAJA BAZAJICHA, miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Beriozovkos (buv. Sovetskio) rj, ~50 km į p. r. nuo Krasnojarsko, R. Sajano priekalniuose, prie Bazajichos (Manos deš. intakas) aukštupio. 1948.VI į Δ iš buvusios Joniškio apskrities atitremta Lietuvos gyventojų. Tuo metu Δ buvo Sovetskio miško pramonės ūkio skyrius (centras Maganske). Čia buvo jo administracija, gyveno tremtinių komendantas ir palyginti nemažai vietinių gyventojų rusų (jie vadovavo miško ruošos darbams), buvo ambulatorija, valgykla, parduotuvė. Verchniaja Bazajichoje buvo palikta ~30 lietuvių, kiti apgyvendinti miško paruošų punktuose – barakuose miške netoli Δ: Lesopilkoje (lentpjūvė kitame Bazajichos krante, 36 žmonės), Treskine (du barakai miške, ~2 km į p. v. nuo Δ, 66 žmonės), Parkomike (barakas miške, ~4 km į p. v. nuo Δ, ~20 žmonių), Korbike (~4 km nuo Δ). Tremtiniai kirto mišką, dirbo lentpjūvėje. Ambulatorijos vedėju Verchniaja Bazajichoje dirbo lietuvis gydytojas Julius Leketas. Visų Δ skyriui priklausiusių gyvenviečių mirusieji lietuviai buvo laidojami Korbiko kapinėse. Į Lietuvą tremtiniams leista grįžti 1957–58. 1992 Verchniaja Bazajichoje dar gyveno vienas lietuvis.

VÈRCHNIAJA BURÈTÈ, Irkutsko sr. esančio ↑ Buretės kaimo dalis.

VÈRCHNIAJA GÒGOLEVKA, kaimas Irkutsko sr., Taišeto rj. ↑ Gogolevkos.

VÈRCHNIAJA KUITÀ, kaimas Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Nikutų rj, kitaip ↑ Kuita.

VÈRCHNIAJA NALÌMNAJA, buvusi barakų gyvenvietė Tomsko sr., Aukštutinės

Ketės rj., ~8 km į š. nuo Kuzurovo, prie Nalimnajos upės (Ketės deš. intakas). 1951–52 žiemą čia, taigoje, 4 barakuose su gultais (daugiau jokių pastatų nebuvę) gyveno 6 lietuvių tremtinių šeimos (~30 žm.), laikinai atkeltos iš Kuzurovo gyvenvietės ir viena ukrainiečių šeima. Čia jie ruošė malkas. Maisto išsimainydavo į daiktus su vietiniais gyventojais Kuzurovo kaime, pasigaudavo upėje žuvų, pasirinkdavo taigoje uogų, grybų, augalų ar susimedžiodavo paukščių ir žvėrelių. Pavasarį jie buvo perkelti į panašią barakų gyvenvietę Nižniaja Nalimnają (~6 km į š. nuo Δ, prie Nalimnajos upės), rudenį – į Kuzurovą. Mirė viena lietuvė. Dabar Δ užaugusi mišku.

VĖRCHNIJE TALCAI, kaimas Burlati-joje, Chorinsko rj., ~60 km į š. r. nuo Onochojaus, Cagan Dabano kalnagūbrio priekalniuose (~5 km nuo Δ) Udos upės (Selingos deš. intakas). 1949 barakus ir namelius kaime pradėjo statydintis tremtiniai lietuviai, atsiųsti čia darbams iš Čelano (~10 km nuo Δ; iš Lietuvos ištremti 1948.V.22). Ilgainiui čia apsigyveno 15–20 jų šeimų. Tai buvo nemažas kaimas prie Talcės upelio. Jame buvo paštas, septynmetė mokykla, lentpjūvė, siuvykla (ten ir dirbo lietuviai). Vietiniai gyventojai – buriatai ir rusai. Lietuviai kaime iškasė pirmąjį šulinį (iki tol maistui visi vartodavo upelio vandenį).

VĖRCHNIJ MĀTŪRAS, gyvenvietė Chakasioje, Taštyno rj., kitaip ↑ *Matūras*.

VĖRCHNIJ NARÝNAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Burlati-joje, Zaigrajevo rj., ~30 km į š. r. nuo Novoiljinsko, Cagan Dabano kalnagūbrio priekalniuose, prie Naryno upelio (įteka į Ilką). Barakus taigoje čia pastatė ir 1951 juose buvo apgyvendinti tremtiniai lietuviai iš Verchniaja Ara Kuorkos. Be lietuvių, buvo tremtinių moldavų ir uzbekų. Visi jie kirtė mišką. Tremtiniams grįžus į tėvynę (aplinkiniai miškai jau buvo iškirsti), apie 1961 Δ buvo panaikintas.

VĖRCHNIJ UŽĖTAS, buvęs kaimas Irkutsko sr., Taišeto (buv. Šitkino) rj., ~25 km į š. v. nuo Taišeto, prie Užeto

upelio (Birusos kair. intakas); kolūkio centr. gyvenvietė. 1949.IV į Δ iš Lietuvos (dabartinio Ukmergės rj. – nuo Veprių, Šešuolių, Kavarsko, Siesikų) atitremta 21 šeima (81 žm.), 1950 – maždaug tiek pat ukrainiečių. Tai buvo nemažas kaimas tarp miškų. Vietiniai gyventojai – baltarusiai, atsikėlę čia apie 1930, gelbėdamiesi nuo kolektyvizacijos. Lietuviai buvo apgyvendinti senose apleistose trobelėse. Vasarą jie dirbo kolūkyje, žiemą kirtė mišką. Kartu su jais miškuose dirbo netoliese buvusios konc. stovyklos kaliniai (tarp jų buvo ir lietuviai). Į Lietuvą lietuviai pradėjo grįžti 1958 (ne visiems buvo leista joje apsigyventi). Tremtiniams išvykus, vietiniai žmonės t. p. išsikėlė kitur; Δ sunyko. Kapinėse buvo palaidota ~15 lietuvių; 1990 kai kurių palaikai parvežti į Lietuvą.

VERCH ŪBSKIS, gyvenvietė Altajaus kr., Smolenskojės rj., ~15 km į š. v. nuo Smolenskojės, Obės kair. krante, netoli Bijos ir Katūnės santakos (sutekėjusios jos sudaro Obės upę); kiaulininkystės taryb. ūkio centras. 1941.VII į Δ iš buvusių Vilkaviškio, Marijampolės, Ukmergės, Kaišiadorių apskričių atitremta ~80 žmonių (5 mokytojų šeimos, kiti – ūkininkai, valdininkai). Iš Bijsko tremtiniai buvo atplukdyti baržomis. Kai kurie buvo palikti Verch Obskyje, kiti išvežioti į Δ taryb. ūkio skyrius. Visur jie gyveno barakuose, pusbadžiu. Moterys dirbo kiaulių fermose, vyrai ir paaugliai – traktorininkais, vairuotojais. Δ vidurinėje mokykloje (iš pradžių ji buvo pradinė, vėliau, iki 1954, septynmetė) mokėsi ir lietuvių vaikų; šioje mokykloje 1951–57 mokytojavo Danutė Klumbytė (vėliau Šiaulių pedagoginio instituto dėstytoja, profesorė). Po karo daug tremtinių iš Δ ir kitų Altajaus kr. tremties vietų buvo pabėgę į Lietuvą. Apie 1951 daug jų atsiųsta į Δ. 1991 Verch Obskyje gyveno viena lietuvių šeima.

VERŠINA TŌRTŪNA, buvusi barakų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Beriozovkos (buv. Sovetskio) rj. Dar ↑ *Tortūnas*.

VESELUCHA, kaimas Krasnojarsko kr., Suchobuzimskojės rj., netoli (~4 km)

Krasnojarsko–Jenisejsko plento; kolūkio brigada (centras Šeštakove, ~2 km nuo Δ). 1952.II į Δ iš dabartinio Molėtų r.j. atitremtos 3 ūkininkų šeimos (12 žm.). Kaime tuo metu buvo ~30 kiemų. Lietuviai buvo apgyvendinti atskiruose nameliuose; dirbo kolūkyje. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1957 (2 lietuviai liko gyventi Veseluchoje). Tremtyje 2 žmonės mirė, 2 gimė. Mirusieji palaidoti Šeštakovo kapinėse. 1991 vieno tremtinio palaikai parvežti į Lietuvą.

VYŲKOVAS, kaimas Altajaus kr., Tiumentevo r.j., ~30 km į p. nuo Tiumentevo, Kulundos (įteka į Kulundos ežerą) deš. krante. 1941.VII.9 į Δ iš Lietuvos buvo atitremtos 24 lietuvių ir žydų šeimos (68 žm.) iš dabartinio Rokiškio r.j. Tai buvo daugiausia mokytojų, gydytojų, tarnautojų, ūkininkų šeimos – beveik vienos moterys, vaikai, seneliai; vyrai buvo atskirti nuo šeimų ir išvežti į Rešotų (Krasnojarsko kr.) konc. stovyklas. Tuo metu Δ buvo didelis skurdus kaimas, 5 kolūkių ir miško pramonės ūkio (pastarasis 1942 panaikintas ir paverstas pramkombinatu) centr. gyvenvietė. Vietiniai žmonės gyveno lūšnelėse ir žeminėse. Buvo vidurinė mokykla, medicinos punktas, paštas, grūdų sandėliu paversta cerkvė, parduotuvė. Tremtiniai buvo apgyvendinti kaimo pakraštyje naujai pastatytuose mediniuose barakuose be langų ir krosnių, po 10 žmonių viename kambaryje. 1941 žiemą buvo atitremtos kelios Pavolgio vokiečių šeimos. Dauguma tremtinių dirbo miškuose – ruošė malkas, rovė kelmus dervai gaminti, pjovė lentas; kai kurie dirbo stalių dirbtuvėse, kalvėje, vežėjo pašarus gyvuliams. Mokytoja Liucija Deksnienė mokė vaikus

lietuviškai, rengė susibūrimus. Dalis šeimų po karo persikėlė gyventi į kaimą. 1947 ~20 žmonių pabėgo į Lietuvą (dauguma buvo sugauti, gražinti į Δ arba išsiųsti į konc. stovyklas). 1958 tremtiniams buvo leista grįžti į Lietuvą. Δ kapinėse buvo palaidoti 5 lietuviai – 3 senutės ir 2 vaikai (jų kapai jau sunaikinti).

VYSŲKAJA GRYVÀ, kaimas Altajaus kr., Pankrušichos r.j., ~20 km į š. r. nuo Pankrušichos. 1941.VII į Δ iš dabartinio Rokiškio r.j. atitremta 15 lietuvių šeimų (57 žm., iš jų 5 mokytojai). Iš karto buvo atvežta daugiau, bet netrukus kai kurie tremtiniai buvo perkelti į Lukovkos gyvenvietę miškuose, ~15 km nuo Pankrušichos. Daugumos atitremtų šeimų vyrai dar Vilniuje buvo atskirti ir išvežti į konc. stovyklas. Δ kaimas buvo nemažas – apylinkės ir miško pramonės ūkio centras, dviejų kolūkių centr. gyvenvietė. Vietiniai gyventojai – carų laikais atsikėlę ukrainiečiai. Lietuvos tremtiniai iš pradžių gyveno už kaimo, barake pamiškėje, vėliau persikėlė į Δ. Be lietuvių, buvo 1941 atitremtų Pavolgio vokiečių. Tremtiniai ir vietiniai vyrai dirbo ratus, važiuokles, stipresnės moterys kirtu mišką, kitos kirpo avis, verpė vilnas, mezgė pirštines, kojines (jos buvo siunčiamos kariuomenei). Ir vietiniai gyventojai, ir tremtiniai badavo, dauguma senų žmonių (tarp jų ir visuomenės veikėjo kun. Vlodo Mirono brolis) mirė nuo bado. 1946–47 beveik visi lietuviai be leidimų išvažiavo iš Δ: kas į Lietuvą, kas į Latviją; Lietuvoje dauguma jų buvo suminti ir vėl ištremti. 1991 vienos tremtinės palaikai parvežti į Lietuvą.

VYSŲKIJ JĀRAS, gyvenvietė Tomsko sr., Bakčiaro (buv. Parbigio) r.j., ~35 km į š. nuo Bakčiaro, abipus Andarmos upės (Parbigio deš. intakas); apylinkės ir kolūkio centras. 1941.VII į Δ iš Lietuvos atitremtos 4 šeimos (dvi – iš buvusios Biržų apskrities). Po karo iš Zavodskojės (~15 km nuo Δ) į Δ buvo perkelta artelė „Severnyj kustar“, gaminusi įvairius medžio, molio dirbinius (slides, plytas, degutą, puodus); kartu atsikėlė ir joje dirbę tremtiniai lietuviai (5 ar 6 šeimos). Tuo metu Δ gyvenvietę sudarė viena 3–4 km

ilgio gatvė, einanti dešiniuoju upės krantu, iš abiejų pusių apstatyta namais. Buvo vidurinė mokykla, 15 lovų ligoninė, valgykla. Lietuviai dirbo sunkiausius darbus minėtoje artelėje, kolūkyje, mašinų ir traktorių stotyje, žiemą kirto mišką (malkoms). Gyveno pusbadžiu. Maisui miške prisirinkdavo grybų, kedro riešutų, uogų, pelkėse – spanguolių. 1958–1959 dauguma lietuvių grįžo į Lietuvą, kiti persikėlė į Vysokij Jarą. Dabar Δ išaugęs, jo apylinkėse daug naftos gręžinių. Kapinėse yra lietuvių kapų.

VIZIĄJUS, gyvenvietė Permės (buv. Molotovo) sr., Permės komių auton. apygardoje. Kudymkaro (buv. Belojevo) r.j., ~30 km į š. v. nuo Kudymkaro, prie Komos upės (Invos kair. intakas); miško pramonės ūkio, kolūkio ir apylinkės centras. 1945.VII į Δ iš dabartinių Alytaus, Utenos, Ukmergės, Molėtų, Panevėžio, Kauno, Vilniaus r.j. atitremta 50 šeimų (178 žm.), daugiausia moterys ir vaikai; vyrai dar Lietuvoje buvo atskirti nuo šeimų ir išsiųsti į konc. stovyklas. Buvo tremtinių ukrainiečių, lenkų, Krymo totorių. Δ buvo nemaža gyvenvietė, joje gyveno ~2000 žmonių, daugiausia Permės komių; buvo septynmetė mokykla, felčerių ir akušerių punktas, parduotuvė, kepykla, valgykla. Kai kurie lietuviai buvo apgyvendinti pas vietinius žmones, kiti – barakuose po 4–5 šeimas kambaryje. Jie kirto mišką (kirtavietės buvo už 10–20 km nuo Δ), plukdė rąstus, dirbo plytinėje, gamino medines trinkeles

Viziajus. Broliai Kazlauskai prie bado mirusios motinos kapo (1946)

traktoriams kurenti. Daug jų mirė nuo bado. 1947 keliolika (kitais duomenimis – keliasdešimt) žmonių pabėgo į Lietuvą. 1955 pradėjo grįžti iš konc. stovyklų vyrai. Į Lietuvą leista išvykti 1964. Vizijaus kapinėse yra palaidoti 26 lietuviai. 1990 keturių palaikus giminės parvežė į Lietuvą. Dabar ir gyvenvietė, ir kapinės labai sunykusios.

VLADIMIRAS, miestas Rusijoje, į r. nuo Maskvos, Kliazmos kair. krante; srities centras. Įkurtas XII amžiuje. XIX a. – XX a. pradžioje per Δ ėjo Vladimiro traktas, kuriuo etapais iš Maskvos į Sibirą buvo varomi tūkstančiai kalinių. Po II pasaulinio karo mieste veikė 2 kalėjimai. Viena iš jų, uždaryjame, buvo kalinami žymūs įvairių šalių (t. p. ir Ru-

Vorkuta. Pagrindinė gatvė 1950

sijos) valstybės ir karo veikėjai, dvasininkai, antibolševikinio pasipriešinimo dalyviai (viena metu kalėjo ~2500 kalinių). Vėliau į jį už ypatingus nusizengimus (nepaklusnumą, sukilimų, maištų organizavimą, pabėgimą) buvo siunčiami polit. kaliniai iš daugelio Gulago konc. stovyklų. Šis kalėjimas statytas XVIII a.; sovietiniais metais išplėstas. Turėjo keletą korpusų. Kameros nedidelės, gerai izoliuotos. Režimas vienas griežčiausių Sovietų Sąjungoje. Nuo 1941 VI jame įvairiu laiku yra kalėję nemažai polit. kalinių iš Lietuvos (1948 jų čia buvo 40). Tarp jų: buvęs Lietuvos Respublikos prezidentas Aleksandras Stulginskis ir ministras pirmininkas Antanas Merkys, Vilniaus arkivysk. Mečislovas Reinys (1953 ten mirė), vysk. Teofilus Matulionis, visuomenės

Vorkuta. 53-oji kalinių brigada 32-osios anglių šachtos statyboje (1955)

ir politikos veikėjai prof. kun. Juozas Laukaitis (1952 ten mirė), kun. Vladas Mironas, vienuolis marijonas kun. Viktoras Šauklys, buvę ministrai Stasys Šilingas, Juozas Tonkūnas, Juozas Urbšys, istorikė, bibliografė Marija Mašiūtaitė-Urbšienė, antisovietinio pasipriešinimo veikėjas Balys Gajauskas.

VOLGOS-DŌNO KANĀLAS jungia Volgą su Donu. Ilgis 101 km. Prasideda į p. nuo Volgogrado, eina Sarpos slėniu, išilgai Jergenų aukštumos papėdės, Červlionajos upės slėniu iki Dono (prie Kolačo). Ne mažiau kaip 3,5 m gylio. 13 šliužų. Kanalas iškastas 1941–52. Per karą ir iki 1947 darbai buvo sustabdyti. Kanalą kasė dešimtys tūkstančių kalinių. Tarp jų buvo daug lietuvių.

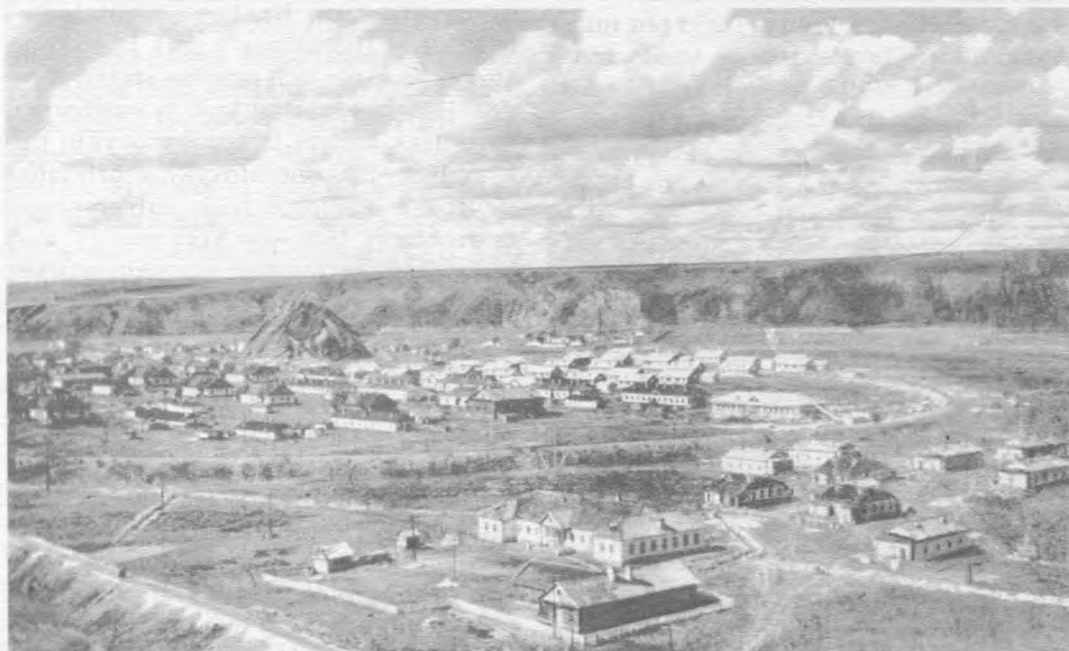
VOLGOS HIDROELEKTRINĖ, kitaip ↑ *Kuibysėvo hidroelektrinė*.

VORKUTĀ, miestas (nuo 1943) Komijos š. rytuose, ~160 km į š. nuo Šiaurės poliarčio, tundroje, prie Vorkutos upės. Stambus Pečioros baseino anglių gavybos centras. Geležinkelio stotis. 1922 Δ apylinkėse pradėta akmens anglių ir naftos žvalgyba, apskaičiuoti jų ištekliai. 1929 būsimųjų šachtų vietoje pradėta telkti darbo jėga – kaliniai ir tremtiniai. Kasmet jų vis daugėjo (iki 1932 jie buvo atvaromi pėsti). Jie statė šachtas (pirmosios buvo Nr. 1 – „Kapitalnaja“ ir Nr. 8 – „Rudnikas“), prie jų – konc. stovyklas. Apie 1931 pradėta statyti Δ gyvenvietė. Ilgainiui aplink ją susiformavo ištisas šachtų ir konc. stovyklų tinklas. 1931–39 konc. stovyklos priklausė Uchtos ir Pečioros (rus. sutrumpintai Uchtpečlag), 1939–59 Vorkutos (↑ *Vorkutos koncentracijos stovyklų grupė*), nuo 1948 – dar ir ↑ *Rečlago* konc. stovyklų grupėms. Vorkutoje buvo jų valdybos. 1933 akmens anglis pradėtos eksploatuoti, 1935 nutiestas ~80 km ilgio siaurasis geležinkelis iki Vorkutos ir Usos upių santakos, 1941 baigtas tiesti Kotlaso–Vorkutos geležinkelis. 1944 įkurtas „Vorkutaugol“ kombinatas. Per II pasaulinį karą buvo pastatytos dar 5 (2–7-oji) šachtos. Daug kalinių (tarp jų ir lietuvių), atlikusių bausmės, buvo Vor-

kutoje paliekami tremčiai, be to, čia dažnai likdavo ir tie, kuriems, paleistiems į laisvę, nebuvo leidžiama grįžti į tėvynę. 1943 Vorkutoje veikė kalinių muzikinis dramos teatras. Jame vaidino daug žymių rusų, ukrainiečių ir kitų tautybių aktorių; po karo jame dainavo ir lietuvis Juozas Indra. Panaikinus konc. stovyklą (apie 1960), daugelis buvusių kalinių, tapę laisvi, pasiliko dirbti kasyklose. Kai kurios kalinių įrengtos šachtos veikia ir dabar, prie jų išaugusios angliakasių gyvenvietės. Daugelyje iš jų buvusios kalinių laidojimo vietos (kai kuriose pastatyti kuklūs paminklai) dabar naikinamos. 1989, 1990, 1992 į Δ iš Lietuvos buvo nuvykusios buvusių polit. kalinių surengtos ekspedicijos. 1992.VIII.30 Jur Šoro gyvenvietėje (~25 km nuo Δ), prie 29-osios šachtos, kur buvo palaidoti 1953 sukilimo dalyviai (tarp jų 10 lietuvių), buvo atidengtas paminklas (archit. Rimantas Dičius, skulpt. Vladas Vildžiūnas). 1992 Vorkutoje dar gyveno ~2000 lietuvių ir lietuvių kilmės asmenų. Nuo 1989 veikia lietuvių bendrija; 1989 ji turėjo ~250 narių, 1992 – apie 30.

VORKŪTOS KONCENTRACIJOS STOVYKLŲ GRUPĖ (rus. sutrumpintai Vorkutlag) veikė 1939–59 Komijos š. rytuose, už Šiaurės poliaracho, Vorkutos mies-

te ir jo apylinkėse. Įkurta iš 1929–38 veikusios Uchtos ir Pečioros konc. stovyklų grupės (Uchtpečlago) kai kurių punktų. 1939–44 vadinosi „Vorkutstrojumi“, vėliau – „Vorkutaugol“ kombinate. 1942.II iš dalies Δ punktų (olpų) buvo sudaryta Intos konc. stovyklų grupė (Intalagas). Kalėjo kriminaliniai nusikaltėliai ir polit. kaliniai. Pastarųjų ypač padaugėjo po karo. 1947 Δ turėjo ~50 punktų; apie 40 iš jų buvo prie akmens anglių kasyklų 20–40 km spinduliu aplink Vorkutą, 10 – prie gyvulininkystės ūkių (3 iš jų toli nuo Vorkutos). Kiekviename punkte vienu metu kalėjo 1–5 tūkstančiai įvairių tautybių kalinių (vyrų ir moterų) iš SSRS ir užsienio valstybių – JAV, Didžiosios Britanijos, Prancūzijos, Italijos, Ispanijos ir kitų. Buvo ir ~25 tūkstančiai Raudonosios armijos kareivių, grįžusių iš vokiečių nelaisvės, ~10 tūkstančių darbams mobilizuotų tremtinių (vadinamoji darbo armija), daug įvairių sričių specialistų, mokslininkų. 1948–49 kriminaliniai nusikaltėliai buvo atskirti nuo polit. kalinių, pastariesiems sukurta speciali konc. stovyklų grupė – ↑ *Rečlagas*. Abiejų valdybos buvo Vorkutoje. Δ turėjo skyrius Karos jūros uostuose Amdermoje ir Ust Karoje. Rečlago kaliniai daugiausia įrenginėjo šachtas ir kasė anglis, Vorkutlago – dirbo statybose (statė ba-

Vorkutos koncentracijos stovyklų grupė. Konc. stovyklos prie 10-osios ir 11-osios šachtų

Vorkutos koncentracijos stovyklų grupė.
Paskutinės polit. kalinių konc. stovyklos lietuviai prie 2-osios ŠEC (1958)

rakus, Vorkutos miestą, elektrines, plytinę), pagalbinius darbus pramonės įmonėse, uostuose, gyvulininkystės ūkiuose, tiesė kelius, geležinkelius. Teritorija, kurioje išsidėsčiusios Δ konc. stovyklos, labai pelkėta, klimatas atšiaurus: žiema trunka apie 8 mėn., šalčiai dažnai būna ~55 laipsnių, siaučia stiprūs šiaurės vėjai, dažnos pūgos. Poliarinė naktis trunka 20 parų. Visus darbus labai apsunkina amžinasis išalas. Daug kalinių žuvo šachtose (1951 tik vienos avarijos metu žuvo ~130 žmonių), mirė nuo bado, šalčio, ligų (kaliniai ypač sirgo skorbuto).

Lietuvių (vyrų ir moterų) Vorkutos konc. stovyklose kalėjo nuo 1940.VI. Iš pradžių jų buvo nedaug (1941 – apie 140 žmonių). Beveik visi jie mirė nuo bado, šalčio, ligų, žuvo šachtose. 1943 į Δ atvežta ~50 vyrų – 1941.VI.14 tremtinių iš Komijos centr. dalies; vėliau pas kai kuriuos atsikėlė ir jų šeimos. Traukinių sąstatai, pilni polit. kalinių iš Lietuvos, buvo vežami į Δ nuo 1945, ypač 1948–49. Daugiausia tai buvo partizanai, jų rėmėjai, ryšininkai (ūkininkai, kaimo ir miesto inteligentai, kariškiai, kunigai); ypač daug buvo jaunimo. Tuo metu po 600–1200 lietuvių buvo visuose Δ punktuose. Tarp kalinių: buvęs ministras pirmininkas Leonas Bistras, istorikas prof. Juo-

zas Klimavičius, teisininkai prof. Tadas Petkevičius, Vytautas Jurgutis, gyd. Kazimieras Paltanavičius (nuo 1992 šv. Jokūbo ligoninės Vilniuje vyr. gydytojas), kunigai Antanas Ylius, Marijonas Petkevičius, Pranas Račiūnas, Steponas Rudzionis, Antanas Šeškevičius, Mykolas Dobrovolskis (vienuolis Tėvas Stanislovas), filosofas Justinas Mikutis, literatas Albinas Vaičiūnas.

Dėl nepakeliamo darbo, prasto maisto, sunkių gyvenimo ir klimato sąlygų, prižiūrėtojų žiaurumo ir savivalės Δ kaliniai sukildavo. 1942 sukilimai vyko Ust Usos (vadinamojo Lesoreido), 1948 – vadinamosios 501-osios statybos (Seldos – Labytnangio geležinkelio tiesimo) konc. stovyklose. Jie buvo numalšinti panaudojus tankus, lėktuvus, kulksvaidžius; visi sukilėliai žuvo. 1953 vasarą streikai apėmė visas Δ kasyklas. Sustojo darbas šachtose. Didžiausias streikas, peraugęs į sukilimą, vyko 1953.VII.26–VIII.1 (kitais duomenimis – VII.18–VIII.2) 29-ojoje šachtoje, buvusioje Jur Šoro gyvenvietėje (~25 km nuo Vorkutos). Dalyvavo visi tos stovyklos kaliniai (jų buvo ~2600, kitais duomenimis – apie 3500). Daugiausia buvo vakarų ukrainiečių, rusų, daug lietuvių (400–60 žm.). Vadavo įvairių tautybių kalinių atstovų komi-

tetas (5 žmonės; lietuviams atstovavo Lietuvos kariuomenės kpt. Afanasijus Kazanas). Kaliniai nėjo į darbą, įvedė savivaldą, sudarė pasipriešinimo grupes. Jie reikalavo peržiūrėti nuosprendžius, sušvelninti režimą, pagerinti gyvenimo ir darbo sąlygas. Iš Maskvos atvykusi komisija ir Δ administracija iš pradžių pažadėjo kai kuriuos reikalavimus patenkinti, bet vėliau įsakė kariuomenei sukilimą malšinti ginklu. Kai kurių sukilimo dalyvių teigimu žuvo 72, nuo žaizdų mirė ~150 kalinių, iš jų 10 (kitais duomenimis – 25) lietuviai (tarp jų ir A. Kazanas). 300–400 žmonių, iš jų ~30 lietuvių, buvo sužeista. Po sukilimo aktyvesni jo dalyviai (~190 žm.) buvo sušaudyti, kiti perkelti į kitas (daugiausia Taišeto, Irkutsko sr.) konc. stovyklas. Žuvusieji buvo palaidoti tundroje, netoli 29-osios šachtos, bendrame kape (↑ *Vorkuta*). Po sukilimo kaliniams imta gerinti kalinimo sąlygas, pradėtos taikyti amnestijos. Kalinių ėmė mažėti. 1959 likviduoti pastutiniai Δ punktai, juose kalėję kaliniai perkelti į Mordovijos konc. stovyklas.

VOROBINAS, kaimas Krasnojarsko kr., Suchobuzimskojės rj., ~5 km į r. nuo Suchobuzimskojės, abipus Bolšoi Buzimo upės (Jenisejaus kair. intakas); kolūkio centr. gyvenvietė. 1951.X.20 į Δ iš dabartinio Molėtų rj. atitremtos 4 valstiečių šeimos (18 žm.), 1952 – dar 2 vaikai. Kaimė buvo 30 ar 40 kiemų, pradinė mokykla, parduotuvė, klubas, kalvė, vandens malūnas. Be lietuvių, gyveno kelios kitų tautybių (Pavolgio vokiečių, kalmykų, čiuvašų) tremtinių šeimos. Lietuviai buvo apgyvendinti atskiruose nameliuose; dirbo kolūkyje. Pirmaisiais metais gyveno labai vargingai, trūko maisto; vėliau kiek prasikūrė. Jau trečiaisiais tremties metais ėmė gyventi turtingiau už vietinius žmones. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1957. Δ kapinėse palaidotas vienas lietuvis.

VOROGOVAS, miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Turuchansko (buv. Jarcevo) rj., ~100 km į š. v. nuo Jarcevo, Jenisejaus kair. krante. 1948 į Δ atitremta ~130 Lietuvos gyventojų. Buvo daug ir kitų tautybių tremtinių. Visi jie žiemą

kirto mišką, pavasarį rišo sielius, juos plukdė. 1958 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą. Dabar Δ kapinės naikinamos, jų vietoje statomi namai. 1990 kai kurių ten palaidotų lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą.

Vorkutos koncentracijos stovyklų grupė. Ajač Jagos konc. stovykla (1979)

VORONICHÀ, buvęs kaimas Tomsco sr. pietuose, Bakčiaro (buv. Parbigio) rj., ~40 km į š. v. nuo Bakčiaro, ~5 km nuo Parbigio. 1941.VII į Δ atitremta 20 šeimų (71 žm., lietuviai ir žydai) iš Pasvalio, Kalvarijos, Biržų, Kėdainių, Kauno, Utenos, Marijampolės, Kazlų Rūdos. Tai buvo

Vorogovas. Ona Rafanavičienė su dukrele ir latvis Aleksas Zemelsas su žmona prie savo namelio taigoje (1954)

Voronicha. Lietuvos tremtiniai – plytinės darbininkai (1948)

daugiausia mokytojų, karininkų, valdininkų, prekyautojų šeimos. Daugelio šeimų vyrai kalėjo Rešotų (Krasnojarsko kr.) konc. stovyklose. Tarp tremtinių buvo aviacijos plk. lt. Juozas Grigiškis su šeima (jis mirė 1942). Kaime buvo ~70 kiemų ir barakas (jame buvo apgyvendinti Lietuvos tremtiniai; vėliau kai kurie iš jų pasistatė namus). Namai maži (vieno kambario), iš apvalių rąstų, malksnomis dengtais stogais (lietuviai stogus dengdavo beržo tošimi ir apipildavo žemėmis). Vietiniai žmonės gyveno skurdžiai. Tremtiniai dirbo artelėje „Udar-

nik”: rankomis darė plytas (vieno žmogaus dienos norma – 1200 plytų), žiedė puodus, vėlė veltinius, ruošė malkas, dirbo staliais, arklidėse, žemės ūkyje. 5 vyrai lietuviai už antisovietines kalbas buvo suimti ir Tomsko kalėjimo rūsyje per potvynį prigėrė. 10 vaikų 1946 buvo parvežta į Lietuvą. 6-ojo dešimtmečio viduryje tremtiniai ir vietiniai gyventojai persikėlė į kitas gyvenvietes (daugiausia į Parbigą, ~5 km nuo Δ); Δ sunyko. Voronichoje mirė 3 lietuviai; 1990 vasarą dviejų palaikai parvežti į Lietuvą.

VOROŠILOVO TARÝBINIS ŪKIS Altajaus kr., Slavgorodo r.j., ~4 km nuo Slavgorodo (jo centrinė gyvenvietė – dabar Slavgorodo miesto dalis). 1941.VII Slavgorodo geležinkelio stotyje išlaipinta apie pusė ešelono Lietuvos gyventojų – lietuvių, žydų, lenkų (daugiausia moterys, vaikai, seneliai; vyrai Naujojoje Vilnioje atskirti nuo šeimų ir išvežti į Archangelsko sr. konc. stovyklas). Tai buvo mokytojų, gydytojų, tarnautojų, ūkininkų šeimos nuo Kaišiadorių, Varėnos, Trakų, Prienų, Kauno, Vilniaus. Tremtiniai buvo atvežti į Δ ir apgyvendinti plytų džiovyklose (nendrinėse pašiūrėse) prie plytinės. Vyrai buvo išvežti į šlaurę. Vietiniai gyventojai gyveno iš molio drėbtuose nameliuose (jų buvo ~10). Ir vietiniai, ir tremtiniai (suaugusieji ir vaikai) dirbo plytinėje: kojomis minkė molį, rankomis gamino plytas (vieno žmogaus dienos norma – 1000 plytų). Atlyginimo beveik negaudavo. Daug tremtinių mirė nuo bado, šalčio, ligų. Žiemai daug žmonių buvo išvežta į aplinkinius kolūkius, taryb. ūkius (ten daug jų mirė bado) arba buvo perkelti pas vietinius gyventojus. 1942 rudenį kai kurios tremtinių šeimos persikėlė į Slavgorodą. Apie nutrėmimo panaikinimą Lietuvos tremtiniams ilgai nebuvo pranešta; kai kurios šeimos buvo išleistos tik 1972.

VOSMAJÀ, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Tomsko sr., Čiajos r.j., ~40 km į v. nuo Podgornojės, Niursos (Čiajos kair. intakas) deš. krante; priklausė Lesnajos miško pramonės ūkiui. Δ įkūrė 1929–33 iš Altajaus kr. atitremti rusai ūkininkai. Vėliau čia miškus kirta ir plukdė per II

Vosmaja. Stielininkų nameliai Niursos upėje (1954)

Vosmaja. Brolių Palabių namelis (1953)

pasaulinį karą ir po jo atitremti Pavolgio vokiečiai bei ukrainiečiai, nuo 1951.X – lietuviai ir lenkai, atitremti nuo Trakų, Širvintų, Vievio. Iš viso Vosmajoje gyveno ~500 šeimų, iš jų ~20 šeimų buvo Lietuvos gyventojai. Visi jie kirtu ir plukdė mišką. Lietuvos tremtiniai iš pradžių gyveno barakuose, vėliau daugelis pasistatė namelius. Mirusieji buvo laidojami Verch Niursos kaime kapinėse (~1 km nuo Δ). Apie 1955 kelios Lietuvos lenkų šeimos išvyko į Lenkiją, kiti tremtiniai 1957 pradėjo grįžti į Lietuvą. Jiems išvykus, vietiniai gyventojai persikėlė į Čajinskio gyvenvietę. 7-ajame dešimtmetyje Δ buvo panaikinta. Išliko apleistos kapinės. 1990 dviejų lietuvių palaikai parvežti į Lietuvą.

VOSTOKAS, gyvenvietė Tomsco sr., Kargasoko rj., ~30 km į p. r. nuo Kargasoko, Obės deš. krante. Δ įkūrė per kolektyvizaciją (1929–33) atitremti rusai ir ukrainiečiai ūkininkai. 1941 atitremta estų, latvių, Pavolgio vokiečių, lenkų (apie 1950 jie išvyko į Lenkiją). 18 lietuvių šeimų (65 žm.) buvo atitremti 1951.X iš Kauno, Suvalkijos. Δ tuo metu priklausė Kargasoko miško chemijos ūkiui. Vietiniai gyventojai ir 1941 atitremtieji žmonės (jų buvo likę 1 estų, 2 latvių šeimos, daug Pavolgio vokiečių) dirbo daugiausia medžio perdirbimo fabrikėlyje (gamino dervą, spiritą, medžio anglį). Lietuviai ruošė medieną šiam fabrikui ir statyboms (kirtu medžius, juos atveždavo, lupo žievę), statė lentpjūvę (vėliau joje dir-

Vostokas. Lietuviai krauna rąstus į roges (1953)

bo), vasarą šienavo, žiemą vežlojo šieną į arklides, dirbo miško pramonės ūkiuose. Vostoke 2 lietuviai mirė, 2 gimė. 1958 nutremimas panaikintas, dauguma vokiečių išvyko į Kazachstaną, lietuvių – į Lietuvą (ne visiems buvo leista joje apsigyventi). Dabar Δ – nykstanti gyvenvietė.

VOZNESENKÀ, kaimas Tomsco sr., Krivošejino rj., ~35 km į p. r. nuo Krivošejino; kolūkio centr. gyvenvietė. 1941.VII į Δ iš Kauno atitremtos 4 šeimos ir 3 pavieniai asmenys (iš viso 15 žmonių), tarp jų – filosofo Prano Dovydaičio šeima. Kaime buvo ~100 namų, vietiniai gyventojai – caro laikų tremtiniai baltarusiai. Dar gyveno kelios estų šeimos (atitremtos t. p. 1941). Tremtiniai vasarą dirbo

Voznesenskojė 1992

kolūkyje, žiemą kirto mišką (kirtavietės ~100 km nuo Δ). 1945–47 metais 5 lietuviai buvo suimti ir išsiųsti į konc. stovyklas už tai, kad nešėsi grūdų iš lauko, skundėsi gyvenimo sunkumais. 1959 tremtiniai grįžo į tėvynę.

VOZNEŠENSKOJĖ, kaimas Krasnojarsko kr., Beriozovkos (buv. Sovetskio) rj., ~20 km į r. nuo Krasnojarsko, prie plento į Kanską; kolūkio centr. gyvenvietė. 1948.VI į Δ iš dabartinių Joniškio, Radviliškio, Pakruojo rj. atitremta 19 ūkininkų šeimų (64 žm.). Buvo ir seniau atitremtų kitų tautybių tremtinių: Pavolgio vokiečių, lenkų, suomių, latvių. Kaimas nemažas, vietiniai gyventojai rusai (jų buvo mažiau negu tremtinių). Veikė pradinė mokykla. Lietuviai buvo apgyvendinti labai ankštai (po 2–3 šeimas kambaryje). Jie dirbo įvairius darbus kolūkyje, žiemą kirto mišką. 1950, mirus motinai, vienos šeimos 4 vaikai, likę našlaičiais, buvo išvežti į vaikų namus.

Zacharkovas. Miško markiruotojos Danutė Češūnaitė ir Julija Kazanavičiūtė (1951)

Zacharkovas. Miško vežėjų brigada Čebako miškuose (joje – 3 lietuviai; 1951)

Į Lietuvą tremtiniai pradėjo grįžti 1956. Dabar kaimas labai sunykęs, jame gyvena tik seneliai (iš jų viena lietuvė). Kapinės užaugusios mišku. Kai kurių jose palaidotų lietuvių palaikus giminės parvežė į Lietuvą.

ZABLAGĀRAS, buvęs kaimas Irkutsko sr., Zalarių rj., ~30 km į p. v. nuo Zalarių, prie Zalario upės (Ungos deš. intakas); kolūkio centr. gyvenvietė. 1951.IX į Δ iš dabartinio Radviliškio rj. atitremtos 9 šeimos (34 žm.). Kaimas nemažas (~90 namų), apsuptas maumedynų ir pušynų. Ir vietiniai gyventojai, ir tremtiniai gyveno labai sunkiai. Lietuviai daugiausia dirbo gyvulių fermose. Jiems grįžus į tėvynę (pirmieji dar be leidimo išvažiavo 1956), o vietiniams persikėlus į miestus, Δ sunyko.

ZACHARKOVAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Tomsko sr., Pervomaiskojės (buv. Pyškino Trojicko) rj., ~100 km į š. nuo Asino, Ulujulo (Čiulymo deš. intakas) kair. krante; priklausė Argatjulo miško pramonės ūkiui. 1948.II į Δ iš Lietuvos (nuo Plungės, Telšių, Kretingos, Panevėžio) atitremta 14 šeimų (42 žmonės). 1951.X į Apsagačevo kaimą prie Čičkajulo upės buvo atgabenta ~50 lietuvių šeimų iš dabartinių Alytaus, Lazdijų, Marijampolės, Anykščių rj. Darbingi šeimų nariai iš karto pėsti per taigą buvo išvaryti į Δ (palei upę – apie 50 km nuo Δ). Žiemą ir pavasarį ten po kelias buvo suvežtos ir jų šeimos (iš viso 43 šeimos, 187 žmonės). Buvo ir ~15 1950 atitremtų ukrainiečių ir moldavų šeimų, gyveno šiek tiek vietinių gyventojų rusų ir ukrainiečių (jie – t. p. 1929–30 tremtiniai). Lietuviai iš pradžių buvo apgyvendinti klube, kontoroje, po kokių metų jiems buvo pastatytas didelis barakas, namų (dar po kelerių metų jie, išsirovę kelmus, įsirengė daržus; gyvenvietė labai išaugo). Maistą atveždavo upe – žiemą jaučiais kinkytomis rogėmis, vasarą – baržomis. Tremtiniai vyrai, moterys, paaugliai kirto mišką, vežė rąstus prie Ulujulo upės ir plukdė iki Čiulymo (ten buvo rišami sieliai ir plukdomi toliau). Vyrai išeidavo kirsti miško visai žiemai į tolimas kirtavietes (pvz., į Čebaką, ~25 km

nuo Δ). 1953 kelios lietuvių šeimos persikėlė į Almiakovą. 1956–57 lietuviai grįžo į tėvynę (vienas liko ten gyventi). Išvažiavo ir ukrainiečiai. Tremtiniams išvykus, gyvenvietė ėmė nykti. Dabar joje niekas negyvena, nors barakai dar stovi. Išliko kapinės; 1990–91 kai kurių jose palaidotų lietuvių palaikus giminės parvežė į Lietuvą.

ZACHĀROVKA, miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Kazačinskojės rj., ~10 km į š. nuo Kazačinskojės, Jenisejaus deš. krante. Apie 1950 ją įkūrė (pastatė baraką taigoje) iš Stepanovkos (~15 km į š. nuo Δ) atsiųsti tremtiniai miško kirtėjai (tarp jų buvo ir lietuvių). Aplink pirmąjį baraką ėmė kurtis gyvenvietė, iš taigos į Δ buvo nutiestas medžiais klotas kelias, kuriuo atgabendavo rąstus – Zacharovkoje iš jų buvo pjaujami pabėgiai. Iki 1954 į Δ iš Stepanovkos ir Belokopytovkos atsikėlė 11 lietuvių šeimų (iš Lietuvos, buvusių Rokiškio ir Zarasų apskričių, ištremti 1948.V.22). Vėliau, paleistas iš konc. stovyklos, į Δ atvyko buvęs švietimo ministras Konstantinas Šakenis. Į Lietuvą lietuviai pradėjo grįžti 1958, nors ne visiems buvo leista joje apsigyventi. Δ kapinėse yra lietuvių kapų.

ZACHĀROVSKAJA, Zajimka Zacharovskaja, buvusi gyvenvietė Irkutsko sr., Ust Ordynskio buriatų auton. apygardoje, Bocho rj. (buv. Irkutsko sr., Kirovo rj.), ~10 km į š. nuo Olonkų; priklausė Olonkų kolūkiui (iki 1950 – kolūkio centr. gyvenvietė). 1949.IV.18 į Δ iš įvairių Lietuvos vietų atitremta 11 žmonių (daugiausia pavienių), į kolūkio brigadą Komandikovą (vietinių vadinamą Kazaru) ir jai priklausiusią vietovę Zajimką Žilkiną – 6 šeimos (15 žm.) ir 3 pavieniai asmenys. Žiemai kai kurie tremtiniai buvo perkelti į Tarasą (~30 km nuo Δ) prižiūrėti gyvulių. Be lietuvių, čia buvo ir rusų, atvažiavusių 1951 iš Tambovo sr. ir Ukrainos. Visi jie dirbo lauko darbus, ganė ir prižiūrėjo gyvulius (karves, arklius, veršelius, avis). 1950 vasarą keli žmonės buvo perkelti į Olonkus, kiti išvyko pas kitur ištremtas šeimas. Zacharovskajoje liko 2 lietuvių šeimos.

ZAJIMKA: 1. Buvęs kaimas Krasnojarsko kr., Abano rj., ~10 km į p. r. nuo Abano; viena iš trijų kolūkio brigadų (valdyba Abane). 1949.IV.17 į Δ atitremta 41 šeima (146 žm.), daugiausia ūkininkai nuo Kuršėnų, Kulių, Plungės, Rietavo; buvo merginų studenčių. Tais pačiais metais buvo atvežta latvių, totorių. Lietuviai buvo apgyvendinti buvusioje didelėje kaulidėje, po 4 šeimas vienoje patalpoje. Dirbo lauko darbus, gyvulių fermose, miškuose – kirtu, rovė medžius, kapojo malkas. 1958 pradėjo grįžti į Lietuvą. Dabar Δ sunykusi. Jos kapinėse buvo palaidota ~10 lietuvių; 1989–90 beveik visų palaikai parvežti į Lietuvą.

2. Buvęs kaimas Irkutsko sr., Ust Udos rj., ~75 km į p. nuo senosios Ust Udos gyvenvietės; 1949.IV į Δ iš Lietuvos atitremtos 3 šeimos (13 žm.). Tremtiniai dirbo kolūkyje. Per kelerius metus visi jie išsikėlė į kitas Irkutsko sr. gyvenvietes – Balaganską, Malyševką (~8 km į v. nuo Δ). Pastačius Bratsko HE, Zajimka buvo užlieta Angaros vandens.

3. Buvusi angliakasių gyvenvietė Irkutsko sr., Čeremchovo rj., ~5 km nuo Čeremchovo. 1948.VI į Δ atitremtos 36 šeimos iš dabartinių Alytaus ir Lazdijų rj. Δ buvo nemaža gyvenvietė (~1000 žm.). Vietiniai gyventojai gyveno mažuose venaaukščiuose nameliuose. Lietuviai buvo apgyvendinti barakuose po 4 šeimas (gyveno labai ankštai). Jie dirbo atvirose akmens anglių kasyklose (~4 km nuo Δ), prie geležinkelio (vežiojo anglis). 1956 Zajimkoje buvo atidaryta septynmetė mo-

Zacharovskaja. Vietiniai gyventojai ir tremtiniai per šieną pjūtę (1949)

kykla (iki tol Δ vaikai mokėsi Čeremchove). Į Lietuvą lietuviai pradėjo grįžti 1956. Jiems išvykus, po kelerių metų Δ buvo nugriauta, jos vietoje dabar kasamos akmens anglys.

ZALEDĖJEVAS, buvęs kaimas Krasnojarsko kr., Jemeljanovo rj.; dabar ↑ *Jemeljanovo* miesto tipo gyvenvietės dalis.

ZALĪVAS, kaimas Krasnojarsko kr., Kazachinskajės rj. ↑ *Bobrovka*.

ZALŪGAS, kaimas Irkutsko sr., Kačiuogo (buv. Angos) rj., ~30 km į r. nuo Kačiuogo, Baikalo kalnagūbrio priekalniuose. 1949.III į Δ iš dabartinių Vilkaviškio, Alytaus, Marijampolės rj. atitremtos 27 ūkininkų šeimos (91 žm.), į gretimą Boloto kaimą (1,5 km į p. r. nuo Δ) – 3 šeimos (12 žm.), į Prochoriatos kaimą (~3 km nuo Δ) – 2 šeimos (7 žm.). Kaimas (kolūkis) įsikūręs tarp miškų, ~7 km nuo Lenos upės. Vietiniai gyventojai (pusę jų sudarė per kolektyvizaciją iš Ukrainos ir Rusijos atitremti ūkininkai) gyveno labai skurdžiai. Lietuviai dirbo žemės ūkio darbus. Keletas vyrų buvo nuteisti kalėti 25 metus už tai, kad dainavo antisovietines dainas. 1956–60 grįžo į Lietuvą. Δ kapinėse yra 7 ar 9 lietuvių kapai.

ZAOZIŪRNAS, gyvenvietė Krasnojarsko kr., ~110 km į r. nuo Krasnojarsko, prie Transsibiro geležinkelio; Rybinsko rajono centras. Po II pasaulinio karo Δ žėručio fabrike dirbo (skaldė žerutį) nemažai lietuvių tremtinių (daugiausia mer-

ginų), suvežtų iš daugelio Krasnojarsko kr. gyvenviečių. Kartu dirbo ir kitų tautybių žmonės; ypač daug buvo ukrainiečių, kiek mažiau – Pavolgio vokiečių, rusų, estų, latvių, suomių, lenkų ir kitų, – iš viso ~5000 žmonių. Lietuviai gyveno bendrabutyje su centr. šildymu. Darbas fabrike 3 pamainomis. Δ poliklinikoje dirbo lietuvių gyd. Pranciška Malinauskaitė. 1954 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą. Δ kapinėse yra lietuvių tremtinių kapų.

ZĀPANĖ, buvusi barakų gyvenvietė Komijoje, Trojicko Pečioros rj., ~3 km nuo Trojicko Pečioros, Mylvos kair. krante. Po karo čia, barake ant upės kranto, kurį laiką gyveno lietuvių moterys su vaikais, atitremtos iš Lietuvos 1945.IX (ešelonas suformuotas Kėdainiuose). Tremtiniai ruošė malkas: kirto medžius, genėjo šakas, pjovė rąstus tam tikro ilgio gabalais, krovė į rietuves.

ZAPRUDICHÀ, gyvenvietė Novosibirsko sr., Krasnozerskojės rj., ~30 km į š. r. nuo Krasnozerskojės, Karasuko kair. krante; avininkystės taryb. ūkio centrinė gyvenvietė. 1941.VI į Δ taryb. ūkį atitremta ~240 žmonių iš Lietuvos. Tai buvo kariškių, policininkų, valdininkų, amatininkų, ūkininkų šeimos iš Kauno miesto, dabartinių Kauno, Kaišiadorių rj. (lietuviai, lenkai, žydai). Daugelio šeimų vyrai dar Lietuvoje buvo atskirti ir išsiųsti į konc. stovyklas. Dalis žmonių buvo apgyvendinta pačioje Zaprudichoje, kiti – keturiose to ūkio fermose (atstumas tarp jų 6–25 km) bei joms priklausiusiose brigadose (jų buvo ~20). Aplinkui – stepės. Tremtiniai (suaugusieji ir vaikai) ganė avis, dirbo avidėse. Dirbo be poilsio dienų, nuo ryto iki vakaro, beveik be atlyginimo. Gyveno žemuose (~1,5 m aukščio) iš velėnų statytuose būstuose po kelias šeimas vienoje patalpoje; apie 1952 ėmė statyti didesnes žemines. Vietiniai gyventojai gyveno daugiausia iš molio ir šiaudų drėbtuose būstuose. 1943 atitremta daug estų. Mirusieji buvo laidojami Zaprudichoje; kapinės buvo ir prie kai kurių fermų. 1947 į Lietuvą parvažiavo vaikai našlaičiai (vėliau kai kurie buvo gražinti į Δ), 1955 leista grįžti ir kitiems (5 liko gyventi Zaprudichoje, sukūrę

Zaoziorno lietuviai parke (1954)

mišrias šeimas). Dabar Δ kapinėse tremtinių kapų nebėra – juos sunaikino pavasarį tirpdamas sniegas.

ZÁRBIS, kaimas Irkutsko sr., Bratsko (buv. Tangujaus) rj., ~10 km į š. nuo Tangujaus; kolūkio centr. gyvenvietė. 1949 į Δ iš Joniškio, Panevėžio, Linkuvos apylinkių atitremtos 25 šeimos. Kaimas – tai viena ~2 km ilgio gatvė, iš abiejų pusių apstatyta namais. Tremtiniai dirbo kolūkyje, gyveno barakuose. Į Lietuvą pradėjo grįžti 1957. Δ kapinėse buvo palaidoti 5 lietuviai; 1989 kai kurių palikai parvežti į Lietuvą.

ZAREČĖ, kaimas Komijoje, Trojicko Pečioros rj., prie Pečioros ir Mylvos santakos (kitoje upės pusėje nuo Trojicko Pečiorosko). Po II pasaulinio karo čia gyveno ~60 lietuvių tremtinių, atkeltų iš kitų Komijos gyvenviečių (iš Lietuvos ištremti 1945.VII.24). Δ buvo nedidelis (~20 namų) komių kaimelis. Lietuviai gyveno viename barake. Stipresnieji kirtė mišką (išvažiuodavo visai žiemai), vasarą šienaudavo, moterys dirbo plytinėje (kojomis minkė molį, rankomis formavo plytas), verslo artelėje „Kustprom“ (mezgė, siuvo, taisė avalynę, nėrė tinklus), kai kas dirbo Trojicko Pečioroske. Badavo, sirgo, nemažai žmonių (ypač vaikų ir senelių) mirė. 1958 pradėjo grįžti į Lietuvą. 1989 vienos tremtinės palaikus giminės parvežė į Lietuvą. Dabar Δ baigia nykti.

ZAVODOVKÀ, sakų rinkėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr. pietuose, Nižnij Ingašo

Zarečė. Prie Apolonių Jurpallenės kapo prieš išvykstant į Lietuvą (1960)

rj., ~60 km į š. r. nuo Nižnij Ingašo ir Transsibiro geležinkelio; miško chemijos ūkio centr. gyvenvietė. 1948.VI į Δ atitremta daug Lietuvos gyventojų. Apie 70 žmonių buvo palikta Zavodovkoje, kiti išskirstyti po taigoje išsimėčiusius sakų rinkimo punktus: Pervomaiską, Filatovką, Goriovką, Meždugranką, Novostroiką, Solnečną, Ochotničę, Kozlovką, Atagašą, Medvežij Logą ir kitus. Δ buvo nedidelė gyvenvietė taigoje. Be vietinių gyventojų rusų, buvo po kelias vokiečių ir suomių iš Leningrado sr. šeimas (jie atsikėlė iš Jakutijos šlaurės, kur buvo nutremti 1942). Lietuviai iš pradžių gyveno barakuose po 3–4 šeimas kambaryje, vėliau įsikūrė atskirai. Stipresnieji miškuose rinko sakus, kiti dirbo ūkio daržuose, pjovė ir dorojo šieną, žiemai ruošė molį ir degė puodelius sakams rinkti. Tarp tremtinių buvo filosofas, visuomenės veikėjas Kazimieras Ambrozaitis, fiziko prof. Antano Žvirono sesuo, dainininko Antano Kučingio duktė su šeima. Į Lietuvą lietuviai pradėjo grįžti 1956.

Zavodovka. Sakų rinkėja Aldona Mecelytė (1949)

Kai kurių lietuvių palaikai 1989–90 iš Δ kapinių parvežti į Lietuvą.

ZAVODSKŲ POSIŲLOKAS, miško kirtėjų gyvenvietė Tomsco sr., Čiajos rj., ~25 km į p. v. nuo Podgornojės, Niursos (Čiajos kair. intakas) kair. krante. 1951.X į Δ iš dabartinių Kauno, Širvintų, Molėtų rj. atitremta ~60 žmonių. Gyvenvietėje buvo ~30 namų ir 2 ar 3 barakai (juose buvo apgyvendinti Lietuvos tremtiniai), pradinė mokykla, parduotuvė, kepykla, vaikų darželis, klubas, kontora, komen-dantūra. Aplinkui miškas. Su kitomis gyvenvietėmis susisiekti buvo galima tik upėmis. Be lietuvių, buvo daug kitų tautybių tremtinių – ukrainiečių, baltarusių, Pavolgio vokiečių. Visi jie kirtė ir plukdė mišką (Δ priklausė miško pramonės ūkiui). Gyveno pusbadžiu. Lietuviai gaudavo siuntinių iš Lietuvos. Δ kapinėse buvo palaidota lietuvių.

ZAVODSKŲJĖ, buvusi gyvenvietė Tomsco sr. pietuose, Bakčiaro (buv. Parbigo) rj., ~40 km į š. v. nuo Bakčiaro, Andarmos (Parbigo deš. intakas) deš. krante; kolūkio ir verslo artelės „Severnyj kustar“ centras. Δ įkūrė per kolektyvizaciją (1929–33) iš Altajaus krašto ir Novosibirsko srities į negyvenamą taigą atitremti rusai ūkininkai. 1941.VII į Δ iš buvusių Biržų, Šiaulių apskrčių atitremta 21 šeima (72 žm.; ūkininkų, mokytojų, valdininkų, amatininkų šeimos), daugiausia moterys su vaikais ir seneliai; vyrai dar Lietuvoje buvo atskirti nuo šeimų ir išsiųsti į konc. stovyklas. Gyvenvietėje buvo ~20 kiemų. Nameliai maži, vieno kambario, dengti velėnomis. Tremtiniai buvo apgyvendinti pas vietinius žmones. Kita vasarą ir jie pasistatė tokias pat lūšnes. Suaugusieji ir vaikai nuo 8 metų dirbo kolūkyje lauko darbus, rovė kelmus, kad įdirbtų naujas dirvas, artelėje žiedė puodus, vėlė veltinius, dirbo slides, medinius kibirus, gamino degutą, plytas, krakmolą, žiemą kirtė mišką. Per karą dirbdavo be poilsio dienų, visą parą. Badavo, sirgo, elgetaudavo. 7 žmonės (iš jų 4 vaikai) mirė nuo bado, ligų. Virdavo visokias žoles, miške prisirinkdavo uogų, grybų, kedrų riešutų, valgomų šaknų. 1946–47 artelė ir joje dirbę tremtiniai

(5 ar 6 šeimos) buvo perkelti į Vysokij Jaro gyvenvietę (~15 km nuo Δ). 6-ojo dešimtmečio pabaigoje (tremtiniais iš Δ ir aplinkinių gyvenviečių išvykus į tėvynę ir vietiniams gyventojams išsikėlus kitur), Δ sunyko. Išliko dvejios apleistos kapinės; senosiose palaidoti 7 lietuviai.

ZELIŲNAS, Griaznucha, sakų rinkėjų gyvenvietė Irkutsko sr., Taišeto (buv. Šitkino) rj., ~10 km į š. v. nuo Šitkino; priklausė Šitkino miško pramonės ūkiui. Pradėjo kurtis apie 1949 nedidelio Griaznuchos kaimelio, sunykusio kolektyvizacijos metais, vietoje. Tuo metu Δ buvo Šitkino miško chemijos ūkio padalinys. Sakams rinkti buvo telkiami žmonės: atvyko įvairių tautybių užsiverbavusiųjų darbininkų, buvo atsiųsta tremtinių. 1952 pavasarį iš Šigašeto kaimo (~20 km į š. v. nuo Δ) atkelta ~30 lietuvių; vėliau jų atsirado ir daugiau – nemažai atsikėlė iš aplinkinių kolūkių, iš konc. stovyklų atvyko keletas buvusių polit. kalinių. 1952–56 dauguma darbininkų Zeliūne buvo lietuviai. Gyveno barakuose. 6-ojo dešimtmečio pabaigoje beveik visi jie grįžo į Lietuvą. Mirusieji buvo laidojami Šitkino kapinėse.

ZENCŲVAS, kaimas Irkutsko sr., Nižneudinsko (buv. Alzamajaus) rj., ~55 km į š. r. nuo Nižneudinsko, Udos upės (Čiūnos aukštupys) kair. krante. 1948 į Δ iš Lietuvos atitremtos 8 šeimos (26 žm.). Kaimas (~20 sodybų) įsikūręs tarp miškų. Tremtiniai dirbo lauko darbus, gyvulių fermose. 1956 grįžo į Lietuvą. Δ kapinėse buvo palaidoti 4 lietuviai; dviejų palaikai 1990 parvežti į Lietuvą.

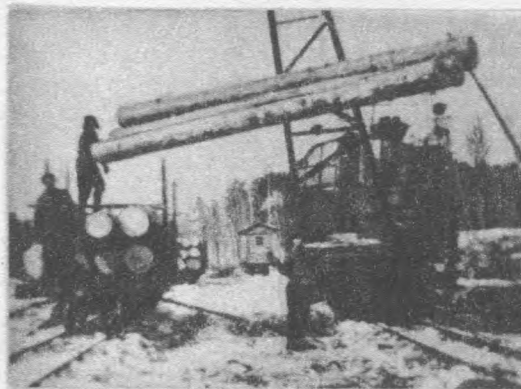
ZIMÀ, miestas (nuo 1917) Irkutsko sr., Zimos rj., prie Okos upės ir Transsibiro geležinkelio, Lenos–Angaros plynaukštėje; rajono ir miško pramonės ūkio centras. Δ gyvenvietė įkurta 1898, pradėjus tiesti geležinkelį. Per Stolypino agrarinę reformą (1906–11) į Δ ir jos apylinkes atsikėlė daug valstiečių rusų, ukrainiečių, lenkų iš Rusijos centr. gubernijų, Ukrainos. Įsikūrė nauji kaimai. Per kolektyvizaciją (1929–33) turtingesnieji ūkininkai buvo išbuožinti ir ištremti ar išsiųsti į konc. stovyklas. Per II pasaulinį

karą ir po jo į Δ ir aplinkinius kaimus buvo tremiami žmonės iš visos Sovietų Sąjungos. 1948.VI į Δ geležinkelio stotį atvežti 2 ešelonai tremtinių iš Lietuvos: pirmasis iš dabartinio Tauragės r.j., antrasis – iš Šilalės, Šilutės, Kelmės, Radviliškio r.j., Kauno. Pirmojo ešelonu tremtiniai buvo išgabenti į Centralnyj Chazaną, antrojo kai kurie palikti Zimoje, kiti išvežti į Zulumajų (~55 km į p. v. nuo Δ). Be tremtinių, buvo ir iš įkalnimo vietų paleistų polit. kalinių bei kriminalinių nusikaltėlių (prie Δ buvo konc. stovyklų). Dauguma Δ vietinių gyventojų ir tremtinių dirbo medžio apdirbimo kombinate. Kiti kirto miškus Δ apylinkėse, gabeno rąstus prie upių, juos plukdė į Δ, tiesė kelius rąstams iš miško išvežti. Tremtiniai gyveno šaltuose barakuose labai ankštai; trūko maisto. Lietuviai kartu švęsdavo religines ir tautines šventes, mokytojai tremtiniai (Kotryna Teišerskienė ir kiti) mokė vaikus lietuvių kalbos. Atvykdavo kunigai Stasys Kiškis, Petras Lygnugaris, Julius Budrikis laikyti šv. mišių, tuokti, laidoti, krikštinti vaikus. Zimoje tremtyje buvo planistė Gražina Ručytė (vėliau Landsbergienė), poetė Ramutė Skučaitė, Dalia Teišerskytė (vėliau verslininkė, visuomenės veikėja). Į Lietuvą lietuviai grįžo 1956–62. Dabar miestas smarkiai išaugęs; jame tebegyvena lietuvių. Apleistose kapinėse yra daug lietuvių kapų (vien 1948–54 Zimoje mirė ~110 žmonių). 1985–91 kai kurių palaikai parvežti į Lietuvą. 1989 į Δ iš Lietuvos buvo nuvykusi moksleivių ekspedicija; jos dalyviai sutvarkė lietuvių kapus. Δ – rusų poeto Jevgenijaus Jevtušenkos gimtinė.

ZYRIANKA, miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Jenisejsko r.j., ~10 km į p. r. nuo Jenisejsko, Jenisejaus deš. krante (prie Jenisejaus ir Zyriankos santakos); priklauso Jenisejsko miško pramonės ūkiui. 1948.V į Δ iš dabartinių Rokiškio, Kupiškio r.j. atitremtos 46 ūkininkų šeimos (163 žm.). Kai kurios buvo paliktos Zyriankoje, kitos apgyvendintos dar dviejose vietose – barakuose talgoje, už 15 ir 30 km nuo Δ. Buvo ir kitų tautybių tremtinių – ukrainiečių, estų, latvių, žydų, vėliau iš konc. stovyklų at-

Zima. Lietuvės šakų genėtojos Zimos apylinkių miškuose (1951)

Zima. Lietuvų brigada krauna rąstus į vagonus (1954)

vyko tremčiai polit. kalinių (tarp jų 7 lietuviai). Δ buvo nedidelė skurdi gyvenvietė talgoje, netoli (~0,5 km) Potapovo kaimo. Tremtiniai gyveno lentiniuose nešildomuose barakuose labai ankštai, badavo. Visi kirto mišką (kirtavietės buvo už 7–25 km nuo Δ), vežė rąstus prie Jenisejaus, rišo sielius, juos plukdė, dirbo lentpjūvėje – pjovė pabėglus. Mirė 15 lie-

Zyrianka. Tremtinio laidotuvis. Dešinėje – lietuvių pasistatyti namai (1957)

tuvų. Mirusiųosius iš pradžių laidojo senose kapinėse ant Jenisejaus kranto (dabar jos sunaikintos), vėliau – taigoje prie Δ (dabar ta vieta užaugusi mišku). 1957 lietuviai pradėjo grįžti į Lietuvą. Δ gyvenvietė tebėra. Kai kurių tremtinių palaikai parvežti į Lietuvą.

ZMEJAGORKA, kaimas Krasnojarsko kr., Ujaro rj., priklausęs kolūkiui, kurio centr. gyvenvietė – ↑ *Nikola Jevka*.

ZULUMĀJUS, miško kirtėjų gyvenvietė Irkutsko sr., Zimos rj., ~55 km į p. v. nuo Zimos miesto, R. Sajano kalnų priekalniuose, prie Zimos upės (Okos kair. intakas); priklauso Zimos miško pramonės

Zulumajaus lietuviai (apie 1950)

ūkiui. 1948.VI į Δ atitremta ~350 (kitais duomenimis – apie 150) šeimų iš dabartinių Kelmės, Tauragės, Raseinių, Šilalės, Šilutės, Radviliškio, Kupiškio, Rokiškio rj. Tai buvo daugiausia ūkininkų šeimos; tarp tremtinių – dail. Jonas Varnas. Apie 200 senelių netrukus buvo išvežta į prieglaudą; pakeltui, Uluso kaime (~15 km į p. r. nuo Δ), jie buvo sušaudyti. 1952 atvežta ~100 ukrainiečių šeimų. To meto Δ – tai taigoje, toli nuo kelių, abiejose upės pusėse lenkų karo belaisvių pastatyti barakai ir nedideli vietinių gyventojų (irgi tremtinių, atitremtų į Δ apie 1930) nameliai. Tremtiniai kirtu mišką (kirtavietės buvo už 10–15 km nuo Δ), rąstus gabeno prie upių, pavasarį plukdė į Zimą, rinko sakus, dirbo mechaninėse dirbtuvėse. Iš pradžių lietuviai gyveno po 4–5 šeimas kambaryje, baigiantis tremčiai, kiekviena šeima turėjo po atskirą kambarį, laikė gyvulių, sodino daržus. Daug jų mirė pirmąją tremties žiemą nuo bado ir šiltinės. 1956 pradėjo grįžti į Lietuvą. 1989 į Δ iš Lietuvos buvo nuvykusi moksleivių ekspedicija. Dabar miškai aplink Δ iškirsti, barakai nugriauti. Gyvenvietė nemaža, šalia jos, ant kalvos, yra kapinės; jose palaidota daug lietuvių. Daugumos palaikai parvežti į Lietuvą. 1990 Zulumajuje dar gyveno 2 lietuviai.

ŽESTÝCHAS, buvusi miško kirtėjų gyvenvietė Krasnojarsko kr., Beriozovkos

Žestychas. Prie Bazajichos – plukdymui paruošti rąstai (1954)

(buv. Sovetskio) rj., ~30 km į p. r. nuo Krasnojarsko; priklausė Sovetskio miško pramonės ūkiui (centras Maganske). Jame gyveno vien tremtiniai, daugiausia ukrainiečiai. 1948.VI į Δ iš buvusios Joniškio apskrities atitremta viena šeima (3 žm.), po poros metų iš aplinkinių gyvenviečių (Jarlykovkos, Tortūno, Korbiuko) atsikėlė ir daugiau lietuvių. Visi jie kirto ir plukdė mišką. Į Lietuvą lietuviai grįžo 1957–58.

ŽEŠARTAS, kaimas Komijos p. v. dalyje, Ust Vymės rj., ~50 km į v. nuo Ust Vymės, Vyčegdos deš. krante. 1941.VII į Δ iš Lietuvos (daugiausia Žemaitijos) buvo atitremta ~50 (kitais duomenimis – apie 100) žmonių. Tarp tremtinių buvo mokytojų, darbininkų, ūkininkų šeimos, 12 Telšių žydų rabinų akademijos moksleivių. Vyrų buvo labai nedaug – jie Naujojoje Vilnioje buvo atskirti nuo šeimų ir išvežti į konc. stovyklas. Rudenį į Δ buvo atkelta lietuvių iš Vomino kaimo (~30 km nuo Δ). Stipresnieji tremtiniai kirto mišką, gabeno rąstus (tremties

pradžioje – įsikinkę patys) prie upės, juos plukdė, traukė iš vandens ir nešiojo į lentpjūvę, ten pjovė lentas; kiti šienavo (pievos už 30 km nuo Δ). Silpnesnieji cerkvėje įrengė fabriką, jame gamino degutą, degtukus. 1943 žiemą lietuviai vyrai buvo išvežti į Vorkutos akmens anglių kasyklas, į Δ atvežta moterų su vaikais iš Leningrado srities. Tais pačiais metais Žešarte pradėtas statyti popieriaus fabrikas. Iki 1945 daug tremtinių (tarp jų ir akademijos moksleivių) mirė nuo bado ir ligų. Likusieji 1956 pradėjo grįžti į Lietuvą (kaip kurie, negalėdami ten prisiregistruoti, vėl išvažiavo į Δ). Δ kapinėse yra palaidota Lietuvos gyventojų. 1990 kai kurių palaikai parvežti į Lietuvą. Dabar Δ mažai pasikeitęs; apie 3 km nuo jo veikia didelė medžio apdirbimo įmonė.

ŽEŽDAS, gyvenvietė Kazachijoje, kitaip ↑ *Džezdas*.

ŽEŽKAZGĀNAS, miestas Kazachijoje, kitaip ↑ *Džezkazganas*.

LEIDINYJE APRAŠYTŲ TREMTIES IR KALINIMO VIETŲ SĄRAŠAS

(pagal tuometinį SSRS administracinį suskirstymą; nors autonominės respublikos priklausė RSFSR sritims, sąraše jos pateiktos atskirai, pagal abėcėlę, kaip ir sričių pavadinimai)

GRUZIJOS SSR

Kutaisis

KAZACHIJOS SSR

Akčiatau
Akmolinsko KS
Aktaso KS
Atasu
Baikonūro KS
Balchašo KS
Čiurubai Nūros KS ↑ *Šerubai Nūros*
KS
Dolinka
Dubovka
Džambulo kolūkis
Džezdas
Džezkazganas
Džezkazgano KSG
Džezkazgan Rudniko KS
Ekibastūzo KS
Kanaika
Karabaso KS
Karaganda
Karagandos KSG
Karlagas ↑ *Karagandos KSG*
Kazan Čiunkūras
Kengyro KS
Koktenkolio KS
Maikaduko KS
Pesčianlagas ↑ *Smėlynų KSG*
Prostornojės KS ↑ *Atasu*
Saranė
Smėlynų KSG
Spasko KS
Stepių KSG
Steplagas ↑ *Stepių KSG*
Šerubai Nūros KS
Temirtau KS
Žezdas ↑ *Džezdas*
Žezkazganas ↑ *Džezkazganas*

RUSIJOS FEDERACIJA

Alta jaus kraštas

Akuticha
Aleisko tarybinis ūkis
Altaiskis
Bajunovas
Barnaulas
Bijskas
Bobrovka
Bolšaja Ticha
Bolšoi Kokujus
Čegonas ↑ *Togolta jus*
Čeremšanka
91-asis Kvartalas
Gortopas
Inia
Južakovas
Južnas
Kamenyj Pliosas
Kamenis prie Obės
Karpovo tarybinis ūkis
Katunskojė ↑ *Verch Katunskojė*
Kazačė ↑ *Povalicha*
Kirovskis
Kirpičikai ↑ *Trojickojė*
Kokšai
Kosichos cukrinių runkelių tarybinis ūkis
Krasnaja Inia ↑ *Inia*
Krasnyj Jaras
Kužurla ↑ *Jaboganas*
Malachovas
Martynovas
Mnogooziornas
Pavlovskas
Pesčianaja ↑ *Karpovo tarybinis ūkis*
Petrovka ↑ *Gortopas*
Povalicha
Raskazicha
Rečkunovas

Slavgorodas
 Smolenskojė
 Staraja Ažinka
 Svetlooziorskojė
 Šipicynas
 Tamenė
 Tiumencevas
 Togoltajus
 Togulas
 Trojickojė
 Ukrainskis ↑ *Kosichos cukrinių
 runkelių tarybinis ūkis*
 Verch Katunskojė
 Verch Obskis
 Vylkovas
 Vysokaja Gryva
 Vorošilovo tarybinis ūkis

Kalnų Alta jaus autonominė sritis

Gorno Altaiskas
 Jaboganas
 Kutašas
 Tenga
 Turočiakas
 Ulužajus

Archangelsko sritis

Archangelskas
 Jercevo KS
 Kotlasas
 Puksozero KS
 Solovkų salos
 Šiaurės geležinkelio KSG (dalis)
 Velsko KSG

Astrachanės sritis

Astrachanė

Baškirijos ASSR

Išimbajaus KS

Buriatijos-Mongolijos ASSR

Barūnas
 Bratskij Kulis
 Bratskij Kulis ↑ *Bolšoi Kulis*
 Chalsanas
 Chara Kutulas
 Čelanas
 Čelutajus (24-asis Kilometras)
 Ilka

Narynas
 Novoiljinskas
 Onochojus
 Staraja Brianė
 Šanackas
 Tibigutas
 Verchniaja Ara Kuorka
 Verchnije Talcai
 Verchnij Narynas

Chabarovsko kraštas

Ambonskis ↑ *Četvortijj Ambonskis*
 Baikalo–Amūro magistralė (dalis)
 Bičevaja
 Chasami
 Četvortijj Ambonskis
 Dalstrojus (dalis)
 Gornas
 Izvestkovaja
 Kija
 Kutuzovka
 Lazo KS
 Suchoi Kliučas

Žydų autonominė apygarda

Birobidžanas

Čeliabinsko sritis

Čeliabinskas
 Karabašas
 Kasliai
 Kopeiskas

Gorkio sritis

Gorkio kalėjimas
 Suchobezvodnojės KS ↑ *Unžos KSG*
 Unžos KSG

Irkutsko sritis

Alaris
 Alatajus
 Aleksandrovskas
 Aleksandrovsko centrinis katorgos
 kalėjimas
 Algašas
 Algašetas
 Algatujus
 Alzamajus
 Anga
 Angaros KSG

Aprelskas	Gorkai
Artiomovskis	Gorochovas
Atagajus	Gorodokas ↑ <i>Novostroika</i>
Badajus	Griaznucha ↑ <i>Zellonas</i>
Badaras	Grickaja
Badarchynas ↑ <i>Alaris</i>	Gričiukas ↑ <i>Nelchajus</i>
Baikalo—Amūro magistralė (dalis)	Griševas
Bajanda	Ikėjus
Balaganachas	Inga
Balaganskas	Irkutskas
Balakšin Boras	Iskra
Bykovas	Jagatas
Biriulka	Jandas
Biriusinskas	Jelanka
Bodaibo	Jelovka
Bogatyris	Jevdokimovas
Bolotas ↑ <i>Zalogas</i>	Kačergatas
Bolšaja Jelanė	Kačiugas
Bolšaja Kada	Kaltukas
Bolšaja Rečka	Kandagaika
Bolšeokinskojė	Kasjanovka
Bolše Rastegajevskis	Katarbėjus
Bolše Žilkinas	Kiachta
Bolšije Kotai	Kimiltėjus
Bolšoi Karlukas	Kirzavodas
Bolšoi Kokučėjus	Kirzavodas Nr.20
Bolšoje Petuchovas	Kisteniova
Borujus	Kliučiai
Bratskas	Kolobovščina
Burka Polkas ↑ <i>Alaris</i>	Kordonas
Centralnyj Chazanas	Korolenka
Charchatajus	Korsukovas
Charčevs	Kosoi Brodas
Chiginskas	Kostinas
Cholmogojus	Krasnyj Nelchajus ↑ <i>Nelchajus</i>
Chomolcho	Krasnoarmeiskas
Chomutovas	Kropotkinas
Chromcovka ↑ <i>Griševs</i>	Kultukas
Chudiakovas	Kužyras ↑ <i>Saigutai</i>
Chudo Jelanskojė	Kvitokas
Chužyras	Leninskis
Čemiakina ↑ <i>Biriulka</i>	Lichačiovas
Čeremchovas	Litvinovas
Čeremšanka (Irkutsko rj.)	Malyj Čiančikas
Čeremšanka (Taišeto rj.)	Malyj Kosogolas
Čiornyšinas	Malyševka
Dmitrijevka	Malyškinas
Fiodorovka	Maloje Goloustnojė
Gadalėjus	Manzurka
Gelotė	Milyris
Gogolevkos	Miloslavka
Golovnovka	Moliganas
Golumetė	Moisejevka
Goriačij Kliučas	Molka

Movrinas ↑ *Griaznaja*
 Mulzanikas ↑ *Muzanikas*
 Murujus
 Muzanikas
 Nižniaja Gogolevka ↑ *Gogolevkos*
 Nižnij Kačergatas ↑ *Kačergatas*
 Novoje Selo
 Novostroika
 Novo Žilkinas ↑ *Bolše Žilkinas*
 Odinskas
 Odonas
 Olchonas ↑ *Chužyras*
 Orgalėjus ↑ *Nelchajus*
 Ozerlagas
 Paramonovka ↑ *Saigutai*
 Parenda
 52-asis Kvartalas
 Perevalka
 Perevozo kasyklos
 Perfilovas
 Petrovka
 Pivovaricha
 Pol Čeremchovas ↑ *Polovtno Čeremchovas*
 Polovino Čeremchovas
 Porogas
 Prochoriata ↑ *Zalogas*
 Proletarka
 Rečka ↑ *Čtornyšinas*
 Romanenkina
 Roždestvenka
 Safronovka
 Saigutai
 Sano Lyžnojė
 Sarančetas
 Savinova
 Sibiro Usolė
 Sidorova ↑ *Čtornyšinas*
 Soblukas
 Solovjovas
 Sortai
 Srednia
 Sredniaja Gogolevka ↑ *Gogolevkos*
 Staryj Akulšetas
 Staro Žilkinas
 Sujeticha ↑ *Birlusinskas*
 Svetlas
 Svirskas
 Šachtovas ↑ *Artiomovskis*
 Šamanka
 Šamanovas
 Šegašetas ↑ *Štgašetas*
 Šeragulas
 Ševčenka ↑ *Korolenka*

Šigašetas
 Širokij Logas
 Šitkinas
 Tagna
 Taišeto KS
 Taiturka
 Talcai
 Taljanas
 Talkisajus ↑ *Saigutai*
 Tangujus
 Tymbyras
 Tonis
 Toporokas
 Tulūnas
 Tumanšetas
 Uigatas
 Ujanas
 Uspenskas
 Ust Balėjus
 Ust Kadujus
 Ust Uda
 Uzkiy Lugas
 Vasilevskas
 Verchniaja Buretė ↑ *Buretė*
 Verchniaja Gogolevka ↑ *Gogolevkos*
 Verchniaja Kuita ↑ *Kuita*
 Verchnij Užetas
 Zablagaras
 Zajimka (Čeremchovo rj.)
 Zajimka (Ust Udos rj.)
 Zalogas
 Zarbīs
 Zellonas
 Zencovas
 Zima
 Zulumajus

Ust Ordynskio buriatų autonominė apygarda

Altarikas
 Aršanas
 Bachajus I ir II
 Bachtajus
 Baltujus
 Bochanas
 Buretė
 Butukėjus
 Charazargajus
 Chogotas
 Griaznaja
 Idealas
 Ivanovas
 Kamenka

Kimas
 Kom Unenas
 Kondo jus
 Korchovskaja
 Krasnyj Oktjabris
 Kuita
 Kutulikas
 Maiskis
 Makarjevskas
 Malyj Bachtajus ↑ *Bachta jus*
 Morozovas
 Nelchajus
 Nukutai
 Olonkai
 Olzonal
 Osa
 Šaratai
 Šetholūnas
 Tangutai
 Tyrgetujus
 Tiutrinas
 „Uralskij rabočij” ↑ *Bachajus I tr II*
 Ust Ordynskis
 Zacharovskaja

Ivanovo sritis

Ivanovo kalėjimas

Jakutijos ASSR

Aldanas
 Ambarčianas
 Arangastachas
 Batagajus
 Beriozovskaja
 Berlagas (dalis)
 Bykovo kyšulys
 Chatarychas
 Čekurovka
 Člapajevs Žedajus
 Dalstrojus (dalis)
 Delgėjus
 Jakutskas
 Janos delta
 Kazačė
 Kiusiūras
 Krestai
 Kuogastachas
 Lenos delta
 Lenskas
 Muchtuja ↑ *Lenskas*
 Muostachas
 Nerl Arai
 Niuja

Nižnij Žedajus ↑ *Člapajevs Žedajus*
 Oliokminskas
 Pokrovskas
 Romansyras
 Saldykiolis
 Sangaras
 Stolbai
 Tiksis
 Tit Arai
 Trofimovskas
 Turukta

Jaroslavlio sritis

Aminjavo KS
 Rybinsko KS

Kaliningrado sritis

Černiachovsko kalėjimas

Kalinino sritis

Kalinino KS

Karelijos ASSR

Baltosios–Baltijos jūrų kanalas

Kemerovo sritis

Kemerovas
 Kiseliovskas
 Marijinsko KS
 Marijinsko-Ogorodnikų KS
 Meždurečenskas
 Olžeraso KS
 Prokopjevskas
 Sibiro KSG
 Siblagas ↑ *Sibiro KSG*

Komijos ASSR

Abezės KS
 Aikino
 Andronovas
 Chalmer Ju KS
 Dutovas
 Ybas
 Inta
 Intos KSG
 Jeleckio KS
 Kadžeromas
 Kaninas ↑ *Pečiora*
 Kniažpogosto KS

Lazaretas
 Lemju KS
 Minlagas
 Padėj Ivanas
 Pečlora
 Pečloros KSG
 Pečlagas ↑ *Pečloros KSG*
 Podčerė
 Pollarinio Uralo KS valdyba
 Prokovizbožas
 Rečlagas
 Rybnica ↑ *Lazaretas*
 Rogodinas
 Rudšoras
 Sevželdorlagas ↑ *Štaurės geležinkelio KSG*
 Syktyvkaras
 Slobodskoi Reidas
 Sosnovkos KS
 Štaurės geležinkelio KSG (dalis)
 Tybjus
 Timšeras
 Uchta
 Uchtos ir Išmos KSG
 Uljanovas
 Upraveniije lagerei Poliarnogo Urala
 ↑ *Pollarinio Uralo KS valdyba*
 Ust Ilyčius
 Ust Lekčimas
 Ust Liaga
 Ust Nemo bazė
 Ust Vymės KSG
 Vorkuta
 Vorkutos KSG
 Zapanė
 Zarečė
 Žešartas

Krasnojarsko kraštas

Ačinskas
 Aginskojė
 Aleksandrovka
 Aleksejevka
 Anastasinas
 Angarskas
 Antropovas
 Argūnai I ir II
 Balachtos grūdų tarybinis ūkis
 Barajltas
 Baraškovas ↑ *Nikolajevka*
 Belokopytovka
 Belooziorka
 Beretė

Beriozovaja
 Birla ↑ *Sorokinas*
 Birsukas
 Bobrovka
 Bogučianai
 Bolšaja Rečka
 Bolšaja Tesė
 Bolšoi Arbajus
 Bolšoi Kosulis
 Bolšoi Ulujus
 Bolšoi Ungutas
 Borsukas
 Brodas
 Buzunovas
 Chabaidakas
 Chutor Klinas
 Čeriomuška
 Dalnij Korbikas
 Dekabrskis
 Demboras ↑ *Dementjevskij Boras*
 Dementjevskij Boras
 Dimitrovka ↑ *Vaginas*
 Dizo
 Dolgij Mostas
 Dubrova
 Dudinka
 21-oji Gyvenvietė
 Dvoriščė
 Dzeržinskojė
 Galsmostarsas
 Galaninas
 Georgijevka
 Gliadinas
 Gorbai
 Gorlagas
 Gorodokas
 Gortopas
 Gremučis
 Gromovaja
 Igarka
 Irbeiskojė
 Išimajus
 Ivanovas
 Ivanovka ↑ *Georgijevka*
 Izykčiulis
 Jaga
 Jarlykovka
 Jastrebovas
 Jazajevka
 Jelovaja
 Jelovka
 Jemeljanovas
 Jeniseiskas
 Jermolajevas

Južno Aleksandrovka
 Kajerkanu KS
 Kamarčlaga
 Kanskas
 Kapkara
 Kardačina
 Kargino
 Kasjanovas
 Kedrovij Logas
 Kičibašas
 Kindiakovas
 Kliučiai
 Kodinskis
 Kojus
 Kokornojė
 Koliučis
 Koma
 Kopai Gorodas
 Korbikas
 Korelka
 Korenas
 Kornilovas
 Kova
 Kraslagas ↑ *Krasnojarsko krašto KS valdyba*
 Krasnogorka
 Krasnojarskas
 Krasnojarsko krašto KS valdyba
 Krivliakas
 Kromka
 Kubejinka
 Kumyras
 Kurdojakas
 Kurtiulis
 Kužnia
 Labaskovas
 Labaznojė
 Lamos KS
 Leblažė (Manos rj.)
 Leblažė (Nižnij Ingašo rj.)
 Legostajevas
 Leiba
 Lesosibirskas
 Listviagovas
 Lopatka
 Mačinas
 Maganskas
 Maklakovas ↑ *Lesosibirskas*
 Malaja Jelanė
 Malaška
 Malyj Kebežas
 Malyj Ulujus
 Malyj Ungutas
 Malinovka

Maloje Lopatino
 Mašukovka
 Medvežij Ručėjaus KS
 Melničnas
 Mina
 Minderla
 Momotovas
 Motyginas
 Muratovas
 Murtukas
 Nagornojė
 Narva
 Nikolajevka
 Nižnij Angarskas
 Noiha
 Norilskas
 Norilsko KSG
 Novenkaja
 Novoaleksejevka
 Novokargino ↑ *Kargino*
 Novokurskas
 Novonikolskis
 Novosiolovas (Novosiolovo rj.)
 Novosiolovas (Kansko rj.)
 Novostroika
 Ochotničė
 Oktjabrskas
 Orešnojė
 Osinovka ↑ *Platkovas*
 Ostrovkai
 51-asis Kilometras ↑ *Staryj Devlata*
 Perspektivnas
 Pervomaiskas
 Platkovas
 Pimija
 Piskunovka
 Plotbiščė
 Početis
 Poperečka
 Porogas
 Prijskovaja
 Railezagas ↑ *Gortopas*
 Razdolinskis
 Razdolnojė
 Razdolnojė ↑ *Razdolinskis*
 Rešotų KS
 Revučis
 Savino
 Seledkovas
 Seredinka
 Severo Jeniseiskis
 Sibiriačka
 Skorobogatovas ↑ *Borsukas*
 Skripačiai

Solgonas
 Solnečnojē
 Sorokinas
 Sosnovka
 Staraja Derevnja ↑ *Legosta jevas*
 Staraja Kuzurba
 Staryj Devlatas
 Starojē Kargino ↑ *Kargino*
 Stepanovka
 Strelka
 Suchonakovas
 Svisčiovas
 Šalinskojē
 Šerčenka
 Šestakovas
 Šila
 Širokiĭ Logas
 Tabagašetas
 Tachtajus
 Taina
 Tainuška ↑ *Georgiĭjevka*
 Talaja
 Talojē
 Talovka
 Tanzybėjus
 Tarapačetās
 Tasejevas
 Tēja
 Terioškinas
 Tibišetās
 Tiličetās II
 Timoninas
 Tinal
 Tinskojus
 Tiubilis ↑ *Tubilis*
 Toilokas
 Toilukas
 Tortūnas
 3-lasis Kilometras
 36-asis Kilometras ↑ *Kopal Gorodas*
 Trojickas (Tasejevo rj.)
 Trojickas (Bolšoj Uluĭaus rj.)
 Tubilis
 Tugačo KS
 Tugulanas
 Tumanšetās
 Tunguska
 Tureckas
 Tvorogovas
 Učiumo avininkystēs tarybinis ūkis
 Uneras
 Urmanas
 Ustanovas ↑ *Jemeljanovas*

Ust Berlozovka
 Ustlugas
 Ust Karabula
 Ust Kazačka
 Ust Korbikas ↑ *Korbikas*
 Ust Leiba ↑ *Leiba*
 Ust Pogromnaja
 Ust Tortūnas ↑ *Tortūnas*
 Ust Tunguska
 Uvalai ↑ *Legosta jevas*
 Vaginas
 Valentinovka
 Vasilĭjevka
 Verchniaja Bazaĭicha
 Veršina Tortūna ↑ *Tortūnas*
 Veselucha
 Vorobinas
 Vorogovas
 Voznesenskojē
 Zacharovka
 Zajmka
 Zaledėjevas ↑ *Jemeljanovas*
 Zalivas ↑ *Bobrovka*
 Zaoziornas
 Zavodovka
 Zyrianka
 Zmejagorka ↑ *Nikolaĭjevka*
 Žestychas

Chakastjos autonominė sritis

Abakanas
 Abaza
 Ada
 Balachtašas
 Cibula
 Čebaklai
 Čechanas
 Juzlakai
 Kazanovas
 Kuibyševas
 Malyje Arbatai
 Matūras
 Miziugolas
 Ordžonikidzevskis
 Priĭjskovas
 Sarala
 „Skotovodas”
 Šachta Ivanovskaja ↑ *Priĭjskovas*
 Šachta Priĭjskovaja ↑ *Priĭjskovas*
 Taštyno tarybinis ūkis
 Ust Abakanas
 Verchnij Matūras ↑ *Matūras*

Kuibyšėvo sritis

Kuibyšėvo hidroelektrinė
Volgos hidroelektrinė ↑ Kuibyšėvo
hidroelektrinė

Magadano sritis

Arkagalos KS
Artukano KS
Atkos KS
Berlagas (dalis)
Butugyčlago KS
Chenikandžios KS
Dalstrojus (dalis)
Krasnaja Rečka
Magadanas
Matrosovo KS
Miaundžios KS
Ola
Utinojės KS

Člūkčių autonominė apygarda

Berlagas (dalis)
Člauno Člūkčių kasybos pramonės
valdyba
Dalstrojus (dalis)
Južno KS ↑ Člauno Člūkčių kasybos
pramonės valdyba
47-ojo Kilometro KS ↑ Člauno Člūkčių
kasybos pramonės valdyba
Krasnoarmeiskio KS ↑ Člauno Člūkčių
kasybos pramonės valdyba
Pevekas
Valkumėjaus KS ↑ Člauno Člūkčių
kasybos pramonės valdyba

Maskva

Butyrkų kalėjimas

Molotovo sritis

Bereznikų KS
Borovsko KS
Gainų KS
Kungūras
Nyrobo KSG
Permės KS
Užnoro KS

Permės komitų autonominė apygarda

Dojegas

Dublionovas
Galiašoras
Kiseliovas
Šarvolis
Šordinas
Tukačiovas
Ust Onolva
Velva Bazė
Viziajus

Mordovijos ASSR

Dubravlagas
Javasas
Mordovijos KS ↑ Dubravlagas
Potma
Temnikovo KS ↑ Dubravlagas

Novgorodo sritis

Borovičiai

Novosibirsko sritis

Karasukas
Novosibirskas
Zaprudicha

Omsko sritis

Omskas

Orenburgo sritis

Orenburgas

Saratovo sritis

Jelšankos KS

Stalingrado sritis

Volgos—Dono kanalas

Sverdlovsko sritis

Čeriomuchovas
Ivdelio KSG
Južnaja Talicos KS
Malaja Lata
Niasma
Novaja Lialia
Saltanovas
Sosvos ir Garjo KS
Turinskas

Tiumenės sritis

Bačialinas
 Bukinas ↑ Tūra
 Jalutorovskas
 Lebediovka
 Lesobaza Tūra ↑ Tūra
 Novyj Tapas
 Sosnovka
 Tingitas
 Tiumenė
 Tobolskas
 Tropinskas
 Tūra
 Uralskis
 Verch Kamenka

Tomsko sritis

Aleksandrovskojė
 Almiakovas
 Anga
 Apsagačėvas
 Argatjulas
 Asinas
 Baturinas
 Beregajevas
 Beriozovka
 Bolšaja Galka
 Borkai
 Bundiūras
 Burka
 Centralnaja
 Čeremošnikai
 Francevas
 Grigorjevka
 Jergoza
 Jurma
 Kanininas
 Karelinas
 Klcos
 Kolomino Gryvai
 Komarovka
 Kurolinas
 Kuskovas ↑ Kantninas
 Kuzurovas
 Lažkarėjus
 Liubinas
 Malinovka
 Myldžinas
 Narymas
 Novaja Burka

„Oktiabris“
 Omeličius
 Parabelis
 Parbigas
 Podgornojė
 Prokopjevka
 Ragožinas
 Rybinskas
 Rimovojė
 Severas
 Sobolinkos I ir II
 Specgorodokas
 Sredniaja Machovaja
 Staryj Šumilovas
 Talga
 Tiga I, II, III ir IV
 Timiriazevskis
 Tomskas
 Topoliovka
 Tunguskij Boras
 Ust Čičkajulas
 Ust Jamas
 Vavilovka
 Verchniaja Nalimnaja
 Vysokij Jaras
 Voronicha
 Vosmaja
 Vostokas
 Voznesenka
 Zacharkovas
 Zavodskoi Posiolokas
 Zavodskojė

Vladimiro sritis

Vladimiras

Vologdos sritis

Šeksnos KS

TADŽIKIJOS SSR

„Agronomas“
 Andrejevo kolūkis
 Budiono kolūkis
 Chruščiovo kolūkis
 „Krasnaja zvezda“
 Kubyševskas
 Kurgan Tiubė
 Ujalas
 Vachšo slėnys

LEIDINYJE ATSKIRAIS STRAIPSNIAIS NEAPRAŠYTŲ 1939–1941 METŲ TREMTIES IR KALINIMO VIETŲ SĄRAŠAS

(pagal tuometinį SSRS administracinį suskirstymą; sąrašą parengė Represijų
Lietuvoje tyrimo centras)

KALĖJIMAI	Žmonių skaičius		Žmonių skaičius
Gorodeco (RSFSR, Gorkio sr.)	18	Bolšaja Rečka (Troickojės rj.)	13
Kozelsko (RSFSR, Kalugos sr.)	3 (58)	Borovlianka (Krasnogorskijės rj.)	41
Leningrado (RSFSR)	3	Borovlianka (Troickojės rj.)	23
Minsko (Baltarusijos SSR)	19	Burla (Burlos rj.)	13
Petropavlovsko (Kazachijos SSR)	21	Čekanicha (Ust Pristanės rj.)	17
Sol Ilecko (RSFSR, Orenburgo sr.)	125	Česnokovka (vėliau Novoaltaiskas,	
Sverdlovsko (RSFSR, Sverdlovsko sr.)	31	Pervomajskojės rj.)	2
Vid Glusko (RSFSR, Orenburgo sr.)	6	Čirikovas (Kamenio rj.)	13
		Dokudlajėvas (Pervomajskojės rj.)	3
KONCENTRACIJOS STOVYKLOS		Dresvianka (Bijsko rj.)	4
Usollagas (RSFSR, Archangelsko sr.,		Dresvianka (Kamenio rj.)	4
Permės sr.?)	13	Gorno Altaisko tarybinis ūkis (Kalnų	
Sevpečlagas (RSFSR, Komijos ASSR)	73	Altajaus auton. sritis)	26
Sevurallagas (RSFSR, Sverdlovsko sr.)	11	Inia (Kalnų Altajaus auton. sritis)	10
Unžlagas (RSFSR, Vologdos sr.)	20	Jazovas (Talmenkos rj.)	2
Vitegorlagas ? (RSFSR, Vologdos sr.)	57	Jelcovka (Jelcovkos rj.)	17
Vorkutpečlagas (RSFSR, Komijos ASSR)	72	Južnas (Pervomajskojės rj.)	24
		Kamyšenka (Zavjalovo rj.)	8
TREMTIES VIETOS		Karasukas (Sovetskijės rj.)	21
Kazachijos SSR		Katunskojės tarybinis ūkis (vėliau	
<i>Gurjevo sritis</i>		Sorokinas, Smolenskojės rj.)	98
Gurjevas	12	Kedrovka (Jelcovkos rj.)	2
Dosoras (Makato rj.)	15	Kelpikovas (Ust Pristanės rj.)	3
Makatas (Makato rj.)	8	Ključiai (Ključių rj.)	8
		Kontošinas (Kosichos rj.)	10 + 9
Rusijos Federacija		Kruticha (Kamenio prie Obės rj.)	7
<i>Altajaus kraštas</i>		Liniovskis (Smolenskojės rj.)	64
Alensko tarybinis ūkis (Pankrušichos rj.)	5	Lukovka (Pankrušichos rj.)	9
Ažinka (Soltono rj.)	10	Maralų tarybinis ūkis (Kalnų Altajaus	
Belojarskas (Pervomajskojės rj.)	12	auton. sritis)	7
Berlozovka (Bijsko rj.)	13	Martovka (Martovskis; Chabarų rj.)	64
Berlozovka, ferma (Solonešnojės rj.)	25	Mochovojė (Pervomajskojės rj.)	4
Bystryj Istokas (Bystryj Istoko rj.)	52	Molotovas (Šipunovo rj.)	3
Bolšaja Rečka (Togulo rj.)	14	Nižnij Ugonas (Solonešnojės rj.)	4
		Novoaleksejevka (Slavgorodo rj.)	4
		Novonikolajevka (Slavgorodo rj.)	4
		Oktiabrskis (Pervomajskojės rj.)	5
		Ongudajus (Kalnų Altajaus auton. sritis)	44

Oziorkai (Talmenkos rj)	15	Peledujus (Lensko rj)	9
Pankrušicha (Pankrušichos rj)	9	Sagilachas (Bulūno rj)	7
Pesjanka (Troickojės rj)	3	Systangnachas (Ust Jansko rj)	6
Plemovcechozas (Burlos rj)	3	Sosnovyj Boras (Oliokmīnsko rj)	16
Polevodka (Bijsko rj)	4	Turuktachas (Ust Jansko rj)	42
Semenovodas (Zonalnojės rj)	2		
Severka (Kalmankos rj)	34	Komi jos ASSR	
Solonešnojė (Solonešnojės rj)	4	Ozjagas (Ust Kulomo rj)	4
Staraja Barda (vėliau Krasnogorskojė, Krasnogorskojės rj)	18	Serlogovas (Ust Vymės rj)	18
Stepnojė (Rodino rj)	7	Tomsko sritis	
Suetkos tarybinis ūkis (Blagoveščėnkos rj)	22	Bakčiaras (Bakčiaro rj)	9
Svetlensko tarybinis ūkis (Smolenskojės rj)	?	Griva (Parbigo rj)	4
Svetlyj Kliučas (Kalnų Altajaus auton. sritis)	8	Černyšovas (Bakčiaro rj)	5
Šipunovas (Šipunovo rj)	4	Čiudinovka (Parbigo rj)	13
Šiškinas (Talmenkos rj)	6	Griškinas (Člajos rj)	7
Šumicha (Soltono rj)	7	Itatka (Tomsko rj)	5
Talas (Krasnogorskojės rj)	8	Kaličkinas (Krivošejino rj)	8
Talitskij Maralas (Kalnų Altajaus auton. sritis)	7	Kolpašėvas (Kolpašėvo rj)	6
Talmenka (Talmenkos rj)	5 + 4	Komarovka (Parbigo rj)	88
Točilnojė (Smolenskojės rj)	3	Krylovka (Parbigo rj)	3
Tumanovas (Smolenskojės rj)	5	Malinovka (Bakčiaro rj)	35
Ust Kanas (Kalnų Altajaus auton. sritis)	10	Melstrojus (Bakčiaro rj)	8
Ust Kurja (Chabarų rj)	23	Nekrasovka (Parbigo rj)	6
Ust Pristanė (Ust Pristanės rj)	39	Nižniaja Machovaja (Parbigo rj)	43
Zagainovas (Talmenkos rj)	3	Sarovka (Bakčiaro rj)	3
Zonalnojė (Zonalnojės rj)	4	Suchojė (Bakčiaro rj)	17
		Svetlaja Griva (Parbigo rj)	11
		Svetlozelionojė (Parbigo rj)	54
		Ust Galka (Bakčiaro rj)	12
		Žukovskis (Krivošejino rj)	2
<i>Jakuti jos ASSR *</i>			
Bestiachas (Ordžonikidzės rj)	4		
Bobrovskas (Bulūno rj)	4		
Chochočis (Bulūno rj)	2		

* Tremtiniai 1942 atvežti iš Altajaus krašto

ŽINIAS IR NUOTRAUKAS PATEIKUSIŲ ŽMONIŲ SĄRAŠAS

Ablėnas Ferdinandas
 Abramavičienė Nijolė
 Adakauskienė Eugenija
 Adomaitienė Vladislava
 Adomaitis Kazys
 Adomonienė (Šalučkaitė) Vida
 Aglinskienė (Gabrionytė) Ona
 Akajomova Janina
 Akstinaitė Laimutė
 Aleknavičienė (Kurtinaitytė) Irena
 Aleksandravičienė (Leonavičiūtė) Nijolė
 Aleksiejūnienė Danutė
 Aleliūnas Stasys
 Aleliūnienė (Mataitytė) Angelė
 Ališauskas Alfredas Petras
 Ambrozienė (Juraškaitė) Irena
 Amšiejus Vitas
 Andriulevičienė (Tamulevičiūtė) Marytė
 Andrulionienė (Kisielitė) Marija
 Andrulionis Vaidas
 Antanaitienė Stasė
 Antanavičiūtė Elena
 Arbašauskienė (Lekavičiūtė) Dalia
 Ašmenskas Viktoras
 Atkočaitienė Elena
 Atstupėnas Ramutis Viktoras
 Augaitis Leonas
 Aukštikalnienė (Baltrūnaitė) Danutė
 Aukštikalnienė Elvyra
 Aukštikalnis Adolfas
 Aukštuolienė Erena
 Auškalnienė (Dabašinskaitė) Aldona

 Badaras Algirdas
 Badarienė (Ručinskaitė) Aldona
 Bagavičienė (Baublytė) Nijolė
 Bagdonavičienė (Tautkevičiūtė) Juzė
 Bagdonavičienė Ona
 Bagdonavičius Algimantas
 Bagdonienė Danutė
 Bagdonienė (Paškevičiūtė) Paulė
 Bagočiūnienė Marija
 Baikienė (Lelkaitė) Nijolė
 Bajoriūnas Antanas
 Balašaitienė (Ilgūnaitė) Danguolė
 Balčikonis Aleksandras

Balčikonis Vytautas
 Balčiūnas Kęstutis
 Balčiūnas Stasys
 Balevičienė Stasė
 Balkuvienė Irena
 Balsys Justinas
 Baltakis Juozas
 Baltakis Vytautas
 Baltrušaitis Jonas
 Banėlienė (Bajarūnaitė) Lina
 Banėnienė Rožė
 Banevičienė Virginija
 Banevičiūtė Anastazija
 Baranauskienė (Blažytė) Albina
 Baranauskienė Zofija
 Bargaila Vytautas
 Bargailienė Ona
 Barkauskas Ignas
 Barkauskienė (Jankauskaitė) Janina
 Barniškienė Ona
 Bartašienė (Rumbutytė) Stasė
 Bartkevičienė (Berželionytė) Janina
 Bartkevičius Algimantas
 Bartkienė (Kazalupskytė) Adelė
 Bartkus Alfonsas
 Barzdienė Izabelė
 Baublienė Monika
 Baublys Edvardas
 Beita Stasys
 Beitienė (Kiauleikytė) Zenaida
 Beleckas Rimantas
 Bendinskas Vitalis
 Bendžiūnas Albinas
 Beniušis Romualdas
 Bernotaitė Emilija
 Bernotas Klemensas
 Bernotienė (Mačiūtė) Kazimiera
 Bidva Stanislovas
 Bielinis Antanas
 Bilinskienė (Pilkauskaitė) Stasė
 Binkauskas Vytautas
 Bitkevičius Romualdas
 Biveinytė Leonora
 Blažys Algirdas
 Blažulionienė (Inkrataitė) Marija
 Blinkevičius Antanas

Bloznelis Mindaugas
 Bluzmanienė (Kazlauskaitė) Jolanta Barbora
 Borisienė (Mačiulytė) Stanislova
 Bortkevičius Antanas Ramutis
 Brašiškis Vaidotas
 Braškienė (Gudaitytė) Marytė
 Brazaitienė Zinajda
 Brazdžiūnienė (Staškevičiūtė) Marijona
 Bražionienė Elena
 Breiterienė (Bilčienė) Stefanija
 Breivė Alfonsas
 Briedienė (Lenkauskaitė) Jadvyga
 Bručas Kęstutis
 Brusokienė Marija
 Bruzga Juozas
 Bubinas Aloyzas
 Buchaveckas Gediminas
 Buchoveckienė (Šležaitė) Vida Elena
 Budraitienė (Vaškelytė) Ona
 Budrevičius Algimantas
 Budrienė (Bisturytė) Elena
 Budrionienė Irena
 Budrys Vitas
 Budvytienė Elena
 Budvytytė Regina
 Būga Petras
 Buinevičienė Emilija
 Buinevičius Česlovas
 Buivydienė Eugenija
 Bujauskas Algimantas
 Bukotienė (Daunoravičiūtė) Janina
 Bulotaitė Gražina
 Bundinytė Janina
 Bunkienė Eugenija
 Burkauskienė (Audzevičiūtė) Irena
 Butkevičienė (Rekašienė) Evelina
 Butkus Saulius
 Butrimas Juozas
 Būzlienė (Šliažaitė) Nijolė
 Bužinskienė Regina

Chaleckienė (Jasinskaitė) Felicija
 Cibienė (Kavoliūnaitė) Janina
 Cibulskienė (Kočiūnaitė) Stefanija
 Cidzikas Petras
 Cidzikas Stasys
 Cinauskas Vytautas
 Cipliauskas Vytautas
 Ciūnys Antanas

Čaplikas Juozapas
 Čelčys Jonas
 Čekuolienė Elena
 Čepaitis Juozas

Čepiauskas Vytautas
 Čepulis Julius
 Černiauskas Jonas
 Černiauskienė Jadvyga
 Černiauskienė Marija
 Červinskienė Valerija
 Česūnaitė Danutė
 Čičinskienė (Valančiūtė) Ona
 Činčius Vidimantas
 Čypas Juozapas
 Čipkutė Vytautė
 Čiukšienė Aldona

Dagienė Juzė
 Dagienė Valentina
 Dagytė-Juodpusienė Anda Leda
 Dainauskas Česlovas
 Dainys Juozas
 Dalgedienė (Šadzevičiūtė) Vanda
 Dambrauskaitė Danutė
 Dambrauskas Antanas
 Dambrauskas Liudas
 Damulevičienė (Kalpokaitė) Bronė
 Damulienė (Pieslekaitė) Pelagija
 Damulis Mečislovas
 Danilevičienė (Januškevičiūtė) Stefanija
 Danilevičius Eugenijus
 Danilevičius Juozas
 Daniliauskienė Julija
 Danilkevičienė (Budrevičiūtė) Ona Zita
 Dargevičius Juozas
 Daubaras Gediminas
 Dauda Alfonsas
 Daudienė (Kuodzevičiūtė) Bronislava
 Dauklienė Angelė
 Daukšienė (Večerskytė) Stefanija
 Davidėnienė (Klevaitė) Stanislava
 Davidonienė Elena
 Davidonis Vytautas
 Degutis Algirdas
 Derkintienė Aldona
 Derkintis Kastytis Domas
 Dervinis Antanas
 Deveikis Edmundas
 Deveikis Jonas
 Devižienė Janina
 Dicevičius Vytautas
 Dichavičius Rimantas
 Didžgalvytė Danutė
 Didžiokaitė Eugenija
 DiJokienė Zita
 Dilys Adolfas
 Dimbelis Antanas
 Dimšienė (Savelkytė) Aldona

Diršė Povilas

Dirškutė Anastaziја

Dirvianskienė Jadvyga

Dirvianskytė Nijolė

Diržienė Benedikta

Diržys Albinas

Dobravolskienė Danutė

Domarkienė Petrė

Dovydaitytė (Kuizinaitytė) Kunigunda

Dovydaitytė (Šeflerytė) Ema

Dovydenienė Skirmantė

Dovydenienė Stasė

Drevinis Bronius

Driskienė (Lašaitė) Janina

Dromantienė Stasė

Dubauskienė (Skardžiūtė) Genovaitė

Dubickienė (Grineveckaitė) Eugenija

Dudėnas Petras

Dūdienė (Zigmuntaitė) Elena

Dulinskienė Eleonora

Dulskienė Česlova

Duoblis Girvydas

Dzedulionienė (Žymančiūtė) Zofija

Dzenkauskienė (Pečiukonytė) Ona

Dzermeika Zigmas

Dzimidavičienė Genė

Eglinškas Augustinas

Eldrigevičienė Bronislava

Eidukaitis Juozas

Eigirdienė (Būgaitė) Stefaniја

Endriukaitis Algirdas

Ežerskis Vladas

Filipavičius Romualdas

Finevičienė (Gailiūsytė) J.

Flikaitis Juozas Artūras

Frejuvienė (Rakauskaitė) Aldona

Gabrėnienė Elena

Gadliauskienė Zita

Gagilienė (Vaičiūtė) Irena

Gaigalienė Emilija

Gailiūnaitė Emilija

Gailiūnienė (Laučiūtė) Birutė

Gaižutytė Janina

Gajauskas Balys

Galaunienė (Kairiūkštytė) Kazimiera

Galdikas Vaclovas

Galiauskas Pranas

Galiauskienė Emilija

Galinauskienė (Bajorūnaitė) Janina

Garmutė Antanina

Garuckienė Meilutė

Gasickienė (Bernotaitė) Julija

Gasienė (Rudokaitė) Danutė

Gasiūnas Jurgis

Gaškaitė Nijolė

Gavellenė Bronė

Gečas Algimantas

Gečevskis Romualdas

Gečienė Zofija

Gediminskas Donatas

Gelažnikas Viktoras

Gelažnikienė Aldona

Gervė Merūnas

Gervelienė Aldona

Gervienė Anelė

Gervienė Ona

Ginaitytė (Ražickaitė) Birutė

Giniūnienė Juzefa

Giraitis Justinas

Glavackas Liudvikas

Glėbienė (Petrokaitė) Janina

Glibauskaitė Ramutė

Glibauskas Algis

Glodenienė (Čerapaitė) Mariја

Goberienė Antanina

Goberienė Vitalija

Goberis Stasys

Godunavičienė Jadvyga

Gogelis Algis

Grabauskas Vytenis

Gradauskienė Genovaitė

Grainys Jonas

Grakauskienė Janina

Grauzinienė Elena

Gražulis Jonas Valdas

Greičiūtė Veronika

Grenda Vincas

Grybinaitė Elena

Grigaitienė Veronika

Grigaitis Vytautas

Grigalevičienė Vanda

Grigalis Romualdas

Grigaravičienė Genovaitė

Grigonienė Pranė

Griška Petras

Grumadienė Danutė

Grumbinienė (Zarakauskaitė) Ona

Gruodienė Kazimiera

Grušas Vincas

Gružauskienė (Vaštakevičiūtė) Eleonora

Gudas Ipolitas

Gudienė (Krogertaitė) Aldona

Gudienė (Šlekutė) Danutė

Gudonienė (Dirvianskytė) Vida

Gumuliauskas Petras
 Guobužienė Stasė
 Guoga Jonas
 Gurevičienė (Malinauskaitė) Birutė
 Gurienė (Stukaitė) Julija
 Gurkovienė (Januškevičiūtė) Stasė
 Gurskienė (Pyragaitė) Aldona
 Gustainytė Valentina
 Gvalda Vitas
 Gvaldienė (Tamošiūnaitė) Elena
 Gvazdauskas Petras
 Gvazdauskienė (Stonytė) Janina

Ibelgauptienė (Zarembaitė) Irena
 Iešmantas Gintautas Vincas
 Ignatavičius Eugenijus
 Ignatavičius Izidorius
 Ignatavičius Marcelinas
 Ilgūnas Gediminas
 Imbrasas Anicetas
 Indrošiūnienė (Jakimavičiūtė) Valerija
 Ivanauskas Aleksas
 Ivanauskas Kazimieras Vytautas
 Ivanauskienė (Juršaitė) Birutė Leonora
 Ivanovas Raimundas Algirdas
 Ivinskienė (Kalendaitė) Danutė
 Ivonytė Aleksandra

Jablonskienė Morta

Jablonskis Ignas

Jacinavičienė (Kavallauskaitė) Birutė
 Jagminas Romualdas
 Jakas Petras
 Jakavonis J.
 Jakimavičius Algirdas
 Jakimavičius Liudvikas Vytautas
 Jakutis Vytautas
 Jakutonienė (Kiškytė) Antanina
 Jamontas Algimantas
 Janavičienė Regina
 Jančiūrienė Milda
 Jankauskas Tadas Rimas
 Jankauskienė (Dabrikienė) Adolfina
 Jankevičius Jonas
 Janulevičienė (Vainoraitė) Petronėlė
 Januškevičienė (Vizbaraitė) Vida
 Januškevičienė (Žilytė) Estera
 Jasienė (Šimaitytė) Morta
 Jasiukevičius Petras
 Jasmontaitė Pranciška
 Jasmontas Povilas
 Jasnauskas Antanas
 Jatautis Henrikas
 Jauraitė Melanija

Jelisiejvienė (Sodaitytė) Ina
 Jočytė Viktorija
 Jofė Jokūbas Leizeris
 Jonaitienė (Šlepetytė) Aldona
 Jonaitis Kazimieras
 Jonynaitė Žibutė
 Jonušienė (Pankevičiūtė) Laimutė
 Jonušienė (Pociūtė) Filomena
 Juchnevičiūtė (Valvadienė) Dainora
 Juknevičienė Ona
 Juknevičius Balys
 Juknevičius Jonas
 Juknevičiūtė Elena
 Jundulienė Laimutė
 Juodienė (Navickaitė) Anastazija
 Juodinis Vaclovas
 Juodis Antanas
Juodišius Paulius
 Juodviršis Zenonas
 Jurčenko (Pyragytė) Marcelė
 Jurevičius Vytautas
 Jurevičiūtė Marija
 Jurgaitienė (Korevaitė) Janina
 Jurgelėnienė Adelė
 Jurkevičienė Vanda
 Jurkšaitis Juozas
 Jusys Juozas
 Juška Vitalis
 Juškaitė Nijolė
 Juškauskienė (Garlaitė) Ona
 Juškelis Zenonas
 Juškienė (Narkutė) Kazimiera
 Juzėnas Antanas

Kacėnas Alfonsas
 Kacėnienė (Skliutaitė) Marijona
 Kačinas Albinas
 Kačinskaja Raisa
 Kadžiulienė (Bareištė) Marija
 Kairienė (Macionytė) Leona
 Kairienė (Mosteikaitė) Aldona
 Kairys Zenonas
 Kalavinskaitė Vilija Teresė
 Kalavinskienė (Bliūdžiūtė) Laima
 Kalėjas Imantas
 Kalytis Ričardas
 Kalvėnas Stasys
 Kalvėnienė (Narvydaitė) Vanda
 Kamantauskas Algirdas
 Kaminskas Arvydas
 Kaminskienė (Juodvalkytė) Birutė
 Kanauka Alfonsas
 Kandel (Baniulytė) Danutė
 Kandzerkienė (Poškytė) Joana

Karaža Vladas
 Karažienė (Bozovič) Felicija
 Karbauskienė (Kulzinaitė) Regina
 Kareckas Česlovas
 Karklaitis Laurynas
 Karpičienė Regina
 Karsoka Juozas
 Kasiliauskytė Kristina
 Kasparavičiūtė Angelė
 Katinas Gediminas
 Kazanavičius Vincas
 Kazėnas Pranas
 Kazlulionis Vytautas
 Kazlauskas Albinas
 Kazlauskas Albinas Julijonas
 Kazlauskas Bronius
 Kazlauskas Ferdinandas
 Kazlauskas Juozas
 Kazlauskienė (Cipliauskaitė) Zuzana
 Kazlauskienė Ona
 Kazlauskienė (Šaulytė) Ramutė
 Každailis Algimantas
 Keblytė Jeronima
 Kekys Jonas
 Kelpšas Antanas
 Kenstavičius Stasys
 Kenstavičiūtė Domicelė
 Keperša Julius
 Keturakis Algirdas
 Kiaulėnienė Marija
 Kybartas Antanas
 Kležienė (Liolytė) Giedrė
 Kimtienė (Gulbinaitė) Eugenija
 Kireilienė (Trinkūnaitė) Eugenija
 Kirlys Jonas
 Kisilienė Irena
 Kišonienė Vanda
 Kišūnas Skirmantas
 Kivilius Antanas
 Klebonienė (Valackaitė) Birutė
 Klimašauskas Henrikas
 Klimienė Ona
 Klumbytė Danutė
 Kočkinas Viktoras
 Kokinas Romualdas
 Kontrimienė Zita
 Korsakas Vincas
 Korsakas Vytautas
 Košinskas Bronislovas
 Krakauskas Juozas
 Krapavickaitė Danutė
 Krapavickas Nikodemus
 Krapavickienė Vacė
 Krasnickienė (Banėnaitė) Milda

Kraujellenė Melanija
 Kraujelis Juozas
 Kriščiūnas Romualdas
 Krušinskas Pijus
 Kudukienė (Aleknaitė) Birutė
 Kulbis Algirdas
 Kulikauskas Juozas
 Kunevičienė (Misevičiūtė) Elvyra
 Kungytė Elena
 Kunigonienė (Krūminaitė) Aldona
 Kuodienė (Kazlauskaitė) Regina
 Kupliauskienė Gražina
 Kuprienė Adelaida
 Kuprys Aleksandras
 Kuprys Vytautas
 Kurapkaitis Vytautas
 Kuzavas Zenonas
 Kuzmickienė (Pranytė) Ona
 Kuzminskienė (Zamkauskaitė) Elena
 Kuzminskis Edmundas
 Kvedaras Jurgis

Labutis Povilas
 Lakickas Kęstutis
 Lakneris Bronius
 Lalaitė Irena
 Lalas Jonas
 Lalienė (Juškienė) Stasė
 Lapienyte Julija
 Lasauskas Vytautas
 Lašinskas Leonas
 Latožienė (Kaveckaitė) Irena
 Latvėnas Antanas
 Laucevičius Stasys
 Laugalys Vytautas
 Laukaitienė Bronė
 Laurinaitis Petras
 Laurinavičienė Veronika
 Laurinavičius Audrūnas
 Laužadis Almantas
 Laužikaitė Apolonija
 Leiputė Aldona
 Leonavičienė Regina
 Leveckienė Ona
 Levickas Leonardas
 Liatukienė (Dargytė) Zosė
 Lidžius Antanas
 Linkevičienė Aldona
 Lipskis Jonas
 Listavičius Juozas
 Liškauskienė (Bisturytė) Stefanija
 Liulevičius Algirdas
 Liutkevičius Algimantas
 Lozoraitis Vincas

Lozovienė (Ignatavičiūtė) Bronė
 Lukoševičienė (Ataraitė) Jadvyga
 Lukoševičius Petras
 Lukšė Jonas
 Lumbytė Zita
 Lupeikis Zenonas

Mackevičienė (Janišiūtė) Eugenija
 Mačelkienė Sofija
 Mačėnas Jonas Kastytis
 Mačiulika Vytautas
 Mačiulaitienė (Vaišnoraitė-Rožukienė)
 Janina
 Makaraitė Antanina
 Maldeikienė Adolfina
 Malijonis Antanas
 Malinionienė (Kazlauskaitė) Elena
 Malūnavičienė Ona
 Marazas Vytautas
 Marcinkevičienė (Aleksejūnaitė) Danutė
 Marcinkevičienė Marytė
 Markevičienė (Kvedaravičiūtė) Ieva
 Markevičienė Janina
 Markevičienė (Pakalnytė) Bronislava
 Markūnas Algis
 Marozaitė Stasė
 Marozienė (Šukytė) Dalia
 Martinaitytė Eleonora
 Martusevičiūtė Marija
 Masėnienė (Bansevičiūtė) Matilda
 Masionytė Julija
 Maslunienė (Didžgalvytė) Elvyra
 Maslauskas Bronislovas
 Maslauskienė (Kijauskaitė) Vitalija
 Mašanauskas Vidmantas
 Matukienė (Vaičiūtė) Gražina
 Matukonienė Monika
 Matulevičienė (Kardinskaitė) Janina
 Matulevičius Vitas
 Matulienė (Kiaulėnaitė) Stasė
 Matulionienė (Navickaitė) Palmira
 Matusevičienė Stasė
 Matusevičienė Teresė Romualda
 Mažeika Vytautas
 Mažulienė (Kaplerytė) Bronislova
 Medževėpris Juozas
 Meiliūnienė (Matukaitė) Valda
 Mejerienė (Zefaitė) Vida Zita
 Mekenkova Stefanija
 Mekys Petras
 Merkytė Rita
 Meržvinskienė (Vaštakaitė) Janina
 Meškys Ramutis
 Michalovska (Česnutytė) Aldona

Mičulienė (Jakimavičiūtė) Elena
 Mičkauskienė (Aldakauskaitė) Marija
 Mieldažys Romualdas
 Mikalauskienė (Čepliauskaitė) Danutė
 Mikalauskienė Marija
 Mikalskis Antanas
 Mikelinskas Pranas
 Mikėnaitė Genovaitė
 Mikėnaitė Lilija
 Mikitiienė (Petrauskaitė) Ona
 Miknevičius Vytautas
 Mikutavičius Aleksandras
 Milaitienė Birutė
 Mileris Povilas
 Miliauskas Vytautas
 Millienė (Dagytė) Ona
 Milieškienė (Kalninytė) Vanda
 Milius Petras
 Milvidienė (Akelaitytė) Laima
 Mineikienė (Gudavičiūtė) Danutė
 Miselis Jonas
 Misiūnas Ignas
 Misiūnienė Alina
 Mišanovienė (Džiugelytė) Malvina
 Mituzas Juozas
 Mockutė Ona
 Monkus Romualdas
 Mosevič (Bulvydaitė) Jūratė
 Motiečienė (Jurpalytė) Paulina
 Motiejūnas Pranas
 Motiejūnienė (Raugaitė) Birutė Liudvika
 Mučas Adolfas
 Mulevičius Algirdas
 Murauskienė (Galdikaitė) Zita

Nakvosaitė Genovaitė
 Narbutas Augustinas
 Narbutas Simonas
 Naruškevičienė (Radzivonaitė) Gražina
 Naujokienė (Kubiliūtė) Ona
 Naujokienė Zenobija
 Navaitis Antanas
 Navakas Juozas
 Navakienė (Kutraitė) Palmyra
 Navalinskienė Meletėlė
 Navickienė (Strolytė) Anelė
 Navienė (Rimkutė) Irena
 Navikienė (Pankevičiūtė) Danutė
 Nekrošytė Zita
 Neverauskas Antanas
 Niunevičius Romas
 Noreika Jonas
 Norkienė Irena

Olšauskienė (Starkevičiūtė) Genovaitė
 Osteikienė (Gudavičiūtė) Emilija
 Ožalas Vytas

Pačkauskienė (Živatkauskaitė) Juzefa
 Pajaujienė (Degutytė) Janina
 Palaima Jonas
 Palujanskienė (Kiškytė) Sofija
 Panavas Antanas
 Paškauskas Juozas
 Paškevičius Kazimieras
 Paulauskas Henrikas
 Paulauskas Jonas
 Paulavičienė (Zagorskytė) Laima
 Paulienė (Urbonaitė) Birutė
 Paulius Juozapas
 Pazukienė (Smilgytė) Danutė
 Pelakauskienė (Pakėnaitė) Aldona
 Peldavičienė (Žegunytė) Eugenija
 Peslekienė (Čiuladaitė) Rasutė
 Petraitienė (Daukšaitė) Valerija
 Petrauskas Algirdas
 Petrauskas J.
 Petrauskas Vytautas
 Petrauskienė Ona
 Petrauskienė (Večerskytė) Stanislava
 Petreikienė Nijolė
 Petrėtis Bronius
 Petronis Jonas
 Petrošienė (Vaitkutė) Elena
 Petrovskaja (Kanauskaitė) Birutė
 Petrulienė (Andriušytė) Vena
 Pilipavičiūtė Antanina
 Pileckienė (Senkutė) Anastasija
 Pilkauskienė (Bernotaitė) Ona
 Pilkauskienė Ona
 Pyragas Vytautas
 Pyragienė Zosė
 Piraškevičienė Ona
 Plikūnas Vladas
 Plipulienė (Galvanauskaitė) Danutė
 Podbereckienė (Žulytė) Laimutė Grasilda
 Poderienė (Papečkytė) Ona
 Porutis Donatas
 Povilėnienė Modesta
 Požemeckas Aleksandras
 Požemeckienė (Prokopimaitė) Janina
 Prakelienė Gabrielė
 Pranskūnaitė Ona
 Preskienienė (Bružaitė) Rūta
 Preskienis Algimantas
 Protosevičius Zenonas
 Prunckus Ignas
 Ptakauskienė (Volungevičiūtė) Ona

Puidokienė (Miceikaitė) Ieva
 Puodžiūnas Petras Romualdas
 Puodžius Jonas
 Pupalaigis Aleksas
 Pupeikienė (Šinkūnaitė) Ona
 Pupelis Vytautas
 Pupinis Aleksandras
 Purvienė Antanina
 Putlienė Anelė
 Putramentienė Danutė
 Puzinas Stasys

Racėnas Rimvydas
 Račas Kazimieras
 Račienė (Janaudytė) Janina
 Račinskas Algirdas
 Rafanovičienė (Kinderevičiūtė) Ona
 Raila Alfonsas
 Rainytė Genė
 Rakauskas Vytautas
 Ralys Dobilas
 Ramanauskas Antanas
 Ramanauskas Juozas
 Ramanauskas Vincas
 Ramanauskienė (Valaikaitė) Elena
 Ramonas Vytautas
 Ramoška Vladas
 Rauduvienė Sofija
 Rečiūglėnė (Petraškevičiūtė) Laimutė
 Rėklaitytė Marija
 Remeikis Antanas
 Rėmiazienė Valerija
 Repšienė Stasė
 Rėza Vytautas
 Rlaukienė Petronėlė
 Ribinskas Stasys Vytautas
 Rimkienė (Šileikaitė) Nijolė
 Rimkus Aleksas
 Rimkus Romualdas
 Rinkauskas Jonas
 Rinkevičius Vincas
 Rožanskas Juozas
 Rožanskas Kazimieras
 Rožėnienė (Padvaiskaitė) Gražina
 Rubikas Antanas
 Ručinskas Romualdas
 Rudėnienė Elena
 Rudys Alfonsas
 Rudvalienė (Stankevičienė) Ona
 Rudzikienė Danutė
 Ruika Juozas
 Ruikaitė Stanislova
 Rukšėnienė (Dirgėlaitė) Aldona
 Rupainienė (Dikšaitytė) Ona

Rupainis Algis
Rūtienė (Grybaitė) Vlada
Rutkauskas Stasys
Ruzgas Jonas
Ruzgys Benas
Ruzgys Rimgaudas

Sabaliauskas Pranas
Sabonaitis Pranas
Sadeckas Antanas
Sadūnas Kazys
Sadūnienė (Sipavičiūtė) Leokadija
Sajauskas Stanislovas
Sakalauskienė Aleksandra
Samoilova (Navickaitė) Elena
Sargiūnienė (Lalaitė) Alina
Sarolienė (Šepetytė) Levutė
Savellenė Bronė
Savolskis Algis
Sekreckienė Elena
Simutienė Jadvyga
Sinkevičius Pranas
Sivickienė (Kuizinaite) Jadvyga
Skalsgriris Juozas
Skritulskas Eduardas
Skutulas Antanas
Sliesoraitienė Stasė
Sližienė Eleonora
Sližys Antanas
Slušinskas Jonas
Slušinskienė Elžbieta
Smallienė (Seniutaitė) Anastaziya
Smaily Vytautas
Smilgaitytė Vida
Smilgevičius Liudvikas Algirdas
Smilgienė (Tamulevičiūtė) Teresė Aldona
Sperauskienė Ona
Spivakovskis Jefimas
Sprindys Petras
Sruogienė Adelė
Stakėnienė Uršulė
Stakutis Jonas
Stallionienė (Šalčiūnaitė) Monika
Staliūnas Silvestras
Stalnionienė Ona
Stankevičienė (Jurėnaitė) Genovaitė
Stankus Stasys
Starkienė Uršulė
Starkutė Ona
Stasiškis Antanas
Stasiukaitienė (Urbonaitė) Sofija
Stasiulienė (Akavickaitė) Angelė
Staugaitis V.
Stegvilienė Julijona

Steponavičienė (Kazlauskaitė) Vanda
Steponėnas Jonas
Stonikas Vytautas
Stonkienė Zita
Stosienė (Leonavičiūtė) Birutė
Strazdienė (Dicevičiūtė) Ona
Strazdienė (Radavičiūtė) Eleonora
Sudavičius Aloyzas
Sudienė Aldona
Sunkloda Bronislovas
Sunklodienė Stefaniya
Surkovienė Stasė
Suslavičius Jonas
Sušinskas Vincas
Sušinskienė (Labenskaitė) Eugenija
Sužiedellenė Stasė
Sventickas Valentinas
Sventickienė Elzė
Svetlavičienė (Augustinavičiūtė) Nijolė
Svetulevičienė (Paškevičiūtė) Viliya
Svidinskas Romualdas
Svikliuvienė (Vapsvaitė) Levutė
Svilas Jurgis
Svilas Stasys

Šablinskas Leonas
Šadreikienė (Berželionytė) Danutė
Šagamogas Julius
Šakočius Vytautas
Šalkauskienė Aldona
Šalna Algimantas
Šalučkienė Ona
Šapauskas Antanas Algirdas
Šarka Vladas
Šarkaitė Aldona
Šaulienė Zuzana
Ščebeda Albinas
Šeduikienė (Pošytė) Genovaitė
Šeikienė Danutė
Šemelienė N.
Šepetys Stasys
Šerėnas Algirdas
Šerkšnienė Aldona
Šernas Jonas
Šernas Ričardas
Šernienė Elžbieta
Šiaudinis Vytautas
Šiaudvytienė (Žebrauskaitė) Valerija
Šiaudvytis Leonas
Šiaudvytis Vytautas
Šiaulienė Marytė
Šidagienė (Bielozarevičiūtė) Marijona
Šidlauskienė Valerija
Šilauskas Aloyzas

Šileikienė Adelė
 Šileikienė Aldona
 Šileikienė Bronė
 Šileikis Petras
 Šiliauskas Adomas
 Šilinis Justinas
 Šilinskas Jonas
 Šilinskienė (Augustytė) Nijolė
 Šimėnas Antanas
 Šimėnas Vladas
 Šimkus Alfonsas
 Šimkuvienė (Braškutė) Vera
 Šimulionienė Marija
 Šimulionis Alfonsas
 Šimulionytė Vida
 Šikūnaitė Valerija
 Šikūnienė Matilda
 Šleivyte Janina
 Šlepikienė Ona
 Šližys Vytautas
 Šopaga Antanas
 Špučienė Sofija
Štaras Alfonsas
 Štencelienė Bronė
 Šukys Algimantas
 Šuminas Osvaldas
 Šurna Juozas
 Švambarys Henrikas
 Švenčionis Augustinas
 Švoba Valdotas

Tamošiūnienė (Baronaitė) Ona Genovaitė
 Tamošiūnienė (Černiauskaitė) Laima
 Tarasonis Vytautas
 Teišerskytė Dalia
 Telksnienė (Trumpaitė) Danguolė Ona
 Tendzegolskienė (Svotelytė) Danutė

Tyla Jonas

Tymukas Bernardas
 Tomkevičius Gintaras
 Tonkūnienė Janina
 Trabutienė (Lumbytė) Danutė
 Trakimas Benediktas
 Trumpienė Genė
 Tubutienė (Žutautaitė) Eugenija
 Tudorakė (Stoškevičiūtė) Julija
 Tumasonytė Elvyra
 Tumosa Zigmas
 Tumosienė (Šilkaitytė) Vanda
 Tumosienė (Avinaitė) Vanda
 Tuska Antanas
 Tuskienė (Klimkaitė) Albina
 Tušaitė Gražina
 Tviraga Mykolas

Tviragienė (Karubaitė) Stefanija

Umbrasienė Bronė
 Umbrasienė (Kalpokaitė) R.
 Umbrasienė (Starkutė) Sigita
 Undrėnienė (Springytė) Ona
 Urbonaitė Zuzana
 Urbonavičienė (Kraujelytė) Vanda
 Urbonavičienė Stasė
 Urbonavičius Kazimieras
 Urbonienė (Panavaitė) Stasė
 Urbonienė Stasė
 Usavičienė Elena
 Ušeckienė (Šimkutė) Joana
 Užingerienė (Vaitekaitytė) Elena
 Užkurėlienė (Čyžiūtė) Eugenija
 Užunaris Petras

Vabalaitė Elena

Vabalas Raimundas
 Vadapalaitė Nijolė
 Vadeikienė (Balkutė) Birutė
 Vaicekauskas Ričardas
 Vaičikonienė (Lupeikytė) Juzė
 Vaičiulis Bronislovas
 Vaičiūnas Alfonsas
 Vaičiūnas Albinas
 Vaičiūnas J.
 Vaičiūnienė (Miškinytė) Emilija
 Vaičiūnienė Ona
 Vaičiūnienė (Ožalaitė) Valdonė
 Vailionienė (Saltanavičiūtė) Jonė
 Vailionienė (Sušinskaitė) Aldona
 Vainauskas Juozas
 Vainilaitis Vaclovas
 Vainilaitis Vytautas Juozas
 Vainonytė Aldona
 Vaišnoras Benediktas
 Vaišnoras Jonas
 Vaitiekūnas Ferdinandas
 Vaitkevičienė (Grigaitytė) Marija
 Vaitkevičiūtė Nijolė Zofija
 Vaitkienė (Kaminskaitė) Birutė
 Vaitkienė Liucija
 Vaitkūnienė (Ilgevičiūtė) Eugenija
 Vaitkus Edvardas
 Valtonienė-Bliekienė Ona
 Valančienė (Mekytė) Bronislava
 Valčackienė (Baronaitė) Janina
 Valeikaitė Elžbieta
 Valenčius Jonas
 Valentukevičius Kostas
 Valinčienė Aldona
 Valinčius Marijonas

Valiulienė (Lažinytė) Kazimiera
 Valtūnas Antanas
 Vanagas Albertas
 Varanauskas Povilas
 Varnas Jonas
 Vasiliauskaitė Danutė
 Vasylius Romas Juozas
 Vaškeliene (Baublytė) Antanina
 Vaškeliene Ona
 Vaškelis St.
 Vedeika Antanas
 Vederaitė Aldona
 Vegys Anicetas
 Vėjelis Rimantas Vytautas
 Veličkienė Joana
 Venclauskas Vytautas
 Venclauskienė (Stoškevičiūtė) Vlada
 Venskienė Aleksandra
 Veretinskas Antanas
 Verkeliene Nijolė
 Verksnienė Regina
 Verksnys Antanas
 Vertelka Juozas
 Vičkačkienė Jadvyga
 Vidugirienė (Kalvelytė) Vita
 Vilčinskas Juozas
 Vilčinskienė (Daržinikaitė) Genovaitė
 Vileišis Jonas
 Vilimas K.
 Vilys Mindaugas
 Viliūnas Vytautas
 Vilutienė (Haškerytė) Gražina
 Vimbaras Vladas
 Vinclovienė (Sližytė) Danutė
 Vyšniauskas Antanas
 Vyšniauskienė (Banytė) Aldona
 Vyšniauskienė (Čaplikaitė) Ona
 Vyšniauskienė (Žukaitė) Nijolė
 Vitkauskas Ignas
 Vitkauskienė (Budginaitė) Ada
 Vitortienė Kristina Janina
 Vizbarienė (Riautaitė) Olga
 Vizgirdienė (Mažunavičiūtė) Elena
 Vodzinskas Eduardas
 Vogeliene Lionė
 Voroneckas Vytautas
 Zablockas Petras

Zaleskienė Joana
 Zaleskytė Jūratė
 Zapalskienė (Stanikūnaitė) Zita
 Zaremblienė (Artimaitė) Ona
 Zdanavičius Ramutis
 Zefienė Elena
 Zigmuntas Ignas
 Zinkėnienė (Rudytė) Dalė
 Zinkevičienė (Vyžintaitė) Birutė
 Zinkevičius Leonas
 Zlatkus Bronius
 Zlatkus Elvyras
 Zlatkutė Regina
 Zubrienė (Abaravičiūtė) Danutė

Žagrakalys Juozas

Žakevičiūtė Stasė
 Žalienė (Kraujelytė) Ona
 Žandariene Eleonora
 Žandarytė Liucija
 Žarskus Bronius
 Žečienė Elena
 Žegunis Petras
 Želcaitė Liucija
 Žekaitė Bronė
 Žiauberienė (Anelauskaitė) Birutė
 Žikas Ksaveras
 Žilienė (Karaliūtė) Genovaitė
 Žilinskas Algimantas
 Žilinskienė (Kvedytė) Genovaitė
 Žilinskienė (Lapinskaitė) Elena
 Žilys Vytautas
 Žimkienė Aniceta
 Žiukas Balys
 Žiukas Pranas
 Žiukienė (Kraujalytė) Bronė
 Žubrienė Adelė
 Žukas Stanislovas
 Žukas Vytautas
 Žukauskas Saulius
 Žukauskienė Janina
 Žukauskienė (Zagorskytė) Aldona
 Žukienė (Vilkaitė) Emilija
 Žuolienė (Anužytė) Agripina
 Žvirblienė Ona
 Žvirblis Vytautas Antanas

KNYGOS APIE TREMTĮ IR KALINIMO VIETAS

- Adomėnas Vincas.** Kas apverks jų dalį... : Romanas. V., 1992. 491 p.
- Akelaitienė Jadvyga, Liulevičius Algirdas, Šimėnas Antanas.** Svetimuos kraštuos / J. Akelaitienė; Neužgyjantys randai / A. Liulevičius; Nutelstas už akių / A. Šimėnas: Atsiminimai. Panevėžys, 1990. 67 p.
- Alksninytė-Garbštienė Onutė.** Sibire... tremtinių žeme: Dienoraštis, 1942–1956. V., 1993. 238 p.
- Almonaitis Gediminas.** Gražinkite man gyvenimą: Atsiminimai. K., 1992. 150 p.
- Amžino** įsalo žemėje: [Tremtinių vaikų ir jaunuolių atsiminimai] / Sudarė Aldona Žemaitytė. V., 1989. 303 p.
- Andriušis Stanislovas.** 18 parų po žeme: Atsiminimai. K., 1991. 181 p.
- Anglim** ant beržo tošies: Iš tremtinių poezijos / Sudarė Juozas Laurušas, Edvardas Vaitkus. V., 1989. 125 p.
- Ankevičius Stasys.** Už Uralo, žemės galo: 1941–1958 m. tremtinio atsiminimai. V., 1989. 86 p.
- Antanaitis Bronius.** Žodžiai iš pragaro: [Atsiminimai]. V., 1991. 206 p.
- Armonienė Barbora, Nasvytis Algirdas.** Palik ašaras Maskvoje / B. Armonienės atsiminimai, surašyti Algirdo L. Nasvyčio. Cleveland, 1961. 253 p.; V., 1993. 192 p.
- Augustaitis Juozas.** Kančių keliu: 3398 dienos. K., 1994. 188 p.
- Balčiūnaitė Jonė.** Situacija: Romanas. V., 1993. 255 p.
- Baltrušienė Antanina.** Kellonė į niekur ir atgal: Atsiminimai. K., 1993. 158 p.
- Banionis Kęstutis.** Mano sąsiuvinis: [Eilėraščiai]. V., 1993. 97 p.
- Baublytė-Balčiūnienė Izabelė.** Kančių saloj palaidota jaunystė: [Prisiminimai ir ištraukos iš dienoraščio]. Alytus, 1994. 428 p.
- Benamiai:** Intos tremtinių poezija / Sudarė, parengė spaudai Leonas Gudaitis. V., 1989. 301 p.
- Bičiūnaitė-Masiulienė Jūratė.** Jaunystė prie Laptevų jūros: [1941–1956 m. tremtinės atsiminimai]. V., 1990. 175 p.
- Bičkūnas Juozas.** Mirties magistralė: Atsiminimai. V., 1990. 93 p.
- Bielinis Kipras.** Teroro ir vergijos Imperija Sovietų Rusija. New York, 1963. 309 p.
- Brazdžionytė-Oškeliūnienė Aldona.** Po šiaurės pašvaiste: Atsiminimai. V., 1989. 42 p.
- Butkus Benediktas.** Laisvės netekus: [Atsiminimai]. V., 1991. 522 p.
- Dambrauskas Antanas.** Viskas praeina: Mokslo dienų, lagerio ir tremties metų atsiminimų nuotrupos. V., 1991. 273 p.
- Dambrauskas Liudas.** Gyvenimo akimirkos: Atsiminimai. V., 1990. Kn. 1. 675 p.; Kn. 2. 461 p.
- Damušis Adolfas.** Lietuvos gyventojų aukos ir nuostoliai Antrojo pasaulinio karo ir pokario (1940–1959) metais: Paskaita. 3-asis patals. leid. K., 1991. 94 p.
- Eidintas Alfonsas.** Aleksandras Stulginskis: Lietuvos prezidentas – Gulago kalinys. V., 1995. 366 p.
- Ešelonai** į Rytus: (Lietuvos pedagogams tremtiniams atminti) / Sudaryt. Julius Norkevičius. V., 1991. 130 p.
- Ešelonų broliai:** [Tremtinių atsiminimai] / Sudarė Albina Venskevičienė. V., 1991. 603 p.
- Ešelonų sesės:** [Atsiminimai] / Sudarė Albina Venskevičienė. V., 1994. 500 p.
- Garbačiauskienė Marija.** Jei laimė nebūtų lydėjusi: Atsiminimai iš tremties laikų. V., 1989. 220 p.
- Garmutė Antanina.** Ažuolų randai: Dok. apybraižos. Torontas, 1989. 127 p.
- Gasiūnas Jurgis.** Lėdinio pragaro ratai: [Atsiminimai]. V., 1991. 206 p.
- Giedraitienė Janina.** Kellonė į niekur... : [Atsiminimai]. V., 1991. 300 p.
- Girdzijskas Vytautas.** Laiškai iš nelaisvės namų: Tekstai apie skaudžią praeitį ir dabartį. V., 1994. 352 p.
- Grenda Vincas.** Prie Uralo: Ištremties prisiminimai. Kaišiadorys, 1990. 33 p.
- Grušys Juozas (Žilvinis).** Šiaurės pašvaistės: Lyr. dienoraštis. Eilėraščiai iš ciklo „Pavasariai per tundrą ejo“, 1944–1955 m. K., 1994. 174 p.
- Gurskis Vincas.** Mūsų jaunystės auka: Išgyvenimai, prisiminimai, apmąstymai. K., 1992. 93 p.
- Gustainis Valentinas.** Be kaltės: 15 metų Sibiro tremtyje ir lageriuose. V., 1989. 459 p.

- Hermanovičius Juozapas.** Raudonųjų stovyklose: Misionieriaus atsiminimai ir patirtis Sovietų Rusijos kalėjimuose ir vergų stovyklose 1948–1955 m. Londonas, 1969. 359 p.
- Iešmantas Gintautas.** Prisikėlimo šventė (Lagerio ir tremties eilės). V., 1990. 237 p.
- Imbrasas Anicetas.** 10 metų. atsitiktiniai: Atsiminimai. Panevėžys, 1991. 79 p.
- Išplėšė** man laisvę brangiausią: Tremtinių dainos / Parengė Kostas Aleksynas. V., 1990. 81 p.
- Ištremtieji:** Bolševikų valdžios 1941 m. birž. 14–16 d. Lietuvos žmonių trėmimo vaizdai. Daliiniai tremtinių sąrašai / Spaudai paruošė V. Kemežys, J. Petrėnas. K., 1941. 46 p.
- Išvežtųjų** lietuvių sąrašas: Stalino teroras 1940–1941 / Sudarė Leonardas Kerulis. Chicago, 1981. 520 p.
- Jakubauskas Kazys.** Tarsi ne mano gyvenimas: Atsiminimai. K., 1995. 114 p.
- Jameikis Stasys.** Traukinys rieda į amžinastį: Atsiminimai. K., 1994. 136 p.
- Jasvilaitė-Kemeklienė Juzė.** Šiauriniai vėjai: Tremties atsiminimai. Šiauliai, 1994. 48 p.
- Juciūtė Elena.** Igarkos naujamiestis: Dok. reportažas iš liet. tremtinių gyvenimo Sibire. Putnam (Conn.), 1983. 242 p.
- Juciūtė Elena.** Pėdos mirties zonoje. New York, 1974. 544 p.; Chicago, 1987. Sąs. 2. 72 p.
- Jurgaitis Jonas.** Aukos keliu: [Prisiminimai ir kt. medžiaga]. V., 1992. 478 p.
- Kačiukaitė Teklė.** Atleiskim savo priešams: [Atsiminimai]. V., 1992. 139 p.
- Kalytis Ričardas.** Mūsų – ne-dainų metas: Atsiminimai. V., 1992. 136 p.
- Kazlauskas Juozas.** Teesie... : [Fotoalbumas]. V., 1990. 158 p.
- Keliuotis Juozas.** Dangus nusidažo raudonai: Pirmosios tremties memuarai „Laisvę praradus“. Chicago, 1986. 359 p.
- Kinderis Juozas.** Šaltoji žemė Vorkuta: Eilėraščiai. K., 1991. 134 p.
- Klimavičius Henrikas.** Bepročių pasaulyje: [Beletrizuoti atsiminimai]. K., 1992. 268 p.
- Kreivėnas Jonas.** Mirties lageriuose ir tremtyje: Atsiminimai. Chicago, 1981. 299 p.
- Kryžius Šiaurėje** / Sudarė Eugenijus Ignatavičius. V., 1992. 453 p.
- Lakickas Kęstutis.** Kalinys Z-311: Atsiminimai. V., 1994. 284 p.
- Lamos** tragedija / Sudaryt. Romualdas Svidinskas. K., 1990. 22 p.
- Laurinavičius Jonas.** Tremtiniai: [Atsiminimai]. Kaišiadorys, 1989. Rink. 1. 42 p.; 1990. Rink. 2. 46 p.; 1991. Rink. 3. 34 p.
- Leiskit ! Tėvyne:** Tremtinių atsiminimai / Surinko ir spaudai parengė Kęstutis Pukelis. K., 1989. 395 p.
- Lietuviai** Sibire: [Fotoalbumas]. Chicago, 1981. 216 p.
- Lietuvos** gyventojų genocidas. T. 1. 1939–1941 / Parengė Birutė Burauskaitė ir kt. V., 1992. 803 p.
- Lietuvos** kovų ir kančių istorija. [Kn.] 1. Lietuvos gyventojų trėmimai 1941, 1945–1952 m.: Dokumentų rinkinys / Sudarė Eugenijus Grunskis, Vanda Kašauskienė, Henrikas Šadžius; Ats. red. Gediminas Rudis. V., 1994. 445 p.
- Lietuvos** mokytojai – bolševikų kankiniai ir tremtiniai: Tautos genocido dokumentai, tyrinėjimai, sąrašai / Sudarė Zigmas Juškevičius. B. v., 1991. 83 p.
- Lozoraitis Vincas.** Kelias tremtin: [Atsiminimai]. Kaišiadorys, 1992. 68 p.
- Lupeikytė-Vaičikonienė Juzefa, Šarka Juozas, Minutka Petras.** Karlagas / J. Lupeikytė-Vaičikonienė; Ne vien tik medžiai miršta stovėdami / J. Šarka; Dešimt metų Stalino draustinyje / P. Minutka: [Atsiminimai]. V., 1993. 158 p.
- Malijonis Antanas.** Stipresni už mirtį: [Atsiminimai]. V., 1994. 60 p. (NKVD aukos – Lietuvos kari-ninkai).
- Marijampolskis Jakovas.** Mano skausmas: Atsiminimai. Panevėžys, 1991. 64 p.
- Martinionis Antanas.** Generolo Raštikio tragedija. V., 1992. 32 p.
- Maža** Lietuva Irkutske: Lietuvių meno saviveikla Irkutske 1955–1962 m. ir po trisdešimties metų Lietuvoje / Sudaryt. Rožė Jankauskienė, Alfonsas Jankauskas. K., 1994. 71 p.
- Mėlienė Matilda.** Kryželiai Arktikoje: Suėmimas ir gyvenimas bolševikų rojuje. Chicago, 1981. 184 p.
- Mockevičius Vytautas.** Mirties arterija: [Atsiminimai]. V., 1994. 120 p.
- Mutersbachas Egonas.** Per Sibirą iki Kolymos – mano mirties kelias: Atsiminimai iš tremties. V., 1993. 91 p.
- Naudžiūnas Bronius Bruno.** Gyvenimo verpetai: Tremtinio atsiminimai. K., 1995. 131 p.
- Norilsko** Vyčiai: [Tremtinių atsiminimai] / Sudarė Bronius Zlatkus. V., 1992. 366 p.

O gyvenime, gyvenimėli. Biržai, 1991. 92 p.

O gyventi reikėjo... : Aukštųjų Lietuvos karininkų ir jų artimųjų likimai: Prisiminimai / Užrašė ir sudarė Vidmantas Jankauskas. V., 1993. 219 p.

Paltanavičius Kazys. Gydytojas už spygliuotų vielų: Prisiminimai. V., 1991. 155 p.

Pečiulaitis Povilas. Šitą paimkite gyvą: Atsiminimai. K., 1993. 303 p.

Preibytė-Valiūnienė Rozalija. Ir aš ten buvau... : [Atsiminimai]. V., 1992. 190 p.

Prialgauskas Romas. Paženklintas: Iš atsiminimų. Klaipėda, 1992. 148 p.

Prunskis Juozas. Bolševikų nužudyti šauliai. Chicago, 1982. 150 p.

Prunskis Juozas. Sibiro ištrėmimo ir bolševikų kalėjime. Chicago, 1944. 20 p.

Racėnas Rimvydas. Komių žemėje: Apybraiža. K., 1995. 159 p.

Rėkus Vytautas. Polundra! : [Prisiminimai apie Vorkutos lagerius 1945–1947 m. ir soviet. metus Dieveniškių v.] Punksas, 1992. 62 p.

Rimkus Vytenis. Jaunystės meilė ir kova: 1951–1956 m. tremties ir lagerio eilėraščiai. Šiauliai, 1993. 79 p.

Rūkienė Stefanija. Sibiro tremties užrašai. Cleveland, 1968. D. 1. 443 p.; 1970. D. 2. 526 p.

Rušys Antanas. Raudonosios katorgos keliais: Memuarai. K., 1994. 319 p.

Saudargienė Ava. Naikinamieji: Polit. kalinio pasakojimas. London, 1985. 224 p.

Skebėra Kazimieras. Reikėjo mūsų kančių: [Tremtinio atsiminimai]. V., 1990. 366 p.

Skunčikas Edvardas. Platūs rojus vartai: [Atsiminimai]. K., 1993. 88 p.

Slavickas Albinas. Viešpatie, sugrąžink Tėvynę: [Apybraižos]. K., 1991. 196 p.

Solženicynas Aleksandras. Pirmajame rate: Romanas. V., 1991. 781 p.

Solženicynas Aleksandras. Viena Ivano Denisovičiaus diena: Apysaka. V., 1963. 192 p.

Stabingis Alfonsas. Būrė gegulė: Eilėraščiai apie kančią ir viltį. K., 1993. 167 p.

Stabingis Alfonsas. Likimo labirintai. K., 1994. 232 p.

Stabingis Alfonsas. Širdies šauksmas: Eilėraščiai apie meilę, kančią ir viltį. K., 1993. 157 p.

Stabingis Alfonsas. Tryliktas vagonas: [Atsiminimai]. K., 1993. 187 p.

Statkevičius-Klajūnas Algirdas. Balsas iš laisvės kapo: [Eilėraščiai]. Vilnius, 1968.III. Chicago, 1984; 2-asis papild. leid. V., 1991. 238 p.

Staugaitis Romualdas. Lietuviai šiaurėje. V., 1991. 76 p.

Sušinskas Antanas. Tremtis į Vorkutą, 1941–1950 m. V., 1994. 78 p.

Šarka Vladas. Pragaro turguje: [Atsiminimai]. V., 1992. 250 p.

Šerėnas Algirdas. Nežinome savo kaltės. V., 1991. 134 p.

Šilas Povilas. Mano kryžiaus kelių odisėja: [Atsiminimai]. V., 1994. 319 p.

Šukys Jonas. Mane nutelsė sušaudyti: Atsiminimai. V., 1993. 341 p.

Tarasonis Vytautas, Bajoriūnas Antanas, Gediminskas Donatas. Lietuvos tremtiniai Tadžikijoje. V., 1992. 69 p.

„Tautų tėvo“ karalystėje: Memuarai / Sudarė Albinas Masaitis. K., 1991. 214 p.

Tautvaišienė Hilda. Tautų kapinynas Sibiro tundroje. New York, 1962. 135 p.

Telksnys Vladimiras. Kamino šešėlyje. V., 1990. 292 p.

Toliušis Zigmąs. Mano kalėjimai: [Atsiminimai]. V., 1991. 330 p.

Tremties keliais / Sudarė ir red. Leopoldas Stanevičius. V., 1992. 411 p.

Tremtinio Lietuva: Eilėraščiai / Sudarė Juozas Laurušas. V., 1990. 591 p.

1941–1952 metų Lietuvos tremtiniai: Sąrašas. V., 1993. Kn. 1. 549 p.

Umbražiūnas Kazimieras. Kai buvau miręs: Atsiminimai. V., 1990. 113 p.

Urbanavičienė Eleonora, Urbanavičius Vincas. Kova su mirtimi: Iš 1941 m. birž. 14 d. tremtinių šeimos atsiminimų. Šiauliai, 1991. 39 p.

Urbėys Juozas. Atsiminimai. Chicago, 1988. 164 p.; 2-asis patais. ir papild. fotogr. leid. K., 1990. 188 p.

Verksnys Antanas. Mano gyvenimas – liudininkas: [Atsiminimai]. V., 1992. 356 p.

Vyliūtė Jūratė. Lagerininko teatrai: (Apie dain. Balį Radžių). V., 1994. 61 p.

Vilkaitis Arvydas. Tremtinio dalia: Beletrizuoti memuarai. K., 1990. 246 p.

Vilutis Leonas. Likimo mozaika: Atsiminimai. K., 1992. 207 p.

Vyšniūnas Vladas. Šiaurės eskizai: [Tremties atsiminimai]. V., 1990. 180 p.

Žvinys Jonas. Mano gyvenimo užrašai. V., 1993. 352 p.

Žvironas Antanas. Vilniaus kalėjimuose ir Pečioroje: Laiškai. Utena, 1992. 103 p.

Tr 89

Tremties ir kalinimo vietos: Encikloped. žinynas / Parengė A. Juodvalkytė-Suščenkienė: [Iž. str., p. 6–7, E. Ignatavičiaus, p. 8–24, S. Buchavecko, p. 25–42, A. Stasiškio]. – V.: Mokslo ir enciklopedijų l-kla, 1995. – 360 p.: iliustr., žml.

ISBN 5-420-01327-4

Žinyne aprašyta beveik 900 Sovietų Sąjungos vietovių ir koncentracijos stovyklų, į kurias buvo ištremti ar kuriose kalėjo Lietuvos gyventojai. Straipsniai parengti pagal buvusių tremtinių ir politinių kalinių prisiminimus, gausiai iliustruoti.

UDK 947.45.08 + 321.6 (47 + 57)] (031)

Enciklopedinis žinynas

TREMTIES IR KALINIMO VIETOS

Sudarytoja ir redaktorė A. Juodvalkytė-Suščenkienė
Meninė ir techninė redaktorė D. Šilainytė
Korektorės D. Baliukynienė, M. Treigienė

SL 1902. 1994.07.14. 42,34 apsk. leidyb. l. - 0,83 l. įdėkl

Tiražas 5000 egz. Užsakymas 170

Išleido Lietuvių katalikų mokslo akademija, Jakšto 9, 2600 Vilnius.

Parengė ir maketavo Mokslo ir enciklopedijų leidykla, Žvaigždžių 23, 2050 Vilnius.

Spausdino Poligrafinių paslaugų įmonė, Strazdelio 1, 2600 Vilnius.

024,
ЖЗК(ВЖ

65

1706 отделение

200 OTAVELINE

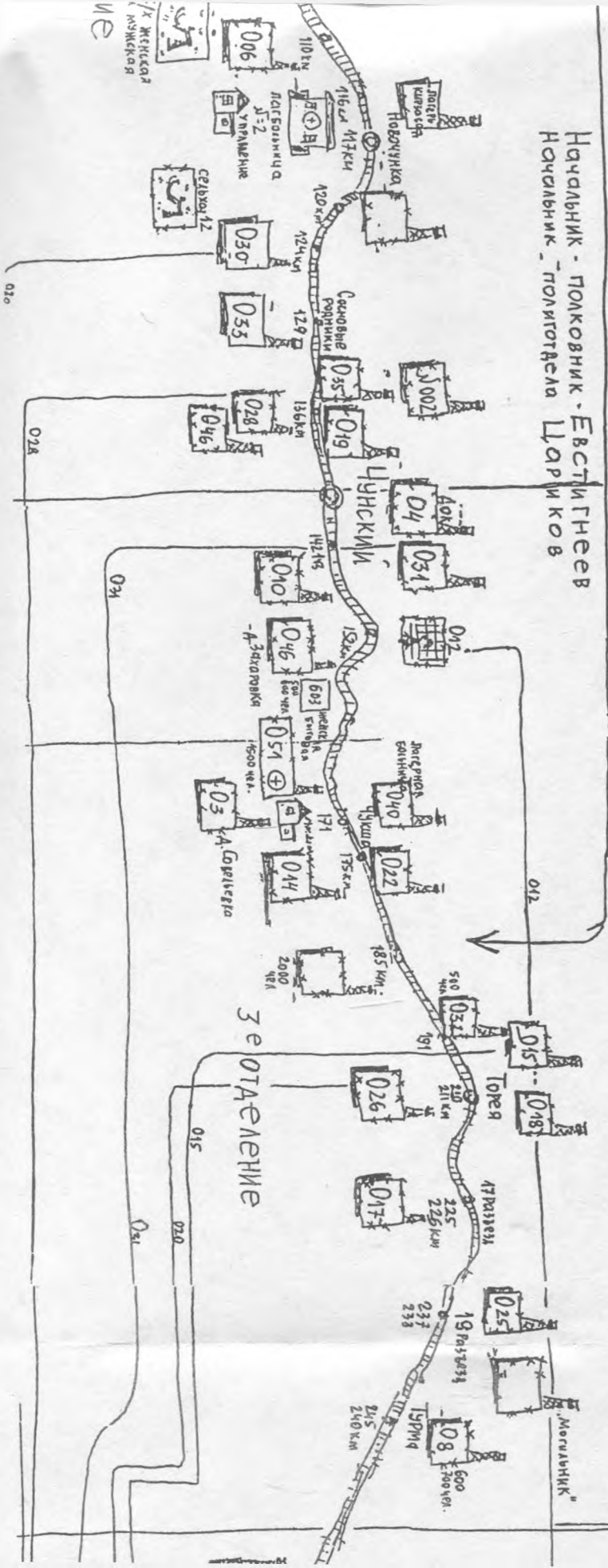
OZERLAGO SCHEMA. Apie 1952–1956 metus sudarė nežinomas politinis kalinys

ОЗЕРЛАГ

АНГАРЛАГ

05

Начальник - поковник - Евстигнеев
Начальник - полковник Цариков

Условные обозначения

Управление (Главное и старший)

- Лагпункт (Означает Озеро и с О начинались все Озера. Лагпункты.

Пересылка

Женский лагерь

Аом мааенца (мажкая кодонна)

поакомандировка

лагпункт Ангарага

лагерная больница

- Инвалидная колонна

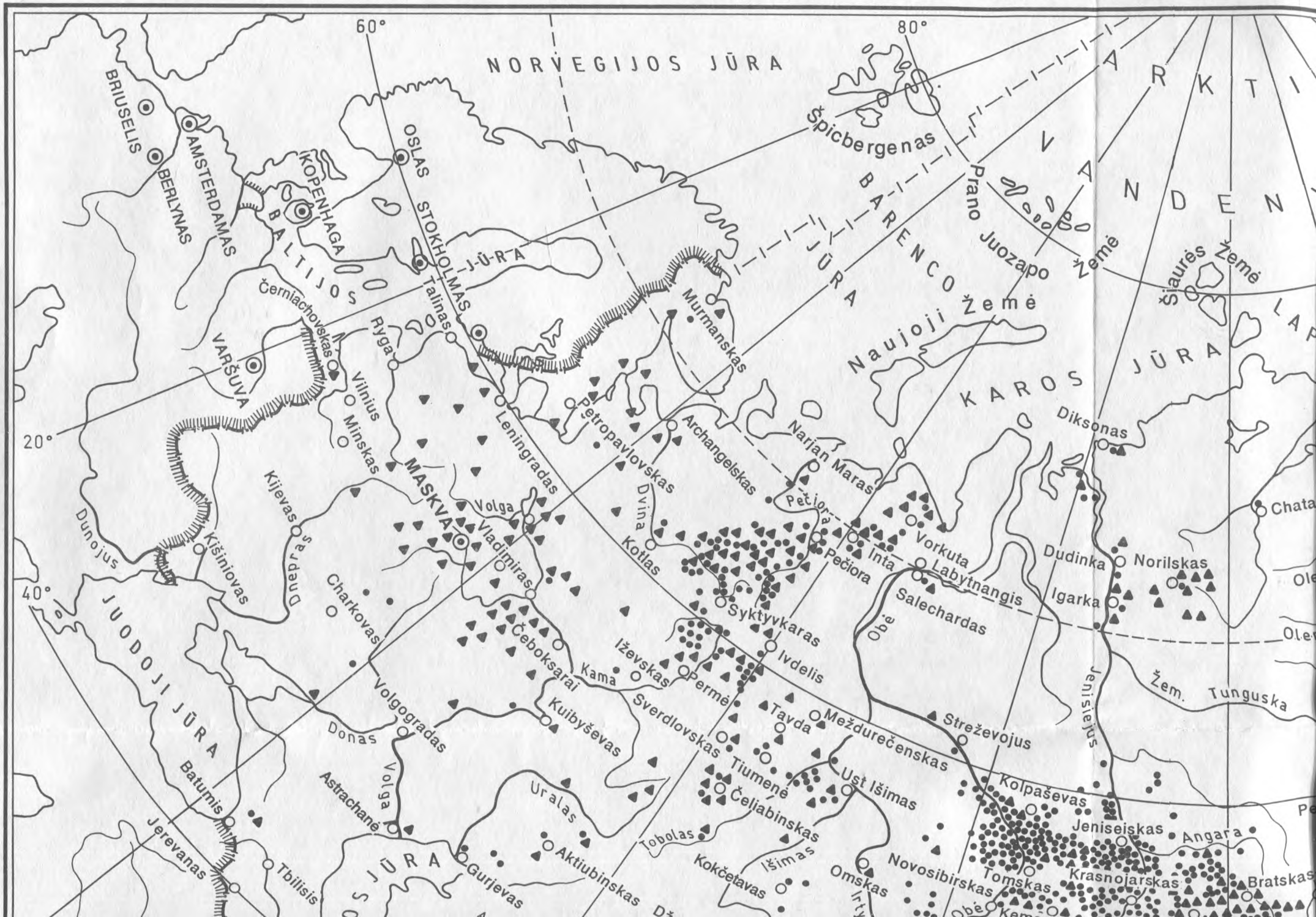
Сенаторы - СЕАВХУЗ

КОЗ, ПОВ, ЧВ, ВЛ

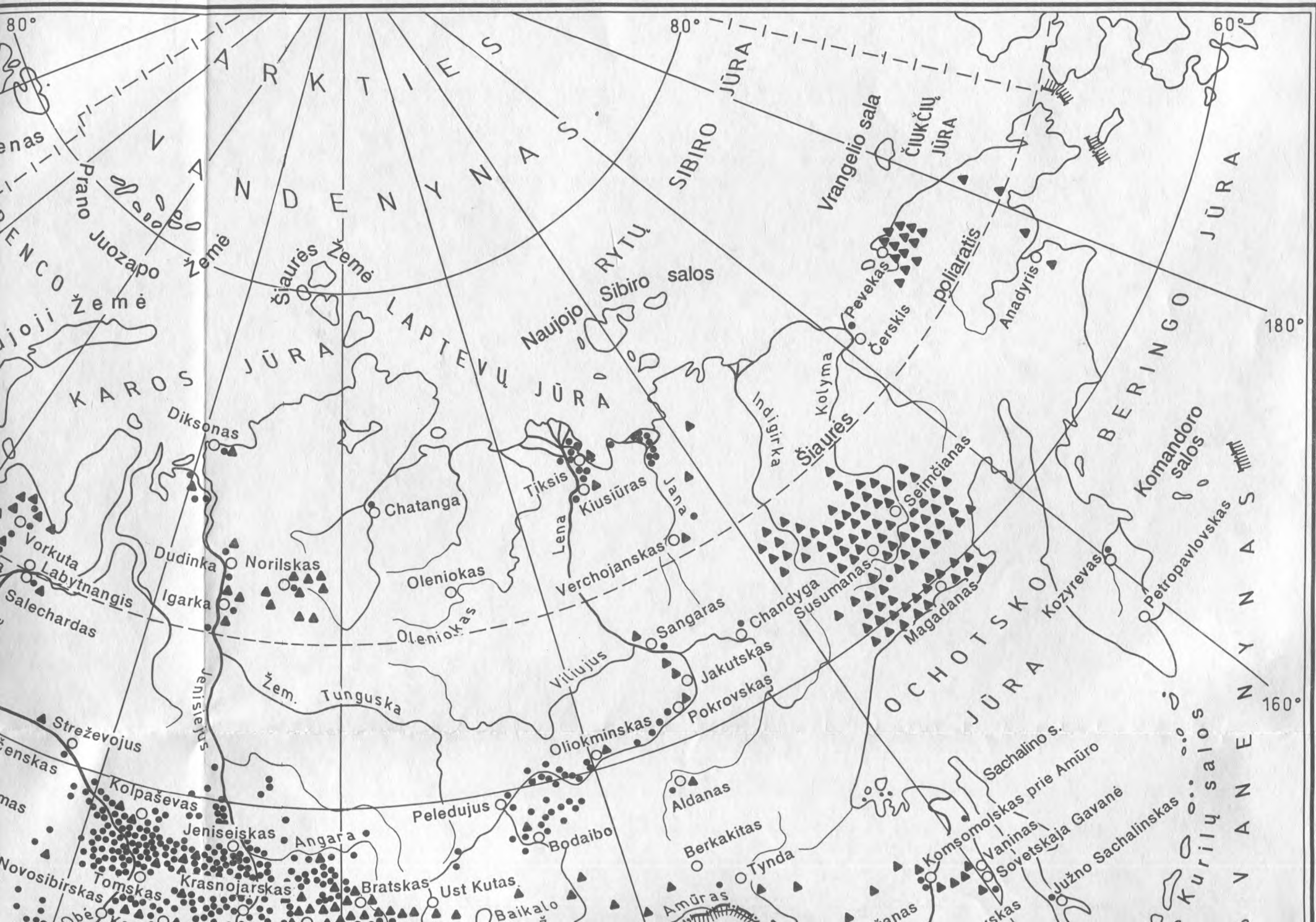
Q38 Sigrind De Sieger (Sigrind Odvici) он управляет женской группой и выхаживает (?)
 Q42 Женская колонна (Мисс Удальская. Ширин-орон. (Ширин))
 Q40 Женская колонна (Мисс Удальская. Ширин-орон. (Ширин))
 Q13 Женская колонна (Мисс Удальская. Ширин-орон. (Ширин))

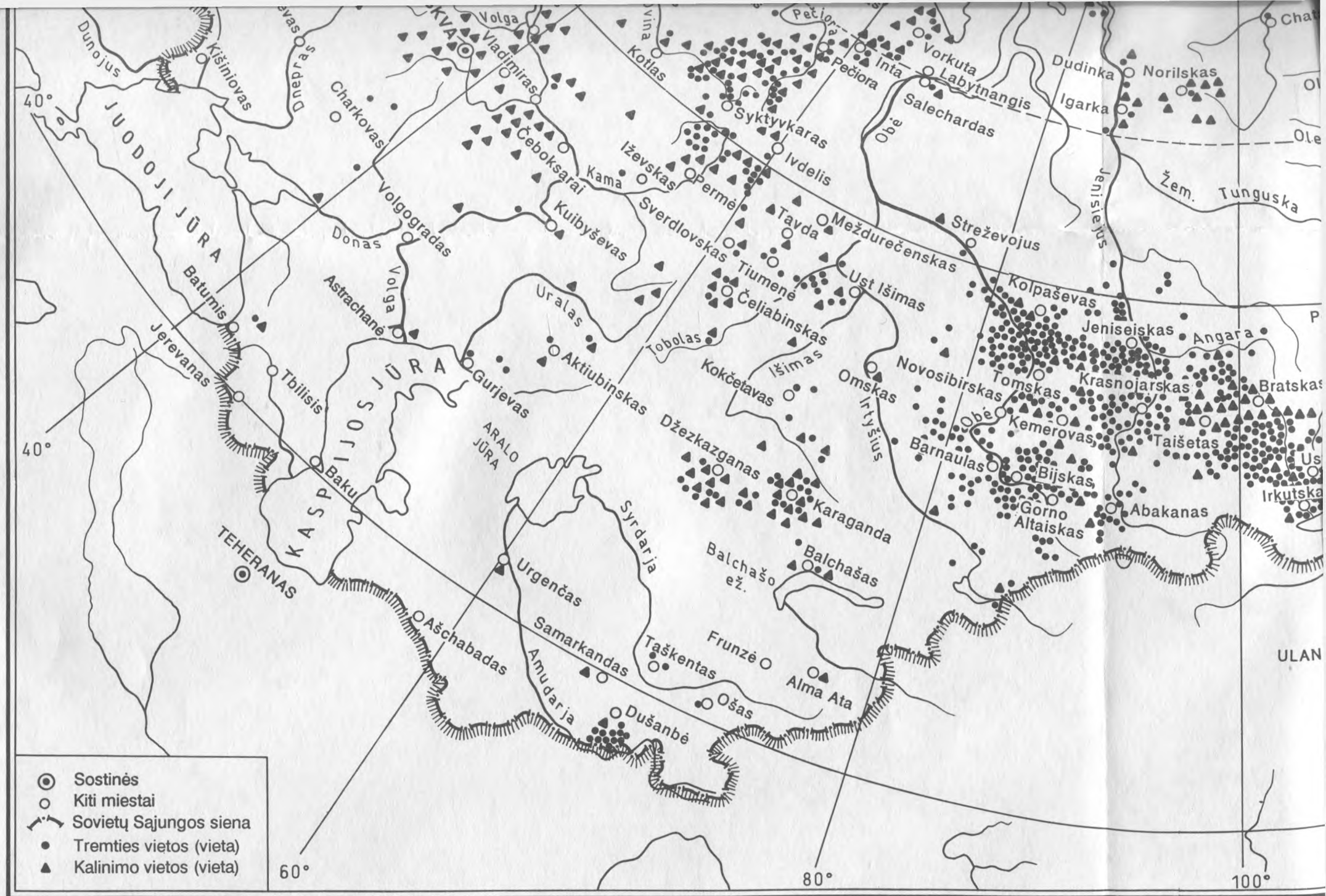
Q1 +	Q12 +	Q22 +	Q32 +
Q2 +	Q20 +	Q32 +	Q32 +
Q3 +	Q21 +	Q32 +	Q32 +
Q4 +	Q22 +	Q32 +	Q32 +
Q5 +	Q23 +	Q32 +	Q32 +
Q6 +	Q24 +	Q32 +	Q32 +
Q7 +	Q25 +	Q32 +	Q32 +
Q8 +	Q26 +	Q32 +	Q32 +
Q9 +	Q27 +	Q32 +	Q32 +
Q10 +	Q28 +	Q32 +	Q32 +
Q11 +	Q29 +	Q32 +	Q32 +
Q12 +	Q30 +	Q32 +	Q32 +
Q13 +	Q31 +	Q32 +	Q32 +
Q14 +	Q32 +	Q32 +	Q32 +
Q15 +	Q33 +	Q32 +	Q32 +
Q16 +	Q34 +	Q32 +	Q32 +
Q17 +	Q35 +	Q32 +	Q32 +
Q18 +	Q36 +	Q32 +	Q32 +

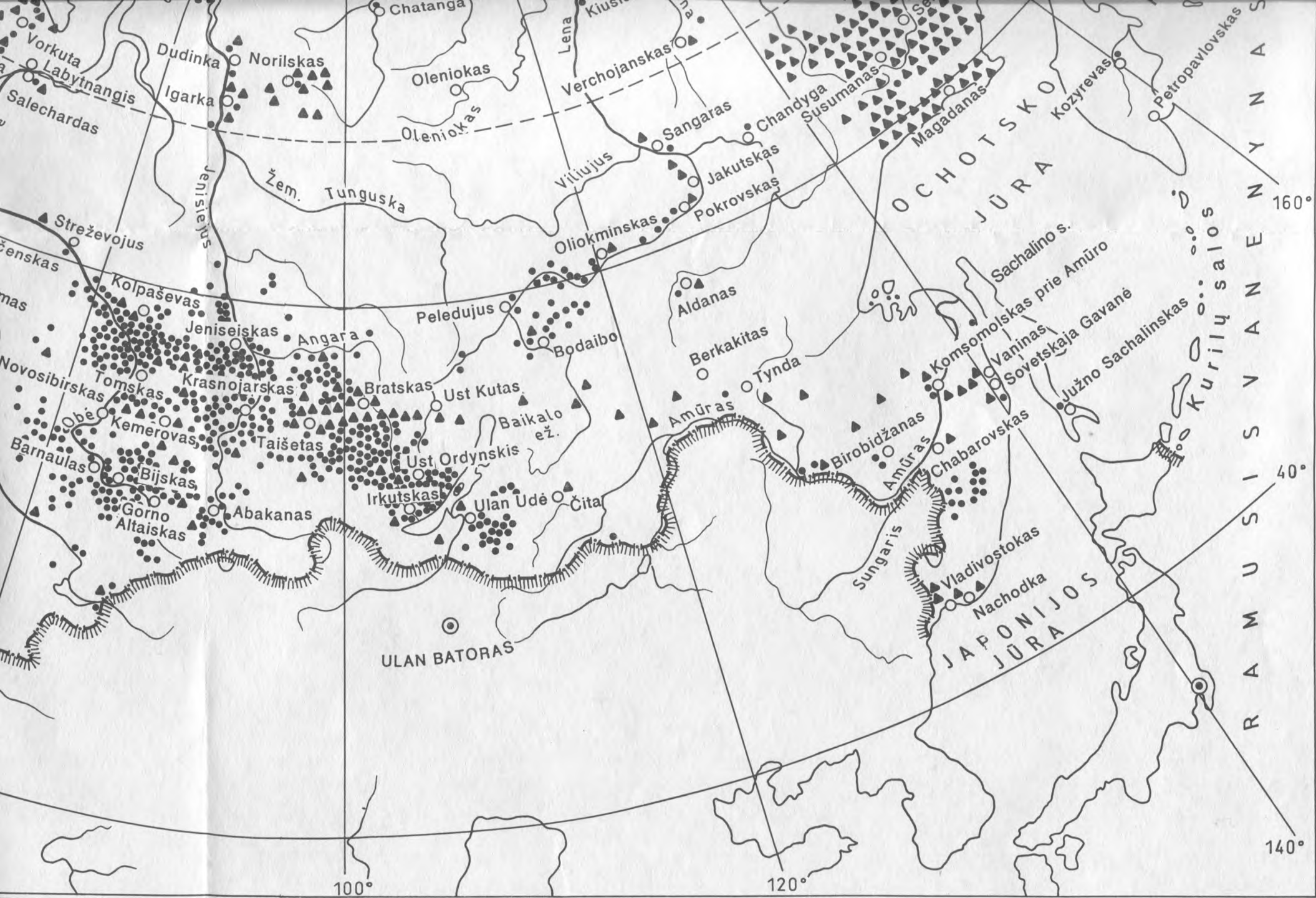
LIETUVOS GYVENTOJŲ TREMTIES IR KALINIMO VIETOS SOVIETŲ

IR KALINIMO VIETOS SOVIETŲ SĄJUNGOJE 1940–1988 METAIS

Sudarė: A. Juodvalkytė-Suščenkienė,
A. Jurkevičiūtė, A. Samas,
G. Staponaitytė